ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I

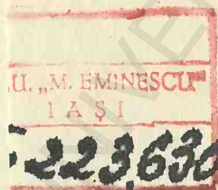
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1970

Formarea cuvintelor în limba română este un tratat de mari proporţii elaborat la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei Republicii Socialiste România în cursul mai multor ani. El va avea mai multe volume, de dimensiuni diferite, consacrate diverselor mijloace de formare a cuvintelor în limba română : compunerea, derivarea cu prefixe, derivarea cu sufixe derivarea regresivă, schimbarea valorii gramaticale.

Lucrarea sintetizează tot ce se ştie din cercetările anterioare în acest domeniu, tot ce se poate reţine în urma examenului critic al contribuţiilor mai vechi sau mai noi, aducînd în plus rodul cercetărilor speciale ale colectivului de autori.

Primul volum conţine Compunerea studiată pe părţi de vorbire şi, în cadrul acestora, pe tipuri de compunere. El constituie cea mai cuprinzătoare prezentare a acestui procedeu de formare a cuvintelor urmărit, istoric şi descriptiv, în diversele aspecte ale limbii române.

FORMAREA CUVINTELOR
ÎN LIMBA ROMÂNĂ
I

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Redactori responsabili:
Acad. AL. GRAUR
şi
MIOARA AVRAM

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1970

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

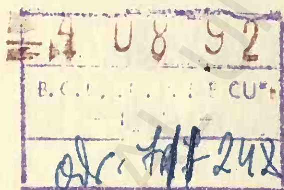
FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Volumul I

COMPUNEREA

DE
FULVIA CIOBANU
ŞI
FINUŢA HASAN

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1970

4 08 92

CUVÎNT ÎNAINTE

Formarea cuvintelor este un mijloc de îmbogăţire a vocabularului care foloseşte resursele proprii ale limbii respective, pornind de la cuvinte[1] existente în limbă.

Principalele p r o c e d e e de formare a cuvintelor în limba română sînt: 1) derivarea a) propriu-zisă sau progresivă, prin adăugarea de afixe lexicale şi lexico-gramaticale — sufixe (de exemplu ***bunătate, mări***) şi prefixe (***străbun, adormi***)—, şi b) regresivă, prin suprimarea afixelor sau a unor segmente interpretate ca afixe (*maşter* < *maşteră*, *deranj* < *deranja*; *cotro* < *încotro*); 2) compunerea — din cuvinte care există şi independent (*bunăvoinţă*) sau cu elemente de tip tematic (*neoiobăgie*) — ; 3) schimbarea valorii gramaticale — prin trecerea la altă parte de vorbire (*bun* subst. < *bun* adj.) sau în altă clasă lexico-morfologică, de exemplu de la substantive proprii la comune şi invers (*marghiloman* < *Marghiloman*; *Floarea* < *floare*)—. La acestea se adaugă unele procedee de importanţă secundară, cum sînt scurtarea (trunchierea sau fragmentarea) cuvintelor (de exemplu *parc* „cartier, grup de străzi" < *parcelare*), contaminarea sau încrucişarea (de exemplu *vroi* < *voi* + *vrea*), reduplicarea (de exemplu *Gigi*) şi diferite tipuri mixte.

Între t i p u r i l e m i x t e de formare a cuvintelor cel mai important este reprezentat de formaţiile parasintetice, alcătuite prin folosirea simultană a) a celor două feluri de derivare progresivă — cu prefixe şi sufixe — (de exemplu ***îmbuna***) şi b) a derivării şi a compunerii (în acest caz formaţiile se numesc de obicei compuse parasintetice, de exemplu *mărinimie, antonpannesc*). Alte tipuri mixte sînt constituite de formaţiile reduse la un element de compunere tematică şi un afix (de exemplu *teleast*), de cele realizate prin derivare regresivă şi adăugarea unui afix (de exemplu substantivele postverbale *tăgadă* sau *tagă* de la *tăgădui*; *păstru* de la *păstra*), prin trunchiere şi un afix (de exemplu *circă* < *circumscripţie*) sau prin reduplicare şi un afix (de exemplu *tutui*), ca şi prin compunere şi schimbarea valorii gramaticale (de exemplu *mai-mare* subst., *obtuzunghi* adj. şi toate compusele de tip propoziţie sau frază). Un tip mixt prin excelenţă îl constituie compunerea din abrevieri, în care se împleteşte deci compunerea cu procedeul numit mai înainte scurtare, trunchiere sau fragmentare (de exemplu *aprozar*); uneori se poate considera că la aceste două procedee se adaugă şi derivarea, dacă sunetul final dintr-o formaţie ca *hantru* este interpretat ca afix şi nu ca simplu suport fonic al compusului.

---

[1] Prin aceasta se exclude din sfera formării cuvintelor crearea interjecţiilor simple (problema se pune mai ales pentru onomatopee), care foloseşte resursele sonore ale limbii, dar nu porneşte de la cuvinte existente.

De tipurile mixte de formare a cuvintelor în care avem a face cu acțiunea simultană a două procedee diferite trebuie distinse situațiile în care diverse procedee intervin succesiv, de exemplu derivarea progresivă sau regresivă de la un compus preexistent ca atare (*șaisprezecime* de la *șaisprezece*, *ceferist* de la *C.F.R.*; *cinzeacă* de la *cin(ci)zeci*), de la un cuvînt format prin trunchiere (*Sănducu*) ori prin reduplicare (*Gigel*, *găgăi*) sau schimbarea valorii gramaticale a unui compus (*atotputernic* adj. > subst.). Unele formații sînt susceptibile de două interpretări diferite din punctul de vedere al procedeelor folosite sau, mai exact, al ordinii acestor procedee: un cuvînt ca *sinucidere* ar putea fi considerat atît compus direct din *sin*(*e*) + substantivul *ucidere*, cît și format prin schimbarea valorii gramaticale a unei forme a verbului compus *sinucide*; aceeași e situația unor formații cu prefixe ca *refacere*, *decădere* etc.

În cadrul unuia și aceluiași procedeu trebuie distinse de asemenea diferitele trepte succesive de derivare sau de compunere, de exemplu la *legătorie*, derivat cu sufixul simplu *-ie* de la *legător* < *lega* + -(*ă*)*tor*, și nu direct din *lega* + un sufix compus-(*ă*)*torie*; *realipi*, derivat cu prefixul *re-* de la formația prefixată *alipi*, și nu direct de la *lipi* cu un dublu prefix; *nemuritor*, derivat cu prefixul *ne-* de la formația sufixată *muritor*, și nu parasintetic de la *muri*, iar *nemuri*, derivat regresiv de la *nemuritor*, și nu cu prefixul *ne-* + *muri*; *anglo—vest -german*, compus din doi termeni: unul simplu, *anglo-*, și unul compus la rîndul lui, *vest-german*; *ozenolog*, compus tematic pornind de la un compus din abrevieri etc. Bineînțeles, și aici se întîlnesc formații susceptibile de două interpretări diferite: *îndeseară* poate fi interpretat drept compus din prepoziția simplă *în* + adverbul compus *deseară* (< prep. *de* + subst. *seară*) sau din prepoziția compusă *înde* + substantivul *seară*.

Într-un sens mai larg, pot fi atrase în sfera formării cuvintelor și alte procedee, considerate laterale întrucît țin de (sau și de) alte compartimente ale limbii: diferențierea lexicală obținută prin mijloace flexionare (de exemplu forme duble de conjugare ca *acorda* : *acord* și *acorda* : *acordez*; forme duble de declinare ca *bandă* : *benzi* și *bandă* : *bande*; singulare refăcute ca *oaspăt* < *oaspeți*, *țărm* < *țărmuri*) sau fonetice (de exemplu *dincólo* și *díncolo*)[2]; unele cazuri de haplologie sau sincopă (*bățică* < *bădițică*); modificarea începutului unui cuvînt la repetarea lui în îmbinări rimate (*sărac-mărac*, *mierte-fierte*); unele fenomene de simbolism fonetic, care ascund forma internă a cuvîntului (de exemplu *flușturatic* < *fluturatic*), și de etimologie populară, care, dimpotrivă, creează o anumită formă internă (de exemplu modificarea lui *ferăstrău* în *fierăstrău*).

În cele mai multe situații etimologia populară nu poate fi considerată un procedeu de formare a cuvintelor, dar este un factor important de explicare a unor cuvinte în care recunoaștem alte procedee, căci etimologia populară, ca proces, poate crea atît „false" compuse (de exemplu *piele-largă*

[2] Nu însă și diferențierea realizată exclusiv prin mijloace semantice (trecerea de la polisemie la omonimie prin pierderea unor verigi din evoluția sensurilor), deoarece aceasta nu duce la apariția unui cuvînt nou din punct de vedere formal.

din *pelagră*), cît şi „false" derivate (de exemplu *rariţă* din *raliţă*), care trebuie luate în consideraţie la procedeele respective, alături de atîtea alte cazuri de falsă analiză. Descrierea formării cuvintelor într-o limbă implică atît prezentarea cuvintelor formate de la început cu anumite procedee, care adesea nu mai pot fi recunoscute (este vorba de formaţiile devenite neanalizabile în decursul timpului, derivate cu prefixe ca *spăla*, cu sufixe ca *găină*, compuse ca *mujdei* etc.), cît şi prezentarea cuvintelor modificate prin intervenţia ulterioară a unor procedee de formare a cuvintelor care au creat cuvîntului o formă internă (chiar fără alterarea expresiei : de exemplu adverbul *mite*, împrumut din bulgară, interpretat de vorbitori drept compus din pronumele româneşti *mi* şi *te*) sau i-au modificat-o (într-un caz ca *hop-paşa* devenit *hop-aşa* s-a schimbat un termen al compusului cu alt cuvînt ; prin transformarea lui *galantom* în *galanton* s-a dat unui compus aspect de derivat), cu sau fără intenţie ; la creaţiile cu intenţie (glumeaţă) trebuie avute în vedere aşa-numitele deraieri lexicale (*nepurcel* pentru *nepoţel*).

Fenomene care interesează formarea cuvintelor fără a fi procedee ale acesteia, ca şi etimologia populară şi deraierile lexicale în situaţiile discutate în alineatul precedent, sînt şi elipsa — legată de unele tipuri de compunere (*Statu-Palmă-Barbă-Cot*), de schimbarea valorii gramaticale (*roşie* subst. < *(pătlăgică) roşie* adj.), de trunchiere (*tele* pentru *televiziune*) şi chiar de derivare (*a aminti* < *(a aduce) aminte*) — şi mai ales analogia, în măsura în care orice cuvînt se formează după un „model" ; rima poate fi considerată şi ea un aspect al analogiei cu efecte asupra formării cuvintelor nu numai în cazuri cu caracter individual — în poezie (tipul *(mititel) înfăşăţel*) —, ci şi în expresii şi compuse folosite în limba comună (de exemplu *Ilie-Pălie*).

În diverse lucrări româneşti şi străine se întîlnesc d e o s e b i r i d e c l a s i f i c a r e ş i d e t e r m i n o l o g i e în legătură cu procedeele de formare a cuvintelor (căreia i se spune uneori, în bloc, derivare). Astfel, e relativ răspîndită părerea că formarea cuvintelor cu prefixe se încadrează la compunere, nu la derivare. Ceea ce tratatul de faţă numeşte „elemente de compunere (tematică)" poartă în alte lucrări denumirea de prefixoide şi sufixoide, uneori chiar prefixe şi sufixe, iar procedeul numit mai înainte schimbarea valorii gramaticale nu numai că apare sub diferite alte nume (conversiune, schimbarea categoriei gramaticale, schimbarea clasei morfologice, trecerea la altă parte de vorbire), dar este uneori încadrat la derivare sub numele de derivare improprie ; în aceasta din urmă unii cercetători includ şi ceea ce alţii disting — atît de derivarea propriu-zisă, cît şi de cea „improprie" — cu termenul de derivare imediată sau nemijlocită, aplicat formării verbelor, denominative şi delocutive, exclusiv cu sufixele conjugării (sufixe lexico-gramaticale). Derivarea regresivă, redusă uneori la formarea substantivelor postverbale, este considerată de unii autori un procedeu cu totul aparte faţă de derivare. Argumentele avute de autorii tratatului de faţă pentru adoptarea unui anumit termen sau punct de vedere se dau în secţiunile din tratat consacrate pro-

cedeelor în cauză, în acest loc urmînd să se discute numai probleme comune mai multor procedee.

Delimitarea diverselor procedee de formare a cuvintelor prezintă unele dificultăţi de natură obiectivă, date fiind unele asemănări între procedee diferite în anumite cazuri speciale sau în general. Se pot semnala astfel dificultăţi de delimitare între derivare (cu sufixe şi prefixe) şi compunere; între derivarea regresivă şi trunchiere; între schimbarea valorii gramaticale şi derivare, respectiv compunere; între contaminare şi compunere, respectiv derivare; între compunere şi reduplicare.

La delimitarea compunerii de derivare ridică probleme în primul rînd aşa-numitele „elemente de compunere", care prezintă multe asemănări cu afixele (sufixe şi prefixe). Criteriul semantic-noţional, pe care se bazează distincţia sincronică între cele două procedee, alături de criteriul provenienţei din cuvinte autosemantice sau din instrumente gramaticale (vezi argumentarea în § 9), nu este totdeauna la fel de operant, din pricina situaţiilor în care unele elemente de compunere provenite din cuvinte autosemantice îşi pierd conţinutul noţional (cazul adverbialului *-mente*, general admis drept sufix astăzi, dar şi al lui *-col* în cuvinte ca *vinicol*, unde nu mai înseamnă „de cultură" ca în *pomicol, viticol*, ci formează pur şi simplu un adjectiv de la un substantiv; cf. şi cazurile de confuzie între compusul *petrolifer* şi derivatul *petrolier*) şi a situaţiilor în care unele afixe capătă un asemenea conţinut (este cazul unor sufixe cu sensuri speciale în anumite terminologii, de exemplu *-ită*, *-oză*, *-om* în terminologia medicală, *-at*, *-ură*, *-an*, *-on* în terminologia chimică, sau al unor prefixe ca *extra-* care pot evolua spre folosirea independentă, adjectivală: *mazăre extra*); dificultăţile de delimitare sînt sporite uneori de omonimia unor elemente de compunere (neologice) cu afixe (mai vechi), ca în cazul lui *-(o)log*, *-(o)man* (cf. şi dubla origine a prefixului *para-* şi a sufixului substantival *-ol* din terminologia chimică), ca şi de statutul de element de compunere acordat unor fragmente nesemnificative la origine, detaşate prin analiză greşită (*-buz*, *-tron*). Compunerea de acest tip — numită de obicei tematică — reprezintă un procedeu de tranziţie între compunere şi derivare (progresivă) şi în acest sens trebuie interpretată şi denumirea de afixoide sau pseudoafixe dată elementelor de compunere tematică, indiferent de faptul că adepţii acestei denumiri înclină adesea şi spre ralierea elementelor în cauză la afixele propriu-zise. În al doilea rînd, la compunerea din cuvinte întregi se pune problema distingerii unor termeni — prepoziţii (*în*, *sub*, *a*) şi adverbe (*prea*) — de prefixele omonime; admiterea compuselor cu prepoziţii sau adverbe lipsite de sens noţional puternic complică şi ea criteriile de delimitare a elementelor de compunere tematică de afixe.

Delimitarea între derivarea regresivă şi trunchiere, clară atunci cînd avem a face cu distincţia între elemente cu şi fără valoare noţională (reducerea la un afix: *Uţu*, *Ica*, la numai unul din termenii compusului: *tele* pentru *televiziune* sau la alte fragmente insuficient de semnificative: *circă*, *tuşă*, *Cica* e trunchiere, în timp ce reducerea la temă: *plictis* e deri-

vare regresivă), se complică în unele situaţii (de exemplu în *parc< parcelare*, care se încadrează la trunchiere şi nu la derivarea regresivă numai pentru că se ştie că provine de la o abreviere folosită în scris). Trunchierea, la rîndul ei, ridică uneori problema delimitării de scurtări datorate unor fenomene fonetice (haplologie, afereză, apocopă).

Distincţia între schimbarea valorii gramaticale şi derivarea progresivă este dificilă în toate situaţiile în care o formaţie cu afix aparţine la două părţi de vorbire fără a se putea dovedi provenienţa uneia din cealaltă (de exemplu *muritor*, *nebun* etc., adjective şi substantive). În mod special prezintă dificultăţi de interpretare : substantivele cu forma infinitivului lung care se explică greu prin substantivizarea acestuia atunci cînd e vorba de neologisme care nu au mai apucat epoca de întrebuinţare a infinitivului lung ca formă verbală (*aselenizare*), de formaţii fără un corespondent verbal atestat (*abrazare*) sau cu verbul de bază de altă conjugare (*născare*) ; unele adjective cu formă gerunzială care se pot explica direct drept calcuri din franceză (*suferind*) ; substantivele şi adjectivele provenite din participii cu formă negativă (*neruşinat*). Cu derivarea regresivă procedeul schimbării valorii gramaticale se poate confunda în situaţii în care un asemenea derivat coincide cu o formă flexionară a cuvîntului de bază (de exemplu un substantiv postverbal de tipul *alint*). Faţă de compunere, problema delimitării procedeului numit schimbarea valorii gramaticale priveşte anume soluţia adoptată pentru formaţiile substantivale cu articol—demonstrativ (*Celmare*), posesiv (*al-său*).

Distincţia între contaminare şi compunere interesează îndeosebi compusele numite tautologice, cu termeni mai mult sau mai puţin sinonimi (tipul *rotocol*, *furlua*), iar între contaminare şi derivare formaţiile în care se pot identifica elemente derivative (*azvîrli* < *zvîrli* + prefixul *a-*, probabil datorită lui *arunca*).

Problema delimitării compunerii de reduplicare se pune mai ales pentru interjecţii şi formaţii provenite din interjecţii, de tipul *fîş-fîş*.

În sfîrşit, există situaţii în care e greu de distins un procedeu propriu-zis de formare a cuvintelor, cum e derivarea, de unele mijloace morfologice. Este cazul, pe de o parte, al derivării cu sufixe lexicale care se întîlneşte cu fenomenul morfologic al reconstituirii unei forme flexionare : de exemplu *boială*, singular refăcut din *boieli*, pluralul lui *boia*, se confundă cu un derivat cu sufixul *-eală*, după cum *vopsea*, singular refăcut din pluralul *vopsele*, apare ca format cu un sufix *-ea* cu funcţie neobişnuită. Pe de altă parte, cu un grad de generalitate mai mare, este greu de făcut o distincţie netă între mijloacele pur morfologice şi cele lexico-gramaticale, cum sînt sufixele substantivale *-ă*, *-u* sau sufixele, verbale *-a*, *-i* admise în cadrul derivării („imediate").

Ierarhizarea diverselor procedee de formare a cuvintelor prezentate mai sus, atît a celor propriu-zise, cît şi a celor laterale, în unele procedee considerate principale faţă de altele secundare, are în vedere nu numai numărul de formaţii realizate şi gradul în care limba recurge la asemenea

formații, ci și distincția între caracterul tipizat al unor procedee și caracterul oarecum individual, cu cazuri mai mult sau mai puțin accidentale, al altora.

Un cuvînt format (prin indiferent ce procedeu) se caracterizează prin faptul că el poate fi pus, într-o măsură mai mare sau mai mică, în relație de proveniență cu alt cuvînt sau alte cuvinte din aceeași limbă, că poate fi chiar înțeles prin raportarea la alte cuvinte. De obicei această proprietate a cuvintelor formate, în cadrul mai larg al cuvintelor motivate, se numește în studiile de formare a cuvintelor formă internă sau caracter analizabil. Cu o analiză în sensul strict al cuvîntului avem a face numai la derivarea progresivă și la compunere (evident și la formațiile parasintetice cu aceleași procedee), întrucît numai la aceste procedee se distinge în structura cuvîntului format succesiunea elementelor constitutive, se poate detașa un cuvînt — sau mai multe — existent și independent sau identificat din alte formații (compară *bunătate*, *străbun*, *bunăvoință*, *îmbuna* : *bun* cu *mecanic*, *mecanism*, *mecaniza*, *mecano-*). În cazul formațiilor cu celelalte procedee nu se poate face decît o raportare la alte cuvinte, cu care cele formate se identifică parțial (schimbarea valorii gramaticale : *bun* subst. < *bun* adj.) sau din structura cărora par a rezulta total (trunchiere, derivare regresivă) sau parțial (contaminare, reduplicare).

Un cuvînt format se încadrează într-o familie de cuvinte alături de alte cuvinte formate în jurul aceluiași cuvînt de bază. Cuvintele compuse pot aparține la două, trei sau mai multe familii, după numărul termenilor (autosemantici) constitutivi : în timp ce derivatele *bunătate*, *străbun*, *îmbuna* aparțin numai familiei lui *bun*, compusul *bunăvoință* aparține și familiei lui *voi*. Familia de cuvinte poate atrage și „false rude", atît în cazuri de formă internă modificată (ca cele discutate la p. VI—VII), cît și în situațiile — frecvente — cînd teme de origini diferite sînt confundate din cauza identității lor formale : de exemplu slavul *costeliv* interpretat ca derivat de la rom. *coastă* (< lat.) sau neologisme ca *credul*, *tacit* analizate prin rom. *crede*, *tăcea*. Pentru ca un cuvînt să fie considerat nou format, unitate distinctă, trebuie să prezinte deosebiri de structură și de comportare față de baza sa sau față de alt cuvînt din familie. Aceste deosebiri pot fi minime : în obiectul formării cuvintelor intră ca unități aparte așa-numitele variante lexicale (*voi* și *vroi*) și (lexico-)gramaticale (*datora* și *datori*, *țărmure* și *țărm*) și chiar unele variante fonetice care nu se încadrează în categoria corespondențelor regionale regulate și sînt asociate cu anumite nuanțe semantice (vezi exemple ca *dincólo* și *díncolo*, *flusturatic* de la p. VI).

Cuvintele formate se opun celor fără formă internă, cuvintelor cu caracter „neanalizabil", numite uneori primare. Pentru derivate se vorbește de obicei de opoziția cu cuvintele simple, dar în opoziție cu compusele cuvintele „simple" pot fi și derivate. E preferabil deci să se stabilească opozițiile derivat/nederivat și compus/necompus. Cele două opoziții, interesînd procedee diferite de formare a cuvintelor, prezintă aspecte comune : măsura în care statutul de derivat/nederivat, respectiv compus/ necompus este evident sau nu și măsura în care analiza sincronică este în corresponden-

ţă cu datele diacroniei. Caracterul analizabil al derivatelor şi al compuselor nu este nici permanent, suferind modificări în istoria cuvintelor (la p. VII s-au arătat exemple de pierdere a analizei, respectiv de constituire a unei structuri analizabile), nici general sesizabil pentru orice vorbitor, depinzînd de gradul de cunoştinţe lingvistice al vorbitorilor, de bagajul lexical al acestora şi de capacitatea de a stabili legătura între cuvinte depărtate uneori prin evoluţia lor formală şi semantică. Între cuvintele analizabile şi cele neanalizabile se situează unele numite semianalizabile, la care se recunoaşte numai o parte din structura internă (numai afixul la un derivat ca *antebelic*, un singur termen din cadrul unui compus ca *amîndoi* sau *poimîine*; pentru ambele procedee intră aici identificarea temei sau a temelor numai prin existenţa unei serii de formaţii : vezi seria *mecanic*, *mecaniza* etc. la p. X).

Un cuvînt compus nu se opune numai unui cuvînt necompus (aşa cum un derivat se opune numai unui nederivat — fie el simplu sau compus—), ci şi unui grup de cuvinte, stabil sau nu. Atîta timp cît definiţia cuvîntului ca unitate lexicală şi gramaticală este încă departe de a fi definitiv stabilită şi acceptată, e de înţeles că opoziţia dintre un cuvînt unic (compus) şi un grup de cuvinte rămîne discutabilă ; problema se pune în special pentru îmbinările de cuvinte cu caracter terminologic care prezintă un grad mai mare sau mai mic de unitate semantică, unele dintre ele apropiindu-se mai mult de compuse, altele de construcţiile sintactice libere. Dinamica trecerilor de la un grup de cuvinte la un compus şi existenţa numeroaselor situaţii intermediare între extremele menţionate aici explică de ce, cel puţin pentru limba română, în care mărcile formale ale compunerii sînt slabe, nu este posibilă rezolvarea netă a statutului de cuvînt compus.

În general tratatul de faţă nu a urmărit tranşarea cu orice preţ a dificultăţilor întîlnite, preferînd unei selecţii mai riguroase, dar poate unilaterale şi simplificatoare, descrierea situaţiilor lingvistice în toată diversitatea lor. De aceea se vor întîlni în diferite secţiuni ale lucrării atît de multe categorii intermediare neclasate precis (de exemplu cazuri de dublă analiză, tipuri mixte), cît şi fenomene care interesează uneori numai tangenţial capitolul respectiv. Această atitudine este de altfel legată de însăşi concepţia tratatului ca s i n t e z ă a tot ce se ştie în momentul actual despre formarea cuvintelor în limba română : lucrarea arată tot ce se poate reţine în urma examenului critic al contribuţiilor anterioare în acest domeniu (prezentate în bibliografia fiecărui capitol), aducînd în plus rodul cercetărilor speciale ale colectivului de autori.

Consacrat formării cuvintelor în limba română, fără limite în timp, tratatul are un c a r a c t e r m i x t : d e s c r i p t i v ş i i s t o r i c. Punctul de vedere predominant este cel sincronic, dar însuşi faptul că o prezentare a formării cuvintelor nu arată numai care sînt posibilităţile de formare, cum se formează virtual cuvintele noi, ci şi cum sînt formate cele existente, transmise uneori de zeci de secole, arată că descrierea sin-

cronică se împletește cu cea diacronică. Desigur, cele două aspecte pot și trebuie să fie separate din rațiuni metodologice în cursul expunerii — distingîndu-se analiza sincronică de explicațiile diacronice—, dar în ansamblu ele se influențează reciproc și dublului caracter al lucrării i se datoresc mai multe trăsături care ar putea fi considerate inconsecvențe, compromisuri sau chiar erori la o analiză riguroasă bazată pe un criteriu unic. Includerea formațiilor analizabile moștenite sau împrumutate ca atare se explică prin punctul de vedere sincronic, deși vine aparent în conflict cu cel diacronic, după cum întreaga prezentare a derivatelor regresive se justifică numai prin diacronie (analiza pur sincronică ar inversa în acest caz raportul dintre „bază" și „derivat" după interpretarea vorbitorilor actuali neavizați), ca și menționarea — fie și numai în subsidiar — a formațiilor neanalizabile corespunzătoare diferitelor tipuri și subtipuri de compuse și derivate.

Materialul care stă la baza tratatului a fost extras în primul rînd din dicționarul tezaur al limbii române cunoscut sub numele de *Dicționarul Academiei* (DA) — manuscris — și completat prin alte lucrări lexicografice recente (DLR pentru literele apărute, DM, DN, diverse glosare regionale) și bineînțeles prin studiile consacrate, din secolul trecut încoace, diverselor probleme speciale; cînd a fost cazul s-au adăugat și formații nesemnalate pînă acum, depistate de autori în diferite împrejurări (lecturi sau informații orale). Au fost luate în considerare în principiu atît cuvintele comune, cît și numele proprii; pentru acestea din urmă însă inventarul este mult mai sărac (și inegal cunoscut[3]) în lipsa unor surse de amploarea și de calitatea celor existente pentru celelalte cuvinte. Materialul pe care se bazează lucrarea explică și alt caracter mixt al ei, pe lîngă cel privind diacronia și sincronia: tratatul urmărește diversele mijloace de formare a cuvintelor în toate aspectele limbii române — nu numai vechi și contemporan, ci și literar (beletristic și tehnico-științific), popular și regional. Caracterul eterogen al materialului examinat complică și el analiza de tip sincronic (care se aplică în mod riguros unui corpus determinat), dar oferă avantajul unei descrieri mai apropiate de complexitatea realității lingvistice. Cititorul trebuie prevenit însă că, întrucît materialul reprezentînd diversele varietăți stilistice și teritoriale ale limbii provine aproape exclusiv sau în primul loc din dicționare „generale", datele referitoare la aceste aspecte ale limbii sînt departe de a fi exhaustive și suficient de precise.

În nici un caz lucrarea nu și-a propus să dea un inventar complet al cuvintelor formate din limba română. Autorii speră să reușească a prezenta un inventar complet al procedeelor și al elementelor de formare („formanților"), atît al celor productive, cît și al celor neproductive (fie că și-au pierdut productivitatea, fie că nu au demonstrat-o încă). S-a considerat

[3] Unele categorii intermediare între numele proprii și substantive comune sau chiar adjective sînt incluse uneori în dicționarele obișnuite (este cazul „epitetelor", înregistrate ca „porecle"), care includ chiar și nume proprii din sfera mitologiei și astronomiei populare.

necesar să se dea liste complete — după stadiul actual al cunoştinţelor noastre — numai pentru seriile mai mult sau mai puţin închise (de exemplu afixe şi tipuri de compunere neproductive sau slab productive).

Cuvintele socotite mai puţin cunoscute (în special formaţii vechi, regionale sau de strictă specialitate) sînt însoţite de glosări la prima lor apariţie în text. Atragem atenţia că aceste glosări nu reproduc întotdeauna pe cele din sursele folosite, ci au fost reformulate ca definiţii care să evidenţieze legătura dintre formaţia în cauză şi baza sa.

Tratatul se ocupă aşadar de formarea cuvintelor în limba română literară şi populară şi în graiurile dacoromâne. Formaţiile aromâne, meglenoromâne şi istroromâne au fost atrase în discuţie numai pentru aspectul istoric al problemelor examinate, deci în măsura în care puteau sprijini existenţa unui anumit tip într-o perioadă veche, pentru care nu se pune la îndoială statutul de dialecte ale limbii române al acestor idiomuri sud-dunărene. În observaţiile de ordin istoric se fac referiri şi la alte limbi, romanice şi neromanice, ori de cîte ori s-au găsit formaţii paralele care le pot explica, într-un fel sau altul, pe cele româneşti.

Prin f o r m a ţ i i r o m â n e ş t i nu se înţelege neapărat că este vorba de cuvinte formate pe teren românesc, ci numai că avem a face cu cuvinte motivate a căror formaţie este sau a fost clară pentru vorbitorii români. După cum a reieşit şi din cele spuse în treacăt mai înainte, tratatul întreprinde descrierea cuvintelor care au o formă internă făcînd abstracţie, în mod deliberat, de faptul dacă ele sînt sau nu create în româneşte. Acest mod de tratare se bazează pe trei argumente principale: a) punctul de vedere al vorbitorului nespecialist, pentru care toate cuvintele sînt în egală măsură bunuri ale limbii române şi care poate lua model pentru noi creaţii numai în funcţie de caracterul motivat al unei serii de formaţii fără a fi interesat de originea lor, b) imposibilitatea de principiu de a se demonstra caracterul românesc sau neromânesc al unei formaţii care coexistă cu baza sa cînd baza şi formantul au aceeaşi origine şi, de aici, c) posibilitatea evoluţiei oricărui formant sau tip latent spre un caracter activ şi chiar productiv. În măsura în care se cunosc date mai mult sau mai puţin sigure în legătură cu originea unor formaţii, cu modelele iniţiale etc., acestea sînt prezentate în capitolele consacrate problemelor de diacronie. Între formaţiile preluate ca atare (moştenite din latină sau împrumutate cu această structură) şi cele create pe teren românesc fără model străin există categoria intermediară a calcurilor (la care materialul e organizat în română după model străin — de exemplu *deznodămînt* după fr. *dénouement*) şi a semicalcurilor (prin definiţie compromisuri între împrumutul propriu-zis şi formaţia românească, prezentînd o parte reprodusă întocmai după prototipul străin şi una transpusă în română — de exemplu *menţine* < fr. *maintenir*). Din cele spuse pînă acum rezultă că studiul formării cuvintelor este prin forţa lucrurilor obligat să rezolve probleme de etimologie, fie şi numai în sensul acceptării sau respingerii unor soluţii date de alţi cercetători, dacă nu şi în sensul propunerii unor soluţii noi.

Prezentarea formării cuvintelor în limba română este interesată în egală măsură de cuvintele formate corect, ca şi de cele „greşit" formate.

Punctul de vedere normativ poate interveni numai în unele recomandări de folosire a unor formaţii, în anumite stiluri, nu şi în excluderea lor din sfera cercetării, cu atît mai mult cu cît se ştie că greşelile de analiză explică numeroase fenomene din domeniul formării cuvintelor. De asemenea, intră în sfera cercetării, alături de formaţiile stabile, încetăţenite în limbă — dar nu în mod nediferenţiat de acestea — şi cele ocazionale, cu caracter momentan sau personal, care demonstrează productivitatea unui procedeu şi care pot fi în situaţia de a se răspîndi, măcar pentru o anumită perioadă, în legătură cu o „modă" de exprimare.

La o lucrare de mari proporţii, cum e tratatul de faţă, se pune problema structurii ei în ce priveşte o r g a n i z a r e a p e v o l u m e. Ea va reflecta în mod firesc procedeele de formare a cuvintelor identificate şi anumite relaţii care se pot stabili între ele. Partea cea mai întinsă a tratatului se ocupă de procedeele propriu-zise de formare a cuvintelor, începînd — cum e şi normal — cu cele principale. Prezentarea acestora nu se face însă într-o ordine ierarhică, strict după importanţa lor în limbă, ci adoptîndu-se o ordine care reflectă procesul de gramaticalizare: pornind cu compunerea, care oferă formaţiile cele mai motivate, se trece în volumele următoare prin derivarea cu prefixe — procedeu, într-un anumit sens, de tranziţie între compunere şi derivare — la derivarea cu sufixe, ale cărei formaţii sînt cele mai abstracte; vor urma derivarea regresivă şi schimbarea valorii gramaticale, apoi procedeele secundare, laterale şi mixte (acestea din urmă prezentate şi fragmentar la fiecare tip interesat).

Dat fiind specificul fiecărui procedeu, diversele secţiuni ale tratatului vor putea avea nu numai dimensiuni, ci şi structuri diferite. Se poate spune de pe acum că volumul I, *Compunerea*, se deosebeşte ca profil de volumele consacrate derivării cu prefixe (al II-lea) şi cu sufixe (al III-lea). Deosebirile decurg atît din caracterul mai controversat al conceptului de cuvînt compus faţă de cel de derivat, cît mai ales din faptul că procedeul compunerii este mai puţin gramaticalizat decît derivarea şi se pretează mai curînd la o tratare apropiată de maniera lexicologică.

Pendularea între tratarea gramaticală şi cea lexicologică (semantică), aplicarea unor metode ţinînd de discipline lingvistice diferite se explică prin locul pe care îl deţine f o r m a r e a c u v i n t e l o r î n t r e c o m p a r t i m e n t e l e l i m b i i, loc de tranziţie între gramatică (structura gramaticală) şi vocabular. Încadrată de unii cercetători la vocabular şi de alţii la gramatică (mai obişnuit la morfologie), formarea cuvintelor merită statutul de compartiment aparte, legat însă prin nenumărate fire de cele două menţionate mai înainte.

De vocabular formarea cuvintelor este legată prin punctul său de plecare şi prin cel de sosire, întrucît cuvintele noi se creează pe baza celor vechi cu scopul îmbogăţirii vocabularului. De aceea categorii semantice, ca distincţia între nume de acţiuni, de însuşiri, de agent, de colectiv în cadrul substantivului, şi urmărirea unor fenomene lexicale ca polisemia,

sinonimia, antonimia, omonimia, atracţia paronimică, etimologia multiplă etc. ocupă un loc important în descrierea formării cuvintelor.

De gramatică formarea cuvintelor este legată prin aproape toate procedeele folosite. În mod special derivarea (mai ales cea cu sufixe) este legată de morfologie, iar compunerea de sintaxă, deşi există numeroase raporturi şi între derivare şi sintaxă, respectiv compunere şi morfologie; schimbarea valorii gramaticale — mijloc prin excelenţă gramatical — e legată în egală măsură de morfologie şi de sintaxă. Admiterea unor mijloace pur flexionare între procedeele care interesează cel puţin lateral formarea cuvintelor întăreşte raporturile dintre cele două compartimente ale limbii[4].

Formarea cuvintelor prezintă legături şi cu fonetica, nu numai prin faptul că sunetele constituie aspectul material al cuvintelor şi formanţilor cu care operează. Pe lîngă o situaţie asemănătoare cu ultima discutată la raporturile cu gramatica — şi anume folosirea unor fenomene fonetice ca procedee laterale de formare a cuvintelor—, trebuie avute în vedere o serie de caracteristici fonetice ale unor cuvinte formate: alternanţele fonetice în derivare, variantele condiţionate fonetic ale unor formanţi, probleme de pauză între termenii compuselor, probleme de accent la diverse procedee etc.

În sfîrşit, formarea cuvintelor are legătură şi cu ortografia. Unele afixe pun probleme speciale de scriere fie în ce priveşte aplicarea principiului morfologic de identificare a elementelor constitutive ale cuvîntului şi de menţinere unitară a aspectului grafic al unui afix (de exemplu scrierea sufixelor *-eală*, *-ean* sau *-eaţă* după *ş*, *j* sau scrierea prefixului *în-* înaintea rădăcinilor cu *n-*), fie în ce priveşte notarea unor variante fonetice la prefixe ca *în-*, *con-*, *des-* sau *răs-* (asimilări constînd în labializare, respectiv sonorizare). Cea mai complexă problemă de ortografie legată de formarea cuvintelor este aceea a scrierii cuvintelor compuse, în care se aplică în primul rînd principiul morfologic al oglindirii gradului de sudură a termenilor componenţi (compară *bunăvoinţă* cu *rea-voinţă*), într-o oarecare măsură principiul tradiţional (de exemplu *douăzeci* faţă de *două sute*), şi, de asemenea, principiul sintactic (diferenţierea unor compuse ca *numai*, *odată* faţă de îmbinările de cuvinte *nu mai*, *o dată* etc.). Despărţirea grafică în silabe ţine seamă de identificarea unui prefix sau a unui termen de compunere, scrierea cu majuscule reflectă uneori schimbarea valorii gramaticale, interesînd şi compunerea din abrevieri, iar punctul ca semn ortografic este strîns legat de procedeul trunchierii şi al compunerii din abrevieri. Bineînţeles, tratatul de faţă respectă normele actuale oficiale de scriere a cuvintelor româneşti, în conformitate cu *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*; alături de variantele fonetice ale unor afixe sau elemente de compunere tematică se menţionează însă şi variantele grafice, iar cînd este cazul se discută şi unele propuneri de reformulare a unor norme de scriere.

---

[4] Pentru diverse aspecte ale raporturilor dintre formarea cuvintelor şi gramatică vezi, mai pe larg, GRAM. ROM. I, p. 18 — 23.

Tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* se elaborează în cadrul sectorului de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei Republicii Socialiste România.

Iniţiativa alcătuirii acestui tratat aparţine acad. Al. Graur, care a formulat încă din 1947, la fosta Societate română de lingvistică[5], propunerea — rămasă atunci fără ecou — de a se organiza o lucrare colectivă consacrată formării cuvintelor (mai exact derivării cu sufixe).

În vederea elaborării tratatului, sectorul menţionat a realizat mai întîi unele lucrări pregătitoare: pe de o parte *Dicţionarul invers*, publicat în 1957, care, prin înregistrarea cuvintelor în ordine alfabetică începînd de la sfîrşitul lor, este un instrument indispensabil pentru identificarea sufixelor româneşti şi a inventarului lor de derivate, şi pe de alta seria de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, din care între anii 1959 şi 1969 au apărut cinci volume cuprinzînd 77 articole, întocmite în cea mai mare parte de autorii viitorului tratat; la acestea se adaugă relativ numeroase articole publicate de aceiaşi cercetători sau de alţii în diferite reviste şi volume colective. Pentru faptele referitoare la limba veche s-a folosit şi materialul, adunat şi prelucrat de membri ai aceluiaşi sector, pentru capitolul consacrat formării cuvintelor din tratatul în curs de apariţie *Istoria limbii române* (vol. al IV-lea).

Tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* este alcătuit cu aceeaşi metodă de lucru în colectiv aplicată în elaborarea *Gramaticii limbii române* cunoscute sub numele de *Gramatica Academiei*: capitolele elaborate individual (care de aceea apar semnate) sînt supuse unor discuţii succesive în subcolective şi în plenul colectivului, iar după refacerea de către autori sînt revizuite de redactorii responsabili ai întregii lucrări.

Compunerea, căreia îi este consacrat volumul I, are ca autoare pe Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan (capitolele elaborate de fiecare dintre ele sînt indicate la sumar). La discutarea întregului volum au luat parte şi ceilalţi membri ai colectivului de autori ai tratatului: acad. Al Graur, Mioara Avram, Elena Carabulea, Eugenia Contraş, Florica Ficşinescu, Cristina Gherman, Magdalena Marin, I. Rizescu şi Laura Vasiliu.

După revizia redactorilor responsabili, volumul a fost discutat, la 12 aprilie 1969, în consiliul ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti (sub conducerea acad. Iorgu Iordan şi a prof. Ion Coteanu), pe baza referatelor prezentate de Vladimir Drimba şi Constant Maneca.

Pentru problemele de etimologii şi paralele cu alte limbi, autorii au beneficiat de informaţii date cu amabilitate de diverşi membri ai sectoarelor de limbi străine ale institutului. Sectorul de limbi indo-europene (condus de I. Fischer) a asigurat revizia materialului din *Lista principalelor elemente de compunere* (p. 243 — 260).

Colectivul de autori mulţumeşte şi pe această cale tuturor celor care l-au ajutat.

MIOARA AVRAM

[5] Vezi darea de seamă asupra şedinţei din 30 mai 1947 în suplimentul la BL XVI, 1948, p. 15.

COMPUNEREA

INTRODUCERE

§ 1. Compunerea este un procedeu de formare a cuvintelor care constă în crearea unui cuvînt nou din mai multe cuvinte întregi existente și independent în limbă, din elemente de compunere fără existență independentă sau din abrevieri ale unor cuvinte.

În limba română, în funcție de felul termenilor componenți, cuvintele compuse se grupează în trei categorii mari:

a) compuse formate din cuvinte întregi existente și independent în limba noastră (*floarea-soarelui*, *bunăvoință*, *sus-numit*, *doisprezece*, *binecuvînta*, *deseară* etc.)[1];

b) compuse formate din elemente de compunere inexistente și independent în limba română (*auto-*, *cvasi-*, *deca-*, *-fob*, *foto-*, *-vor* etc.), combinate fie între ele (*balneolog*, *bicefal*, *decapod* etc.), fie cu cuvinte existente și independent (*colontitlu*, *termocentrală*, *centigrad*, *electrocauteriza* etc.);

c) compuse formate numai din abrevieri ale unor cuvinte (*C.F.R.*, *Aprozar*) sau din abrevieri combinate fie cu cuvinte întregi (*Romarta*), fie cu elemente de compunere (*Centrocoop*).

În compunerea românească locul central îl ocupă primul dintre aceste trei tipuri de cuvinte compuse. Aici se întîlnesc exemple aparținînd tuturor părților de vorbire. Compusele din cea de-a doua grupă sînt reprezentate prin substantive, adjective, pronume, verbe și adverbe, iar cele din ultima, numai prin substantive.

---

[1] În scrierea cuvintelor compuse au fost respectate normele ortografice actuale, intervenindu-se în citate atunci cînd textele prezentau alte grafii decît cele recomandate de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (București, 1965). Deoarece regulile de scriere a cuvintelor compuse stabilite de *Îndreptar* nu sînt suficient de cuprinzătoare și, în același timp, de consecvente, în literatura de specialitate din ultimii ani au apărut unele sugestii privind îmbunătățirea lor (de exemplu, Dorin Murgescu, în „Limbă și literatură" XII (1966), p. 263—268); lucrarea de față conține și ea propuneri în acest sens.

CUVINTE COMPUSE ŞI GRUPURI DE CUVINTE. UNITATEA GRAMATICALĂ ŞI SEMANTICĂ A COMPUSELOR

§ 2. Compusele formate din cuvinte întregi se combină sau nu după regulile sintactice obişnuite ale limbii ; în primul caz ele se numesc compuse s i n t a c t i c e, iar în cel de-al doilea caz, compuse a s i n t a c t i c e[2].

Spre deosebire de compusele în structura cărora intră elemente de compunere sau abrevieri, care se comportă ca şi cuvintele simple, compusele din cuvinte întregi, de foarte multe ori, nu se deosebesc din punct de vedere formal de grupurile sintactice alcătuite din mai multe cuvinte, între care se stabilesc diferite raporturi. De aceea este necesară o atentă delimitare între compuse (problema se pune în special la substantiv şi în mai mică măsură la adjectiv, pronume şi numeral) şi diferite grupuri sintactice: locuţiuni şi grupuri sintactice nelocuţionale. Această delimitare este cu atît mai necesară, cu cît compunerea aparţine formării cuvintelor, în timp ce grupurile de cuvinte aparţin sintaxei [3].

G r u p s i n t a c t i c este orice combinaţie de două sau de mai multe cuvinte cu sens lexical deplin între care se stabilesc raporturi (exprimate sau nu prin cuvinte de legătură) de coordonare *(tata şi mama)* sau de subordonare *(casă de piatră, casa bunicilor)* şi orice combinaţie formată dintr-un cuvînt cu sens lexical deplin şi cuvinte ajutătoare care constituie o singură parte de propoziţie *(de piatră)* ori exprimă un raport sintactic *(în loc de)*.

Din punctul de vedere al elementelor lexicale care le alcătuiesc, grupurile sintactice prezintă, după cum este şi firesc, o foarte mare varietate. În fiecare moment vorbitorul foloseşte alte combinaţii de cuvinte pentru a-şi comunica ideile, sentimentele etc. Aceste combinaţii formează g r u p u r i s i n t a c t i c e l i b e r e *(cartea elevului, calul fuge)*. Prin folosire mai frecventă şi îndelungată unele grupuri sintactice dobîndesc stabilitate *(grîu de toamnă, zori de zi)*. Alte grupuri sintactice, fiind create după un anumit model (autohton sau străin), prezintă încă din momentul apariţiei lor o formă fixă *(casă de cultură, gazetă de perete)*. G r u p u l s i n t a c t i c s t a b i l are un sens unitar, el numind de obicei un obiect, o însuşire, o acţiune etc. : *acid clorhidric, măr creţesc, om de stat, cu sînge rece, de toate zilele, fel de fel, cine ştie cine, a-şi bate joc*. Unele dintre aceste grupuri sînt analizabile atît din punct de vedere gramatical, cît şi semantic : *măr creţesc* este un substantiv urmat de un adjectiv care îl determină, reprezentînd denumirea unui fruct („măr") dintr-o anumită

---

[2] Cf. M. Francis Meunier, *Études de grammaire comparée. Les composés syntactiques en grec, en latin, en français et subsidiairement en zend et en indien,* Paris, 1872, p. 5 ; DARMESTETER, T. 9 ; Leonard Bloomfield, *Language*, Londra [1961], p. 233—239 ; Robert A. Hall Jr., *Introductory Linguistics*, Philadelphia—New York, 1964, p. 186.

[3] Pentru o discuţie mai detaliată şi pentru bibliografia problemei, cf. Finuţa Asan şi Fulvia Ciobanu, *Cuvintele compuse şi grupurile sintactice stabile*, în SMFC IV, p. 235—252. Vezi şi Halina Lewicka, *La langue et le style du théâtre comique français des XV*[e] *et XVI*[e] *siècles,* vol. II : *Les composés*, Warszawa, 1968, p. 8—16.

varietate („creţesc"). Altele se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire. Acestea sînt l o c u ţ i u n i l e. Locuţiunile reprezintă grupuri împietrite, neanalizabile din punct de vedere semantic şi, în mare măsură, gramatical: *a băga de seamă, dare de mînă, tragere de inimă*, (chef) *în lege*, (bătaie) *ca aceea, cine ştie cine* etc. În astfel de cazuri este foarte greu de precizat ce valoare semantico-sintactică are *de seamă, de mînă, de inimă* etc. faţă de *a băga, dare, tragere* etc. Între locuţiuni şi grupurile sintactice nelocuţionale nu se poate trage o linie netă de demarcaţie: unele exemple întîlnite se plasează într-o zonă intermediară, situată la limita dintre cele două categorii.

În decursul timpului, termenii unui grup sintactic stabil se pot suda, dînd naştere unor cuvinte compuse. Procesul de sudare durează de obicei multă vreme şi uneori nu se încheie, poate, niciodată; în timpul desfăşurării lui, la un moment dat, este adesea greu de stabilit dacă avem a face cu un cuvînt compus sau dacă mai sîntem în prezenţa unui grup de cuvinte stabil, eventual a unei locuţiuni.

În cele ce urmează, locuţiunile, reprezentînd de fapt un tip de grupuri sintactice stabile, nu vor fi opuse separat cuvintelor compuse, ci vor fi luate în consideraţie în ansamblu toate grupurile sintactice stabile, pentru a le diferenţia de compuse (cînd locuţiunile vor fi într-o situaţie deosebită de cea a grupurilor nelocuţionale, din punctul de vedere care interesează acum, se va menţiona acest lucru).

Trebuie să se pornească de la ideea că un compus reprezintă u n s i n g u r c u v î n t, iar grupul sintactic, evident, m a i m u l t e c u v i n t e. După cum se ştie, nu există pînă acum o definiţie completă, satisfăcătoare a c u v î n t u l u i[4]. Din această cauză nu va fi avută în vedere nici aici o definiţie, ci numai trei caracteristici: unitatea morfologică, unitatea semantică şi comportamentul sintactic. Între ele există, desigur, o strînsă legătură, după cum se va vedea mai departe.

§ 3. În limba română **unitatea morfologică** a cuvîntului presupune în cazul cuvintelor flexibile, care alcătuiesc marea majoritate a vocabularului, modificări flexionare (desinenţe, articol) la finală. Prin urmare, o formaţie care îşi modifică în flexiune finala este un cuvînt şi nu un grup sintactic, chiar dacă e alcătuită din mai mulţi termeni[5]. De exemplu: *botgros, botgrosului, botgroşi*; *primăvară, primăvara, primăveri*; *scurtmetraj, scurt-metrajului, scurt-metraje*; *untdelemn, untdelemnul, untdelemnului*; *Cîmpulungul, Cîmpulungului*; *Moş-ajun, Moş-ajunului*; *Sîntămăria, Sîntămăriei* etc. În foarte multe cazuri însă, cînd formaţia este mai puţin sudată, primul sau ambii termeni ai compusului primesc mărci

[4] Vezi discuţia la A. Rosetti, *Linguistica*, Londra—Haga—Paris, 1965, p. 23—26.

[5] Vezi pentru acest criteriu Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna [1950], p. 95; Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, în „Travaux du cercle linguistique de Copenhague", VI (1951), p. 134; André Mirambel. *La langue grecque moderne. Description et analyse*, Paris, 1959, p. 375; Leonard Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 229—231; Henri Mitterand, *Les mots français*, Paris, 1965, p. 50—51; Christian Rohrer, *Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch*, Tübingen, 1967, p. 24—32.

flexionare ori articol: *cal-de-apă, calul-de-apă, calului-de-apă*; *rea-voință, relei-voințe*; *domnia-sa, domniei-sale* etc. Exemplele de ultimul tip nu se deosebesc din punctul de vedere al unității morfologice de: *director adjunct, directorului adjunct*; *gazetă de perete, gazeta de perete, gazetei de perete*; *măr crețesc, mărului crețesc* etc., fiind caracterizate, toate, prin lipsa unității morfologice. Uneori putem surprinde faza de trecere de la categoria compuselor fără unitate morfologică la categoria celor cu unitate morfologică: *bunăstare, bunei-stări* și *bunăstării*; *prim-ministru, primului-ministru* și *prim-ministrului*; *alb-verzui, albă-verzuie* și *alb-verzuie* etc. (de obicei una dintre forme este mai frecventă, de exemplu *bunăstării* față de *bunei-stări*). Unele pronume, deși își modifică în flexiune și primul termen (de exemplu: *dumneata, dumitale*; *celălalt, celuilalt*; *însumi, însămi, înșine* etc.), prezintă totuși unitate morfologică, deoarece modificările flexionare nu au ca urmare recunoașterea termenilor componenți ca unități distincte. Cînd primul termen al compusului este o parte de vorbire neflexibilă sau una care nu primește articol, sudarea se face cu mai multă ușurință, tocmai datorită faptului că nu există posibilitatea modificărilor în interiorul formației.

Prezența articolului nehotărît poate constitui în unele situații un indiciu clar al compunerii substantivelor comune, deoarece corespunde unității lexico-gramaticale a compusului:

1. cînd unul dintre termeni este un verb: *un* (sau *o*) *lasă-mă-să-te-las, un zgîrie-nori*;

2. cînd compusul este format dintr-un numeral cardinal și un substantiv: *un nouă-ochi* „nume regional al linului", *un trei-culori* „numele unui pește", *un trei-frați* „nume de plantă", *un unsprezece-metri* „numele unei lovituri de pedeapsă la fotbal";

3. cînd în alcătuirea compusului intră o prepoziție și un substantiv: *o după-masă, un fără-bani* sau un adverb și un adjectiv: *un preaplin* „dispozitiv montat la un recipient";

4. cînd primul termen al unui nume de ființă este un substantiv de alt gen sau număr decît genul sau numărul compusului (marcat prin articol): *un brînză-n-sticlă, un burtăverde, un coate-goale, un gură-spartă, o mațe-fripte, un mațe-negre* „numele unui pește";

5. cînd primul termen al compusului este un substantiv articulat cu articol hotărît, iar cel de-al doilea termen este un substantiv în genitiv sau un adjectiv pronominal posesiv: *un calul-dracului, o floarea-soarelui, o moartea-muștelor, un ochiul-boului, un tatăl-nostru, o traista-ciobanului.*

Se observă că un grup sintactic alcătuit din aceleași părți de vorbire din care sînt formate compusele cuprinse în primele trei tipuri nu poate primi în nici un caz articol nehotărît, în timp ce grupul sintactic constînd din aceiași termeni ca și compusele de sub 4 ar putea primi numai un articol corespunzător din punct de vedere formal substantivului aflat pe primul loc al formației *(niște coate goale)*. Prezența articolului nehotărît pe lîngă un grup sintactic format din aceleași părți de vorbire ca și compusele de sub 5 duce în mod obligatoriu la înlocuirea formei articulate cu articol hotărît a primului substantiv cu cea nearticulată *(un ochi al boului)*.

Atunci cînd genul substantivului cu rol de determinat, aflat mai frecvent pe primul loc al compusului, este acelaşi cu genul compusului însuşi (de obicei la compusele formate din două substantive legate prin prepoziţie sau alcătuite din substantiv şi adjectiv), articolul nehotărît nu poate servi ca indiciu al compunerii : *un cioc-de-cocor* ,,numele unei plante", *o gură-de-lup* ,,numele unui instrument", *o mamă-mare, un piept-roşu* ,,numele unei păsări", ca şi *o masă mare, un scaun de lemn, un tablou frumos* etc.

Articolul hotărît poate servi ca indiciu al compunerii pe lîngă substantivele compuse nume de persoane din categoriile 1 şi 4 de mai sus la genitiv-dativ. Acestea se comportă ca nişte cuvinte simple, fiind precedate de *lui* : *lui zgîrie-brînză, lui ucigă-l-crucea, lui burtăverde, lui gură-spartă* etc. La fel se comportă şi numele proprii de persoană : *lui Strîmbă-Lemne, lui Făt-Frumos.*

Compusele sudate şi cele nesudate, dar care constituie unităţi lexico-gramaticale, au un singur accent principal, ca şi cuvintele simple : *untdelémn* [6], *botgrós, únsprezece, binevoí, aláltăieri, scurt-metráj, zgîrie-nóri, după-másă, nouă-óchi* etc. Spre deosebire de ele, compusele fără unitate morfologică au de obicei două accente principale : *rochíţa-rîndunícii, léu-de-máre, Ánul nóu* etc. În această ultimă situaţie, accentul nu ajută la deosebirea compuselor de grupurile sintactice [7].

Deoarece compusele care prezintă unitate morfologică sînt puţin numeroase în limba noastră, nu ne vom putea servi totdeauna de acest indiciu de recunoaştere, care este de altfel cel mai clar, ci vom fi nevoiţi să recurgem la alte criterii.

§ 4. Atît compusele, cît şi grupurile sintactice locuţionale reprezintă unităţi din punct de vedere semantic. Dar în timp ce locuţiunile, după cum s-a văzut, formează grupuri neanalizabile din punct de vedere semantico-gramatical, raporturile semantice şi gramaticale dintre termenii compusului, la o analiză atentă, pot fi înţelese.

Mai multe dificultăţi întîmpină aplicarea criteriului semantic [8] pentru diferenţierea compuselor de grupurile sintactice nelocuţionale.

---

[6] Cf. Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II : *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 70.

[7] În ce priveşte delimitarea cuvintelor compuse din alte limbi de grupurile sintactice pe baza accentului, vezi (pentru greacă) M. Francis Meunier, *lucr. cit.*, p. 6 ; (pentru engleză) Leonard Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 228 ; Otto Jespersen, *A Modern English Grammar. On Historical Principles*, vol. VI, Londra—Copenhaga [1954], p. 135—136 ; Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*, Wiesbaden, 1960, p. 13—20. C. Rohrer ia în discuţie (pentru franceză), pe lîngă accent, şi alţi factori de natură fonetică : intonaţie, pauză, ritm etc., prezentînd rezultatele cercetărilor experimentale pe care le-a întreprins (*lucr. cit.*, p. 218—238). Efectuarea unor astfel de cercetări ar duce probabil la concluzii interesante şi pentru limba română.

[8] Pentru acest criteriu, vezi Darmesteter, т. 11—14 ; Walter Henzen, *Deutsche Wortbildung*, ed. a II-a, Tübingen, 1957, p. 43 ; L. Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 227—228 ; Maneca, c. 191—193 ; Halina Lewicka, *Réflexions théoriques sur la composition des mots en ancien et en moyen français*, în ,,Kwartalnik neofilologiczny" X (1963), nr. 2, p. 133 ; Peter H. Salus, *Syntactic Compounds in Modern English*, în ,,English Studies" XLV (1964), nr. 6, p. 464 ; Christian Rohrer, *lucr. cit.*, p. 17—23.

Adesea, termenii care intră în compunere îşi pierd, într-o măsură mai mare sau mai mică, înţelesul lor iniţial şi independenţa lor semantică, sensul compusului nu rezultă din suma sensurilor cuvintelor care îl alcătuiesc, ci este ceva nou, uneori foarte depărtat de sensurile termenilor componenţi. Această situaţie se întîlneşte mai ales la substantivele care au la bază o metaforă: *Calea-Laptelui* (astron.), *cele-cinci-degete* (bot.), *Cloşca-cu-Pui* (astron.), *coadă-de-rîndunică* (tehn.), *lapte-de-pasăre, laptele-cucului* (bot.), *lemn-cîinesc* (bot.), *leu-de-mare* (iht.), *ochi-de-pisică* (tehn.), *poale-n-brîu, rochiţa-rîndunicii* (bot.), *sînge-de-nouă-fraţi* (bot.) etc. (în *Cloşca-cu-Pui*, o constelaţie, nu avem a face nici cu o „cloşcă", nici cu „pui"). De asemenea, o unitate semantică nouă se poate constata şi la substantive formaţii nemetaforice, ca: *primăvară, proces-verbal, stat-major, untdelemn* etc.

Spre deosebire de compusele discutate mai sus, grupurile sintactice nelocuţionale, ca: *acid clorhidric, director general, gazetă de perete, înaltă trădare, măr creţesc, om de stat, părere de rău* etc. sînt formate din cuvinte care îşi păstrează sensul lor (deşi au loc şi unele modificări semantice), înţelesul întregului reieşind din suma înţelesurilor acestor cuvinte. Acidul clorhidric este într-adevăr un acid, şi anume cel clorhidric; mărul creţesc este un măr de soi creţesc etc. Prin urmare deosebirea dintre cele două categorii pe care le discutăm este aici clară.

Trebuie să adăugăm însă că în cazurile, mai rare, în care grupurile nelocuţionale au la bază o metaforă, ca în exemplele: *aurul negru, brîul cerului* (= curcubeu), *corabia deşertului* (= cămilă), *ferestrele sufletului* (= ochi), *poalele muntelui, sare şi piper* (despre o stofă) înţelesul nu mai poate constitui un indiciu diferenţiator, deoarece sensul grupurilor este la fel de nou, de diferit de cel al termenilor alcătuitori, ca şi sensul compuselor.

Pe de altă parte, există şi compuse care pot fi analizate semantic întocmai ca şi grupurile sintactice nelocuţionale menţionate mai înainte şi care nu pot fi deosebite decît cu greutate de aceste grupuri pe baza criteriului semantic.

Termenii unora dintre aceste compuse îşi păstrează toţi, în mare măsură, sensul lor. Dintre termenii altora, unul şi-a putut modifica mult înţelesul, celălalt sau ceilalţi rămînînd cu sensul lor iniţial. Şi aceste formaţii au unitate semantică, fie dobîndită printr-o folosire frecventă, fie datorată faptului că ele calchiază compuse din alte limbi. Ne referim la exemple de tipul: *apă-tare, fată-mare, mamă-mare, rămas-bun* etc. *Mama-mare* este chiar „mamă" (a mamei sau a tatălui), *fata-mare* este „fată" etc. Totuşi vorbitorii au în minte sensul întregului acestor formaţii şi nu înţelesul fiecărui element. Numele proprii, ca: *Albă-ca-Zăpada, Făt-Frumos, Mama-Pădurii, Păsări-Lăţi-Lungilă, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Anul nou, Joia mare, 1 Mai*, fiind folosite ca nume ale unor persoane (personaje de basm), ale unor sărbători etc., constituie şi ele unităţi semantice. Acelaşi lucru vom spune despre numele geografice şi teritorial-administrative, ca: *Marea Britanie, Coasta de Fildeş, Noua Zeelandă, Volta Superioară, Baia-Mare, Cîmpulung-Moldovenesc, Cristurul-de-Jos,*

Curtea-de-Argeș, Poiana-Țapului, Șerbeștii-Vechi, Vălenii-de-Munte, Balta-Albă, Trei-Scaune etc. Denumirile geografice și teritorial-administrative al căror prim element este un substantiv nume generic (munte, rîu, insulă, stradă etc.) prezintă două situații: a) cînd substantivul nume generic este însoțit de un substantiv în genitiv sau de un adjectiv care nu este folosit și singur ca toponimic (hidronimic, oronimic etc.) avem a face cu o unitate semantică (deoarece ambele elemente alcătuiesc denumirea)[9]. De exemplu: *Delta Dunării, Drumul Sării, Insula Șerpilor, Munții Măcinului, Rîul Doamnei, Lacul Roșu, Marea Neagră, Peninsula Balcanică, Republica Sud-Africană, Strada Mare, Țara Românească* etc.; b) cînd substantivul nume generic este însoțit de un substantiv folosit în forma sa de nominativ exclusiv ca nume topic (de loc, de munte, de apă etc.), de un nume de persoană sau de un adjectiv care poate denumi și singur un loc, un munte, o apă etc., cele două cuvinte nu alcătuiesc un compus, nefiind întrebuințate, în mod obligatoriu, împreună. De exemplu: *munții Carpați* (și *Carpații*), *fluviul Dunărea* (și *Dunărea*), *rîul Olt* (și *Oltul*), *lacul Gîlcescu* (și *Gîlcescul*), *marea Mediterană* (și *Mediterana*), *oceanul Pacific* (și *Pacificul*) etc.

S-a vorbit mai sus de substantive. În ce privește adjectivul, pronumele și numeralul, observăm că și aici compusele prezintă diferite grade de unitate semantică. Cele mai multe exemple (mai ales dintre adjective) se plasează pe o treaptă inferioară din acest punct de vedere: *alb-gălbui, dulce-acrișor, vocal-instrumental, român-german, domnia-ta, nici unul, douăzeci și doi* etc., mai puține, pe o treaptă superioară: *cuminte, cumsecade, dumneata, tustrei, unsprezece* etc. (vezi și discuția de la § 155, 184, 196).

La aceste părți de vorbire (în special la adjectiv și pronume) este mai puțin necesar să se folosească criteriul semantic pentru diferențierea compuselor de grupurile sintactice, deoarece formațiile prezintă de cele mai multe ori o unitate morfologică și sintactică clară.

§ 5. În ce privește **comportamentul sintactic**[10] al cuvintelor compuse ne vom opri din nou în special asupra substantivului pentru că el ridică cele mai multe și mai importante probleme. Vor fi examinate în primul rînd relațiile care se stabilesc între substantivele comune sau proprii și un determinant adjectival (deoarece posibilitățile pe care le are adjectivul în ce privește acordul și topica sa față de determinat sînt mult mai mari decît posibilitățile oricărui alt tip de atribut) și în al doilea rînd alte cîteva particularități de construcție edificatoare.

1. Comportamentul sintactic al substantivului comun compus însoțit de un determinant adjectival diferă în special de cel al grupurilor sintac-

---

[9] Cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, p. 30; Vasile Breban, *Scrierea cu inițiale majuscule*, în LR XIII (1964), nr. 3, p. 245–246.

[10] Vezi pentru această problemă Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 94–97; Leonard Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 229, 232; A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1961, p. 133; Halina Lewicka, *lucr. cit.*, p. 137–138; Henri Mitterand, *lucr. cit.*, p. 51–52; Anca Giurescu, *Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană*, în SCL XVI (1965), nr. 6, p. 833.

tice libere şi într-o măsură mult mai mică de comportamentul sintactic al grupurilor sintactice stabile.

a) Trebuie menţionat de la început că unitatea morfologică a compusului este esenţială în privinţa raporturilor sintactice care se stabilesc între cuvîntul compus şi determinantul lui. Compusele care prezintă unitate morfologică, caracterizată sau nu prin modificări flexionare[11], indiferent de tipul de compunere, se comportă şi sintactic întocmai ca orice cuvînt simplu. Determinantul adjectival de orice fel se referă la întregul compus din punctul de vedere al înţelesului şi se acordă în gen, număr şi caz cu compusul. Faptul acesta este clar cînd genul şi numărul compusului este altul decît genul şi numărul substantivului din interiorul lui sau atunci cînd elementul de bază al compusului este verb : *burtăverde îndrăzneţ, acest coate-goale, aceşti coate-goale, o umilă nu-mă-uita, aşa-numitul sparge-val activ* (INF. BUC. 1966, nr. 4120, 4/1), *zgîrie-brînză ăsta* etc. Cînd însă substantivul cu rol de determinat din interiorul compusului este de acelaşi gen cu genul întregului compus, nu există nici o dovadă că atributul se referă la întregul compus şi nu numai la substantivul din interiorul lui (şi deci nu putem preciza dacă formaţia se comportă sau nu ca o unitate) : *Moş-ajun vesel*, ca şi *ajun vesel* ; *primăvară timpurie*, ca şi *vară timpurie* etc.

Atributul adjectival, indiferent de felul lui, nu poate separa termenii compuselor cu unitate morfologică, putînd fi plasat numai în urma sau înaintea lor : *botgrosul ăla, burtăverde ăsta, scurt-metrajul nostru, interesantul scurt-metraj* etc. Nu sînt posibile construcţii ca : *botul ăla gros, burtă ăsta verde, scurtul nostru metraj, scurtul interesant metraj.*

b) Pe lîngă compusele care nu au unitate morfologică, prezenţa unui determinant adjectival, cu excepţia adjectivelor pronominale posesive şi demonstrative, de care va fi vorba ceva mai departe, ne poate ajuta la delimitarea unui compus de un grup sintactic stabil numai atunci cînd este clar că din punct de vedere semantic adjectivul se referă la întreaga formaţie şi nu numai la unul din termeni : *cap-de-mort frumos colorat, poale-n-brîu gustoase, un rămas-bun trist* etc. Mai frecvente sînt însă cazurile în care adjectivul, prin sensul său, nu serveşte ca indiciu de compunere, deoarece poate fi interpretat atît ca determinant al întregului compus, cît şi al primului termen de compunere, întocmai ca atunci cînd se află pe lîngă un grup sintactic. Din acest punct de vedere : *floarea-soarelui frumoasă, floare-de-sfînta-Ana răsărită de curînd, iarbă-mare uscată*, construcţii formate dintr-un compus urmat de un determinant adjectival, nu se deosebesc de : *acvilă de stîncă împăiată, acid clorhidric tare, faţă de pernă curată, gazetă de perete interesantă, grîu arnăut bun, grîu de toamnă frumos, măr creţesc gustos*, grupuri sintactice stabile, determinate, la rîndul lor, de adjective.

Topica atributului exprimat printr-un adjectiv propriu-zis nu ajută la diferenţierea cuvintelor compuse fără unitate morfologică de grupurile

[11] Vezi mai sus, p. 9—11.

sintactice stabile, deoarece nici una dintre cele două categorii nu permite ca adjectivul propriu-zis să fie introdus în interiorul formaţiilor respective: *lapte-de-pasăre vanilat* ca şi *măr creţesc gustos*, şi nu *lapte vanilat de pasăre* sau *măr gustos creţesc*[12].

Alta este situaţia cînd formaţiile lexicale de care ne ocupăm sînt determinate de un adjectiv pronominal posesiv[13] sau demonstrativ. Într-un grup sintactic liber format dintr-un substantiv urmat de două sau mai multe atribute, dintre care unul exprimat printr-un adjectiv posesiv sau demonstrativ, posesivul sau demonstrativul se aşază imediat după substantivul determinat, înaintea celui de-al doilea atribut: *cartea mea frumoasă, casa asta de piatră, floarea aceea roşie a copilului.* Schimbarea acestei topici a atributelor este neobişnuită *(cartea frumoasă a mea, casa de piatră asta).*

Pe lîngă un grup sintactic stabil, adjectivul posesiv şi cel demonstrativ se comportă întocmai ca pe lîngă orice grup sintactic liber. Ele separă cuvintele care alcătuiesc grupul, aşezîndu-se imediat după substantivul cu rol de determinat: *acidul acesta clorhidric, directorul nostru general, gazeta asta de perete, iepurii ăştia de casă, mărul meu creţesc.*

Spre deosebire de grupurile sintactice, o serie de compuse fără unitate morfologică, cum sînt *mamă-mare, tată-mare* etc., nu permit intercalarea adjectivelor posesive şi demonstrative între termenii alcătuitori: *mama-mare a mea, mama-mare asta, tata-mare al tău* (şi nu *mama mea mare, mama asta mare, tatăl tău mare* etc.).

Există însă compuse fără unitate morfologică ale căror componente pot fi separate prin adjective posesive sau demonstrative ca şi grupurile sintactice: *laptele acesta de pasăre, procesul acesta verbal, procesul nostru verbal* etc. Dar şi în aceste situaţii, ori de cîte ori este posibil, se evită ruperea unităţii compusului. Aceasta se realizează, în special cînd e vorba de adjectivul demonstrativ, prin plasarea lui înaintea compusului: *acest lapte-de-pasăre, acest proces-verbal* etc.

c) Din punct de vedere sintactic numele proprii de persoane şi de sărbători, indiferent de structura lor şi de gradul lor de unitate morfologică, se comportă ca un singur cuvînt. De altfel posibilităţile lor de a primi determinări atributive sînt foarte limitate. Determinantul, de orice fel ar fi el, nu se poate intercala între termenii compusului: *Făt-Frumosul nostru, Galben-de-Soare al ei, Muma-Pădurii cea rea, Stan Păţitul ăsta, 1 Mai al nostru.*

Comportarea denumirilor geografice şi a celor administrativ-teritoriale este într-o anumită măsură diferită de cea a celorlalte nume proprii. Şi aici se remarcă, în cele mai multe cazuri, imposibilitatea disocierii numelui prin intercalarea unor determinanţi între termenii alcă-

---

12 În grupurile sintactice libere adjectivul stă în mod obişnuit după substantiv, înaintea altor determinări: *pisica neagră a bunicii, casă veche de piatră.* Plasarea adjectivului după alte determinări poate avea loc în special cînd nu dă naştere la confuzii: *gard de piatră vechi* (cf. GRAM. ROM. II 440).

13 Ca adjectivul posesiv se comportă şi pronumele personal în genitiv.

tuitori (posibilitățile de a folosi determinări pe lîngă numele geografice sînt de asemenea foarte reduse) : *Curtea-de-Argeș a noastră, Gura-Ocniței asta, Poiana-Țapului frumoasă, Satu-Mare însorit, Tîrgu-Jiul nostru* etc. Separarea termenilor care la origine au fost substantive comune nu se poate face nu numai din cauza unității semantice a compusului, ci și din pricina confuziei care s-ar putea crea între numele propriu și cel comun : *Baia-Mare* nu înseamnă astăzi o „baie mare", iar *Balta-Albă* o „baltă albă", cum s-ar putea interpreta dacă am spune *Baia asta Mare, Balta asta Albă.*

Singurele toponimice separabile sînt cele formate dintr-un substantiv nume generic urmat de un substantiv în genitiv, acestea fiind mai ușor analizate : *Delta asta a Dunării, Podișul acesta al Moldovei, Valea aceasta a Prahovei* etc.

2. Este știut că, dacă într-o construcție sintactică se repetă de două sau de mai multe ori același substantiv determinat însoțit de fiecare dată de un atribut de identificare deosebit, vorbitorul caută în diferite feluri să evite repetarea substantivului determinat : înlocuind cu articolul posesiv *al* substantivul, atunci cînd acesta este însoțit de un genitiv *(Cartea Mariei este mai frumoasă decît a Ilenei)* ; înlocuind cu demonstrativul *cel* substantivul, atît cînd determinantele lui sînt atribute adjectivale sau genitivale, cît și atunci cînd sînt atribute prepoziționale *(cartea Mariei și cea a Ilenei sînt interesante; farfuria de faianță și cea de cristal sînt pe masă).*

Grupurile sintactice stabile formînd serii în care determinantele se referă la același determinat se comportă ca și îmbinările libere : *Capra obișnuită sare. Cea neagră escaladează.* (CONTEMPORANUL 1966, nr. 21, 2/4) ; *gazeta noastră de perete este mai reușită decît cea de stradă* ; *iepurii de casă se deosebesc la culoare de cei de cîmp* ; *pietrele prețioase și cele semiprețioase se folosesc ca ornament.* Se întîlnesc, mai puțin frecvent însă, și construcțiile cu repetare : *capra obișnuită sare, capra neagră escaladează* ; *gazeta noastră de perete este mai reușită decît gazeta de stradă* etc.

Dacă însă într-o propoziție apar două sau mai multe compuse formate dintr-un substantiv și un atribut adjectival, substantival în genitiv sau substantival prepozițional, care au termenul determinat identic, unitatea compusului nu permite de obicei înlocuirea determinatului. Spunem : *piatra-acră, piatra-vînătă și piatra-iadului sînt folosite în scopuri industriale* și nu : *piatra-acră, cea vînătă și cea a iadului ...* De asemenea, nu putem înlocui cu *cel* substantivele *barbă, grîu, iarbă* din compusele care apar în următoarele exemple : *barba-caprei și barba-ursului cresc în țara noastră* ; *grîul-cucului crește prin păduri, iar grîul-prepeliței prin cîmpuri* ; *iarba-fiarelor și iarba-cîinelui se folosesc în medicina populară* etc.

Prin urmare, în timp ce în grupurile sintactice libere și în cele stabile se evită repetarea, în cazul compuselor cu același determinat înlocuirea este neobișnuită. Această particularitate sintactică ar putea servi drept criteriu de delimitare a unor compuse de îmbinări, însă construcțiile în care apar serii de compuse se folosesc foarte rar.

3. De obicei termenii compusului se află în aceeaşi ordine ca şi părţile de propoziţie dintr-un grup sintactic obişnuit (*vorbă-lungă, floarea-soarelui, untdelemn, cuminte*, ca şi *casă mare, casa vecinului, casă de lemn, cu cap*). Ordinea termenilor compusului, inversă faţă de ordinea obişnuită a grupului sintactic construit din aceleaşi părţi de vorbire, poate constitui de asemenea un indiciu al compunerii. Ea se datoreşte, de cele mai multe ori, copierii unor modele străine. De exemplu: *lung-metraj, sus-numit, atotputernic, clarvăzător* etc.

§ 6. Făcînd o sinteză a celor expuse mai sus, vom remarca, în primul rînd, că nu este necesar ca un cuvînt compus să prezinte atît unitate morfologică, cît şi semantică şi sintactică pentru a putea fi diferenţiat de un grup sintactic stabil. Unele formaţii constituie o unitate din toate aceste puncte de vedere, altele numai din două sau chiar dintr-unul singur, şi anume din cel semantic. După felul în care corespund acestor trei criterii, compusele se pot clasa într-una din categoriile de mai jos, fiind caracterizate prin:

1. Unitate semantică + unitate sintactică + unitate morfologică:

Unitatea morfologică este exprimată prin:

a) flexiune la sfîrşitul compusului: *botgros, bunăvoinţă, dreptunghi, Moş-ajun, primăvară, scurt-metraj, untdelemn, Cîmpulung, Sîntămăria, cuminte, tustrei*. Tot aici se adaugă pronumele cu modificări şi în interiorul lor: *dumneata, însumi*;

b) articolul hotărît proclitic de genitiv-dativ *lui*: *Galben-de-Soare, Sfarmă-Piatră, Strîmbă-Lemne, Tei-Legănat, ducă-se-pe-pustii*;

c) articol nehotărît: *trei-fraţi, calul-dracului, ochiul-boului*.

Unele compuse prezentînd mai mulţi indici ai unităţii morfologice pot fi încadrate în două categorii. De exemplu, *burtăverde, încurcă-lume* pot fi clasate atît la 1 *b*, cît şi la 1 *c*, iar *după-masă* atît la 1 *a*, cît şi la 1 *c*.

2. Unitate semantică + unitate sintactică — unitate morfologică: *argint-viu, liber-cugetător, Baba-Cloanţa, Mama-Pădurii, Satu-Mare, Curtea-de-Argeş, domnia-ta*.

3. Unitate semantică — unitate sintactică — unitate morfologică: *lapte-de-pasăre, proces-verbal, sînge-rece, stat-major, Delta Dunării, Podişul Moldovei, Valea Prahovei*.

Despre formaţiile care au un comportament dublu din punct de vedere morfologic şi sintactic, cum sînt *prim-ministru, bunăstare*, se poate spune că se găsesc într-o fază de trecere de la categoria 3 la categoria 1 *a*.

Aplicarea criteriilor discutate întîmpină adesea greutăţi, aşa încît de multe ori nu se poate afirma cu precizie dacă avem a face cu un compus (în special de tipul 3) sau cu un grup sintactic stabil. Exemplele de acest fel, aparţinînd unei categorii intermediare între compuse şi grupuri sintactice stabile, nu trebuie excluse din sfera cercetării, tocmai datorită faptului că nu există motive absolut certe pentru a le socoti grupuri sintactice şi nu cuvinte compuse.

§ 7. În ce priveşte părţile de vorbire neflexibile trebuie făcută distincţia între adverb, prepoziţie şi conjuncţie, pe de o parte, şi interjecţie, pe de altă parte. Problema delimitării cuvintelor compuse de grupurile sintactice nu se pune în cadrul interjecţiei (în general sînt puţine interjecţii compuse). La celelalte trei părţi de vorbire gramaticile deosebesc adverbe, prepoziţii şi conjuncţii simple, compuse şi locuţiuni adverbiale, prepoziţionale şi conjuncţionale [14]. Punctul de vedere care stă la baza clasificării fiecăreia dintre părţile de vorbire pomenite în aceste trei categorii se deosebeşte într-o oarecare măsură de cel luat în consideraţie în general la substantiv şi la adjectiv, de exemplu. Adverbele, prepoziţiile şi conjuncţiile sînt considerate de Gramatica Academiei ca fiind simple atunci cînd sînt mai mult sau mai puţin neanalizabile, chiar dacă sînt alcătuite din mai mulţi termeni existenţi şi independent în limbă (şi indiferent de părţile de vorbire cărora le aparţin aceşti termeni): *dinspre*, *dintre*, *fiindcă*, *încît*, *numaidecît*. Prepoziţiile compuse sînt alcătuite din două sau mai multe prepoziţii care pot fi analizate (*de către*, *de la*, *înspre* etc.), iar dacă prepoziţia se combină cu o altă parte de vorbire (substantiv, adjectiv, adverb) avem a face, în mod obligatoriu, cu un grup sintactic, locuţional sau nu. Conjuncţiile compuse sînt formate din conjuncţii sau din conjuncţii şi adverbe relative, toate analizabile (*ci şi*, *cum că* etc.); alte părţi de vorbire pot da naştere unor grupuri sintactice cu valoare de conjuncţie. La adverb situaţia este mai puţin clară, deoarece nu se explică de ce *an-vară*, *ieri-dimineaţă* sînt considerate cuvinte compuse, iar *calea-valea*, *harcea-parcea* locuţiuni. La părţile de vorbire neflexibile recunoaşterea cuvintelor compuse trebuie să se facă, ca şi la cele flexibile, pe baza criteriului unităţii lexico-gramaticale. Astfel, *dinspre*, *dintre*, *fiindcă*, *numaidecît*, *de loc* [15], *dis-de-dimineaţă*, *pe urmă* etc. vor fi considerate cuvinte compuse, deoarece termenii lor componenţi nu-şi mai păstrează individualitatea semantică şi gramaticală.

Deoarece locuţiunile sînt puţin studiate şi delimitarea lor faţă de compuse este în unele cazuri foarte anevoioasă (ca şi la cuvintele flexibile, de altfel), am inclus în listele noastre şi exemple pe care unii specialişti le-ar putea califica drept locuţiuni.

COMPUNEREA ŞI DERIVAREA

§ 8. Cîteva precizări sînt necesare pentru a diferenţia unele cuvinte compuse de unele derivate.

După cum se ştie, *a*, *de*, *în*, *între*, *întru*, *spre*, *sub* funcţionează în limba noastră atît ca prepoziţii, cît şi ca prefixe; se pune problema care dintre cuvintele formate cu ele trebuie considerate compuse şi care deri-

---

[14] Cf. GRAM. ROM. I 301, 304, 321–322, 385–386.

[15] Provenit din *de leac*, cf. J. Byck, în SCL I (1950), nr. 1, p. 80–86. Compusul ar trebui scris într-un singur cuvînt, nu în două, cum recomandă *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*.

vate. Din punct de vedere semantic nu se poate face o diferență între cele două categorii de cuvinte, deoarece la fiecare dintre ele numai rădăcina are sens lexical deplin, exprimînd o noțiune, iar prepoziția sau prefixul nu are sens lexical deplin, neavînd la bază o noțiune, ci un înțeles foarte abstract, uneori foarte vag (vezi și discuția de la p. 20—21). Singurul criteriu care poate ajuta în cazul de față este cel gramatical. Vom considera compuse formațiile care au luat naștere dintr-un grup sintactic firesc sau au fost create după modelul unei asemenea construcții (de exemplu : *a, de, în, între, spre, sub* + substantiv : *acasă, demîncare, îndată, întredinți* „spații între dinții unei spete de țesut", *spre-seară, supat* sau *a, de, în, întru*+adverb : *ades, demult, întocmai, într-adins* etc.). Dimpotrivă, vom considera derivate formațiile în care primul element este atașat la cuvinte pe care nu le precedă în nici o construcție sintactică normală (de exemplu : *a*[16], *de, în, întru, spre, sub* + verb : *adormi, delepăda, înconjura, într-arginta, sprezice* „chema", *subîmpărți*; *în, între* + adjectiv : *înfricos, întrecostal* „intercostal" etc.).

Formațiile rezultate din adăugarea unui sufix la un grup sintactic care, în această situație, se sudează (de ex. : *înlătura* < *în lături* + suf. *-a*, *prescurta* < *pre scurt* + suf. *-a*, *mărinimie* < *mare* + *inimă* + suf. *-ie* după lat. *magnanimitas*, *pidosnic* „ciudat, sucit"<*pe dos*+suf. *-nic*[17] etc.) constituie o categorie aparte. Cuvintele de acest tip iau naștere simultan atît prin compunere, cît și prin derivare și pot fi numite compuse parasintetice[18]. Ele trebuie deosebite de derivatele parasintetice, de exemplu : *amuți, întineri, sfîșia* etc. și de derivatele de la compuse, de exemplu : *burtăverzime* < *burtăverde*, *cumsecădenie* < *cumsecade*, *pașoptist* < *pașopt (patruzeci și opt)*, *cuminți* < *cuminte* etc., care aparțin derivării și nu compunerii. Compusele parasintetice pot fi studiate tot în cadrul compunerii, dar deosebit de celelalte compuse[19].

ELEMENTE DE COMPUNERE

§ 9. După cum s-a menționat mai sus (cf. p. 7), în structura unor compuse intră elemente fără existență independentă în limba română. Aceste elemente pot fi teme (*agro-*, *micro-*, *tele-* etc.), cuvinte întregi existente și independent în alte limbi (*cvasi-*, cf. lat. *quasi* „aproximativ, aproape", *deca-*, cf. gr. δέκα „zece", *feld-*, din *feldspat*, cf. germ. *Feld* „cîmp" etc.) sau termeni cu aspect de cuvînt, folosiți numai în compunere (*-gramă* din *oscilogramă*, *-litic* din *paleolitic* etc.).

Elementele în discuție alcătuiesc compuse combinîndu-se fie între ele (*psiholog, octopod, cardialgie* etc.)[20], fie cu cuvinte românești (*mono-*

---

[16] Este exclusă desigur situația în care *a* este marcă a infinitivului.

[17] Cf. J. Byck, *Derivație și sintaxă*, în SCL II (1951), p. 126.

[18] Cf. MEYER-LÜBKE 638.

[19] Cum procedează, de exemplu, MEYER-LÜBKE, *ibid.*; DRĂGANU, R. S. 72; Real Academia Española, *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1959, p. 151.

[20] Formațiile de acest fel sînt numite de A. Martinet (*lucr. cit.*, p. 135) și de H. Mitterand (*lucr. cit.*, p. 45 ș.u.) „recompuse". Termenul poate da naștere la confuzii.

strofă, *cvasimulțumit*, *automutila* etc.). Mai rar elementele de compunere se atașează la abrevieri (vezi discuția și exemplele de la § 142, pct. 5).

Majoritatea temelor ocupă în compus totdeauna locul inițial, mai puține pot sta atît pe primul loc, cît și pe ultimul, iar un grup și mai puțin numeros e alcătuit din temele care constituie totdeauna sfîrșitul compusului (vezi discuția și exemplele de la § 129, pct. 1 și § 171, pct. 2 *b*).

Dintre cuvintele existente independent în alte limbi, unele sînt plasate pe primul loc, altele, pe ultimul (***octogon***, ***autohton***).

Termenii cu aspect de cuvînt stau totdeauna la finală.

Cînd un element fără existență independentă este combinat cu un cuvînt existent în românește, acesta din urmă reprezintă de cele mai multe ori ultima parte a compusului (***hidrobicicletă***, ***neopozitivist***, ***pirograva*** etc.) și, mult mai rar, prima parte (***bugetivor***, ***pomicol*** etc.) [21].

Cele mai multe teme sînt la origine grecești sau latinești.

În greacă și latină elementele de compunere în discuție sînt rădăcini sau teme. Lucrările care tratează compunerea în limbile clasice vorbesc în general de teme și numai rareori, cînd natura discuției cere acest lucru, precizează dacă e vorba de rădăcini sau de teme (pe care le analizează în rădăcini și sufixe, de exemplu) [22]. Compusele care au printre termenii alcătuitori rădăcini sau teme sînt numite compuse tematice, iar procedeul ca atare, compunere tematică (sau de tip tematic).

Din punctul de vedere al limbii române distincția dintre rădăcini și teme nu se mai justifică, deoarece noi nu mai analizăm în interiorul acestor elemente rădăcini și sufixe. Aceeași este situația și în cazul cuvintelor existente în alte limbi. Deși pentru români elementele despre care vorbim se prezintă ca niște rădăcini, am păstrat, conform tradiției, termenul temă (și compunere tematică [23]).

Spre deosebire de teme și de cuvintele străine, elementele cu aspect de cuvinte pot fi analizate, recunoscîndu-se în alcătuirea lor o rădăcină, un sufix sau o desinență (în aceasta și constă asemănarea lor cu cuvintele: *gram-* și *-ă*, *lit-* și *-ic* etc.). Deoarece aceste elemente nu se folosesc decît în compunere, ca și celelalte două tipuri de elemente menționate mai înainte, ele vor fi studiate împreună cu acestea.

Toate elementele fără existență independentă în limba română vor fi numite elemente de compunere.

Elementele fără existență independentă care ocupă primul loc în compus se aseamănă întrucîtva cu prefixele și de aceea au fost numite de unii lingviști pseudoprefixe sau prefixoide [24]. De fapt,

---

[21] Această situație se întîlnește și în alte limbi. Pentru franceză, cf. J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne" XXV (1957), nr. 4, p. 243–244.

[22] Cf. Meillet-Vendryes 424–429.

[23] Așa procedează și alți lingviști, de exemplu pentru limba franceză, cf. Darmesteter, t. 10.

[24] Cf. B. Migliorini, *Il tipo radiodiffusione nell'italiano contemporaneo*, în „Archivio glottologico italiano" XXVII (1935), fasc. I, p. 14; Iordan, l. r. a. 192–193, 215–225.

între aceste elemente și prefixe există o deosebire esențială: elementele de compunere au sens lexical deplin, exprimă noțiuni (provenind din substantive, adjective, pronume, numerale, verbe), iar prefixele nu au sens lexical deplin, nu exprimă noțiuni [25] (provenind de cele mai multe ori din prepoziții). Unele prefixe nici nu au valoare lexicală, rolul lor fiind de a participa (împreună cu un sufix) la trecerea unui cuvînt dintr-o parte de vorbire în alta (de exemplu, *în-* din *îmbătrîni*, *s-* din *stîrni* etc.). Unele dintre elementele care constituie prima parte a compuselor pot fi așezate și la sfîrșitul lor, după cum s-a mai spus (sensul compusului rămînînd același sau modificîndu-se): *filorus* și *rusofil*; *grafolog* și *logograf* „prozator”. Aceasta este o altă deosebire între elementele pe care le discutăm și prefixe, deoarece prefixele nu pot sta niciodată la sfîrșitul cuvîntului [26].

Adoptarea termenului de prefixoid ar trebui să atragă după sine și adoptarea celui de pseudosufix sau sufixoid, pentru partea finală a compuselor de acest tip [27]. Dar, în felul acesta, s-ar ajunge la situația paradoxală de a considera că există cuvinte (ca *geolog*, *logograf* etc.) fără rădăcină, alcătuite numai din prefixoide și sufixoide [28]. La aceeași concluzie inacceptabilă am ajunge și în urma analizei unor cuvinte ca: *cineast*, *termofica*, *apod* „fără picioare” etc., dacă am califica prima lor parte *(cine-*, *termo-)* prefixoid, iar ultima parte *(-pod)* sufixoid, și nu elemente de compunere [29] la care s-a atașat un sufix *(-ast*, *-fica)* sau

---

[25] Cf. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, p. 17. Vezi și discuția de la § 8.

[26] După părerea Floricăi Dimitrescu (*Notes sur les suffixoïdes dans le roumain littéraire actuel*, în RRL, tome XIV, 1969, nr. 1, p. 3) prefixoidele, schimbîndu-și poziția, devin sufixoide.

[27] Cf. Bruno Migliorini, *Saggi sulla lingua del novecento*, ed. a III-a, Firenze, 1963, p. 160; Florica Dimitrescu, *lucr. cit.*, p. 3–6. Unii lingviști consideră că elemente de compunere ca: *auto-*, *micro-*, *pseudo-*, *semi-* sau *-algie*, *-logie*, *-mètre*, *-morphe* etc. sînt chiar prefixe sau sufixe. Cf. Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 83; Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*, Wiesbaden, 1960, p. 97, 126, 137, 141; Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 62. Aceeași concepție este împărtășită la noi de Romulus Todoran, care discută sufixul *-icol* (cf. „Cercetări de lingvistică” VIII (1963), nr. 2, p. 310), și de Theodor Hristea, care vorbește de sufixele: *-(i)cid*, *-icol*, *-log*, *-man*, *-(i)vor* (cf. HRISTEA, E. 32, 33, 48, 50, 56–59). Pentru situația din limba rusă, vezi V. P. Grigorev, *Так называемые интернациональные сложные слова в современном, русском языке*, în „Вопросы языкознания” VIII (1959), nr. 1, p. 65–78. La B. Migliorini (cu 20–30 de ani înaintea lingviștilor citați mai sus) se observă o oscilare în interpretarea elementelor în discuție. Dacă *aero-*, *auto-*, *fono-*, *moto-* etc. sînt numite prefixoide (vezi mai sus), formațiile în *-bus*, *-crazia*, *-mania* etc. sînt considerate cînd derivate cu sufixe (*Il tipo radiodiffusione...*, p. 23–24), cînd compuse (*ibid.*, p. 27). Termenii „pseudoprefix” și „pseudosufix” apar în literatura de specialitate și cu alte accepții decît cele discutate mai sus. Pierre Guiraud, de exemplu, îi folosește pentru a numi două tipuri de afixe, cu rol lexico-gramatical (cf. *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, p. 83–105).

[28] Cf. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 18. Florica Dimitrescu (*lucr. cit.*) califică sufixoidele (ca și prefixoidele) mai întîi drept afixe (p. 3), iar apoi drept radicale (p. 4) sau rădăcini (p. 5).

[29] Flora Șuteu numește segmentul *tele-* din *teleast* „radical nominal”, formă „prescurtată” a substantivului *televiziune* (cf. *Un suffixe actualisé: -ast*, în RRL, tome XIV, 1969, nr. 1, p. 21–22).

un prefix *(a-)*. De altfel, între elementele finale și sufixe există aceleași diferențe esențiale ca și între cele inițiale și prefixe [30].

Avînd în vedere cele expuse mai sus, nu vor fi folosiți termenii pseudoprefix, pseudosufix, prefixoid, sufixoid, ci, așa cum s-a arătat, element de compunere.

Dintre cele trei categorii de elemente de compunere, specifice pentru tipul de compus căruia îi dau naștere sînt temele.

Unele teme (inițiale sau finale) se întîlnesc și în cuvinte românești necompuse (simple sau derivate), altele, numai în compuse. Astfel, de exemplu, *adeno-*, *balneo-*, *cefalo-*, *cosmo-*, *electro-*, *fono-*, *-fob*, *grafo-*, *hidro-*, *-man*, *-naut*, *palmi-*, *termo-* apar nu numai în compuse, ci și în cuvinte ca: *adenom*, *adenită*, *balnear*, *cefalic*, *cefalită*, *cosmos*, *cosmic*, *electric*, *electricitate*, *fonic*, *fonie*, *fobie*, *grafic*, *grafie*, *hidrant*, *hidrat*, *hidrata*, *manie*, *nautic*, *palmă*, *palmat*, *termic*, *termal* etc.

Dimpotrivă, alte teme (inițiale sau finale) se găsesc numai în compuse, ca de exemplu: *aero-*, *bio-*, *-cid*, *-col*, *echi-*, *geo-*, *hetero-*, *neo-*, *omni-*, *poli-*, *tri-* etc.

Cele mai multe teme sînt neologice, originea lor fiind greacă [31] (de exemplu: *acro-*, *antropo-*, *auto-*, *bio-*, *cosmo-*, *mono-*, *morfo-*, *neo-*, *-op*, *-pod*, *termo-*, *-scop* etc.) sau, în mai mică măsură, latină (de exemplu: *acvi-*, *bi-*, *-cid*, *-col*, *digiti-*, *omni-*, *tri-*, *uni-*, *-vor* etc.). Ele au intrat în română direct din aceste limbi sau, mai adesea, prin intermediul unei limbi moderne.

Adeseori se combină pentru a alcătui un compus un element grecesc cu unul latinesc sau chiar, mai rar, un element grecesc ori latinesc cu unul dintr-o limbă modernă: *defectoscopie* (cf. lat. *defectus* și gr. σκοπία), *radiologie* (cf. lat. *radius* și gr. -λογία), *bicefal* (cf. lat. *bi-*, *bis* și gr. κεφαλή), *ondograf* (cf. fr. *onde* „undă" și gr. γράφειν „a scrie" [32]).

---

[30] Pentru problema deosebirilor dintre termenii de compunere și afixe, cf. și A. Martinet, *lucr. cit.*, p. 134–135; N. C. W. Spence, *What are the French Prefixes?*, în „Revue de linguistique romane", tom. XXXII, 1968, p. 324–333. Posibilitatea segmentelor formative ca: *fil*, *fon*, *graf*, *log* etc. de a sta atît pe primul loc, cît și pe ultimul este socotită de Florica Dimitrescu (*lucr. cit.*, p. 4) un argument în favoarea considerării „pseudoprefixării" și „pseudosufixării" drept procedee care aparțin compunerii (și nu derivării). Această interpretare (justă) nu este contrazisă de faptul, observat de autoare, că sufixoidele pot schimba categoria morfologică a cuvîntului-rădăcină, ca și sufixele. Adesea, asemenea modificări se produc și prin plasarea unui cuvînt întreg pe locul al doilea, fără ca prin aceasta noua formație să fie considerată derivată și nu compusă.

[31] Cf. și Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969, p. 78–79.

[32] Compusele de acest fel au fost adeseori criticate pe nedrept ca formații artificiale, nerecomandabile din cauza caracterului lor hibrid (cf. Darmesteter, t. 253, 256). Cei care adoptă acest punct de vedere nu țin seama însă de faptul că asemenea formații au existat și în latină (de ex.: *dextrocherium*, din lat. *dexter* și gr. χείρ; cf. și Meillet-Vendryes 421) și că, în general, formațiile hibride apar ori de cîte ori într-o limbă se împrumută un nou procedeu de formare a cuvintelor. J. Marouzeau demonstrează (cf. *Notre langue. Enquêtes et récréations philologiques*, Paris, 1955, p. 80–83) netemeinicia părerii potrivit căreia compusele alcătuite din elemente de origini diferite trebuie condamnate.

Temele de alte origini sînt mult mai puţine (vezi, de exemplu, *ondo-* de mai sus). Unele dintre ele provin din nume proprii: *galileo-* (din *galileo-newtonian*, cf. *Galilei*), *galvano-* (din *galvanoscop*, cf. *Galvani*; vezi şi exemplele de la § 129, pct. 1).

Temele româneşti sînt foarte puţin numeroase (de exemplu: *apo-* din *apometru*, *guşo-* din *guşogen* [33], *şedinţo-* din *şedinţomanie* etc. (vezi şi alte exemple la § 129, pct. 1).

Intrînd în compunerea unui cuvînt, temele care nu ocupă ultimul loc au la finală, în cea mai mare parte a cazurilor, o vocală. Vocala aparţine temei sau este adăugată, ca element de legătură, între părţile compusului.

Temele de origine greacă prezintă de obicei vocala *o*, mult mai rar *a* (la numeralele *hexa-*, *penta-*, *tetra-*) [34], *e (tele-)* sau *i (poli-)*.

La temele provenite din latină se întîlneşte de cele mai multe ori *i* [35] şi în puţine exemple *u* [36] *(acupunctură, genuflexiune)* [37].

Temelor româneşti li se ataşează fie vocala *o*, fie vocala *i*.

O şi *i* sînt şi vocalele de legătură folosite în compusele create pe teren românesc care au ca prim termen un cuvînt românesc: *citatomanie*, *stuficol* etc.

Cînd vocala de legătură se găseşte la sfîrşitul unei teme cunoscute de vorbitorul român şi din cuvinte necompuse, ea poate fi recunoscută ca element independent (de ex. în *balneoterapie* se distinge *balne-* existent şi în *balnear*, *o* şi *terapie*). În cazul contrar, analiza nu se mai poate face: *geo-* (din gr. γῆ „pămînt" şi *o*), de exemplu, este o unitate neanalizabilă. Uneori, la temele vocalice nu se mai adaugă o vocală de legătură, vocala temei avînd şi rolul de a lega părţile compusului. În unele compuse tema vocalică apare atît neînsoţită, cît şi însoţită de vocala de legătură, de exemplu, *core-* în *coregrafie* şi *coreo-* în *coreografie*. Din aceste motive temele sînt totdeauna citate împreună cu vocala de legătură (*cefalo-*, *centi-*, *fono-*, *grafo-*, *hidro-*, *legumi-* etc.); aşa se va proceda şi în lucrarea de faţă.

Elementele de compunere nu pot fi clasate, din punctul de vedere al limbii române, în părţi de vorbire; se poate spune numai că conţinutul lor semantic este caracteristic pentru partea de vorbire căreia i-au aparţinut aceste elemente în limba de origine.

Majoritatea elementelor de compunere ţin de adjectiv: *acro-*, *doliho-*, *homo-*, *macro-*, *micro-*, *neo-*, *paleo-* etc. şi de substantiv: *cefalo-*, *hidro-*, *geo-*, *lito-*, *neuro-*, *termo-*, *cole-*, *feld-*, *lumpen-* etc., mai puţine de verb:

---

[33] Cf. Al. Graur, *La romanité du roumain*, Bucureşti, 1965, p. 65.

[34] Cf. Meillet-Vendryes 425—426.

[35] Vocală specifică pentru compunere în latină (cf. ILR I 107). O discuţie asupra originii vocalelor de legătură gr. *o* şi lat. *i*, la M. Francis Meunier, *lucr. cit.*, p. 196—197.

[36] Care reprezintă fie transformarea lui *i* din motive fonetice (id. *ibid.*), fie vocala finală a temei.

[37] Unele compuse existente în română conţin aceeaşi temă, dar vocala de legătură este diferită (*o* sau *i*), după cum tema a fost luată din greacă sau din latină, de exemplu: *aerofor* „aparat care furnizează (poartă) aerul necesar scafandrilor în timpul cît stau sub apă" şi *aeriform* „cu aspectul sau proprietăţile aerului".

-cid, *-col*, *-fer*, *-vor*, *port-* etc. şi de numeral: *bi-*, *deca-*, *octo-* etc. şi foarte puţine de alte părţi de vorbire: pronume: *auto-*, *ego-*, adverbe: *arier-*, *avan-*, conjuncţii: *cvasi-*.

În ce priveşte conţinutul semantic al elementelor de compunere merită a fi menţionat faptul că elementele iniţiale cele mai frecvente indică un obiect: *astro-* („stea"), *biblio-* („carte"), *cefalo-* („cap"), *dactilo-* („deget"), *fono-* („sunet"), *foto-* („lumină"), *geo-* („pămînt"), *helio-* („soare, lumină"), *hidro-* („apă"), *hipo-* („cal"), *lito-* („piatră"), *neuro-* („nerv"), *piro-* („foc, căldură"), *ptero-* („aripă"), *seleno-* („lună"), *umbeli-* („umbrelă") etc., o însuşire cantitativă (în sens larg), dimensională: *cvadri-* („patru"), *macro-* („mare"), *micro-* („mic"), *mili-* („a mia parte"), *mini-* („foarte mic"), *miria-* („zece mii, foarte numeros"), *octo-* („opt, de opt ori"), *oligo-* („puţin"), *omni-* („tot"), *penta-* („cinci"), *pluri-* („mai mulţi"), *tri-* („trei"), *tetra-* („patru") etc., o însuşire calitativă: *cloro-* („verde"), *eu-* („frumos, bun, bine"), *homeo-* („asemănător"), *izo-* sau *iso-* („egal, la fel"), *neo-* („nou"), *orto-* („drept, adevărat"), *paleo-* („vechi"), *pseudo-* („fals") etc.

Unele elemente de compunere (provenite din limbi diferite: greacă şi latină) au sensuri foarte asemănătoare sau chiar identice, de exemplu: *di-* şi *bi-*, *bis-* („doi, de două ori, dublu"), *hemi-* şi *semi-* („jumătate"), *mono-* şi *uni-* („unul singur, unic"), *poli-* şi *multi-* („mult") etc. Elementul de compunere neologic *omni-* are ca echivalent semantic mai vechiul *atot-*.

De cele mai multe ori elementele de compunere au cîte un singur sens; există însă unele elemente de compunere cu mai multe sensuri: *aero-* are sensurile „aer" (*aerofagie* „înghiţire de aer", *aerometru* „instrument pentru măsurarea densităţii aerului") şi „avion, aviaţie" (*aeroclub* „club în care sînt reuniţi cei care se ocupă cu aviaţia", *aerofar* „dispozitiv de semnalizare pentru avioane", *aeromodel* „model de avion"); *auto-* „însuşi, singur" (*automişcare*, *autocefal* „care se conduce singur, independent", *autoconserva*) şi „automobil, maşină" (*autocamion*, *autostradă*); *foto-* „lumină" (*fotocataliză* „cataliză produsă de lumină", *fotogen* „care produce, răspîndeşte lumină") şi „fotografie, fotografic" (*fotoaparat* „aparat fotografic", *fotocopie*); *tele-* „departe, la distanţă" (*telebusolă* „busolă ale cărei indicaţii sînt transmise la distanţă", *teleghida* „a dirija de la distanţă un avion, un proiectil etc."), „televiziune, televizor" (*telejurnal* „jurnal transmis la televizor", *telegenic* „care face impresie bună cînd este transmis prin televiziune").

Spre deosebire de situaţia întîlnită la elementele de compunere iniţiale, se constată că la elementele finale există diferenţe mai mari în privinţa inventarului şi a valorilor semantice după cum aceste elemente intră în alcătuirea substantivelor sau a adjectivelor compuse. Din această cauză, despre înţelesul elementelor de compunere finale se va vorbi la fiecare dintre cele două părţi de vorbire.

Pentru problema posibilităţii vorbitorilor limbii române de a înţelege sensul elementelor de compunere, vezi § 11.

După modelul cuvintelor care cuprind teme se creează compuse din cuvinte întregi existente şi independent în limbă, îmbinate prin vocală

de legătură (tot *o* sau, mai rar, *i*). Exemple foarte numeroase de acest fel fac parte din categoria adjectivului (*burghezo-moşieresc*, *româno-american* etc.), mai puţine din cea a substantivului (vezi *citatomanie* de mai sus, *pomicultură*). În această situaţie cuvintele care stau pe primul loc în compus nu se deosebesc de teme, deoarece desinenţa lor este zero : vocala de legătură se alătură la cuvînt ca la orice temă. Uneori, din cauza acestei coincidenţe formale şi semantice dintre teme şi cuvinte este şi greu de stabilit dacă un compus prezintă în prima parte o temă sau un cuvînt existent şi în limba română urmat de o vocală de legătură, de exemplu : *acidi-* (din *acidimetru*), *aero-* (din *aerofobie*), *metalo-* (din *metalogravură*), *multi-* (din *multinaţional*) etc.

Aceste constatări duc la concluzia că grupul compuselor formate din cuvinte întregi existente şi independent în română, legate printr-o vocală, trebuie studiat alături de formaţiile cu elemente de compunere.

§ 10. Unele elemente de compunere foarte frecvent folosite ajung să fie desprinse din formaţiile în care apar şi întrebuinţate ca nişte cuvinte independente. Ele preiau sensul întregului compus [38]. De exemplu : *kil(o)* din *kilogram*, *radio* din *radioreceptor* (care nu se mai foloseşte astăzi în vorbirea curentă), *scopie* (*Metoda convenţională de scopie.* INF. BUC. 1967, nr. 4373, 1/6) din *radioscopie*, *stereo* (tip de emisiune şi recepţie radiofonică) izolat din *stereofonie*, *taxi* din *taximetru*, *auto* din *automobil* (cu valoare adjectivală în *conducători auto*, *tracţiune auto*, *atelier auto* etc.), *foto* din *fotografie* (adjectival în *aparat foto*, *reporter foto*), *moto* din *motocicletă (atelier moto*, *secţie moto)*, *tele* (de asemenea adjectival în *comunicaţii experimentale* **tele**, la Iorgu Iordan, *Roum.* **tele-**, în „Revue de linguistique romane", tome XXXI, 1967, p. 247) din *televiziune* etc. Cîteva dintre cuvintele de acest fel au fost împrumutate din alte limbi, unde a avut loc izolarea : de exemplu *radio* din franceză sau italiană, *taxi* din franceză etc.

COMPUSE ANALIZABILE ŞI COMPUSE NEANALIZABILE

§ 11. Cuvintele compuse sînt, pentru vorbitori, mai mult sau mai puţin analizabile din punct de vedere semantic, în funcţie de felul termenilor componenţi, de gradul unităţii morfologice, de natura raporturilor sintactice. În general, un compus este analizat cu atît mai uşor cu cît termenii lui sînt mai cunoscuţi, iar structura lui gramaticală este mai clară.

Compusele formate din cuvinte existente în limbă şi independent sînt în marea lor majoritate a n a l i z a b i l e. Unele formaţii, ca : *inginer-şef*, *coadă-roşie*, *economic-politic*, *douăzeci şi trei*, *după-amiază*, *pînă la* etc., nu prezintă nici o dificultate în ceea ce priveşte posibilitatea de analiză ; altele, ca : *proces-verbal*, *cuminte*, *cumsecade*, *binecuvînta*,

[38] Procedeul se întîlneşte şi în alte limbi. Pentru franceză, cf. J. Marouzeau, *lucr. cit.*, p. 79—80 ; pentru italiană, B. Migliorini, *Il tipo radiodiffusione . . .*, p. 23.

doisprezece, *devreme*, *despre* etc., dimpotrivă, sînt mai greu analizate, deoarece sensul lor a evoluat, îndepărtîndu-se de cel al termenilor componenţi, iar unele au dobîndit şi unitate morfologică.

Cînd unul dintre termenii compusului încetează de a mai fi folosit în limba curentă (total sau numai cu sensul pe care îl are în compus) sau îşi modifică forma (de obicei din cauze fonetice) şi nu mai este recunoscut, iar celălalt termen îşi menţine forma şi sensul cu care circulă în limbă, compusul este s e m i a n a l i z a b i l: *cestălalt*, *celălalt*, *vreunul*, *amîndoi*, *tustrei*, *alături*, *aminte*, *poimîine* etc. (se ştie ce este : *cest*, *cel*, *unul*, *doi*, *trei* etc., dar nu, ce reprezintă *ălalt*, *vre-*, *amîn-*, *tus-* etc.).

Sînt şi cazuri în care termenii componenţi se sudează, intervin modificări formale şi semantice, încît numai specialistul mai ştie că are a face cu un cuvînt compus şi nu cu unul simplu, de ex. : *mujdei* (din *must de ai*), *destul* (din *de* + *sătul*), *peste* (din *pre* + *spre*), *deci* (din *de* + *aci*), *căci* (din *că* + *ce*), *dacă* (din *de* + *ca*) etc. Astfel de compuse sînt n e a n a l i z a b i l e pentru vorbitorii limbii contemporane.

Posibilitatea de analiză semantică a compuselor care cuprind elemente fără existenţă independentă în română nu o au toţi vorbitorii în egală măsură. Ea depinde de gradul de cultură a fiecărei persoane în parte, de cunoaşterea unor limbi străine, în special a limbilor vechi : latina şi greaca (de unde provin, după cum s-a mai spus, majoritatea acestor elemente). Pentru cei ce nu ştiu decît limba română sînt în general n e a n a l i z a b i l e compusele formate numai din elemente de compunere pe care nu le pot recunoaşte (*xantopsie* „tulburare a vederii care face ca bolnavul să vadă toate lucrurile colorate în galben") şi s e m i - a n a l i z a b i l e cele care cuprind, pe lîngă un astfel de element, un cuvînt românesc (*zimotehnic*,) sau un element de compunere identificabil (*bisulc* „cu copitele despicate").

Uneori elementul de compunere poate fi înţeles datorită faptului că seamănă cu un cuvînt românesc, se regăseşte şi în cuvinte necompuse sau circulă în unele stiluri şi în calitate de cuvînt independent. De exemplu, *tri-* din *triunghi* poate fi recunoscut fiindcă seamănă cu *trei* ; înţelegerea primei părţi a unor compuse ca : *bacteriostatic*, *lacrimogen*, *legifera*, *termocentrală* este ajutată de existenţa cuvintelor *bacterie*, *lacrimă*, *lege*, *termic*, *termal*, *termofica* (eventual şi a lui *termos*) etc. ; pe *hipo-* din *hipodrom* vorbitorul l-a mai întîlnit nu numai în *hipic*, *hipism* şi în cîteva compuse, ci şi ca adjectiv (extras din compuse) în *tracţiune hipo*, *concursuri hipo* etc.

Sînt şi elemente de compunere pe care vorbitorul le delimitează şi uneori ajunge să le interpreteze semantic (mai precis sau mai vag) numai pentru că apar în mai multe formaţii. De exemplu, *antropo-* din *antropomorf* este desprins ca o unitate din compuse ca : *antropocentrism*, *antropogeografie*, *antropometric*, unde este recunoscut cel de-al doilea termen, apoi şi din *antropofag*, *antropofagie*, *antropolog*, *antropozofie*, *filantrop* etc., *antrop(o-)* constituind elementul comun al tuturor acestor formaţii. Acelaşi lucru se poate spune şi despre *morf*, celălalt component al lui *antropomorf* (desprins din *morfofiziologic*, *morfologie*, *amorf*, *izomorf* etc.). Chiar dacă cineva nu ştie exact ce înseamnă un element ca

-fer din *somnifer*, faptul că întîlneşte acest element şi în alte cuvinte al căror înţeles îl cunoaşte şi a căror primă parte este clară (*aurifer*, *fructifer*, *gazifer*, *metalifer*, *petrolifer* etc.) îl determină să-şi dea seama că *-fer* trebuie să însemne aproximativ „are, face, aduce, produce".

În felul acesta multe compuse tematice devin pentru numeroşi vorbitori analizabile.

Pentru analiza semantică a cuvintelor formate din abrevieri, vezi § 139.

ORIGINEA COMPUSELOR ROMÂNEŞTI

§ **12.** Din punctul de vedere al căilor de apariţie compusele limbii române trebuie clasate în 3 categorii : moştenite, împrumutate şi formate pe teren românesc. Ultimul grup cuprinde la rîndul lui două subgrupe : compuse copiate după modele străine, calcuri ori semicalcuri, şi compuse care nu au la bază modele străine, creaţii originale. Asupra extinderii şi importanţei tuturor acestor categorii de compuse ne vom opri pe larg în cadrul fiecărei părţi de vorbire, iar o privire de ansamblu va fi înfăţişată în capitolul final, consacrat unei schiţe istorice a compunerii româneşti. Cîteva fapte pot fi însă menţionate, pe scurt, de pe acum.

După cum se ştie, latina avea două tipuri de compuse din punctul de vedere al naturii termenilor componenţi : compuse alcătuite din teme (numite uneori compuse propriu-zise [39], de exemplu : *lucifer*) şi compuse formate din cuvinte întregi (de exemplu : *arcuballista*, *respublica*). Compunerea tematică [40], productivă în latina arhaică [41], slăbeşte prin sec. I—II al e.n. [42] şi nu se păstrează în limbile romanice (unde este, ulterior, împrumutată şi îmbogăţită cu formaţii noi, create după modelul celor împrumutate [43]), în schimb, în aceeaşi epocă, se dezvoltă compunerea din cuvinte întregi [44], care continuă să se îmbogăţească în limbile romanice [45].

Româna a moştenit puţine compuse din latină. Dintre formaţiile tematice, sigure par a fi numai *luceafăr* şi *trifoi* (vezi discuţia de la § 134, 64). Ceva mai multe exemple aparţin tipului formaţiilor din cuvinte întregi. Unele, ca *primăvară*, *după* etc. erau deja compuse în latină ; altele, ca *adevăr*, *aproape*, *Dumnezeu*, *mijloc*, *miazăzi*, *miazănoapte* etc. erau în latină grupuri sintactice şi au devenit cu timpul compuse [46] (acestea, cu excepţia ultimelor două, au ajuns pentru vorbitorii limbii române cuvinte simple).

Procedeul compunerii a fost întărit într-o măsură însemnată prin împrumuturi (este vorba, evident, de compusele împrumutate analiza-

[39] Cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 247 ; ILR I 107.

[40] Acest tip de compunere este foarte vechi. În indo-europeană primul element al unui cuvînt compus era totdeauna o temă (cf. MEILLET, I. 287—288).

[41] Ca şi în greacă (cf. MEILLET-VENDRYES 424—433).

[42] Cf. BOURCIEZ 65—67 ; ILR I 113—114.

[43] Cf. MEYER-LÜBKE 625 ; DARMESTETER, T. 245—261.

[44] Cf. ILR I 113—114, 115.

[45] Cf. MEYER-LÜBKE, *ibid.* ; DARMESTETER, T. 273—274.

[46] De trecerea treptată a unor grupuri sintactice la categoria compuselor în limba latină se ocupă BADER, C. N. 303—308.

bile pentru români) și mai ales prin calcuri, al căror număr este, în anumite perioade, foarte ridicat. Limbile care ne-au furnizat atît cuvinte compuse, cît și modele de compunere au fost : slava, greaca, latina, mai puțin maghiara, rusa, turca, în mare măsură franceza, mai puțin italiana, engleza, germana. Trebuie menționat că în limba veche modelele slave și grecești nu au fost calchiate de cele mai multe ori absolut fidel, în sensul că temele au fost redate prin cuvinte întregi. De exemplu, lui *blagodějanije* îi corespunde *bună-facere* (cf. DHLR II 365), lui γηγενεῖς, *pămîntunăscuții* (PS 93) etc. În această perioadă au fost însă împrumutate compuse care conțineau teme : *blagoslovenie*, *filosofie*, *pravoslavnic* etc. În secolul al XVIII-lea și mai ales în secolul următor compusele tematice străine sînt fie împrumutate *(ieroglific)*, fie redate în limba noastră, de cele mai multe ori, prin compuse de același fel, de exemplu : *struțo-cămilă* la Cantemir, după gr. στρουθοκάμηλος, *bimînal* (a. 1851, la URSU, T. 159), după lat. *bimanis*, fr. *bimane* etc.

În unele cazuri este greu de precizat din care limbă străină a fost luat un compus sau un model : din slavă, greacă sau latină în epoca veche (de exemplu : *binecuvînta*, cf. v.sl. *blagosloviti*, gr. εὐλογεῖν, lat. *benĕdicere*), din franceză, germană, engleză, italiană, rusă în perioada nouă (de exemplu : *sparge-gheață*, cf. fr. *brise-glace*, germ. *Eisbrecher*, engl. *icebreaker*, rus. *лёдокол*: *binemeritat*, cf. fr. *bien-mérité*, germ. *wohlverdient*) etc. Nu sînt rare exemplele de etimologie multiplă : cuvîntul sau modelul provine din mai multe limbi (de ex. : *fiziologic*, cf. ngr. φυσιολογικός, lat. *physiologicus*, fr. *physiologique*, germ. *physiologisch*). În general, compusele împrumutate și calchiate aparțin mai puțin vocabularului limbii vorbite și mai mult unor sectoare speciale ale lexicului : terminologiei bisericești, celei militare și administrative, celei tehnico-științifice. Părțile de vorbire bine reprezentate prin împrumuturi și calcuri sînt : substantivul, adjectivul și verbul.

Formațiile românești fără model străin, puțin numeroase în epoca veche a limbii noastre, se întîlnesc în număr din ce în ce mai mare în textele secolelor ulterioare (care au, desigur, avantajul față de textele vechi de a oglindi mai multe și mai variate aspecte ale limbii). Aceste compuse, originale, fac parte din clase semantice foarte diferite, multe fiind frecvente și în limba vorbită (mai ales în ce privește substantivul, după cum se va vedea mai departe). Uneori nu mai putem ști dacă un compus a fost la origine calchiat sau format fără model străin (vezi exemple la § 37, 56, 64, 134, 175). Dacă substantivul și adjectivul cuprind, pe lîngă împrumuturi și calcuri, și formații fără model străin, pronumele, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile sînt, în cea mai mare parte, creații originale. Numeralul este o categorie hibridă din acest punct de vedere, deoarece cel puțin două din tipurile lui principale sînt calchiate (vezi mai departe § 201).

§ 13. Încă o distincție care trebuie făcută este aceea între compusele savante, cărturărești sau culte și cele populare. Majoritatea împrumutu-

rilor și a calcurilor, despre care s-a vorbit în paragraful anterior, sînt de natură cărturărească. În compunerea românească formațiile cărturărești au avut un rol deosebit: ele au contribuit, pe de o parte, la dezvoltarea unor tipuri de compunere vechi, iar pe de altă parte, la îmbogățirea limbii cu cîteva tipuri de compunere noi[47] (ceea ce se va demonstra în capitolele următoare). Unele dintre compusele cărturărești s-au răspîndit și în limba vorbită.

Creațiile fără model străin sînt de cele mai multe ori populare. Adesea compusele de acest fel, substantive, au luat naștere printr-o figură de stil: metaforă, metonimie, hiperbolă, ceea ce explică gradul lor înalt de expresivitate (vezi discuția și exemplele de la § 28).

CLASIFICAREA CUVINTELOR COMPUSE

§ 14. Cuvintele compuse pot fi clasificate din mai multe puncte de vedere; s-a vorbit de existența a 9 criterii de clasificare[48], dar acest număr ar putea fi sporit.

Cea mai răspîndită clasificare pare a fi una bazată pe un criteriu sintactic, care împarte compusele în două grupe mari: compuse rezultate prin j u x t a p u n e r e și compuse rezultate prin e l i p s ă[49]. În prima categorie intră compusele care au luat naștere din cuvinte alăturate după regulile sintactice ale limbii respective fără omiterea vreunuia dintre ele, de exemplu din substantiv + adjectiv, din substantiv + prepoziție + substantiv, din verb + prepoziție + substantiv etc. (cum ar fi în limba noastră: *burtăverde*, *buhai-de-baltă*, *ducă-se-pe-pustii* etc.). Cea de-a doua categorie cuprinde compusele în a căror structură se observă omiterea unuia sau chiar a mai multor cuvinte (*concertmaistru* pentru *maistru de concert*, *mazăre-siloz* pentru *mazăre de siloz*, *nord-american* pentru *american din* (sau *de*) *nord* etc.). Așa cum se prezintă, clasificarea aceasta nu poate fi păstrată din cauză că ambii termeni — *juxtapunere* și *elipsă* — sînt folosiți în gramatici cu alt sens, fapt care produce confuzie[50].

Tot pe baza unui criteriu sintactic și folosind, de data aceasta, o terminologie adecvată, o altă clasificare (și ea răspîndită) grupează compusele în două categorii: s i n t a c t i c e (formate pe baza regulilor sintactice ale limbii) și a s i n t a c t i c e (care nu sînt formate pe baza

---

[47] Cf. CIOBANU, F. 162.

[48] Cf. Paul M. Lloyd, *An Analytical Survey of Studies in Romance Word-Formation*, în „Romance Philology", XVII (1964), p. 750—756.

[49] Cf. DARMESTETER, T. 6—9, de la care s-au inspirat și alți lingviști.

[50] Preluînd clasificarea lui Darmesteter, Drăganu (R. S.) vorbește de compunere a n a l i t i c ă (corespunzătoare celei prin juxtapunere) și s i n t e t i c ă (corespunzătoare celei prin elipsă). Modificarea terminologică adusă de Drăganu nu înlătură însă confuzia, deoarece și el dă termenilor folosiți o altă accepție decît cea curentă. Pentru critica clasificării lui Darmesteter, cf. K. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhaga—Leipzig—New York—Paris, 1908, p. 259—260; C. Rohrer, *lucr. cit.*, p. 62—64.

regulilor sintactice de îmbinare a cuvintelor) [51]. Această clasificare merită a fi reţinută.

O altă grupare a cuvintelor compuse se bazează pe un criteriu morfologic: sînt deosebite compusele după părţile de vorbire cărora le aparţin şi după părţile de vorbire ale elementelor care intră în compunere [52]. Şi această clasificare este utilă. În cadrul ei se pot distinge compusele care aparţin aceleiaşi părţi de vorbire ca şi termenii componenţi sau ca unul dintre termenii componenţi, şi anume cel „dominant" (de exemplu: *floarea-soarelui*, substantiv, ca şi *floarea* şi *soarelui*; *roşu-închis*, adjectiv, ca şi *roşu*; *binevoi*, verb, ca şi *voi* etc.) de compusele care, dimpotrivă, aparţin altei părţi de vorbire decît termenii componenţi sau decît termenul „dominant" (de exemplu: *cuminte*, adjectiv, dar *cu*, prepoziţie, *minte*, substantiv; *nu-mă-uita*, substantiv, dar *nu*, adverb, *mă*, pronume, *uita*, verb etc.) [53].

În sfîrşit, există şi alte clasificări, făcute pe baza a diferite criterii: sintactice (raportul care se stabileşte între termenii componenţi [54]; natura legăturii dintre părţile alcătuitoare: juxtapunere, adică alăturare a termenilor fără ajutorul cuvintelor de legătură, sau joncţiune [55]), semantice (de exemplu, potrivit raportului dintre sensul compusului şi înţelesul fiecăreia dintre părţile care îl alcătuiesc [56] sau potrivit raportului dintre termenii care constituie compusul: termenul final exprimă o acţiune, cel iniţial indică pe cel care o îndeplineşte, termenul iniţial arată locul unde există obiectul exprimat de termenul final ori materialul din care e făcut acest obiect etc. [57]), stilistice (compuse care au la bază o metaforă, o sinecdocă etc. [58]) etc.

Desigur, toate aceste criterii trebuie avute în vedere, însă este necesară, pe de o parte, o ierarhizare judicioasă a lor, iar pe de altă parte, o aplicare consecventă a fiecăruia dintre ele la întregul material cercetat [59].

În tratatul de faţă s-a adoptat ca principal criteriu de clasificare a compuselor criteriul morfologic. Pe baza lui s-a pornit în primul rînd

[51] Vezi nota 2 de la p. 8.

[52] Cf., de exemplu, DARMESTETER, T. 2; Kr. Nyrop, *lucr. cit.*, p. 258–279; Maurice Grevisse, *Le bon usage.* Grammaire française, ed. a VII-a, Gembloux-Paris, 1961, p. 96–97; C. Rohrer, *lucr. cit.*, p. 61.

[53] Leonard Bloomfield (*lucr. cit.*, p. 235–237) numeşte compusele din cele două categorii e n d o c e n t r i c e şi e x o c e n t r i c e. A. Martinet (*Éléments de linguistique générale*, Paris, 1961, p. 132) dă însă acestor doi termeni alte accepţii.

[54] Cf. de exemplu M. Francis Meunier, *lucr. cit.*, p. 6 ş.u.; DARMESTETER, T. 5; Kr. Nyrop, *lucr. cit.*, p. 258–279; Maurice Grevisse, *lucr. cit.*, p. 96–97; E. Benveniste, *Fondements syntaxiques de la composition nominale*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", LXII (1967), fasc. 1, p. 15–31.

[55] MIRSKA, C. 175–184.

[56] A. Dauzat, citat de Halina Lewicka, *lucr. cit.*, p. 141.

[57] Cf. Otto Jespersen, *A Modern English Grammar. On Historical Principles*, vol. VI, Londra–Copenhaga [1954], p. 143–145, 162–163, şi critica categoriilor stabilite de el, la Anna Granville Hatcher, *An Introduction to the Analysis of English Noun Compounds*, în „Word" XVI (1960), nr. 3, p. 356–373.

[58] DARMESTETER, T. 50–66.

[59] Clasificarea lui A. Darmesteter nu este unitară, unele subgrupe corespunzînd unui criteriu sintactic, altele, unui criteriu stilistic etc.

de la părţile de vorbire în care se încadrează compusele şi, în al doilea rînd, de la părţile de vorbire care intră în compunere. Acolo unde a fost cazul, adică la substantiv, la adjectiv, la pronume, la verb şi la adverb, s-au deosebit compusele formate din cuvinte întregi de cele în alcătuirea cărora intră elemente de compunere, iar la substantiv, şi de cele formate din abrevieri. Criteriului morfologic i s-au subsumat celelalte criterii, secundare : sintactic, semantic, stilistic. Nu a fost omis nici criteriul istoric şi nici cel al productivităţii şi frecvenţei, criterii de asemenea secundare în clasificarea noastră.

În felul acesta, au fost luate în consideraţie toate criteriile importante, s-a stabilit o ierarhizare a lor şi s-a ţinut seama de fiecare dintre ele în clasarea întregului material.

PROBLEMELE URMĂRITE ÎN TRATAREA COMPUSELOR

§ 15. La fiecare tip de compunere s-au făcut aprecieri generale asupra bogăţiei inventarului de unităţi (vechi şi noi). Materialul (constituit din formaţii moştenite, creaţii româneşti, împrumuturi, nediferenţiate aici din acest punct de vedere) a fost apoi discutat sub diverse aspecte : particularităţile morfologice ale termenilor componenţi şi ale compusului, raporturile sintactice dintre termeni şi categoriile semantice reprezentate de compuse [60], posibilitatea de analiză a formaţiilor, repartiţia lor stilistică, productivitatea tipului de compunere etc. S-a trecut apoi la istoria tipului în ansamblu şi a compuselor care îl alcătuiesc, urmărindu-se originea, primele atestări, eventualele modificări fonetice sau semantice pe care le-au suferit unele compuse în decursul timpului, situaţia tipului respectiv în limba actuală etc.

Volumul se încheie cu un capitol de concluzii, după care urmează anexele : lista principalelor elemente de compunere folosite în limba română, explicarea abrevierilor, bibliografia şi indicele.

---

[60] Analiza gramaticală (în parte şi cea semantică) s-a bazat pe concepţia *Gramaticii Academiei* şi pe categoriile stabilite acolo.

SUBSTANTIVUL

§ 16. Substantivele compuse sînt nume comune și proprii, primele, cum este și firesc, mai numeroase decît ultimele. Deși între aceste două feluri de compuse nu sînt deosebiri esențiale, există totuși unele trăsături distinctive, de natură semantică, morfologică și sintactică, care impun adeseori studierea lor separată.

§ 17. După felul obiectelor denumite, substantivele comune compuse se clasifică în următoarele categorii semantice mai importante:

a) nume de persoane (nume de rudenie, de ocupații, de grade în diferite ierarhii sociale, epitete etc.): *mamă-mare, inginer-șef, fotoreporter, locotenent-colonel, copil-minune, tîrîie-brîu*;

b) nume de plante: *barba-caprei, floarea-soarelui, rochița-rîndunicii, trei-frați*;

c) nume de animale (mamifere, insecte, păsări, pești etc.): *cîine-lup, cățelul-pămîntului, vaca-Domnului, viespe-gărgăune, nasicorn, uligaie, pasăre-muscă, frunza-plopului, ac-de-mare, buhai-de-baltă*;

d) nume de lucruri (instrumente, substanțe, produse de toate felurile etc.): *argint-viu, electrocauter, encefalogramă, P.A.S., piatra-iadului, poale-n-brîu, strung-revolver, triplu-voal*;

e) nume de boli: *a-bubă, buba-bubelor, pleuropneumonie, rinofaringită, soare-sec*;

f) nume de dansuri populare și de jocuri (sau în legătură cu jocurile): *biru-i-greu, popa-prostul, scara-mîței, tai-mălai(ul), (un) unsprezece-metri*;

g) numele unor procedee sau metode: *autoinducție, balneoterapie, telepatie*;

h) nume de unități de măsură: *amper-oră, dublu-ster, hectolitru, kilogram*;

i) nume de noțiuni temporale (părți ale zilei, ale anului etc.) și de puncte cardinale: *după-masă, miazănoapte, primăvară, soare-apune, sud-est, zi-ntîi*;

j) nume de sentimente, atitudini, stări psihice: *bunăvoință, reavoință, vino-ncoace*;

k) nume de acțiune: *automulțumire, binefacere, omucidere, sinucidere.*

Substantivele proprii compuse aparţin unor sfere semantice mai puţin variate decît substantivele comune. Ele se pot clasifica în următoarele categorii generale:

a) nume de persoane (nume de familie, prenume, porecle, nume de personaje din basme)[1]: *Azidăriţei*, *Dobrogeanu-Gherea*, *Mantaroșie*, *Maria-Laura*, *Papadima*, *Gură-de-Aur*, *Statu-Palmă*;

b) nume de animale: *Coadă-Scurtă* (nume de cîine, SADOVEANU, O. XV 422), *Aude-Bine*, *Galben-de-Soare* (ultimele două, nume de animale din basme şi povestiri);

c) nume geografice şi teritorial-administrative[2]: *Balta-Albă*, *Dealul Spirei* (cartiere, Bucureşti), *Ceatal-Tepe* (movilă, Dobrogea), *Mărginenii-Răzeși* (sat, Bacău), *Țifla Corbului* (pisc, Muscel);

d) nume din domeniul astronomiei: *Cloșca-cu-Pui*, *Paiele-Țiganului*, *Steaua Polară*, *Ursa-Mare*;

e) nume ale unor evenimente şi ale unor sărbători: *Anul nou*, *1 Mai*, *Ana-Foca*, *Joimari*, *Tudorusalii*[3] (ultimele trei, nume de sărbători religioase populare);

f) numiri ale unor instituţii şi întreprinderi: *Agerpres*, *C.F.R.*, *Electroputere*, *Plafar*, *Steagul roșu*.

§ 18. Felul în care aceste categorii semantice sînt reprezentate în limba modernă, bogăţia inventarului lor, frecvenţa cu care sînt folosite compusele aparţinînd diferitelor categorii depind în mare măsură de stilul limbii. În această privinţă deosebiri importante se înregistrează între limba literară şi cea populară, pe de o parte, şi între diferite stiluri ale limbii literare, pe de alta.

Comparînd între ele categoriile semantice de substantive compuse comune întîlnite astăzi în limba literară şi în cea populară, în linii generale se pot constata următoarele:

Dintre numele de persoane, unele, cum ar fi numele de rudenie şi epitetele, se folosesc atît în limba literară, cît şi în limba populară, în timp ce altele, de exemplu numele de grade din ierarhia socială sau numele de ocupaţii, aparţin mai ales limbii literare. Numele compuse de plante şi de jocuri sînt caracteristice limbii populare. Din mulţimea formaţiilor de acest fel, limba literară a preluat relativ puţine, pe care le foloseşte destul de rar şi la care a adăugat un număr redus de creaţii noi. Ca şi compusele nume de plante, numele de animale se întîlnesc mai frecvent în limba populară, cu excepţia celor din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ *(cîine-lup)*, mai numeroase în limba literară. În schimb în limba literară sînt mai numeroase şi mai frecvent folosite decît în cea populară compusele nume de lucruri (instrumente, substanţe etc.)

---

[1] În general, pentru toate problemele discutate în lucrarea de faţă în legătură cu numele proprii de persoane, vezi GRAUR, N. P.

[2] Pentru diferitele aspecte privitoare la substantivele compuse nume de locuri pe care lucrarea de faţă le-a adus în discuţie, vezi IORDAN, TOP.

[3] Pentru *Ana-Foca* şi *Tudorusalii*, vezi explicaţia de la § 34 C.

şi cele de noţiuni abstracte. Substantivele compuse nume de boli se întîlnesc atît în limba populară, cît şi în cea literară, deosebindu-se însă ca tipuri de compunere (compară, de exemplu, *soare-sec*, formaţie populară, cu *pleuropneumonie*, termen ştiinţific).

La rîndul său, limba literară nu prezintă o situaţie unitară în ce priveşte felul în care sînt reprezentate diferitele categorii de substantive comune compuse. Între diferitele stiluri ale limbii literare există uneori deosebiri la fel de mari ca între limba populară şi cea literară. Stilul tehnico-ştiinţific se caracterizează printr-un număr mare de compuse, nume de instrumente de diferite feluri, de substanţe, de unităţi de măsură, de fenomene. În stilul presei sînt numeroase compusele nume de lucruri, de persoane, de noţiuni abstracte, unele dintre ele create ocazional. Cît despre categoriile semantice de compuse care apar în stilul literaturii artistice, ele sînt uneori aceleaşi ca în limba populară, iar alteori sînt de felul celor din stilul tehnico-ştiinţific sau din cel al presei, în funcţie de subiectul tratat.

Dintre categoriile de substantive proprii compuse, numele geografice sînt la fel de bine reprezentate atît în limba populară, cît şi în cea literară.

Numele de persoane compuse nu sînt, în general, prea numeroase nici în limba literară, nici în cea populară, cu excepţia literaturii populare, care atestă un număr ceva mai mare de creaţii de acest fel, nume de personaje din basme. Tot aici se întîlnesc şi cele mai multe compuse nume de animale personificate. Numele de corpuri cereşti, ca şi cele de sărbători religioase, în marea lor majoritate creaţii populare, sînt mai bine reprezentate în limba populară, în timp ce în limba literară ele se folosesc relativ rar şi cu un număr restrîns de formaţii.

În sfîrşit, categoria compuselor nume de instituţii, caracteristică limbii literare, este destul de bogată în formaţii.

§ **19.** Despre un raport între bogăţia anumitor categorii semantice de substantive comune compuse şi diferitele epoci istorice se poate vorbi mai ales în legătură cu compusele din domeniul limbii literare, deoarece faptele de limbă populară întîlnite în texte pînă în secolul al XIX-lea sînt mai mult sau mai puţin sporadice şi nu ne permit să tragem concluzii suficient fundate. În linii foarte mari se observă că în textele traduse din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea abundă compusele din domeniul juridico-religios *(asupră-luare, binefacere, bunăvoinţă, călcătoriu-de-lege, lege-călcare)*. În secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea se întîlnesc numeroase substantive compuse nume de grade sau de funcţii din diferite domenii ale ierarhiei social-politice *(călăuz-ceauş, derviş-aga, divan-ceauş, gheneral-leitenant, ştab-ofiţer)*.

Din secolul al XIX-lea încoace s-au îmbogăţit foarte mult şi continuă să se dezvolte în special categoriile semantice de nume din domeniul tehnico-ştiinţific *(apără-roate, oţel-beton, scurtcircuit, nord-est, uscător-tunel)*.

Despre numele proprii compuse se pot spune şi mai puţine lucruri, din cauza lipsei de material referitor la perioada de pînă la sfîrşitul

secolului al XVIII-lea, cu excepția numelor geografice. Categoria acestora din urmă s-a dezvoltat necontenit în decursul istoriei. În prezent, ea pare a nu se mai dezvolta în același ritm, deoarece nu se mai creează ușor așezări noi. Mult mai slab reprezentată în limba veche pare a fi categoria numelor teritorial-administrative (de ex. : *Țara de Jos*), care s-a dezvoltat în special din secolul al XIX-lea încoace și care pare să se îmbogățească în continuare (mai ales prin crearea de nume noi legate de sistematizarea urbană și rurală).

Categoria numelor compuse din domeniul astronomiei populare și cea a numelor de sărbători religioase, probabil mai bogate într-o fază mai veche, sînt astăzi reprezentate prin cîteva nume ceva mai cunoscute și mai folosite.

În secolul al XIX-lea a apărut categoria numelor compuse de instituții, care este în continuă dezvoltare.

În legătură cu numele proprii de persoane, datele insuficiente ne împiedică să facem aprecieri asupra dezvoltării istorice a acestei categorii semantice.

§ 20. După structura termenilor care intră în componența lor, substantivele compuse, atît comune, cît și proprii, se clasifică în următoarele trei categorii[4]:

a) substantive alcătuite din cuvinte întregi existente și independent în limba noastră (substantive, adjective, verbe, pronume etc.) : *cată-ceartă*, *mai-marele*, *tren-fulger*, *Baia-de-Aramă*.

Trebuie incluse aici și acele formații în care unul din termeni, datorită anumitor motive, și-a modificat aspectul (de exemplu : ***soarea-soarelui***, în loc de ***sora-soarelui*** sau ***floarea-soarelui*** ; ***Păsări-Lăți-Lungilă***, în loc de *Păsărilă*, *Lățilă*, în care partea finală a sufixului *-ilă*, și anume *-lă*, a fost omisă din motive fonetice ; ***sinucigaș***, în care *sine* are forma *sin-*). Acestora li se alătură și formațiile rezultate dintr-o etimologie populară sau cele a căror origine nu ne este cunoscută, dar în care putem recunoaște cuvinte existente și independent, chiar dacă au un aspect mai puțin obișnuit (de exemplu : *țițirară* sau *țințirară*, nume date pițigoiului, în care primul termen poate fi interpretat ca un onomatopeic ; *talmeș-balmeș* „amestec din care nu se mai înțelege nimic", formație rimată cu caracter expresiv, al cărei prim termen a fost, probabil, creat după modelul celui de-al doilea, substantiv existent și independent[5]) ;

b) substantive formate din elemente de compunere combinate, fie între ele : *hemogramă*, *telescop*, fie cu cuvinte existente și independent în limba română : *basorelief*, *electrodinam*, *triunghi* ; *Davidoglu* ;

c) substantive formate din abrevieri ale unor cuvinte, ale unor elemente de compunere etc., combinate, fie între ele (*C.E.C.* = *C*[asa de] *e*[conomii și] *c*[onsemnațiuni], *Plafar* = *pla*[nte] *far*[maceutice], *A.C.T.H.* = adrenocorticotrophormon), fie cu cuvinte întregi (*Eurasia* =

---

[4] Vezi și § 1.

[5] Cf. Iorgu Iordan, *Note lingvistice*, în BPH II (1935), p. 184 ; GRAUR, E. 18.

Eur[opa şi] *Asia*, *Comaliment* = [Întreprindere de] *com*[erţ cu] *alimente*), fie cu elemente de compunere (*Centrocoop* „Uniunea centrală a cooperativelor de consum" = *centro-* + *coop*[erativă]). Formaţiile de acest fel sînt cunoscute mai ales sub denumirea de compuse din abrevieri [6].

Alături de aceste trei categorii de substantive compuse, pot fi trecute, ca o a patra categorie, formaţiile parasintetice, substantive compuse şi derivate în acelaşi timp (*codobatură*, *mărinimie*).

§ 21. Substantivele compuse alcătuite din cuvinte independente sînt în marea lor majoritate formaţii lipsite de unitate morfologică, avînd un grad scăzut de unitate semantică. Există însă şi substantive compuse din astfel de termeni, care, pe lîngă o mai mare unitate semantică, se caracterizează şi prin unitate morfologică [7]. Substantivele compuse în structura cărora intră elemente de compunere şi cele formate din abrevieri se situează pe o treaptă superioară în ce priveşte unitatea semantică, în comparaţie cu majoritatea substantivelor alcătuite din cuvinte independente, iar din punct de vedere morfologic se comportă întotdeauna ca nişte cuvinte simple [8] (*electrodinam*, *electrodinamul*, *electrodinamuri*; *Cefere*, *Ceferеul*).

§ 22. În sistemul compunerii substantivului, categoria compuselor din cuvinte independente se situează pe primul plan ca importanţă, varietate de tipuri, vechime şi bogăţie a inventarului, pe planul al doilea aflîndu-se compusele în structura cărora intră elemente de compunere, iar pe ultimul plan cele din abrevieri. Şi în ce priveşte productivitatea în limba actuală, primul loc îl ocupă de asemenea substantivele compuse din cuvinte independente, însă numai datorită anumitor tipuri de compunere. Celelalte două categorii, a compuselor cu elemente de compunere şi a celor cu abrevieri, deşi productive, se situează din acest punct de vedere pe locul al doilea (vezi şi § 240 b).

Ca origine, marea majoritate a substantivelor compuse din cuvinte independente sînt creaţii originale şi calcuri, pe cînd compusele care conţin elemente de compunere sînt mai ales împrumuturi şi calcuri, iar cele din abrevieri împrumuturi şi creaţii originale.

---

[6] Unii lingvişti, în special cei sovietici, grupează împreună substantivele formate din abrevieri (*парторг*) şi cele care conţin teme (*фотография*), avînd în vedere faptul că şi unele şi celelalte reprezintă părţi ale unor cuvinte întregi (cf., de exemplu, N. L. Voronţova, *Процессы развития морфологических элементов стоящих на грани морфемы и слова*, în „Развитие грамматики и лексики современного русского языка", Moscova, 1964, p. 93—105; D. I. Alekseev, *Аббревиатуры как новый тип слов*, în „Развитие словообразования современного русского языка", Moscova, 1966, p. 13—37. Această clasificare nu se justifică, deoarece deosebirii de aspect, origine, structură, conţinut semantic etc. dintre teme şi abrevieri îi corespunde deosebirea dintre compusele alcătuite din teme şi cele formate din abrevieri, după cum va reieşi din capitolele respective ale lucrării de faţă.

[7] Vezi § 3, 4, 11, 27.

[8] Vezi § 11, 147.

SUBSTANTIVE COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ȘI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 23. Compusele de acest fel constituie categoria de bază a substantivelor compuse românești. Ele sînt formate din orice parte de vorbire, atît flexibilă, cît și neflexibilă. Dintre părțile de vorbire flexibile substantivul apare cel mai frecvent ca termen de compunere. Destul de des este folosit și adjectivul. Verbul, pronumele și mai ales numeralul se întîlnesc ceva mai rar. În ceea ce privește părțile de vorbire neflexibile, sînt mai folosite prepoziția și adverbul; conjuncția și interjecția apar foarte rar. Articolul prezintă o situație specială din cauza conținutului său gramatical și a particularităților sale de construcție. Dintre diferitele categorii de articole, apar ca termeni de compunere: articolul hotărît proclitic, cel posesiv (genitival) și cel demonstrativ [9]. Se poate întîmpla ca la același tip de compunere anumite formații să conțină unul dintre articolele menționate, iar altele nu (compară *ochiul-boului* cu *pecetea-lui-Solomon* sau *vinars* cu *baiul-cel-rău*, primele două aparținînd tipului substantiv + substantiv în genitiv, iar ultimele două, tipului substantiv + adjectiv) [10].

§ 24. Posibilitățile de combinare a părților de vorbire care alcătuiesc substantivul compus sînt variate.

1. Cel mai bine reprezentate în limba actuală sînt tipurile de compuse formate din:

a) două sau mai multe substantive cu formă de nominativ-acuzativ (*cîine-lup*, *oțel-beton*, *Piatra-Neamț*);

b) substantiv + (articol +) substantiv în genitiv (*iarba-fiarelor*, *Fața-lui-Crai*);

c) substantiv + (articol +) adjectiv (*bunăstare*, *baiul-cel-rău*, *Harap-Alb*);

d) (articol +) numeral + substantiv (*primăvară*, *Cei-Trei-Cosași* „nume popular al unei constelații") [11];

e) substantiv + prepoziție + substantiv (*cap-de-cocoș* „nume de plantă", *Curtea-de-Argeș*);

f) verb la un mod personal (interjecție) + (prepoziție +) substantiv, pronume, adverb sau participiu (compuse de tip propoziție: *fluieră-n-biserică*, *zgîrie-brînză*; *Cată-n-Sus*);

---

[9] Nu intră în discuție articolul hotărît enclitic, deoarece se atașează altui cuvînt. Articolul nehotărît nu se întîlnește niciodată ca termen de compunere.

[10] Din această cauză, la asemenea tipuri de compunere articolul a fost notat în paranteză.

[11] Compusele formate din substantiv + adjectiv și substantiv + numeral merg împreună din multe puncte de vedere, dar prezintă și unele aspecte importante deosebite, ceea ce a impus discutarea lor separată, ca două tipuri deosebite.

g) verb la un mod personal + (pronume sau substantiv +) verb la un mod personal (compuse de tip frază: *tace-face, du-te-vino, uite-popa-nu-e-popa*)[12].

2. A doua grupă, mult mai mare decît cea precedentă, o formează tipurile reprezentate în limba actuală printr-un număr mai mult sau mai puţin restrîns de compuse (uneori chiar şi unul singur):

a) prepoziţie + substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv (*deochi*);
b) prepoziţie + verb la supin (*descăzut*)[13];
c) substantiv + prepoziţie + adverb (*Bengeştii-de-Sus*);
d) numeral + prepoziţie + substantiv (*jumătate-de-pasăre, Patruzeci-de-Cruci*, nume de localitate);
e) prepoziţie + adjectivul substantivizat *tot* + substantiv (*atotştiinţă*);
f) articol posesiv + substantiv sau pronume (*Adrăguţei, al-lui „dracul"*);
g) pronume (articol) demonstrativ[14] + (adverb +) adjectiv (*cel-pierit, ăl-mai-rău*);
h) pronume (articol) demonstrativ + prepoziţie + substantiv (*cel-de-pe-comoară*);
i) pronume (articol) demonstrativ + prepoziţie + adverb (*Cel-de-Sus*);
j) pronume reflexiv + substantiv (*sinucigaş*);
k) adverb + substantiv (*jos-culcare*; în limba actuală mai ales adjective substantivizate: *nou-venit, sus-numit*);
l) substantiv sau adjectiv + adverb de comparaţie + substantiv (*Albă-ca-Zăpada, Şchiopul-cît-Cotul*);
m) adverb + adjectiv sau adverb (*preaplin*);
n) adverb + adverb + adverb de comparaţie + substantiv (*mai mult ca perfect*);
o) pronume + pronume (*unealtă*);
p) substantiv + prepoziţie + pronume (*apă-de-nimic*);
q) substantiv + conjuncţie + substantiv (*punct şi virgulă*);
r) adjectiv + prepoziţie + substantiv (*Galben-de-Soare*);
s) interjecţie + substantiv (*ţiţivară*).

Menţionăm că grupa tipurilor de acest fel poate fi încă îmbogăţită, întrucît, din motive lesne de înţeles, un inventar complet al substantivelor compuse comune şi mai ales proprii este imposibil de realizat.

La toate aceste tipuri amintite pînă aici se adaugă o serie de formaţii foarte diferite ca termeni de compunere, care corespund parţial

[12] În cuprinsul lucrării, tipurile f şi g, în care verbul la un mod personal reprezintă termenul „dominant", au fost grupate împreună sub titlul: Verb la un mod personal sau interjecţie + alte părţi de vorbire (Compuse de tip propoziţie; compuse de tip frază).

[13] Tipul acesta şi cel precedent prezintă unele trăsături comune (vezi capitolele respective).

[14] În asemenea situaţii (vezi şi pct. i, j) GRAM. ROM. I 108 consideră că între *cel* pronume şi *cel* articol „nu există o distincţie netă".

unor tipuri de compunere discutate, conţinînd însă faţă de acestea şi unii termeni în plus (compară de exemplu *floarea-soarelui* cu *iarba-datului-şi-a-faptului*, *cinci-degete* cu *trei-fraţi-pătaţi*). Formaţiile de acest fel constituie t i p u r i d e c o m p u n e r e d e z v o l t a t e şi au fost studiate în lucrarea de faţă în cadrul unui singur capitol.

§ 25. Din punctul de vedere al raporturilor dintre termeni, substantivele compuse din cuvinte întregi existente şi independent sînt sintactice şi asintactice. Acestea din urmă formează o grupă relativ puţin numeroasă aparţinînd tipului de compunere din două sau mai multe substantive cu formă de nominativ-acuzativ [15] (între elementele lor componente se poate subînţelege un raport de subordonare atributivă de tip prepoziţional sau genitival : *Şiclodul-Coastă* „Şiclodul de pe coastă", *divan-ceauş* „ceauşul sau uşierul divanului") şi tipului de compuse din pronume reflexiv + substantiv (*sinucigaş* „ucigaş de sine").

Marea majoritate a substantivelor compuse din cuvinte întregi sînt însă alcătuite din părţi de vorbire organizate conform regulilor sintaxei româneşti. Din punctul de vedere al raporturilor sintactice dintre termeni şi al modului lor de exprimare compusele sintactice sînt de trei feluri :

a) compuse cu structura unor părţi de propoziţii sau, mai pe scurt, compuse-părţi de propoziţii ;

b) compuse cu structura unor propoziţii sau compuse-propoziţii ;

c) compuse cu structura unor fraze sau compuse-fraze.

a) Compusele-părţi de propoziţii sînt construite :

α) ca nişte grupuri sintactice din determinat substantival şi determinantul lui atributiv ;

β) ca nişte grupuri sintactice formate dintr-un adjectiv sau dintr-un adverb determinat şi complementul lui ;

γ) ca nişte atribute, complemente sau nume predicative ;

δ) ca nişte părţi de propoziţie multiple (subiecte, atribute etc.).

Compuselor-părţi de propoziţii alcătuite dintr-un determinat şi determinantul lui atribut le corespund tipurile morfologice :

— substantiv în N.-A. + substantiv în N.-A. cu funcţiune de apoziţie (*moş-tătuca*) ;

— substantiv + substantiv în genitiv cu funcţiune de atribut substantival genitival (*gura-leului*) ;

— substantiv, pronume sau numeral + prepoziţie sau adverb de comparaţie + substantiv sau pronume cu funcţiune de atribut substantival prepoziţional; prepoziţie + adjectivul substantivizat *tot* cu funcţiune de atribut + substantiv (*buhai-de-baltă*, *jumătate-de-pasăre*, *atotputinţă*, *cel-din-baltă*, *Şchiopul-cît-Cotul*, *apă-de-nimic*) ;

— substantiv + adjectiv sau numeral cu funcţiune de atribut adjectival (*rea-voinţă*, *triplu-voal*) ;

---

[15] Vezi § 35 III.

— substantiv sau pronume + (prepoziție +) adverb cu funcțiune de atribut adverbial (*jos-culcare, Bengeștii-de-Sus, Cel-de-Sus*).

Sînt construite ca niște grupuri sintactice constînd din adjectivul sau adverbul determinat și complementele lor numai compusele de tipul:

— adjectiv + prepoziție + substantiv (*Galben-de-Soare*);

— adjectiv + adverb de comparație + substantiv (*Albă-ca-Zăpada*);

— adverb + adverb + adverb de comparație + substantiv (*mai mult ca perfect*).

Au construcția unor atribute, complemente, nume predicative sau, mai rar, subiecte compusele aparținînd tipurilor morfologice:

— prepoziție + substantiv sau verb la supin (*demîncare, descăzut*);

— pronume (articol) demonstrativ + (adverb +) adjectiv (*cel-pierit*);

— articol posesiv + substantiv (*Adrăguței*);

— adverb + adjectiv sau adverb (*preaplin*).

Există două tipuri construite ca niște părți de propoziție multiple:

— substantiv în N.-A. + substantiv în N.-A. (*nord-vest, conjunctor-disjunctor*);

— substantiv + conjuncție + substantiv (*punct și virgulă*).

În cadrul acestor tipuri sintactice se numără unele tipuri dezvoltate, alcătuite dintr-un singur substantiv determinat și două atribute adjectivale sau genitivale coordonate sau nu între ele (*iarba-datului-și-a-faptului, trei-frați-pătați*), dintr-un substantiv determinat și un atribut substantival prepozițional determinat la rîndul lui de un atribut adjectival (*ciocănaș-cu-două-cozi*) etc.

b) Compusele-propoziții sînt mai puțin variate ca tipuri sintactice și morfologice și mai puțin bogate în formații decît compusele-părți de propoziții, prezentîndu-se totodată ca o categorie mult mai unitară decît acestea. Tipurile care se încadrează aici sînt deosebite între ele în special prin numărul termenilor componenți și implicit prin structura sintactică. Cele mai multe formații aparțin tipului: predicat + complement direct, căruia îi corespunde morfologic tipul: verb la un mod personal + substantiv (*zgîrie-brînză*) sau, mai rar, pronume (*nu-mă-uita*).

Celelalte tipuri sintactice nu pot fi catalogate decît cu aproximație. Dintre ele amintim cîteva [16]:

— predicat + subiect, reprezentat prin verb + substantiv (*soare-apune*);

— predicat + complement direct + subiect, exprimat prin: verb + pronume (sau substantiv) + substantiv (*ucigă-l-crucea*);

— predicat + complement circumstanțial, reprezentat prin: verb + (prepoziție +) substantiv sau adverb (*fluieră-n-biserică, Cată-n-Sus, Cată-Rău*);

— predicat + complement direct + vocativ, reprezentat prin: verb + pronume + vocativ (*lă-mă-mamă*);

[16] Pentru tipurile care nu sînt menționate aici, vezi § 83.

— predicat + complement indirect, reprezentat prin : interjecţie + prepoziţie + pronume (*Vaidecei*).

c) Compusele-fraze, foarte puţin numeroase, sînt alcătuite din două predicate exprimate prin verbe la un mod personal şi însoţite sau nu de alte părţi de propoziţie, formînd împreună două propoziţii în raport de coordonare copulativă (*du-te-vino*, *tace-face*) sau de subordonare finală (*lasă-mă-să-te-las*).

§ **26.** Ordinea termenilor compusului este strîns legată de felul părţilor de vorbire care îl alcătuiesc şi de structura lui sintactică.

În linii generale majoritatea compuselor-părţi de propoziţii formate dintr-un termen determinat şi determinantul lui completiv sau atributiv se caracterizează prin topica determinat + determinant.

Topica determinant + determinat este normală pentru compusele formate din numeral + substantiv (*trei-culori*, numele unui peşte, *dublu-decalitru*, *primăvară*), excepţiile fiind şi de această dată rare (*zi-ntîi*) [17].

În ce priveşte locul adjectivului în compusele formate din substantiv şi adjectiv, sînt numeroase atît situaţiile în care adjectivul se situează după substantiv (*argint-viu*, *iarbă-mare*), cît şi cele în care îl precedă (*bunăstare*, *scurt-metraj*) [18].

În compusele avînd structura unor atribute, complemente sau nume predicative termenii sînt aşezaţi întotdeauna conform ordinii obişnuite (*deînmulţit*, *preaplin*).

Compusele-propoziţii constînd din predicat + complement sau din subiect + predicat se caracterizează de asemenea prin topica sintactică obişnuită în asemenea cazuri: predicatul precedă complementul, iar subiectul precedă predicatul (*meşter-strică*, *tîrîie-brîu*).

Formaţii cu topica inversată sînt foarte rare şi se întîlnesc fie în compuse vechi, savante, calchiate după model străin (*de-bine-facere*, *atotputinţă*, *a-păcatelor-cădere*), fie în compuse populare, ca rezultat al analogiei (*cască-gură* are şi varianta *gură-cască*, probabil apărută sub influenţa altor compuse în care apare acest cuvînt — *gura-leului*, *gură-bogată*, *gură-spartă* — şi a variantei *gură-căscată*).

Locul termenilor între care există un raport de coordonare copulativă este impus de motive semantice [19].

Compusele asintactice între termenii cărora se subînţelege un raport de subordonare atributivă sînt formate uneori din elemente aşezate în aceeaşi ordine ca şi cuvintele din grupurile sintactice corespunzătoare (*mazăre-siloz* „mazăre de siloz"), alteori, în ordine inversă (*sinucigaş*, *concertmaistru* „maistru de concert").

§ **27.** După cum s-a mai arătat [20], substantivele compuse din cuvinte existente şi independent prezintă diferite grade de unitate morfologică,

---

[17] Vezi § 59.
[18] Vezi § 50.
[19] Vezi § 32.
[20] Vezi § 3.

în funcţie de vechime, sens lexical şi de tipul morfologico-sintactic căruia îi aparţin. Comportamentul morfologic al compuselor variază chiar în cadrul aceluiaşi tip de compunere (de ex. : *untdelemn* faţă de *cal-de-mare*, *bunăvoinţă* faţă de *rea-voinţă*).

În linii mari, compusele pot fi grupate în trei categorii : compuse caracterizate prin unitate morfologică, compuse lipsite de unitate morfologică sau avînd unitate morfologică parţială, compuse care oscilează din punctul de vedere al unităţii morfologice.

A. Compusele caracterizate prin unitate morfologică se comportă din punct de vedere morfologic ca nişte cuvinte simple [21].

Aici intră unele compuse-părţi de propoziţii, vechi sau foarte vechi în limbă, ai căror termeni s-au sudat [22] (*primăvară*, *primăveri*, *primăverii*, *primăverile* ; *bunăvoinţă*, *bunăvoinţe*, *bunăvoinţa*, *bunăvoinţei* ; *untdelemn*, *untdelemnului* ; *Moş-ajun*, *Moş-ajunul*, *Moş-ajunuri*).

Acestora li se alătură compuse mai noi care prezintă un stadiu avansat de compunere, datorită fie frecvenţei cu care circulă în limbă, fie topicii neobişnuite etc. (*marxism-leninism*, *marxism-leninismul*, *marxism-leninismului* ; *scurtcircuit*, *scurtcircuitul*, *scurtcircuite*).

Se comportă ca un cuvînt unic şi compusele care au ca prim termen părţi de vorbire invariabile (prepoziţii, adverbe : *după-masă*, *după-masa*, *după-mesele* ; *mai-mare*, *mai-marele*, *mai-marii*).

Compusele nume proprii masculine de persoană şi epitetele de diferite tipuri morfologico-sintactice, ca şi toate compusele-propoziţii sau compusele-fraze se comportă de asemenea ca nişte cuvinte unice (*lui Harap-Alb*; *lui Strîmbă-Lemne*; *un maţe-fripte*, *unui maţe-fripte*; *o trage-lapte*, *unei trage-lapte*).

B. Marea majoritate a substantivelor compuse sînt însă formaţii lipsite de unitate morfologică, în care primul termen al compusului suferă modificări morfologice sau poate fi articulat cu articol hotărît enclitic [23] (*cal-de-mare*, *cai-de-mare*, *calul-de-mare* etc. ; *rea-voinţă*, *reauavoinţă*, *relei-voinţe* etc. ; *cîine-lup*, *cîini-lupi*, *cîinele-lup*, *cîinelui-lup*, *cîinilor-lupi* etc. ; *Albă-ca-Zăpada*, *Albei-ca-Zăpada*).

Alături de compusele lipsite de unitate morfologică pot fi plasate şi compusele caracterizate printr-un grad foarte scăzut de unitate morfologică. La acest fel de compuse unitatea morfologică se realizează numai cu ocazia articulării cu articol nehotărît, în timp ce în cursul declinării articulate sau la plural primul termen îşi modifică forma (*floarea-soarelui*, *o floarea-soarelui*, dar *florii-soarelui*, *florile-soarelui*, *florilor-soarelui* [24]).

Compusele lipsite de unitate morfologică se deosebesc între ele după felul modificărilor morfologice, specifice fiecărui tip în parte, după cum se va vedea din capitolele respective.

---

[21] Vezi § 3.

[22] Unele vechi formaţii de acest fel sînt astăzi cuvinte simple : *Dumnezeu*, *mijloc*. Ele interesează compunerea numai din punct de vedere istoric.

[23] În ce priveşte legătura dintre articularea cu articol nehotărît sau cu articol hotărît proclitic şi gradul de unitate morfologică a compusului, vezi § 3.

[24] Vezi § 3.

C. Unele dintre substantivele compuse, în special dintre cele alcătuite din substantiv precedat de un adjectiv sau numeral *(prim-ministru, bunăstare)*, se comportă în două feluri : fie ca nişte compuse caracterizate prin unitate morfologică, fie ca nişte compuse caracterizate prin absenţa acestei unităţi *(prim-ministrul, prim-ministrului, prim-miniştrii*, dar şi *primul-ministru, primului-ministru, primii-miniştri* ; *bunăstare, bunăstării*, dar şi *buna-stare, bunei-stări* etc.). De fapt, situaţia aceasta reprezintă în principiu o fază de trecere de la starea de compus lipsit de unitate morfologică, la cea de compus caracterizat prin această unitate. Astfel *untdelemn*, care se comportă astăzi ca un compus sudat, mai era încă analizat morfologic (şi în acelaşi timp semantic şi sintactic) în secolul trecut, avînd flexiunea *untul-de-lemn, untului-de-lemn* ; *Cîmpulung* a avut, probabil, într-o fază mai veche, forma de genitiv-dativ articulat **Cîmpului-lung*, care a precedat flexiunea actuală *Cîmpulungului*.

§ 28. Un număr mare de substantive compuse comune şi proprii alcătuite din cuvinte întregi existente şi independent în limbă, mai ales formaţii originale din limba populară şi din cea vorbită, au ca punct de plecare o figură de stil : metaforă, hiperbolă, sinecdocă, metonimie [25]. Acestora li se alătură şi unele calcuri, al căror model străin a luat naştere într-un fel asemănător [26]. Atît unele, cît şi celelalte se caracterizează printr-un grad înalt de expresivitate. Vorbitorul înţelege figura de stil pe baza căreia s-a format compusul cînd cunoaşte obiectul denumit şi ştie, ori cel puţin presupune, cum a luat naştere denumirea.

Cele mai numeroase dintre creaţiile de acest fel sînt compusele de tip metaforic, printre care un loc important ocupă numele de plante, de animale, de unelte şi denumirile din domeniul astronomiei. Ele sînt rezultatul comparării obiectului pe care-l denumesc (sau numai a unei părţi din el) cu un alt obiect. De exemplu : *limba-soacrei* denumeşte o plantă ale cărei frunze sînt prevăzute cu ţepi ; *coadă-de-şoarece* este numele unui ferăstrău avînd o formă subţire şi ascuţită la unul din capete ca o coadă de şoarece.

Cele mai multe compuse metaforice aparţin tipurilor substantiv + substantiv în genitiv, substantiv + prepoziţie + substantiv şi, în mai mică măsură, altor tipuri ca : substantiv + adjectiv şi substantiv + numeral (*cinci-degete*, numele unei plante).

Unele compuse, în special epitete, au ca punct de plecare o hiperbolă. *Un suge-bute* este un om atît de beţiv, încît este capabil să sugă o bute întreagă ; calcul *zgîrie-nori* denumeşte o casă atît de înaltă, încît ajunge cu vîrful la nori. Tot astfel se explică şi compuse ca : *brînză-n-sticlă, vîntură-cenuşă* etc. Substantivele compuse de acest fel sînt formate mai ales din verb + substantiv.

---

[25] Vezi Drăganu, r. s. 74—80, Weidelt, n. 25—29, Mirska, c. 154—156.

[26] Aceste categorii sînt pe larg studiate în franceză de Darmesteter, t. 50—66. Ele se întîlnesc în diferite limbi, atît romanice, cît şi neromanice (engleză, rusă, germană etc.), dar ocupă un loc mai important în compunerea romanică.

Numeroase substantive, dintre care cele mai multe epitete, nume proprii de persoane provenite din porecle, nume de animale şi, în mai mică măsură, de plante, compuse mai ales din substantiv + adjectiv, au fost create prin sinecdocă şi metonimie. În felul acesta denumirea unei particularităţi (fizice sau de altă natură) a obiectului a devenit numele obiectului însuşi : *coate-goale* sau *genunche-goale* (ultimul mai puţin cunoscut decît primul) reprezintă epitete date unor oameni fără stare ; *Gură-de-Aur* este porecla dată unui sfînt şi devenită apoi nume propriu ; *botgros* denumeşte o specie de pasăre cu cioc mai gros sau, ca epitet (în acest caz trebuie scris *bot-gros*), un om obraznic, iar *rădăcină-dulce* sau *lemn-dulce* sînt numele unei plante a cărei rădăcină este dulce la gust.

DOUĂ SAU MAI MULTE SUBSTANTIVE CU FORMĂ DE NOMINATIV-ACUZATIV

§ **29.** Acest tip de compuse, alcătuite din două sau mai multe substantive juxtapuse cu formă de nominativ-acuzativ, este unul dintre cele mai bogate tipuri din compunerea actuală. Formaţiile de acest fel, nume proprii şi comune, aparţin mai ales limbii literare, pe cînd limba populară este relativ săracă în asemenea compuse.

§ **30.** În ce priveşte numărul termenilor componenţi, marea majoritate, atît a numelor comune, cît şi mai ales a celor proprii, o formează compusele din două substantive : *bloc-turn*, *ceas-brăţară*, *Ianca-Sat*, *Turnu-Măgurele*. Compusele din mai mulţi termeni sînt foarte rare în cazul numelor proprii : *Statu-Palmă-Barbă-Cot* şi ceva mai dese printre substantivele comune din domeniul tehnico-ştiinţific : *fluorclormetan*, *feniletilmalonil-uree*, *kilogram-forţă-metru*.

La numele comune ambii termeni sînt la rîndul lor substantive comune, cu unele excepţii ca : *Ivan-pescarul* „numele unei specii de pescăruş”, *grîu-Bănat* „numele unei specii de grîu”. Numele proprii sînt alcătuite, de cele mai multe ori, fie din alăturarea a două nume proprii (*Popescu-Spineni*, *Popeşti-Leordeni*), fie din alăturarea unui substantiv comun pe lîngă un nume propriu (*Devcea-Est*, vîrf de deal, *Hagi-Tudose*).

Termenii componenţi sînt de obicei substantive propriu-zise, mult mai rar alte părţi de vorbire substantivizate : adjective, adverbe, infinitive (*răufăcător*, *binevoitor*, *pruncucidere*).

§ **31.** Substantivele care alcătuiesc forma tip a compusului pot fi de acelaşi gen sau de genuri diferite şi pot avea acelaşi număr sau numere diferite. Concordanţa de gen dintre termenii compusului este întîmplătoare sau nu. De cele mai multe ori, cînd termenii fac parte din categorii semantice deosebite (în special la compusele care conţin o apoziţie cu valoare de epitet sau de metaforă ori la compusele asintactice [27]), identi-

---

[27] Vezi clasificarea de la § 35.

tatea de gen are un caracter întîmplător: *an-lumină, pește-jandarm, pește-ferăstrău, tren-fulger, zi-muncă, Frasin-Vale* (sat). Identitatea de gen nu este întîmplătoare cînd termenii compusului exprimă noțiuni apropiate semantic (situație întîlnită la unele compuse care conțin o apoziție exprimînd profesia, rangul sau între ai căror termeni există un raport copulativ [28]) : *contabil-șef, locotenent-colonel, secerătoare-legătoare, cîine-lup.*

De obicei ambii termeni au formă de singular, foarte rar sînt la plural : *ghilimele-croșete.*

În ceea ce privește cazul, marea majoritate a compuselor de acest fel sînt alcătuite, la forma tip, din substantive în nominativ, cu excepția compuselor ca : *pruncucigaș, omucidere, răufăcător* [29]. Primul termen al formațiilor de acest fel, echivalent cu un complement direct, poate fi considerat în acuzativ, caz cerut de termenul al doilea, substantiv de origine verbală, corespunzător unui verb tranzitiv (compară, de exemplu, *pruncucigaș, omucidere* cu *sinucigaș, sineiubire* [30], unde apare clar acuzativul).

§ 32. Ordinea termenilor compusului este determinată de felul raporturilor semantico-sintactice dintre ei.

De obicei, cînd termenii componenți ai substantivelor comune sînt substantive între care există un raport de coordonare copulativă sau de subordonare apozitivă, locul lor este dictat mai ales de motive semantice. Pe primul loc se situează fie termenul mai important ca sens, considerat drept termen de bază în interiorul compusului (*cîine-lup, copil-minune, mașină-unealtă, pasăre-liră, redactor-șef, vagon-cisternă*), fie termenul care desemnează noțiunea anterioară în timp (*conjunctor-disjunctor, marxism-leninism, secerătoare-legătoare*).

Cînd compusul este un nume propriu de persoană care conține o apoziție indicînd profesia, rangul, gradul de rudenie etc., aceasta se situează de obicei pe primul loc, mai rar pe ultimul loc al compusului (*Moșandrei, Popandron; Ciubăr-vodă*). Dacă apoziția are rol de epitet, ea ocupă locul al doilea (*Stan Pățitul, Flor Voinicul*).

Cînd unul dintre termenii compuselor nume proprii geografice indică felul, categoria toponimicului, el poate ocupa primul loc sau locul al doilea : *Boju-Cătun, Domnești-Sat; Satul-Barbă, Tîrgul-Fierbinți.*

În compusele nume comune sau proprii între ai căror termeni se poate subînțelege un raport de subordonare atributivă de tip prepozițional sau, rar, genitival, termenul echivalent cu atributul ocupă de obicei locul al doilea, același pe care l-ar avea dacă raportul de subordonare ar fi redat cu ajutorul prepozițiilor sau al genitivului : *sapă-foraj* „sapă pentru foraj", *zi-muncă* „zi de muncă", *Agrișul-Munte* „Agrișul de (la) munte".

Mai puțin numeroase, și în marea lor majoritate construite după model străin, sînt compusele în care termenul echivalent cu atributul

---

[28] *Ibid.*
[29] Vezi și alte exemple la § 35 III h.
[30] Vezi § 111.

prepozițional sau genitival se află pe primul loc: *bloc-cauciuc, nord-american, pruncucidere, răufăcător, sud-african.*

§ 33. Din punct de vedere semantic, substantivele comune formate din substantive juxtapuse cu formă de nominativ-acuzativ sînt: nume de persoane, nume de lucruri și de noțiuni abstracte din diferite domenii de activitate, nume de animale și de plante. Cele mai bine reprezentate dintre ele sînt: numele de persoane, de lucruri și de noțiuni abstracte. Numele de plante și de animale sînt mai puțin numeroase.

A. În ce privește categoria numelor de persoane, pe primul loc se situează numele de ocupații în sens larg, formate din termeni dintre care cel puțin unul exprimă de obicei ocupația sau gradul, rangul social. Ele pot fi clasificate în:

— nume de ocupații propriu-zise: *lăcătuș-sudor* (cf. LR XI (1962), nr. 4, p. 387), *montator-însoțitor* (SCÎNTEIA 1963, nr. 5801, 1/5), *om-sandviș* „om care poartă reclame atît pe piept, cît și pe spate" (cf. DIMITRESCU, C. 389), (înv.) *argint-tăietoriu* „argintar";

— nume exprimînd atît ocupația, cît și gradul (în ierarhia diferitelor funcții civile sau militare): *inginer-șef, inspector-șef, bucătar-ajutor; locotenent-colonel, general-maior,* (înv.) *ciohodar-aga, derviș-aga, călăuz-ceauș, adiutant-gheneral* [31].

Printre numele de persoane se numără și substantivele care indică gradul de rudenie, de exemplu: *tata-moșul, tata-socrul, moș-tătuca, mama-nașă, mama-soacră, daca-nașa, mîcă-nașa.* Ultimele două provin din limbajul copiilor și conțin forme prescurtate ale unor substantive: *daca,* poate din *dădaca, mîcă* din *mămică* [32].

Numele de locuitori compuse din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ formează o altă subcategorie semantică. Ele sînt alcătuite din numele unor puncte cardinale (*nord, sud, est, vest*) și nume de locuitori (adjective substantivizate [33]): *nord-american, sud-african, sud-vietnamez, vest-german.* De obicei acestor compuse le corespund nume geografice ca: *America de Nord, Africa de Sud, Vietnamul de Sud.*

Epitetele (*beșleagă* [34], *mămăhoarcă* [35], *moș-tăgîrță*) și numele de persoane care indică apartenența la anumite idei politico-filozofice (mai ales adjective substantivizate: *marxist-leninist* [36]) constituie două subcategorii foarte slab reprezentate.

Dintre toate subcategoriile de nume de persoane menționate aici, aparțin limbii populare numele care exprimă gradul de rudenie și epitetele. Toate celelalte sînt formații culte. În limba literară, și mai ales în limba

---

[31] Pentru ultima formație, cf. AR 1829, 14²/6. Vezi și alte compuse de același fel la § 37.
[32] Cf. SCURTU, T. Î. 246, 288.
[33] Vezi § 164 b.
[34] Din *beșli-aga.*
[35] Este o formație regională (cf. PAȘCA, GL.), cu sensul „babă meșteră", alcătuită din *mamă* și *hoarcă* „femeie bătrînă, hoașcă".
[36] Vezi § 159.

presei, se întîlnesc numeroase creații ocazionale, lipsite de stabilitate, greu de clasat din punct de vedere semantic, ca : *student-actor* (CONTEMPORANUL 1966, nr. 2, 4/2), *măscărici-poet* (MINULESCU, V. 184), *gonac-țăran* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 42, 5/3) etc.

B. Numele de plante formate din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ sînt foarte puține în comparație cu numărul întîlnit la alte tipuri de compuse. Ele aparțin limbii populare : *dafin-trandafir*, *grîu-Bănat*, *iarbă-grîuleț*, *lean-odolean* [37], *lemn-nelemn*, *măr-gutui*, *măr-păr*, *piatră-linte*, *prun-migdal*, *prun-zarzăr*.

C. Numele de animale (mamifere, păsări, pești, insecte), formații populare și culte, sînt mai numeroase, de exemplu : *cîine-lup*, *lup-păsărel*, *pasăre-muscă*, *pițigoi-pungaș*, *uligaie* (din *uli* + *gaie*), *crap-caras*, *fîsă-țipar*, *viespe-gărgăune*, *omidă-urs*. *Cocostîrc* (cu variantele *cucostîrc*, *cocorstîrc* etc., cf. DA, s.v., BĂCESCU, PĂS. 62) „barză, stîrc" provine din alăturarea lui *cocor* și *stîrc*, numele a două specii de păsări înrudite cu barza. În ce privește forma compusului, varianta *cocorstîrc* reprezintă, probabil, punctul de plecare, iar pierderea primului *r* se datorește dificultăților de pronunțare (și anume grupului *st* următor și celui de-al doilea *r*). După modelul lui *cocostîrc* s-a creat, se pare, relativ recent [38], *cocobarză*, cu același sens.

În compusul *turturea-gugușea* „guguștiuc", cel de-al doilea termen, derivat de la *guguș* „porumbel", nu există și independent în forma din interiorul compusului. Compusul :*(cu)coana-chiftiriță* din *conochiftiriță*, variantă a lui *coropișniță*, este rezultatul unei etimologii populare.

D. În afara categoriilor semantice de mai sus, în limba populară se întîlnesc și cîteva substantive compuse care denumesc noțiuni din diferite alte domenii (lucruri, părți ale zilei etc.) : *colindăbăț* „bățul cu care pleacă copiii la colindat ; se mai cheamă și *colindă*" [39], *cruce-amiazi* „amiază, miazăzi", *meștergrindă* „grindă groasă la casele țărănești, care sprijină grinzile transversale", *valvîrtej* „adîncime cu vîrtej într-o apă curgătoare ; volbură, vîltoare".

În limba literară compusele din substantive în nominativ-acuzativ denumind lucruri și noțiuni abstracte din diferite domenii sînt foarte numeroase.

În stilul tehnico-științific sînt mai bine reprezentate următoarele categorii semantice :

— numele de lucruri și instrumente : *avion-proiectil*, *camion-cisternă*, *lampă-fulger*, *lunetă-foarfece*, *macara-portal*, *vagon-cisternă* ;

---

[37] Cf. PAMFILE, S. V. 35.

[38] Acest lucru rezultă din faptul că, spre deosebire de *cocostîrc*, pe care dicționarele îl atestă încă de la începutul secolului trecut (cf. LB, s.v.), *cocobarză* apare abia în secolul nostru (cf. DA, s.v.).

[39] Cf. DA, s.v. *colindă*.

— numele de substanțe: *aluminiu-siliciu*, *crom-molibden*, *feniletil-maloniluree*, *fluorclormetan*, *metalazbest*, *oțel-balot*;

— numele de unități de măsură: *an-lumină*, *cal-putere*, *centimetru-gram-secundă*, *electron-volt*, *metru-kilogram-secundă-amper*, *watt-oră*.

Printre numele de substanțe și de unități de măsură există numeroase formații din trei sau chiar mai mulți termeni.

Compusele din celelalte stiluri ale limbii literare (administrativ, social-politic, gazetăresc etc.) aparțin unor sfere semantice foarte variate; cea mai mare parte dintre ele sînt creații ocazionale și ca atare neînregistrate în dicționare. Dintre compusele mai mult sau mai puțin stabile fac parte: *bloc-turn*, *caiet-program*, *concert-ghicitoare*, *concert-lecție*, *cotă-parte*, *decret-lege*, *divan-studio*, *hîrtie-monedă*, *miting-fulger*, *om-zi*, *oraș-tîrg*, *raid-anchetă*, *roman-foileton*, *taxi-furgonet*, *zi-muncă* etc.

Menționăm aici și cîteva formații ocazionale: *indicație-schemă* (CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 7/4), *plic-felicitare* (SCÎNTEIA 1963, nr. 5801, 1/6), *stare-limită* (SCÎNTEIA 1966, nr. 6886, 2/2), *timp-pauză* (SCÎNTEIA 1963, nr. 5801, 1/2), *vitrină-bazar* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 43, 2/1) [40].

O ultimă categorie de compuse exprimînd noțiuni abstracte, deosebită de toate cele de mai sus din punct de vedere semantic, este cea a formațiilor rezultate din alăturarea numelor de puncte cardinale. Substantivele *sud*, *nord*, *est*, *vest* apar împreună pentru a numi un punct de orizont situat între două puncte cardinale sau un loc situat în această direcție: *sud-est*, *sud-vest*, *nord-est*, *nord-vest* etc. Compusele de acest fel se întîlnesc combinate, la rîndul lor, fie cu numele unui punct cardinal, care ocupă în acest caz primul loc (*sud—sud-est*; *nord—nord-vest* etc.), fie între ele (*nord-vest—sud-est*; *nord-est—sud-vest* etc.).

§ 34. Substantivele proprii formate din substantive juxtapuse sînt: nume de persoană, nume geografice și nume de sărbători religioase. În timp ce primele două categorii semantice sînt bine reprezentate, ultima categorie cuprinde un număr redus de formații.

A. Numele proprii de persoană, mai frecvent numele de familie și mai rar prenumele, pot fi formate din doi termeni, și anume două nume proprii.

Prenumele compuse constînd din două prenume alăturate (*Ana-Maria*, *Maria-Cristina*, *Maria-Magdalena*) se întîlnesc rar în limba noastră.

Numele de familie compuse se întîlnesc ceva mai frecvent decît prenumele. Ele pot fi alcătuite din două nume proprii, dintre care unul, de obicei cel așezat pe primul loc, nume de familie la care s-a adăugat un al doilea nume cu rol diferențiator [41]. Acesta poate fi un nume geografic (al unei localități, al unei ape etc.): *Constantinescu-Iași*, *Niculescu-Buzău*, *Rădulescu-Motru*, un hipocoristic de la un nume de persoană (care a

---

[40] Vezi numeroase formații de acest fel la DIMITRESCU, c. 131—139, 387—395.

[41] Pentru motivele care duc la crearea numelor de persoane de acest fel, vezi GRAUR, N. P. 100—103.

aparţinut unuia din părinţi): *Niculescu-Cociu*, *Protopopescu-Pache*, un alt nume de persoană (de obicei al soţului, adăugat la numele soţiei [42]): *Răchiţeanu-Şirianu*, o poreclă: *Cantacuzino-Nababu*, *Constantinescu-Porcu*. În sfîrşit, cel de-al doilea nume reprezintă uneori traducerea primului în altă limbă: *Micu-Clain* (*Klein*), *Piuariu-Molnar*, *Bileţki-Albescu*.

Toate categoriile de nume proprii discutate mai sus sînt caracteristice limbii literare. De origine populară sînt nume de familie ca: *Niţuradu*, *Opreafanea* [43], *Costapetru* [44], alcătuite din două prenume sudate.

Unele nume de familie au ca punct de plecare o îmbinare sintactică în care prenumele este însoţit de un substantiv comun care exprimă titlul, rangul, funcţia socială, gradul de rudenie etc. De exemplu, nume ca *Popandron*, *Poparad*, *Popivan*, *Popidan* sînt provenite din sudarea substantivului *popă* cu prenumele care îl însoţeşte: *popa Andron*, *popa Rad(u)*. *Popidan* are ca punct de plecare o construcţie ceva mai deosebită, în care intră genitivul substantivului *popă* şi nu nominativul: *(al) popii Dan*. *Popivan* poate proveni atît din construcţia cu nominativul, cît şi din cea cu genitivul: *pop(a) Ivan* sau *(al) popii Ivan*. Din construcţii ca *moş Andrei*, *baba Ioana* s-au format numele proprii de familie *Moşandrei* şi *Babaioana*.

O categorie intermediară între grupurile sintactice stabile şi substantivele proprii compuse o formează numele proprii de persoană însoţite de un nume comun care indică un rang social, o funcţie, un titlu onorific (mai ales: *aga*, *bei* şi, învechit, *beg*, *efendi*, *hagi*, *han*, *paşa*, *vodă*): *Fărcaş-aga*, *Tuman-bei*, *Hagi-Cănuţă*, *Batu-han*, *Ali-paşa*, *Mircea-vodă*. Numele propriu precedă de obicei pe cel comun (cu excepţia lui *hagi*), realizînd împreună o unitate manifestată prin rostirea lor legată şi prin existenţa unui accent principal unic al întregii formaţii. Termenii care exprimă rangul social apar, de obicei, şi ca substantive independente. În unele formaţii împrumutate din turcă sau create după model turcesc (*Ali-paşa*, *Fărcaş-aga*, *Hagi-Cănuţă*), termenul care indică rangul a conservat o formă mai apropiată de cea originară, pe cînd ca substantiv independent a suferit unele modificări formale pentru a se putea încadra mai bine printre substantivele comune (compară *agá*, din *Fărcaş-agá*, cu *agă*; *hagí*, pronunţat greşit şi *hági*, din *Hagí-Cănuţă*, cu *hagiu*; *paşá*, din *Ali-paşá* [45], cu *páşă*).

Dintre formaţiile cu *hagi*, multe au devenit nume proprii compuse de persoane: *Hagiatanasiu*, *Hagichirea*, *Hagiculea*.

Nume proprii compuse din două substantive se întîlnesc destul de frecvent în mitologia populară. Cele mai multe dintre ele apar în basme.

---

[42] Situaţia aceasta este mai frecventă în alte limbi, unde numele format astfel se poate folosi pentru ambii soţi (*Joliot-Curie*, *Meyer-Lübke*). Cf. GRAUR, N. P. 100–103.

[43] La Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 117, 293.

[44] Vezi alte nume de acelaşi fel la CONSTANTINESCU, D. O. LI.

[45] Totuşi se rosteşte *Sinan-páşa*.

În compuse ca *Mareș-Tată* [46], *Baba-Hîrca*, *Baba-Hîrba* [47], *Baba-Coaja*, *Baba-Cloanța*, unul dintre termeni constituie o formulă de adresare pentru persoanele în vîrstă (*tată*, *babă*).

Formațiile din creațiile populare (basme, balade, legende etc.) în care apare termenul *împărat* sau *crai* [48]: *Aleodor-împărat*, *Cheleș-împărat*, *Rusalim-împărat*, *Alb-împărat*, *Verdeș-împărat*, *Pestriț-împărat*, *Por-împărat*, *Jăman-crai*, *Chipor-crai*, *Roșmon-crai* [49] sînt de același fel cu cele în care numele propriu este însoțit de un cuvînt care indică rangul social, funcția etc. După cum se poate observa din exemplele de mai sus, pe lîngă substantivul *împărat* stă un nume de culoare [50], un derivat de la numele unei culori sau un alt fel de nume propriu.

Cînd numele propriu este plasat după substantivul *împărat* (*împăratul Verde*, *împăratul Roșu*), formația este mai puțin sudată, după cum o dovedesc pauza dintre cuvinte și modul de accentuare a fiecărui cuvînt în parte.

În unele nume compuse cel de-al doilea termen poate fi un epitet, adeseori un adjectiv substantivizat: *Dunăre Voinicul*, *Stan Pățitul* (devenit și substantiv comun [51]).

Joimarți „ființe imaginare cu chip de femeie, despre care se crede că se arată oamenilor în seara zilei de *Joimari*” a putut apărea prin modificarea ultimei părți din *joimarițe* (pluralul substantivului *joimariță*, variantă a lui *joimăriță* < *Joimari* + sufixul *-iță*) sub influența substantivului *marți* [52].

O formație interesantă prezintă compusul *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, care are și varianta, mai puțin răspîndită, *Statu-Palmă-Barba-Cot*. Alăturarea celor patru substantive are la origine două metafore: *statul de o palmă*, *barba cît cotul* sau *de un cot* [53]. Din cauza lungimii compusului, cele două părți componente ale lui (*Statu-Palmă* și *Barbă* sau *Barba-Cot*) se folosesc și separat, ca două nume deosebite ale unuia și aceluiași personaj. *Tartacot*, o altă denumire a acestui personaj, s-ar putea explica, în ce privește prima parte, prin apropierea substantivului *tată* de *tartor*.

Un procedeu de formare a numelor de personaje specific basmelor și povestirilor constă în alăturarea a două nume, dintre care unul este, de obicei, un hipocoristic al celuilalt. Cele două nume pot rima sau nu: *Chira-Chiralina*, *Rujalina-Lina*, *Sanda-Lucsandra*, *Iniia-*

---

46 Cf. PAMFILE, DUȘM. 234.

47 La BÎRLEA, ANT. II 311. Partea a doua a compusului trebuie pusă în legătură cu substantivul *hîrb*.

48 Într-un singur basm (BÎRLEA, ANT. II 51) apare personajul numit *Hat-prinț*.

49 Cf. V. Bogrea, *Cercetări de literatură populară*, DR II (1921–1922), 429.

50 Un asemenea nume ar putea fi interpretat și ca adjectiv, dar locul lui *împărat* și existența altor formații în care apare un substantiv propriu-zis infirmă această ipoteză.

51 Cf. DM, s.v.

52 Cf. WEIDELT, N. 7, DA, s.v.

53 IORDAN, STIL. 221, consideră mai veche forma *Statu-Palmă-Barba-Cot*, cu substantivul al treilea articulat, avînd ca punct de plecare construcția *barba lui e de un cot*, care a fost interpretată ulterior drept: *are o barbă de un cot*.

Diniia, *Stan-Bolovan* (în basme populare), *Rița-Veverița*, *Tic-Pitic* (în povestiri culte).

Compusul *Vizir-Berbece*, numele bărbătușului unei păsări măiestre (ȘEZ. IV (1897), 176), este o formație neclară. El trebuie, probabil, legat de substantivul comun *berbecel*, numele unei păsări răpitoare.

B. Numele proprii geografice alcătuite din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ sînt de mai multe feluri, după natura și sensul termenilor componenți (nume proprii sau comune, nume de locuri, de puncte cardinale etc.).

Un tip bine reprezentat în limbă este cel al numelor geografice alcătuite din numele propriu-zis și, de obicei, mai vechi al localității urmat de alt nume de loc (o localitate învecinată, o apă, un munte, regiunea în care se află localitatea) care localizează și totodată servește ca mijloc de identificare: *Piatra-Olt*, *Drăgănești-Vlașca*, *Ocna-Mureș*, *Turnu-Măgurele* etc.

La identificarea prin localizare a toponimicului mai pot fi folosite și substantive comune avînd, de obicei, rolul de a deosebi între ele două localități omonime și așezate aproape una de cealaltă (de exemplu: *Burdujeni-Sat* și *Burdujeni-Tîrg*).

Substantivul care servește la identificarea toponimicului poate fi un nume comun cu valoare generică: *sat*, *cătun*, *tîrg*, *gară*, *munte*, *pîrîu*, *chei* etc.: *Sat-Șugag*, *Tîrgu-Ocna*, *Pîrîul-Cărbuna* (pădure) etc. (Aceste compuse trebuie deosebite de grupurile sintactice formate dintr-un substantiv nume generic urmat de un nume propriu geografic în nominativ: *rîul Prahova*, *strîmtoarea Gibraltar*, *satul Domnești*[54].)

Cînd substantivele generice nearticulate se află pe locul al doilea, formația constituie în mod sigur un compus: *Borșa-Cătun*, *Domnești-Sat*, *Domnești-Tîrg*, *Tușnad-Băi*, *Tușnad-Sat*, *Țăgșor-Gară* (nume de localități, majoritatea sate), *Malomnicul-Canton* (numele unei păduri).

Substantivul cu rol de identificare pe lîngă numele propriu poate fi un nume care indică poziția socială a locuitorilor, organizarea fiscală mai veche, ocupația locuitorilor; această construcție se întîlnește la numele de așezări mai mici, sate și cătune: *Obîrșenii-Clăcași* și *Obîrșenii-Răzeși* (două așezări apropiate, una locuită de răzeși, cealaltă de clăcași), *Logreștii-Moșneni*, *Logreștii-Birnici*, *Lișcoteanca-Cărămidari*, *Mogoș-Cojocari*, *Bungeni-Lingurari*, *Meteleul-Scutelnici*[55].

Cu scop de identificare se mai folosesc și numele neologice ale punctelor cardinale, *est*, *vest*, *nord*, *sud*, apoi substantivele *vale* sau *față* și *deal* sau *dos* sinonime cu *sud* și *nord*: *Devcea-Est*, *Devcea-Nord*, *Devcea-Sud*, *Devcea-Vest* (vîrfuri de deal), *Broșteni-Deal*, *Broșteni-Vale*, *Băicani-Deal*, *Băicani-Vale*, *Amărăștii-Dos*, *Amărăștii-Față*, *Palanga-Dos*, *Palanga-Față*. De același fel sînt și unele formații neologice ca: *Nord-America* (folosit în prima jumătate a secolului al XIX-lea), *Capul Nord*.

---

[54] Vezi § 4.

[55] Cf. IORDAN, TOP. 219—221.

Rareori substantivul postpus exprimă o formă de relief, *coastă*, uneori cu sensul „faţă, sud", sau o altă particularitate a locului : *Şiclodul-Coastă*, *Frăsinetul-Pădure*, *Urzicenii-Pădure*, *Agrişul-Munte* [56].

Acestor construcţii le corespund de cele mai multe ori formaţii cu prepoziţie, mult mai frecvente şi mai vechi. De obicei formaţia fără prepoziţie este ulterioară celei cu prepoziţie, reprezentînd rezultatul intervenţiei oficialităţii, de exemplu : *Cozmeştii-din-Deal* şi *Cozmeştii-din-Vale*, *Bolintinul-din-Deal* şi *Bolintinul-din-Vale* sînt notate în *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.*, apărut în 1956, şi în *Împărţirea administrativă a teritoriului Republicii Populare Române*, din 1965, *Cozmeşti-Deal*, *Cozmeşti-Vale* etc.

Un tip mai nou, întîlnit în special la numele de comune, constă din juxtapunerea a două nume de aşezări care alcătuiesc comuna : *Dascălu-Creaţa*, *Predeal-Sărari*.

Alte nume geografice substantive compuse sînt, la origine, nume proprii de persoană : *Baba Ana* (comună), *Ileana Ghermani*, *Ileana Papadopol* (sate), *Mircea Ciobanul* (pisc), *Mihai-vodă* (pădure), *Mihalache Grecul* (gîrlă), nume de sfinţi : *Sînnicoară*, *Sîntana* [57] (localităţi) etc.

C. O categorie mai slab reprezentată de nume proprii compuse din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ sînt numele de sărbători. Ea nu conţine formaţii specifice, ci construcţii întîlnite la alte categorii de nume proprii. Între acestea un loc aparte ocupă numele de sfinţi.

De la formaţiile stabile alcătuite din adjectivul substantivizat *sfîntul*, *sfînta* urmat de un nume propriu : *sfînta Maria*, *sfîntul Petru*, *sfîntul Niculaie*, s-a ajuns la substantivele compuse nume de sărbători : *de un* ***Sfîntul Niculaie*** *a nins mult*. Compusele de acest fel cunosc şi o variantă populară, în care primul termen de compunere are forma mai veche *sînt(ă)*, din adjectivul latin *sanctus*. Aceasta s-a contopit cu numele sfîntului, formaţia rezultată prezentînd adeseori şi unele modificări fonetice : *Sînvăsii*, *Sîntion*, *Sîmedru* (= Sfîntul Dumitru), *Sîntămăria*, *Sîmpetru*, *Sînnicoară*.

Moş-ajun reprezintă o formaţie întîlnită şi la numele proprii de persoane, iar *Ana-Foca*, numele unei sărbători populare (la 1 iulie), este alăturarea a două nume de sfinţi, numele sfintei Ana şi al sfîntului Foca, păzitorii de foc.

Ilie-Pălie este numele sărbătorii sfîntului Ilie ; el a rezultat din alăturarea derivatului *pălie*, exprimînd acţiunea, de la verbul *a păli*, la numele *Ilie*, deci „Ilie care păleşte", iar *Tudorusalii* [58] „a unsprezecea

---

[56] Cf. IORDAN, TOP. 138, 150.

[57] Formaţiile de acest fel întîlnite ca nume topice sînt foarte variate. (Amintim, de exemplu : *Sînsimon*, *Sînianăş*, *Sînpaul*, *Sîntăcătălina*.) Ele apar mai ales în Transilvania, deoarece au avut ca model formaţii maghiare. Vezi IORDAN, TOP. 243—244 ; E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, III, în „Balcania" VIII (1945), p. 234.

[58] Cf. PAMFILE, S. V. 58.

zi după Rusalii", cînd se sărbătoreşte aducerea moaştelor sfîntului Teodor Stratilat, a rezultat din alăturarea numelui propriu *Tudor* şi *Rusalii*.

Oarbele-Şchioapele, numele unei sărbători populare (şi anume al zilei de luni de dinaintea Rusaliilor) în care, conform credinţelor populare, rusaliile sau ielele pot face pe cineva olog, surd sau orb [59], provine din alăturarea a două adjective substantivizate.

§ 35. Din punctul de vedere al relaţiilor sintactice dintre termenii lor componenţi, substantivele compuse alcătuite din două sau mai multe substantive juxtapuse cu formă de nominativ-acuzativ pot fi grupate în două categorii deosebite, după cum raportul dintre termeni este echivalent cu un raport sintactic de coordonare sau de subcrdonare [60].

În prima categorie trebuie incluse compusele între termenii cărora se poate subînţelege un raport de coordonare copulativă (*bufet-restaurant*, *secerătoare-legătoare*).

Cea de-a doua categorie, a compuselor de tip subordonator, trebuie, la rîndul ei, împărţită în două grupe :

a) compuse sintactice, în care raportul dintre termeni este echivalent cu un raport de subordonare atributivă apozitivă (*inginer-şef*, *tren-fulger* „tren ca un fulger");

b) compuse asintactice, în care raportul dintre termeni este echivalent cu un raport de tipul celui atributiv substantival prepoziţional sau genitival : *grîu-Bănat* „grîu de Banat", *nord-american* „american de nord", *oţel-beton* „oţel folosit la confecţionarea armăturilor elementelor de beton armat", deci „oţel pentru beton", *Obîrşenii-Clăcaşi* şi *Obîrşenii-Răzeşi*, adică „Obîrşenii clăcaşilor" şi „Obîrşenii răzeşilor".

Adeseori însă compusele nu pot fi clasate cu siguranţă într-una din categoriile stabilite mai sus, deoarece sînt posibile mai multe interpretări. De exemplu *cîine-lup* poate fi interpretat drept „cîine şi lup" [61] şi „cîine ca un lup" [62], *valvîrtej*, drept „val cu vîrtej", „val ca un vîrtej".

I. Compusele din două sau mai multe substantive între care se poate subînţelege un raport de coordonare copulativă de tipul *şi* sînt substantive comune şi proprii.

Substantivele comune de acest fel sînt : nume de persoane ca : *bas-bariton*, *lăcătuş-sudor*, *montator-însoţitor*, *general-magistrat*, *locotenent-*

---

[59] Cf. PAMFILE, s. v. 18–20.

[60] Vezi alte clasificări semantico-sintactice ale compuselor de acest fel din limba franceză la GRIEVE-SCHUMACHER 25–26 ; Fritz Paepcke, *Die französischen Nominalkomposita*, disertaţie, München, 1946 (la GRIEVE-SCHUMACHER 18) ; Václav Vlasák, *La classification des mots composés par apposition*, în „Philologica Pragensia. Časopis pro moderní filologii", 9 (48), 1966, nr. 1, p. 34–37 ; Christian Rohrer, *lucr. cit.*, p. 62–119 ; Halina Lewicka, *La langue et le style du théâtre comique français . . .*, p. 51–67.

[61] Dacă avem în vedere originea lui.

[62] De această dată ne referim numai la asemănarea dintre un cîine-lup şi un lup. Să se compare acest compus cu *pasăre-muscă*, care exprimă numai comparaţia. O interpretare asemănătoare dă pentru fr. *chien-loup* Christian Rohrer, *lucr. cit.*, p. 75, 77, 84.

colonel, *general-locotenent*; nume de plante și de animale, de exemplu: *măr-gutui*, *prun-zarzăr*, *prun-migdal*, *cocostîrc*, *viespe-gărgăune*; nume ale unor puncte cardinale: *sud-est*, *sud-vest*, *nord-est*; unele nume din domenii variate: *punct-virgulă* (care are și forma, mai răspîndită, cu *și*), *marxism-leninism*, *clarobscur*.

Cea mai bogată categorie este cea a numelor de lucruri din diferite domenii de activitate și mai ales din domeniul tehnic: *salon-cabinet*, *mașină-unealtă*, *conjunctor-disjunctor*, *vagon-atelier* „vagon tehnic amenajat cu mașini-unelte și cu instrumente de măsură”, *transportor-elevator*, *vagon-restaurant*, *ușă-fereastră*, *secerătoare-legătoare* „mașină care seceră și leagă spicele de grîu”, *metalazbest* „material constituit dintr-o țesătură de fire metalice și azbest”.

În ce privește numele proprii, un asemenea raport există la numele de persoană formate din două nume proprii alăturate: *Ana-Maria*, *Sanda-Lucsandra*, *Iniia-Diniia*, *Rujalina-Lina*, *Protopopescu-Pache*, *Niculescu-Cociu*, la numele geografice compuse de asemenea din unirea a două nume proprii [63]: *Jilava-Merlari*, *Lupăria-Sărăcineasca* și la numele de sărbători: *Ana-Foca*, *Tudorusalii* (sau *Todorusalii*), *Oarbele-Șchioapele*, discutate în paragraful privitor la clasificarea semantică a acestor compuse.

II. Compusele formate din două substantive în raport de subordonare apozitivă prezintă situații deosebite, după felul apoziției.

a) Apoziția exprimă denumirea. Substantive comune de acest fel sînt puține: *moș-Antoci* „numele unui pește” (*Chircăieștenii scot și mulți* ***moș-Antoci***. BĂCESCU, P. 143). Această valoare se întîlnește în special la numele proprii: *Ostrovul-Tomeni* (cătun), *Valea-Iașanca*, *Satul-Lunca*. Unele nume care inițial aveau cel de-al doilea termen în genitiv au devenit ulterior compuse cu apoziție, prin înlocuirea genitivului cu nominativul: *Mănăstirea-Cașinului* (sat) și *Mănăstirea-Cașinul*, forma preferată de DG, care le folosește însă pe amîndouă.

În această categorie intră și numele sfinților folosite mai ales ca nume de sărbători: *Sîntilie*, *Sînvăsii*, *Sîntămăria*, numele proprii al căror prim element este substantivul *pop(a)* sau *hagi*: *Popandron*, *Poparad*, *Hagi-Tudose*, *Hagiculea*, *Hagi-Iordan* și numele *Moș Crăciun*, *Moș Gerilă*, *Baba-Hîrca*.

b) Apoziția indică profesia, situația socială, rangul, atribuția cînd intră în componența numelor de persoană, atît a celor comune: *derviș-aga* „mai marele peste dervișii alăturați corpului de ieniceri”, *deli-aga* „căpitan de delii”, *căpitan-pașa* „mare amiral la turci”, cît și a celor proprii: *Sinan-pașa*, *Negru-vodă*. O formație întîmplătoare de acest fel este compusul *Ivan-pescarul*.

În limba literară actuală singura subcategorie semantică vie în care apoziția exprimă rangul și profesia este cea care conține substantivul *șef*: *redactor-șef*, *inginer-șef*, *infirmieră-șefă*, *contabil-șef*, *inspector-șef*.

---

[63] Vezi § 34 B și C.

Destul de numeroase sînt compusele în care apoziţia exprimă gradul de rudenie: *tata-moşul*, *taica-moşul* şi *moş-tătuca*, *tata-socru*, *mama-soacră*, *mama-naşă*, *tata-naşul*, *tetea-naşul*, *tica-naşul*.

În componenţa numelor proprii de aşezări, apoziţia, exprimată printr-un substantiv comun, indică felul, categoria aşezării: *Ianca-Sat*, *Tuşnad-Băi*, *Tuşnad-Sat*.

c) Apoziţia explică primul termen, reprezentînd o traducere (cu un sinonim sau în altă limbă) a acestuia. Substantive comune: *rotocol*, format din juxtapunerea a doi termeni asemănători ca sens, dar de origini diferite (unul latin, *roată*, celălalt slav, *ocol*), *ceasornic*, cuvînt devenit compus prin etimologie populară (vezi § 37). Nume proprii de persoană: *Micu-Clain* (rom. *mic* = germ. *klein*), *Vaida-Voevod* (magh. *vajda* = rom. *voievod*).

d) Apoziţia din interiorul unor compuse nume proprii: *Ileana Codreana*, *Ileana Constănţeana* exprimă locul de origine.

e) Apoziţia indică însuşirea, caracteristica termenului determinat. Apoziţia are rol de epitet [64] în compuse nume comune de persoane, de animale sau de lucruri şi acţiuni ca: *mamă-eroină*, *peşte-ac*, *pasăre-muscă*, *bloc-turn*, *mustăcioară-muscă*, *roman-fluviu*, *miting-fulger* etc. Din această categorie face parte şi numele propriu din mitologia populară: *Statu-Palmă-Barbă-Cot*.

La unele compuse nume de animale apoziţia are ca punct de plecare o comparaţie referitoare la una din părţile corpului, caracteristică acelui animal: *pasăre-liră* „pasăre cu coada ca o liră”, *crap-oglindă* „crap cu solzii ca nişte oglinjoare” [65], *peşte-ferăstrău* „peşte cu bot ca un ferăstrău”.

La compusele nume proprii de persoană, apoziţia este exprimată, de obicei, printr-un adjectiv substantivizat care, din punct de vedere stilistic, are rol de epitet: *Dunăre Voinicul*, *Stan Păţitul*, *Pintea Viteazul*, sau, mai rar, printr-un substantiv: *Cucu Tîlharul*, *Tic-Pitic*.

III. Compusele asintactice alcătuite din două substantive între care din punct de vedere sintactic se poate subînţelege un raport de subordonare atributivă de tip prepoziţional sau genitival pot fi grupate în mai multe categorii. Unul dintre termeni, de obicei situat pe ultimul loc, este echivalent cu un atribut prepoziţional sau genitival, care exprimă:

a) Posesia (posesorul sau obiectul posedat). Raportul este echivalent cu cel exprimat de un genitiv sau de prepoziţia *de*. În această situaţie sînt unele substantive comune, formaţii învechite, de origine turcă, în care termenul echivalent cu determinantul genitival se află pe primul loc: *divan-tacîm* „tacîmul (= harnaşamentul) împăratului, al domnului”, *divan-sarai* „palatul consiliului de stat al turcilor”, *Bogdan-sarai* „palatul

---

[64] Despre legătura dintre grupurile sintactice care conţin apoziţii de acest fel (de exemplu, *şorţ cu flori* **minune mare** COŞBUC, P. I 103) şi compusele în care unul din termeni are funcţiune de apoziţie aminteşte M. Grigorescu, *Atributul substantival în limba română*, SCL V (1954), nr. 1–2, p. 125.

[65] Cf. Th. Buşniţă, I. Alexandrescu, *Atlasul peştilcr din apele R.P.R.*, Bucureşti, 1963, p. 84.

agentului domnului Moldovei la Constantinopol" şi unele nume proprii de localităţi : *Logreştii-Moşneni, Obîrşenii-Clăcaşi, Obîrşenii-Răzeşi* (aşezări ai căror locuitori au fost moşneni, clăcaşi etc.).

b) Locul. Raportul este echivalent cu cel exprimat de un atribut precedat de prepoziţiile *de, de la, din*.

Substantivele comune de acest fel sînt destul de puţine : *grîu-Bănat, obelisc-frontieră* (= obelisc de frontieră, obelisc ridicat la frontieră, cf. SCÎNTEIA, la DIMITRESCU, c. 388) ; cu termenii inversaţi : *nord-american, vest-german, sud-coreean* (= american de nord, german de vest, coreean de sud).

Situaţia se întîlneşte destul de frecvent la numele proprii de persoane în care cel de-al doilea termen exprimă localitatea, regiunea, ca de exemplu *Constantinescu-Iaşi*, şi la numele de locuri, mai ales cînd cel de-al doilea element indică o formă de relief : *Polul Nord, Afiniş-Vale* [66].

În compusele nume proprii de locuri formate din doi termeni dintre care cel de-al doilea indică regiunea, precizînd plasarea în spaţiu a primului termen, termenul al doilea este echivalent cu un atribut substantival prepoziţional sau genitival exprimînd locul sau posesia : *Piatra-Olt*, (= Piatra Oltului sau Piatra din Olt), *Rîmnicu-Vîlcea* (= Rîmnicul Vîlcii sau Rîmnicul din Vîlcea). De altfel construcţia cu genitivul a şi existat uneori, precedînd-o pe cea formată din două substantive cu aceeaşi formă cazuală.

c) Scopul, destinaţia. Raportul dintre termenii compusului ar putea fi redat cu ajutorul prepoziţiilor *de, pentru*. Compusele de acest fel sînt, aproape toate, nume de lucruri din domeniul tehnic şi de noţiuni abstracte : *oţel-beton, pistol-rachetă* „pistol pentru lansarea rachetelor de semnalizare luminoasă", *porumbel-poştă* „porumbel de poştă" (cf. şi *porumbel poştaş*), *sapă-foraj, timp-pauză, zi-muncă* sau *zi-lucru* „zi de muncă, de lucru ; unitate de măsură a muncii ţăranilor cooperatori, prevăzută ca normă a muncii zilnice" ; cu termenii inversaţi : *colindăbăţ, metal-enzimă* „enzimă care îşi desfăşoară activitatea enzimatică numai în prezenţa unui metal", *ogeac-tătar* „curier de ogeac".

d) Conţinutul, elementele componente, materia. Prepoziţiile prin care poate fi redat acest raport sînt *cu, de, din*. Compusele care fac parte din această categorie sînt numai nume de lucruri : *avion-fuzee* „avion echipat cu fuzee", *ceas-brăţară* „ceas cu brăţară", *helicopter-macara* „helicopter (prevăzut) cu macara" (SCÎNTEIA, la DIMITRESCU, c. 138), *hîrtie-carbon* (hîrtie de carbon) „hîrtie acoperită pe una din feţe cu un strat de colorant din negru de fum", *hîrtie-celuloză* „hîrtie din celuloză", *oţel-carbon* „oţel care conţine carbon într-o anumită proporţie", *uşă-grilă* „uşă alcătuită din grile".

e) Distribuţia. Raportul dintre termenii compusului ar putea fi redat cu ajutorul prepoziţiei *pe*. Compusele de acest fel denumesc unităţi de măsură din diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii : *amper-oră, cotă-*

---

[66] Substantivul nume de localitate poate fi articulat cu articol hotărît sau nearticulat.

parte „cotă la (pe) parte", *kilowatt-oră*, *om-oră*, *om-zi*, *tonă-kilometru*, *watt-oră*, *watt-secundă*.

Şi la unele compuse de acest fel întîlnim inversarea termenilor: *an-lumină* „distanţa parcursă de lumină pe un an".

f) Înfăţişarea, aspectul. Raportul este echivalent cu cel exprimat prin prepoziţia *în* sau prin construcţia *în formă de*: *filtru-pîlnie* „filtru în formă de pîlnie", *ghilimele-croşete*, *oţel-balot*; cu termenii inversaţi: *bloc-cauciuc* „cauciuc în formă de blocuri", *bloc-diagramă* „hartă sau diagramă în formă de bloc", *bloc-hartă*.

g) Conformitatea. Raportul ar putea fi redat cu ajutorul prepoziţiei *după*: *comandă-program* (*aparatură pentru comanda-program a maşinilor-unelte* CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 8/1), *declaraţie-tip* (SCÎNTEIA 1950, nr. 1719, 2/4).

h) Obiectul. Primul termen al compuselor de acest fel (unele dintre ele învechite) este echivalent din punct de vedere semantic cu un atribut obiectiv, iar ultimul termen cu determinatul acestuia: *binefacere* (poate derivat de la verbul compus *bineface*), *fiucidere*, *locţiitor*, *omucidere*, *omucigaş*, *pruncucidere*, *pruncucigaş*, *răufăcător*, *răuvoitor*, *vasfrîngere* „naufragiu" [67]. Ordinea determinat-determinant e neobişnuită: *bateregioc* (PH 67v/1, format de la locuţiunea verbală *a-şi bate joc*). Dintre numele de persoane, majoritatea (*răufăcător*, *răuvoitor* etc.) sînt folosite şi ca adjective [68].

§ 36. Substantivele compuse din substantive cu formă de nominativ-acuzativ prezintă aspecte variate în ce priveşte genul şi flexiunea (inclusiv modul de articulare).

Genul compuselor de acest tip este determinat de genul substantivelor care le alcătuiesc. Cînd substantivul compus constă din substantive identice ca gen, el are acelaşi gen ca şi termenii săi componenţi: *cîine-lup*, m. ca şi *cîine* şi *lup*; *secerătoare-legătoare*, f. ca şi *secerătoare* şi *legătoare*. Dacă termenii componenţi sînt substantive de genuri diferite, genul compusului este determinat de cel al substantivului care exprimă ideea de bază [69]. Genul compuselor între ai căror termeni se poate subînţelege un raport de coordonare copulativă corespunde uneori cu cel al substantivului aşezat pe primul loc (*viespe-gărgăune*, f. ca şi *viespe*), iar alteori cu al substantivului aşezat pe locul al doilea (*uligaie*, f. ca şi *gaie*). Genul compuselor între ai căror termeni componenţi se subînţelege un raport de subordonare este identic cu al substantivului echivalent cu termenul determinat: *nord-american*, m. ca şi *american*; *sapă-foraj*, f. ca şi *sapă*; *ceas-brăţară*, n. ca şi *ceas*.

Cît priveşte flexiunea, de obicei cu cît compusul (nume propriu sau comun) este mai sudat, cu atît are un comportament mai asemănător

[67] Vezi şi *minăştergură*, § 149.

[68] Vezi şi § 164 c.

[69] Cf. Ángel Rosenblat, *El género de los compuestos*, în „Nueva revista de filología hispánica" VII (1953), nr. 1–2, p. 100–102.

cu al unui singur cuvînt, din punctul de vedere al modificărilor morfologice pe care le suferă. La aceste compuse își modifică forma (variază după număr și caz sau primește articol) numai ultimul termen, după cum se poate vedea din exemplele următoare: *binefacere, binefacerea, binefacerii, binefaceri, binefacerilor*; *fenolftaleină, fenolftaleina, fenolftaleinei*; *metalazbest, metalazbestul(ui)*; *nitratbacterii, nitratbacteriile*; *nord-american, nord-americani(lor)*; *sud-est, sud-estul, sud-estului*; *volt-amper, volt-amperul*; *Sîntămăria, Sîntămăriei*; *Tîrgu-Jiu, Tîrgu-Jiului*.

Substantivul *valvîrtej*, care apare astăzi ca un compus sudat (*valvîrtejul* PAS, L. 67), într-o perioadă ceva mai veche apărea și ca un compus lipsit de unitate morfologică (*în* ***valul-vîrtej*** *al marei răscoale* COȘBUC, AE. 127).

Cu excepția numelor de substanțe chimice, compusele caracterizate prin unitate morfologică sînt relativ puțin numeroase. Marea majoritate a compuselor formate din două substantive cu aceeași formă cazuală se află într-un stadiu de unitate morfologică mai scăzut și ca urmare își modifică în flexiune fie ambii termeni, fie numai primul termen.

De obicei, în ciuda numeroaselor abateri constatate și a situațiilor variate, greu de clasificat, se observă că termenii compuselor mai puțin sudate din punct de vedere morfologic se modifică în flexiune în funcție de raportul sintactic existent între ei [70].

Compusele ai căror termeni componenți se află în raport de coordonare copulativă își modifică, de regulă, la plural ambii termeni: *conjunctor-disjunctor, conjunctoare-disjunctoare*; *mașină-unealtă, mașini-unelte*; *medic-cosmonaut, medici-cosmonauți*; *montator-însoțitor, montatori-însoțitori*; *oraș-tîrg, orașe-tîrguri*. Cînd însă între termenii compusului alături de ideea de coordonare există și o idee de comparație, se modifică numai primul termen, deși este posibil ca unul și același compus să-și modifice în flexiune ambii termeni sau numai primul: *ușă-fereastră, uși-fereastră*, dar și *uși-ferestre*.

În compusele substantive comune conținînd o apoziție care exprimă rangul sau gradul, ambii termeni își pot modifica forma: *infirmieră-șefă, infirmiere-șefe*; *redactor-șef, redactori-șefi*.

Cînd apoziția are rol de epitet, cel de-al doilea termen nu se schimbă de obicei în flexiune: *bloc-turn, blocuri-turn*; *fereastră-ghilotină, ferestre-ghilotină*; *pasăre-muscă, păsări-muscă*; *pește-ac, pești-ac*.

Cînd raportul dintre termenii compusului este echivalent cu un raport de subordonare care ar putea fi redat cu ajutorul unei prepoziții, de obicei se modifică numai primul termen: *an-lumină, ani-lumină*; *declarație-tip, declarații-tip*; *decret-lege, decrete-lege*; *sapă-foraj, sape-foraj*; *zi-muncă, zile-muncă*.

La toate compusele lipsite de unitate morfologică nu se articulează cu articol hotărît decît un singur termen, și anume cel așezat pe primul loc: *declarație-tip, declarația-tip, declarațiile-tip*; *helicopter-macara, heli-*

---

[70] Vezi și MANECA, T. 496.

copterul-macara, helicopterele-macara; *secerătoare-legătoare, secerătoarea-legătoare, secerătorile-legătoare.*

§ 37. Compuselor româneşti din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ le corespund în limba latină juxtapuneri de două substantive întregi în acelaşi caz, şi anume în nominativ, de exemplu: *uiscus-malua*[71]. Bourciez[72] consideră că acest procedeu de compunere este tîrziu în latină şi nu prea extins. Compuse latineşti de acest fel s-au păstrat în unele limbi romanice: lat. *arcuballista* > it. *arcobalestro*, fr. *arbalète*; lat. *auis struthius* > fr. *autruche*, sp. *avestruz*[73]. Româna a moştenit o singură formaţie din două substantive în acelaşi caz, substantivul *Dumnezeu*, format însă din juxtapunerea a două vocative[74]: *domine deus* şi păstrat şi în alte limbi romanice, inclusiv în idiomele din sudul Dunării: it. *domineddio*, v. fr. *damnedeu, damledieu*[75], arom. *dumnidză(ŭ)*[76].

Unele dintre numele de sfinţi discutate la acest tip de compunere, ca *Sîmedru, Sînvăsii*, par a fi şi ele de origine latină. Pe de o parte este de remarcat însă că, în latină, *sanctus* era adjectiv şi deci aici, spre deosebire de română, construcţiile de acest fel trebuie considerate drept formaţii alcătuite din adjective şi substantive. Prin urmare ele nu aparţin, la origine, tipului avut în vedere în capitolul de faţă. Pe de altă parte, modificările fonetice întîlnite la compusele româneşti arată că acestea nu provin direct din latină, cu excepţia unei singure formaţii: *Sînzuiene, Sînziene* < lat. *sanctus dies Johannis*[77].

Tipul de substantive compuse din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ nu a avut în toate limbile romanice aceeaşi evoluţie. În franceză, de exemplu, pînă în secolul al XI-lea, el se caracterizează printr-o productivitate scăzută. De atunci încoace compusele formate în acest fel încep să apară în număr din ce în ce mai mare, astăzi procedeul cunoscînd o mare dezvoltare[78]. În română, unde compusele populare

---

[71] Cf. BADER, C. N. 336; ILR I 115.

[72] *Lucr. cit.*, p. 65–66.

[73] Cf. MEYER-LÜBKE 634–635.

[74] Cf. MIRSKA, C. 153.

[75] Cf. REW, s.v.

[76] T. PAPAHAGI, D., s.v.

[77] Cf. GRAUR, N. P. 52.

[78] Cf. DARMESTETER, T. 139–140; Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, vol. I, Paris, 1905, p. 283–285; GRIEVE-SCHUMACHER 54–55. Václav Vlasák, *lucr. cit.*, p. 34, afirmă cu privire la vechimea procedeului: „La composition par apposition est un procédé formatif relativement récent. Les mots ainsi formés n'apparaissent pas en ancien français; ils sont introduits dans la langue par les poètes de la Pléïade". (Pentru formaţiile din limba teatrului comic din secolele al XV-lea – al XVI-lea, cf. Halina Lewicka, *La langue et le style du théâtre comique français* . . ., p. 51–67.) Unele dintre categoriile de compuse franţuzeşti alcătuite din două substantive au apărut destul de recent, de exemplu compusele din două substantive între care se poate subînţelege o prepoziţie: *timbre-poste* „timbre de poste", *fauteuil-médaillon* „fauteuil à médaillon" (cf. Arsène Darmesteter, *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*, Paris, 1877, p. 156–161). Anna Granville Hatcher, *Le type timbre-poste*, în „Word" II (1946), nr. 3, p. 216–228, explică apariţia formaţiilor de acest fel prin influenţa compuselor asemănătoare din engleză.

de acest fel sînt foarte puţine, tipul acesta de compunere s-a dezvoltat, în diferite perioade ale istoriei limbii, în special prin împrumuturi şi calcuri după model străin.

Categoria substantivelor comune compuse din limba populară, după cum am văzut slab reprezentată, conţine relativ puţine formaţii care au putut apărea pe teren românesc fără model străin. Acestea sînt în special nume de rudenie: *mama-soacră*, *mama-naşa*, *moş-tătuca*, *tata-moşul*. Nume de plante ca: *iarbă-grîuleţ* sau de animale: *viespe-gărgăune*, *uligaie*, *cocostîrc* au putut apărea în limba populară fie spontan, fie după model străin. Tipul acesta al numelor de animale s-a dezvoltat în limba literară prin traducerea unor compuse străine. Cu totul izolat, compuse ca acestea apar la începutul secolului al XVIII-lea la Dimitrie Cantemir: *struţ-cămilă*, după gr. στρουθοκάμηλος, *camila-pardos*, *camila-pasire*, după arabă [79]. Calcuri ca *pasăre-muscă* după fr. *oiseau-mouche*, *cîine-lup* după *chien-loup*, *crap-oglindă* după fr. *carpe miroir* sau germ. *Spiegelkarpfen* devin numeroase cu începere din secolul al XIX-lea.

O creaţie populară apărută, probabil, fără model străin este compusul *valvîrtej*, atestat de pe la mijlocul secolului trecut (Alecsandri) şi folosit azi mai mult ca adverb. Cîteva formaţii vechi şi foarte sudate sînt împrumuturi din slavă adaptate la limba română: *azbucoavnă* „abecedar”, din v. sl. *azŭbukovĭno*; *azbuche*, cu acelaşi sens, din v. sl. *azŭ-buki*, numele primelor două litere de la începutul alfabetului chirilic (cf. DA, s. v.).

Ceasornic, simţit astăzi ca un compus, a fost explicat fie prin alăturarea cuvintelor *ceas* + *ornic* [80], fie ca un împrumut din slavă, cel mai adesea din bg. *часовник*, apropiat prin etimologie populară de *ornic*[81] sau de *oră* [82]. Ultima ipoteză, conform căreia *ceasornic* a luat naştere prin apropierea cuvîntului bulgăresc amintit mai înainte de *oră*, pare a fi şi cea mai verosimilă. În sprijinul ei se invocă, pe bună dreptate, faptul că *ornic* apare în texte mult mai tîrziu decît *ceasornic*, din care se crede, de altfel, că s-a şi desprins, fiind analizat ca un derivat din *oră* + *-nic* [83].

Căpcăun „fiinţă din mitologia populară, închipuită ca un mîncător de oameni; monstru cu trupul de om şi capul de cîine”, neanalizabil în această formă, este la origine un compus alcătuit din *cap* + *cîne*, după cum o dovedesc variantele vechi şi populare *căpcîne*, *căpcîn*. Cuvîntul, intrat în limbă prin cărţile populare, în special prin *Alexandria*, reprezintă un calc după gr. κυνοκέφαλος, poate prin intermediul v. sl. *rĭsoglavŭ* [84]. Dacă varianta *căpcîn* se poate explica fără dificultate ca o formă de singular refăcută din pluralul *căpcîni* [85], rămîn încă neexplicate fonetic variantele *căpcăun* şi *cătcăun* ale compusului discutat.

---

[79] Cf. CIOBANU, F. 163–164.

[80] Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 22.

[81] Cf. DA, s.v. *ceasornic*.

[82] Cf. HRISTEA, E. 31–32.

[83] Id. *ibid.* Cf. şi SCRIBAN, D., s.v. *ceasornic*.

[84] Cf. CADE, DA, s.v. Acelaşi compus grecesc a servit probabil ca model şi pentru arom. *cap-di-cine* „căpcăun”, apărut, desigur, independent de formaţia românească.

[85] J. Byck, A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I (1933) 44, consideră totuşi forma primitivă necunoscută.

Substantivele comune compuse specifice limbii literare sînt mult mai numeroase. Cele mai vechi formaţii de acest fel se întîlnesc în limba textelor religioase din secolul al XVI-lea şi au fost formate după model străin, de obicei slav. Compusele acestea, destul de numeroase, sînt alcătuite dintr-un substantiv de origine verbală precedat sau, rar, urmat de un substantiv echivalent cu un atribut prepoziţional, de exemplu: *argintu-tăetoriu* COD. VOR. 8/1 (după v. sl. *srebrobiici*, *srebrokovačĭ*, cf. DHLR II 364); *binefaptă* „binefacere" PS 156 (după v. sl. *blagodětĭ*, cf. PS glosar); *binefacere* CANTEMIR, I. I 48 (după v. sl. *blagodětĭ* sau derivat din *bineface*); *binefăcătoriu* COD. VOR. 148/5 (după v. sl. *blagodětelĭ* sau de asemenea derivat din *bineface*); *răufăcător* PH 25ᵛ/9, COD. VOR. 161/3 şi *făcător-rău* PH 28ʳ/17, CC_2 547 (după v. sl. *zlodětelĭ*); *lege-călcare* PS 67 (după v.sl. *zakonoprěstǫpljenije*) şi *lege-călcătoriu* PS 65, folosit şi ca adjectiv (după v. sl. *zakonoprěstǫpĭnŭ*, *zakonoprěstǫpĭnikŭ*); *om-ucigătoriu* CORESI, la DHLR II 365 (după v. sl. *člověkoubijcĭ*); *păcate-cădere* „cădere în păcat" PS 32 şi *păcat-căderile* DOSOFTEI, în PS 35 (după v. sl. *grěxopadanije*, cf. PS glosar); *pămîntu-născuţii* „născuţi din pămînt" PS 93 (după gr. γηγενεῖς).

Aceste compuse sînt echivalente cu construcţii cu prepoziţie, amîndouă tipurile folosindu-se uneori paralel în textele din secolul al XVI-lea (*răufăcător* şi *făcător de rău*), situaţie care s-a menţinut pînă astăzi (vezi şi compusele cu prepoziţie).

Cu excepţia compuselor *binefacere*, *binefăcător* şi *răufăcător*, toate celelalte formaţii, probabil de circulaţie restrînsă sau chiar folosite într-un singur text, nu s-au păstrat. Compuse asemănătoare s-au creat şi mai tîrziu după modelul unora dintre formaţiile vechi existente în limbă sau după alte modele străine noi (latine, franceze sau germane). Astfel, în secolul al XIX-lea apar *binevoitor*, folosit mai frecvent ca adjectiv [86], şi *răuvoitor*, format în mod analogic după *binevoitor* sau poate după lat. *maleuolens*.

Asemenea compuse erau create cu uşurinţă pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea de către reprezentanţii Şcolii ardelene, care aveau la îndemînă modelul latinesc (cf., de exemplu, formaţiile *răugrăitoriu*, *răugrăire*, *răuvoire*, din DRLU). Este însă aproape sigur că ele nu au avut circulaţie. În aceeaşi perioadă apar compusele: *omucidere*, după lat. *homicidium*, şi *omucigaş*, asemănător ca sens şi ca formă cu *om-ucigătoriu* din secolul al XVI-lea, după lat. *homicida*; *pruncucidere*, după lat. *infanticidium*, şi *pruncucigaş*, după lat. *infanticida* (cf. şi fr. *homicide*, *infanticide*). După modelul lor, Bolliac (o.58) formează ocazional *fiucidere*. Cu excepţia ultimului cuvînt, celelalte se mai folosesc şi astăzi.

După modelul lat. *naufragium* s-au format pe la mijlocul secolului trecut compusele fără circulaţie: *naiefrîngere* (BARCIANU, V., GHEŢIE, R. M.)

---

86 Pentru originea lui, vezi § 164 c, 165.

şi *vasfrîngere* (ASACHI, S. L. II 50, CONTEMPORANUL IV (1884), nr. 1, p. 50).

Un număr mare de compuse din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ au fost împrumutate, în secolul al XVII-lea şi mai ales al XVIII-lea, din turcă [87], unde reprezentau grupuri sintactice stabile sau nu [88]. Ele au fost interpretate în română drept cuvinte compuse alcătuite din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ, de exemplu : *hasechi-sultană* „favorita sultanului care da naştere unei beizadele", din tc. *haseki sultan*; *ipca-firman* „ordin de confirmare", din tc. *ipka fermanı*; *alai-ceauş* „ceauş care păşea înaintea alaiului, menţinînd ordinea", din tc. *alay çavuş*; *călăuz-ceauş* „ceauş care servea de călăuză", din tc. *kılavuz çavuş*, toate cuvintele avînd acelaşi sens şi în turcă [89].

Un loc aparte prin numărul mare, ca şi prin răspîndirea lor îl ocupă compusele care conţin unul din substantivele *efendi*, *paşa*, *bei* şi mai ales *aga*, intrate şi în componenţa unor nume proprii compuse : *(capu)-chehaia-bei* „locţiitorul marelui vizir", *ciohodar-aga* „intendentul garderobei imperiale", *divan-efendi* „secretarul sultanului ; secretar turc în serviciul divanului", toate avînd la origine formaţii turceşti asemănătoare *(kâhya bey, kapukâhyası bey, çuhadar aga, divan efendisi)*.

Pentru unele dintre formaţiile de acest fel, ca : *ferman-inam* [90] „ordin de a călători gratis cu cai de poştă", *ogeac-tătar* (sau *tatar*)[91], *derviş-aga*[92], *caimacam-aga* [93] „locţiitorul marelui vizir, însărcinat cu paza oraşului şi cu conducerea treburilor Imperiului Otoman; caimacam" (acesta din urmă atestat în poezia populară), deşi probabil împrumuturi, modelul turcesc lipseşte din dicţionare.

Asemenea compuse privitoare la ierarhia socială şi la diferite aspecte ale vieţii de curte au avut o circulaţie restrînsă. Ele sînt atestate în cronici din secolul al XVII-lea, fiind probabil mai folosite de boieri. În urma păcii de la Adrianopol, o dată cu schimbarea raporturilor politice dintre români şi turci, care a determinat şi modificarea realităţilor sociale din ţările române, aceşti termeni au început să fie din ce în ce mai puţin folosiţi, astfel că chiar de pe la mijlocul secolului al XIX-lea ei apar rareori (de exemplu la Kogălniceanu apare termenul *chesedar-efendi*). Dintre formaţiile de acest fel, una singură, *beşli-aga* „căpitan de beşlii", s-a păstrat în limba populară, sub forma neanalizabilă *beşleagă*, cu sensul figurat „babalîc".

Categoria substantivelor compuse nume de grade şi de funcţii din ierarhia militară s-a îmbogăţit în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea cu o serie de împrumuturi din rusă, ca : *cfartir-mai(e)stru* „ofiţer însărcinat cu aşezarea şi hrana unui corp de trupe;

---

[87] Cf. ŞIO I, LXXII.

[88] Cf. J. Deny, *Grammaire de la langue turque (Dialecte osmanli)*, Paris, 1921, p. 748 ş.u.

[89], [90], [91] Cf. ŞIO II_2, s.v.

[92] Id. *ibid.*

[93] Cf. ŞIO II_1, s.v.

vel-conacciu" (N. COSTIN, în LET. II 69), *gheneral-leitenant*, *gheneral-feldmarşal*, *gheneral-maior* (id. ibid. 70). Într-un text ruso-român din 1818 sînt atestate compuse ca: *gheneral-gubernator*, *gheneral-procuror*, *ştab-ofiţer* (pentru acesta din urmă cf. şi KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 35), cărora le corespund rus. *генерал-губернатор*, *генерал-прокурор*, *штаб-офицер*[94]. Asemenea formaţii au fost introduse şi mai tîrziu din alte limbi, în special din germană sau franceză. În AR 1829, 162¹/42, 162²/37, 163²/27 apar compuse ca: *gheneral-consul*, *gheneral-comendant*, *brigader-gheneral*, care au putut fi împrumutate (sau numai traduse) atît din rusă, cît şi din germană. Din aceleaşi limbi a pătruns şi *general-locotenent*, pentru care cf. germ. *General-leutenant* şi rus. *генерал-лейтенант*, iar germ. *General-kommando* a fost împrumutat ca *general-commando* (BĂLCESCU, la GHICA, A. 239), inexistent în rusă. După fr. *lieutenant-colonel* s-a format *locotenent-colonel* (al cărui prim termen vine din it. *locotenente*). Unele dintre compusele de acest fel se folosesc şi astăzi (de exemplu *general-locotenent*, *general-maior*). Au apărut şi formaţii mai noi: *general-magistrat*, *inginer-colonel*.

Asemănătoare ca formaţie sînt şi alte compuse: *concertmaistru*, după germ. *Konzertmeister*; *danţmaistru*, după *Tanzmeister*; *strajameşter* „sergent-major, plutonier", folosit în Transilvania, din magh. *strázsamester* (cf. şi germ. *Wachtmeister*); *spitalmaister* „medic şef de spital" (BĂRAC, T. 21), din germ. *Spitalmeister*. Dintre ele, cel mai vechi este *strajameşter*, datînd probabil din evul mediu. Celelalte apar treptat în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea. În limba de astăzi singurul care s-a păstrat este *concertmaistru*, căruia i s-a refăcut şi forma *concertmaestru*. O formaţie asemănătoare apărută recent este compusul *ajutor-maistru*, din grupul de cuvinte *ajutor de maistru*.

În afară de *strajameşter*, există şi alte compuse, astăzi învechite, împrumutate din maghiară sau calchiate după compuse maghiare, unele atestate în texte din Transilvania, din secolul al XVIII-lea: *nemişbirău* „judecător de instanţă superioară care în orînduirea feudală din Transilvania îi judeca pe nemeşi", din magh. *nemesbíró*, cu acelaşi sens, şi *craibirău* „judecător regesc", după magh. *királybíró*, cu acelaşi sens, ambele compuse fiind alcătuite din termeni existînd şi independent în limbă. O formaţie asemănătoare este *turmaşbirău* „Hirt, der die Sennhütte einer Hirtengemeinschaft betreut", menţionată de Lajos Tamás, care crede că este vorba de compusul maghiar dialectal, neatestat: **turmásbíró*. Un alt compus întîlnit în Transilvania (cf. MARIAN, NA. 46), substantivul *meştergrindă*, atestat, după TAMÁS, E., mai întîi în ANON. CAR., s. v., este calc parţial după magh. *mestergerenda* (cf. şi germ. *Hauptbalken* şi fr. *maîtresse-poutre*)[95].

Compusele indicînd punctele cardinale: *sud-est*, *nord-vest* etc. încep să se folosească de pe la mijlocul secolului al XIX-lea (*sud-estul Europei*

---

[94] Cf. CIOBANU, F. 164.

[95] În dicţionarul german-român al lui Bariţ, de la mijlocul secolului trecut, *Hauptbalken* este tradus prin *arhigrindă*.

MAIORESCU, la GHICA, A. 134), deşi termenii lor componenţi *(nord, sud, est, vest)* sînt semnalaţi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea la Amfilohie Hotiniul[96]. Ele sînt, probabil, împrumuturi din franceză sau germană. Pe la începutul secolului al XIX-lea, în locul lor se folosesc numele româneşti ale punctelor cardinale, legate prin *şi* (*un vuiet dintre* ***răsărit şi miază-noapte*** AR 1829, 197¹/7).

În ce priveşte compusele din alte domenii, se observă că ele apar începînd de pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Unele dintre ele sînt împrumuturi sau, mai frecvent, calcuri, păstrate sau nu şi ulterior în limbă, de exemplu: *clarobscur*, după fr. *clair-obscur*, cf. şi it. *claroscuro*, *fermă-şcoală*, după fr. *ferme-école* (BĂLCESCU, la GHICA, A. 563, 565), *locţiitor*, după fr. *lieutenant*, it. *locotenente* (ultimul, după cum am văzut, împrumutat şi ca atare)[97], *mumă-patrie* (la URSU, T. 237, cf. fr. *métropole*, lat. *metropolis*), *palton-sac* (KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 38), după fr. *paletot-sac*[98], *roman-foileton*, după fr. *roman-feuilleton*. Pentru altele, formaţii ocazionale, nu se poate spune cu siguranţă acelaşi lucru: *balon-brişcă* (KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 45), *calcar-marmură* (BOLLIAC, O. 289), *împărat-rege* (KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 34), *privighetoare-filomelă* „o specie de privighetoare" (CIHAC, 1837, la BĂCESCU, PĂS. 142), *stil-imagine* (*teoria* ***stilului-imagine*** CONTEMPORANUL VII (1890), nr. 7, 74), *şarpe-idol* (AR 1829, 16²/32).

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul formaţiilor de acest fel, atît împrumuturi şi calcuri după model străin, cît şi creaţii spontane, ocazionale, creşte necontenit în toate domeniile (în stilul tehnico-ştiinţific, în limba literaturii artistice etc.), cu excepţia celui privitor la rangurile sociale. Cele mai multe formaţii din terminologia tehnico-ştiinţifică au de obicei un model străin[99], pe cînd cele din limba literaturii artistice, a criticii literare, a jurnalisticii sînt adeseori creaţii spontane originale. O demarcaţie netă însă între formaţiile după model străin şi creaţiile personale este greu de făcut, deoarece dicţionarele străine nu inserează de cele mai multe ori asemenea compuse. Despre formaţii ca: *filtru-presă*, *hîrtie-celuloză*, *maşină-unealtă*, *strung-revolver*, *tren-fulger*, *watt-secundă* putem spune cu mai multă sau mai puţină certitudine că au un model străin, internaţional, fără să fie adeseori posibil să stabilim cu precizie ce limbă anume a servit drept model (de exemplu pentru *tren-fulger* cf. fr. *train-éclair* şi germ. *Blitzzug*; *maşină-unealtă* are corespondente fr. *machine-outil*, germ. *Werkzeugmachine*, engl. *machine-tool* etc.). Modelul unora dintre formaţiile româneşti se întîlneşte într-o singură limbă: *hîrtie-monedă* după fr. *papier-monnaie*, *război-fulger* după germ. *Blitzkrieg*, *zi-muncă* după rus. *трудодень*; mai recente: *femeie-cosmonaut* după rus. *женщина-космонавт*, *pilot-cosmonaut* după rus. *лётчик-космонавт* etc.[100].

---

[96] Cf. J. Byck, *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, în SCL V (1954), nr. 1–2, p. 38.
[97] Cf. HRISTEA, E. 167.
[98] Arsène Darmesteter, *De la création actuelle de mots nouveaux* ..., p. 150.
[99] Cf. *Dicţionar tehnic poliglot*, Bucureşti, 1963.
[100] Cf. HRISTEA, E. 168–169.

Compuse ca *film-spectacol*, *caiet-program* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 4/1), *literatură-document* (ibid. nr. 43, 3/3), *situaţie-limită* (SCÎNTEIA 1966, nr. 6886, 2/2), *roman-miniatură* (GL, la DIMITRESCU, C. 392) pot fi la fel de bine creaţii personale sau împrumuturi.

În ce priveşte numele proprii de persoane, datele referitoare la vechimea şi evoluţia diferitelor categorii discutate în § 34 A sînt sărace şi puţin concludente. Prenumele culte de tipul: *Ana-Maria*, *Maria-Laura* sînt împrumuturi sau creaţii noi după model străin (cf. fr. *Anne-Marie*). Deşi formaţii de acelaşi fel se întîlnesc uneori şi în documentele vechi, ca nume de botez duble purtate de unii membri ai familiilor domnitoare sau boiereşti (*Bogdan-Vlad*, *Maria-Voichiţa*, *Marta-Candachia*), este greu de crezut că formaţiile actuale ar fi continuatoarele celor vechi, întrucît acest sistem de denumire a fost folosit sporadic în limba veche şi numai de către pătura conducătoare[101]. Numele de familie de provenienţă populară, alcătuite din două prenume sudate sau conţinînd un termen care exprimă titlul, rangul etc. sînt destul de vechi în limbă, după cum reiese din atestările întîlnite în diferite acte şi scrisori: *Vladumitrel* (1630), *Poparad* (1689)[102]. Numele de familie de provenienţă cultă sînt creaţii relativ recente: pe cînd cele formate dintr-un nume de familie şi un nume geografic (*Rădulescu-Motru*) sau un hipocoristic (*Protopopescu-Pache*) par a nu avea model străin[103], cele alcătuite din numele de familie ale ambilor soţi (*Răchiţeanu-Şirianu*) au, la origine, un astfel de model[104].

Despre numele compuse ale personajelor din basme (*Statu-Palmă-Barbă-Cot*) este greu de spus însă dacă sînt creaţii româneşti sau au un model străin, fiind posibile ambele modalităţi, şi cînd au apărut. Asemenea formaţii continuă să apară şi astăzi (*Tic-Pitic*, numele unui personaj dintr-o emisiune radiofonică, *Rilă-Iepurilă*, numele unui iepuraş dintr-o poveste).

Formaţiile în care ultimul termen indică rangul social, funcţia, titlul sînt, probabil, copiate după model străin. Despre cele vechi, ca: *Mircea-vodă*, *Negru-vodă*, sau din basme, ca: *Alb-împărat*, *Roşu-împărat*, nu se poate spune cu siguranţă dacă au model străin şi cărei limbi îi aparţine el. În orice caz o construcţie asemănătoare întîlnim în bulgară, în limba textelor vechi şi a producţiilor populare (cf. bg. *Шибил воевод*).

Pentru formaţii ca: *Mustafa-aga*, *Mehmet-bei*, *Selim-efendi*, *Ginghis-han*, *Ali-paşa*, după cum se ştie, modelul este turcesc, ele pătrunzînd în română în secolele al XVII-lea — al XVIII-lea. În limba turcă sînt mult folosite grupurile apoziţionale, în care cel de-al doilea termen este un titlu onorific. Dintre ele au intrat în română cele în care apar substan-

---

[101] Cf. CONSTANTINESCU, D. O. XXV.

[102] Cf. Ştefan Paşca, *Nume de familie compuse din Ţara Oltului*, în DR VII (1931—1933), 171.

[103] Lucrul acesta poate fi dedus şi din faptul că la GRAUR, N. P. 100—101, pentru aceste două categorii de nume proprii nu se citează nici o formaţie străină, asemănătoare în privinţa construcţiei.

[104] Id. *ibid.*, p. 103.

tivele *aga*, *bei* (mai vechi *beg*), *efendi*, *han* şi *paşa*. Toate au aceeaşi formă şi întrebuinţare şi în turcă[105]. *Aga* şi *bei* sînt titluri militare care se adaugă numelor proprii, iar *efendi* este un titlu de deferenţă dat unei persoane civile (corespunzător lui *domn*), în opoziţie cu titlurile militare amintite. În limba română unii dintre aceşti termeni, *efendi* şi *han*, au fost puţin folosiţi pe lîngă un nume propriu. De exemplu nume proprii în care *han* apare ca al doilea termen al compusului sînt cîteva (*Batu-han*, *Ginghis-han*). Asemenea formaţii, productive pînă în secolul trecut[106], au ieşit din uz o dată cu schimbarea şi modernizarea ierarhiei sociale. Ele se folosesc astăzi numai în legătură cu stările de lucruri mai vechi.

În ce priveşte numele proprii geografice formate din două substantive juxtapuse cu aceeaşi formă de nominativ-acuzativ, apariţia lor în limbă nu este prea veche.

Formaţiile de acest fel încep să fie atestate de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Astfel, la 1778 se întîlneşte numele *Slobozia-Ciorăşti*. Asemenea atestări devin mai dese în limba oficială din prima jumătate a secolului al XIX-lea (pe la 1830)[107]. Astăzi aceste formaţii s-au extins foarte mult şi continuă să devină din ce în ce mai numeroase, în detrimentul construcţiilor cu genitivul sau cu prepoziţie, graţie indicatoarelor geografice oficiale, care le preferă datorită faptului că sînt mai scurte şi deci mai comode[108].

Unele nume geografice de acest fel au un model străin. Astfel în Transilvania apar numeroase nume de locuri adaptate după maghiară: *Petrisat* a fost tradus din magh. *Peterfalva*, *Mureş-Sat*, din magh. *Marosfalva*[109]. În Dobrogea apar nume de locuri turceşti analizabile în română: *Ghiol-Ceair*.

Unele formaţii, nume geografice străine, reprezintă, desigur, calcuri. În prima jumătate a secolului trecut apar formaţii ca: *Alba-Cetate*, *Vasili-Ostrov*, *Nord-America*[110], primele două probabil după model slav (rusesc), iar ultimul după germ. *Nordamerika*.

§ 38. Tipul de compuse alcătuit din două sau mai multe substantive cu formă de nominativ-acuzativ a fost şi este şi astăzi unul dintre tipurile de bază ale substantivelor compuse. Productivitatea lui, mai scăzută în limba populară, a crescut necontenit în limba literară din secolul al XVI-lea încoace. Inventarul de formaţii, în care ponderea compuselor literare depăşeşte cu mult pe a celor populare, s-a îmbogăţit şi se îmbogăţeşte necontenit, cu toate că o mare parte dintre compusele lite-

---

[105] Pentru situaţia din limba turcă, cf. J. Deny, *lucr. cit.*, p. 789—794.

[106] De exemplu ca forme uzuale ele se mai întîlnesc încă în primele numere din *Albina românească*.

[107] Cf. DONAT, A. G. 107—108, 116.

[108] Uneori numele în genitiv a suferit unele modificări greşite cînd a devenit nominativ: *Poienarii-lui-Apostol* a devenit *Poienari-Apostoli*. Cf. Ion Donat, *Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti* (III), în LR XIV (1965), nr. 6, p. 675.

[109] Vezi IORDAN, TOP. 182, 492.

[110] Vezi AR 1829, 16^2/7, 42^2/14, 135^2/23, 140^2/17.

rare au circulat un timp limitat. Important pentru acest tip de compunere este faptul că în limba literară, de-a lungul secolelor, el a suferit numeroase modificări în ce priveşte raportul de forţe dintre diferitele categorii semantice. În secolul al XVI-lea au predominat compusele cu sens abstract, în secolul al XVII-lea şi mai ales al XVIII-lea compusele nume de grade din ierarhia militară şi civilă, din secolul al XIX-lea încoace creşte necontenit numărul compuselor din stilul tehnico-ştiinţific, cît şi din cel al presei.

De asemenea este remarcabilă marea capacitate de a crea formaţii ocazionale a acestui tip, care şi prin această trăsătură se situează pe unul dintre primele locuri printre principalele tipuri de compuse[111].

SUBSTANTIV + (ARTICOL +) SUBSTANTIV ÎN GENITIV

§ 39. Este unul dintre tipurile principale de substantive compuse româneşti, bogat în formaţii populare, dar cuprinzînd un număr redus de creaţii literare.

§ 40. Atît la substantivele comune, cît şi la cele proprii primul termen este de obicei un substantiv comun (*calul-dracului*, *Gura-Teghii*, nume de sat). Numai în unele compuse nume comune apare ca determinat un nume propriu (de exemplu: *Măria-popii*, *Măriuţa-popii*, numele unei insecte, *Paştele-calului* sau *Paştele-cailor*[112], nume de plantă).

Substantivul în genitiv poate fi comun sau propriu (nume de persoană, nume geografic, nume de sărbătoare religioasă). Compusele substantive comune care conţin un genitiv nume propriu sînt destul de puţin numeroase. Ele pot fi nume de plante (*pecetea-lui-Solomon*) şi de animale (*sfredelul-Rusaliilor*, numele unei insecte).

Numele proprii care conţin la rîndul lor un genitiv nume propriu, mai ales de persoană sau geografic, sînt foarte numeroase, în special denumirile geografice şi cele din domeniul urbanisticii, ceea ce este explicabil dacă ne gîndim că acestea sînt de multe ori legate de numele unei persoane (datorită unui fapt în care acea persoană joacă un anumit rol) sau dedicate memoriei unei persoane, unui loc sau unui eveniment: *Poiana-lui-Mihai* (numele unui munte la poalele şi pe vîrful căruia şi-ar fi aşezat tabăra Mihai Viteazul)[113], *Podul lui Tăutu* (pod care, conform tradiţiei, a fost construit de marele logofăt Ioan Tăutu)[114], *Meri-Petchi* sau *Merii-Petchii* (localitate numită astfel după nişte meri care au aparţinut unei femei numite Petca)[115], *Aleea Bicazului* (alee denumită astfel în legătură cu construirea hidrocentralei de la Bicaz). Compusele nume proprii din domeniul astronomiei conţin de asemenea uneori un substantiv

---

[111] Cf. DIMITRESCU, c. 396, 398–399, şi *Tendances dans la formation des mots en roumain littéraire actuel*, comunicare ţinută la Al X-lea Congrès Internaţional al Lingviştilor, Bucureşti, 1967.

[112] Ambele forme apar la PANŢU, PL., S.V., BORZA, D. 39.

[113] şi [114] Cf. DG, S.V.

[115] Cf. IORDAN, TOP. 371.

în genitiv nume propriu de persoană: *Drumul-lui-Traian*, *Scaunul-lui-Dumnezeu*, *Comoara-lui-Iov*, *Părul-Berenicei*.

Atît determinatul, cît şi determinantul în genitiv stau, cel mai adesea, la singular. Uneori însă unul din ele sau chiar amîndouă pot sta şi la plural: *stîrcul-păstorilor*, *coarda-ielelor*, *căşuţii-popii*, *cerceii-babei*, *boii-pruncilor*, *Paiele-Ţiganului* „Calea-Laptelui".

Ambii termeni sînt articulaţi cu articol hotărît. Cînd genitivul este un nume propriu de persoană de genul masculin, articolul hotărît aparţinînd genitivului poate fi proclitic sau, mai rar, enclitic, uneori în compuse de acelaşi fel, care se deosebesc numai prin forma genitivului (compară, de exemplu, *pecetea-lui-Solomon* cu *urechea-Iudei*, *iarba-Cristoforului*; *Podul lui Tăutu* cu *Podul-Neagului*, vechea denumire a localităţii Sinaia, sau cu *Podul-Rizii*, numele unui sat; *Valea-Dragomirului* cu *Valea-lui-Dragomir*, după DG, s.v. *Dragomir*, numele unuia şi aceluiaşi cătun). Forma de genitiv articulat enclitic a numelor proprii de persoană de genul masculin întîlnită în compuse reprezintă astăzi un arhaism. Cînd substantivul în genitiv poate fi atît nume propriu, cît şi comun, prezenţa articolului hotărît proclitic ne arată că avem a face cu un nume propriu. În cazul în care substantivul în genitiv este însă articulat enclitic nu ne mai putem da seama dacă e vorba de un nume de persoană sau de un nume comun decît din date extralingvistice (compară *Poiana-Cîrlanului* cu *Plaiul-lui-Cîrlan*, numele unor coline; *Valea-Cireşului*, sat, cu *Piscul lui Cireş*, pisc [116]). În asemenea situaţii genitivul cu articol hotărît enclitic este mai curînd un substantiv comun.

În numele de plantă *iarba-lui-Tatin*, care are numeroase variante, *iarba-lui-Taten*, *lui-Tatine*, *lui-Tatină*, *lui-Tat*, *lui-Tate*, *lui-Tati* [117], articolul proclitic s-a sudat cu numele propriu, puţin obişnuit, în două variante: forma rezultată, pe de o parte, a fost interpretată ca substantiv comun şi articulată şi enclitic, *iarba-Lotatinului*[118], iar pe de altă parte a continuat să fie simţită ca nume propriu şi ca atare a primit din nou articol proclitic: *iarba-lui-Lotatin*.

În compusul nume de plantă *iedera-celor-frumuşele*, genitivul este un adjectiv substantivizat, articulat cu articol demonstrativ.

§ 41. În ce priveşte topica termenilor compusului, substantivul în genitiv stă în limba actuală pe ultimul loc, atît în compusele substantive comune, cît şi în cele proprii, după cum se poate vedea din toate exemplele de mai înainte. În unele texte religioase din secolul al XVI-lea însă substantivul în genitiv apare şi la începutul compusului (vezi § 46).

---

[116] În IORDAN, TOP. 485—487 se consideră că substantivele în genitiv cu articol proclitic din unele nume topice ca: *Măgura-lui-Căţel*, *Valea-lui-Ciine*, *Dealul-lui-Frate*, ciudate ca nume de familie provenite din porecle, ar putea fi interpretate drept substantive comune în care s-a menţinut articolul prepus întocmai ca la genitivul articulat proclitic al unor substantive feminine din secolul al XVI-lea (*ii Sara*, *a ei voastre credinţe*).

[117] Cf. DA, s.v. *iarbă*. Planta se mai numeşte şi *tătăneasă*.

[118] Cf. DR II (1921—1922), 338.

§ 42. Compusele substantive comune, în marea majoritate a cazurilor creații populare avînd ca punct de plecare o metaforă, sînt foarte numeroase și aparțin unor domenii lexicale variate: plante *(floarea-soarelui, limba-soacrei)*, animale (insecte, păsări etc.: *cățelul-pămîntului, găinușa-lunii, vaca-Domnului, împăratul-păsărilor, lupul-bălții, frunza-plopului*), obiecte *(legătura-brîului* „brațele morii", *scara-pisicii* „spațiu alb neregulat între două șiruri de litere" și „un fel de armonică de hîrtie", *moartea-muștelor* „produs care omoară muștele", *roza-vînturilor)*, părți ale corpului *(moalele-capului, cerul-gurii)*, boli *(lepra-lupului, buba-mînzului)*, ființe imaginare *(fetele-codrului)* etc. Cele mai numeroase dintre toate sînt numele de plante. Destul de numeroase sînt și numele de păsări și de insecte, în timp ce nume de pești sînt numai cîteva. Puțin numeroase, în raport cu alte categorii de compuse amintite, sînt numele de obiecte. Printre acestea din urmă un loc aparte ocupă compusele din domeniul mineralogiei populare *(piatra-iadului)*. De asemenea sînt foarte puține numele de ființe imaginare. Toate aceste categorii de compuse sînt specifice limbii populare, deși printre formații se numără și unele creații livrești (vezi exemple la § 46).

§ 43. Substantivele proprii compuse de acest fel sînt: nume geografice și teritorial-administrative *(Gura-Racului, Insula Șerpilor, Calea Victoriei, Bariera Vergului, Drumul Murgului, Drumul Sării)*, nume din domeniul astronomiei, în special populare *(Calea-Robilor, Vulturul-Domnului, Crucea-Sudului)*, nume de sărbători *(Înălțarea Domnului)*, nume de personaje din literatura populară sau cultă, în special din basme și povestiri *(Voinicul-Florilor, Ciuda-Lumii, Păunașul-Codrilor)*. Dintre aceste categorii semantice, cea mai bogată este a numelor geografice și teritorial-administrative. Toate celelalte categorii sînt mult mai slab dezvoltate.

§ 44. În ce privește raporturile sintactice dintre termeni, genitivul are funcțiune de atribut al substantivului așezat, de obicei, pe primul loc și exprimă aproape toate valorile întîlnite la atributul substantival în genitiv.

1. Posesia:

a) posesorul în sens larg:

— substantive comune: (bot.) *codrul-cucului, rochița-rîndunicii*; (entom.) *cîinele-babei, focul-lui-Dumnezeu*; (ornit.) *cintiza-dracului, stîrcul-păstorilor, iapa-popii*; (alte domenii) *ciurul-popii* „sulul de la stativul pe care stă bumbacul";

— substantive proprii: (geogr.) *Piatra Craiului, Podul-Neagului*; (urb.) *Drumul Bercenarului, Strada Colței, Piața Amzei*; (astron. pop.) *Cobilița-Ciobanului, Vulturul-Domnului, Paiele-Țiganului*;

b) dependența:

— substantive comune: (bot.) *fratele-briboiului, mama-secării, sora-soarelui, împărăteasa-buruienelor* „mătrăguna"; (entom.) *craiul-broaștei* „libelula", *Măria-popii*; (ornit.) *mama-cucului* „codobatură";

— substantive proprii: *Fratele Crăciunului* „Sfîntul Vasile sau Anul nou";

c) apartenența:

— substantive comune: (bot.) *lacrima-miresii, clonții-babei, barba-boierului, pliscul-cocorului, ușa-raiului*; (entom.) *aripa-gîștei, căputa-calului, capul-lui-Adam*; (iht.) *frunza-plopului*; (ornit.) *ochiul-boului, para-focului*; (min. pop.) *inima-pămîntului, ochiul-pisicii*; (alte domenii) *cerul-gurii*;

— substantive proprii: (geogr.) *Gura-Racului, Capul-Dealului, Valea-Sasului*; (astron.) *Inima-Scorpionului, Capul-Șarpelui, Părul-Berenicei*; (mit. pop.) *Talpa-Iadului, Cetina-Brazilor* (numele unui cîine din basme).

În general cele mai numeroase sînt substantivele comune nume de plante și cele proprii nume geografice și din domeniul urbanisticii, în componența cărora intră un genitiv exprimînd posesorul. Substantivele compuse care conțin un genitiv exprimînd dependența sînt puțin numeroase.

Printre compusele nume de plante care conțin un genitiv exprimînd posesorul sînt foarte numeroase cele în care determinatul este numele unui obiect de îmbrăcăminte sau al unui instrument (*cojocul-ursului, condurii-doamnei, ciubotica-cucului, lingura-zînelor* etc.). Numele de insecte și de păsări au de obicei ca prim termen de compunere un substantiv care denumește un animal *(calul-dracului, vaca-Domnului, boii-pruncilor, găinușa-popii, capra-dracului)*, mai rar un nume de obiect *(lingurița-popii, fesul-popii)*.

Numele proprii geografice, ca și cele din domeniul urbanisticii care conțin un genitiv exprimînd posesorul au ca prim termen un substantiv care exprimă specia (*Muntele Calului, Piua-Petrii, Podul Mogoșoaiei, Drumul Murgului, Dealul Spirei, Movila-Miresei* etc.). Numele din domeniul astronomiei populare se aseamănă, în ce privește determinatul, unele, cu numele proprii geografice *(Drumul-Robilor, Drumul-lui-Traian, Steaua-Ciobanului)*, iar altele, cele mai multe, cu numele de plante și animale *(Brîul-lui-Dumnezeu, Carul-Dracului, Vulturul-Domnului, Crucea-Fîrtatului, Cobilița-Ciobanului, Paiele-Țiganului)*.

Compusele substantive comune și proprii (nume de plante, de animale, de minerale, nume geografice și din domeniul astronomiei populare etc.) care conțin un genitiv al apartenenței au ca prim termen de compunere cu rol de determinat un substantiv exprimînd de cele mai multe ori nume de părți ale corpului diverselor ființe folosit cu sens propriu sau figurat (*limba-soacrei, colțul-leului, aripa-gîștei, capul-balaurului, ochiul-boului, Capul-Dealului, Inima-Scorpionului, Capul-Șarpelui* etc.) sau, mult mai rar, nume de lucruri din domenii foarte variate *(poarta-raiului, frunza-stejarului, lingura-plugului)*. Cu unele dintre numele de părți ale corpului se formează adevărate serii: *barba-împăratului, barba-ursului, barba-caprei* [119] etc.

Puținele substantive compuse care conțin un genitiv exprimînd dependența au ca termen de compunere determinat un nume de rudenie

---

[119] Vezi PANȚU, PL., s.v.

(frate, soră), un nume care exprimă rangul cel mai înalt într-o ierarhie socială *(împărăteasă, crai* etc.*)* sau un nume propriu (vezi exemplele de la § 40).

În ce priveşte termenul de compunere în genitiv cu rol de determinant, el este de cele mai multe ori: un nume propriu de persoană, mai ales la compusele nume geografice; un nume comun de persoană, un nume de animal, de plantă şi mult mai rar un nume de lucru (vezi toate exemplele de mai înainte).

2. Subiectul:

— substantive comune: (bot.) *ciupul-cucului, durerea-inimii, mila-Domnului, muşcatul-broaştei, răsuflătoarea-pămîntului, asudul-capului*; (med. pop.) *luatul-ielelor, păcatul-copiilor*; (entom.) *stupitul-cucului*;

— substantive proprii: (geogr.) *Izvorul-Bîrsei* (comună); *Cursul-Apei, Izvorul-Apei* (ultimele două, nume de locuri atestate în limba veche); (nume de sărbători religioase) *Înălţarea Domnului, Ciuda lui Arhanghel*[120].

Compusele care conţin ca termen de compunere un genitiv subiectiv sînt puţin numeroase şi din domenii puţin variate, după cum reiese din exemplele precedente: cîteva nume de plante şi de boli din limba populară, cîteva substantive proprii nume geografice şi unele nume de sărbători religioase. În timp ce termenul determinat este un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb, ca la orice atribut subiectiv, determinantul în genitiv este, ca şi la compusele care conţin un genitiv posesiv, un nume de fiinţă (persoană, animal) şi mai rar lucru.

3. Obiectul:

a) echivalent cu un complement direct:

— substantive comune: (ornit.) *mulgătorul-caprelor, prevestitoarea-morţii, tăietorul-pădurii*; (entom.) *sfredelul-lemnului*; (lucruri) *legătura-brîului*;

— substantive proprii: (sărbători religioase) *Întîmpinarea Domnului, Tăierea capului sf. Ion.*

Compusele de acest fel sînt puţin numeroase: cîteva nume de păsări, insecte şi de lucruri, avînd aceleaşi caracteristici, în ce priveşte felul determinatului şi al determinantului, ca şi compusele care conţin un genitiv subiectiv.

În limba cărţilor bisericeşti din secolul al XVI-lea—al XVIII-lea apar cîteva compuse cu genitiv obiectiv, formaţii savante traduse din vechea slavă, ca epitete pentru persoane: *făcătoriul-legiei* IV. P. 101, *legiei-învăţătoriu* CC_2 298 (cf. DHLR II 365), *a-legeei-păşitori* PH 32^v /12;

b) echivalent cu un complement indirect:

— substantive comune: numai în cîteva situaţii din limba veche: *a-păcatelor-cădere* PH $15^r/7$ şi *căderea-păcatelor* CC_2 28, 518 „cădere în păcat".

4. Destinaţia:

— substantive comune: (bot.) *busuiocul-fetelor, minta-lingorii, iarba-fiarelor*; (min. pop.) *sarea-mîţei*;

[120] Cf. PAMFILE, CER. 90.

— substantive proprii : *Ziua copilului, Ziua crucii, Izvorul tămăduirii.*

Numele comune de acest fel sînt, cele mai multe, nume de plante; termenul de compunere determinat este cel mai adesea un nume de plantă, mai rar un nume de materie, pe cînd determinantul indică ființa, lucrul, boala etc. cărora le este destinată planta sau materia *(brînza-iepurelui, buruiana-măselii, iarba-peștelui, laptele-cucului, lăptucul-oii)*. Substantivele proprii, puțin numeroase, sînt nume de sărbători; ele prezintă mai frecvent tipul în care determinatul este substantivul *ziua*, în timp ce substantivul determinant are diferite sensuri.

5. Locul:

— substantive comune: (bot.) *broasca-apei, iarba-drumurilor, lîna-apei, mărarul-bălților*; (ornit.) *cocoșul-pustietăților, pasărea-scaiului, toboșarul-pădurii*; (entom.) *boul-bălților, cățelul-frasinilor, greurușul-viilor*; (iht.) *calul-mării, lupul-bălții*; (med. pop.) *rana-trînjilor*; (min. pop.) *piatra-iadului.*

Cele mai numeroase sînt și de această dată numele de plante. De asemenea sînt în număr mai mare și numele de păsări sau cele de insecte. Termenul determinat aparține unei sfere lexicale vaste. El poate fi un nume de animal, plantă, pasăre, lucru, folosit în sens propriu sau metaforic (uneori nume generic, ca: *pasăre, floare*). Determinantul în genitiv are de asemenea sensuri foarte variate, indicînd locul (*baltă, cîmp, munte, stîncă* etc.). Unele dintre aceste compuse au ca variantă mai folosită un compus care conține un acuzativ precedat de prepoziția *de*: *iarba-mării, boul-bălții, calul-mării* și *iarbă-de-mare, bou-de-baltă, cal-de-mare.*

6. Timpul:

— substantive comune: (bot.) *frumoasa-nopții, ciurul-zorilor, floarea-brumei*; (ornit.) *umbra-nopții, spaima-nopții*; (entom.) *sfredelul-Rusaliilor*; (alte domenii) *miezul-nopții*;

— substantive proprii: (astron.) *Crucea-Miezului-Nopții*; *Miezul-Păresimilor.*

Compusele din această categorie sînt puțin numeroase, în special substantivele proprii. În timp ce determinatul poate fi un nume de plantă, animal sau poate aparține altui domeniu lexical, determinantul exprimă o noțiune temporală sau poate fi numele unui obiect legat de o asemenea noțiune *(floarea-brumei)*. În unele nume de păsări sau de insecte, substantivul în genitiv, pe lîngă ideea de timp, mai poate indica și o acțiune viitoare (de exemplu: *pasărea-sărăciei* este pasărea „care vestește sau aduce sărăcia”, dar și „care apare în timpul stării de sărăcie”, la fel *pasărea-vijeliei, fluturele-morții* etc.).

Într-un număr redus de compuse se întîlnesc genitive care exprimă alte valori decît cele precedente, și anume: conținutul, materia *(frunza-cerii, Dealul Humelor, Pîrîul-Glodului)*, originea, proveniența *(fumul-pămîntului, roua-cerului)*, comparația *(Strada Arcului, Strada Semicercului* „stradă în formă de arc, de semicerc”). La acestea se adaugă compusele a căror construcție este echivalentă cu superlativul, substantivul în genitiv repetînd primul termen *(buba-bubelor* „dalac”, *Zîna-Zînelor)*.

Există numeroase substantive compuse conţinînd un genitiv care sub aspectul valorii nu poate fi clasat într-o singură categorie deoarece, în aceste cazuri, spre deosebire de atributul genitival care apare într-un grup sintactic mai larg, nu avem un context care să ne ajute în clarificarea categoriei.

Unele compuse, mai ales nume geografice şi teritorial-administrative, ca : *Poiana-Codrului*, sat, *Marea Japoniei*, *Valea Prahovei*, dar şi *Crucea-Sudului*, exprimă atît posesia, cît şi locul. Alteori, la aceleaşi categorii de compuse, pe lîngă cele două valori amintite, genitivul mai poate exprima şi conţinutul, materia : *Vîrful Comorilor*, *Şoseaua Viilor*. În afară de valoarea de posesie, la genitivul din compuse ca : *buba-mînzului*, *lepra-lupului* întîlnim şi o idee de calitate, iar în formaţii ca *pasărea-omătului*, termenul în genitiv are valoare locală şi temporală totodată. În *Voinicul-Florilor*, numele unui personaj din basme care trăieşte mai mult printre flori, este greu de precizat dacă genitivul exprimă originea, locul sau apartenenţa. Nu pot fi clasate din punct de vedere sintactic nici genitivele din unele compuse care au luat naştere prin etimologie populară : de exemplu *capra-oii*, format pe baza lui *caprifoi*.

§ 45. Genul substantivelor compuse formate din substantiv + substantiv în genitiv coincide de obicei cu al substantivului aşezat pe primul loc, avînd rol de determinat : *gura-leului*, f. ca şi *gură* ; *boul-bălţilor*, m. ca şi *bou*. Despre unele compuse care conţin pe primul loc un substantiv masculin sau neutru cu rol de determinat (de exemplu : *ochiul-boului*, nume de plantă) nu putem spune dacă sînt de gen masculin sau neutru, deoarece se folosesc aproape întotdeauna la singular. Este foarte posibil ca în acest caz genul compusului să nu coincidă cu cel al determinatului, sub influenţa noţiunii exprimate de compus.

Compusele formate din substantiv + substantiv în genitiv nu prezintă unitate morfologică deplină. În ceea ce priveşte declinarea articulată cu articol hotărît enclitic, în flexiune îşi schimbă întotdeauna forma, după număr şi caz, numai primul termen al compusului : *floarea-soarelui*, *florii-soarelui*, *florile-soarelui*, *florilor-soarelui*. Cînd compusul este articulat cu articol nehotărît, primul termen îşi menţine şi articolul enclitic, situaţie care se întîlneşte mai ales la singular : *o floarea-soarelui*, *un ochiul-boului*.

§ 46. În latină categoria compuselor din substantiv + substantiv în genitiv era bine reprezentată, fiind sprijinită şi de existenţa a numeroase grupuri de cuvinte stabile, caracterizate prin acelaşi mod de construcţie. Determinantul în genitiv putea să preceadă determinatul *(agricultura*, *aquaeductus*, *lunae dies)* sau, mai rar, să-l urmeze *(ramus palmi)* [121]. Tipul de compunere din substantiv + substantiv în genitiv nu s-a menţinut formal în limbile romanice apusene, cu excepţia vechii franceze [122]. O

---

[121] Cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 252 ; ILR I 109 ; BADER, C. N. 309—310, 319—320.

[122] Limba franceză a creat compuse cu genitivul sintetic pînă în secolul al XVI-lea, adică atîta timp cît construcţia cu genitivul sintetic a fost o construcţie sintactică obişnuită (*Hôtel-Dieu*, *bain-marie*). Cf. MEYER-LÜBKE 630 ; DARMESTETER, T. 40—45 ; GRIEVE-SCHUMACHER 55.

dată cu înlocuirea treptată a formelor cazuale sintetice prin cele analitice, locul lui a fost luat de către compusele alcătuite din substantiv și o construcție prepozițională cu prepoziția *de*, echivalentă din punct de vedere funcțional cu genitivul. Și-au continuat existența numai acele formații sudate care au încetat să mai fie analizate de vorbitori (de exemplu: *lunae dies* > fr. *lundi*, it. *lunedí*; *ramus palmi* > prov. *rampam*, cat. *rampalm*).

Româna prezintă o situație deosebită de a limbilor romanice apusene. Ea nu conține formații despre care să se poată susține că au fost moștenite, dar este neîndoielnic că acest tip de compunere s-a păstrat din latină. Considerăm nu lipsit de interes faptul că în română, ca și în latină, cea mai bine reprezentată dintre toate categoriile semantice de compuse din substantiv + substantiv în genitiv este cea a numelor de plante, uneori identice ca formație (să se compare, de exemplu, *lingua bouis* sau *cauda caballi*[123] cu *limba-boului*, *coada-calului*; cf. și arom. *coada-a-ńeluĭ*[124], megl. *coada-oaĭăl̦ĭă*[125]). Prezența compuselor de acest fel, fără să constituie o dovadă a faptului că înseși aceste compuse au fost moștenite, ne dă certitudinea că tipul a fost preluat din latină și dezvoltat ulterior în limba română. Trebuie să presupunem că aceasta este situația nu numai a substantivelor comune, ci și a celor proprii (în special nume de locuri), deoarece nici dintre acestea nu putem afirma că vreunul a fost moștenit din latină.

Cele mai vechi atestări de substantive comune compuse din substantiv + substantiv în genitiv sînt formații cărturărești care exprimă, cu puține excepții, noțiuni din domeniul juridico-religios. Ele se întîlnesc mai ales în secolul al XVI-lea, mult mai rar în secolul următor, și, de obicei, au drept model compuse tematice slave: *căderea-păcatelor* CC$_2$ 28 (după v. sl. *grěxopadanije*, cf. DHLR II 365), *apa-trîndului* „dizenterie" COD. VOR. 98/1 (traducere greșită după v. sl. *vodotrǫdije* sau *vodĭnyj trǫdŭ*, cf. DHLR II 364, în loc de „trînd de apă" sau „trînd apos", cum ar fi trebuit să sune traducerea literală), *făcătoriul-legii* (după v. sl. *zakonodavĭcĭ*) etc. După cum se poate observa din aceste exemple, genitivul redă tema cu valoare de determinant, așezată pe primul loc. În compuse din secolul al XVI-lea, genitivul apare și pe primul loc, ca în cuvîntul slav care a servit drept model. De cele mai multe ori pentru același compus slav întîlnim atît o formație românească cu genitivul postpus, cît și una cu genitivul prepus: *călcătoriu-legiei*, amintit ceva mai înainte, și *a-legiei-călcătoriu* PH 30^r/10; *căderea-păcatelor* CC$_2$ 28 și *a-păcatelor-cădere* PH 15^r/7 (după v. sl. *grěxopadanije*). Compusele de acest fel formate dintr-un substantiv și un substantiv prepus cu formă de genitiv-dativ, neînsoțit de articol genitival (*legiei-învățătoriu* CC$_2$ 298, după v. sl. *zakonoučitelĭ*, cf. DHLR II 365), pot fi considerate și ca fiind

---

[123] Cf. BADER, C. N. 319—320.

[124] Cf. T. PAPAHAGI, D., s.v.

[125] Cf. P. PAPAHAGI, M. II 69.

alcătuite dintr-un dativ şi un substantiv[126]. Aceste formaţii vechi, cărturăreşti, nu s-au păstrat.

Este de remarcat faptul că din secolul al XVII-lea pînă într-al XIX-lea nu se mai întîlnesc compuse livreşti alcătuite din substantiv şi genitiv.

Dintre compusele populare, începînd cu secolul al XVII-lea sînt atestate nume de plante ca: *fodormenta kaluluj*, *iarba sherpeluj*, *okjul bouluj* (ANON. CAR.), *laba urszuluj*, *barba cápri*[127] (I. Coteanu, *Prima listă a numelor româneşti de plante*, Bucureşti, 1942, p. 18, 22), şi care, probabil, au fost mult folosite în limba vorbită. Alte categorii de compuse populare (nume de animale, de obiecte, de boli etc.) nu sînt atestate în textele cercetate de noi pînă în secolul al XIX-lea, astfel că despre vechimea lor nu se poate spune nimic.

Din secolul al XIX-lea încoace se întîlnesc iarăşi unele formaţii calchiate, termeni tehnici sau nu: *roza-vînturilor* (cf. fr. *rose des vents*, germ. *Windrose*), *scara-mîţei* (format prin etimologie populară din it. *scaramuccia*, înlocuit prin varianta recentă: *scară-de-pisică*[128]), *frumoasa-nopţii* (după fr. *belle de nuit*), *pecetea-lui-Solomon* (cf. germ. *Salomonsiegel*, magh. *Salamon-pecsét*)[129], *pasărea-paradisului* (probabil după fr. *l'oiseau du paradis*, cf. şi germ. *Paradiesvogel*), *mulgătorul-caprelor* (după lat. *caprimulgus*). Germ. *Seegras*, mai obişnuit în forma *iarbă-de-mare*, a fost tradus şi prin *iarba-mării*, iar *calul-mării*, variantă mai veche a compusului *cal-de-mare*, traduce fie fr. *cheval-marin*, fie, mai curînd, germ. *Seepferdchen*. Compusul mai vechi (din 1845) *sapa-calului* „maşină agricolă care serveşte la prăşit" (*Să se prăşească printre ele cu sapa-calului*. IONESCU, C. 85, cf. 69, 97) este probabil calchiat după germ. *Pferdhacken*[130].

Există şi creaţii savante româneşti avînd ca model creaţii populare: *privighetoarea-tamariscului* sau *tamarinului*, *privighetoarea-bălţilor*.

Puţin obişnuite şi folosite numai de un cerc restrîns de specialişti sînt compusele nume de păsări create dintr-un nume de pasăre şi un genitiv nume străin de persoană, avînd un caracter vădit artificial: *ciocănitoarea-lui-Buturlin*, *ciovlica-lui-Nordman* (cf. şi formaţiile *gîscă-Buturlin*, *ciovlică-nordmaniană*).

Dintre substantivele proprii, singurele atestate în textele vechi sînt numele geografice: *Gura-Jilţului* (1498) DRH I 466, *Valea-Sasului* (1512) la DONAT, A. G. 110, *Odaia-Manciului* (1632) id. ibid. 124, *Movila-Căiatii* URECHE, L. 118, *Capul-Stîncii* COSTIN, L. 68. Toate celelalte categorii

---

126 Cf. în aceleaşi texte şi construcţia cu dativul a verbului *a învăţa* (de exemplu: *dereptăţilor tale învaţă-mă* CORESI, în DA, s.v. *învăţa*).

127 În toate aceste formaţii am menţinut grafia din text.

128 Cf. MANECA, C. 197.

129 Cf. WEIDELT, N. 5, care consideră formaţia drept calc după germană. Popular, planta este mai cunoscută sub numele *coada-cocoşului*, *creasta-cocoşului* (cf. PANŢU, PL., BORZA, D. 134).

130 Cf. *Der Große Brockhaus, Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden*, Leipzig, 1931, s.v. *Hackgeräte*.

(numele din domeniul astronomiei, numele de sărbători etc.) apar în texte începînd cu secolul al XIX-lea, deşi se poate presupune că au existat şi înainte de această dată.

Cît priveşte modul lor de formare, majoritatea numelor geografice sînt, desigur, creaţii originale. Formaţiile după model străin sau împrumuturile sînt, probabil, mult mai puţin numeroase. Astfel *Rîmnicu-Vîlcii* ar putea să fie o românizare a lui *Vŭlčĭj Ribnik* (sau *Ribnik Vŭlčĭj*)[131]. Despre numele din celelalte categorii semantice se poate spune că printre ele există atît creaţii populare probabil fără model străin *(Calea-Robilor, Păunaşul-Codrilor)*, cît şi formaţii după model străin *(Crucea-Sudului*, pentru care cf. fr. *Croix du Sud*, germ. *Kreuz des Südens)*.

§ 47. Tipul de compuse din substantiv + substantiv în genitiv reprezintă astăzi unul dintre tipurile principale prin bogăţia inventarului de formaţii, dar nu şi prin frecvenţa acestora în limbă. În vorbirea curentă, în stilul beletristic şi în cel al presei se întîlneşte un număr relativ redus de substantive comune de acest fel, mai ales nume de plante (*floarea-soarelui, regina-nopţii, ochiul-boului, traista-ciobanului, rochiţa-rîndunicii* etc.). Mult folosite sînt numai numele geografice şi teritorial-administrative. În ce priveşte crearea de cuvinte noi, tipul este astăzi puţin productiv, cu o singură excepţie privind numele de împărţiri teritorial-administrative din urbanistica modernă (străzi, pieţe, staţii etc.), care însă se află la limita dintre compuse şi grupuri sintactice stabile.

SUBSTANTIV + (ARTICOL +) ADJECTIV

§ 48. Acest tip de compunere este bogat atît în substantive comune, cît şi proprii, formaţii populare şi literare, vechi şi noi etc.

§ 49. Adjectivul din interiorul compusului este de cele mai multe ori un adjectiv propriu-zis; destul de dese sînt şi situaţiile în care cu valoare de adjectiv apare un participiu *(Piatra Arsă, maţe-fripte, cioc-întors, cap-întors* şi, cu forma mai veche de participiu, *cap-întort)*. În compusele *a-bubă* „un fel de dalac" şi *tatăl-nostru* apar adjective pronominale. Trebuie avute în vedere aici şi formaţiile învechite, alcătuite dintr-un pronume de întărire cu valoare adjectivală care însoţeşte un adjectiv de origine verbală substantivizat, calcuri după model grecesc sau slav: *însuţi-făcătoriu* (MINEIUL (1776), în DA, s.v. *însumi*), cf. gr. αὐτοποιός, v. sl. *samotvorĭcĭ*; *însuşi-stăpînitor* (*Acesta este marele monarh, preaputernicul şi înfricoşatul* ***însuşi-stăpînitor*** *al Indiei.* GORJAN, H. II 81/28), cf. gr. αὐτοκράτωρ (în DA, s.v. *însumi*).

---

[131] Cf. E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în SCL IV (1953), p. 81.

Dintre compusele înregistrate, unul singur conţine un gerunziu cu valoare de adjectiv: *cafe(a)-cîntînd*, cu pluralul *cafele-cîntînde* (la PANTAZI GHICA, în PION. ROM. 174, 175, 181), după fr. *café chantant*; este aproape sigur că formaţia nu a circulat.

După cum se vede din exemplele de mai sus, de obicei adjectivul este acordat cu substantivul pe care îl însoţeşte. În ce priveşte singularul *cafea-cîntînd*, lipsa de acord în gen între substantivul *cafea* (aici cu sensul neobişnuit de „cafenea", după fr. *café*) şi gerunziul *cîntînd* se poate explica prin influenţa modelului franţuzesc (în franceză *chantant* are formă de masculin, deoarece şi substantivul *café* este de acest gen)[132]. Pe lîngă această explicaţie, mai trebuie avut în vedere şi faptul că forma de masculin-neutru a gerunziului s-ar putea explica şi prin dorinţa de a da compusului o înfăţişare care să permită încadrarea lui printre substantivele neutre, deoarece toate celelalte formaţii care au ca punct de plecare fr. *café chantant* au fost încadrate în această categorie (cf. *cafe-şantan*[133], *şantan* şi *cafe-cîntînd*). Totuşi, întrucît nu avem nici un indiciu sigur cu privire la genul compusului *cafea-cîntînd* în textul în care el apare, explicaţia de mai sus nu poate fi dată decît sub formă de ipoteză.

§ 50. În ce priveşte ordinea termenilor care alcătuiesc acest tip de compunere, în marea majoritate a compuselor create pe teren românesc fără model străin, substantivul precedă adjectivul[134] *(botgros, burtă-verde, iarbă-mare)*. Există totuşi unele excepţii, de exemplu *sfînta-boală* după modelul numelor de sfinţi, ca *sfînta Maria*.

Ordinea adjectiv + substantiv se întîlneşte în special cînd compusul este calchiat *(albgardist* după rus. *белогвардеец*[135], *scurtcircuit* după fr. *court-circuit)*[136] sau împrumutat ca atare *(gentilom*[137] din fr. *gentilhomme*, cf. şi it. *gentiluomo)*. Mai rar, ordinea termenilor din compusul străin a fost inversată în formaţia românească, adjectivul ocupînd locul al doilea (compară, de exemplu, *vinars* cu modelul lui, germ. *Branntwein*).

Dintre compusele calchiate, unele prezintă şi ele ordinea substantiv + adjectiv, datorită modelului însuşi *(apă-tare*, cf. fr. *eau-forte*, lat. *aqua fortis*, it. *acqua-forte*; *sînge-rece* după fr. *sang-froid)*.

Unele adjective: *bun, rău, liber* stau, în aproape toate compusele întîlnite (calcuri sau creaţii româneşti), înaintea substantivului (*Bunavestire, bunăstare, bunăvoinţă, liber-arbitru, liber-consimţămînt*, calcuri[138]; *rea-voinţă*, creaţie românească după *bunăvoinţă* sau calc după fr. *mau-*

---

132 Cf. Valentina Hristea, *Adjectivarea gerunziului*, în SMFC IV, p. 274.

133 Cf. SCRIBAN, D., s.v.

134 Este vorba de adjectivul propriu-zis. Cel pronominal poate fi şi antepus; vezi la § 49 exemplele cu adjectivul demonstrativ şi de întărire.

135 Alături de care apare şi grupul de cuvinte *gardist alb*, traducere a aceluiaşi compus rusesc (cf. HRISTEA, E. 148, 183).

136 Vezi şi alte exemple de acelaşi fel la § 56.

137 În acest compus, intrat în limba română pe la mijlocul secolului trecut, adjectivul *gentil* apare cu sensul originar, etimologic al fr. *gentil* „de viţă nobilă, nobil prin naştere", spre deosebire de cazul cînd este folosit singur şi cînd înseamnă „amabil, politicos, curtenitor".

138 Vezi şi § 56.

vaise volonté). În formațiile învechite de tipul *mare-ban* sau *ban-mare* adjectivul poate preceda sau urma substantivul.

§ 51. Cînd adjectivul stă după substantiv, între ele apare uneori articolul demonstrativ *cel* (*Luceafărul-cel-Frumos*, *Izvorul cel Mare*, numele unui pîrîu, *baiul-cel-rău*, *Ilenuța-cea-păduchioasă*, numele unei insecte) sau, în forma regională, *ăl* (feminin *ai* : *pasărea-ai-mare* „pichere" BĂCESCU, PĂS. 121).

În compusele nume de domni, regi etc., ca : *Mircea cel Bătrîn*, adjectivul este întotdeauna precedat de articol demonstrativ.

§ 52. Din punct de vedere semantic substantivele comune formate din substantiv + adjectiv aparțin următoarelor categorii mari : nume de plante *(limbă-rea, lemn-cîinesc)*, nume de animale *(*păsări : *piept-roșu*, pești : *mațe-negre*, insecte : *cal-turtit)*, nume de persoane *(mamă-mare, mare-ban, burtăverde)*, nume de boli *(soare-sec* „insolație" ; învechit, *grearăsuflare* „dispnee", la URSU, T. 190), nume de lucruri *(gumă-arabică, scurt-metraj)* și de noțiuni abstracte *(bunăstare, bunăvoință, amor-propriu)*, nume de jocuri *(popa-prostul, baba-oarba)*.

Unele dintre compuse au mai multe sensuri, putîndu-se încadra la mai multe categorii semantice (de exemplu : *gură-căscată*, epitet și numele unei plante, *burtăverde*, epitet, numele șorțului sau al brîului verde de la care provine epitetul [139] și numele unui pește).

Ca și în cazul altor tipuri de substantive compuse, dintre categoriile semantice menționate la punctul precedent, cea mai bogată este a numelor de plante, căreia îi urmează cea a numelor de animale (în special nume de păsări, mai puțin numeroase fiind numele de insecte și de pești). Atît numele de plante, cît și cele de animale sînt adeseori creații metaforice sau au la bază o sinecdocă [140] (de exemplu : *deget-roșu*, numele unei plante, *gît-vînăt*, numele unei păsări, *bucălaie* „nume de oaie sau de capră cu botul negru ori sur", ultimul folosit și ca adjectiv). Pe lîngă acestea, există un număr mare de compuse formate dintr-un substantiv nume generic de plantă sau de animal (*iarbă*, *floare*, *lemn*, *pește*, *pasăre*) determinat de un adjectiv exprimînd o trăsătură specifică a plantei sau animalului : *iarbă-mare*, *iarbă-albă*, *iarbă-creață*, *iarbă-albastră* ; *lemn-dulce*, *lemn-amar*, *lemn-cîinesc* ; *pește-rău*, *pește-sărac*, *pește-cîinesc* [141].

Numele de persoane sînt de asemenea numeroase și pot fi grupate în cîteva categorii mai importante : epitete, nume de rudenie, nume de funcții și grade din domeniul ierarhiei sociale și militare. Epitetele, referitoare la o însușire fizică sau psihică, au cel mai adesea drept punct de plecare o figură de stil. Ele sînt alcătuite, de obicei, dintr-un substantiv

---

[139] Cf. B. Cazacu, *Termeni referitori la port și semnificația lor în cadrul relațiilor sociale*, în SCL IV (1953), p. 124–127.

[140] Vezi § 28.

[141] Asemenea compuse trebuie deosebite de grupurile sintactice formate dintr-un substantiv și un adjectiv, care nu reprezintă o unitate lexicală. Vezi § 4.

denumind o parte a corpului sau o noţiune legată de o parte a corpului şi un adjectiv exprimînd, ca şi în alte cazuri, nota specifică : *buză-groasă* (UDRESCU, GL.), *cap-gros*, *cap-sec*, *cap-şteap*, *coate-goale*, *gură-bogată*, *gură-rea*, *gură-spartă*, *mălai-mare*, *piele-lungă* „poreclă dată unui om căruia îi atîrnă pieile de slab ce e", *talpă-lată* (pentru ultimele două cf. UDRESCU, GL.), *tivgă-goală*, *vorbă-lungă* [142].

În domeniul numelor de rudenie există multe formaţii din substantiv + adjectiv care pot fi considerate drept grupuri stabile de cuvinte, dar foarte puţine care ar putea fi trecute printre numele compuse. Printre acestea din urmă se numără, pe lîngă *mamă-mare* şi *tată-mare*, formaţiile *bîtu-bătrîn* şi *mamă-tînă* (*tînă* < *bătrînă*) [143], cu aceleaşi sensuri ca şi compusele precedente.

Compusele nume de grade din domeniul ierarhiei militare formate dintr-un substantiv + adjectiv sînt puţin numeroase : *locotenent-major*, *sergent-major*, *tambur-major*.

În întregime învechită este categoria compuselor de tipul : *ban-mare* sau *mare-ban*, *logofăt-mare* sau *mare-logofăt*, *vornic-mare* sau *mare-vornic*, sinonimă cu cea a compuselor în care apare elementul de compunere *vel-* (*vel-vistiernic*, *vel-vornic*) [144].

Numele de boli sînt puţin numeroase : *apă-neagră* „glaucom" şi *apă-albă* „cataractă", *soare-sec*, care are şi varianta *soare-de-sec*, în care adjectivul este substantivizat, *bube-dulci*, *boala-seacă* „tuberculoză", *baiul-cel-rău*. De asemenea puţin numeroase sînt şi numele de jocuri (vezi exemplele de la începutul acestui paragraf).

Cu excepţia numelor de funcţii şi grade din domeniul ierarhiei militare şi sociale, toate celelalte categorii semantice menţionate sînt specifice limbii populare. Compusele culte de acest fel sînt puţine şi lipsite de circulaţie (de exemplu : *barbă-albastră* „donjuan", *grearăsuflare* şi *răusuc*, ultimele două, formaţii învechite). În ce priveşte numele din ierarhia militară şi socială, ele aparţin limbii culte, cel puţin ca formaţie.

Spre deosebire de formaţiile din categoriile anterioare, numele de lucruri şi de noţiuni abstracte, mai puţin numeroase, sînt în cea mai mare parte compuse literare : *apă-tare*, *argint-viu*, *bunăstare*, *bunăvoinţă*, *duracid*, *duraluminiu*, *gumă-arabică*, *lung-metraj*, *proces-verbal*, *rea-voinţă*, *scurt-circuit*, *scurt-metraj*, *stat-major*, *tatăl-nostru*, cărora li se adaugă şi unele creaţii populare : *mîţele-mari* şi *mîţele-mici*, *turtă-dulce*, *vinars*.

§ 53. Substantivele proprii se pot grupa din punct de vedere semantic în următoarele categorii : nume geografice şi teritorial-administrative (*Lacul Sărat*, *Marea Neagră*, *Piatra Arsă*, *Bucureştii Noi*), nume de persoane (*Botgros*, *Mantaroşie*, *Ştefan cel Mare*) şi de animale (*Creastă-Bătută*, nume dat unui cocoş [145], *Coadă-Scurtă*, denumire dată unui cîine),

---

[142] La PHILIPPIDE, P. 97 este notată forma *lungă-vorbă*, cu adjectivul prepus.
[143] Cf. SCURTU, T. I. 10–11 ; LEX. REG. II 40.
[144] Vezi § 134.
[145] La Ştefan Paşca, *lucr. cit.*, p. 358.

nume din domeniul astronomiei *(Steaua Polară, Ursa-Mare)*, nume de sărbători *(Anul nou, Bunavestire)*, nume de întreprinderi și instituții *(Steagul roșu, Tînăra gardă, Drum nou)*.

Numele geografice și cele teritorial-administrative se situează pe primul loc printre numele proprii, în ce privește numărul mare de formații. Ele sînt alcătuite dintr-un nume propriu sau dintr-un nume generic însoțit de un adjectiv exprimînd o trăsătură specifică a obiectului, referitoare la: dimensiune, loc, culoare, vechime, apartenență etc.: *Cîmpulung*[146], *Saturău, Hanul-Roșu, Oceanul Indian, Peninsula Balcanică, Marea Neagră, Palanca-Nouă, Munții Stîncoși, Uniunea Sovietică, Piatra Arsă*; *Strada Mare, Delea Veche*.

Numele proprii de persoane care conțin un adjectiv sînt ceva mai puțin numeroase decît cele geografice și teritorial-administrative. Unele dintre ele sînt porecle: *Gură-Spartă* „nume dat unui om care vorbește ce nu trebuie" (*Stan numit și Gură-Spartă.* SLAVICI, în CONV. LIT. XII 430), *Cap-Lai* „nume dat unei persoane cu părul negru" (ZANNE, P. I 292), *Inimă-Rea* „om rău la inimă" (*jupîn Titircă Inimă-Rea*, numele cunoscutului personaj creat de Caragiale). Asemenea porecle stau la baza unora dintre numele de familie. De cele mai multe ori însă, nu se mai poate face legătura cu sensul compusului: *Ochialbi, Calalb, Zeamă-Neagră, Capmare, Capverde, Țară-Lungă*[147].

Pentru expresivitatea lor, asemenea nume compuse sînt folosite în literatură. De exemplu, la Ghica apare numele *Căciulă-Mare*, la Creangă *Harap-Alb*, la Sadoveanu, *Botgros, Barbălată, Piele-Verde, Vacă-Mare*; iar în basmele culese de Reteganul și Sbiera unele personaje se numesc: *Aripă-Frumoasă, Tei-Legănat, Mintă-Creață, Sucnă-Murgă*.

Asemănătoare poreclelor sînt și numele proprii de animale care se folosesc în povestiri: *Bot-Ascuțit* sau *Haină-Roșie* (nume date vulpii), *Colț-Alb*. Singura formație de acest fel care nu denumește persoane sau animale pare a fi *Traistă-Goală* „poreclă dată prin unele părți ale țării vîntului numit *crivăț*" (PAMFILE, VĂZD. 54).

O altă categorie de nume proprii compuse, atît populare, cît și literare, de tipul: *Ștefan cel Mare, Alexandru cel Bun, Bogdan cel Orb, Carol cel Mare* aparține istoriei. Acestea sînt nume de domni, împărați, regi etc. constînd din numele propriu-zis al persoanei, la care s-a adăugat adjectivul exprimînd o anumită trăsătură specifică (mai ales fizică sau psihică). În compuse de acest fel, adjectivul precedat de articol este echivalent, din punctul de vedere al sensului, cu adjectivul substantivizat din formații ca: *Mihai Viteazul, Stan Pățitul*[148].

---

[146] În acest compus, *cîmp* înseamnă „depresiune situată într-o regiune muntoasă sau deluroasă", sens cu care cuvîntul se folosește frecvent în numele geografice compuse (cf. IORDAN, TOP. 22).

[147] Cf. GRAUR, N. P. 70. Vezi numeroase formații de acest fel și la CONSTANTINESCU, D. O. LI—LII.

[148] Vezi § 34 A.

Numele compuse din domeniul astronomiei sînt în marea lor majoritate creaţii populare care au luat naştere printr-o metaforă : *Carul-Mare, Carul-Mic, Crucea-Mică*[149]. Alături de ele există şi formaţii dintr-un nume generic şi un adjectiv, ca : *Luceafărul-cel-Frumos, Steaua Polară.*

Numele de sărbători (religioase sau nu) conţin, de obicei, un substantiv care exprimă o noţiune temporală (mai ales denumirea unei zile) : *Duminica mare, Joi(a) mare* (şi *Joimari*), *Joia verde, Anul nou.* Există însă şi alte feluri de formaţii care nu pot fi clasate în această categorie, de exemplu : *Bunavestire.*

Ultima categorie de nume proprii, a numelor de întreprinderi şi instituţii, nu prezintă un tip specific de compunere. Aceasta se datoreşte în parte şi faptului că ele sînt adeseori creaţii întîmplătoare, fără vreo legătură directă cu obiectul denumit : *Partizanul roşu*, numele unei fabrici de textile, poate la fel de bine să denumească o uzină, o cooperativă agricolă de producţie etc. (Vezi şi exemplele date la începutul acestui paragraf.)

§ 54. Adjectivul cu rol de atribut exprimă următoarele valori :

a) Calitatea în sens larg. În această categorie intră marea majoritate a compuselor de tipul substantiv + adjectiv, comune şi proprii : *doamnă-mare, lemn-amar, rea-voinţă* ; *Calalb, Muntele Roşu, Sasca-Mică.* În compusele de acest fel adjectivul exprimă însuşiri fizice sau de altă natură.

b) Acţiunea. Aproape toate compusele de acest fel sînt nume de plante şi animale : *arbore-puturos, iarbă-alunecăcioasă, pasăre-legănată, piţiganie-puturoasă* (entom.) ; cf. totuşi *Tei-Legănat.* Adjectivul cu rol de atribut este derivat de la un verb sau este, la origine, un participiu cu sens activ sau pasiv.

c) Locul. Majoritatea compuselor în care atributul adjectival exprimă locul sînt nume proprii geografice : *Africa Centrală, Oceanul Indian, Peninsula Balcanică,* dar şi *Steaua Polară.*

d) Posesia în sens larg (posesorul, apartenenţa) : (ornit.) *cîine-tătăresc, pasăre-domnească* ; (bot.) *barbă-ungurească, clopot-mănăstiresc, plisc-păsăresc, ureche-tătărească* ; *America Latină, Ţara Românească, Steaua-Cîinească.*

e) Destinaţia. Această valoare apare numai la numele de plante folosite pentru vindecarea anumitor boli : *pomuşor-băieţesc, slăbănog-femeiesc* sau care, în concepţia populară, pot fi mîncate numai, ori mai ales, de anumite animale : *buruiană-porcească, spin-măgăresc.*

Adjectivul exprimă rareori alte valori ale atributului adjectival : originea sau provenienţa *(gumă-arabică* şi *gumarabică, igrec, chilie-armenească,* variantă a numelui *chilermenea*[150]*)*, materia *(tufă-lemnoasă)*, dimensiunea *(lung-metraj, scurt-metraj)*, comparaţia *(peşte-cîinesc* „peşte ca un cîine"*)*.

---

[149] Vezi § 28.

[150] Pentru etimologia compusului vezi § 57.

§ 55. Compusele formate din substantiv + adjectiv prezintă situații diferite în ce privește genul și numărul, în raport cu genul și numărul substantivului din interiorul lor.

Atunci cînd substantivul compus face parte din aceeași categorie semantică cu substantivul folosit ca termen de compunere, genul și numărul acestuia determină genul și numărul compusului: *mamă-mare*, *bunăvoință*, f. sg., ca și *mamă*, *voință*; *dreptunghi*, n. sg., ca și *unghi*; *făt-frumos*, m. sg., ca și *făt*; *bube-dulci*, f. pl., ca și *bube*.

Cînd compusul are ca punct de plecare o figură de stil, genul și numărul lui coincid sau nu cu genul și numărul substantivului din interiorul lui.

Numele comune de persoane de acest fel care conțin un substantiv la plural se deosebesc ca gen și număr de substantivul din interior: *un coate-goale*, m. sg., față de *coate*, n. pl.; *un* sau *o mațe-fripte*, m. sau f. sg., față de *mațe*, n. pl. Genul lor este determinat întotdeauna de persoana la care se face referirea, fiind masculin atunci cînd se referă la o persoană de sex masculin și feminin cînd se referă la o persoană de sex feminin[151]. Există compuse care pot fi de ambele genuri, pe cînd altele, din motive semantice, sînt numai de un singur gen (vezi exemplele de mai înainte).

Dintre numele comune de persoane care conțin un substantiv la singular, unele diferă ca gen de substantivul din compus: *un barbă-albastră*, *un burtăverde*, m., față de *barbă*, *burtă*, f. Genul acestor compuse este determinat de sexul persoanei la care se face referirea. Altele își pot schimba genul în funcție de sexul persoanei pe care o desemnează sau, indiferent de aceasta, pot păstra genul substantivului din interiorul lor: *o gură-spartă*, *o mînă-lungă*, f. sg., despre o femeie sau un bărbat, ca și *gură*, *mînă*, dar *un gură-spartă*, *un mînă-lungă*, numai despre un bărbat. În sfîrșit, la unele compuse de acest fel genul lor este întotdeauna același cu al substantivului din interiorul lor, indiferent de persoana la care se face referirea: *cap-sec*, n. sg., ca și *cap*.

La alte categorii semantice de substantive compuse care au ca punct de plecare o figură de stil genul și numărul compusului pot să nu fie aceleași cu genul și numărul substantivului din compus: *mațe-negre*, m. sg., față de *mațe*, n. pl.; *pursînge*, m. sg., față de *sînge*, n. sg.; sau pot să coincidă: *bucălaie*, f. sg., ca și *bucă*.

Din punctul de vedere al flexiunii și articulării, compusele formate din substantiv + adjectiv sînt tratate diferit în funcție de gradul lor de unitate morfologică.

Unele substantive comune, ca și unele nume proprii geografice prezintă unitate morfologică, comportîndu-se în flexiune sau cu ocazia articulării ca niște cuvinte simple, de exemplu: *bunăvoință*, *bunăvoințe*, *bunăvoința*, *bunăvoinței*; *dreptunghi*, *dreptunghiul*, *dreptunghiuri*, *dreptunghiurile*; *pursînge*, *pursîngele*; *vinars*, *vinarsul*, *vinarsului*; *Cîmpulung*, *Cîmpulungul*, *Cîmpulungului*. În aceeași situație sînt și alte compuse ca:

---

[151] Cf. Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 480—481.

botgros, bucălaie, cod(o)roș(u), duracid, duraluminiu, lung-metraj, scurt-circuit și *național-socialism, social-democratism*, împreună cu substantivele corespunzătoare, provenite din adjective substantivizate: *național-socialist, social-democrat*.

Compusele nume proprii de persoane sau de animale de genul masculin, ca și epitetele se declină cu articol prepus (*lui Ștefan cel Mare, lui Sucnă-Murgă, unui burtăverde, niște mațe-fripte*). La fel se comportă din punctul de vedere al declinării și unele nume comune de animale sau de plante în care substantivul se află la plural, de exemplu: *mațe-negre*.

Cele mai multe compuse din substantiv + adjectiv sînt lipsite de unitate morfologică, modificările de flexiune, ca și articularea cu articol hotărît, în cazul substantivelor comune, fiind asemănătoare cu cele întîlnite la grupul sintactic format din substantiv + adjectiv: *apă-tare, ape-tari, apa-tare, apei-tari*; *bună-cuviință, buna-cuviință, bunei-cuviințe*; *Carul-Mare, Carului-Mare*; *Marea Neagră, Mării Negre*; *Anul nou, Anului nou*.

Se poate întîmpla ca unul și același compus să prezinte anumite forme caracterizate prin unitate morfologică, în timp ce altele sînt lipsite de unitate: *făt-frumos, făt-frumosul*, dar *feți-frumoși*. Situațiile de acest fel sînt foarte rare.

În limba actuală comportamentul morfologic al unora dintre compusele formate din substantiv + adjectiv oscilează, ele putînd fi tratate ca niște compuse caracterizate prin unitate morfologică sau lipsite de această unitate: *bunăstare, bunăstarea, bunăstării*, dar și *buna-stare, bunei-stări*[152]. *Scurt-metraj* apare foarte rar sub forma articulată *scurtul-metraj* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 5/1), în locul formei mai obișnuite *scurt-metrajul*.

La compuse ca: *bunăstare, scurt-metraj*, formele caracterizate prin unitate morfologică s-au impus, celelalte fiind mai rare (în cazul celui dintîi) sau foarte rare (în ce-l privește pe ultimul). La alte compuse, dimpotrivă, formele caracterizate prin unitate morfologică sînt puțin obișnuite: *rea-voință* apare într-o traducere recentă cu forma articulată de nominativ-acuzativ *reavoința* (*Necunoașterea sau* **reavoința** *sînt atît de avide*. SEC. XX 1966, nr. 10, 54), în loc de *reaua-voință*.

§ 56. În latină compusele formate din substantive și adjective constituie un tip în general bine reprezentat[153]. Dintre cei doi termeni ai compunerii, adjectivul precedă (sub forma unei teme sau a unui cuvînt întreg) cel mai adesea substantivul, situațiile în care adjectivul se află după substantiv fiind mai puțin numeroase[154]: *bardocucullus*

---

[152] Cf. I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V (1954), nr. 3—4, p. 296. Merită să fie menționat faptul că Kogălniceanu (în PION. ROM. 42), alături de nominativ-acuzativul singular articulat *bunăstarea*, folosește genitiv-dativul *bunei-stări* (ambele forme scrise într-un cuvînt).

[153] Cf. ILR I 115.

[154] BADER, C. N. 324, subliniază că topica substantiv+adjectiv se întîlnește mai ales în calcuri și în creații tîrzii.

„manta galică cu capişon”, din *bardaicus*, probabil un derivat de la numele populaţiei ilire *Bardaei*, şi *cucullus* „manta”[155]; *respublica*, din substantivul *res* şi adjectivul *publica*. Nu rare sînt cazurile cînd, alături de un compus, apare o îmbinare de cuvinte alcătuită din aceleaşi elemente şi avînd acelaşi înţeles ca şi compusul: de exemplu alături de *bardocucullus* apare *cucullus bardaicus*.

În botanica populară substantivele compuse nume de plante formate prin juxtapunerea unui adjectiv şi a unui substantiv sînt numeroase, fie că e vorba de compuse sudate ca *olusatrum*, fie că e vorba de formaţii încă nesudate, dar care se vor suda mai tîrziu, după cum se constată din materialul oferit de unele limbi romanice: *ros marinus*, devenit fr. *romarin*, it. *ramerino*, sp. *romero*[156]; *fenum Graecum*, devenit fr. *fenugrec*, cat. *fenigrech*[157]. Formaţiilor moştenite, idiomele romanice le-au adăugat numeroase creaţii proprii rezultate din alăturarea unui adjectiv şi a unui substantiv: fr. *rouge-gorge*, *bas-bleu*, it. *bassorilievo*, sp. *camposanto*, port. *maniroto*, arom. *coadă-aroșe*, *caparoșŭ*[158]. Ca şi în cazul altor tipuri de compuse, compunerea tematică a fost părăsită şi în ce priveşte tipul substantiv + adjectiv.

Româna a păstrat din latină puţine formaţii din substantiv + adjectiv, care, la origine, constituiau grupuri sintactice cu sens local sau temporal: *mijloc* (arom. *ńiolğiuc*, megl. *mejluc*[159]) < *medius locus*; *amiazăzi*, *miazăzi* şi în formele, probabil mai noi, *amiaz(i)*, *amiază*[160] (cf. şi arom. *ńeadză-dzuŭă*, megl. *ńazăts*) < *(ad) mediam diem*; *amiazănoapte* şi *miazănoapte* (cf. arom. *ńeadză-noapte*, megl. *ńază-noapti*) < *(ad) mediam noctem*.

După unii lingvişti acestor compuse li se adaugă şi *Miază-Păresi* „jumătatea postului mare” (cu numeroase variante, dintre care menţionăm *Miez-Păresimi*, *Miezii-Păresii*) < *media quadragesima*[161].

După cum se poate vedea din exemplele de mai sus, compusele moştenite cu adjectivul *medius* constituie o categorie bine reprezentată în română. Cu excepţia lui *mijloc*, toate celelalte formaţii şi-au păstrat pînă astăzi caracterul de compuse analizabile. Deoarece însă *miază* s-a păstrat în limbă numai ca substantiv (alături de *miez*, mai obişnuit), şi compusele în care *miază* era la origine adjectiv au ajuns să fie simţite de vorbitori ca aparţinînd tipului substantiv + substantiv.

Categoria a fost îmbogăţită cu cîteva creaţii populare: *miază-lună*, *miază-vară*, *miază-cale*, *miază-deal*, *miază-coastă*, menţionate în dicţio-

[155] Id. *ibid.* 323.

[156] În limba română *rozmarin* a fost împrumutat (cf. TDRG, s. v.). Nu este însă clar nici în ce perioadă a avut loc împrumutul şi nici din ce limbă anume.

[157] Cf. ILR I 113.

[158] Pentru toate formaţiile aromâneşti, cf. T. PAPAHAGI, D., s. v.

[159] Pentru toate formaţiile meglenoromâne, cf. CAPIDAN, M., s. v.

[160] Compusul a fost iniţial adverb şi apoi a devenit substantiv. Cf. PHILIPPIDE, P. 96; DA, s.v. *amiazăzi*.

[161] Pentru originea tuturor acestor compuse vezi discuţia făcută de MIRSKA, C. 151–152.

nare[162], la care adăugăm și *miazimie* „cinci sute”, probabil o creație a lui Asachi (*o miazimie de ani* S. L. II 45).

Toate celelalte categorii semantice de compuse din substantiv + adjectiv nu conțin formații moștenite.

Cu privire la evoluția diferitelor categorii de compuse din limba populară se poate spune foarte puțin, din cauza lipsei de atestări. În textele vechi asemenea compuse nume de plante și, mai ales, de animale sau de lucruri apar foarte rar, începînd din secolul al XVII-lea încoace: astfel *iarbă-creață* „mentă” este notat în ANON. CAR.; într-un glosar de nume de plante slavon-român (cca 1705) sînt menționate, de exemplu, *iarbă-grasă* și *iarbă-mare* (GCR I 355, 356), *lemn-cîinesc* apare în CARTE 124/12, *piatră-acră* ibid. 123/3, *turtă-dulce* LSR 138^{v2}/1. Nume de plante calchiate probabil că există, deși nu sîntem siguri nici cînd au apărut, nici după ce limbă s-a făcut traducerea. Asemănarea dintre un compus ca *rădăcină-dulce* și gr. γλυκύρριζα sau *lemn-dulce* și germ. *Süßholz* este evidentă, deși se poate datora unei întîmplări. *Spinalb*, formație livrescă fără circulație, reprezintă o încercare făcută la sfîrșitul secolului trecut de a traduce fr. *aubépine* sau lat. *alba spina* (BARONZI, L. 97, 145). Dintre numele de păsări merită să fie discutate aici: *codroș*[163] (cu cîteva variante, dintre care amintim pe *codroșu*, *codoroș*, *codoroșu*, cf. BĂCESCU, PĂS. 66) și *picioare-lungi* (id. ibid. 128). Primul, *codroș*, deși atestat abia în secolul trecut, este o creație populară, probabil destul de veche, după modelul lui *codalb*, *codoberc*. Pe baza lui, se poate presupune că a fost refăcut ulterior compusul *coadă-roșie*, cu termenii nesudați (dacă nu cumva acesta a apărut independent). Cît despre *picioare-lungi*, el este o creație recentă după modelul formațiilor populare.

Categoria numelor de lucruri s-a îmbogățit, la rîndul ei, prin unele calcuri mai vechi, populare, dar mai ales culte pătrunse în limba populară. Printre aceste calcuri se numără în primul rînd *argint-viu*, format după lat. *argentum uiuum*. După DA, s.v. *argint*, primele lui atestări datează din secolul al XVII-lea. Mai tîrziu este sigur că acest cuvînt a fost pus în legătură cu formații corespunzătoare din alte limbi: it. *argento vivo*, fr. *argent-vif* sau *vif-argent*. Alături de el poate fi menționat și *vinars*[164], compus atestat începînd cu sfîrșitul secolului al XVII-lea (ANON. CAR.). Alte două formații, probabil mai noi decît cele precedente, par a fi *apă-acră*, cf. lat. *aqua acidula* și germ. *Sauerwasser*, și *apă-tare*[165]. Alte cîteva calcuri din prima jumătate a secolului trecut sînt: *gumă-arabică*, cu diferite variante: *gum(i)-arabicesc*, *gom-arabic*, *gumi-arabic(ă)*, cf. lat. *gummi* și *gummis*, fr. *gomme arabique*, it. *gomma arabica*; *gumă-elastică* (și *gumi-elastic*, *gum-elastic*), cf. fr. *gomme élastique*, it. *gomma elas-*

---

[162] Cf. DLR, s. v. *miază*. Formații de același fel există și în aromână: *ńeadză-oară*, *ńeadză-prindzu*, *ńeadză-veară* (numai cu valoare temporală).

[163] În ce privește forma primului termen al compusului, *cod(o)*, vezi § 164 a.

[164] Vezi modelul străin al acestui compus la § 50.

[165] Pentru formațiile străine care au putut servi ca model compusului *apă-tare* vezi § 50. Atît acest compus, cît și *apă-acră* sînt atestate în DRLU și LB, ceea ce ne îndreptățește să credem că au apărut mai înainte, poate pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

tica; *dreptunghi* (și *rectaunghiul*), cf. ngr. ὀρθογώνιον, lat. *rectangulus*, it. *rettangolo*, fr. *rectangle*, germ. *Rechteck*; *multunghi*, cf. ngr. πολύγωνον, lat. *polygonum*, fr. *polygone*, germ. *Polygon*[166].

Calcurile noi, nume din domeniul tehnico-științific, sînt relativ numeroase[167]. Dintre ele amintim: *mînă-curentă* ,,bară de lemn sau de metal etc. fixată la partea superioară a unei balustrade'', după fr. *main courante* sau *main coulante*; *scurtcircuit*, deja menționat la § 50; *scurt-metraj* și *lung-metraj*, după fr. *court métrage* și *long métrage*; *piele-roșie*, după fr. *peau rouge*.

În ce privește limba textelor vechi religioase apar numeroase calcuri ca: *bună-vestire* CC_2 2, CT 181^r/1 (după v. sl. *blagověstije*, *blagověštenije*, cf. DHLR II 366), *bună-mîndrie* $CC_2$116 (după v. sl. *blagomǫdrostĭ*, cf. DHLR II 366), *dulce-dăruire* COD. VOR. 57/13 și *dulce-dată* (după v. sl. *blagodarjenije*, cf. DHLR II 366), *bunăvoie* PH 43^v/20, CC_2 511, PO 1/1, *voie-bună* PH 58^r/12, PO 114/15, *bună-vrere* CC_2 511, CT 22^v/19, *dulce-voie* PS 32, 100, *dulce-vreare* PS 132 (toate șase după v. sl. *blagovoljenije*, cf. DHLR II 365), *întreagă-mîndrie* COD. VOR. 80/12 și *mîndrie-întreagă* CC_2 241, 303 (după v. sl. *cělomǫdrije*, cf. DHLR II 366), *lungă-răbdare*[168] COD. VOR. 156/5, CC_2 59 (după v. sl. *dlŭgotrŭpěnije*, cf. DHLR II 366), *bună-cinste* CC_2 423, B 653^2/41 (după v.sl. *blagočistije*), *mare-cuviință* PS 10, V. CAZ. 490 (după v.sl. *velĭlěpota*), *bună-rudă* ÎL 34, DOSOFTEI, în DA, s.v. (după gr. εὐγένεια).

După cum se poate observa din exemplele de mai sus, substantivul are de obicei sens abstract, iar adjectivul, care stă în marea majoritate a cazurilor înaintea substantivului, conform modelului slav, este puțin variat. De cele mai multe ori apar *bun* sau, mai rar, *dulce*, care traduc amîndouă pe *blago-*.

Dintre formațiile vechi foarte puține s-au păstrat pînă astăzi: *bună-vestire*, care apare numai ca nume propriu de sărbătoare, în forma *Bunavestire*[169], și circulă paralel cu modelul său slav *Blagoveștenie*; *bună-voie* (mai ales în expresia *de bunăvoie*, atestată încă la COSTIN, L. 62, CANTEMIR, I. I 59)[170]; *bună-cuviință* DVS 46, în DA, s.v. *bun*.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apare o nouă formație de acest fel: *bunăvoință* (CREST. II 101; ME 139/12), considerată, de obicei, calc după lat. *beneuolentia*, fr. *bon-vouloir* sau *bienveillance* (cf. și fr. *bonne volonté*), germ. *Wohlwollen*[171].

În secolul al XIX-lea acest tip a fost întărit prin împrumuturi din diferite limbi moderne[172]: *bunăstare*, considerat drept calc după

---

136 Formațiile, ca și etimologiile lor sînt date după URSU, T. 192, 216, 258.

137 Majoritatea celor menționate de MANECA, C. 194, sînt grupuri de cuvinte.

168 Asemenea formații sînt consemnate și în aromână de CAPIDAN, A. 522, care le consideră drept creații livrești: *lungăarăvdare* ,,lungă răbdare'', *lungăbănare* ,,lungă viețuire''.

169 MIRSKA, C. 167, îl consideră ,,un calc mai recent din slavă'', fără să precizeze momentul apariției lui. De aceeași părere este și HRISTEA, E. 167.

170 Cf. DA, s. v. *bun*.

171 Cf. DA, s. v. *bun*, MIRSKA, C. 168, HRISTEA, E. 167.

172 Cf. CIOBANU, F. 165.

germ. *Wohlstand* [173], mult folosit în stilul publicistic de după 1944 ; *bun-simț* după fr. *bon-sens* (întîlnit în texte începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea, vezi de ex. KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 48) ; *bună-credință* după fr. *bonne foi* ; *bun-plac* și *bună-plăcere*, acesta din urmă învechit, poate după germ. *Wohlgefallen*. De același fel este și calcul parțial *bun-ton* (ASACHI, S. L. I 219), după fr. *bon-ton*, care nu s-a impus.

Compuselor cu adjectivul *bun* le corespund formațiile cu adjectivele antonime *rău* sau *prost*, care nu au avut modele vechi (în limba textelor bisericești alături de compusele cu *bun* nu apar și formații cu *rău*).

După modelul lui *bună-credință* sau poate după fr. *mauvaise foi* a apărut *rea-credință* [174]. O situație asemănătoare în privința originii prezintă și *rea-voință* (pentru care vezi § 49).

O formație probabil românească a cărei vechime este greu de stabilit este *un rămas-bun* sau *un bun-rămas*, la origine formulă de salut (*rămîi cu bine*, *rămas bun*) substantivizată.

În limba actuală, deși nu se mai creează compuse noi de tipul abstractelor cu *bun*, *rău* sau *prost*, se folosesc în mod frecvent formațiile de acest fel existente (*bunăstare*, *bunăvoință*, *bun-simț*, *rea-voință* etc.).

Compusele exprimînd epitete sînt formații populare și familiare (*bot-gros*, *cărbune-acoperit*, *coate-goale*, *gură-bogată*, *limbă-lungă*, *mațe-fripte*) [175] a căror vechime este de cele mai multe ori greu de precizat. Totuși despre un compus ca *burtăverde*, legat de anumite realități ale vieții noastre sociale, putem presupune că a apărut o dată cu înmulțirea micilor negustori [176].

Mai noi par a fi *barbă-albastră*, probabil calc după fr. *barbe-bleue*, *mațe-albastre*, poate după modelul lui *mațe-pestrițe* [177]. *Vorbă-lungă*, care e considerat de Iorgu Iordan [178] drept un compus recent, apare la BARONZI, L. 96.

Ca formații recente notăm pe *minte-îngustă* și *cap-pătrat*.

Dintre compusele nume de rudenie, *mamă-mare* (*maică-mare*) și *tată-mare* reprezintă calcuri al căror model poate fi fr. *grand-mère* și *grand-maman*, *grand-père*, germ. *Grossmama* și *Grossmutter*, *Grosspapa* și *Grossvater*, magh. *nagy anya* „bunică" [179]. Pe cînd *tată-mare* nu a fost întîlnit în secolul al XIX-lea, cea mai veche atestare de care dispunem în cazul lui *mamă-mare* este în DRLU.

În ce privește compusele nume din terminologia militară, în care apare adjectivul *major* : *stat-major*, *tambur-major*, *sergent-major*, ele repre-

---

173 Cf. DA, s. v. *bun* ; MIRSKA, C. 168. IORDAN, L.R.A. 229, îl consideră creat după modelul lui *bună-cuviință*, *bunăvoință*.

174 După lipsa de atestări din secolul trecut, putem presupune că acest compus a apărut în secolul nostru. Foarte apropiate de compusele de acest fel sînt și grupurile sintactice stabile : *bun gust* și *prost gust*.

175 Porecle de acest fel sînt consemnate la BARONZI, L. 96.

176 Cf. B. Cazacu, *art. cit.*, p. 124–126.

177 IORDAN, STIL. 223, consideră că e posibil și ca *mațe-pestrițe* să fi fost făcut după *mațe-albastre*.

178 IORDAN, L.R.A. 231 ; IORDAN, STIL. 223.

179 SCURTU, T. Î. 10–11.

zintă calcuri după franceză (*état-major*, *tambour-major*, *sergent-major*). Cel dintîi apare la începutul secolului trecut și în forma împrumutată din franceză *eta-major* (AR 1829, 206¹/14), înlocuindu-l pe mai vechiul *ștab* din germană (unde avea forma *General-Stab*) sau din rusă. Toate sînt menționate în LM [180]. Alături de ele apar și alte compuse care nu s-au păstrat: *adjutant-major* (după fr. *adjudant-major*), *trompetariu-major* [181] (după fr. *trompette-major*).

Din terminologia juridico-administrativă poate fi amintit aici împrumutul de largă circulație *proces-verbal*, provenit din fr. *procès-verbal* [182].

Cîteva substantive compuse au ca prim termen adjectivul *liber*: *liber-arbitru*, după fr. *libre-arbitre*, tradus în unele dicționare de pe la mijlocul secolului al XIX-lea prin *slobodă-voință* [183], pentru care LM dă și *arbitriu liber*; *liber-schimb*, după fr. *libre-échange*.

O formație românească mai nouă, fără model străin, pare a fi *liber-profesionist* (feminin: *liber-profesionistă*), pentru care cf. *profesiune liberă* și fr. *profession libérale*, și *liber-consimțămînt* (*principiul **liberului-consimțămînt***).

Un tip aparte, atît ca vechime, cît și ca structură, îl formează compusele nume de ranguri boierești, în componența cărora intră adjectivul *mare*: *vistier-mare*, *vornic-mare*, *mare-ban* etc. Marea majoritate a atestărilor întîlnite în texte, și anume în scrisori, documente și cronici, aparțin secolului al XVIII-lea: *vătah-mare* SB 64, *vistier-mare* ISBD 112, *vistiernic-mare* NECULCE, L. 37, *vornic-mare* id. ibid. 25, *armaș-mare* id. ibid. 10, *vameș-mare* ISN 135, *ban-mare* ISBD 112, *paharnic-mare* GCR II 97/20. Ele apar paralel cu compusele de tipul *vel-vornic*, *mare* reprezentînd traducerea elementului de compunere *vel-* [184].

După cum se poate constata și din exemplele de mai sus, în scrierile vechi apar de obicei formații cu adjectivul postpus. Cele în care *mare* precedă substantivul sînt foarte rare. *Mare-ban* (P. IST. 3) este singura întîlnită într-un mare număr din textele parcurse. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, datorită influenței străine, se extind formațiile cu adjectivul prepus: *mare-logofăt* (AR 1829, 53¹/9, 10) și se întîlnesc și unele formații noi, ca de exemplu: *mare dux* (FUGARIU, Ș. CLXXXVIII), traducere parțială a latinului medieval *archidux* (împrumutat ca atare); *mare-duca* (AR 1829, 9¹/22, mai tîrziu *mare-duce*), cf. și fr. *grand-duc*, it. *arciduca*. Nume de ranguri cu adjectivul prepus apar și mai tîrziu, mai ales în scrierile istoricilor din secolele al XIX-lea și al XX-lea, de exemplu: *mare-paharnic* BĂLCESCU, M. V. 591, *mare-clucer* IORGA, L. II 110.

---

[180] S. v. *majore*. Pentru *tambur-major*, cf. BUJOREANU, în PION. ROM. 227.

[181] Cf. LM, s. v. *majore*.

[182] Denumire astăzi aparent contradictorie, dar care se explică prin faptul că inițial era vorba de o relatare orală a faptelor (cf. *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, vol. VIII, Paris, 1963, s. v. *procès-verbal*).

[183] POENAR, s. v. *libre*.

[184] Vezi § 134.

Unele compuse substantive comune au apărut prin etimologie populară, de exemplu: *piele-largă* se datorește falsei analize a substantivului *pelagră*, iar *chilie-armenească*, numele unui mineral, este o formă refăcută din *chilermenea* (care, după DA, s.v., vine din tc. *kil ermeni* „bol d'Arménie" (*kil* „argile" și *ermeni* „Arménie", cf. și ngr. κιλερμενί).

În ce privește numele proprii de acest tip, singura categorie bine atestată în textele vechi, atît prin formații originale, cît și prin calcuri, este cea a numelor proprii geografice. Din prima categorie fac parte compuse ca: *Scoreul-cel-Bătrîn* (1391) DRH I 37, *Vale-Largă* (1428) ibid. 119, *Dumbrava-Roșie* NECULCE, L. 12, *Podul-Înalt* URECHE, L. 56, *Valea-Albă* id. ibid. 61. Cea de-a doua categorie, a numelor geografice calchiate, este reprezentată prin formații ca *Marea Roșie* CC_2 65, PO 228/7 și *Marea Mohorîtă* PO 4/25, 258/2, după v. sl. *Črŭvno More* sau *Črŭmĭnoje Morje* *Marea Baltică* apare la Costin (L. 51) într-o formă pe jumătate tradusă, pe jumătate latinească *Marea Balticum*. Cantemir traduce *Alba-Longa* prin *Alba-Lungă*, probabil și sub influența compuselor de felul lui *Cîmpulung*. Acesta din urmă este, probabil, o creație românească. În documentele vechi slavo-române, ca și în unele acte românești din secolul al XVII-lea, în locul toponimicului *Cîmpulung*, apare traducerea lui slavă, *Dălgopole*, care circula în limba cancelariei[185].

La începutul secolului al XIX-lea apar nume noi ca *Marea Britanie* (AR 1829, 51^1/17), *Statele Unite*. Această categorie, pe care o presupunem bogată încă din limba veche în ce privește formațiile românești, în ciuda atestărilor puțin numeroase, și îmbogățită ulterior prin calcuri, se dezvoltă în limba actuală în special prin traduceri (compară *Volta Superioară* cu *République de la Haute Volta*).

În ce privește numele de persoane provenite din epitete, ele apar rareori în textele vechi (*Bouroșu* (1626) DRH XXI 188, 216, *Gurăalbă* (1646) ibid. 141), întîlnindu-se mai des abia în secolul trecut în stilul literaturii artistice, cu intenții vădit satirice. Menționăm că pe la începutul secolului trecut numele străine compuse erau uneori traduse: alături de *Bonaparte*, apare *Bunaparte* (AR 1829, 135^2/24). Această formație se întîlnește și mai tîrziu, în limba populară, fiind socotită de unii lingviști drept rezultat al unei etimologii populare[186]. (În limba populară apar și alte compuse străine, nume proprii de persoane sau geografice, devenite compuse românești în același mod: *Cîne-Creț* în loc de *Königgrätz; Barbă-Roasă* în loc de *Barbarossa*[187].)

Veche și populară, dezvoltată în limba modernă prin calcuri, trebuie socotită categoria de nume de domni. În cronici apar frecvent nume ca: *Ștefan-vodă cel Bun*, *Alexandru-vodă cel Bătrîn*, *Ștefan-vodă cel Tînăr*, *Despot cel Mare*. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea categoria este sprijinită de formații după model străin: *Carol cel Mare*, *Petru cel Mare*, cf. fr. *Charles le Grand*, rus. *Пётр Великий*.

---

185 Cf. Ion Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești* I, în LR XIII (1964), nr. 6, p. 620.

186 Cf. HRISTEA, E. 211.

187 Id. *ibid.* 221.

Dintre numele de sărbători formate din substantiv + adjectiv par a fi vechi în limbă numele proprii de sărbători bisericești ca : *Vinerea mare*, *Joia mare*. Și în acest caz formații asemănătoare se întîlnesc în unele limbi slave, de exemplu în bulgară : *вели-вторник* „marțea mare".

Despre categoria numelor proprii din domeniul astronomiei populare nu putem spune nimic în legătură cu vechimea, din cauza lipsei de atestări.

Denumirile teritorial-administrative, ca și numele de întreprinderi și instituții sînt formații noi, al căror număr este în creștere.

§ 57. Tipul de compuse din substantiv + adjectiv este frecvent folosit în limba actuală în special prin unele dintre categoriile de compuse amintite mai sus : nume de lucruri și de noțiuni abstracte. Dintre numele proprii, mai folosite sînt astăzi cele geografice și teritorial-administrative.

În limba actuală acest tip se caracterizează printr-o productivitate relativ scăzută, creațiile noi fiind în majoritate calcuri după model străin.

(ARTICOL +) NUMERAL + SUBSTANTIV

§ 58. Tipul de compunere discutat aici poate fi plasat din multe puncte de vedere (categorii semantico-sintactice, origine, procedee stilistice prin care au apărut compusele etc.) alături de tipul de compunere din substantiv + adjectiv. De asemenea mai trebuie menționat și faptul că între compusele formate din (articol +) numeral + substantiv și cele alcătuite din numeral + prepoziție + substantiv nu există decît o diferență pur formală [188].

Destul de bogat în formații, în special substantive comune, mai puțin nume proprii, tipul de compunere din (articol +) numeral + substantiv cuprinde atît compuse populare, cît și un mare număr de compuse literare aparținînd limbii moderne.

§ 59. Numeralul folosit ca termen de compunere are valoare adjectivală. El poate fi : cardinal propriu-zis (de la *doi* în sus, mai frecvent *trei*, *cinci*, *șapte*, *nouă* : *cinci-coade*, nume de plantă), multiplicativ (*dublu* și *triplu* : *dublu-decalitru*, *triplu-salt*), ordinal (*prim*, *întîi* : *primăvară*, *zi-ntîi* „prima zi a fiecărei luni").

Numeralul cardinal propriu-zis apare uneori, în formații populare, precedat de articolul demonstrativ *cel* : *Cei-Trei-Cosași* (astron. pop.), *cele-cinci-degete* (nume de plantă).

De obicei numeralul ocupă primul loc în compus ; unele numerale pot fi așezate și după substantiv (vezi exemplele de mai sus). Compusul *prim-secretar* prezintă și forma mai puțin obișnuită *secretar-prim*. De

[188] Vezi § 100.

altfel pe la mijlocul secolului trecut *prim-ministru* avea și varianta *ministru-prim* [189].

§ 60. Substantivele comune aparțin următoarelor categorii semantice, toate cam la fel reprezentate: nume de plante (*două-foișoare*, *doi-dinți*, *șapte-degete*), de animale (*cinci-opinci* „pițigoi"), de persoane (*prim-pretor*, *prim-ministru*, *prim-topitor*), de lucruri (*triplu-voal*, *triplu-sec*, *dublu-nivelment*, *dublu-ve*), de noțiuni din alte domenii (*primăvară*, *dublu-decalitru*, *dublu-curent*, *dublu-decimetru*, *dublu-ster*, *triplu-salt*, (*un*) *unsprezece-metri*).

Compusele nume de plante și de animale sînt, aproape toate, creații populare avînd ca punct de plecare o metaforă. Celelalte categorii semantice cuprind, cu puține excepții (de exemplu *primăvară*), formații culte, împrumutate sau calchiate.

§ 61. Substantivele proprii alcătuite din (articol +) numeral + substantiv sînt puține și au un caracter mai mult popular. Ele pot fi clasificate în: nume geografice și teritorial-administrative (*2 Mai*, *Patru-frați*, *Patru-Părți*, nume de localități, *Trei-Scaune*, numele unui fost județ, *Zece Mese*, numele unei străzi, *Șapte Izvoare*, *Trei Brazi*, numele unor puncte turistice), nume de persoane (nume de familie și porecle: *Patrubani*, *Doibani*, *Șapte-Frați* [190], *Trei-Pîini*, *Trei-Nasuri*), nume din domeniul astronomiei populare (*Cei-Trei-Crai*, *Cei-Trei-Sfinți*, *Cei-Trei-Cosași*), nume de întreprinderi, mai ales unități comerciale: *Cei trei ursuleți*, *Doi cocoși*), nume de sărbători (*1 Mai*, *23 August*).

Ca și substantivele proprii formate din substantiv + adjectiv, numele de persoane și cele din domeniul astronomiei constituite din (articol +) numeral + substantiv sînt de obicei epitete sau au luat naștere printr-o metaforă [191].

§ 62. Din punctul de vedere al relațiilor sintactice dintre termeni, numeralul îndeplinește pe lîngă substantiv funcțiunea de atribut adjectival, exprimînd cantitatea, măsura, ordinea (vezi toate exemplele anterioare).

§ 63. Substantivele compuse formate din (articol +) numeral + substantiv prezintă situații diferite în ce privește genul, în funcție de felul numeralului care intră în componența lor. Genul compuselor formate din numeral cardinal urmat de substantiv este determinat de categoria semantică a compusului: *un cinci-opinci*, m., dar *opincă*, f. Despre unele compuse de acest fel, rar folosite (de exemplu: *două-foișoare*, *doi-dinți*), este greu de spus ce gen au, deoarece textele în care au fost întîlnite nu conțin nici un fel de indicații în acest sens. Genul compuselor formate din numeral multiplicativ sau ordinal și substantiv coincide cu

[189] Cf. IORDAN, L.R.A. 229.
[190] Cf. CONSTANTINESCU, D.O. LII.
[191] Vezi § 52 și 53.

cel al substantivului folosit ca termen de compunere: *prim-ministru*, m. ca şi *ministru*; *primăvară*, f. ca şi *vară*.

Compusele formate dintr-un numeral cardinal propriu-zis + substantiv au unitate morfologică, comportîndu-se ca nişte substantive invariabile: *un trei-fraţi, nişte trei-fraţi*. Dintre compusele care conţin un numeral multiplicativ sau ordinal unele prezintă unitate morfologică, iar altele nu. Compară, de exemplu, *triplu-salt, triplu-saltul, triplu-salturi* cu: *dublu-decalitru, dubli-decalitri*; *dublu-decimetru, dubli-decimetri*. *Primăvară*, compus vechi, caracterizat în mod obişnuit prin unitate morfologică (*primăveri, primăverii, primăverile*), redevenit analizabil în urma împrumutării în româneşte a numeralului ordinal *prim(ă)* [192], apare la începutul secolului al XIX-lea cu forma de genitiv-dativ *primei-veri* [193]. *Prim-plan*, care astăzi apare ca un cuvînt unitar (*prim-planul, prim-planuri*), se comporta ca un compus analizabil acum 20—30 de ani (*prime-planuri*, cf. IORDAN, L.R.A. 229). Unele compuse mai mult sau mai puţin noi, formate cu numeralul *prim*, prezintă fluctuaţii din punctul de vedere al unităţii morfologice: *prim-ministru, prim-ministrul* şi *primul-ministru, prim-miniştri* şi *primi-miniştri* [194].

§ 64. În latină, compusele din numeral + substantiv sînt reprezentate mai ales prin formaţii ca *tritectum* „etajul al treilea", în care numeralul are forma unei teme [195]. Limbile romanice au păstrat formaţii de acest fel (vezi exemple ceva mai jos) şi au continuat la rîndul lor să creeze altele asemănătoare: de ex. fr. *double-bec* „cuiller à deux becs", *quatre-épices*, it. *cinquefoglie* şi sp. *cinconegritos*, numele unor plante. Singurele compuse latineşti menţinute în română sînt: *primăvară* < lat. *primavera* (cf. it. *primavera*, engad. *priimavaira*, prov., sp., port. *primavera* [196], arom. *primăveară, primuveară, prumuveară* [197], megl. *primăveară* [198]) şi *trifoi* [199] < lat. *trifolium* (cf. it. *trifoglio*, v. fr. *trefueil*, prov. *trefuelh* [200], arom. *trifol'iŭ* [201]). Menţionăm că *primăvară* şi *zi-ntîi* sînt singurele compuse populare din limba română în care apare un numeral ordinal.

Cîteva lămuriri necesită aspectul fonetic al compusului *trifoi*. După unii lingvişti apariţia lui *i* din prima silabă în locul lui *e(ă)* — singurul care poate fi explicat etimologic din *ĭ* latin — se datoreşte influenţei exercitate de terminologia savantă [202]. Este însă mai probabil ca acest *i* să fi apărut prin închiderea lui *e* neaccentuat.

---

192 Vezi mai departe § 64.
193 Cf. I. Fischer, *lucr. cit.*, p. 296.
194 Cf. IORDAN, L.R.A. 229.
195 Cf. ILR I 109, BADER, C. N. 323—324.
196 Cf. REW, s. v. *primus*.
197 Cf. T. PAPAHAGI, D., s. v.
198 Cf. CAPIDAN, M., s.v.
199 Deşi la origine compus de tip tematic, s-a considerat mai potrivită discutarea lui aici, la un loc cu *primăvară*.
200 Cf. REW, s.v.
201 Cf. T. PAPAHAGI, D., s.v.
202 Cf. MIRSKA, C. 151.

În ce priveşte compusele al căror prim termen este un numeral cardinal, nu ne putem da seama în ce măsură inventarul lor s-a modificat de-a lungul secolelor. Presupunem că anumite categorii, printre care mai cu seamă cea a numelor de plante şi de animale, s-au îmbogăţit. Astăzi însă, ca şi la alte tipuri de compunere, asemenea compuse nu se mai formează decît rareori. Formaţii mai noi sînt, de exemplu, următoarele două compuse, nume ale unor peşti : *nouă-ochi*, probabil un calc popular după germană (cf. BĂCESCU, P. 90), şi *opt-mustăţi*, numele dat *somnului american* (id. ibid. 42).

În terminologia ştiinţifică mai veche a existat un număr mai mare de formaţii de acest fel, în majoritate calcuri. Printre ele se numără unele compuse livreşti create în secolul trecut şi lipsite de circulaţie, ca : *trei-unghi*, cf. it. *triangolo*, lat. *triangulum* sau *triangulus*, ngr. τρίγωνον, fr. *triangle* ; *patrulaturi*, cf. lat. *quadrilaterus*, fr. *quadrilatère* ; *patrucolţurat*, cf. ngr. τετράγωνον ; *zecemetru*, cf. fr. *décimètre* [203].

Relativ recent este compusul (*un*) *unsprezece-metri*, probabil, formaţie românească (*acel 11 m pe care-l ratase la Tokio*. CONTEMPORANUL 1966, nr. 37, 2/2).

Dintre compusele care aveau ca prim termen un numeral ordinal, româna a moştenit din latină, după cum s-a arătat mai înainte, numai cuvîntul *primăvară*. Compusul, devenit semianalizabil din cauza faptului că lat. *primus* nu s-a păstrat în română decît pînă în secolul al XVI-lea, a rămas mult timp izolat în sistemul de compunere a substantivului. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, apariţia numeralului *prim*, împrumutat din lat. *primus*, it. *primo*, şi a unor formaţii calchiate după franceză şi italiană, în care *prim* traduce pe fr. *premier* şi it. *primo*, duce la crearea unei categorii de compuse în care s-a putut încadra şi *primăvară*, redevenit analizabil.

Unul dintre cele mai vechi compuse de acest fel, de pe la mijlocul secolului trecut, pare a fi *prim-ministru* [204] (KOGĂLNICEANU, S.A. 211), cf. fr. *premier-ministre*, it. *primo ministro*. Acest compus reprezintă un calc, spre deosebire de *primadonă*, împrumutat ca atare din italiană cam în aceeaşi perioadă, care este semianalizabil.

Cît de vechi sînt alte formaţii cu *prim*, de exemplu : *prim-amorez*, *prim-solist(ă)*, *prim-preşedinte*, *prim-secretar*, *prim-pretor*, *prim-procuror*, *prim-comisar-regal* nu se poate şti cu siguranţă, din cauza lipsei de atestări în dicţionare. E de presupus că unele dintre ele (de ex. *prim-amorez*) datează de la sfîrşitul secolului trecut, în timp ce altele au apărut în secolul nostru. Cele mai multe sînt creaţii recente, probabil fără model străin [205], care apar frecvent în limba presei : *prim-maistru*, *prim-topitor*, *prim-director*, *prim-secretar*, *prim-vicepreşedinte*.

Un compus ca *prim-plan*, termen din domeniul cinematografiei calchiat după alte limbi (cf. fr. *premier plan*), deosebit ca sens de cele

[203] Vezi URSU, T. 182, 251, 292.

[204] În perioada în care apare compusul, se întîlneşte şi formaţia sinonimă : *întîiul ministru* (cf. C. A. ROSETTI, la GHICA, A. 71).

[205] Aceste formaţii nu au corespondente în dicţionarele străine consultate.

amintite mai sus, a apărut cam în deceniul al patrulea al secolului nostru, o dată cu dezvoltarea cinematografiei [206]. O formaţie ocazională de acest fel, semnalată de Iorgu Iordan (L.R.A. 229), este *prim-rol (să i se încredinţeze **prime-roluri**)*.

Formaţii noi, aparţinînd sfîrşitului secolului al XIX-lea sau începutului celui de al XX-lea, sînt şi compusele cu numeralele *dublu* [207] sau *triplu*, dintre care unele apar şi în alte limbi: *dublu-decimetru* (cf. fr. *double-décimètre*), *triplu-salt* (cf. fr. *triple-saut*, it. *triplo-salto*), *triplu-sec* (cf. fr. *triple sec*, neatestat în dicţionare), *dublă-proiecţie* (cf. germ. *Doppelprojektion*, engl. *double-projection*, dar fr. *projection double*), *dublu-cicero* „literă tipografică cu corpul de 24 de puncte sau de 2 cicero" (cf. germ. *Doppelcicero*). Printre compusele mai noi se înscriu şi unele creaţii ocazionale: *dublu-plan* (*permanentul **dublu-plan** al vieţii ei* CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 4/7; vezi alte formaţii de acest fel la IORDAN, L.R.A. 229).

Numele proprii compuse din (articol +) numeral + substantiv sînt rareori atestate în textele vechi: *Şapteochi*, nume de persoană (1627) DRH XXI 447.

§ 65. Din faptele prezentate în paragrafele precedente reiese că în limba actuală dintre toate categoriile acestui tip de compunere sînt productive în special formaţiile literare care conţin numeralul ordinal *prim* şi numeralele multiplicative *dublu* şi *triplu*.

SUBSTANTIV + PREPOZIŢIE + SUBSTANTIV

§ 66. Substantivele compuse formate din două substantive legate prin prepoziţie constituie un tip de compunere bine reprezentat în limbă, atît în ce priveşte substantivele comune, cît şi cele proprii.

§ 67. Termenii componenţi ai substantivelor comune sînt de obicei substantive comune la singular (*buhai-de-baltă*, *sor-cu-frate*) sau, mai rar, la plural (*poale-n-brîu*), legate, în marea majoritate a cazurilor, prin prepoziţia *de*, dar şi prin alte prepoziţii, ca: *în*, *cu* (vezi compusele de mai sus şi în special cele de la § 68).

Substantivele proprii sînt alcătuite din substantive comune sau proprii, la singular ori la plural. Adeseori, în toponimicele compuse primul termen este un nume propriu (care poate proveni, la rîndul lui, dintr-un substantiv comun), iar cel de-al doilea termen este un substantiv comun: *Corbii-din-Vale*, *Schitul-din-Deal* şi *Schitul-din-Vale*, *Seaca-de-Cîmp* şi *Seaca-de-Pădure*, nume de sate. Pe cînd primul termen este numele propriu-zis al locului, cel de-al doilea termen are rolul de a marca o trăsă-

[206] Cf. IORDAN, L.R.A. 229.

[207] Formaţiile cu *dublu* întîlnite în terminologia tehnico-ştiinţifică sînt destul de numeroase. Pe lîngă compusele menţionate pînă aici mai amintim: *dublu-cilindru*, *dublu-fund*, *dublu-text*, *dublu-proiector*, notate în LTR².

tură specifică distinctivă spre a-l deosebi de un nume identic sau pur și simplu pentru a-l localiza mai bine. Numele proprii de persoană compuse sînt alcătuite din substantive comune, cu excepția formațiilor culte ca *Pop de Băsești*. Acestea conțin două nume proprii, dintre care primul este un nume de familie, iar cel de-al doilea, un toponimic indicînd originea persoanei denumite, proprietatea posedată etc. Celelalte categorii de nume proprii compuse (de sărbători și din domeniul astronomiei) sînt formate de obicei din substantive comune (vezi exemple la § 69).

Prepozițiile care leagă mai des cei doi termeni ai compuselor nume proprii sînt mai variate decît cele întîlnite la compusele nume comune: *cu*, *de*, cea mai frecventă dintre toate, *de la*, *din*, *dintre*, *fără*: *Malul-cu-Sare*, *Poiana-dintre-Păduri*, *Lacul fără Fund* (nume topice), *Radu de la Afumați*. Mai rar apar, printre altele, *în*, *între*, *la* [208]: *Intrarea în biserică* (numele unei sărbători religioase), *Heliade între Vii* (numele unei străzi), *Arșița-la-Pădureț* (nume topic) [209].

Prepoziția slavă *ot* este frecvent folosită în componența numelor oficiale de localități din Țara Românească de la începutul pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *Adunații-ot-Tei* (1815) la DONAT, A.G. 119; *Osebiții-ot-Slujitori* (1831) id. ibid. 121. Paralel cu formațiile de acest fel se întîlnesc în aceeași perioadă compuse echivalente, cu prepoziția *de*: *Aleșii-de-Pasărea* (1831) la DONAT, A. G. 119. Mai tîrziu formațiile cu *ot* nu mai apar, fiind înlocuite de cele cu prepoziția *de* și în special de cele formate din două substantive în nominativ-acuzativ (id. ibid. 116—121) [210].

La forma tip, termenii substantivelor comune sînt nearticulați. O situație asemănătoare întîlnim și la unele nume proprii de persoane (*Ochi-debroască*). Primul termen al toponimicelor, nume propriu sau comun, se caracterizează prin forma sa articulată cu articol hotărît enclitic (*Cetatea-de-Baltă*, *Filipeștii-de-Pădure*). Prezența articolului se datorește rolului sintactic de determinat pe care îl joacă acest termen față de substantivul următor, precedat de prepoziție și avînd funcțiune de atribut de identificare. Compusele de acest fel cu primul termen nearticulat sînt foarte rare și par nefirești: *Păușești-de-Otăsău* [211]. Din aceleași motive și unele nume proprii aparținînd altor categorii semantice (nume de personaje din basme, nume din domeniul astronomiei etc.) au ca prim termen un substantiv articulat cu articol hotărît (vezi exemple la § 68).

§ 68. Substantivele comune formate din substantiv + prepoziție + substantiv sînt: nume de plante (*brîncuță-de-pisică*, *cioc-de-cocor*, *colț-de-cal*, *coșuleț-de-aur*, *picătură-de-sînge*), nume de animale (pești, insecte, păsări: *ac-de-mare*, *castravete-de-mare*, *undrea-de-apă*; *cap-de-mort*, *lu-*

---

[208] O enumerare a tuturor prepozițiilor care leagă termenii numelor proprii compuse este imposibil de făcut din motive lesne de înțeles: materialul nu a fost și nici nu poate fi catalogat în mod riguros.

[209] Vezi și exemplele anterioare.

[210] Cf. și § 70 c.

[211] Cf. IORDAN, TOP. 484.

mină-de-pădure „licurici"; *găină-cu-mărgăritare*), nume de persoane (epitete: *brînză-n-sticlă, cap-de-bostan*), nume de boli *(cioc-de-papagal, fluturaş-în-gît, soare-n-cap)*, nume de lucruri (instrumente, substanţe, preparate culinare etc.: *cap-de-berbec, coadă-de-şoarece, gură-de-lup, scară-de-pisică, ochi-de-tigru* „numele unui mineral", *untdelemn, poale-n-brîu, lapte-de-pasăre, buche-n-barbă* „smoc de păr sub buza de jos, muscă"), nume din alte sfere semantice decît cele menţionate mai înainte *(zori-de-zi)*.

Acelaşi compus poate denumi obiecte din două domenii de activitate deosebite: *ochi-de-pisică*, numele unui mineral şi al unei piese tehnice.

Categoria numelor de plante este şi de această dată cea mai bogată dintre toate categoriile semantice amintite. Destul de numeroase sînt şi numele de animale, ca şi cele de lucruri din domeniul tehnic. Numele de persoane sînt puţin numeroase. Toate categoriile semantice aparţinînd acestui tip de compunere sînt specifice limbii populare, chiar dacă unele dintre compusele întîlnite reprezintă traduceri după formaţii străine.

Compusele au adeseori la origine o figură de stil, mai ales o metaforă [212].

§ **69.** Substantivele proprii sînt: nume geografice şi teritorial-administrative (*Bolintinul-din-Deal, Baia-de-Aramă; Apa de Leac* [213], numele unui izvor; *Podul cu Florile* [214], numele unui platou; *Maşina de Pîine, Cuţitul de Argint*, nume de străzi), nume de persoane (*Barbăndeal, Botdeoaie, Capdemai, Capdebou, Gură-de-Aur, Ochidebroască, Pop de Băseşti*, nume de familie şi porecle; *Haita-din-Cîmp* [215], *Omul-de-Flori* [216], nume de personaje din basme), nume din domeniul astronomiei *(Fata-cu-Cobiliţa, Haita-de-Lupi)*, numele unor sărbători religioase *(Schimbarea la faţă)*. Ca şi în cazul altor tipuri de compunere, cea mai bogată dintre aceste categorii semantice este a numelor geografice şi teritorial-administrative. Toate celelalte categorii sînt mult mai slab reprezentate.

Numele proprii alcătuite din substantiv + prepoziţie + substantiv sînt, în marea lor majoritate, formaţii populare. Fac excepţie numele de persoane ca *Pop de Băseşti, Ionescu de la Brad*, creaţii culte după model străin (german, francez, italian etc.).

Ca şi substantivele comune, unele nume proprii, mai ales de persoane (porecle, nume de familie formate pe baza poreclelor şi nume de personaje din basme), dar şi din alte domenii, de exemplu din astronomie, sînt creaţii de tip metaforic, cu un pronunţat caracter expresiv.

§ **70.** Din punctul de vedere al raporturilor sintactice dintre termeni, compusul format din două substantive legate prin prepoziţie este

---

[212] Vezi § 28.
[213] IORDAN, TOP. 331.
[214] Id. *ibid.*, 333.
[215] BÎRLEA, ANT. II 196.
[216] G. Călinescu, *Estetica basmului*, [Bucureşti] 1965, p. 253.

un compus sintactic în care, de obicei, substantivul aflat pe primul loc are rol de determinat, iar prepoziţia şi substantivul următor formează împreună atributul substantival prepoziţional determinant, ca în orice grup sintactic atributiv, construit din aceşti termeni. Numai în cîteva compuse vechi copiate după model străin *(de-bine-facere, de-oameni-iubire)* sau în unele creaţii cărturăreşti din secolul trecut, lipsite de circulaţie *(de-parete-frecatoriu)*, pe primul loc se află prepoziţia, urmată de substantivul cu rol de determinant [217]. În aproape toate compusele întîlnite, raportul de determinare atributivă este clar, cu excepţia numelor populare de plante: *sor-cu-frate, sor-cu-frăţior* [218], în care prepoziţia *cu* pare a avea mai curînd rolul conjuncţiei copulative *şi* (cf. *frate-şi-soră*) [219].

Termenul cu rol de determinant din interiorul compusului exprimă valori variate, care nu se deosebesc de cele exprimate de atributul substantival prepoziţional din grupurile sintactice libere:

a) Posesia (apartenenţa):

— substantive comune: (bot.) *viţă-de-vie, colţ-de-cal, cap-de-cocoş, labă-de-iepure, cioc-de-cocor*; (entom.) *cap-de-mort*; (tehn.) *gură-de-lup, cap-de-berbec, gheară-de-pisică*; (med.) *colţ-de-lup, cioc-de-papagal*; (epitete) *păr-de-cîine*;

— substantive proprii: *Capdebou, Capdegîscă*; (mit. pop.) *Frunză-de-Măgheran*.

Cele mai multe compuse de acest fel sînt nume de plante. Numele proprii, puţin numeroase, fac parte din categoria numelor de persoane. În ce priveşte noţiunile exprimate de determinat şi de determinantul lui prepoziţional, ele sînt aceleaşi ca şi cele întîlnite la compusele din substantiv + substantiv în genitiv.

b) Obiectul (direct sau indirect):

— substantive comune: (entom.) *furător-de-foc*; (ornit.) *scormonitor-de-pietriş, mulgător-de-capre, rostogolitor-de-pietriş*.

Compusele de acest fel din limba actuală sînt nume de insecte şi de păsări. În limba veche însă, şi anume în textele din secolul al XVI-lea, formaţiile întîlnite sînt nume de persoane (unele folosite şi ca adjective) sau de noţiuni abstracte *(de-bine-făcător, călcătoriu-de-lege, de-oameni-iubire)*, iar în secolul al XIX-lea sînt create compuse asemănătoare pentru a denumi lucruri (*de-gît-legău* „cravată"). Şi unele şi altele au fost lipsite de circulaţie [220].

c) Locul:

— substantive comune: (bot.) *iarbă-de-mare, ursoaică-de-cîmp, bob-de-ţarină*; (entom.) *căluţ-de-cîmp, bou-de-apă*; (iht.) *cal-de-mare, peşte-de-piatră*; (ornit.) *foc-în-cap*; (med. pop.) *soare-n-cap*; (alte domenii) *brînză-n-sticlă, buche-n-barbă, poale-n-brîu*;

---

217 Vezi discuţia de la § 72.
218 Cf. TDRG, s. v. *soră*.
219 Vezi § 120.
220 Vezi § 72.

— substantive proprii: (nume geografice) *Curtea-de-Argeș, Cetatea-de-Baltă, Vălenii-de-Munte, America de Nord, Bășica-de-la-Colîni, Poiana-dintre-Păduri, Arșița-la-Pădureț, Movila din Băltiș, Coțofenii-din-Față*; (nume de străzi) *Drumul între Tarlale, Heliade între Vii*; (nume de persoane) *Pop de Băsești, Ionescu de la Brad.*

Substantivele comune nume de plante și de animale au adeseori ca termen determinat un nume generic (*iarbă, pește* etc.) pe care determinantul are rolul de a-l individualiza printr-o caracteristică locală. Substantivele proprii nume geografice care conțin un atribut prepozițional local sînt foarte numeroase; numele proprii de persoană cu aceeași structură sînt puține. În componența substantivelor din ambele categorii apare adeseori prepoziția *de*, care nu se întîlnește în grupurile sintactice libere de același fel, unde apare o prepoziție compusă cu *de* (de exemplu *de la, de lîngă, de pe, din*). Să se compare *Baia-de-Criș, Bîrseștii-de-Olt, Pop de Băsești*, cu grupurile sintactice *baia de la* (sau *de lîngă, de pe*) *Criș, Bîrseștii de pe Olt, Ion din Cîmpulung.*

Prepoziția *de* în interiorul numelor geografice constituie un arhaism [221], pe cîtă vreme la numele proprii de persoane este vorba de o construcție nouă, apărută în secolul al XIX-lea [222].

d) Materia în sens larg (materia propriu-zisă, materia măsurată, elementele constitutive, conținutul):

— substantive comune: (bot.) *vargă-de-aur, floare-de-ceară, coșuleț-de-aur, picătură-de-sînge*;

— substantive proprii: (nume geografice) *Coasta de Aur, Coasta de Fildeș, Ocna-de-Fier, Baia-de-Aramă*; (nume de străzi) *Puțul de Piatră, Cuțitul de Argint*; (astron. pop.) *Haita-de-Lupi*; (mit. pop.) *Craiul-de-Rouă.*

e) Caracteristica sau absența caracteristicii (valoare foarte apropiată de cea precedentă):

— substantive comune: (iht.) *pește-cu-ghimpi, pește-cu-spadă*; (bot.) *palmă-cu-spini, colțar-cu-limbă*; (ornit.) *găină-cu-mărgăritare*;

— substantive proprii: (nume geografice) *Ascuțita cu Colț, Copacul-cu-Icoana* (localitate), *Lacul-cu-Anini* (cătun), *Balta fără Fund*; (nume de străzi) *Grădina cu Cai, Puțul cu Tei.*

Compusele nume geografice sînt și de această dată mai numeroase.

Mai puțin numeroase sînt compusele care conțin atribute exprimînd următoarele valori: timpul *(păun-de-noapte, bou-de-noapte, găinușă-de-seară)*, originea, proveniența *(lapte-de-pasăre, untdelemn)*, destinația *(iarbă-de-lingoare, iarbă-de-urechi, floare-de-leac)*.

Uneori raportul sintactic dintre termenii compusului este neclar. În porecla *porc-de-cîine* „om rău din cale afară, cu inima împietrită",

---

221 După DHLR II 144, această prepoziție, în construcția discutată, reprezintă traducerea slavului *ot*. IORDAN, TOP. 482–483, o interpretează, pe bună dreptate, drept o particularitate sintactică specific românească. Este vorba, credem noi, de una dintre vechile valori locale moștenite ale prepoziției *de*, care apare în secolul al XVI-lea și în construcții ca: *cetatea de Samaria, mănăstire de Bistrița* (cf. DHLR II 144).

222 Vezi § 69.

cel de-al doilea termen precedat de prepoziţia *de* pare a fi un atribut de tipul termenului comparat („cîine ca un porc"). Comparaţia surprinde prin lipsa de legătură logică dintre cele două elemente comparate. Se pare însă că în realitate este vorba de modificarea poreclei *păr-de-cîine* prin intermediul fonetismului *por de cîine* [223].

Neclar din acest punct de vedere este şi cel de-al doilea termen al compusului *frunză-de-potcă*, numele unei plante denumite şi *iarba-drumurilor*, în care V. Bogrea [224] vede o contaminare între v. sl. *patŭka* „gîscă" şi românescul *pot(e)că* „drumuşor".

Fonfiu, numele unei plante, a devenit, prin etimologie populară, *foaie-n-fir*, raportul dintre termeni fiind de asemenea neanalizabil.

Compusul german *Gewindebohrer* „sfredel", cuvînt cu cuvînt „burghiu cu spirală", s-a transformat, în româneşte, în *boure-de-ghivintuit*, în care termenul precedat de prepoziţie pare a exprima destinaţia, deşi un verb *a ghivintui* nu există.

§ 71. Genul şi numărul compusului concordă, de obicei, cu genul şi numărul primului termen component :*cal-de-mare*, m. sg., ca şi *cal*, *Schitul-din-Vale*, n.sg., ca şi *schit*, *poale-n-brîu*, f. pl., ca şi *poale*.

Genul compuselor nume comune de persoane coincide uneori cu genul substantivului folosit ca prim termen al compusului : *porc-de-cîine*, m., ca şi *porc*, *cap-de-bostan*, n., ca şi *cap*. Alteori genul poate fi acelaşi cu al primului termen al compusului sau poate fi schimbat în funcţie de sexul persoanei căreia îi este adresat epitetul : *brînză-n-sticlă*, f. (despre un bărbat sau o femeie), ca şi *brînză*, dar şi m. (despre un bărbat) [225].

Din punct de vedere morfologic, compusele din substantiv + prepoziţie + substantiv sînt lipsite de obicei de unitate morfologică, modificîndu-se în flexiune sau articulîndu-se primul termen [226] : *floare-de-ceară*, *flori-de-ceară*, *florilor-de-ceară* ; *cal-de-mare*, *calul-de-mare*, *cai-de-mare*, *cailor-de-mare* ; *Curtea-de-Argeş*, *Curţii-de-Argeş*.

Unicul compus caracterizat în limba actuală prin unitate morfologică şi semantică pare a fi : *untdelemn*, articulat *untdelemnul*, *untdelemnului*. Într-o perioadă nu prea îndepărtată (secolul al XIX-lea) compusul era încă analizabil atît morfologic, cît şi semantic (*untul-de-lemn*, *untului-de-lemn* : *Nevinovăţia a ieşit deasupra ca untul-de-lemn*. ISPIRESCU, L. 356). Foarte rar, în vorbirea anumitor persoane, el continuă să se comporte în acelaşi fel şi astăzi, din cauză că *unt* cu sensul „grăsime vegetală, ulei"

---

[223] Vezi acad. Al. Graur, *Note etimologice*, în SCL VII (1956), nr. 3—4, p. 273. De altfel grupul *peri de cîine* sau *peri răi* cu sens propriu apare în următorul citat : *Cînd va face calul peri de cîne sau peri răi la coadă* . . . BUJOREANU, B. 336.

[224] DR I (1920 — 1921), 337.

[225] Vezi § 55.

[226] Compusele vechi în care ordinea termenilor era intervertită îşi modificau în flexiune cel de-al doilea termen : *la-oameni-iubiria ta* (N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi molitvenic românesc*, în DR II (1921—1922), 318).

mai apare în construcţii ca *unt de ricin*, *unt de cacao*, ceea ce poate determina analiza compusului.

Numele proprii de persoane, ca şi epitetele, nu-şi modifică forma, declinîndu-se cu ajutorul articolului nehotărît sau al articolului hotărît proclitic la genitiv-dativ: *un brînză-n-sticlă*, *unui brînză-n-sticlă*, *nişte brînză-n-sticlă*, *lui brînză-n-sticlă*; *lui Miez-de-Noapte*; *lui Capdemai*.

§ 72. Tipul de compunere din substantiv + prepoziţie + substantiv nu există în latina clasică; textele nu-l atestă nici în latina tîrzie. Cu toate acestea în limbile romanice este unul dintre tipurile cele mai dezvoltate [227], avînd ca punct de plecare construcţii sintactice latineşti în care atributul este exprimat prin substantiv cu prepoziţie *(templum de marmore)* [228]. De aceea e de presupus că la formarea unor cuvinte compuse de acest fel s-a ajuns treptat prin fuzionarea unor grupuri de cuvinte alcătuite dintr-un determinat şi determinantul lui precedat de prepoziţie (cu excepţia compuselor care au ca punct de plecare o figură de stil).

În general se poate vorbi despre o corespondenţă între compusele româneşti din limba populară şi cele din alte limbi romanice (compară, de exemplu, *brîncuţă-de-pisică* cu fr. *pied-de-loup*). Se pare însă că acest tip este mai dezvoltat în limbile romanice apusene (vezi, de exemplu, situaţia din franceză la DARMESTETER, T. 48—49, 56—57) decît în română, deoarece aici, paralel cu compusele din substantiv + prepoziţie + substantiv se folosesc şi compusele din substantiv + substantiv în genitiv, care corespund de asemenea compuselor de tip prepoziţional din alte limbi romanice (să se compare *barba-caprei* cu it. *barbadibecco*). Compuse din aceiaşi termeni se întîlnesc şi în idiomele romanice sud-dunărene (arom. *cap-di-cîne* „căpcăun" [229], megl. *bilică-di-buric*, nume de plantă [230]).

În ce priveşte substantivele comune, pînă în secolul al XIX-lea compuse populare de acest fel nu apar în texte, deşi este sigur că ele existau. O menţiune specială merită *mujdei* (pentru care cf. şi variantele *mujdeu*, *mujdai*, *mojdei*, *mojdai*, în DRL, s.v.), formaţie astăzi neanalizabilă, rezultată din sudarea grupului sintactic *must de ai* [231], de care este mai apropiată fonetic varianta *mujdai*, cu ultimul termen neschimbat. Acest compus pare a fi destul de vechi în limbă, după cum se poate presupune din faptul că, la data primelor lui atestări (începutul secolului al XIX-lea), prezenta acelaşi grad avansat de sudură ca şi astăzi.

În textele vechi din secolul al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea apar numeroase compuse livreşti, în special traduceri după modele slave şi greceşti, rar după alte limbi (de ex. maghiară). Cele mai numeroase sînt calcurile după slavă, atestate mai ales în texte din secolul al XVI-lea

---

227 Cf. MEYER-LÜBKE 630.
228 Cf. ILR I 233.
229 Cf. T. PAPAHAGI, D., s. v. Vezi şi § 37.
230 P. PAPAHAGI, M. II 58.
231 Pentru *mujdei* TDRG, s. v., propune o altă etimologie, mai puţin convingătoare, conform căreia ar fi vorba de un împrumut din v. sl. *mězga* (rom. *mîzgă*) „suc, zeamă", poate sprijinit fonetic de *mozgŭ* „măduvă".

(*iubire-de-oameni* CC₂ 131, după *člověkoljubije*, cf. DHLR II 365, *de-lege-dătătoriu* CORESI, la DHLR II 365, după v.sl. *zakonodavĭcĭ*), mai puţin în secolul următor (*unt-de-lemn* [232] ÎL 59, după v. sl. *drěvěno maslo*, cf. ROSETTI, I.L.R. 319). Calcuri după greacă se întîlnesc mai ales în secolul al XVII-lea (*prinzătoriu-de-pasări* ÎL 49, cf. 641, după gr. πουλοπιάστης; vezi exemple şi mai departe). Uneori compusul poate fi atît după model slav, cît şi după model grecesc: *pierzătoriu-de-oameni* ÎL 39, COSTIN, L. 61, după v.sl. *člověkoubijcĭ*, gr. ἀνδροκτόνος.

În secolul al XVI-lea, în PO apar şi cîteva calcuri după compuse maghiare: *purtătoriu-de-grije* 143/13 (magh. *gondviselő*, cf. DHLR II 365), *ţinetoriu-de-cinste* 142/24 (magh. *tisztartó*, cf. DHLR II 365). Adeseori sub influenţa formei originare determinantul însoţit de prepoziţie precedă determinatul, forma cu această topică apărînd alături de forma cu topica firească limbii române, cînd determinantul stă după determinat: *călcătoriu-de-lege* CC₂ 299, ÎL 75 şi *de-lege-călcătoriu* CC₂ 485, după v. sl. *zakonoprěstǫpĭnikŭ*, cf. DHLR II 365; *născătoare-de-Dumnezeu* ÎL 44/25 şi *de-Dumnezeu-născătoare* IV. P. 90, după v. sl. *bogorodica*; *făcătoriu-de-bine* CC₂ 147 şi *de-bine-făcător* CANTEMIR, I. II 21, după v. sl. *blagodětelĭ*; *facere-de-bine* CC₂ 395, V. CAZ. 415, ISBD 108 şi *de-bine-facere* CANTEMIR, I. I 195, după v. sl. *blagodějanije*, cf. DHLR II 365; *făcătoriu-de-rău* CT 176ʳ/12, după v.sl. *zlodělatelĭ*).

Unele dintre aceste formaţii au pătruns în limba vorbită în calitate de compuse: *untdelemn* sau, analizate, ca îmbinări: *iubire de oameni*, *facere de bine*. Altele, ca: *născătoare de Dumnezeu*, *dătător de lege* (simţite de asemenea ca îmbinări) au continuat să se folosească în limba textelor bisericeşti.

Aproape toate compusele calchiate din limba veche au prepoziţia *de*. În foarte puţine cazuri întîlnim alte prepoziţii: *pi[e]rdzătoriu-la-suflet* PS 16, la DHLR II 365, după v.sl. *dušegubĭcĭ*; *apă-cu-trînd* CORESI, la DHLR II 364, traducere greşită a v.sl. *vodotrǫdije* sau *vodĭnyj trǫdŭ*, dar şi *de-apă-trîndav*.

Adeseori alături de formaţiile cu prepoziţie au existat şi formaţii fără prepoziţie (*lege-călcătoriu*, *binefăcătoriu*, *răufăcătoriu*, *binefacere*), acestea din urmă fiind mai aproape de structura compusului slav care a servit ca model [233].

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea apar unele calcuri de acest fel după cuvinte de circulaţie internaţională: *în-mijloc-aruncare* CREST. II 104, după lat. *interjectio*; *cap-de-operă*, după it. *capo-d'opera*, fr. *chef-d'œuvre*; *pe-cer-arc* „curcubeu" (*două* ***pe-cer-arcuri*** PELIMON, R. 26), după fr. *arc-en-ciel*. Uneori avem a face mai curînd cu îmbinări de cuvinte decît cu compuse: *feritoare de cădere*, traduce fr. *parachute*; *mîncător de carne* şi *mîncător de iarbă* traduc, primul, pe fr. *carnivore*, lat. *carniuorus*, cel de-al doilea, pe fr.

---

[232] Compusul, probabil mai vechi, apare şi în aromână, în forma *untulemnu* (cf. T. PAPAHAGI, D., s. v.).

[233] Vezi şi § 37.

herbivore, germ. *kräuterfressend.* Au fost preferate însă formele neologice care au servit drept model şi care au şi rămas în limbă *(interjecţie, capodoperă, paraşută, carnivor, erbivor).*

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea reprezentanţii purismului, în special Aron Pumnul, propun înlocuirea unor cuvinte neologice cu compuse româneşti ca: *de-gît-legău, de-parete-frecatoriu* „chibrit", care însă nu au avut şi nici nu ar fi putut avea circulaţie, din cauza ordinii neobişnuite a termenilor componenţi.

În terminologia tehnico-ştiinţifică actuală se întîlnesc numeroase cuvinte compuse care au fost formate după compuse străine, în special de tip metaforic, majoritatea franţuzeşti şi nemţeşti, începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *gheară-de-pisică* „tip de ancoră", cf. germ. *Katzanker* (vezi SMFC I 197); *cal-de-mare*, cf. germ. *Seepferdchen* şi fr. *cheval marin*; *gură-de-ştiucă*, cf. fr. *gueule-de-raie*; *ochi-de-bou* „un anumit fel de fereastră", cf. fr. *oeil-de-boeuf*; *ochi-de-tigru* „varietate de cuarţ", cf. fr. *oeil-de-tigre*, germ. *Tigerauge.*

Uneori, după cum am mai arătat şi la compusele în alcătuirea cărora intră un substantiv în genitiv, există o corespondenţă între compusele formate din substantiv + prepoziţie + substantiv şi cele cu genitivul: alături de *boul-bălţii, calul-mării* este mai obişnuit *bou-de-baltă, cal-de-mare*, iar pe lîngă *cerul-gurii* apare uneori şi *cer-de-gură.*

În ce priveşte numele proprii, toponimicele formate din substantiv + prepoziţie + substantiv sînt atestate în textele slavo-române, încă înainte de secolul al XVI-lea, prin formaţii ca: *Unghiul-cu-Frasini* (1391) DRH I 37, *Iaşii-de-la-Olteţ* (1489), la DONAT, A. G. 104. În secolele al XVII-lea — al XVIII-lea sînt atestate nume proprii de locuri ca: *Grădişte-de-Vale* (1626) DRH XXI 303, *Stanca-de-Vad* (1627) ibid. 329, *Păuşeşti-de-Otăsău* (1627) ibid. 379, *Cetatea-de-Baltă* URECHE, L. 160, *Curtea-de-Argeş* P. IST. 33, mai rar de persoane: [Ionaşco] *Cap-de-Ghindă* NECULCE, L. 35.

Alte categorii de nume proprii (din domeniul astronomiei, al sărbătorilor religioase etc.) sînt atestate, după cum reiese din materialul cercetat, abia din secolul al XIX-lea încoace.

§ 73. Acest tip de compuse se caracterizează astăzi printr-o relativ slabă productivitate, atît în ce priveşte substantivele comune, cît şi cele proprii. Faptul se explică prin aceea că în dezvoltarea acestui tip de compunere un rol important l-au jucat în trecut calcurile după model străin. Or, pe de o parte, se constată că, începînd din secolul al XIX-lea, limba română manifestă o preferinţă accentuată pentru compuse împrumutate ca atare [234], care s-ar fi putut traduce prin formaţii româneşti cu prepoziţie (*glaspapir*, din germ. *Glaspapier* „hîrtie de sticlă"; *feldspat*, din germ. *Feldspat* „spat de cîmp"), iar pe de altă parte, dacă totuşi unele compuse străine sînt traduse prin formaţii alcătuite din substantiv + prepoziţie + substantiv, acestea intră în categoria grupurilor de cuvinte (*manta de ploaie*, cf. germ. *Regenmantel*; *gazetă de perete*, după rus. *стенгазета*; *organizator de partid*, după rus. *парторг*).

[234] Cf. URSU, T. 117–118, 125.

VERB LA UN MOD PERSONAL SAU INTERJECȚIE + ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

(Compuse de tip propoziție; compuse de tip frază)

§ 74. Substantivele compuse cu bază verbală se grupează în două subtipuri mari, după cum au în alcătuirea lor un singur verb la un mod personal (ori o interjecție) sau mai multe. După structura lor sintactică, cele dintîi pot fi numite compuse de tip propoziție, iar cele de-al doilea, compuse de tip frază.

§ 75. Compusele de tip propoziție sînt substantive comune și proprii, destul de numeroase primele, mai puțin numeroase ultimele, în marea lor majoritate formații populare și familiare.

§ 76. Compusele substantive comune sînt în marea lor majoritate epitete, care, de cele mai multe ori, au ca punct de plecare o hiperbolă [235]: *calcă-n-străchini* „om stîngaci, prost", *fluieră-n-biserică* „om de nimic", *fluieră-n-bute* și *roade-litrele* „bețiv", *înghite-cîlți* „pehlivan, panglicar", *linge-talere* (sau *talgere*) „lingău", *papă-lapte* „om lipsit de energie, moale", *papă-tot* „mîncăcios, lacom", *sare-garduri* „bărbat afemeiat, muieratic", *soarbe-zeamă* „om prost, găgăuță", *taie-babă* „fricos", *taie-cîinilor-frunză* „borfaș, leneș", *frige-linte* și *zgîrie-brînză* „zgîrcit", (înv.) *pușcă-n-lună* și *zboară-n-lună* „om exaltat, excentric".

De cele mai multe ori sensul compusului poate fi explicat prin sensurile termenilor săi componenți. De exemplu *un pierde-vară* este un om care-și irosește fără rost vara, adică anotimpul în care la țară se lucrează cel mai mult, deci un om care își pierde fără folos timpul, un leneș. La compusul *tîrîie-brîu* cu sensul „om leneș" sau „om certăreț, buclucaș" s-a ajuns pornindu-se de la faptul că, în trecut, unii oameni lăsau să se tîrîie unul din capetele brîului, fie neintenționat, din neglijență, fie intenționat, pentru a provoca ceartă [236].

Alteori între sensurile termenilor componenți și sensul compusului este greu de făcut legătura: un vorbăreț este numit *spală-linte* (ZANNE, P. III 596) sau *spală-varză*, dar prin ce asociație de idei s-a ajuns de la acțiunea de a spăla varză sau linte la noțiunea de vorbăreț este mai greu de explicat.

Compuse denumind noțiuni din alte domenii de activitate sînt mult mai puține. Astfel există cîteva nume de plante: *suge-pin* „sugătoare" [237], *unge-căi*, care pare a fi o falsă analiză a compusului *unghia-căii* [238], *fugi-de-la-mine*, *nu-mă-uita*; cîteva nume de păsări, dintre care unele cu numeroase variante: *mulge-capre*, *simți-vară* (și *simți-a-vară*, *simți-veară*) „pi-

---

[235] Vezi § 28.
[236] Cf. B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 114–115; MIRSKA, c. 156.
[237] Cf. GRECESCU, FL. 393.
[238] Cf. TDRG, s. v. *unge-căi*.

ţigoi", *pişcă-n-floare* (şi *pişca-n-flori, chişcă-floare, chişcă-n-floare* etc.) „grangur", *cap-întoarce* (şi *cap-suceşte, gît-întoarce,* variante ale lui *capîntortură*). Mai numeroase sînt compusele de acest fel folosite ca eufemisme în locul substantivului *dracul* : *ducă-se-pe-pustii, ducă-se-n-bolovani, bată-l-crucea, facă-l-rîpă, ucigă-l-toaca (crucea, tămîia)* etc.

Există, de asemenea, cîteva substantive care aparţin unor domenii dintre cele mai deosebite : *soare-răsare, soare-apune, soare-scapătă,* numele unor puncte cardinale (răsărit, apus), *cură-n-foc* „fluture de lumină", *tai-mălaiul* sau *pisez-mălai(ul)* „numele unor jocuri de copii", *fie-iertatul* „răposatul", *(în)şir(ă)-te-mărgărite* „relatare incoerentă" *(un lung* ***înşiră-te-mărgărite*** *fără plan* HASDEU, la TDRG), *rogute* pl. „rugăminţi stăruitoare" *(Văzînd atîtea* ***rogu-te***. . . *s-o-ndoit ş-o dat cînele.* Vasiliu, *Poveşti şi legende,* p. 217, la J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă,* în SCL II (1951), p. 125), *doamne-ajută* „lovitură, bătaie" *(Să nu te pomeneşti cu un* ***doamne-ajută***, *pe spinare.* ZANNE, P. VI 553), *vino-ncoace* „farmec, nuri", *zgîrie-nori, sărut-mîna* „cerşit" (în expr. *a umbla cu* ***sărut-mîna***), *ţine-minte* „datorie" (în expr. *a da pe* ***ţine-minte*** CIAUŞANU V. 207).

Marea majoritate sînt compuse populare, la care s-au adăugat unele creaţii din limba literară *(nu-mă-uita, zgîrie-nori, mulge-capre).*

În limbajul tehnic se întîlnesc cîteva substantive compuse de acest fel, care se folosesc, fie singure, fie pe lîngă alt substantiv, ca apoziţii indicînd denumirea : *bate-pupa, ţine-te-bine* „parîmă legată în jurul copastiei bărcilor de salvare de care se pot agăţa oamenii", (stîlpi) *apără-roate,* (dig) *sparge-val,* (navă) *sparge-gheaţă,* (filtru) *elimină-bandă,* (filtru) *trece-bandă, trece-sus, trece-jos* etc.

§ 77. Numele proprii compuse de tip propoziţie sînt puţin numeroase. Unele dintre ele sînt nume proprii de persoană provenite din porecle : *Calcăntraur, Cată-n-Sus, Cîntă-Bine, Fuge-Bine, Fuge-n-Lume, Joacă-Bine, Pierdevară, Tulbură-Apă.* Asemenea nume apar şi în basme, pentru a denumi unele personaje după anumite însuşiri, de obicei supraomeneşti, pe care le au : *Strîmbă-Lemne, Cîrnă-Lemne, Jimbă-Lemne, Sfarmă-Munte, Sfarmă-Piatră, Scutură-Munţi, Bate-Munţii-n-Capete, Rumpe-Haine.* Alături de ele apar nume proprii de animale ca : *Aude-Bine, Vede-Bine* şi *Bine-Aude, Bine-Vede.*

Există şi nume geografice de acest fel, tot atît de rare ca şi cele de persoane : *Cară-Mălai, Cată-Cal, Cată-n-Sus, Plînge-Banul, Arde-Pămînt, Pate-Rău, Pute-Rău, Doarme-Rău.* Unele nume geografice sînt la origine nume proprii de persoană : *Belibou, Belecîine, Jugă-Urs, Plînge-Banul* [239].

Nume proprii din alte categorii semantice decît cele de mai sus sînt rare : *Ion-fierbe-piatră, Apă-botează* „Bobotează", numele unor sărbători religioase.

[239] Vezi IORDAN, TOP. 495 ; MIRSKA, C. 160 ; CONSTANTINESCU, D. O. LII.

§ 78. Din punctul de vedere al structurii lor, compusele de tip propoziţie sînt alcătuite din doi sau mai mulţi termeni care constituie împreună scurte propoziţii. Unele dintre compusele de tip propoziţie sînt absolut identice formal cu nişte construcţii sintactice obişnuite (compară, de exemplu, compusele *cată-ceartă*, *lă-mă-mamă*, *nu-mă-uita* cu propoziţiile: *(cutare) cată ceartă*, *lă-mă, mamă!*, *nu mă uita!*). Altele prezintă însă faţă de construcţiile sintactice corespunzătoare anumite deosebiri, ca: prezenţa unui substantiv nearticulat, echivalent cu un substantiv articulat (compară compusele: *soare-răsare*, *strîmbă-nas* cu *soarele răsare*, *strîmbă nasul*) [240] sau absenţa unei prepoziţii, a unui adverb etc. (compară *fluieră-baston*, *fluieră-vînt*, *pleacă-fugă*, *taie-fugă* cu *fluieră-n baston*, *fluieră-n vînt*, *pleacă în fugă*, *o taie la fugă*). În ce priveşte compusele de tipul *fluieră-baston*, se poate presupune că ele provin din expresii din care au fost omise prepoziţia sau adverbul sub influenţa numeroaselor compuse alcătuite din verb + substantiv [241]. Cît despre absenţa prepoziţiei în compusul *pleacă-fugă*, ea s-ar mai putea explica şi prin influenţa construcţiei *pleacă-fuga*.

§ 79. Termenul de bază al compuselor de tip propoziţie este de obicei un verb predicativ la un mod personal (mod, timp şi persoană variabile), cu funcţiune de predicat verbal. În unele compuse (ca: *soare-răsare*, *ducă-se-pe-pustii*, *nu-mă-uita*) modul, timpul şi persoana verbului sînt clare (indicativ prezent, persoana a III-a singular, în primul exemplu; conjunctiv prezent, persoana a III-a singular, în cel de-al doilea exemplu; imperativ negativ, persoana a II-a singular, în cel de-al treilea). În altele însă (ca: *papă-lapte*, *Sfarmă-Piatră*), care alcătuiesc categoria cea mai bine reprezentată numeric, forma verbului este ambiguă, putînd fi interpretată, atît ca structură, cît şi ca valoare, fie drept indicativ prezent, persoana a III-a singular, fie drept imperativ pozitiv, persoana a II-a singular.

Deoarece şi în alte limbi romanice există compuse în care forma verbului este ambiguă, discuţiile în legătură cu modul, timpul şi persoana verbului s-au purtat de obicei pe plan general romanic. Majoritatea lingviştilor, printre care Arsène Darmesteter [242] şi Meyer-Lübke [243], pornind de la cele mai vechi formaţii de acest fel atestate în texte [244] şi de la unele compuse romanice în care imperativul are altă formă decît indicativul prezent, susţin că verbul este la imperativ [245]. Construcţii ca lat.

---

240 Vezi mai departe § 81.

241 În IORDAN, STIL. 220, se opinează pentru transformarea lui *fluieră-n vînt* în *fluieră-vînt* pe cale fonetică, ceea ce pare mai puţin probabil.

242 Cf. DARMESTETER, T. 169–204.

243 Cf. MEYER-LÜBKE 630 – 633.

244 Cf. § 86.

245 Dintre ceilalţi lingvişti care s-au raliat acestui punct de vedere amintim, pe lîngă Ed. Bourciez, pe Bruno Migliorini şi M. L. Wagner, citaţi de ROHLFS, II. 230. Acesta din urmă pare a fi mai puţin categoric, deşi crede şi el că este vorba mai curînd de imperativ. Paul M. Lloyd, în lucrarea *Verb-Complement Compounds in Spanish*, Tübingen, 1968, p. 10, după o amplă

portat candelam, ca şi unele nume de locuri spaniole *(Cantaelgallo, Cantalapiedra)* i-au determinat pe alţi lingvişti, printre care Cl. Merlo [246] şi F. Tollemache [247], să presupună că verbul este la indicativ prezent persoana a III-a singular.

În sfîrşit mai pot fi amintite şi alte două teorii mai puţin cunoscute şi acceptate : forma verbală este o simplă temă fără valoare temporală sau personală ; nu este vorba de o formă verbală, ci de un substantiv deverbal. Dintre aceste două teorii, prima a fost susţinută mai întîi de A. Boucherie la sfîrşitul secolului trecut şi reluată de Antonio Pagliaro în 1930 şi, mai recent, de Robert A. Hall în 1948 [248]. Cea de-a doua teorie a fost susţinută de Hermann Osthoff [249].

În ceea ce priveşte limba română, cei mai mulţi lingvişti, printre care trebuie să menţionăm în primul rînd pe N. Drăganu [250] şi Iorgu Iordan [251], susţin că verbul este la imperativ. Pentru indicativ opinează numai Rudolf Weidelt [252]. Argumentele aduse în sprijinul uneia sau a alteia dintre teorii nu sînt însă suficient de convingătoare pentru a impune cu certitudine unul dintre cele două puncte de vedere.

§ **80.** În cîteva compuse de tip propoziţie, predicatul este nominal sau este exprimat printr-o interjecţie. În compusul *biru-i-greu* (numit şi *bir-greu*, *biru(l)-greu*), numele unui joc de copii şi al unui dans popular, apare verbul copulativ *i*, care împreună cu adjectivul *greu* formează un predicat nominal, iar în numele proprii *Vaideei* (nume de sat) şi *Vai-de-El* (nume de persoană provenit dintr-o poreclă şi nume de sat) [253] apare interjecţia *vai* cu funcţiune de predicat.

---

prezentare a diferitelor teorii privitoare la interpretarea formei verbale din compusele romanice discutate, ajunge de asemenea la concluzia că cea mai convingătoare rămîne teoria imperativului.

[246] La ROHLFS, H. 230.

[247] *Le parole composte nella lingua italiana*, Roma, 1945, p. 171 ş. u., la ROHLFS, *ibid.* Pentru spaniolă, cf. Francisco Yndurain, *Sobre un tipo de composición nominal, verbo + nombre*, în *Presente y futuro de la lengua española.* Actas de la Asamblea de Filología del I Congreso de Instituciones Hispánicas, vol. II, Madrid, 1964, p. 301.

[248] Cf. Paul M. Lloyd, *lucr. cit.*, p. 5 — 10. Mai pot fi amintiţi aici şi alţi adepţi ai acestei teorii care astăzi pare să cîştige din ce în ce mai mult teren. De exemplu Charles Bally, *lucr. cit.*, p. 95, discutîndu-l pe *porte* din *porte-plume*, consideră că, indiferent dacă la origine a fost vorba de un imperativ sau de un indicativ, astăzi trebuie să vedem în elementul verbal un simplu radical J. Marouzeau, *Notre langue*, Paris,1955, p. 75—93. 150—157, şi Halina Lewicka, *La langue et le style du théâtre comique français des XVe et XVIe siècles*, vol. II, *Les composés*, Warszawa [1968], p. 123, cred că elementul verbal ar fi mai curînd o esenţă verbală independentă de noţiunea de persoană, timp şi mod (pentru aceştia doi, cf. Anca Giurescu, *I composti italiani del tipo verbo-nome, risultati di una tras formazione di frase*, în RRL tome XIII, 1968, nr. 5, p. 422).

[249] *Das Verbum in der Nominalkomposition im Deutschen, Griechischen, Slavischen und Romanischen*, Jena, 1878, la Paul M. Lloyd, *lucr. cit.*, p. 7—8. Vezi şi critica pe care o face MEYER-LÜBKE 633 la ipoteza emisă de Osthoff.

[250] Cf. DRĂGANU, R. S. 78—82.

[251] Cf. IORDAN, STIL. 218 ; Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 241—242.

[252] Cf. WEIDELT, N. 11—14.

[253] Cf. CONSTANTINESCU, D. O. LII.

Celelalte părţi de vorbire care însoţesc partea (sau părţile) de vorbire cu rol de predicat sînt, de obicei, substantive (de cele mai multe ori la singular, mai rar la plural), pronume sau adverbe, precedate sau nu de prepoziţie. Cu excepţia substantivelor la vocativ, ele îndeplinesc funcţiuni sintactice de subiect şi de complement (direct, indirect sau circumstanţial).

§ 81. Substantivele care constituie termeni ai compuselor de tip propoziţie sînt de obicei nearticulate, forma articulată întîlnindu-se totuşi în unele compuse (de exemplu: *roade-litrele, tai-mălaiul, pisez-mălaiul, ucigă-l-crucea, Plînge-Banul* [254]). Rareori, alături de varianta, mai obişnuită, cu substantivul din interiorul compusului în formă nearticulată, există şi o variantă în care acelaşi substantiv apare articulat (compară: *nişte pierde-vara* CONTEMPORANUL 1881, nr. 1, 141, cu *pierde-vară*; *cască-gura*, cu *cască-gură*).

Pentru majoritatea compuselor, forma nearticulată se poate explica prin construcţia sintactică de la care s-a pornit: *cată-ceartă, papă-lapte* [255].

Meşter-strică şi *babă-toarce* au putut avea ca punct de plecare construcţii sintactice cu substantivul precedat de articol nehotărît (*un meşter (care) strică, o babă (care) toarce* [256]). În alte compuse, ca: *soare-răsare, strîmbă-nas, pierde-vară, tîrîie-brîu*, forma nearticulată a substantivului nu se poate explica pornind de la o construcţie sintactică obişnuită în limba actuală. În ce priveşte compusele mai noi *(trece-bandă)*, forma nearticulată a substantivului este rezultatul analogiei. O explicaţie asemănătoare s-ar putea invoca şi pentru compuse ca *strîmbă-nas* şi *pierde-vară*, dacă am şti că ele au apărut mai tîrziu decît compusele în care substantivul nearticulat se explică printr-o construcţie sintactică normală [257]. Analogia nu poate fi invocată însă pentru compuse ca: *soare-răsare, soare-apune*. Presupunem mai curînd că absenţa articolului în compuse de acest fel s-ar putea datora menţinerii unei stări de lucruri mai vechi în ce priveşte folosirea articolului hotărît.

§ 82. De obicei verbul sau partea de vorbire cu funcţiune de predicat ocupă primul loc. Atunci cînd alături de verb există, ca termen de compunere, un substantiv cu rol de subiect, acesta se află aşezat, de cele mai multe ori, înaintea verbului *(soare-răsare, babă-toarce*, dar şi *ucigă-l-toaca)*. Formaţii ca: *gît-întoarce* sau *cap-întoarce, cap-suceşte*, în care substantivul cu rol de complement direct precedă verbul, sînt foarte rare. O situaţie deosebită prezintă, din punctul de vedere al ordinii termenilor, compusele *cască-gură* şi *Aude-Bine, Vede-Bine* (ultimele două, nume date în basme unor cîini năzdrăvani), care au şi dubletele *gură-*

---

[254] Substantivul *pupa*, din compusul *bate-pupa*, apare în limbajul marinăresc numai în această formă, astfel că e nesemnificativ din punctul de vedere al articulării.

[255] Vezi § 78.

[256] WEIDELT, N. 10, consideră că s-a pornit de la construcţia cu pronume relativ eliptic, ceea ce nu este absolut necesar.

[257] În IORDAN, STIL. 218–219 pentru explicarea formelor nearticulate ale substantivelor din compusele de acest fel se recurge totuşi la analogie.

cască (mai obişnuit decît *cască-gură*), *Bine-Aude* şi *Bine-Vede*, cu verbul aşezat pe ultimul loc.

§ 83. Compusele de tip propoziţie care conţin un verb predicativ la mod personal prezintă o mare varietate de subtipuri, după forma verbului (mod, timp, persoană) şi după clasa lexico-gramaticală şi funcţiunea sintactică a termenilor care-l însoţesc.

I. — Compusele în care forma verbului este clară pot fi clasificate în trei subtipuri mai mari, după cum verbul se află la indicativ, la conjunctiv sau la imperativ. În cadrul fiecăruia dintre aceste trei subtipuri se disting numeroase feluri de formaţii, după părţile de vorbire care însoţesc verbul şi după funcţiunea lor sintactică.

A. Verbul la indicativ prezent, persoana întîi, a doua sau a treia singular poate fi însoţit:

a) de un substantiv cu funcţiune de subiect: *meşter-strică, soare-răsare, Apă-botează*;

b) de un substantiv sau pronume cu funcţiune de complement direct: *sărut-mîna, tai-mălaiul*; *(un) nu-ştiu-ce, rogu-te*;

c) de un substantiv cu prepoziţie sau de un adverb avînd funcţiune de complement circumstanţial: *Fuge-n-Lume*; *Aude-Bine, Vede-Bine*;

d) de două substantive, dintre care unul cu funcţiune de subiect, iar celălalt cu funcţiune de complement direct: *Ion-fierbe-piatră*.

B. 1. Verbul la conjunctiv prezent persoana a III-a singular, diateza activă, cu valoare de optativ este urmat:

a) de un pronume personal în acuzativ, forma neaccentuată, cu funcţiune de complement direct, şi de un substantiv articulat cu funcţiune de subiect: *bată-l-crucea, ucigă-l-crucea (pietrele, tămîia, toaca* etc.*)*;

b) de un pronume personal în acuzativ, forma neaccentuată, cu funcţiune de complement direct, şi de un substantiv cu funcţiune de element predicativ suplimentar, în compusul: *facă-l-rîpă*;

c) de un pronume reflexiv în acuzativ, forma neaccentuată, cu funcţiune de complement direct, şi de un substantiv sau pronume personal, forma accentuată, precedat de prepoziţie, cu funcţiune de complement circumstanţial de loc: *ducă-se-n-bolovani, ducă-se-n-tine, ducă-se-pe-pustii*.

Toate compusele construite astfel sînt eufemisme folosite în limba populară pentru substantivul *dracul*.

2. Verbul la conjunctiv prezent persoana a III-a singular, diateza pasivă, formează singur compusul: *fie-iertatul*.

C. Verbul la imperativ (pozitiv sau negativ) persoana a doua singular poate fi însoţit:

a) de un pronume personal sau reflexiv, în acuzativ, forma neaccentuată, cu funcţiune de complement direct: *nu-mă-uita*, pe lîngă care poate apărea un vocativ: *lă-mă-mamă, înşiră-te-mărgărite*;

b) de un pronume personal în acuzativ, forma accentuată, precedat de prepoziţii, cu funcţiune de complement indirect: *fugi-de-la-mine*;

c) de un pronume personal în dativ, forma neaccentuată, cu funcţiune de complement indirect, şi de un substantiv cu funcţiune de complement direct: *pişcă-i-floarea* (una dintre numeroasele variante ale substantivului *pişcă-n-floare*);

d) de un adverb, precedat sau nu de prepoziţii, cu funcţiune de complement circumstanţial: *vino-ncoace*;

e) de un substantiv în vocativ: *cruce-ajută, doamne-ajută.*

Următorul compus, în care apare un complement direct exprimat prin pronume negativ, are două variante, una cu verbul la indicativ prezent persoana I singular sau a III-a plural şi alta cu verbul la imperativ: *facnimică, fănimică* „leneş" [258].

II. — Compusele în care forma verbului este ambiguă, putînd fi calificată drept indicativ prezent, persoana a treia singular, sau drept imperativ, persoana a doua singular, trebuie încadrate în cîteva subtipuri, după cum verbul este urmat, mult mai rar precedat:

a) de un substantiv (adjectiv substantivizat) cu funcţiune de complement direct, ca: *cap-întoarce, cap-suceşte, înghite-cîlţi, papă-lapte, papă-tot, soarbe-zeamă, Frige-Vacă*;

b) de un substantiv, de un substitut al unui substantiv ori de un adverb precedate sau nu de prepoziţie, cu funcţiune de complement circumstanţial: *calcă-n-străchini, fluieră-n-bute, Calcăntraur, crede-lesne* [259], *Cată-n-Sus*;

c) de două substantive, dintre care unul cu funcţiune de complement direct, iar celălalt de complement indirect: *taie-cîinilor-frunză.*

Într-un compus ca *Arde-Pămînt* „loc unde au erupt gaze subterane, din cauza cărora pămîntul a ars pe o mare întindere" [260], substantivul poate fi interpretat fie ca subiect, fie ca un complement direct; în prima situaţie verbul trebuie considerat la indicativ, pe cînd altfel poate fi interpretat ca avînd o formă ambiguă.

Cel mai bogat şi mai important dintre toate subtipurile şi totodată cel mai reprezentativ pentru compusele de tip propoziţie este subtipul format dintr-un verb cu formă ambiguă urmat de substantiv cu funcţiune de complement direct.

§ 84. Compusele de tip frază sînt numai cîteva, în marea lor majoritate substantive comune: *tace-face, lasă-mă-să-te-las, n-aude-na-vede(-na-greul-pămîntului)* „persoană indiferentă, nepăsătoare" (în construcţie cu verbele *a fi* sau *a face*; cf. DA, s.v. *auzi*), epitete; *du-te-vino* „tevatură", (în terminologia navală) „instalaţie provizorie de transbordare a materialelor sau a persoanelor", *uite-popa-nu-e-popa*, numele unui joc de cărţi, *nu-ştiu-ce* (*Îi pîrîse pe chir Hagiul despre un **nu-ştiu-ce.*** PELIMON, în PION. ROM. 60). În materialul cercetat de noi

[258] Cf. WEIDELT, N. 39.
[259] BARONZI, L. 96.
[260] Cf. IORDAN, TOP. 331.

am întîlnit un singur nume propriu: *Calcatinge* (< *calcă* + *atinge*), poreclă dată unui om sprinten [261].

După cum se poate observa, compusele de acest fel formează scurte fraze în care propoziţiile sînt coordonate sau, mai rar, subordonate. Ele conţin două verbe predicative care pot sta la acelaşi mod, timp şi persoană (în exemplele de mai sus ambele verbe la indicativ prezent persoana a III-a singular sau la imperativ persoana a II-a singular) ori la moduri, timpuri şi persoane diferite (imperativ persoana a II-a singular şi indicativ prezent persoana a III-a singular; imperativ persoana a II-a singular şi conjunctiv prezent persoana I singular etc.). Verbele pot fi însoţite sau nu de alte părţi de vorbire care sînt, de obicei, pronume personale sau substantive [262] cu rol de complement direct ori de subiect.

O discuţie specială comportă compusele *nu-ştiu-ce* şi *n-aude-na-vede*... Cel dintîi dintre ele constă, la origine, dintr-o frază de două propoziţii *(nu ştiu ce are)*, din care a fost omis predicatul celei de-a doua.

Compusul *n-aude-na-vede (-na-greul-pămîntului)* are ca punct de plecare cunoscuta formulă rimată din basmele noastre populare:

N-Aude, na, Vede,
Na, Greul-Pămîntului,
Uşurelul-Vîntului.

Această formulă, prin care eroul principal, un tînăr vînător, cheamă în ajutor o vulpe, un lup, un urs şi un iepure cu puteri supranaturale, este alcătuită din interjecţia *na* şi numele proprii date acestor animale: *Aude*, *Vede* etc. Faptul că o parte din această formulă, în special cea iniţială *(n-Aude, na Vede)*, a ajuns să fie folosită ca epitet cu sens negativ („persoană care nu vrea să audă sau să vadă") se explică prin confundarea interjecţiei *na* cu negaţia *nu* (cf. DA, s.v. *auzi*).

§ 85. În ce priveşte comportamentul lor morfologic, compusele propoziţii şi fraze sînt în marea lor majoritate invariabile, avînd aceeaşi formă indiferent de caz şi număr: *un papă-lapte, unui papă-lapte, unor papă-lapte.* Totuşi un compus ca *zgîrie-nori* apare cu forma de nominativ plural articulat: *zgîrie-norii* şi de genitiv-dativ: *zgîrie-norilor* (*în eventualitatea construirii* ***zgîrie-norilor*** *proiectaţi* INF. BUC. 1968, nr. 4516, 4/1).

Marea majoritate a compuselor de acest fel fiind epitete, sînt de genul masculin cînd denumesc o persoană de sex masculin şi de genul feminin cînd se referă la o persoană de acest sex [263], deosebire care se realizează cu ajutorul articolului nehotărît la singular sau printr-un ad-

---

[261] Vezi CONSTANTINESCU, D. O. LII.

[262] Nu am considerat necesar să menţionăm aici adverbul negativ *nu* şi conjuncţia *să*, care nu joacă rol de părţi de propoziţie.

[263] Cf. Mioara Avram, *Genul „comun" în limba română*, p. 480 – 481.

jectiv care indică genul compusului: *un zgîrie-brînză, o zgîrie-brînză, nişte zgîrie-brînză, unor zgîrie-brînză, zgîrie-brînză ăsta, zgîrie-brînză aia.* Numele de noţiuni abstracte sînt de genul neutru: *nu-ştiu-ce, du-te-vino, vino-ncoace.*

Numele de lucruri nu au genul precizat. Unele dintre ele par a fi de genul masculin sau neutru: *un apără-roate*, altele de genul feminin: *o trage-lapte.*

§ 86. În latină nu există tipul de substantive compuse cu aspect de propoziţie sau de frază. După cei mai mulţi lingvişti, printre care şi MEYER-LÜBKE 630, el reprezintă o inovaţie romanică timpurie, întîlnindu-se, mai întîi, în diferite documente franţuzeşti şi italieneşti (redactate în latina medievală) din secolul al IX-lea sub forma unor nume geografice: *terra de* ***Cantalupis****, casalis in* ***Tenegaudia***[264]. Mai tîrziu apar nume proprii de persoane şi chiar de animale formate în acelaşi fel, de exemplu *Cercalmon* „aleargă prin lume", numele unui trubadur provensal din secolul al XII-lea, *Passecerf*, numele unui cal din *La Chanson de Roland.* Din secolul al XIII-lea, pentru limba franceză sînt atestate şi substantive comune ca *garde-robe, garde-mangier*[265].

Tipul acesta s-a dezvoltat în limbile romanice într-o măsură inegală. Limbi ca italiana şi mai ales franceza au format şi continuă să formeze numeroase compuse de acest fel (fr. *casse-cou, gratte-ciel*, it. *lavamano, batticuore*). În comparaţie cu aceste limbi, în română compusele cu aspect de propoziţie şi în special de frază[266] sînt mai puţin numeroase.

Există două compuse româneşti formate din verb + substantiv despre care se crede că sînt de origine latină: *cîrneleagă* „cea din urmă săptămînă sau cea din urmă zi după care biserica interzice (leagă) mîncatul cărnii", din *carne(m) liga* sau *ligat*, şi *cîşlegi* „timp în care se mănîncă (de) dulce şi la sfîrşitul căruia biserica interzice mîncatul produselor

---

[264] Meyer-Lübke crede că inovaţia este ulterioară secolului al VIII-lea. Cf. de acelaşi autor şi *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, dritte neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1920, p. 200. Sextil Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, discurs de recepţie la Academia Română, Bucureşti, 1920, p. 43, este de părere că tipul de compunere discutat datează cu cel puţin 2 – 3 secole înainte de epoca stabilită de Meyer-Lübke.

[265] Cf. BOURCIEZ 310. După Leo Spitzer, *Sur quelques emplois métaphoriques de l'impératif. Un chapitre de syntaxe comparative*, în „Romania" tom. LXXXIII (1952), nr. 1, p. 42 – 61, cele mai vechi formaţii din verb (imperativ) + substantiv (complement) sînt porecle cu valoare ironică, folosite de păturile cele mai de jos ale societăţii. Asemenea porecle au devenit ulterior substantive comune denumind profesii specializate, din care s-au putut dezvolta numele de unelte. Paul M. Lloyd, *A Possible Structural Factor in the Development of Verb-Complement Compounds in the Romance Languages*, în „Studia Neophilologica. A Journal of Germanic and Romance Philology", vol. XXXVIII (1966), nr. 2, p. 257 – 262, consideră că absenţa oricărui alt tip de compuse cu verb în sistemul romanic al compunerii a fost un factor important în fixarea şi extinderea tipului verb + complement.

[266] Compară de ex. *tace-face* cu it. *cantimplora, saliscendi*, fr. *chantepleure, tournevire*, sp. *chiticalla*. Id. *ibid.*

lactate'', din *caseu(m) liga* sau *ligat*[267]. Ele există şi în aromână : *cîrleagă*, *cîşleagă*[268].

În textele de limbă română veche apar foarte puţine compuse de acest fel. Primul reprezentant al acestui tip se întîlneşte atestat în două traduceri religioase din secolul al XVI-lea. E vorba de compusul *Aleargă-Cale*, din următorul pasaj : *Bucură-se ca uriaşul Aleargă-Cale.* (PS 31, Coresi, la HEM I 835). După Hasdeu *(loc. cit.)*, acest compus corespunde construcţiilor v.sl. *tešti pǫtĭ*, lat. *ad currendam uiam*, gr. *δραμεῖν ὁδόν*.

Pentru a reda în româneşte aceste construcţii, în special cea veche slavă, Hasdeu presupune că traducătorul fie a recurs la un compus existent, fie a creat el însuşi acest compus după un tip existent şi, probabil, productiv. Dintre cele două supoziţii, cea de-a doua pare mai plauzibilă, slaba asemănare dintre compusul românesc şi construcţia din alte limbi făcîndu-ne să presupunem că în română este vorba de o creaţie ad-hoc.

Bobotează (în graiurile de nord ale aromânei : *Boboteadză*[269]), cuvînt vechi (este atestat pentru prima oară într-un text de la mijlocul secolului al XVII-lea — cf. DA, s.v.), semianalizabil, care în ultima parte conţine forma verbală *botează*, este explicat în mai multe feluri: fie ca un compus din sl. *bogŭ* ,,Dumnezeu'' (sau chiar *voda* ,,apă'') şi *botează*, fie ca o transformare fonetică din *Apă-botează* (păstrat în Banat, Maramureş şi Haţeg) prin fazele intermediare **păbotează* > **pobotɜază*[270]. Ultima ipoteză pare mai verosimilă.

O altă formaţie, astăzi învechită, este substantivul *batgioc*[271] (PSALTIREA VORONEŢEANĂ, în PS 163, DVS 75r/21, CANTEMIR, HR. 169), sinonim cu compusul *bateregioc*[272] şi alcătuit, ca şi acesta din urmă, din termenii locuţiunii verbale *a-şi bate joc*, calchiată după bg. *бия си шега*[273].

La începutul secolului al XVIII-lea, în cronica lui Neculce se întîlneşte porecla *Frige-Vacă*, folosită de Neculce şi ca nume propriu. Budai-Deleanu în *Ţiganiada* creează compusul *Arhonda Suflăvînt*. Foarte rara apariţie a unor compuse de acest fel în textele vechi se explică prin carac-

---

[267] După TDRG, *cîrneleagă* şi *cîşlegi* provin din expresiile latineşti amintite, pe cînd după DA numai *cîrneleagă* e latin şi după modelul lui a fost creat *cîşlegi*, formă de plural pentru care trebuie presupus un singular **cîşleagă*, pe care de altfel îl întîlnim în aromână (PHILIPPIDE, P. 96). Petar Skok (*Remarques sur le pluriel dr. păresimi*, în BL XIII (1945) 48 — 52) crede că substantivul feminin *cîrneleagă* provine dintr-un adjectiv latin tematic **carnilīga*, apărut în mediile ecleziastice savante, după tipul lat. *carniuorus, carnifex*, ca determinant al substantivului *dies*. Acest compus a servit ca model lui *cîşlegi*, creat ceva mai tîrziu în stilul bisericesc cult din regiunea dunăreană. Pluralele *cîşlegi* şi *cîrnelegi*, care se datoresc analogiei cu *Paşti*, au determinat, arată Skok, pierderea legăturii semantice cu verbul *a lega* şi apropierea de substantivul *lege, legi*.

[268] Cf. T. PAPAHAGI, D., s. v.

[269] Cf. T. PAPAHAGI, D., s. v.

[270] Cf. TDRG, DA, S.V., CDDE, S.V. *boteza*, MIRSKA, C. 157.

[271] Vezi Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 133.

[272] Cf. § 35 III h.

[273] Cf. Al. Graur, *Note etimologice*, în SCL VII (1956), nr. 3—4, p. 275.

terul lor popular și afectiv, în contrast cu stilul textelor apărute în această perioadă. Din secolul al XIX-lea încoace asemenea compuse se întîlnesc uneori, deși nu prea frecvent, în textele scrise într-o limbă apropiată de cea vorbită (scrierile lui Pann, teatrul lui Alecsandri, basmele lui Ispirescu etc.).

În general nu există dovezi cu privire la momentul apariției celor mai multe compuse de acest fel. Se poate presupune însă că unele dintre ele, ca *Strîmbă-Lemne* și *Sfarmă-Piatră*, cu numeroasele lor variante (cf. § 77), folosite în basme, sînt vechi [274]. Marea majoritate a celorlalte compuse existau deja în secolul al XIX-lea, după cum se poate deduce din atestările întîlnite în diferite texte.

Formațiile mai vechi au servit ca model altora, create mai de curînd. La IORDAN, L.R.A. 231, sînt menționate, ca formații noi : *tîrîie-vătrai* „polițist, ofițer din vechea armată" [275], probabil după *tîrîie-brîu*, formație existentă la începutul secolului al XIX-lea, și *vîntură-vorbă*, după *vîntură-lume* și *vîntură-țară*.

Despre cîteva compuse se poate spune cu destulă siguranță că sînt adaptări relativ recente (a doua jumătate a secolului al XIX-lea, secolul al XX-lea) ale unor compuse străine, asemănătoare ca formație. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt atestate compuse ca *nu-mă-uita* (popular *ochii-păsăruicii*), tradus probabil din germ. *Verigißmeinnicht* (cf. fr. *ne-m'oubliez-pas*), și *du-te-vino*, ultimul notat în TDRG și format, poate, după fr. *va-et-vient*. *Mulge-capre* este calchiat după lat. *caprimulgus*. În secolul al XX-lea apare compusul *zgîrie-nori*, probabil calc după germ. *Wolkenkratzer*, cf. și fr. *gratte-ciel*, engl. *sky-scraper*, rus. *небоскрёб*.

După franceză sau poate după alte limbi au mai fost traduși și cîțiva termeni din limbajul tehnic : *bate-pupa* „velă la pupa unei bărci", calc după fr. *tapecul*, cu același sens [276] ; *apără-roate* „stîlp așezat pe marginea șoselei" și „trotuar îngust, amenajat pe podurile de lemn", cf. fr. *chasse-roue*, *boute-roue*, germ. *Radabweiser* ; *sparge-val* „un anumit fel de dig" (*așa-numitul* **sparge-val** *activ* ; *un sparge-val* INF. BUC. XIV (1966), nr. 4120, 4/1), cf. fr. (digue) *brise-lames*, germ. *Wellenbrecherdamm*, engl. *wave breaking dyke* ; (navă) *sparge-gheață*, cf. fr. *brise-glace*, germ. *Eisbrecher*, engl. *ice-breaker*, rus. *лёдокол* [277].

De cele mai multe ori însă, compusele străine, în special cele franțuzești, formate din verb și o altă parte de vorbire, pătrunzînd în română, nu au fost traduse de loc (fr. *rendez-vous*, devenit *randevu*) sau au fost traduse numai parțial (fr. *porte-drapeau*, devenit *portdrapel*).

---

[274] Compuse asemănătoare cu acestea din punct de vedere semantic, însă mai mult sau mai puțin deosebite ca structură, sînt cunoscute și în alte limbi, romanice sau neromanice. Pentru *Strîmbă-Lemne*, cf. fr. *Tord-Chêne*, germ. *Baumdreher* și *Holzkrummacher*, rus. *Вертодуб*, iar pentru *Sfarmă-Piatră*, germ. *Steinzerreiber*, *Felsenkripper*, rus. *Вертогор*. În aromână, se întîlnesc formații ca : *Alumtă-Ḱetre*, *Alumtă-munți* (cf. CAPIDAN, A. 522 ; T. PAPAHAGI, D., s.v.) identice ca sens și structură cu cele românești.

[275] Cf. și B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 115.

[276] Cf. M. Bujeniță, *Din terminologia nautică românească*, III : *Termeni marinărești de origine franceză*, în LR XV (1966), nr. 3, p. 296.

[277] Cf. MANECA, C. 199.

§ 87. După cum s-a putut observa din cele de mai sus, pentru substantivele compuse cu bază verbală, modelul străin joacă un rol cu totul redus.

În ce privește evoluția acestui tip de compunere se poate spune în linii mari că, deși viu în limbă și ușor de mînuit, folosit în special pentru a crea compuse ocazionale cu rol de epitete, nu a fost totuși prea productiv în trecut.

Puținele creații care mai apar și astăzi nu rămîn în limbă. Grație expresivității lor, dintre compusele existente se folosesc mai frecvent în limba vorbită actuală numai cîteva : *papă-lapte*, *tîrîie-brîu*, *pierde-vară*, *lasă-mă-să-te-las*, *gură-cască*, *încurcă-lume*, *zgîrie-brînză*, *du-te-vino*, *nu-mă-uita* etc. Altele, mai mult sau mai puțin folosite în trecut (de exemplu eufemismele substantivului *dracul*), aparțin astăzi mai curînd vocabularului pasiv al limbii române.

PREPOZIȚIE + (NUMERAL +) SUBSTANTIV SAU ALTĂ PARTE DE VORBIRE CU VALOARE DE SUBSTANTIV

§ 88. Substantivele compuse formate dintr-o prepoziție și un substantiv sau o altă parte de vorbire cu valoare de substantiv sînt comune și proprii. În timp ce în limba actuală compusele de acest fel, în marea lor majoritate creații populare, alcătuiesc un grup nu prea numeros, în limba veche acest tip de compunere este mult mai bine reprezentat, mai ales prin formații livrești.

§ 89. Termenii compuselor de acest fel sînt, de obicei, o prepoziție, simplă sau compusă, urmată de un substantiv, care, într-un singur exemplu din limba veche, apare precedat de un numeral *(cuncorn)*. Foarte rare sînt formațiile din prepoziție urmată de un pronume *(dedînsele)*, de un infinitiv *(demîncare)* sau de un adverb substantivizat (învechit, *de-susul*).

Substantivele compuse din prepoziție și substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv sînt compuse sintactice, avînd structura unor atribute, complemente ori nume predicative.

§ 90. Cele mai multe substantive comune care au ca prim termen al compunerii o prepoziție exprimă noțiuni temporale, fiind alcătuite toate în același fel : dintr-o prepoziție, mai obișnuit *după*, și un substantiv care exprimă la rîndul lui o noțiune temporală : *după-amiază*, cu varianta mai veche *după-amiazăzi* (*o frumoasă* ***după-amiazăzi*** KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 28), *după-masă*, *după-prînz(ă)* [278], format probabil după modelul compusului precedent, și chiar *după-toacă* (*într-o* ***după-toacă*** URECHIA, la TDRG, s.v. *toacă*), *subamiază* și *sunimiez* „timp cuprins între amiază și apusul soarelui ; chindie" (RĂDULESCU-CODIN, Î. 220),

---

[278] Cf. IORDAN, L.R.A. 55, 230, 508.

spre-seară (*era într-o* **spre-seară** GÎRLEANU, la J. Byck, *Derivație și sintaxă*, p. 125). Dintre compusele amintite, cele mai folosite în limba comună sînt *după-amiază* și *după-masă*. Restul apar rar în limba populară sau sînt creații livrești *(după-prînză)*.

Tot aici trebuie menționate și substantive compuse ca: *achindie* „chindie", *amurg*, *aprînz* „prînz", *avecernie* „vecernie", la care se mai poate adăuga *aleș* „pîndă", asemănător ca formație, dar exprimînd o noțiune modală. Aceste compuse sînt, la origine, construcții formate din prepoziția *a* cu sensul învechit „la" și un substantiv (*chindie*, *murg*, *prînz*, *vecernie*, *leș* „pîndă"). Inițial construcțiile au avut valoare adverbială, cum se poate constata din următorul citat: *Ereticii ... puindu-se* **aleș** (=la pîndă) *la locuri strîmte și ponoroase pre unde avea obicei sfîntul a trece*. DOSOFTEI, la TDRG, s.v. Ulterior, prepoziția *a* pierzîndu-și sensul, formațiile au devenit sinonime cu cele fără prepoziție. Cu excepția lui *amurg*, care s-a generalizat în această formă în locul mai vechiului *murg*, toate celelalte compuse discutate aici se folosesc astăzi regional.

Alte categorii semantice de substantive comune sînt mai slab reprezentate în limba contemporană: epitete: *fără-bani* (PANN, la TDRG)[279]; nume de lucruri: *demîncare*, *întredinți* (numai pl.: *Mărimea spetei nu atîrnă de lungimea ei, ci de numărul* **întredinților** *care îi are*. PAMFILE, I. C. 268), *cumpărțele* (numai pl.) „colindețe ce se dau de pomană" *(să împartă* **cumpărțele** COMAN, GL., s.v. *cumpărțit)*, *supat*, *supărete* „prispă" (COMAN, GL., s.v.), *subarbă* „gușuliță"[280], *subbărbie* „curelușă care trece pe sub bărbia calului, strună, bărbiță" (UDRESCU, GL.), *subdumbravă* „cărare lăturalnică printr-o pădure" (CHEST. IV 24/560 b), *subferestrar* „scîndura de jos a ferestrei (pe care se pot așeza diferite obiecte)" (CHEST. II 180/149, cf. și *ferestrar* „rama din peretele casei în care intră fereastra"), *fără-fund* „prăpastie" (DELAVRANCEA, la TDRG, s.v.); nume de boli: *dedînsele* și *dintruiele*[281] „reumatism", *deochi* și *dădăochi* (UDRESCU, GL.), *dindăvînt* *(Sînzeniile se culeg spre a tămădui cu ele lipitura, guturaiul,* **dindăvîntul** *și alte boale*. PAMFILE, S.V. 96); nume de noțiuni abstracte: *făr(ă)delege* (învechit și *fără-lege*), *fără-de-grijă*[282] *(libertatea și* **fără-de-grija***)*, *fără-de-nădejde* „deznădejde" *(cumplita* **fără-de-nădejde** *a lui Manlache)*, *fără-de-rost* *(mi-am dat din nou seama de* **fără-de-rostul** *meu)*, *fără-timp* *(***fără-timpul** *existenței noastre)*, *deceu* „un anumit fel de basm, care urmărește să dea răspuns unei probleme" (cf. HEM, s.v. *basm*, WEIDELT, N. 21).

După cum se poate vedea din materialul prezentat, în componența substantivelor compuse epitete, nume de lucruri, de boli și de noțiuni abstracte intră mai frecvent prepozițiile *de*, *sub* și, mai ales, *fără (de)*, foarte rar *cu*, *din*, *dintru*, *între*.

[279] Vezi și § 167.
[280] Cf. Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților* VI, în DR IX (1936–1938), 422.
[281] Cf. V. Bogrea, *Etimologii*, în DR IV (1924–1926), partea 2, 822–823.
[282] Această formație, ca și următoarele trei compuse cu *fără* (*de*) sînt consemnate la IORDAN, L. R. A. 230, cu citatele corespunzătoare.

Dintre compusele menţionate, o parte sînt formaţii populare: numele de boli şi majoritatea numelor de obiecte (cu excepţia lui *fără-fund*), în timp ce epitetele şi mai ales numele de noţiuni abstracte (exceptînd substantivul *fărădelege*) sînt formaţii culte, livreşti, creaţii ocazionale, la care s-ar putea adăuga şi altele, în funcţie de materialul cercetat. Categoria numelor abstracte era mult mai dezvoltată într-o fază mai veche a compunerii româneşti [283].

§ 91. Substantivele proprii sînt de cele mai multe ori nume geografice şi teritorial-administrative în alcătuirea cărora intră de obicei o prepoziţie cu valoare locală, mai frecvent *în*, *între*, *fără*, *la*, *sub*, rareori alte prepoziţii, ca: *asupra*, *după*, *peste*, şi un substantiv propriu sau comun, nume de loc: *Între-Putne* (coamă de deal), *Fără-Fund* (lac), *În-Poiană*, *La-Cerdac*, *Suplai*, *Sup(t)cetate*, *După-Deal*, *Peste-Apă*, *Suprapietrei* (< *(a)supra* „deasupra" + *pietrei*) [284] (localităţi), *Sub Tei* şi *Între Gîrle* (străzi).

O altă categorie de nume proprii aparţinînd acestui tip de compunere este cea a numelor de persoană, reprezentată prin formaţii ca: *Delavrancea*, *Decuseară*, *Decuvreme*, *Decătreziuă*, *Delapupa*, *Delagreaca*, *Delarăscruci*, care au ca prim termen o prepoziţie de obicei compusă (*de la*, *de cu*, *de către* etc.). Primul nume dintre cele menţionate mai înainte *(Delavrancea)*, după cum se ştie, este la origine un pseudonim. Cel de-al doilea este în acelaşi timp un nume de familie şi numele unui personaj din mitologia populară. Ca nume de familie are, probabil, drept punct de plecare o poreclă. Nume de familie provenite de asemenea din porecle sînt şi *Delapupa*, *Delagreaca*, *Delarăscruci*. În mitologia populară *Decuseară* denumeşte acelaşi personaj ca şi *Decuvreme* sau *Murgilă*, care are ca frate pe *Decătreziuă*, mai cunoscut sub numele de *Zorilă* [285].

§ 92. Compusele formate din prepoziţie + substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv se caracterizează prin unitate morfologică, indiferent de vechimea lor în limbă sau de gradul de fuziune a termenilor: *dindăvînt*, *dindăvîntul*; *după-masă*, *după-mese*, *după-masa*, *după-mesei*, *după-mesele* etc.

Uneori termenii compusului care prezintă un grad de fuziune mai avansat au suferit unele modificări formale, pierzîndu-şi individualitatea, fapt care se oglindeşte şi în ortografie *(supat*, *sunimiez)*.

Cît priveşte genul şi numărul compuselor discutate aici, se observă că de obicei ele concordă cu cele ale substantivului sau ale părţii de vorbire cu valoare de substantiv, folosite ca termen de compunere *(după-amiază*, feminin ca şi *amiază*; *supat*, neutru ca şi *pat)*. Situaţiile în care genul compusului diferă de al substantivului din interiorul lui sînt rare (*deochi*, neutru, faţă de *ochi*, masculin). Un compus ca *fără-bani* prezintă din

---

[283] Vezi § 93.

[284] Cf. Iordan, top. 332, 333, 495.

[285] Cf. Pamfile, duşm. 236.

acest punct de vedere situaţia întîlnită şi la alte epitete [286]. Compusul *după-prînz* are şi forma de feminin *după-prînză*, datorită analogiei cu alte formaţii de acelaşi fel, care conţin un substantiv feminin [287].

§ 93. Formaţii alcătuite dintr-o prepoziţie şi un substantiv se întîlnesc şi în latină: *sublingua*, numele unei plante, *supragamba* şi *subgamba* „ce qui est au-dessus, au-dessous de la jambe" [288]. O creaţie de acest fel a fost moştenită şi în română: **suoară* < lat. *sub ala* [289]. Compusului devenit neanalizabil i s-a adăugat din nou prepoziţia *sub* căpătînd forma *subsuoară*, care, la rîndul ei, atunci cînd *suoară* a încetat să apară independent în limbă, n-a mai fost simţită drept cuvînt compus.

În limba populară apariţia celor mai multe compuse de acest fel se datoreşte izolării unor construcţii sintactice (atribute, complemente, nume predicative). De exemplu, *demîncare* a putut fi izolat atît din: *lucruri de mîncare*, cît şi din: *duce* (sau *dă*) *de mîncare*. Substantivul *supat* (*Să vîră pîn fundurile* **supaturilor**. I. GOLESCU, în PR. DRAM. 62) a avut ca punct de plecare construcţii ca: *mătură sub pat*, *ţine un lucru sub pat* etc.

Unele substantive comune de acest fel, mai ales dintre cele întîlnite în limba literară, sînt calcuri după compuse străine: *fărădelege*, după v.sl. *bezakonije*, sau sînt creaţii pe teren românesc avînd drept model asemenea calcuri: *fără-de-grijă*, *fără-de-rost*. În legătură cu *fărădelege* mai trebuie menţionat şi faptul că modelul slav al acestei formaţii este reprezentat în româneşte şi prin împrumutul direct *bazaconie*, cuvînt neanalizabil. În timp ce *fărădelege* păstrează neschimbat sensul compusului slav, *bazaconie* s-a diferenţiat din punct de vedere semantic, ajungînd să însemne „ciudăţenie, bizarerie, lucru incredibil" [290].

După unii lingvişti şi o formaţie veche şi populară ca *deochi* poate fi pusă în legătură cu v.sl. *zglazŭ* [291].

În ce priveşte substantivele comune, materialul de care dispunem ne permite să facem unele aprecieri asupra evoluţiei acestui tip de compunere. Categoria aceasta, săracă astăzi, a cunoscut o mai mare dezvoltare în trecut, graţie unor calcuri savante după compuse străine, în marea lor majoritate vechi slave. Astfel în secolul al XVI-lea în traducerile religioase apar numeroase compuse care încep cu prepoziţia *fără(de)*, ca: *fără-de-apă* PS 156 (după v.sl. *bezvodĭnŭ*, cf. DHLR II 367), *fără-(de-)cinste* CC_2 389 (după v.sl. *bezčĭstije*), *fără-(de-)credinţă* CC_2 192, 276 (după v.sl. *bezvěrije*), *fără-fund* PS 81, CC_2 178 (după v.sl. *bezdŭna*, cf. DHLR II 367), *fără-timp* (*cu* **fără-timp** ... *plînge-ne-văm* CC_2 480, după v.sl. *bezgodĭnŭ*, cf. DHLR II 367), *supt-jărtăvnic* CC_2 298 (după v.sl. *podžrŭtvĭnikŭ*), *cuncorn* CORESI, PS. 69/14 (după v.sl. *inorogŭ*, gr. μονόκερως).

[286] Vezi § 55.
[287] Vezi § 90.
[288] Cf. BADER, C. N. 275.
[289] Cf. TDRG, s.v. *supţioară*, CADE, s.v. *subţioară*.
[290] Cf. HRISTEA, E. 167.
[291] Cf. MIRSKA, C. 181.

Există în aceste texte și unele compuse fără model străin : *deadevăr* COD. VOR. 108/14, *de-susul* PS 156, *demîncare* PH 92ᵛ/13.

Productivitatea procedeului slăbește mult în secolul al XVII-lea, cînd apar totuși unele compuse noi, ca de exemplu : *fără-de-obraz* LSR 46ᵛ²/8 (după v.sl. *bezobrazije), supceriu* „ceea ce este sub cer, pămînt, atmosferă" DOSOFTEI, la GCR I 267/334 (după v.sl. *podŭnebesije*). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului următor se observă o revenire la acest procedeu, de această dată în terminologia științifică și sub influența unor modele latinești : *în-loc-de-nume* (CREST. II 104) și *pentrunumele* (FUGARIU, Ș. CLXXXIX), după *pronomen* ; *spre-grăire* și *spre-grai*, (CREST. II 104, 127), după lat. *aduerbium*. O creație mai nouă (cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea) este *deceu*, calc după fr. *le pourquoi*, germ. *das Warum* etc. (cf. HEM, s.v. *basm*).

Puține dintre compusele vechi s-au păstrat pînă astăzi *(făr(ă)-delege, demîncare)*.

Creații livrești de felul celor întîlnite în limba veche apar foarte rar și în limba actuală și au un caracter ocazional (vezi § 90). Unele dintre ele (de exemplu : *fără-timp* [292], *fără-de-nădejde*, acesta din urmă întîlnit în limba veche ca adjectiv [293]), deși identice cu compuse livrești vechi, este foarte greu de presupus că au fost preluate din niște texte vechi, lipsite de circulație. Ele sînt, mai probabil, creații noi, efemere, după modelul lui *fărădelege*.

Numele proprii geografice provin, ca și substantivele comune, din izolarea unor grupuri sintactice : *Fără-Fund*, denumirea unui lac, a fost, probabil, mai întîi *lacul fără fund*. Unele dintre formațiile de acest fel prezintă modificări fonetice mai mult sau mai puțin importante față de grupul sintactic de la care au pornit : *Suprapietrei*, în care primul termen este prepoziția *asupra, Trevăile*, format din prepoziția *între* și substantivul articulat cu articol hotărît *văile* [294]. Ele sînt atestate în texte încă înainte de secolul al XVI-lea : *Între-Boile* (1451) DRH I 179.

În același fel au apărut și numele proprii de persoane, unele dintre ele atestate, la rîndul lor, în documente vechi : *Radoslav Supt Coastă* (1463) DRH I 207, *Dendrum* (1633), *Dilyavalya* (=*Delavale* 1680, 1726), *Delatur* (< *de laturi* 1726) [295].

§ 94. În general în limba actuală tipul prepoziție + substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv nu este productiv, chiar dacă apar uneori ocazional creații de acest fel.

PREPOZIȚIE + VERB LA SUPIN

§ 95. Tipul acesta de compunere este reprezentat în limba actuală prin cîteva substantive comune, alcătuite din prepoziția *de* urmată de

[292] IORDAN, L. R. A. 230, îl consideră calc după germ. *Zeitlosigkeit*.
[293] Vezi § 167.
[294] Vezi IORDAN, TOP. 494, 495.
[295] La Ștefan Pașca, *lucr. cit.*, p. 223, 224.

un verb la supin. Din foarte multe puncte de vedere (origine, structură sintactică, comportament morfologic) el poate sta alături de tipul prepoziție + substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv.

§ 96. Substantivele formate din *de* + verb la supin aparțin în marea lor majoritate limbii literare. Ele exprimă noțiuni din domeniul matematicii și încep să fie atestate pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: *dempărțit* (1785) și *deîmpărțit* (1801), *demmulțit* (1785) și *deîmmulțit* (1841), *descăzut* (1841). Alături de ele întîlnim și unele formații care nu s-au păstrat ulterior: *de-micșurat* (1785), *de-micșorat* și *de-împuținat* (1806)[296]. Deși au avut ca punct de plecare termeni latinești *(multiplicandus, minuendus)*, germani *(Multiplikand* și *Multiplicandus, Minuend* și *Minuendus)* sau chiar franțuzești *(multiplicande)*, nu seamănă de loc cu ei. De aceea trebuie mai curînd să presupunem că formațiile românești au avut ca model construcții sintactice cu prepoziția *de* + supinul (cf. și formația *cel de împărțit* 1801). În afară de compusele amintite, există o singură formație populară, rar folosită, *demîncat*, sinonimă cu *demîncare* și apărută, ca și aceasta, prin izolarea unui grup sintactic[297].

În ce privește structura sintactică și comportamentul morfologic al compuselor din prepoziție și supin vezi tipul prepoziție + substantiv sau altă parte de vorbire cu valoare de substantiv § 89 și 92.

SUBSTANTIV + PREPOZIȚIE + ADVERB

§ 97. Marea majoritate a substantivelor compuse construite în acest fel sînt toponimice, în special denumiri de localități care, de obicei, formează pereche. Primul termen al acestor compuse este un substantiv nume topic legat prin prepoziția *de* de unul din adverbele *sus* sau *jos*. Din punct de vedere sintactic substantivul joacă rol de termen determinat, în timp ce adverbul precedat de prepoziție îndeplinește funcția de determinant atributiv (atribut prepozițional adverbial), cu valoare locală, indicînd altitudinea solului sau cursul apei: *Bengeștii-de-Sus, Bengeștii-de-Jos*; *Rîmnicul-de-Jos, Rîmnicul-de-Sus*; *Sîmbăta-de-Jos, Sîmbăta-de-Sus*[298]. În felul acesta se evită posibilitatea de a se confunda două (uneori chiar trei) localități așezate una în apropierea celeilalte, care, din diferite motive, au fost numite la fel. Uneori întîlnim un singur nume, în loc de două cum ar fi de așteptat *(Aiudul-de-Sus, Atîrnații-de-Jos)*, fapt care se explică în special prin contopirea a două localități[299].

Substantive comune construite în acest fel sînt numai următoarele două nume de plante din limba populară: *cheotoarea-de-jos* și *cheotoarea-de-sus*.

---

[296] La URSU, T. 184, 185.
[297] Vezi § 93.
[298] Vezi și formațiile asemănătoare de la tipul substantiv + prepoziție + substantiv.
[299] Situația este discutată pe larg la IORDAN, TOP. 135 ș.u.

În ce priveşte flexiunea, compusele nu prezintă unitate morfologică, primul termen suferind modificări flexionare : *Rîmnicul-de-Sus*, *Rîmnicului-de-Sus*.

§ 98. Acest tip de compunere, inexistent în latină, a fost creat pe teren românesc, paralel cu tipul substantiv + prepoziţie + substantiv. Primele atestări de nume geografice de acest fel se întîlnesc în documentele slavo-române anterioare secolului al XVI-lea (*Şcheii-de-Jos* 1451) [300]. În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea apar de asemenea formaţii ca : *Suciul-de-Sus* (SB 60).

În traducerile unor texte religioase din secolul al XVI-lea, sînt atestate şi substantive comune, formaţii livreşti construite în acest fel, după model slav: *de-nou-rrăsădiţi* „mlădiţe" PH 121 v/6, *în-gios-arruncaţii* „cei căzuţi" PH 125r/16. Formaţiile de acest fel cu un adjectiv substantivizat determinat de un adverb construit cu prepoziţie corespund unora dintre cele alcătuite din adverb + adjectiv substantivizat, deoarece atît unele, cît şi celelalte sînt traduceri ale aceluiaşi original slav [301] (redat în româneşte cu sau fără prepoziţie înaintea adverbului).

§ 99. Numărul mare de nume de aşezări pe care îl găsim în DG şi la IORDAN, TOP. ne îndreptăţeşte să presupunem că într-o perioadă ceva mai veche, secolul al XVI-lea—al XIX-lea, o dată cu înmulţirea aşezărilor şi cu dezvoltarea a două aşezări foarte apropiate au apărut şi multe nume compuse perechi, de felul celor discutate. Ulterior contopirea a două localităţi apropiate a dus uneori la dispariţia unuia dintre ele.

Astăzi acest tip de compunere a devenit neproductiv.

NUMERAL + PREPOZIŢIE + SUBSTANTIV

§ 100. Este un tip de compunere sărac în formaţii şi puţin productiv. Din punct de vedere semantic el merge împreună cu tipul numeral + substantiv, între compusele aparţinînd acestor două tipuri neexistînd nici o diferenţă de sens. Deosebirea de construcţie dintre ele se datoreşte comportamentului numeralului faţă de substantivul determinat, care, după cum se ştie, pînă la *douăzeci* se ataşează direct substantivului, iar de la *douăzeci* încolo se leagă cu ajutorul prepoziţiei *de*.

În compusele de acest fel, substantive proprii sau comune, primul termen este un numeral cardinal (unicul numeral folosit pare a fi *patruzeci*), legat de substantivul următor prin prepoziţia *de*. Alături de compusele cu numerale propriu-zise pot fi incluse şi formaţiile care conţin substantivul *jumătate*, considerat de gramatici [302], datorită înţelesului său, drept numeral cardinal fracţionar.

---

[300] Cf. DONAT, A. G. 106.
[301] Vezi § 116.
[302] Cf. GRAM. ROM. I 192.

Din punct de vedere sintactic prepoziția și substantivul formează un atribut substantival prepozițional exprimînd materia măsurată, iar numeralul are rol de determinat.

Există un singur substantiv comun, *jumătate-de-pasăre* „codobatură”.

Substantivele proprii, ceva mai numeroase, aparțin unor categorii semantice diferite: *Jumătate-de-Pită*, numele unei constelații; *Patruzeci-de-Cruci*, numele unei comune; *Patruzeci de sfinți*, *Patruzeci de mucenici*, numele unei sărbători religioase.

Toate aceste compuse aparțin limbii populare.

Din cauza termenilor componenți și a noțiunilor exprimate, compusele de acest fel au caracter invariabil.

§ **101**. Acest tip de compunere reprezintă o inovație a românei. În textele vechi nu apar asemenea formații. Abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea unele cuvinte străine avînd ca prim termen de compunere pe *semi-* sau *(h)emi-* au fost traduse prin formații de acest fel, care au fost folosite un timp alături de neologismele împrumutate ca atare, fără să se păstreze. Alături de *imichiclion* și *semicerc (semicirc, semicirclu)*, primul, din ngr. ἡμικύκλιον, cel de-al doilea, calc parțial după lat. *semicirculus*, se întîlnesc *jumătate de cerc*[303] (1820—1830; și *jumătate-cerc* 1842), *jumătate de roți* (1780), *giumătate de crug* (1801—1814). Pentru aceste calcuri, cf. și germ. *Halbkreis*, fr. *demi-cercle*. Alături de *semimetal* (lat. *semimetallum*) și *imimetal* (ngr. ἡμιμέταλλον) apare și *jumătate de metal* (1811). *Jumătate de ostrov* (1795; și *jumătate-insulă* 1842) reprezintă o traducere al cărei model poate fi: rus. *полуостров* sau germ. *Halbinsel*.

Astăzi acest tip este neproductiv atît în limba literară, cît și în cea populară.

PREPOZIȚIE + ADJECTIVUL SUBSTANTIVIZAT *TOT* + SUBSTANTIV

§ **102**. Este un tip de compunere livresc, format din prepoziția *a*, adjectivul substantivizat *tot* (uneori în forma de feminin-neutru plural *toate*) și dintr-un substantiv, de obicei de origine verbală: *atotștiință* (BARCIANU, D.), *atotputință* (BARCIANU, D.), *atotputere* (CONACHI, P. 272), *atotprezență* (BARCIANU, D.), dar și *atotpărinte* (DRLU) [304]. Substantivele de acest fel sînt puțin numeroase și se întîlnesc rar. Mai frecvente sînt formațiile care circulă și ca adjective (de fapt adjective substantivizate) și în componența cărora intră un adjectiv substantivizat: *atotputernicul* (de la care a fost derivat substantivul *atotputernicie*), *atoatefăcătorul*, *atoatemilostivul*, *atotștiutorul* [305]. Folosite ca adjective, ele apar în special

[303] Pentru toate formațiile și pentru etimologii, cf. URSU, T. 252, 276.
[304] În DA, s.v. *atot-*.
[305] Vezi § 166 a.

pe lîngă substantivul *Dumnezeu*, în timp ce ca substantive au devenit sinonime ale acestuia, fiind aproape nişte nume proprii şi avînd întotdeauna forma articulată cu articol hotărît.

§ 103. Din punct de vedere sintactic adjectivul substantivizat precedat de prepoziţie are funcţiune de atribut substantival prepoziţional [306], exprimînd mai ales obiectul *(atotştiinţă, atoatefăcătorul)*, pe cînd substantivul aşezat pe ultimul loc îndeplineşte funcţiune de determinat. Compusul se deosebeşte însă de grupul sintactic de acest fel (care apare extrem de rar în limba actuală, avînd nuanţă arhaizantă) prin faptul că atributul precedă substantivul. Să se compare compusele ca: *atotputernicul*, *atoatefăcătorul* cu grupul sintactic din următorul citat: *Să staţi cu frică şi cu cutremur înaintea Domnului şi Stăpînului a toate!* VISSARION, M. 121.

Din cauza ordinii termenilor componenţi, compusele au unitate morfologică, modificîndu-se în flexiune şi articulîndu-se numai ultimul termen: *atotputernicul*, *atotputernicului*; *atotputinţă*, *atotputinţa*, *atotputinţe*.

§ 104. Compusele de tipul *atotfăcătorul* au apărut în secolul al XVI-lea, în textele religioase, ca traducere a unor termeni bisericeşti slavi [307]. Din limba literară unele dintre ele au pătruns şi în limba populară. Formaţii ca *atotputinţă*, *atotştiinţă* se întîlnesc abia în secolul al XIX-lea, după model străin, care de cele mai multe ori nu poate fi stabilit cu certitudine. Astfel *atotpărinte* reprezintă traducerea lat. *omniparens*; *atotprezenţă* a putut fi calchiat după lat. *omnipraesentia*, fr. *omniprésence* sau germ. *Allgegenwart*; *atotputinţă* sau *atotputere* după lat. *omnipotentia* sau fr. *omnipotence*; *atotştiinţă*, după lat. *omniscientia*, germ. *Allwissenheit*. Paralel cu formaţiile cu *atot-*, în secolul al XIX-lea au început să se folosească cele cu *omni-*: *omnipotenţă*, *omniprezenţă* [308].

Astăzi asemenea formaţii, puţin folosite şi în trecut, apar foarte rar, avînd caracter livresc.

ARTICOL POSESIV + SUBSTANTIV SAU PRONUME

§ 105. Acest tip constă din cîteva subtipuri destul de deosebite între ele în ce priveşte al doilea termen de compunere, care poate fi: un substantiv, un adjectiv substantivizat sau un pronume personal, alcătuind împreună cu articolul forme de genitiv; alături de ele a fost inclus şi un compus constituit dintr-un pronume posesiv, datorită asemă-

[306] În componenţa adjectivului el are valoare de complement.
[307] Pentru istoricul acestui tip, vezi § 166 a.
[308] Vezi § 132 pct. 3 a.

nării sale formale cu un genitiv (vezi, pentru toate subtipurile menționate aici, exemple la paragrafele următoare).

§ 106. Compusele formate din articol posesiv și substantiv sînt în marea lor majoritate nume proprii de persoane (nume de familie). În componența lor intră, ca termen de bază, un nume de persoană, mai rar comun, mai frecvent propriu, cel mai adesea de gen feminin, foarte rar masculin *(Alanchii, Airinei, Agrigoroaiei, Apăscăloaiei, Aioanei, Ababei, Avădanei, Aciobăniței,* dar și *Alupului, Alpopii).* Aceasta se explică prin faptul că procedeul este folosit, de obicei, în legătură cu originea maternă a persoanelor. Articolul care precedă substantivul are aproape totdeauna forma invariabilă *a,* deoarece procedeul este specific pentru Moldova [309].

Tipul acesta de compunere este vechi, după cum atestă forme arhaice ca *A Susoaie, A Lupoaie* [310]. În limba actuală el pare a nu mai fi productiv, poate și din cauza caracterului său rustic [311].

§ 107. Regional, sînt atestate ca sinonime pentru „dracul" formațiile *al-lui* și *al-răilor* [312], prima fiind forma de genitiv a pronumelui personal de persoana a treia, iar ultima, genitivul plural al unui adjectiv substantivizat.

În limba veche se întîlnește formația livrescă *al-său* „însușire" Dosoftei, Antim, în da, s.v.), probabil lipsită de circulație, calc după v.sl. *svojstvo* sau după gr. ἰδιότης [313].

PRONUME (ARTICOL) DEMONSTRATIV + (ADVERB +) ADJECTIV

§ 108. Compusele de acest fel sînt alcătuite de obicei din pronumele (articolul) demonstrativ *cel* sau din varianta lui regională *(h)ăl* și dintr-un adjectiv. Rareori compusul constă din articolul demonstrativ *cel (ăl)* urmat de adverbul de comparație *mai* și un adjectiv, formînd împreună un superlativ relativ.

Substantivele comune sînt foarte puțin numeroase și aparțin limbii populare. Ele sînt nume de boli: *cel-rău, cei-răi* (*Cînd omul (sau vita) se umflă în coș, are* ***cei-răi****.* Pamfile, b. 24), nume din mitologia populară: *ale-frumoase* „ielele", *ăl-mai-rău* „zmeul". Compusul *cel-pierit* este

---

[309] Cf. Dr. Ioan Bilețchi, *Un capitol de patronimie românească. Din toponomastica României*, Cîmpulungul-Moldovenesc, 1935; Graur, n. p. 131.

[310] Cf. Șt. Pașca, recenzie la I. Bilețchi, *Un capitol de patronimie românească*, în dr ix (1938), p. 339.

[311] Cf. Graur, n. p. 131.

[312] Cf. Coman, gl. 29.

[313] Cf. hem, da, s.v.

atît numele dat mai multor boli şi, prin extensiune, numele celui bolnav de această boală (*Se oblojeşte* **cel-pieritul.** PAMFILE, B. 24), cît şi numele unei plante.

Alte cîteva compuse de acest fel, formaţii învechite, menţionate în DA, s.v. *cel*, sînt: *cel-păduret* „cancer" (DOSOFTEI) şi *cel-adînc* „abis, haos" (HEM 263), singurele întîlnite în textele vechi.

Substantivele proprii de acest fel, puţin numeroase, sînt nume de familie: *Celmare*.

Despre apariţia şi vechimea acestor compuse nu se poate spune mare lucru din lipsă de informaţii.

Este de presupus că ele provin din grupuri sintactice ai căror termeni s-au sudat într-o măsură mai mare sau mai mică. Compusul *ale-frumoase* este echivalent cu adjectivul substantivizat articulat cu articol hotărît *frumoasele*.

Numele de familie *Celmare* şi *Hălmare*, *Hălmic* (atestate şi în documente vechi: *Helmik* 1722, *Helmare* 1726, *Helmarje* 1758, *Hel lung* 1788) [314] sînt la origine porecle, întocmai ca şi *Lungu(l)*, *Negru(l)*, cu care se şi aseamănă, cu diferenţa că ultimele nu sînt compuse, deoarece articolul hotărît enclitic nu formează un cuvînt de sine stătător. Aceste compuse corespund ca formaţie mai curînd tipului de nume proprii compuse franţuzeşti, alcătuite din articol hotărît şi adjectiv: *Legrand*, *Lebon*, *Leblanc*.

Compusele formate din articol sau pronume şi adjectiv nu prezintă un grad de unitate morfologică avansat, cu excepţia numelor proprii ca *Celmare* şi a substantivului comun *cel-pierit*. Pe cîtă vreme primul are genitiv-dativul *lui Celmare*, ca orice nume propriu masculin de persoană, ultimul se articulează *cel-pieritul*, cu genitiv-dativul *cel-pieritului* (cf. PAMFILE, S. V. 96, id. B. 24).

PRONUME (ARTICOL) DEMONSTRATIV + PREPOZIŢIE + SUBSTANTIV

§ 109. Formaţiile de acest fel sînt alcătuite din: *cel* sau din varianta lui regională *ăl*, urmat de o prepoziţie simplă sau compusă şi un substantiv în acuzativ şi corespund unui grup sintactic format dintr-un determinat pronominal şi determinantul lui atributiv: *ăl-cu-coarne*, *cel-de-pe-comoară*, *ăl-din-bolovani*, *ăl-din-rîpă*, *cel-din-baltă*, *cel-de-pe-scorbură* etc. Toate aceste formaţii sînt eufemisme ale substantivului *dracul* (*L-a luat* **cel-de-pe-scorbură.** PAMFILE, DUŞM. 38; *Cînd* **cel-din-baltă** *se apropie de om.* Id. ibid. 282). Din această cauză ele pot fi incluse mai curînd printre numele proprii compuse decît printre cele comune. Din punctul de vedere al flexiunii ele se comportă ca nişte compuse lipsite de unitate morfologică *(cel-de-pe-comoară, celui-de-pe-comoară)*. Aceste

[314] La Ştefan Paşca, *Nume de persoane . . .*, p. 251, 271.

formații se aseamănă cu tipul alcătuit din pronume (articol) demonstrativ + prepoziție + adverb.

Asemenea formații, neatestate în limba textelor vechi, apar astăzi numai în limba producțiilor populare.

PRONUME (ARTICOL) DEMONSTRATIV + PREPOZIȚIE + ADVERB

§ **110.** Există un singur compus construit în acest fel: *Cel-de-Sus*, sinonim cu substantivul propriu *Dumnezeu*. Compusul, folosit astăzi atît în limba vorbită, cît și în limba literaturii artistice, este mai vechi, fiind atestat din secolul al XVII-lea încoace (v. CAZ. 439, ISBD 106).

Formația are la bază un grup sintactic frecvent în limbă.

PRONUME REFLEXIV + SUBSTANTIV

§ **111.** Compusele de acest fel, alcătuite din pronumele reflexiv *sine*, mai ales sub forma *sin-*, și un substantiv, sînt formații livrești calchiate după model străin.

În limba actuală există un singur substantiv construit în acest fel: *sinucigaș*, din *sine* + *ucigaș*, după fr. *suicide*, la care putem adăuga pe *sinucidere*, care poate fi interpretat ca infinitiv lung substantivizat al verbului *sinucide* sau ca un compus din *sine* + *ucidere*. Amîndouă substantivele apar în secolul trecut, mai vechi fiind *sinucidere*. Acesta se întîlnește în dicționare [315] pe la mijlocul secolului al XIX-lea, alături de *sinucide*, ca traducere a fr. *suicide* „sinucidere; sinucigaș", în timp ce *sinucigaș* este atestat pentru prima oară, după DA ms. (la Iacob Negruzzi), pe la sfîrșitul aceluiași secol. Alt compus din aceeași familie, care apare în aceleași dicționare, poate fără să fi circulat în realitate, este *sinucigător* „sinucigaș".

O altă creație din secolul al XIX-lea este substantivul *sin(e)iubire* [316] „egoism, iubire de sine", care traduce fr. *amour-propre*. Un infinitiv asemănător lui *sinucidere* este *sinamăgire*, care apare într-un dicționar de la sfîrșitul secolului trecut [317].

Compusele de acest fel sînt asintactice și se caracterizează prin unitate morfologică.

ADVERB + SUBSTANTIV

§ **112.** În limba actuală există un singur substantiv comun mai cunoscut, care ar putea fi încadrat în acest tip: *binecuvîntare*, infinitivul lung al verbului *binecuvînta*.

---

[315] Cf. VALIAN, V., s.v. *sinucidere*, POENAR, s.v. *suicide*.
[316] Cf. POENAR, s.v. *amour*, MARCOVICI, D. 226/12, cf. 228/27, WEIDELT, N. 19.
[317] Cf. GHEȚIE, R. M., s.v.

În afară de el, există cîteva creații ocazionale, alcătuite dintr-un infinitiv lung substantivizat la forma negativă și adverbul *mai* intercalat între prefixul negativ și infinitiv: *nemairăbdare* (la IORDAN, L.R.A. 232) și *nemaivenire* (*nemaivenirile Gildei* id. ibid.). Compusele acestea au avut drept model adjective ca *nemaipomenit*.

În sfîrșit, mai pot fi amintite aici și formațiile: *mai-mărime* (la IORDAN, L.R.A. 230) și (învechit) *mai-mărie* (CC_2 282), care au ca punct de plecare compusul *mai-mare*, după modelul căruia au fost formate sau de la care au fost derivate.

§ 113. Tipul acesta de compunere, atît de slab reprezentat în limba actuală, este mai bogat în limba veche, datorită numeroaselor formații după model străin (slav, grec, latin), care apar în textele traduse, ca, de exemplu: *prejur-gură* „gura hainei care înconjoară gîtul", după gr. περιστόμιον; *prejur-piept* „partea hainei care înfășoară pieptul", după gr. περιστήθιον; *jos-culcare* „culcare pe jos" DOSOFTEI, în DA, s.v. *jos*; *potrivă-dare* DOSOFTEI, în PS 210, 286, după v. sl. *vŭzdanije*; *înainte-gîndire* „previziune" DOSOFTEI, la ROSETTI-CAZACU, I.L.R. I 127, după gr. πρόνοια; *înainte-punere* CREST. II 104, după lat. *praepositio*; *împrejurstare* „circumstanță" CANTEMIR, în CREST. II 69 și *stare-împrejur* MAIOR, la URSU, T. 169, după lat. *circumstantia*.

SUBSTANTIV SAU ADJECTIV + ADVERB DE COMPARAȚIE + SUBSTANTIV

§ 114. Tipul acesta de compuse este atestat rar și numai pentru numele proprii de persoană sau de animale personificate din basme: *Albă-ca-Zăpada*, *Șchiopul-cît-Cotul* (nume de persoane), *Greu-ca-Pămîntul*[318] (numele unui animal; de fapt există un nume mai lung, *Ușor-ca-Vîntul-Greu-ca-Pămîntul*, care conține două comparații și care, din cauza lungimii lui, nu se folosește întotdeauna în întregime). Primul nume este o creație după model străin și apare într-un basm cult de origine germană (cf. fr. *Blanche-Neige* și germ. *Schneeweisschen*, *Schneewittchen*, deosebite însă ca structură), în timp ce ultimele două se întîlnesc în basme populare.

ADVERB + ADJECTIV SAU ADVERB

§ 115. În limba actuală există cîteva substantive formate dintr-un adverb de comparație și un adjectiv sau adverb, avînd aspectul unor comparative sau al unor superlative: *mai-mare* „superior" [319], *preaplin* „dispozitiv montat la un recipient", la care se adaugă creația personală

[318] Cf. DRĂGANU, R. S. 78.

[319] La Șincai (cf. FUGARIU, Ș. CLXXVII) pluralul *mai-marii* înseamnă „strămoșii", după lat. *maiores*.

cu caracter ocazional *mai-bătrîn* (***Mai-bătrînul** ține la funcțiunile lui.* La IORDAN, L.R.A. 230). Primul compus, *mai-mare*, apare în secolul al XVI-lea și este, la origine, comparativul de superioritate al adjectivului *mare*. Cel de-al doilea, *preaplin*, este o formație nouă din limbajul tehnic, probabil un calc după fr. *trop-plein*. *Mai-bătrîn* pare a fi creat după modelul lui *mai-mare*.

Inventarul ar mai putea fi sporit cu adjective substantivizate, ca: *nou-născut*, *sus-numit*, *clarvăzător*, alcătuite dintr-un adverb (cu rol de determinant circumstanțial) și un adjectiv de cele mai multe ori de origine verbală [320].

§ **116.** Compusele care conțin un adverb de comparație sînt ceva mai numeroase în limba veche, și anume în textele religioase din secolul al XVI-lea. Pe lîngă formația *mai-mare* (CC_2 27, PO 137/21), singura păstrată, apar și alte compuse: *mai-susul* (PS 213), *mai-giosul* (PH 52^r/9, CC_2 282), *mai-mulții* (PS 158). Originea lor nu este prea clară: probabil că este vorba de traduceri ale unor comparative slave, de exemplu: *mai-mulții*, după v.sl. *množaišii* (cf. PS glosar) sau de creații după modelul acestor comparative traduse.

În ceea ce privește adjectivele substantivizate ca: *nou-născut*, categoria este mai bine reprezentată în limba veche decît în cea actuală. Unele formații întîlnite în textele mai vechi cercetate de noi sînt numai substantive, de exemplu: *depreură-dobînditoriŭ* „moștenitor" COD. VOR. 152/13, după v.sl. *sŭnaslědinikŭ*, cf. DHLR II 367; *gios-lepădații* PS 301, 302, cf. v.sl. *nizvrěšti* „a arunca (jos), a lepăda", cf. PS glosar; *împreună-sunătoare* (FUGARIU, Ș. CLXXXIX), după lat. *consonantia*; *împreună-făcători* (1814—1818), cf. fr. *coefficient*, la URSU, T. 171; *jos-însemnații* BĂLCESCU, la GHICA, A. 664, după fr. *soussignés*.

După cum s-a putut constata din materialul prezentat, acest tip de compunere, mai productiv în secolul al XVI-lea, este astăzi neproductiv, cu excepția adjectivelor substantivizate amintite.

ADVERB + ADVERB + ADVERB DE COMPARAȚIE + SUBSTANTIV

§ **117.** Există un singur substantiv compus de acest fel: *mai mult ca perfect*, folosit în terminologia gramaticală. Din punct de vedere sintactic acest compus constă dintr-un adverb la comparativ *(mai mult)* și complementul lui circumstanțial de mod comparativ *(ca perfect)*. Formația, apărută probabil în secolul nostru, este un calc savant după lat. *plusquamperfectum*, fr. *plus-que-parfait*. (În unele dicționare de la mijlocul secolului trecut, compusul franțuzesc menționat mai sus este tradus prin perifraza: *vremea mai mult ca trecută*. Vezi POENAR, CODRESCU, s.v. *parfait*.)

---

[320] Vezi § 162.

Compusul *mai mult ca perfect* se caracterizează prin unitate morfologică *(mai mult ca perfectul)*.

PRONUME + PRONUME

§ **118**. Există un singur compus mai vechi, astăzi neanalizabil, format din două pronume nehotărîte juxtapuse, în raport de coordonare copulativă: *unealtă*, singular refăcut din pluralul *unealte*, rezultat din alăturarea pronumelor *une* + *alte(le)* (*Va vrea să cheltuiască une-altele besericii. Îndreptarea Legii* 1652, la J. Byck, *Derivație și sintaxă*, p. 126) [321].

SUBSTANTIV + PREPOZIȚIE + PRONUME

§ **119**. Există un singur substantiv compus construit din acești termeni. E vorba de numele popular al unei substanțe chimice nedefinite mai de aproape: *apă-de-nimic* (ȘEZ. IV 29, în DA, s.v. *apă*).

Cea de-a doua parte, formată din prepoziția *de* și pronumele negativ *nimic*, poate fi interpretată ca un atribut pronominal prepozițional a cărui valoare nu e prea clară (exprimă destinația sau proveniența).

SUBSTANTIV + CONJUNCȚIE + SUBSTANTIV

§ **120**. Substantivele compuse formate astfel sînt cîteva: *frate-și-soră* (BARONZI, L. 134), numele popular al unei plante (probabil aceeași ca și *sor-cu-frate*), *punct și virgulă*. Faptul că acesta din urmă este un cuvînt compus se vede din felul în care se acordă în propoziție, de exemplu atunci cînd e folosit ca subiect: *Punctul și virgula este însă preferabil* (*Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, p. 68). După cum se poate observa din acest citat, compusul este lipsit de unitate morfologică. Despre compusul *frate-și-soră* nu putem spune nimic în acest sens din lipsă de atestări.

Din punct de vedere sintactic între termenii celor două compuse există un raport de coordonare copulativă redat cu ajutorul conjuncției *și*.

ADJECTIV + PREPOZIȚIE + SUBSTANTIV

§ **121**. Singurul substantiv compus format din acești termeni este: *Galben-de-Soare*, numele unui cal dintr-o poveste populară. În ce privește raporturile sintactice dintre termenii acestui compus, față de adjectivul așezat pe primul loc, substantivul precedat de prepoziție îndeplinește funcțiunea de complement (probabil circumstanțial de mod).

---

[321] Vezi și PHILIPPIDE, P. 97.

INTERJECȚIE + SUBSTANTIV

§ 122. Substantivele compuse de acest fel, puțin numeroase, sînt creații populare de circulație restrînsă, nume de păsări: *țichi-drac*, una din denumirile date pitulicii (BĂCESCU, PĂS. 317), *chichivară* (și *chițivară*, *tițivară*, *țințivară* etc.), *ciuciucîlț*, denumiri ale pițigoiului (id. ibid. 327, 328, 329).

Apariția lor se explică în diferite feluri. Astfel prima parte a cuvîntului *țichi-drac* este o interjecție onomatopeică reproducînd sunetul păsării, în timp ce ultima parte este un substantiv, care, probabil, a fost alăturat onomatopeii din dorința de a se reda o anumită însușire a păsării, de exemplu vioiciunea și neastîmpărul ei. (În unele regiuni pasărea este de altfel numită, poate din aceleași motive, *drăcuș*, *drăcușor* BĂCESCU, PĂS. 313.) *Chichivară* (*chițivară* etc.) este o formație rezultată din interpretarea cîntecului emis de pițigoi primăvara drept o anunțare a verii (cf. și *simți-vară*, *simț-a-vară*), iar *ciuciucîlț* are ca punct de plecare sunetul emis de pițigoi la sfîrșitul iernii și interpretat drept îndemn adresat femeilor de a lăsa torsul cîlților, ca simbol al muncii de iarnă (BĂCESCU, PĂS. 340, 342).

Dată fiind structura acestor formații, nu se poate vorbi de existența unor raporturi sintactice între termenii lor.

TIPURI DE COMPUNERE DEZVOLTATE[322]

§ 123. Termenii care intră în componența acestor tipuri de substantive compuse sînt întotdeauna în număr mai mare de doi (exceptînd uneltele de legătură și articolele). Între ei, din punct de vedere sintactic, există de obicei raporturi de subordonare de tip atributiv: unul dintre termeni, mai ales primul, are rol de determinat, în timp ce ceilalți sînt determinante ale acestuia sau formează un șir de determinante, dintre care unele sînt în același timp și determinate: *trei-frați-pătați*, *iarba-datului-și-a-faptului*, nume de plante; *moș-cu-trei-ghimpi*, numele unui pește.

Varietatea combinațiilor, după felul termenilor care le alcătuiesc, este foarte mare. Dăm mai jos principalele tipuri întîlnite:

— substantiv + prepoziție + numeral + substantiv: *sînge-de-nouă-frați*, *slăbănog-cu-cinci-degete*, *ciocănaș-cu-două-cozi*, nume de plante;

— numeral + substantiv + adjectiv: *trei-frați-pătați*;

— substantiv + substantiv în genitiv + substantiv în genitiv: *goliciunea-fetei-pădurii*, nume de plantă, *Crucea-Miezului-Nopții*, astronomie populară;

— substantiv + substantiv în genitiv + adjectiv: *buruiana-argintului-viu*;

322 Pentru definirea acestei categorii de compuse vezi § 24.

— substantiv + pronume + prepoziţie + substantiv: *coarda-ălor-din-vînt*, nume de plantă;

— substantiv + substantiv în genitiv + conjuncţie + articol posesiv + substantiv în genitiv: *iarba-datului-şi-a-faptului*, nume de plantă.

Toate categoriile de mai sus sînt foarte slab reprezentate, cu excepţia celei dintîi, care e ceva mai bogată în formaţii.

Un tip deosebit, care nu conţine un substantiv cu rol de determinat, este: *Între-Răzeşi-şi-Poduri*, alcătuit dintr-o construcţie completivă sau atributivă.

§ 124. Compusele de acest fel sînt atît substantive comune, cît şi proprii. Cele comune sînt, aproape toate, nume de plante: *trei-fraţi-pătaţi*, şi, mai rar, de animale: *peşte-cu-şapte-nume*. Substantivele proprii întîlnite sînt nume de persoane: *Şchiopul-cu-Barba-cît-Cotul*, *Jumătate-de-Om-Călare-pe-Jumătate-de-Iepure-Şchiop* (nume din mitologia populară), nume de constelaţii: *Fata-Mare-din-Horă*, *Fata-de-Împărat-cu-Cobiliţa*, nume de locuri: *Cracul-cu-Doi-Lupi*, *Între-Răzeşi-şi-Poduri*. În interiorul lor se află adeseori un compus: *palma-Maicii-Domnului*, *Pîrîul-lui-Căciulă-Arsă*. Formaţiile de acest fel sînt creaţii populare şi sînt atestate numai în limba contemporană.

§ 125. Marea majoritate a compuselor de acest fel nu prezintă unitate morfologică: *sînge-de-nouă-fraţi*, *sîngele-de-nouă-fraţi*. Fac excepţie formaţiile care încep cu un numeral şi care se comportă ca nişte substantive invariabile *(trei-fraţi-pătaţi)*.

SUBSTANTIVE ÎN STRUCTURA CĂRORA INTRĂ ELEMENTE DE COMPUNERE

§ 126. Substantivele compuse de acest fel sînt nume comune şi proprii, ultimele fiind puţin numeroase în comparaţie cu cele dintîi.

SUBSTANTIVE COMUNE

§ 127. Substantivele comune aparţin cu precădere stilului tehnico-ştiinţific, deşi ele se întîlnesc şi în alte stiluri (publicistic, beletristic, administrativ etc.).

În ce priveşte stilul tehnico-ştiinţific cel mai bine reprezentate sînt următoarele categorii semantice:

— numele unor discipline şi al persoanelor care lucrează în domeniul acestor discipline: *geologie*, *geografie*, *istoriografie*, *dermatologie*, *teatrologie*; *geolog*, *geograf*, *istoriograf*, *dermatolog* etc.;

— numele unor procedee sau metode: *colecistografie, gastroscopie, acupunctură, hormonoterapie, telepatie, fotocataliză, autoinducție, biometrie* etc.;

— numele unor aparate, al unor instrumente, unelte etc.; *lactometru, semiconductor, microbalanță, termostat, telegraf, porthartă, hidroavion, bormașină*;

—numele unor substanțe: *hidrocortizon, izobutenă, hemoglobină, bicarbonat, clorofilă, lactoglobulină, larvicid, calcopirită, feldspat*;

— numele unor unități de măsură: *decagram, decimetru, kilometru, mililitru* etc.;

— numele unor boli: *cardioscleroză, tahicardie, gastroenterită, dermatomicoză, aerofagie*;

— numele unor încrengături, ordine, familii etc. de animale și de plante (mai rar ale unor animale și plante): *coleoptere, diptere, conifere, cheiroptere, unicorn, botriocefal, cinocefal* etc.

În alte stiluri ale limbii literare se întîlnesc compuse care denumesc noțiuni din sfere semantice variate: *autocritică, autodidact, autoservire, baschetbal, fotoreportaj, fotoreporter, genuflexiune, mezalianță, mezzo-soprană, microinterviu, neorealism, pseudoartist, trilogie.*

Singurele formații întîlnite în limba populară sînt cele cu elementul de compunere *baș-*: *baș-marghiol* (TEODORESCU, P.P. 455, PĂSCULESCU, L.P. 161—162), *baș-caimacan* (TEODORESCU, P.P. 563), *baș-calic* (ȘEZ. VI 169) [323].

§ 128. După felul termenilor componenți, substantivele comune în structura cărora intră elemente de compunere pot fi clasificate în următoarele categorii:

a) Compuse formate numai din elemente de compunere combinate între ele, și anume: teme românești sau străine, cuvinte străine, elemente de compunere cu aspectul unor cuvinte, unite sau nu prin vocală de legătură [324]. *Stereotomie* „ramură a tehnicii care se ocupă cu studiul intersecțiilor corpurilor solide" (din fr. *stéréotomie*) este alcătuit din elementul de compunere *stereo-*, format din tema *stere-*, desprinsă din gr. στερεός „solid", la care s-a adăugat vocala de legătură *-o-*, și *-tomie*, element de compunere creat pe baza gr. τομή „secțiune, tăietură", avînd forma unui cuvînt (compară de ex. cu *fobie, manie*); *oscilogramă* „diagramă înregistrată de un oscilograf" (după fr. *oscillogramme*) este format din tema *oscil-* (la origine tema lat. *oscillatio*), pe care o întîlnim în *oscila, oscilație*, urmată de vocala de legătură *-o-*, și *-gramă*, element de compunere avînd ca punct de plecare cuvîntul grecesc γράμμα „scriere".

b) Compuse alcătuite din elemente de compunere (teme, cuvinte străine, elemente de compunere cu aspectul unor cuvinte) combinate cu cuvinte existente independent, legate sau nu prin vocală de legătură:

---

[323] Cf. Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în SMFC I, p. 31—32. Vezi și discuția făcută în lucrarea de față, § 134.

[324] În ce privește felul vocalelor de legătură, originea lor etc., vezi § 9.

biomecanică, compus alcătuit din *bio-*, temă desprinsă din gr. βίος „viață”, și substantivul *mecanică*; *stereochimie*, din *stereo-* și *chimie*; *mezzo-soprană* (< it., fr. *mezzo-soprano*), din *mezzo-*, care reprezintă pe it. *mezzo* „mijlociu, de mijloc” și *soprană*.

Tot din această categorie fac parte și substantivele compuse dintr-o temă sau dintr-un cuvînt străin și un substantiv alcătuit la rîndul lui dintr-unul sau mai multe elemente de compunere (combinate sau nu cu cuvinte existente și independent în limba noastră): *biogeologie*, compus format din tema *bio-* și substantivul *geologie*, acesta din urmă alcătuit din tema *geo-* și elementul de compunere cu structură de substantiv *-logie*. În același fel sînt formate și alte compuse ca, de exemplu, *antropogeografie*, *biobibliografie*, *microradiografie*.

c) Compuse formate din cuvinte existente și independent în limba română și unite între ele printr-o vocală de legătură: *anotimp*, *citatomanie*.

Substantivele în structura cărora intră teme (subtipurile *a* și *b*) formează grupul cel mai numeros și totodată cel mai important al substantivelor comune compuse de tip tematic. Compusele constînd numai din cuvinte existente și independent în limba română, unite prin vocală de legătură (subtipul *c*) sînt puține la număr.

§ 129. După cum a reieșit și din paragraful precedent, termenii componenți ai substantivelor comune în structura cărora intră elemente de compunere sînt: teme, cuvinte străine inexistente independent în limba română, elemente de compunere asemănătoare unor substantive românești și cuvinte românești existente și independent.

1. Temele reprezintă elementul de compunere specific acestui tip de substantive comune compuse. Substantivele compuse în structura cărora intră elemente de compunere conțin mai ales teme neologice întîlnite și în cuvinte românești necompuse (simple sau derivate) sau teme străine care nu apar decît în compuse. Temele pot fi așezate pe primul sau, mai rar, pe ultimul loc al compusului. Uneori aceeași temă poate apărea atît pe primul, cît și pe ultimul loc. Prima parte a substantivului compus *balneologie* este elementul de compunere *balneo-* format din tema *balne-* (desprinsă din lat. *balneum* „baie”), întîlnită și în adjectivul *balnear*, urmată de vocala de legătură *-o-* (pentru *-logie* vezi pct. 3). *Cardiograf* „aparat care înregistrează grafic pulsațiile inimii” este alcătuit, la rîndul său, din două teme, legate prin vocala *-o-*: tema inițială *cardi-*, (din gr. καρδία „inimă”), care apare și în adjectivul românesc *cardiac*, și tema finală *-graf* (din gr. γράφειν „a scrie”), care se întîlnește și în cuvintele *grafic*, *grafie*. Într-un mod asemănător este format și *electroscop*, din tema inițială *electr-* (de origine greacă, cf. *electric*, *electricitate*) și tema finală *-scop* (izolată din gr. σκοπεῖν „a privi”), care însă nu apare și în cuvinte românești necompuse.

Marea majoritate a temelor inițiale, indiferent dacă se întîlnesc sau nu și în cuvinte românești necompuse, sînt de origine greacă sau, în mai mică măsură, latină. În ce privește alte aspecte ale temelor ini-

ţiale sînt valabile observaţiile generale făcute în introducere [325]. La cele spuse acolo trebuie adăugat faptul că există unele compuse tematice create în limba noastră care au pe primul loc o temă românească mai veche, de exemplu : *apometru*, *molicid* (acesta din urmă, numele unei substanţe toxice împotriva moliilor), *brazdometru* (creaţie glumeaţă : ***Brazdometrul** e un cuvînt încă necunoscut şi care, de fapt, nici nu are un înţeles bine definit. Aşa au numit tractoriştii, mai mult în glumă, stinghia de lemn gradată cu care se măsoară adîncimea arăturii.* SCÎNTEIA, la DIMITRESCU, c. 133). Uneori tema aşezată pe primul loc este a unui nume propriu (mai ales de persoană), formaţiile de acest fel fiind atît împrumuturi : *galvanocauter*, *galvanoscop* (probabil din fr. *galvanocautère*, *galvanoscope*, de la numele lui *Galvani*), *dantolog* (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 2, 3/1, cf. it. *dantologo*, de la *Dante*), cît şi creaţii româneşti : *eminescolog*, *eminescomanie* (la IORDAN, L.R.A. 227) [326].

Cît priveşte temele aşezate pe ultimul loc, ele sînt mai puţine decît cele iniţiale şi, în marea lor majoritate, se întîlnesc într-un număr mai mult sau mai puţin redus de formaţii. De exemplu, după materialul nostru, *-(a)gog*, *-ambul*, *-duct*, *-ftong*, *-mant* apar în cîte două-trei substantive compuse, iar *-(a)gon*, *-pod*, *-zaur (-saur)*, într-un număr ceva mai mare de substantive (în jur de zece formaţii) [327]. Dintre temele finale care apar într-un număr mare de formaţii menţionăm pe *-graf*, *-log*, *-scop* [328]. Originea temelor finale este greacă şi latină : *-(a)gog* este tema adjectivului grecesc ἀγωγός „care conduce", *-ambul*, a verbului latinesc *ambulare* „a merge", *-ftong*, a substantivului grecesc φθόγγος „sunet" etc.

Un număr destul de mare de teme pot să apară atît pe primul, cît şi pe ultimul loc al substantivului compus. Unele dintre ele au acelaşi sens în ambele poziţii : *lit* înseamnă „piatră" atît în *litografie* şi *litosferă*, cît şi în *aerolit*, *monolit*, iar *antrop* „om", atît în *antropogeneză*, *antropologie*, cît şi în *filantrop*, *pitecantrop*, *sinantrop*. Altele, ca cele de mai jos, pot prezenta în unele formaţii anumite diferenţe semantice atunci cînd ocupă primul loc, faţă de cazul cînd se află pe ultimul loc : *graf* [329], în compuse de tipul *grafometru*, *grafologie* înseamnă „scriere", pe cîtă vreme în : *accelerograf*, *comediograf*, *oscilograf* înseamnă „(aparat sau persoană) care scrie, care înregistrează" ; *fil* în *filotehnie*, *filozofie* înseamnă „iubire", iar în *arghirofil*, *bibliofil* „(persoană) care iubeşte" [330]. Cînd sînt plasate pe ultimul loc, unele elemente de compunere apar într-un număr mai mare de formaţii decît atunci cînd sînt situate pe primul loc (de exemplu *-drom* faţă de *dromo-*, *-graf* faţă de *grafo-*, *-log* faţă de *logo-*) [331].

---

[325] Vezi § 9.

[326] Vezi şi pct. 4 al acestui paragraf.

[327] Vezi § 132, pct. 2, 3.

[328] *Ibid.*, pct. 1.

[329] Din această temă provine şi cuvîntul *graf* „mod de reprezentare grafică a locului geometric al unei funcţii", care a luat naştere prin prescurtarea expresiei *graphic formula* (cf. *The Oxford English Dictionary*, vol. IV, 1961, s.v. *graph*).

[330] Vezi § 171, pct. 2.

[331] Vezi § 132, pct. 1, 2, 3.

2. Cuvintele străine inexistente şi independent în lexicul limbii române apar ca elemente de compunere în unele substantive compuse împrumutate dintr-o limbă străină şi în formaţiile româneşti create după modelul acestora. De exemplu: *feld-*, din *feldmareşal*, *feldspat*, este germanul *Feld* „cîmp" (cf. germ. *Feldmarschall*, *Feldspat*); *juris-*, din *jurisconsult*, *jurisdicţie*, *jurisprudenţă*, este genitivul substantivului latinesc *jus* „lege" (cf. lat. *jurisconsultus*, *jurisdictio*, *jurisprudentia*) [332]; *deca-* „zece" din compusele *decalog*, *decalitru* este numeralul grecesc cu aceeaşi formă. Compusul *lumpenproletariat* este format din *lumpen-* (germ. *Lumpen* „petic, zdreanţă"), cuvînt străin care nu există în româneşte, şi *proletariat*. În compusul *colontitlu*, semicalc după fr. *colonne-titre*, primul termen s-a păstrat neschimbat, tot astfel în *avangardă*, din fr. *avant-garde*. Compusele *portbagaj*, împrumutat din fr. *porte-bagages*, *portaltoi*, calchiat după fr. *porte-greffe*, sau *portbuletin*, *porthartă*, create în româneşte după modelul formaţiilor de acest fel, conţin elementul de compunere *port-*, împrumutat din francezul *porte* (imperativ persoana a II-a singular sau indicativ prezent persoana a III-a singular de la verbul *porter*). În substantivele compuse *demimondenă*, mai vechi *demimondă*, *demisol* [333], cel dintîi din fr. *demi-mondaine*, al doilea din fr. *demi-monde*, iar al treilea fără corespondent în dicţionarele franţuzeşti consultate [334], apare ca prim element de compunere fr. *demi* „jumătate". Faptul că acest element de compunere, mult folosit în franceză, nu a cîştigat teren în română se poate explica prin concurenţa lui *semi-*, element de compunere cu acelaşi înţeles, bine reprezentat încă de la începutul secolului al XIX-lea [335].

3. Elementele de compunere asemănătoare prin sufix sau desinenţă cu substantive româneşti apar numai ca termeni finali ai substantivelor compuse [336]: *-algie (gastralgie, cardialgie)*, *-centrism (egocentrism, heliocentrism)*, *-craţie (autocraţie, aristocraţie, democraţie, gerontocraţie, teocraţie, turcocraţie)*, *-dinamie (farmacodinamie)*, *-fonie (cacofonie, metafonie, radiofonie)*, *-gonie (cosmogonie, teogonie)*, *-liză (bacterioliză, fotoliză, electroliză)*, *-locvenţă (grandilocvenţă)*, *-logie (cosmetologie, grafologie, meteorologie, urologie)*, *-plastie (cheratoplastie, galvanoplastie)*, *-scopie (gastroscopie, radioscopie)*, *-termie (aluminotermie)*, *-zofie (filozofie, teozofie)* etc.

---

[332] *Jurisconsult*, la origine lat. *juris consultus*, a devenit, prin etimologie populară, *jurist consult*, *juris* fiind înlocuit prin *jurist*, iar *consult*, identificat cu românescul *consult* „consfătuire între mai mulţi medici, pentru a pune diagnosticul unei boli".

[333] Afară de Scriban, d., dicţionarele mai vechi de 1940 nu înregistrează nici una dintre formaţiile menţionate. Scriban, d., notează numai pe *demimondenă* şi *demimondă*; *demisol* pare a fi un compus ceva mai nou decît celelalte două menţionate mai înainte.

[334] Semnalăm totuşi că în *Dicţionar tehnic poliglot*, Bucureşti, 1963, s.v. *subsol*, pentru acest cuvînt se dă corespondentul fr. *demi-sol*.

[335] Cu toate acestea Iorgu Iordan (l.r.a. 218) include pe *demi-* pe lista „celor mai obişnuite pseudoprefixe din limba noastră actuală", fără să ilustreze prin exemple acest punct de vedere.

[336] Uneori elementele de compunere de acest fel, izolate din compuse, au devenit substantive de sine stătătoare. Vezi § 9.

Ele sînt cuvinte sau elemente de compunere greco-latine, întîlnite uneori ca atare chiar în compuse greceşti sau latineşti originale (lat. *-loquentia*, de la *loquor*, apare în *blandiloquentia*, *breuiloquentia*; -κρατια, de la κράτος „putere", în θεοκρατία, ἀριστοκρατία; -λογια, de la λόγος, în θεολογία), sau create în limbile moderne după modelul acestora, mai ales din cuvinte greceşti (*-dinamie*, cf. gr. δύναμις „putere").

Unele elemente de compunere ca: *-buz* (în forma sa originară *-bus*), *-tron*, *-rama*, întîlnite în formaţii împrumutate, ca de exemplu: *autobuz*, *troleibuz*; *ciclotron*, *betatron*, *sincrofazotron*; *cinerama*, au rezultat din izolarea arbitrară, pe plan internaţional [337], a unor fragmente de cuvinte. Astfel din *omnibus* „un anumit fel de vehicul folosit pentru transportarea în comun a pasagerilor", la origine dativul plural al adjectivului latinesc *omnis*, a fost separată desinenţa *-bus*, care a preluat sensul cuvîntului din care a fost izolată. Origine întrucîtva asemănătoare are şi *-tron*, izolat, la rîndul lui, din ἤλεκτρον, cuvînt de origine greacă, format din tema ἠλεκτρ- şi desinenţa -ον. În sfîrşit, *-rama* reprezintă tăierea greşită a cuvîntului grecesc ὅραμα „spectacol", din compusul *panorama* [338].

4. Cuvintele existente şi independent în limba română apar în compuse în combinaţie cu teme sau cuvinte străine, ori cu alte cuvinte existente independent. Ele sînt în special substantive.

Substantivele comune aşezate pe primul loc sînt de gen masculin sau neutru, de obicei legate de termenul următor printr-o vocală de legătură: *grizuscop* (< fr. *grisouscope*), *grizumetru* (< fr. *grisoumètre*), *gazoanalizator* (probabil creaţie pe teren românesc), *ciobotecă* „colecţie de cioburi arheologice" (în DN, s.v.; vezi şi *anotimp*, *citatomanie*, menţionate la § 128 c). După cum s-a mai arătat [339], compusele care au pe primul loc un cuvînt întreg urmat de o vocală de legătură nu se deosebesc de cele care au o temă străină identică formal şi ca sens cu un cuvînt românesc. Compară, de exemplu, *gazoanalizator* sau *anotimp*, avînd ca primi termeni de compunere substantivele româneşti *gaz*, *an*, cu *defectoscop* (< fr. *défectoscope*), în care *defect* reprezintă, la origine, tema lat. *defectus* „lipsă, distrugere, uzură", temă care pe teren românesc s-a confundat cu substantivul *defect*.

Uneori substantivul aşezat pe primul loc este un nume propriu. De obicei formaţiile de acest fel sînt creaţii străine, împrumutate, în care numele propriu este legat sau nu prin vocală de legătură de cea de-a doua parte a compusului: *belinograf* (< fr. *bélinographe*, de la numele propriu *Bélin*), *curiepunctură* (< fr. *curiepuncture*, de la numele savanţilor *Curie*), *voltametru* (< fr. *voltamètre*, de la numele fizicianului *Volta*),

---

[337] În asemenea situaţii nu se poate stabili cu siguranţă în ce limbă anume a avut loc această izolare. Este probabil ca ea să se fi produs simultan în mai multe limbi.

[338] Cf. acad. Al. Graur, *Cuvinte rău formate*, în LR VII (1958), nr. 2, p. 1—4; id. *Studii de lingvistică generală*, [Bucureşti] 1960, p. 88—89; J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne" XXV (1957), nr. 4, p. 247; O. Södegard, *Nouveaux emplois du suffixe* ***-rama***, în „Le français moderne" XXXI (1963), nr. 3, p. 219—222.

[339] Vezi § 9.

dar *balcanolog*, probabil o creație românească avînd pe primul loc numele geografic *Balcan(i)* [340].

Foarte rar (mai ales în formații învechite, lipsite de circulație) se întîlnesc ca termeni ai compuselor de felul celor discutate aici și alte părți de vorbire decît substantive. Ele sînt însă situate întotdeauna pe primul sau pe primele locuri și pot fi legate sau nu printr-o vocală de legătură: *patrulater* (din *patru* + *-later*); învechite: *lungo-foco-vărsătoriu*, *sutametru* „centimetru" (ultimul la URSU, T. 166).

Cuvintele întregi așezate pe ultimul loc sînt numai substantive comune (vezi mai sus exemple ca *gazoanalizator*, *citatomanie*, *frigoterapie* etc.).

§ 130. Elementele de compunere (teme, cuvinte străine) așezate pe primul loc provin, în marea lor majoritate, din termeni care, în limba de origine, sînt substantive, adjective sau numerale. Cele desprinse din alte părți de vorbire (pronume, adverbe) sînt foarte puține. Atît unele, cît și celelalte păstrează valoarea părții de vorbire de la care provin [341].

Elementul de compunere de origine pronominală *auto-*, datorită valorii lui de pronume reflexiv, se alătură în special unui infinitiv lung (*autoîncîntare* „încîntare de sine", *automișcare*, *autoliniștire*, *automulțumire*). Singurul element de compunere inițial cu valoare verbală este *port-* (din fr. *porte-*, format de la verbul *porter*) [342].

Elementele de compunere (teme, elemente de compunere asemănătoare unor substantive) situate pe ultimul loc au diferite valori substantivale, și în special:

a) valoarea unor substantive-nume de instrument (*-duct* „instrument care duce", *-scop* „...care observă", *-stat* „...care oprește", în *apeduct*, *oviduct*; *electroscop*, *astroscop*; *termostat*);

b) valoarea unor substantive-nume de agent (*-fil* „persoană care iubește", *-latru* „...care se închină la...", *-man* „...care e pasionată de...", *-mant* „...care ghicește...", în *bibliofil*, *zoolatru*, *meloman*, *necromant*);

c) valoarea unor substantive-nume de acțiuni sau calități (*-algie* „durere", *-filie* „iubire", *-logie* „știință, studiere", *-scopie* „privire, vedere", în *coxalgie*, *arghirofilie*, *astrologie*, *radioscopie*).

Unul și același element de compunere final poate să aibă atît valoare de nume de instrument, cît și de nume de agent (*-metru* „aparat; (mai rar) persoană care măsoară", *-graf* „aparat; persoană care notează", în *alcoolmetru*, *vitezometru*, dar *topometru*, *geometru*; *accelerograf*, *cardio-*

---

[340] Vezi și pct. 1 al acestui paragraf, în care se înregistrează compuse deosebite de acestea numai prin faptul că numele propriu nu apare întreg, ci sub formă de temă.

[341] Vezi § 9.

[342] Pentru interpretarea fr. *porte-*, din formații ca *porte-plume*, vezi nota 248.

graf, dar *dactilograf*). Există elemente de compunere care cumulează toate trei valorile menţionate mai sus. De exemplu *-cid* exprimă instrumentul *(insecticid)*, agentul şi acţiunea, ultimele două valori putînd apărea chiar la acelaşi compus *(fratricid)*.

Elementele de compunere care exprimă agentul sau instrumentul corespund adeseori unor elemente de compunere sau unor cuvinte existente şi independent care exprimă acţiunea sau rezultatul ei (*-scop* faţă de *-scopie*; *-fil* : *-filie*; *-latru* : *-latrie*; *-man* : *(-)manie*; *-mant* : *-manţie*; *-graf* : *(-)grafie* etc.).

Situaţia aceasta se explică uneori prin existenţa, în limba de origine, a două cuvinte deosebite (*-mant*, la origine gr. μάντις „ghicitor", şi *-manţie*, gr. μαντεία „facultatea de a prezice"), alteori prin faptul că un element de compunere a apărut pe baza altuia (*-scopie* este, la origine, gr. σκοπία „acţiunea de a observa", iar *-scop* a putut proveni din acest substantiv).

§ 131. În ce priveşte raporturile sintactico-semantice care se pot stabili între termenii compuselor care conţin elemente de compunere, ele sînt, în marea majoritate a formaţiilor întîlnite, de tip atributiv. Elementul aşezat, de obicei, pe primul loc are valoare de atribut (adjectival, substantival, pronominal), în timp ce elementul aşezat pe ultimul loc este echivalent cu determinatul, fapt cu atît mai uşor de sesizat cu cît termenii sînt mai uşor identificaţi de vorbitor : *electromotor* înseamnă „motor electric"; *neorealism* „realism nou"; *hidroterapie* „terapie hidrică" sau „cu apă"; *nucleoproteidă* „proteidă nucleară, de nucleu, a nucleului"; *conifere* „purtătoare de conuri"; *apometru*, *lactometru*, *ozonometru* „măsurător de apă, de lapte, de ozon"; *bimileniu* „două milenii"; *patruped* „(cu) patru picioare"; *bisulfură* „sulfură dublă". Există însă şi unele compuse (luate din greacă sau create în diferite limbi după model grecesc[343]) în care primul termen este echivalent ca sens cu determinatul, iar termenul următor, cu determinantul celui dintîi : *filantropie* „iubire de oameni", *filotehnie* „înclinaţie deosebită pentru arte şi inovaţii tehnice".

Rareori se întîmplă ca raportul dintre cei doi termeni ai compusului să fie echivalent cu un raport de coordonare copulativă : *gastroenterită* „gastrită şi enterită" sau *metroanexită* „metrită şi anexită". După cum se poate observa, ambele formaţii menţionate constau din doi termeni legaţi prin vocala *o*, dintre care ultimul este un derivat cu sufix *(enterită, anexită)*, iar primul reprezintă tema extrasă dintr-un derivat de acelaşi fel ca şi ultimul *(gastr-* din *gastrită*, *metr-* din *metrită)*, evitîndu-se astfel repetarea sufixului.

De obicei sensul compusului este apropiat de cel rezultat din analiza raporturilor semantico-sintactice dintre termeni.

Cînd substantivul compus este format din mai mult de doi termeni, prima temă poate fi echivalentă din punct de vedere semantic cu determinantul unui substantiv compus. În *electrocardiogramă* „cardiogramă

---

[343] Cf. J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, p. 242–243.

electrică", *electro-* este echivalent cu un atribut al substantivului *cardiogramă*; tot astfel poate fi interpretat şi *bio-* faţă de *geografie*, în *biogeografie* „geografie biologică".

Mai rare sînt situaţiile în care, din punct de vedere semantic, atît primul, cît şi cel de-al doilea termen se află pe acelaşi plan, întregul compus fiind echivalent cu un substantiv determinat de două atribute coordonate. În *biobibliografie* „scriere despre viaţa şi opera (cuiva)", *bio-* şi *biblio-* sînt echivalente cu atribute ale substantivului *grafie*. Într-un mod asemănător trebuie interpretate şi *otorinolaringologie* „ştiinţa urechilor, a nasului şi a gîtului", *hemoleucogramă* „notarea hematiilor şi a leucocitelor".

Compusele al căror prim element de compunere este *port-* se aseamănă, în ce priveşte relaţiile semantico-sintactice care se pot stabili între termeni, cu substantivele compuse formate dintr-un verb cu aspect de indicativ prezent persoana a III-a sg. sau de imperativ persoana a II-a sg. urmat de un substantiv cu funcţiune de complement direct (compară *porthartă* cu *zgîrie-nori*).

§ 132. După cum se poate constata din dicţionarele uzuale ale limbii române, elementele de compunere se pot întîlni în cîte unul, două sau trei substantive compuse, ori pot forma serii mai mult sau mai puţin numeroase, ceea ce impune clasificarea lor în cîteva categorii, în funcţie de bogăţia inventarului de compuse în care apar. Deoarece dicţionarele uzuale cuprind în special formaţii stabile de mai largă circulaţie şi neglijează, în principiu, atît formaţiile de prea strictă specialitate, cît şi pe cele ocazionale sau foarte noi, s-ar putea crede că o asemenea clasificare nu corespunde realităţii. Confruntarea materialului din dicţionare cu datele furnizate de unele lucrări de formare a cuvintelor sau obţinute în urma lecturii întîmplătoare a periodicelor confirmă în general informaţiile oferite de dicţionare în sensul că elemente de compunere care apar în dicţionare într-un număr mare de formaţii apar şi într-un număr mare de formaţii neînregistrate. Fac excepţie cîteva elemente de compunere: *cine-*, *cvasi- (cvazi-)*, *mini-*, care se întîlnesc în dicţionare într-un număr mic de substantive compuse, în timp ce în limba presei ele sînt mai bine sau chiar foarte bine reprezentate [344]. Pentru aceste elemente luarea în consideraţie a creaţiilor noi, ocazionale, neinserate în dicţionare, este absolut necesară.

1. Elementele de compunere cele mai folosite, care se întîlnesc în cel mai mare număr de substantive compuse, sînt:

a) [345] *aero-* (*aerobioză*, *aerocartograf*, *aerodinam*, *aerodină*, *aerodrom*, *aerofagie*, *aerofar*, *aerofobie* etc.); *aut(o)-* (cu sensurile „însuşi, singur": *autarhie*, *autoagresiune*, *autobiografie*, *autocataliză*, *autoclav(ă)*, *autocraţie*, *autoinducţie*, *automişcare* etc.; cu sensul „automobil, maşină":

---

[344] Pentru elementele de compunere iniţiale mai des folosite în limba presei actuale cf. Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, p. 77—78.

[345] Au fost grupate sub *a* elementele de compunere iniţiale şi sub *b* elementele de compunere finale.

autobasculantă, autobază, autocamion, autocar, autostradă, autoşenilă etc.)[346]; *bi-* (*bicarbonat, bicarbură, biciclu, bicorn, bigeminism, bilentilă, bimestru* etc.); *bio-* (*biochimie, bioclimatologie, biodinamică, bioelement, biogeneză, biografie, biolit, biomasă, biometrie* etc.); *cine-*[347] (*cineamator, cineanimator, cineclub, cinefil, cinerama, cinerestaurant, cinescop* etc.); *di-* (*dibrometan, dicotiledon, didinamie, diedru, diencefal, dimetru, dipol* etc.); *electro-* (*electroacustică, electroanaliză, electrocapilaritate, electrocar, electrocauter, electroceramică, electrochimie* etc.); *filo-* (mai ales în substantive provenite de la adjective: *filoenglez, filofrancez* etc.)[348]; *foto-* (*fotocartare, fotocataliză, fotocatod, fotocelulă, fotochimie, fotoconductibilitate, fotoefect* etc.); *geo-* (*geobotanică, geochimie, geocronologie, geofizică, geosferă, geotehnică* etc.); *helio-* (*heliograf, heliogravură, heliometru, helioplastie, helioscop, heliostat* etc.); *hidro-* (*hidroamelioraţie* şi *hidroameliorare, hidroavion, hidrobiologie, hidrocarbură, hidroceluloză, hidrociclon* etc.); *izo-* sau *iso-* (*isoglosă, izoalcani, izoamplitudine, izoanaliză, izoclină, izodinamie, izofază, izopod* etc.); *macro-* (*macrobie, macrocosm, macrocristalin, macromoleculă, macronucleu* etc.); *micro-* (*microanaliză, microbalanţă, microbiologie, microcentrală, microchimie, microclimă, micrococ, microcosmos, microraion*[349] etc.); *mini-*[350] (*minifotbal, minifustă, minigolf, miniinterviu, minijupă, minitelevizor, miniradio* etc.); *mono-* (*monoachenă, monobloc, monobrăzdar, monocultură, monogeneză, monografie, monohibrid, monohidrat* etc.); *neo-* (*neoantrop, neocatolicism, neoclasicism, neocolonialism, neoconfucianism, neocortex, neoformaţie, neorealism, neosalvarsan* etc.); *orto-* (*ortocentru, ortoceras, ortodiagramă, ortoepie, ortografie, ortofonie, ortogeneză* etc.); *piro-* (*pirofor, pirogravor* şi *pirogravură, piromanţie, piromanie, piroscaf* etc.); *poli-* (*polialcooli, poliartrită, polibrăzdar, policlinică, polifonie, poligraf, polisemie, polisilogism, polivitamină* etc.); *port-* (*portaltoi, portbagaj, portbaionetă, portbilet, portcuţit, portelectrod, portperie* etc.); *proto-* (*protopop, protoiereu, protobromură, protoiodură, protoistorie* etc.); *pseudo-* (*pseudocultură, pseudodemocraţie, pseudoepigraf, pseudomembrană, pseudopod, pseudoştiinţă* etc.); *psih(o)-* (*psihanaliză, psihastenie, psihiatrie, psihogeneză, psihografie, psihogramă* etc.); *radio-* (*radiodiagnostic, radioemiţător, radiografie, radioizotop, radiologie, radioscopie, radioterapie* etc.); *semi-* (*semiarticulaţie, semiaxă, semicentenar, semicerc, semicolonie*[351] etc.); *stereo-* (*stereoacustică, stereoautograf, stereochimie, stereocromie, stereofonie, stereogramă, stereometru* etc.); *tele-*[352] (cu sensul „la distanţă": *telecomandă, telecomunicaţie, telefon, telefotografie, telegraf, tele-*

---

346 Un număr de substantive compuse cu *auto-*, calcuri după model rusesc, sînt semnalate de HRISTEA, E. 168.

347 În special în compuse ocazionale de dată recentă. Cf. Lucreţia Mareş, ***Cine-*** *element de compunere în limba română*, în SMFC V 65—70.

348 Vezi § 171 pct. 2 b; IORDAN, L. R. A. 221.

349 În ce priveşte originea acestei din urmă formaţii, cf. HRISTEA, E. 131—132.

350 Vezi Luiza Seche, *Elementul de compunere* ***mini-***, în SMFC V 71—81.

351 Pentru originea acestei formaţii, cf. HRISTEA, E. 168.

352 Vezi Luiza Seche, ***Tele-...***, în LR XIV (1965), nr. 3, p. 407—412; Iorgu Iordan, *Roum.* ***tele-***, în „Revue de linguistique romane publiée par la Société de linguistique romane", tom. XXXI, 1967, p. 246—251. Cf. şi Flora Şuteu, *lucr. cit.*, p. 21—22.

gramă, telemetru etc. ; cu sensul „televiziune" : *telejurnal, teleconcurs, telepartener, telereporter, telespectator* etc.) ; *termo-* (*termochimie, termoelectricitate, termograf, termoluminiscență, termoregulator* etc.) ; *tri-* (*triatlon, tricicletă, triclorură, tricorn, trigamie, trigon, trimestru, trinitrofenol, trinitroglicerină, trioxid* etc.) ; *zoo-* (*zoobiologie, zoochimie, zooeconomie, zoofagie, zoofit, zoofobie, zoogenie, zoolit* etc.) ;

b) *-graf* (*accelerograf, altigraf, anemograf, fiziograf, șapirograf* etc.) ; *-gramă* (*aerogramă, cablogramă, dactilogramă, fotogramă, pentagramă, tabulogramă* etc.) ; *-log* (*decalog, monolog, necrolog, neurolog* etc.) [353] ; *-logie* (*amfibologie, arheologie, craniologie, fenomenologie, frazeologie* etc.) ; *-man* (*angloman, biblioman, cleptoman, cocainoman, dipsoman, erotoman, eteroman, galoman, mitoman* etc.) [354] ; *-metrie* (*acidimetrie, altimetrie, biometrie, gravimetrie, trigonometrie, topometrie* etc.) ; *-metru* (*alcoolmetru, craniometru, fluviometru, radiometru, viscozimetru, vitezometru* etc.) ; *-scop* (*aeroscop, baroscop, horoscop, laringoscop, scleroscop, telescop, uranoscop* etc.) ; *-scopie* (*bronhoscopie, cranioscopie, laringoscopie, radioscopie, stereoscopie* etc.).

Tot aici trebuie trecute și elementele de compunere *-cid* [355] (*bactericid, erbicid, genocid, germicid, infanticid, insecticid, larvicid, raticid, regicid* etc.) și *-fil* (*cinefil, clorofilă, columbofil, drosofilă, ornitofil* etc.), care, deși apar în ceva mai puține substantive propriu-zise, se întîlnesc în numeroase adjective substantivizate [356].

2. Mai slab reprezentate decît elementele de compunere deja amintite la punctul precedent pot fi socotite, de exemplu, următoarele elemente :

a) *biblio-* (*bibliobuz, bibliofil* și *bibliofilie, bibliofilm, bibliofob* și *bibliofobie, bibliograf* și *bibliografie, bibliologie, biblioraft, bibliotecă, bibliotehnică*) ; *cardi(o)-* (*cardialgie, cardiectazie, cardiograf* și *cardiografie, cardiogramă, cardioidă, cardiolog* și *cardiologie, cardiopatie, cardioscleroză, cardioscop* și *cardioscopie, cardiospasm, cardiotonic*) ; *dec(a)-* (*decacord, decaedru, decagon, decagram, decalitru, decalog, decameron, decametru, decapod, decasilab, decaster, decastil, decatlon* și *decatlonist*) ; *hemi-* (*hemianestezie, hemianopsie, hemiciclu, hemicranie, hemifonie, hemion, hemiplegie, hemiplexie, hemipter*) ; *hept(a)-* (*heptacord, heptaedru, heptagon, heptametru, heptaoxid, heptodă*) ; *hex(a)-* (*hexaedru, hexagon, hexagramă, hexametru, hexapode, hexastic, hexodă*) ; *higro-* (*higrofită, higrograf, higrogramă, higrologie, higrometrie, higrometru, higroscop, higrostat*) ; *kilo-* (*kilocalorie, kilociclu, kilogram, kilogrammetru, kilohertz, kilojoule, kilolitru, kilometraj, kilometru, kilotonă, kilovolt, kilowatt*) ; *logo-* (*logograf, logogrif, logomahie, logonevroză, logopatie, logoped* și *logopedie, logoree, logotip*) ;

---

353 Vezi un număr de creații românești avînd pe ultimul loc elementul de compunere *-log* (de exemplu : *lunolog, moftolog, țiganolog*) la HRISTEA, E. 48–50, care trece acest element, împreună cu altele de același fel (*-cid, -col, -man* etc.), în categoria sufixelor, considerînd formațiile corespunzătoare drept derivate (cf. § 9).

354 Cf. HRISTEA, E. 57–59, care discută o serie de formații românești cu *-man*, ca *procesoman, grecoman, scriptoman, ședințoman*.

355 Pentru originea unora dintre compusele în *-cid*, cf. HRISTEA, E. 56–58.

356 Vezi § 171 pct. 2.

mio- (*miocard, miodinie, miofibrilă, miogen, miograf* şi *miografie, miologie, miomalacie, miopatie, miotomie*); *moto-* (*motoblindat, motocicletă* şi *motociclism* etc., *motocompresor, motocros, motocultură, motomecanizare, motomitralieră, motonavă, motoplug, motopompă, motoreactor*); *pneumo-* (*pneumococ, pneumoconioză, pneumograf, pneumopatie, pneumoragie, pneumotomie, pneumotorax*); *tetr(a)-* (*tetraclorură, tetracord, tetradactil, tetradrahmă, tetraedru, tetragon, tetralogie, tetrapetal, tetrapod, tetrapter, tetrarh* şi *tetrarhie, tetrodă*); *vice-* (*viceamiral, vicecancelar, viceconsul, viceguvernator, vicelegat, vicepreşedinte, vicerege*);

b) *-(a)gon* (*decagon, dodecagon, endecagon, eneagon, heptagon, hexagon, izogon, octagon* şi *octogon, pentagon, poligon, tetragon, trigon*); *-algie* (*cardialgie, cefalalgie, cistalgie, coxalgie, enteralgie, gastralgie, metralgie, nevralgie, nostalgie, otalgie, rahialgie, tarsalgie, uretralgie*); *-cultor* (*agricultor, apicultor, arboricultor, avicultor, floricultor, legumicultor, horticultor, ostreicultor, piscicultor, pomicultor, sericicultor, silvicultor, viticultor*); *-drom* (*aerodrom, astrodrom, cosmodrom, hipodrom, rachetodrom, velodrom*); *-naut* (*acvanaut, aeronaut, argonaut, astronaut, cosmonaut*); *-pod* (*artropod, brahiopod, cefalopod, decapod, dolihopod, miriapod, tetrapod, tripod, stilopod*); *-stat* (*aerostat, bacteriostat, heliostat, reostat, termostat*); *-tipie* (*autotipie, cromotipie, daghereotipie, fototipie, galvanotipie, izotipie, linotipie, melotipie, platinotipie, stenotipie, stereotipie*); *-zaur* sau *-saur* (*branhiozaur, brontozaur, dinozaur, ihtiozaur, megalozaur, plesiozaur, stegozaur, titanozaur*).

Pot fi menţionate aici şi elemente de compunere ca *-fag* (*antropofag, bacteriofag, coprofag, esofag, ihtiofag, lotofag, negrofag*) şi *-fug* (*calorifug, centrifug, febrifug, ignifug, vermifug*), întîlnite mai ales în adjective substantivizate[357].

3. Elemente de compunere ca cele de mai jos apar într-un număr restrîns de compuse (unele dintre ele chiar într-un singur compus):

a) *aglutino-* (*aglutinogen*); *ampelo-* (*ampelografie*); *australo-* (*australopitec*); *campi-* (*campimetrie*); *comedio-* (*comediograf*); *dromo-* (*dromomanie*); *hepato-* (*hepatologie, hepatomegalie*); *hormono-* (*hormonologie, hormonoterapie*); *istorio-* (*istoriograf, istoriografie*); *legumi-* (*legumicultor, legumicultură*); *multi-* (*multimilionar, multimiliardar*); *omni-* (*omnipotenţă, omniprezenţă, omniscienţă*); *pleuro-* (*pleuropneumonie, pleuroscopie*); *profilo-* (*profilograf, profilogramă, profilometru*); *reacto-* (*reactopropulsor*);

b) *-(a)gog* (*demagog, mistagog, pedagog*); *-ambul* (*noctambul, somnambul*); *-dinamie* (*farmacodinamie, izodinamie*); *-duct* (*apeduct, oviduct, viaduct*); *-ftong* (*diftong, monoftong, triftong*); *-mielită* (*encefalomielită, poliomielită*); *-plasmoză* (*toxoplasmoză*); *-urie* (*albuminurie, cilindrurie, globinurie*).

Dintre elementele de compunere, unele au o circulaţie mai mult sau mai puţin restrînsă, deoarece aparţin cu precădere anumitor domenii ştiinţifice (de exemplu *di-*, *termo-* se întîlnesc mai ales în componenţa unor termeni din fizică, chimie, botanică; *hemo-*, *hormono-*, *pleuro-*, *-algie*,

---

[357] Vezi § 171 pct. 2 b.

-urie, *-scop*, *-scopie*, în termeni din domeniul medicinei şi al biologiei; *moto-*, *-stat*, în termeni din fizică şi mecanică etc.). Altele se bucură de o circulaţie mai largă, fiind atestate în formaţii din diverse stiluri ale limbii literare, termeni tehnici şi ştiinţifici propriu-zişi sau aparţinînd diferitelor aspecte ale activităţii intelectuale (*aero-*, *auto-*, *bi-*, *cvasi-*, *foto-*, *micro-*, *neo-*, *poli-*, *port-*, *radio-*, *semi-*, *tele-*; *-fil*, *-log*, *-logie* etc.). Elementele de compunere de acest fel au posibilitatea de a forma în mod spontan creaţii noi, ocazionale, care, printr-o mai largă folosire, pot deveni stabile (*autoironie* CONTEMPORANUL 1966, nr. 3, 4/7, *autoreplică* SĂPT. CULT. 1967, nr. 26, 4/4, *cvasiumanitate*, la DIMITRESCU, C. 135, *cvasibibliotecar* CONTEMPORANUL 1964, nr. 42, 3/1, *cvasitotalitate* SCL XX (1969), nr. 3, p. 236, *microregiune* CONTEMPORANUL 1966, nr. 2, 6/5, *pseudoscriitor* ibid. 1965, nr. 52, 1/7, *semioval* ibid. 1966, nr. 2, 4/2, *teleintuiţie* ibid. 1965, nr. 46, 5/6, *teledialog* MAGAZIN 1964, nr. 339, 4/7). Uneori asemenea compuse sînt formaţii cu caracter glumeţ, care rezultă, de obicei, din alăturarea a două elemente de compunere nepotrivite ca sens (*cronofag* „mîncător de timp": ***Cronofagii sînt lacomi şi vanitoşi.*** CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 1/7, *televoioşie* „stare de voie bună provocată de programele distractive prezentate la televiziune": *responsabilii cu* ***televoioşia*** *noastră duminicală* ibid. 1964, nr. 12, 5/6, *vacsolog* „om de nimic" COMAN, GL., *ochiometru* „ochiul considerat ca instrument de măsură": ***ochiometrul*** *te înşală* SCÎNTEIA, la DIMITRESCU, C. 133).

Unele elemente de compunere de acest fel cunosc o adevărată modă. În această situaţie sînt, de exemplu, în prezent *micro-*, *mini-*, *tele-*, frecvent întîlnite în formaţii din limba presei. În privinţa primelor două elemente de compunere, *micro-* şi *mini-*, trebuie spus că, deoarece sînt sinonime [358] şi au unele sfere de întrebuinţare comune (amîndouă sînt mult folosite în ultimul timp în stilul publicistic, deşi *micro-* apare şi într-un mare număr de substantive compuse din alte stiluri), au ajuns să se concureze între ele, după cum ne-o dovedesc formaţii recent apărute ca: *minicronică* şi *microcronică*, *miniinterviu* şi *microinterviu* [359].

SUBSTANTIVE PROPRII

§ 133. Substantivele proprii în componenţa cărora intră elemente lexicale inexistente independent în română sînt de trei feluri: nume de locuri, nume de persoane (de familie) şi nume ale unor întreprinderi sau instituţii.

1. Numele de locuri sînt formaţii străine la origine, conţinînd teme sau cuvinte slave, maghiare, turceşti etc., inexistente în română, uneori combinate cu cuvinte existente şi independent.

Printre toponimicele din Moldova, Muntenia, Oltenia şi Dobrogea se întîlnesc formaţii de origine slavă sau avînd elemente de compunere

---

358 Despre elementele de compunere sinonime, vezi § 9.

359 Cf. Luiza Seche, *Elementul de compunere mini-*, p. 78.

de această origine, dintre care unele circulă în română şi ca cuvinte independente : *Starchiojdul* „Chiojdul vechi", *Stambul Novai* şi *Stambul Stari* [360] „Stambulul nou" şi „Stambulul vechi", *Dobroneagul* (*dobro-* „bun"). Ele au ca prim element de compunere o temă *(dobro-)* sau un cuvînt întreg *(star(i), novai*, cf. v.sl. *starŭ*, v. rus. *staryj, novyj)*.

Dintre numele de locuri compuse de alte origini, mai numeroase sînt cele de origine maghiară din Transilvania. Un element de compunere des întîlnit la numele de localităţi din această regiune, mai ales în combinaţie cu nume proprii de persoane, este *falău (fălău)*, alături de care apar rar şi *falu, falud* : *Balintfalău, Chişfalău (Chişfălău), Chişfalud, Craifalău, Farcaşfalău, Lazărfalău, Lucafalău, Martinfalău, Sasfalu* [361] etc. Numelor româneşti de acest fel le corespund denumiri maghiare ca : *Bálintfalva, Kisfalu* şi *Kisfalud, Királyfalva, Farkasfalva, Lázárfalva, Lukafalva, Mártonfalva, Szászfalu.*

În timp ce elementul de compunere *-falu* este, fără nici o îndoială, magh. *falu* „sat", iar *-falud*, magh. *falud*, diminutiv al lui *falu*, *-falău (-fălău)*, deşi pus de obicei în legătură cu magh. *falva* [362] (una dintre formele de posesiv ale lui *falu* [363]), nu se poate explica fonetic din această formă. Deoarece în graiurile maghiare mai vechi din Transilvania *v* nota o fricativă sonoră bilabială (redată grafic şi prin *w* sau *u*), înseamnă că finala formei *falva* ar fi trebuit să devină în româneşte *u̯a*. Această evoluţie fonetică se şi întîlneşte în toponimicul *Mihaifoloa* < magh. *Mihályfalva* [364]. Românescul *falău* ar putea fi însă explicat fonetic din forma mai veche *falou̯*, a magh. *falu* [365], iar generalizarea lui în locul formei posesive *falva* s-ar putea datora faptului că finala *-ău* este foarte răspîndită în toponimicele româneşti de origine maghiară [366].

Alte feluri de nume compuse din maghiară sau germană sînt neanalizabile sau au fost asimilate cu derivatele cu sufixe : *Spătac(ul)* < magh. *Szász-Patak* „pîrîul sasului", *Vorumloc(ul)* < germ. *Wurmloch* „pădurea balaurului" [367].

---

360 Ambele în Dobrogea, IORDAN, TOP. 195, 290. Într-o poezie populară este pomenit şi compusul *Stăligeal*, forma regională a lui *Stari-Deal* „deal vechi" (cf. V. Bogrea, *Cercetări de literatură populară*, DR II (1921–1922) 414).

361 După *Indicatorul alfabetic al localităţilor din Republica Populară Română*, din 1956, localităţile acestea poartă nume româneşti ca : *Bolintineni, Miceşti, Crăieşti, Lupeni, Lăzăreşti* etc. Vezi Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, A–N, Bucureşti [1967], p. 7.

362 Cf. acad. Emil Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria III. Ştiinţe sociale, an. V (1954), nr. 3–4, p. 455, 460 ; IORDAN, TOP. 181.

363 Şi anume forma care indică un singur obiect posedat aparţinînd unui singur posesor (compară *Bálintfalva* „satul lui Balint" cu *Nagyfalu* „satul mare", *Kisfalu* „satul mic"). Cf. K. E. Majtinskaja, *Венгерский язык*. Часть I, *Введение. Фонетика. Морфология*, Moscova, 1955, p. 111–113.

364 Cf. acad. Emil Petrovici, *lucr. cit.*, p. 454.

365 Cf. *Lexicon critico-etymologicum linguae hungaricae. Magyar etymologiai szótár.* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, írta Gombocz Zoltán és Melich János. XI. füzet. Budapesta, 1934, s.v. *falu*.

366 Cf. acad. Emil Petrovici, *lucr. cit.*, p. 461–462.

367 Cf. IORDAN, TOP. 93, 375.

Mai variate ca formaţie sînt numele de locuri compuse de origine turcă, care se întîlnesc mai ales în Dobrogea. În componenţa lor apar mai adesea elemente turceşti dintre care unele se întîlnesc şi în limba comună: *ghiol*, *sultan*, *vizir*, *ceatal* (după DA, s.v., „parte a morii", în numele proprii folosit însă mai curînd cu sensul lui originar, din turcă, „bifurcaţie, ramificaţie"), *ceair* „loc de păşune", *ceauş* etc.: *Ceauş-Chioi*, *Cerchezchioi*, *Vlah-Chioi* (*chioi* = tc. *köy* „sat"), *Sultan-Tepe* (tc. *tepe* „movilă, deal"), *Vizir-Tepe*, *Ceatal-Orman* [368] „pădure cu ramificaţii", *Ceair-Orman* „pădure cu păşune". Există şi formaţii în care termenul turcesc a fost alăturat unuia românesc, ca de exemplu: *Chiuciuc-Suhat* (*chiuciuc* „mic" este adjectiv turcesc, în timp ce *suhat* „păşune, izlaz" este cuvînt românesc), *Rîmnic-Bair* (*rîmnic* „iaz cu peşte, heleşteu" este substantiv românesc de origine slavă, în timp ce *bair* „deal" este cuvînt turcesc). Adeseori, oficial, numele turceşti compuse de sate au fost traduse în româneşte tot printr-un compus (*Baş-Pînar* a devenit *Fîntîna-Mare*).

La numele de locuri româneşti care conţin cuvinte străine inexistente în limba noastră se adaugă cîteva nume geografice de tip tematic, ca: *Indochina*, *Austro-Ungaria*, *Cehoslovacia*, *Iugoslavia*.

2. Numele de persoane (nume de familie) care interesează aici sînt formaţii străine, adaptate de obicei la limba română, sau creaţii româneşti după model străin [369]. Ele conţin elemente de compunere străine (cuvinte sau teme) alăturate unor nume proprii, mai rar unor substantive comune, existente sau nu şi în româneşte.

Elementele de compunere întîlnite în compusele de acest fel sînt:

— turceşti: *-oglu* „fiu" şi *cara-* „negru": *Bacaloglu*, *Ceauşoglu*, *Davidoglu*; *Caracaş*, *Caramihai*, *Caraghiaur*, *Caranicola*, *Caradima*;

— greceşti: *pap(p)a* „preot", *konto-* (*kondo-*) „mic, scurt", *mavr(o)-* „negru", *-(o)pol*, forma românizată a elementului de compunere *-(o)poulos* „băiat" (cf. v.gr. πῶλος): *Papahagi*, *Papadima*, *Papacostea*; *Contogheorghe*, *Condomihali*; *Mavroiani*, *Mavromihale*; *Nicolopol*, *Vlahopol*.

Cele mai numeroase sînt numele proprii în care apar elementele de compunere *papa-*, *cara-* [370] şi *-(o)pol*, foarte puţine fiind formaţiile cu *conto-* (*condo-*), *mavro-*, *-oglu*.

Există şi unele nume în care apar două dintre elementele de compunere amintite, pe lîngă un nume propriu: *Mavrianopol*, *Caraianopol*, *Papaianopol*, *Papaxintacopol* (*mavr(o)-*, *cara-*, *papa-* apar pe primul loc, fiind urmate de numele proprii, aici *Iani* şi *Axintache*, şi de elementul *-(o)pol*).

Unele nume proprii de acest fel conţin substantive proprii sau comune care există şi independent în română. În *Bacaloglu*, *Caramurat*,

---

[368] Cf. şi mai vechiul *Telcorman*, din cumanul sau pecenegul *teli orman* „pădure nebună", IORDAN, TOP. 88.

[369] Pentru formaţiile de acest fel, cf. GRAUR, N. P. 31, 85.

[370] Aceste două elemente de compunere se întîlnesc adeseori la numele de origine aromână: *Caracosta*, *Caradimu*, *Caranica*; *Papalecsi*, *Papahagi*, *Papamihu* (cf. CAPIDAN, A. 523).

Mavroiani, *Vlahopol*, primele două, nume turcești, celelalte grecești, împrumutate ca atare, pot fi recunoscute elementele componente: *bacal*, *vlah* și *Murat*, *Iani*. Alte nume proprii reprezintă adaptări ale unor nume străine la limba română sau chiar creații românești, o demarcație precisă nefiind întotdeauna posibilă între aceste două categorii de compuse (*Caraion*, *Carastan*, *Caramitru*, *Contogheorghe*, *Papadumitru*, *Papagheorghe*, *Papastoian*, *Pătropol*).

Spre deosebire de cele de mai sus, nume ca: *Culoglu*, nume turcesc din *kul oglu* „soldat de infanterie", sau *Zarifopol*, *Xenopol*, nume grecești în care apar adjectivele ζαρίφης „elegant" sau ξένος „străin", pot fi analizate drept compuse numai grație elementelor de compunere aflate în partea finală.

3. Numele de întreprinderi și instituții sînt uneori compuse dintr-o temă sau dintr-un cuvînt legate prin vocala *o* de cuvîntul următor: *Electroputere*, *Frigotehnica*, *Românoexport*, *Tehnometal*, *Metaloglobus*, *Energoconstrucția* etc.

§ 134. După cum se știe, limbile romanice nu au moștenit din latină tipul de compunere tematică, chiar dacă unele formații de acest fel s-au păstrat (de exemplu: rom. *luceafăr*, arom. *luțeafir(e)* [371], sp. *lucero*, port. *luzeira* etc. < lat. *lucifer* [372]; v. it. *artefe*, *artefice* < lat. *artifex* [373]; rom. *trifoi* [374]). Conform însă unei vechi tradiții, după care terminologia savantă în limbile europene mai noi își avea izvoarele în antichitatea greco-latină, compuse de tip tematic împrumutate din greacă și latină au fost folosite încă din perioada evului mediu. Astfel în franceză compuse ca: *astrolabe*, *astronomie*, *hermaphrodite*, *orthographe*, *philosophie* [375] se întîlnesc începînd cu secolele al XII-lea—al XIII-lea, situația fiind asemănătoare și în alte limbi romanice. Împrumuturi de felul celor amintite se întîlnesc și în limbi neromanice, ca de exemplu în vechea rusă, unde sînt atestate de timpuriu compuse ca: *астрология*, *феолог*, *философ*, *философия* [376].

Numărul lor crește treptat pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cînd asistăm la o dezvoltare masivă a formațiilor de acest fel în limba literară în general și mai ales în vocabularul tehnico-științific al diferitelor limbi moderne, printre care se numără și româna.

Pe lîngă compusele luate direct din greacă și latină, limbile moderne au creat la rîndul lor compuse noi. S-au folosit fie aceleași teme în-

---

[371] Pentru acest cuvînt aromânesc cf. T. PAPAHAGI, D., s.v.

[372], [373] Cf. MEYER-LÜBKE 637, REW, s.v. *lucifer*, *artifex*.

[374] Vezi § 64. După REW și *caprifoi*, în forma *căprifoi*, vine din lat. *caprifolium* (cf. și it. *caprifoglio*, fr. *chèvrefeuille*, prov. *cabrifuelh*). Etimologia aceasta este admisă și de unele dintre dicționarele românești (CDDE, s.v.), în timp ce altele (TDRG, DA, s.v.) consideră că în românește cuvîntul este împrumutat, ceea ce pare mai probabil. (Cf. și A. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL V (1937), p. 91.)

[375] Cf. Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964, s.v.

[376] Cf. Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1953—1955, s.v.

tîlnite în vechile compuse greco-latine și adaptate la diferitele limbi moderne (*uni-*, din lat. *uniuersus*, *unipes*; *pluri-*, din lat. *pluriformis*, *plurinomen*; *antropo-* din gr. ἀνθρωποφαγία, ἀνθρωπογονία; *-logie*, din gr. φιλολογία etc.), fie noi teme grecești și latinești, combinate adeseori între ele: *electro-*, din gr. ἤλεκτρον, lat. *electrum*; *foto-*, din gr. φῶς, φωτός; *lacto-*, din lat. *lac*, *-tis* etc.

În limba română substantive comune compuse de tip greco-latin sînt atestate în număr redus încă din texte anterioare secolului al XVI-lea. Astfel, în documente slavo-române din secolul al XV-lea apare *protovistier*, în forma *protovistiar* (< v. sl. *protovestiarij*, *protovistijarĭ* < gr. πρωτοβεστιάριος) [377]. Un alt compus de același fel, care se pare că a fost împrumutat în secolul al XIII-lea, este *protopop* (< v.sl. *protopopŭ* < gr. πρωτοπαππᾶς) [378]. Formații cu elementul de compunere *proto-* continuă să apară în decursul secolelor. Pînă pe la începutul secolului al XIX-lea ele sînt numai nume de persoane: *protospatar* DOSOFTEI, V.S., în DA ms., s.v. (cf. v. sl. *protospatarĭ*, gr. πρωτοσπαθάριος), *protoprezviter* (cf. v. sl. *protoprezviterŭ*, gr. πρωτοπρεσβύτερος), după care s-au creat și formații românești (*protomedic*, *protosocru*) [379]. Din secolul al XIX-lea încoace, compusele noi cu *proto-* sînt nume de lucruri și de noțiuni abstracte (*protoamibă*, *prototip*, *protoistorie* etc.) intrate din diferite limbi moderne. La sfîrșitul secolului al XIX-lea se întîlnește, ca termen special (în terminologia jocurilor de cărți), și cuvîntul *protos* DDRF, s.v. (< ngr. πρῶτος), din care a fost desprins, la origine, elementul de compunere *proto-*.

Alt compus care apare într-un document slav din secolul al XV-lea este: *vițășpanŭ* (< magh. *viceispán*, *vicispán* < lat. *vice* cu pronunțare maghiară + magh. *ispán*), care are în secolele următoare și formele *vițaișpan*, *vițeșpan*, *vițeișpan*, *vițișpan* [380]. O formație de același fel, atestată în același secol, este și *vițăvoivodu (vițăvoivoda)* [381]. Variantele *vițeișpan*, *vițevoivod* se întîlnesc și mai tîrziu, de exemplu la Șincai (cf. FUGARIU, Ș. CLXXVI, CLXXXIX), care îl folosește și pe *vițecraiu* (id. ibid. CLXXXIX). În secolul al XIX-lea formațiilor cu *vițe-* le iau locul cele cu *vice-*.

Nici în textele secolului al XVI-lea compusele tematice greco-latine nu sînt mai numeroase. De obicei ele sînt împrumutate prin intermediu slav: *filosofie*, *filosof* CORESI, la DHLR II 545, *gazofilachie* CORESI, la DHLR II 545 (< v.sl. *gazofilakija* < gr. γαζοφυλάκιον), *pantocrator* CUV. BĂTR. I 195, cf. DHLR II 547 (< gr. παντοκράτωρ).

Compuselor de acest fel li se alătură numeroși termeni religioși de origine slavă (adeseori traduși în românește): *blagodarenie*, *blagoslo-*

---

[377] Cf. MIHĂESCU, I. 160–161.

[378] Id. *ibid.* p. 97. În texte din secolul al XVI-lea apare forma metatezată *potropop* DHLR II 137.

[379] Cf. GÁLDI, M. 244.

[380] TAMÁS, E., s.v. *vițișpan*.

[381] Cf. N. Drăganu, recenzie la L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, în DR VII (1931–1933) 210.

venie, bogoiavlenie, pravoslavie. Atît formațiile grecești, cît și cele slave au de obicei caracter neanalizabil.

Din limbile slave a intrat în română elementul de compunere *vel-* „mare" (< v.sl. *velŭ, velij*), folosit în legătură cu rangurile boierești [382]: *vel-armaș, vel-jicniceriu, vel-spătar, vel-stolnic, vel-vistier* etc. (cf. v.sl. *velĭmoža* „mare dregător, mare demnitar") [383] și tradus prin adjectivul *mare*, cu care a fost folosit paralel. Elementul de compunere, în materialul cercetat de noi atestat pentru prima dată în compuse românești la mijlocul secolului al XVII-lea (1641, cf. GCR I 91, la TDRG, s.v. *vel*), se întîlnește pe la începutul secolului următor și cu valoare de adjectiv invariabil (*Boieri mazili ... carii ... au fost cu boierii* **vel** *sau feciori de boieri* **vel**. NECULCE, L. 381). După Sextil Pușcariu [384], forma românească *vel* a apărut în documentele noastre începînd cu secolul al XVI-lea, ca o prescurtare grafică, intrată apoi și în limba vorbită.

Alte elemente de compunere de origine slavă, întîlnite de asemenea pe lîngă nume de ranguri boierești, sînt adjectivele : *vtori-* sau *ftor(i)-, ftore-*, „al doilea" (< v.sl. *vŭtoryj, ftoryj*) : *ftori-logofăt, ftor-clucer, vtori-comis* (cf. DA, s.v. *ftori-*) și *treti* „al treilea" (< v.sl. *tretii*) : *treti-logofăt* (GHICA, în PION. ROM. 5), *treti-armaș* (FILIMON, la TDRG, s.v. *treti*), *treti-postelnicel* (Al. CANTACUZIN, în PION. ROM. 116). În locul lor apar uneori numeralele ordinale *al doilea, al treilea* (*logofăt al doilea, al treilea*).

Aceste elemente au dispărut o dată cu desființarea rangurilor boierești pe care le denumeau.

În secolele al XVII-lea—al XVIII-lea, o dată cu adoptarea titulaturii ierarhice otomane, pătrunde în limbă elementul de compunere *baș, bașa*, folosit în termeni turcești care denumesc funcții sau ranguri. În varianta *baș* el se află situat în special în prima parte a compusului : *baș-aga* „primul căpitan sau comandant al unui detașament în armata otomană", *baș-caimacam* „cel dintîi dintre caimacami", *baș-ceauș* „mai marele peste un regiment de ieniceri" [385] etc., dar și *baltagi-baș* „căpitanul baltagiilor" (N. COSTIN, în DA, s.v. *baltagiu*). Varianta *bașa* se întîlnește mai ales pe ultimul loc : *capegi-bașa* „trimis al sultanului în țările românești, însărcinat în special cu schimbarea domnilor", *ceauș-bașa* (cu același sens ca și *baș-ceauș*), *haram-bașa* „căpitan de hoți sau de haiduci" (devenit popular în forma *(h)arambașă*), *tabla-bașa* „cal pe care sultanul îl dădea în dar unui domnitor român, la numirea acestuia", *tutungi-bașa* „slujbaș însărcinat cu supravegherea cultivării și vînzării tutunului" [386]. După cum se poate observa din exemplele de mai sus, între *baș*, element de compunere situat pe primul loc, și *bașa*, situat pe ultimul

---

382 Cf. și compusul de origine slavă *veliglas* „(cu) glas tare" (*Începe a-l ceti în* **veliglas**. GHEORGACHI, în LET. III 291/16).

383 Cf. Lucia Djamo-Diaconiță, *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești* (*Termeni și sensuri specifice cronicilor*), în „Romanoslavica", Filologie, XII, București, 1965, p. 99.

384 Cf. *Limba română*, vol. II : *Rostirea*, [București] 1959, p. 172.

385 Vezi Rodica Ocheșeanu, *lucr. cit.*, p. 31—32.

386 Cf. și *bașa-rachiu* „rachiu foarte bun", creație populară (DA, s.v. *baș*).

loc, nu există deosebiri de sens. Deosebirea de topică se datorește, de obicei, modelului turcesc [387]. Varianta *baș*, situată mai ales pe primul loc, devine pentru un timp productivă, cu sensul „foarte, de frunte". Împreună cu substantive și adjective, ea ajunge să creeze în limba populară compuse noi, ca: *baș-hengher* „hengher de frunte", *baș-bătăuș* „bătăuș de frunte", *baș-bătrîn* „foarte bătrîn" și chiar *cocoș-baș* „cocoș care cîntă cînd este de trei zile", deci „cocoș de frunte" (DA, s.v. *cocoș*)[388]. Valoarea lui *baș* a determinat pe unii cercetători să-l situeze printre prefixele superlative [389]. Acestei interpretări i se opune însă faptul că, spre deosebire de prefixe, *baș* apare în anumite formații pe ultimul loc, situație întîlnită numai la elementele de compunere.

Compuse tematice împrumutate din neogreacă apar în număr din ce în ce mai mare la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în secolul următor. De exemplu, în scrierile lui Dosoftei sînt atestate formații ca: *astrologhie*, *avtocrator*, *caligraf*, *gheometrie* [390]. La Cantemir întîlnim adeseori formații împrumutate ca: *atheofovie*, *camilo-pardal*, *filohrysos*, *filoprosopie*, *megalopsihie*, *monomahie*, *vatologhie* [391]. Despre nume de popoare ca de pildă: *carpo-dachii* (HR. 69), *romano-moldo-vlahii* (din titlul Hronicului) nu putem spune însă dacă au fost împrumutate sau create de Cantemir.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea numărul compuselor împrumutate din neogreacă înregistrează o creștere simțitoare [392]. Apar acum numeroase compuse care nu se mai păstrează ulterior în vocabularul limbii române moderne: *alilografie* „corespondență" < ἀλληλογραφία, *chinotomie* „inovație" < καινοτομία, *filarghirie* „zgîrcenie, avariție" < φιλαργυρία [393], *horoepiscop* < χωροεπίσκοπος. Creațiile originale după modelul compuselor împrumutate (de exemplu *arhierolucrare*, *protomedic*) se întîlnesc rar [394].

Numeroase sînt și compusele cu etimologie multiplă, termeni internaționali intrați în această perioadă din neogreacă, după cum ne-o dovedește forma lor (*astrolavion*, *exágonon*, *idololatrie*, *octáedron*, *termómetron*, pentru care cf. ngr. ἀστρολάβιον, ἑξάγωνον, εἰδωλολατρ(ε)ία, ὀκτάεδρον, θερμόμετρον), și înlocuiți, ceva mai tîrziu, prin corespondentele lor împrumutate din latină sau din diferite limbi moderne (italiană, rusă, ger-

---

387 Cf. J. Deny, *lucr. cit.*, p. 750 ș.u., James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinopole, 1921, p. 325.

388 Menționăm aici că o formație ca *baș-boier* „boier mare, boier de rangul întîi", considerată în general drept creată pe teren românesc (cf. Rodica Ocheșeanu, *lucr. cit.*, p. 32), e foarte probabil un împrumut din turcă, după cum arată Vladimir Drimba în *Contribuții lexicologice* publicate în LR VIII (1959), nr. 1, p. 27–28.

389 Cf. Rodica Ocheșeanu, *lucr. cit.*, p. 31–32.

390 Cf. ROSETTI-CAZACU, I. L. R. I 126.

391 Pentru toate aceste formații cu excepția lui *camilo-pardal*, cf. ROSETTI-CAZACU, I. L. R. I 321, 324, 325, 330. Pentru *camilo-pardal* vezi CANTEMIR, I. II 213.

392 Cf. GÁLDI, M. 71.

393 *Arghirofilie*, cu același sens, împrumutat de asemenea din neogreacă, continuă să se folosească rar pînă astăzi. Cf. DM, s.v.

394 Cf. GÁLDI, M. 137 ș.u.

mană), și în primul rînd din franceză (*astrolab*, *hexagon*, *idolatrie* [395], *octaedru*, *termometru*). De altfel este adeseori greu de stabilit din ce limbă provin compusele de acest fel, date fiind caracterul lor internațional, forma lor asemănătoare în diferite limbi și chiar faptul că au putut fi împrumutate simultan din mai multe limbi (cf. de exemplu: lat. *astrolabus*, fr. *astrolabe*, it. *astrolabio*, germ. *Astrolabium*; lat. *hexagonum*, fr. *hexagone*, it. *esagono*, germ. *Hexagon*; lat. eclez. *idolatria*, fr. *idolâtrie*, it. *idolatria*, germ. *Idolatrie* etc.) [396].

Numărul lor a continuat să crească necontenit, o dată cu dezvoltarea diferitelor domenii ale științei, în special prin împrumuturi și calcuri. În prima jumătate a secolului al XIX-lea se folosesc adeseori formații calchiate în locul celor împrumutate, ele circulînd de multe ori paralel: *aeroplutitor* și *aeronaut*; *fericad* [397] și *parașută*; *unocuprinzime* și *univers*; *sutametru* și *centimetru*; *miemetru* și *milimetru*; *caldomesor* și *termometru*; *greomesor* și *barometru*. Unele dintre calcurile totale s-au păstrat pînă astăzi (*anotimp* [398], după germ. *Jahreszeit*), însă în marea majoritate a cazurilor ele au dispărut, fiindu-le preferate împrumuturile: de exemplu *parașută*, nu *fericad*; *geografie*, nu *pămînto-scriere*. Un caz mai puțin obișnuit prezintă formațiile sinonime *ferítrăsnet*, *feritun*, calcuri totale, și *paratoner*, împrumut din fr. *paratonnerre*, dintre care nici una nu s-a dovedit viabilă. S-a menținut în schimb derivatul (semicalc) *paratrăsnet* [399]. Și printre calcurile parțiale din această perioadă întîlnim unele care n-au rămas în limbă (de exemplu *aeroplutitor*, *sutametru*, *miemetru*) și în locul cărora s-au impus împrumuturile (*aeronaut*, *centimetru* și, respectiv, *milimetru*). S-au păstrat și se folosesc și astăzi calcuri parțiale, ca: *patruped*, după lat. *quadrupes, -edis*, fr. *quadrupède*; *patrulater*, după lat. *quadrilaterus*, fr. *quadrilatère*; *triunghi*, după it. *triangolo*, lat. *triangulum*, fr. *triangle* etc.; *apeduct*, după lat. *aquaeductus*, fr. *aqueduc*. Asemenea formații au continuat și continuă să se creeze și astăzi: *portsculă* sau *portunealtă*, după fr. *porteoutil*; *autodrum*, după fr. *autoroute* (cf. și germ. *Autobahn*); *cosmonavă*, după fr. *cosmonef*, rus. *космокорабль* [400]; *minifustă*, după fr. *mini-jupe*. După cum se poate constata și din exemplele de mai

---

[395] Deosebirea dintre această formă (*ido-*) și cea citată ceva mai înainte ca împrumut din neogreacă (*idolo-*) se datorește unei haplologii petrecute într-o fază foarte veche a unor limbi romanice sau în latina ecleziastică (cf. Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, tome 4 [Paris] 1958, s.v. *idolâtrie*).

[396] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, [București] 1960, p. 67, 69, și URSU, T. 114—117.

[397] Menționăm că *feri-* traduce pe fr. *para-* (vezi mai departe nota 399).

[398] A avut și forma *anutimp*. Cf. URSU, T. 148.

[399] Faptul că *feritun* și *feri trăsnet* sînt compuse, în timp ce *paratrăsnet* este derivat cu prefixul *para-*, deși toate trei formațiile au ca punct de plecare fr. *paratonnerre*, se explică prin situația lui *para-*, deosebită în franceză față de română. În timp ce în franceză formațiile cu *para-* „care apără, ferește de ceva" sînt considerate compuse, deoarece *para-* este analizat prin verbul *parer*, grație dubletului său *pare-* (cf. J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, p. 245—246), în limba noastră, unde o asemenea posibilitate de analiză nu a existat, fr. *para-* s-a confundat cu prefixul *para-*, de origine grecească. (cf. Cristina Gherman, *Prefixul para-*, în SMFC IV, p. 17—18).

[400] Cf. HRISTEA, E. 168.

sus, există tendința ca termenul exprimat printr-un element de compunere de largă circulație internațională să fie păstrat ca atare (cf. *centi-* și *mili-* din *centimetru* și *milimetru*, *tri-* din *triunghi*, *auto-* din *autodrum*, *mini-* din *minifustă* etc.).

Și împrumuturile devin din ce în ce mai numeroase. În măsura în care le putem stabili originea, ne putem da seama că ele au fost și sînt furnizate în primul rînd de franceză, dar și de limbi ca rusa (*cosmodrom* poate proveni atît din fr. *cosmodrome*, cît și din rus. *космодром*[401]; *agrobiologie* < rus. *агробиология*; *agrotehnică* < rus. *агротехника*[402]; *fotoreportaj* < rus. *фоторепортаж*; *agrominim* < rus. *агроминим*), germana (*bandotecă* < germ. *Bandothek*; *frezmașină* < germ. *Fräsmaschine*, *bormașină* < germ. *Bohrmaschine*) și chiar engleza (*aberoscop* < engl. *aberroscope*) sau italiana (*autostradă* < it. *autostrada*)[403]. Numărul formațiilor originale (*autoblocare*, *grandomanie*, *semiaxă*[404], *semiporțelan*, *televacanță*, *vitezometru* etc.) după modelul oferit de împrumuturi și calcuri înregistrează o creștere simțitoare în limba de astăzi, deși trebuie avut în vedere faptul că ele ar putea fi și împrumuturi sau calcuri după modele neinserate în dicționare, cu circulație numai în lucrări de specialitate.

Numeroase elemente de compunere folosite astăzi apar încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor. După cum se poate constata din materialul avut în vedere (furnizat în special de URSU, T. și de GÁLDI, M.), unele dintre aceste elemente sînt destul de bine reprezentate în perioada discutată: *aero-*, *auto-*, *bi-*, *electro-*, *filo-*, *geo-*, *hidro-*, *micro-*, *mono-*, *poli-*, *semi-*, *tri-*; *-log*, *-logie*, *-metru*, *-metrie*, *-scop*, *-scopie*. Se folosesc puțin, față de situația din limba actuală, elemente ca: *di-*, *foto-*, *(h)emi-*, *pseudo-*[405], *tele-*. Altele, cum ar fi: *cine-*, *moto-*, *neo-*, *port-*, *radio-*, astăzi întîlnite într-un număr destul de mare de compuse, nu apar de loc, despre unele dintre ele (de exemplu *cine-*, *moto-*, *radio-*) putîndu-se afirma cu certitudine că nu existau încă în acea perioadă.

§ 135. În ce privește numele proprii, anterioare secolului al XVI-lea sînt compusele: *Ungrovlahia* < gr. Οὐγγροβλαχία, nume dat de greci

---

[401] Id. *ibid.* 114.

[402] Id. *ibid.* 118. Vezi și alte împrumuturi din rusă în aceeași lucrare, la p. 125, 127, 132, 138.

[403] Pentru originea împrumuturilor din germană, engleză și italiană citate aici, cf. DN, s.v.

[404] Formații cu *semi-* create pe teren românesc întîlnim încă de la mijlocul secolului trecut, după cum reiese din următorul citat: *Moșia cumnatului său este semisat, semiorășel.* PANTAZI GHICA, în PION. ROM. 188.

[405] În afară de *psevdonim*, menționat la GÁLDI, M. 245, amintim pe *pseudoproroc*, întînit la Șincai (cf. FUGARIU, Ș. CLXXXIX). Forma *pseudo-*, singura folosită în româna actuală, reprezintă modul de rostire a acestui element de compunere în greaca veche, pe cînd *psevdo-* redă rostirea din neogreacă, întîlnită la noi pînă pe la sfîrșitul secolului trecut. Interesant din acest punct de vedere este compusul *Psevdo-kinighetikos*, creat de Al. Odobescu. Acest compus a avut și are mai multe variante grafice și fonetice, în marea lor majoritate hibride, ca *Pseudo-kineghetikos*, a cărui primă parte este scrisă conform rostirii din greaca veche, pe cînd partea a doua este scrisă aproximativ după rostirea din neogreacă. (Cf. Al. Graur, *Psevdo-kinighetikos*, în ROM. LIT. 1969, nr. 15, p. 14.)

Țării Româneşti şi folosit apoi de slavi şi de români, după care a fost format, tot de greci, Μολδοβλαχία, devenit mai tîrziu, în româneşte, *Moldovalahia* (alături de ele apar şi *moldovlah*, *moldovalah*)[406].

La Cantemir întîlnim unele formații de acelaşi fel, după modelul compuselor deja existente (*Daco-Romania* HR 181, *Pano-Dachia* HR 66). Compusul *Moldov(a)lahia* a servit ca model formației *Moldo-România*[407], care se întîlneşte la Bălcescu, mai puțin obişnuită decît substantivul corespunzător *moldo-român*. Categoria aceasta de compuse a fost îmbogățită ulterior prin unele împrumuturi ca: *Cehoslovacia*, *Indochina*.

Numele proprii geografice care conțin elementul *-falău* au început să apară în evul mediu, în Transilvania, iar cele în care intră elemente de compunere de origine turcă sînt de dată ceva mai recentă. Ele trebuie plasate prin secolele al XVII-lea—al XVIII-lea, o dată cu creşterea influenței turceşti asupra limbii române. Cam în aceeaşi perioadă au început să apară şi numele de familie care conțin elemente de compunere ca *-oglu*, *cara-*, *-opol* etc.

În sfîrşit, numele de întreprinderi şi instituții (ca *Ferometal*) au apărut în acest secol, probabil între cele două războaie mondiale (unul dintre numele mai vechi de acest fel este *Feroemail*). După 1944 ele s-au dezvoltat după modelul limbii ruse. Astfel *Electroputere* reprezintă un calc parțial după rus. *электросила*[408].

§ 136. În concluzie se poate spune că, deşi avînd o mare vechime în limbă, categoria substantivelor în structura cărora intră elemente de compunere s-a dezvoltat în special de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea încoace şi continuă să se dezvolte mai ales datorită împrumuturilor şi calcurilor. În ce priveşte creațiile pe teren românesc, prin numărul lor redus, ele au ocupat pînă nu de mult un loc cu totul neînsemnat printre compusele de acest fel; în prezent, o dată cu creşterea lor numerică a crescut şi importanța lor în cadrul acestei categorii.

SUBSTANTIVE COMPUSE DIN ABREVIERI

§ 137. Substantivele compuse de acest fel au ca trăsătură specifică prezența în componența lor a uneia sau a mai multor abrevieri (litere inițiale sau fragmente ale unor cuvinte, ale unor elemente de compunere ori chiar ale altor părți din structura unui cuvînt, de exemplu prefixe), care pot fi combinate fie numai între ele, fie şi cu cuvinte (sau elemente de compunere) întregi. Cele mai multe dintre compusele din abrevieri au ca punct de plecare substantive compuse sau grupuri sin-

406 Cf. MIHĂESCU, I. 143.

407 Aici *România* = *Valahia*, adică *Muntenia*.

408 Cf. V. Danteş şi M. Brînzan, *Corespondențele lexicale româno-ruse în domeniul cuvintelor compuse prin prescurtare*, în „Analele Universității Bucureşti". Seria ştiințe sociale. Filologie, vol. XVIII, 1960, p. 394.

tactice, al căror sens îl preiau şi paralel cu care adeseori circulă: *C.F.R.* = *Căile ferate române*, *Aviasan* = *Aviaţia sanitară*, *A.C.T.H.* = *adrenocorticotrophormon*, *P.A.S.* = *(acid) paraaminosalicilic*, *Prodexport* = *(Întreprindere de) produse pentru export* (cf. însă *TBC*, format pe baza cuvîntului simplu *tuberculoză*, vezi mai departe § 138).

§ 138. Procesul creării compuselor din abrevieri cuprinde două aspecte deosebite. Primul aspect priveşte abrevierea cuvintelor sau a termenilor care alcătuiesc formaţia de bază, iar cel de-al doilea constă în îmbinarea abrevierilor. Cele două aspecte sînt strîns legate între ele şi se desfăşoară, probabil, aproape concomitent.

Abrevierea cuvintelor sau a termenilor unei formaţii în vederea creării compusului are un caracter selectiv şi convenţional, deoarece compusele din abrevieri au ele însesi un caracter convenţional. Fantezia celui care creează compusul joacă un rol important în alegerea abrevierii şi în aranjarea noului cuvînt.

Ca regulă generală, cînd se porneşte de la o formaţie de mai multe cuvinte, sînt lăsate la o parte uneltele de legătură (prepoziţiile, conjuncţiile) şi articolele. Uneori, din motive fonetice, în compus apare şi iniţiala unei prepoziţii sau a unei conjuncţii: *Editura de stat pentru literatură şi artă* s-a abreviat *E.S.P.L.A.*, păstrîndu-se iniţiala prepoziţiei *pentru* (nu însă şi a lui *de* sau *şi*). Ceilalţi termeni pot fi abreviaţi toţi sau numai unii dintre ei, după importanţa lor şi după felul cum se îmbină între ei. Fiecare prescurtare reprezintă prima parte a unui cuvînt: literă iniţială, silabă iniţială, fragment mai mare sau mai mic de o silabă.

Ordinea în compus a termenilor abreviaţi de cele mai multe ori corespunde celei din formaţia de bază. De exemplu *staţiune de maşini şi tractoare* a devenit *S.M.T.*; *Institutul de proiectări pentru industria organică şi petrochimică*, *IPROCHIM*; *Centrul de perfecţionare a pregătirii cadrelor de conducere din întreprinderi*, *CEPECA*.

Se poate întîmpla însă ca abrevierile să fie aşezate în altă ordine decît termenii abreviaţi în formaţia care a servit ca punct de plecare: din *Întreprindere de stat pentru importul şi exportul de cărţi* s-a format *CARTIMEX*[409]. Situaţiile de acest fel sînt mai rare.

Uneori abrevierile sînt combinate cu cuvinte întregi: *gostat* = *gospodărie agricolă de stat*. Alteori aranjarea prescurtărilor este făcută în aşa fel, încît compusul rezultat să semene fonetic cu un cuvînt românesc sau străin: *ASTRA* = *Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român*[410], *APROLACTA* = *Întreprindere de aprovizionare cu produse lactate*[411], *INCERC* = *Institutul de cercetări în construcţii şi economia construcţiilor*, *melana* = *fibră sintetică din metan cu aspect de lînă* (lat. *lana*). Din necesităţi fonetice, compusului format din abrevieri

[409] Cf. Luiza Seche, *Aspecte ale limbii firmelor şi anunţurilor*, în LR VIII (1959), nr. 5, p. 19.
[410] Cf. IORDAN, L. R. A. 251.
[411] Aceasta se observă mai frecvent la compusele străine: *IULIA* = engl. *International Union of Life Insurance Agents*, *ALITALIA* = it. *Aerolinee Italiane Internazionali*, *PLUTO* = engl. *pipe-line under the ocean*. Cf şi Henri Mitterand, *lucr. cit.*, p. 66.

i se pot adăuga unele sunete, mai ales finale: *hantru* = *hectar* [*de arătură normală cu tractorul* + -*u*.

Compusele din abrevieri împrumutate dintr-o limbă străină nu se deosebesc în principiu ca mod de formare de cele create pe teren românesc. Din această cauză, împrumuturile cărora le corespund formații traduse în română prin cuvinte cu inițiale identice și așezate în ordinea abrevierilor din compus pot părea create în românește. *O.M.S.*, provenit din fr. *Organisation mondiale de la santé*, grup de cuvinte tradus în românește prin *Organizația Mondială a Sănătății*, este raportat de vorbitorul român la formația românească, pe baza căreia pare a fi alcătuit. Compusele din abrevieri împrumutate pot fi legate de formația românească corespunzătoare chiar și atunci cînd prezintă unele neconcordanțe față de ea, cum ar fi ordinea deosebită a termenilor abreviați față de cea a cuvintelor din formația românească la care se face referirea: compară *ISFA* < engl. *I*[nternational] *S*[cientific] *F*[ilm] *A*[ssociation], cu *Asociația Internațională a Filmului Științific*; *UNESCO* < engl. [The] *U*[nited] *N*[ation] *E*[ducational] *S*[cientific and] *C*[ultural] *O*[rganization] cu *Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință, Cultură*.

În ce privește unele compuse din abrevieri împrumutate, aparținînd terminologiei științifice, constatăm că în alcătuirea lor intră inițialele tuturor termenilor formației (compus sau grup sintactic) care le-a servit ca punct de plecare sau numai ale unora dintre ei, de exemplu: *C.M.C.* = *carboximetilceluloză*, *D.D.T.* = *diclordifeniltriclormetilmetan* (vezi și *A.C.T.H.*, dat mai înainte). Se poate întîmpla ca prima literă să fie inițiala unui prefix: *P.A.B.* = *(acid) paraaminobenzoic*, *I.D.R.* = *intradermoreacție* (vezi și *P.A.S.*, amintit mai înainte). În alte abrevieri, ca *HIN* = *hidrazida (acidului) izonicotinic*, inițialei primului cuvînt i-au fost adăugate inițiale ale unora din termenii care alcătuiesc ultimul cuvînt. Abrevierea *TBC* (scrisă și *Tbc* sau *tbc*) este alcătuită din inițialele primelor trei silabe ale cuvîntului *tuberculoză*.

§ 139. Compusele din abrevieri sînt analizate sau nu de vorbitor în măsura în care acesta le poate raporta la formația de bază.

Compusele formate din fragmente mai mari în care se recunosc cu ușurință anumite cuvinte și alături de care intră uneori și cuvinte întregi au de obicei caracter analizabil: *Aviasan*, *Artarom*, *Eurasia*. Cînd un cuvînt întreg este alăturat unor litere sau unor fragmente mai mici, compusul alcătuit astfel devine o formație semianalizabilă pentru vorbitorul care recunoaște numai cuvîntul existent și independent, dar nu știe ce reprezintă restul compusului. În felul acesta este analizat astăzi *aragaz*, format din abrevierea cuvintelor *Asociația româno-americană* (denumirea unei societăți capitaliste dinainte de cel de-al doilea război mondial) + *gaz*.

Mai multe discuții comportă, din punctul de vedere al analizei lor, compusele din litere sau din fragmente mai mici ale unor cuvinte. Unele dintre ele, ca: *P.T.T.R.*, *P.C.R.*, *U.T.C.*, *C.C.*, *R.D.G.*, *U.R.S.S.*, sînt abrevieri clare astăzi pentru orice vorbitor de limbă română, deoarece

se află neîncetat în legătură cu formațiile de bază, atît unele, cît și celelalte fiind la fel de mult folosite.

Cînd formația de bază este folosită mai puțin sau într-un cerc mai restrîns decît compusul căruia i-a dat naștere, acesta poate fi analizat sau nu în funcție de cunoștințele fiecărui vorbitor în parte. Deoarece prescurtări ca: *ADAS*, *Agerpres* sau *I.R.V.A.* sînt mai cunoscute decît grupurile sintactice din care provin (*Administrația asigurărilor de stat*, *Agenția română de presă*, *Întreprinderea pentru recuperarea, recondiționarea și valorificarea ambalajelor*), ele rămîn adeseori neanalizate. Nume de substanțe chimice sau de medicamente, ca, de exemplu: *D.D.T.*, *P.A.S.*, *A.C.T.H.*, sînt analizate, de obicei, numai de chimiști sau de medici, care știu din ce sînt formate. Atunci cînd compusul nu este analizat se poate ajunge la formulări greșite: *C.F.R.-ul român* sau *francez*, *asociația A.R.L.U.S.* [412].

Dacă formația de bază nu există în limbă, analiza compusului nu este de loc posibilă. Situația aceasta se întîlnește destul de frecvent în cazul unor împrumuturi dintr-o limbă străină. *NATO*, denumire alcătuită din inițialele formației englezești *North Atlantic Treaty Organization*, deși circulă paralel cu corespondentele românești *Pactul Nord-Atlantic* sau *Pactul Atlanticului de Nord*, rămîne neanalizabil pentru vorbitorul de limbă română.

Compusele neanalizate sînt simțite totuși ca fiind formate din abrevieri, fără însă ca termenii componenți să poată fi deosebiți, atunci cînd din punct de vedere grafic și fonetic ele prezintă o formă neobișnuită pentru un cuvînt simplu (vezi, de exemplu, modul de scriere și aspectul fonetic al compuselor *D.D.T.*, *A.C.T.H.*, *ADAS*, *NATO*). Atunci cînd nu se deosebesc sub aspect grafic sau fonetic de un cuvînt obișnuit, compusele neanalizabile sînt pentru vorbitor cuvinte simple, indiferent dacă au fost create în românește (*var* „unitate de putere electromagnetică reactivă" = *voltamper reactiv* [413]; *hantru*) sau împrumutate (*Fiat*, numele unei mărci de automobil, din it. *Fabrica Italiana Automobili Torino*; *Agfa*, din germ. *Aktiengesellschaft für Anilinfabrikation*).

§ **140**. Compusele din abrevieri sînt substantive comune și proprii, acestea din urmă fiind mult mai numeroase și putîndu-se forma mult mai ușor decît cele dintîi.

I. Substantivele comune sînt de două feluri:

a) nume de organizații din domeniul social-economic: *goscol* = *gospodărie agricolă colectivă*, *G.A.S.* = *gospodărie agricolă de stat*, *C.A.P.* = *cooperativă agricolă de producție*, *S.M.T.* [414];

---

[412] Vezi Vlad Vranceа, *Prescurtări ca substantive*, în CV I (1949), nr. 7, p. 23. Cf. și IORDAN, L.R.A. 251, unde se semnalează faptul că derivatul *ceferist* a ajuns să fie folosit uneori cu sensul „funcționar sau lucrător la calea ferată (indiferent din ce țară)", după cum ne-o dovedesc construcții ca: *ceferiștii francezi, ceferiștii germani.*

[413] După MANECA, T. 200, *var* a rezultat din alăturarea cuvintelor *volt, amper, rezistență.*

[414] Compusele de acest fel își datoresc adeseori existența faptului că apar pe firmele unei serii întregi de magazine, întreprinderi, instituții etc. Cf. Luiza Seche, *Aspecte ale limbii firmelor și anunțurilor*, p. 18–19.

b) nume de substanțe, produse, procedee, fenomene etc., folosite în diferite domenii ale limbii literare, și mai ales în stilul tehnico-științific: *cartox* „gaz toxic care conține 10% oxid de etilen și 90% bioxid de carbon" = *carbon toxic*, *P.F.L.* = *plăci fibrolemnoase*, *P.A.L.* = *plăci aglomerate lemnoase*, *H.C.M.* = *hotărîre a Consiliului de Miniștri*, *stas* = *standard de stat* (vezi și alte exemple de acest fel amintite în acest capitol).

II. La rîndul lor, substantivele proprii pot fi clasificate în cîteva categorii mai importante:

a) nume de instituții și întreprinderi: *I.F.A.* = *Institutul de fizică atomică*, *T.A.P.L.* = *Trustul de alimentație publică locală*, *O.N.T.* = *Oficiul național de turism*, *I.C.I.L.* = *Întreprinderea pentru contractarea și industrializarea laptelui*;

b) nume de organizații și asociații naționale și internaționale cu scop social, economic, științific, sportiv etc.: *U.T.C.* = *Uniunea Tineretului Comunist*, *F.S.M.* = *Federația Sindicală Mondială*, *C.N.I.T.* = *Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor*;

c) nume de țări compuse din mai mulți termeni și de ansambluri continentale: *R.A.U.* = *Republica Arabă Unită*, *R.D.G.* = *Republica Democrată Germană*, *S.U.A.* = *Statele Unite ale Americii*, *U.R.S.S.* = *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice*; *Eurafrica* = *Europa și Africa*, *Eurasia* = *Europa și Asia*;

d) nume proprii de persoane: (pseudonime) *Hasan* = *H. Sanielevici*, *Niger* = *Nicolaie George Rădulescu*, *Nigrim* = *Nicolaie Grigore Mihăilescu*, *Tradem* = *Traian Demetrescu*; (compuse cu valoare de prenume, din inițiale ale unor prenume) *Dere Ioanițescu* = *D. R. Ioanițescu*, *Gheve Popescu* = *G. V. Popescu*[415].

În timp ce categoriile de nume proprii de sub *a* și *b* sînt foarte bine reprezentate, ultimele două categorii, *c* și *d*, cuprind puține formații.

Datorită obiectelor pe care le denumesc, substantivele compuse din abrevieri aparțin de obicei limbajului oficial economico-social și celui tehnico-științific. De aici ele pătrund în vorbirea curentă, care se limitează la a le folosi, fără să creeze ea însăși formații noi de acest fel. În stilul beletristic asemenea compuse nu se folosesc decît atunci cînd permite subiectul tratat (cînd e vorba de teme actuale, științifice etc.).

§ **141.** Compusele din abrevieri prezintă uneori deosebiri mari față de cuvintele obișnuite, atît în ce privește grafia, cît și pronunțarea. Pe bună dreptate se susține că la substantivele formate din abrevieri scrisul prevalează asupra pronunțării[416], situație valabilă însă, după cum va reieși din următoarele două paragrafe (142 și 143), în special pentru un anumit tip de compuse de acest fel. O trăsătură generală care pornește

---

[415] Despre modul lor de formare și despre motivele care determină apariția lor, vezi GRAUR, N. P. 101, 102, 108.

[416] Cf. Bruno Migliorini, *Lingua contemporanea*, Florența, 1938, p. 80–81.

de la aspectul grafic al compusului, influențîndu-l pe cel fonetic, este nenotarea semnelor diacritice ale literelor. Din această cauză *Ș*, *Ț* și în special *Î* sînt scrise și pronunțate *S*, *T*, *I* (*ICOMCECOOP* = *Întreprinderea comercială centrală Centrocoop*). Totuși, în special în ultimul timp, apar compuse abreviate care conțin și aceste litere (*F.Ț.B.* = *Fabrica de țigarete București*).

§ 142. Compusele din abrevieri pot fi clasificate, sub aspect grafic și în raport cu grupul sintactic sau compusul care a servit ca punct de plecare, în următoarele categorii:

1. compuse din litere inițiale: *C.C.* = *C*[omitetul] *C*[entral]; *C.L.D.C.* = *C*[entrul de] *l*[ibrării și] *d*[ifuzare a] *c*[ărții]; *C.C.S.* = *C*[onsiliul] *C*[entral al] *S*[indicatelor]; *O.N.T.* = *O*[ficiul] *N*[ațional de] *T*[urism];

2. compuse din fragmente de cuvinte (silabe inițiale sau grupuri mai mari ori mai mici de o silabă): *aprozar* = [centrul de] *apro*[vizionare cu] *zar*[zavat]; *ASCAR* = [Centrul de] *as*[istență a] *car*[diacilor]; *Flaro* = *Fla*[mura] *ro*[șie], numele unei fabrici din Sibiu;

3. compuse din litere inițiale și fragmente de cuvinte: *ACIN* = *A*[sociația] *cin*[eaștilor din R.S.R.]; *APROM* = *A*[telierul de] *pro*[totipuri și serii zero] *m*[obilă]; *IPROMIN* = *I*[nstitutul de] *pro*[iectări] *min*[iere]; *UCECOM* = *U*[niunea] *ce*[ntrală a] *co*[operativelor] *m*[eșteșugărești];

4. compuse din fragmente de cuvinte și cuvinte întregi: *gostat* = *go*[spodărie agricolă de] *stat*, *Eurasia* = *Eur*[opa și] *Asia*; *Romarta* și *Artarom*, numele unor magazine din București = [Magazin de] *artă rom*[ânească];

5. compuse din litere inițiale sau fragmente de cuvinte și elemente de compunere: *Centrofarm* „Oficiul central farmaceutic" = *centro-*[417] + *farm*[aceutic]; *nitrofos* „îngrășămînt constînd dintr-un amestec de nitrat de amoniu și fosfați" = *nitro-* + *fos*[for]; *ozenolog* „persoană care se ocupă cu studierea fenomenului denumit în limbajul comun *farfurie zburătoare*, iar în cel științific *O.Z.N.*[418] [= obiect zburător neidentificat]" = *O.Z.N.* + *-o-* + *-log*[419]; *puricid* „substanță toxică pentru distrugerea puricilor" = *puri*[ce] + *-cid*[420].

Între aceste tipuri există deosebiri importante de scriere. Compusele din prima categorie, indiferent dacă sînt substantive proprii sau comune,

---

[417] Pentru sensul și originea tuturor elementelor de compunere amintite aici, vezi *Lista principalelor elemente de compunere* (p. 241—260).

[418] După engl. *U.F.O.* = *unidentified flying object*.

[419] În acest caz, mai puțin obișnuit, abrevierea *O.Z.N.* s-a comportat ca o temă, fiind legată prin vocala *o* de elementul de compunere *-log*, situat pe locul al doilea.

[420] Reducerea termenului *purice* din acest compus la fragmentul inițial *puri-* se datorește de fapt haplologiei, prin care se evită repetarea imediată a două silabe asemănătoare. Același fenomen s-a petrecut și în două compuse recente cu elementul *-naut*: *lunaut* = *lu*[nă] + *-naut* și *selenaut* = *sele*[ne] + *-naut*. Formațiile cu haplologie ascund analiza termenilor componenți. Vezi critica formațiilor cu *-naut* la Al. Graur, în ROM. LIT. 1969, nr. 30 și 35, p. 14.

se scriu, de obicei, cu majuscule, după fiecare putîndu-se pune punct, ca după orice abreviere. Părţile alcătuitoare ale celorlalte patru categorii de compuse din abrevieri nu se despart prin punct, chiar dacă cuprind şi litere iniţiale ale unor cuvinte[421]. Compusele nume proprii de acest fel se pot scrie fie cu majuscule, fie numai cu iniţială majusculă (*ACIN*, dar şi *Acin*, *ASCAR*, dar şi *Ascar*, *CENTROFARM*, dar şi *Centrofarm*), pe cînd substantivele comune se scriu ca nişte cuvinte obişnuite (*aprozar*, *sima*, *saprosan*).

Este posibil ca înseşi compusele din litere iniţiale să fie scrise ca nişte substantive obişnuite. Această grafie se întîlneşte în special la unele compuse româneşti care au fost concepute ca nişte cuvinte simple (substantive comune: *var*, unele nume proprii cu care vorbitorul este familiarizat: *Arlus*) şi la unele compuse străine neanalizabile, împrumutate ca atare (*nep* < rus. *неп* = *новая экономическая политика*, cunoscut în româneşte în traducerea „noua politică economică", *Agfa*).

§ 143. Din punct de vedere fonetic, compusele din abrevieri se pot grupa în două categorii:

a) compuse de tip alfabetic;

b) compuse de tip silabic obişnuit.

a) Compusele de tip alfabetic, formate numai din litere iniţiale, se caracterizează prin deosebirea dintre scriere şi rostire şi au la bază rostirea literelor care notează consoane ca în alfabet (sunetele notate sînt mai puţine decît cele rostite). Ele sînt alcătuite din două sau mai multe silabe constînd:

α) dintr-o succesiune de consoane, urmate, fiecare, de vocala *e* după cum sînt citite literele alfabetului în limba română[422]: *C.F.R.*, citit *cefere*, *C.C.S.*, citit *cecese*, *D.M.C.* (= *Direcţia miliţiei Capitalei*), citit *demece*. Face excepţie litera *h*, rostită fie *ha*, conform recomandărilor *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, fie *haş*, ca în franceză: *pH* (= engl. *power of hydrogen*, rom. *puterea hidrogenului*), citit *pehaş*;

β) dintr-o succesiune de consoane urmate de vocalele însoţitoare de care a fost vorba sub α, alternînd cu silabe alcătuite numai din vocale (acestea din urmă reprezentînd termeni ai compusului abreviat): *U.T.C.*, citit *utece*, *A.C.T.H.*, citit *acetehaş*, *T.O.B.*, citit *teobe*.

Este de remarcat că aceste compuse prezintă o configuraţie fonetică deosebită de a cuvintelor obişnuite. Din cauza succesiunii de silabe de acelaşi fel (consoană + *e*), cele mai multe compuse de tip alfabetic se caracterizează printr-o ritmicitate interioară, rar întîlnită în mod obişnuit (de ex. în: *repede*, *pepene*, care se deosebesc însă ca mod de accen-

---

[421] Este greşită în asemenea cazuri despărţirea prin puncte a literelor care alcătuiesc compusul. De exemplu grafia *E.C.O.S.O.C.* (vezi LUMEA 1967, nr. 14, p. 5), în loc de *ECOSOC* = *Economic and Social Council*.

[422] În fiecare limbă acelaşi compus, deşi scris la fel, sună diferit, conform felului ei de a citi literele alfabetului: *NBC* (= engl. *National Broadcasting Company*, numele companiei americane de radiodifuziune şi televiziune) se citeşte în engleză *enbisi*, în franceză, *enbese*, iar în română *nebece*.

tuare[423]). La unele compuse alfabetice se întîlneşte o aglomerare de vocale în hiat: *I.A.T.C.*, citit *iatece*, cu *i-a* în hiat, sau chiar *G.U.A.E.I.A.* (= *Grupul de uzine de aparataj electrotehnic şi instalaţii de automatizare*), în care toate vocalele formează silabe.

Unele compuse de tip alfabetic prezintă mai multe variante fonetice, după diferitele moduri de rostire a literelor alfabetului. De exemplu: *C.F.R.* este citit *Cefere* sau, mai rar, *Chefere*, după cum litera *c* este rostită *ce* (conform normelor ortoepice româneşti actuale) sau *che* (mod de rostire mai vechi). O situaţie întrucîtva diferită de cea precedentă prezintă formaţia *R.D.G.*, rostită de asemenea în două feluri: *Redege* şi *Redeghe*. Varianta *Redeghe*, în care litera *g* este citită după norma corectă de rostire a literelor din alfabet, apare izolat. S-a impus în schimb varianta *Redege*, în care *g* este rostit *ge* probabil sub influenţa începutului cuvîntului *german*. Prescurtarea *S.O.S.* (= engl. *save our souls* „salvaţi sufletele noastre") se citeşte în limba noastră atît *esoes*, ca în engleză sau franceză, de unde a fost probabil împrumutată, cît şi *seose*.

b) Compusele de tip silabic obişnuit sînt formate fie din litere iniţiale care pot fi citite ca un cuvînt (se evită în acest caz aglomerările de consoane sau vocale), fie din fragmente de cuvinte sau chiar din litere iniţiale sau fragmente de cuvinte şi cuvinte întregi aranjate în aşa fel din punct de vedere fonetic, ca să poată fi citite ca nişte cuvinte. Scrise sau nu cu majuscule, compuse ca *I.C.A.S.*, *ICEMIN*, *O.S.T.A.*, *U.N.E.S.C.O.*, *O.N.U.*, *gostat*, *Centrocoop* sînt citite ca nişte cuvinte obişnuite.

Uneori, cînd este vorba de un compus din litere iniţiale apărut de curînd sau mai rar folosit, el poate fi citit fie ca un compus de tip alfabetic, fie ca un compus de tip silabic obişnuit, atunci cînd structura lui fonetică o permite: *C.A.P.* este citit *ceape* sau *cap*, *C.A.R.* (= *Casa de ajutor reciproc*), *ceare* sau *car*.

§ 144. O problemă specială pe care o ridică compusele din abrevieri este aceea a modului lor de accentuare.

Compusele de tip alfabetic sînt accentuate întotdeauna pe ultima silabă: *Utecé* (U.T.C.), *Ucefesé* (U.C.F.S.), *Meaí* (M.A.I.), *Mefeá* (M.F.A.), *acetehá*ș (A.C.T.H.).

Compusele de tip silabic, rostite ca nişte cuvinte obişnuite, prezintă următoarele situaţii:

a) cînd sînt terminate în consoană se accentuează de obicei ultima silabă: *Ascár*, *Acín*, *Ucecóm*, *Incérc*, *Artaróm*, *Icemín*, dar *Árlus*;

b) cînd sînt terminate în vocală, cu excepţia lui *e*, accentul cade de obicei pe silaba penultimă: *É.S.P.L.A.*, *Í.F.A.*, *F.É.A.* (= *Fabrica pentru elemente de automatizări*), *Cepéca*, *Fláro*, *Unésco*, *É.L.U.*, *hántru*;

c) cînd sînt terminate în *e* se accentuează de obicei pe finală: *A.S.É.* (= *Academia de studii economice*), *I.S.P.É.*;

---

423 Aceste substantive sînt accentuate pe prima silabă, în timp ce compusele din abrevieri de felul celor discutate aici poartă accent pe silaba ultimă (vezi şi § 144).

d) cînd au ca ultim termen de compunere cuvinte întregi, accentul compusului corespunde cu accentul pe care îl au aceste cuvinte în mod obişnuit: *Euráfrica*, ca şi *África*, *Romárta*, ca şi *árta*.

Unele compuse de tip silabic nu au accentul fixat: *Ó.N.U.* şi *O.N.Ú.*, *Ádas* şi, mai rar, *Adás*.

Merită să fie menţionat aici şi compusul *Compescaria* (numele unui magazin de vînzare a peştelui), format din fragmentul *com* din *comerţ* şi *pescăria*. Transformarea lui *ă* în *a* şi schimbarea de accent (în mod normal compusul ar fi trebuit să fie accentuat pe *i*, după cum s-a arătat sub *d*) [424] se datoresc probabil dorinţei de a se da întregii formaţii o rezonanţă străină. La aceasta a contribuit şi faptul că numele magazinului a apărut scris pe firmă cu majuscule şi fără semn diacritic pe *ă* şi de aceea vorbitorul nu a mai putut să facă legătură între *-pescaria* şi *pescărie*.

§ 145. Compusele din abrevieri seamănă întrucîtva cu compusele în alcătuirea cărora intră teme, cînd au ca elemente componente fragmente ceva mai mari ale unor cuvinte [425]. În această situaţie, ele se pot organiza în serii, existenţa unui termen facilitînd apariţia altuia asemănător, atît în ce priveşte modul de formare, cît şi unii dintre termenii componenţi: *aprozar*, *aprolacta*; *Comaliment*, *Comlemn*; *IPROMIN* (= *Institutul de proiectări miniere*), *IPROCHIM* (= *Institutul de proiectări pentru industria chimică organică şi petrochimică*), *IPROMET* (= *Institutul de proiectări de uzine şi instalaţii metalice*) [426].

Dintre toate tipurile de compuse din abrevieri, cele mai folosite şi mai uşor de format în limba română sînt compusele din litere iniţiale.

Calculele făcute pe baza *Indexului explicării prescurtărilor sub care sînt cunoscute instituţii, întreprinderi, sector cooperatist* etc. din *Lista abonaţilor la serviciul telefonic*, Bucureşti, 1966, care desigur că nu cuprinde toate compusele actuale din abrevieri, dar ne creează o imagine destul de concludentă în această privinţă, arată că cele mai numeroase sînt compusele din 4 litere iniţiale (peste 100), urmate de cele din 3 (cca 70) şi din 5 iniţiale (cca 30). Compusele din cîte 6 sau 7 iniţiale sînt în număr foarte mic (sub 10). Excepţional se întîlnesc şi compuse dintr-un număr mai mare sau mai mic de iniţiale (2 sau 8: *M.P.* = *Ministerul Petrolului*, *C.S.I.C.O.L.A.S.* = *Comitetul de stat pentru îndrumare* (sic!) *şi controlul organelor locale ale administraţiei de stat*). De obicei, chiar dacă formaţia de la care se porneşte conţine un număr mai mare de cuvinte, abstracţie făcînd de uneltele de legătură şi de articol, unele dintre ele sînt lăsate la o parte: *I.P.C.M* = *I*[nstitutul de]*p*[roiectare pentru uzine şi instalaţii din industria] *c*[onstrucţiilor de] *m*[aşini], *I.P.C.F.S* = *I*[nstitutul de studii,

---

[424] Cf. la IORDAN, L. R. A. 251, formaţia *Rompescăria* = *Societatea română pentru vînzarea peştelui*.

[425] Vezi nota 6 de la § 20.

[426] O situaţie asemănătoare întîlnim şi la compusele străine: *Eurovision* (= engl. *Europe Television*), *Euromart* (= engl. *European Common Market*), *Europhot* (= engl. *Committee of the Professional Photographers of Europe*), *Eurofima* (= germ. *Europäische Gesellschaft für die Finanzierung von Eisenbahnmaterial*).

experimentări și] *p*[roiectare pentru industria] *c*[elulozei, hîrtiei] *f*[ibrelor artificiale și valorificarea] *s*[tufului].

Compusele care conțin numai fragmente de cuvinte, ca și cele în componența cărora intră cuvinte întregi sînt mai puțin numeroase.

§ **146.** Din punctul de vedere al comportamentului morfologic, compusele din abrevieri se grupează în două categorii diferite, după cum conțin pe ultimul loc: a) cuvinte sau elemente de compunere întregi; b) abrevieri.

a) Substantivele compuse din abrevieri urmate de cuvinte întregi au același gen ca și acestea din urmă, comportîndu-se ca ele în ce privește formarea pluralului și declinarea: *Romarta*, f., *Romartei*; *gostat*, n., *gostaturi*, *gostatul*, *gostatului*; *Comaliment*, n., *Comalimentul* etc.

Substantivele compuse care conțin pe ultimul loc elemente de compunere se comportă ca și celelalte compuse care conțin asemenea elemente: *ozenolog*, m., *ozenologi*, *ozenologul* etc., ca și *geolog*, *geologi*, *geologul* etc.

b) Situații mai variate prezintă compusele formate din litere sau din fragmente ale unor cuvinte, uneori conținînd pe primul loc și cuvinte întregi ori elemente de compunere, dar avînd întotdeauna la finală o abreviere.

Genul substantivelor de acest fel depinde de terminația compusului.

Substantivele terminate în consoană sau în vocalele *a* accentuat, *e*, *i*, *o*, *u* sînt uneori masculine: *var*, *hantru*, dar de cele mai multe ori neutre: *ACIN*, *IPROCHIM*, *A.S.E.*[427], *C.A.P.*, *S.M.T.* etc.

Substantivele terminate în *a* neaccentuat sînt de obicei feminine: *I.F.A.*, *O.S.T.A.*, *U.E.F.A.*, *I.R.T.A.*[428].

Majoritatea substantivelor compuse din litere sau fragmente de cuvinte nu au plural, fie pentru că sînt nume proprii, fie pentru că sînt nume de materie. Substantivele comune de genul masculin aparținînd altor categorii decît celei menționate mai înainte fac pluralul în *-i (vari, hantri)*. Substantivele neutre formează aproape întotdeauna pluralul cu desinența *-uri*, care, din punct de vedere grafic, atunci cînd compusul este format din inițiale, este separată de acestea prin cratimă: *H.C.M.-uri*, *G.A.S.-uri*, *S.M.T.-uri*; *aprozaruri*[429]. Cînd substantivul nu mai este

---

[427] Din cauză că sînt nume proprii, ele nu pot primi articol nehotărît și nici nu se folosesc în mod obișnuit la plural, determinarea genului făcîndu-se după înțeles și după forma de plural pe care le-o putem crea (*ACIN-uri, IPROCHIM-uri*).

[428] Vezi formele de genitiv-dativ singular *Ifei, Ostei, Irtei*.

[429] Desinența de plural *-uri*, în locul lui *-e*, se întîlnește într-un citat din presă și la substantivul feminin *ICRA*, rostit în mod obișnuit cu *-a* neaccentuat (*lucrătorii direcției noastre și ai **ICRA-urilor*** COMERȚUL SOCIALIST, organ al Ministerului Comerțului și al Uniunii Sindicatelor din comerțul de stat și cooperația de consum din R.S.R., 1960, nr. 40, 4/7). Crearea pluralului *ICRA-uri*, supărător atît prin prezența desinenței *-uri* la un substantiv cu aspect de feminin, cît și mai ales prin dificultatea accentuării (din cauza lui *-uri* accentul se mută de pe silaba inițială pe *-a*), se datorește, probabil, dorinței de a se evita omonimia neplăcută cu numele de materie *icre*.

simţit compus, termenii lui componenţi nemaifiind analizaţi, el poate avea şi pluralul în *-e*: *aragazuri* şi *aragaze*. Atunci cînd există în context un adjectiv, un articol nehotărît etc. care servesc drept indice al pluralului, compusul poate rămîne neschimbat, evitîndu-se în acest fel folosirea unor forme neobişnuite sau greoaie (*unele D.S.A.P.C. regionale* CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 6/4).

În ce priveşte articularea cu articol hotărît, unele dintre compusele din abrevieri se pot articula, în timp ce altele se folosesc numai cu forma nearticulată. Din acest punct de vedere comportamentul numelor comune se deosebeşte adeseori de cel al numelor proprii. Numele comune compuse din abrevieri, fie că sînt create pe teren românesc, fie că sînt împrumutate, au, de obicei, forme articulate: *aragaz, aragazul, aragazului*; *P.A.S., P.A.S.-ul, P.A.S.-ului*; *nep, nepul, nepului* etc.

Numele proprii româneşti sau străine compuse din litere iniţiale se folosesc uneori ca nişte substantive invariabile, pe cînd alteori se articulează şi se declină ca orice substantive obişnuite (ambele comportamente putîndu-se întîlni chiar la unul şi acelaşi compus). Preferinţa pentru păstrarea formei invariabile sau pentru întrebuinţarea formei articulate este determinată de diferiţi factori, ca: vechimea compusului şi frecvenţa cu care e folosit (uneori numai într-un cerc restrîns), construcţia în care se întîlneşte, stilul în care apare, aspectul lui fonetic.

În limba vorbită se întîlnesc de obicei compuse mai vechi, cu care vorbitorul este familiarizat. Ele se comportă cel mai adesea ca nişte substantive obişnuite: ***C.F.R.-ul** îşi măreşte pe zi ce trece capacitatea de transport*; ***I.T.B.-ul** are un număr mare de salariaţi*; *noua clădire **a Ifei***; *activitatea **U.T.C.-ului***; *cerere adresată **P.T.T.R.-ului***. Acelaşi comportament morfologic pot să-l aibă compusele şi în limba scrisă, în special cînd se foloseşte un mod de exprimare mai familiar: *Aşa hotărîm noi, reprezentanţi **ai Taplului** şi **Iaplului*** (SCÎNTEIA 1966, nr. 7117, 2/6).

În limba presei, ca şi în limbajul oficial, formaţii ca cele de mai sus sînt tratate de cele mai multe ori ca nişte simple abrevieri grafice[430], care trebuie să fie citite în întregime[431], iar nu ca nişte cuvinte propriu-zise. Se scrie: *secretarul **O.N.U.**, Oficiul de documentare şi publicaţii tehnice **al M.I.U.**, campionatul de cros **al S.U.A.***, dar urmează să se citească: *secretarul **Organizaţiei Naţiunilor Unite**, Oficiul de documentare şi publicaţii tehnice **al Ministerului Industriei Uşoare**, Campionatul de cros **al Statelor Unite ale Americii***. Se evită astfel unele formaţii greoaie (ca: nominativul articulat *U.N.E.S.C.O.-ul* sau genitiv-dativul *U.N.E.S.C.O.-ului*, de la *U.N.E.S.C.O.*) sau familiare (*R.D.G.-ul, R.D.G.-ului*; *U.R.S.S.-ul, U.R.S.S.-ului*). La aceasta se adaugă şi grija de a nu se recurge la forme flexionare care impun modificarea aspectului grafic al cuvintelor. De exemplu substantivele din abrevieri terminate în *-a* neaccentuat, de felul lui *I.F.A.*, *O.S.T.A.*, sînt asimilate cu femininele articulate cu articol hotărît enclitic; înlocuirea lui *-a* final la genitiv-dativ

[430] Cf. şi Vlad Vrancea, *lucr. cit.*, p. 23.

[431] Aceasta numai teoretic, deoarece, practic, formaţia care stă la baza compusului este de multe ori, din diferite motive, mult mai puţin cunoscută şi folosită decît compusul însuşi.

cu articolul enclitic feminin *-ei* determină și ortografierea cuvintelor discutate aici într-un singur cuvînt, numai cu inițială majusculă: *Ifei*, *Ostei*, forme evitate de obicei în scris.

Atunci cînd forma invariabilă ar putea da naștere la confuzii se recurge totuși la forma flexionară. Situația aceasta se întîlnește în special cînd compusul joacă rol de complement indirect al unui verb care cere dativul: *Alte țări ... au cerut* ***B.I.M.G.-ului*** *etaloane.* CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 7/7; *De un neprețuit ajutor a fost* ***U.T.M.-ului***... SCÎNTEIA 1950, nr. 1720, 1/1.

Anumite construcții în care compusele așezate după un substantiv își păstrează forma de nominativ-acuzativ, în locul celei de genitiv, se folosesc și în limba vorbită (*membru* ***P.C.R.***, *activist* ***U.T.C.***, în loc de *membru al* ***P.C.R.-ului***, *activist al* ***U.T.C.-ului***).

Numele proprii compuse din fragmente de cuvinte combinate sau nu cu litere inițiale se comportă de cele mai multe ori, indiferent de stilul în care apar, ca niște cuvinte obișnuite: *Aviasan*, *Aviasanul*, *Aviasanului*; *Ucecom*, *Ucecomul*, *Ucecomului* (*De ce* ***Ucecomul*** *n-ar putea executa și multiplicarea unor prototipuri alese cu grijă?* SCÎNTEIA 1968, nr. 7622, 4/7). De asemenea se comportă ca niște substantive obișnuite numele proprii care au pe primul loc elemente de compunere: *Centrofarm*, *Centrofarmul*, *Centrofarmului*.

În limba presei construcțiile de tip apozitiv s-au extins și la compusele de acest fel: *comunicat* ***Agerpres***, în loc de *comunicat al* ***Agerpresului***; *președintele* ***Centrocoop***, în loc de *președintele* ***Centrocoopului***.

§ **147.** Întocmai ca și compunerea tematică, compunerea din abrevieri reprezintă un procedeu nou și internațional de formare a cuvintelor. Apariția lui are loc în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu intensificarea ritmului vieții și cu introducerea unor mijloace noi de informare, ca telegrafia și stenografia, care impun o mare economie de timp, de spațiu și, în ultimă instanță, de bani [432]. Pe lîngă aceasta, înmulțirea societăților și a asociațiilor de toate felurile, cu caracter național și internațional și cu denumiri lungi și greu de reținut, a contribuit și ea la răspîndirea acestui procedeu. În felul acesta grupurilor sintactice formate din mai multe cuvinte, adeseori străine, deci cu atît mai greoaie pentru vorbitor, le-au luat locul compuse din abrevieri, mult mai comode prin scurtimea lor [433].

Compusele din abrevieri au apărut în toate limbile moderne cam în aceeași perioadă, ceea ce ne face să presupunem că procedeul s-a extins rapid. Formațiile s-au răspîndit foarte ușor în toate limbile moderne, grație relațiilor economice și politice dintre state, dar au luat amploare în timpul primului război mondial și mai ales după acest război [434]. Nu-

---

[432] Cf. Astrid Baecklund, *Die univerbierenden Verkürzungen der heutigen russischen Sprache*, Uppsala, 1940, p. 36–37.

[433] Cf. IORDAN, L. R. A. 249.

[434] Vezi Bruno Migliorini, *lucr. cit.*, p. 80–81, Ion Brăescu, *Observații asupra abrevierii cuvintelor în limba franceză*, în „Revista de filologie romanică și germanică" II (1958), nr. 1,

mărul lor a crescut astăzi în aşa măsură, încît sînt necesare dicţionare pentru inventarierea şi explicarea lor[435]. Acest procedeu continuă să se dezvolte în toate limbile moderne, deşi nu în egală măsură. Printre limbile care îl folosesc cel mai mult se află engleza şi rusa.

Pe lîngă creaţiile din limba respectivă, împrumuturile de la o limbă la alta constituie una dintre căile cele mai importante de îmbogăţire a inventarului de compuse din abrevieri. Faptul acesta este deosebit de important, întrucît compusele sînt formate de cele mai multe ori din termeni de circulaţie internaţională, asemănători, cel puţin sub aspect grafic, în toate limbile: *O.N.U.* = fr. *Organisation des Nations Unies*, sp. *Organización de las Naciones Unidas*, engl. *United Nations Organization*, rom. *Organizaţia Naţiunilor Unite* etc.; *FIPRESCI* = fr. *Fédération Internationale de la Presse Cinématographique*, engl. *International Federation of the Cinematographic Press*, rom. *Federaţia Internaţională a Presei Cinematografice*.

Adeseori formaţiile străine mai importante şi mai folosite sînt modificate în diferite limbi prin traducerea grupului sintactic: de exemplu *NATO*, de origine engleză (păstrat în româneşte astfel, vezi § 139), a devenit în fr. *O.T.A.N.* (= *Organisation du traité de l'Atlantique Nord*); *U.S.A.* (= engl. *United States of America*) a devenit în franceză *E.U.A.* (= *États-Unis d'Amérique*), iar în româneşte *S.U.A.* (= *Statele Unite ale Americii*); *S.S.S.R.* (= rus. *Союз Советских Социалистических Республик*) a devenit atît în română, cît şi în franceză *U.R.S.S.* (= rom. *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice*, fr. *Union des Républiques Socialistes Soviétiques*); după fr. *T.S.F.* (= *Télégraphie sans fil*) s-a format în româneşte *T.F.F.* (= *Telegrafie fără fir*)[436].

Toate acestea fac ca compusele împrumutate să se impună uşor şi în alte limbi decît cea în care s-au format.

Procedeul compunerii din abrevieri a început să fie aplicat şi pentru a crea denumiri ale unor invenţii sau descoperiri noi: *nife*, *sima*, *sial* „denumirile unora dintre învelişurile pămîntului, formate din simbolurile substanţelor *nichel* şi *fier*, *siliciu* şi *magneziu*, *siliciu* şi *aluminiu*, care alcătuiesc aceste învelişuri", *D.D.T.*

Compusele de acest fel, în special numele proprii de instituţii, întreprinderi, asociaţii etc., durează puţin, soarta lor fiind, de obicei, strîns legată de soarta instituţiilor pe care le denumesc. Teoretic, împreună cu grupul sintactic sau compusul din care provin şi alături de care circulă, ele dispar la puţin timp după desfiinţarea instituţiei respective, se pot schimba o dată cu restructurarea acesteia etc. Practic însă ele pot continua uneori să mai fie folosite.

---

p. 99; V. L. Voronţova, *lucr. cit.*, p. 93. Pentru limba franceză, faptul a fost studiat prima oară imediat după cel dintîi război mondial de Hildig Kjelmann (*Mots abregés et tendances d'abréviation en français*, Uppsala, 1920), care consideră că fenomenul a apărut în franceză sub influenţa englezei.

[435] Cf., de exemplu, dicţionare ca: *Словарь сокращений русского языка*, Moscova, 1962; *Словарь сокращений английского, немецкого и скандинавских языков*, Moscova, 1964; Ralph de Sola, *Abbreviations Dictionary*. New and Enlarged Edition [New York, 1964].

[436] Cf. Hristea, E. 169–170.

În limba română cea mai veche formaţie de acest fel pare a fi *ASTRA*, numele cunoscutei asociaţii înfiinţate la 1861 [437], iar ceva mai tîrziu, spre sfîrşitul secolului, apar alte compuse, ca: *C.F.R.*, *C.E.C.*

După primul război mondial în română, ca şi în alte limbi, numărul compuselor din abrevieri (în special al celor alcătuite din litere iniţiale) înregistrează o creştere simţitoare. Iată cîteva dintre formaţiile de acest fel apărute între primul şi cel de-al doilea război mondial: *I.A.R.* (citit *Iaer*) = *Industria de avioane română*, *C.A.M.* = *Casa autonomă a monopolurilor*, *M.T.R.* (citit *Metere*) = *Munca tineretului român*, *O.N.E.F.* = *Oficiul naţional de educaţie fizică* [438]; *ARO* = *Asigurarea românească* (societate anonimă de asigurări), *CREMIN* = *Creditul minier* (societate petrolieră capitalistă din România), *COMPETROL* = *Societate anonimă pentru comerţul cu petrol*, *COLORANIL* = *Societate anonimă pentru vînzarea culorilor şi anilinelor*, *CADECA* = *Casa de cadouri* (numele unui magazin), *FADESCA* = *Fabrica de scaune*. La aceste nume proprii de întreprinderi, instituţii, societăţi de toate felurile se pot adăuga şi unele nume comune, apărute în această perioadă: *aragaz*, *var* [439].

Modelul formaţiilor de acest fel trebuie căutat în diferite limbi, ca: germana, engleza, italiana şi mai ales franceza [440].

O dată cu terminarea celui de-al doilea război mondial, compusele din abrevieri, şi în special cele în componenţa cărora intră fragmente de cuvinte, cunosc o şi mai mare dezvoltare sub influenţa limbii ruse [441]. Destul de frecvente sînt cazurile în care un compus rusesc din abrevieri, intrat în limba română şi ca atare, dar neanalizat de vorbitori, a servit drept model unei formaţii româneşti. De exemplu, după rus. *колхоз* (= *коллективное хозяйство*), din care provine românescul *colhoz*, a fost creat *goscol*; după rus. *совхоз* (= *советское хозяйство*), din care provine *sovhoz*, a fost creat *gostat*; după rus. *T.A.C.C.* (= *Телеграфическая Агенция Советского Союза*), în româneşte *TASS*, s-a format *Agerpres*; după rus. *M.T.C.* (= *машинно-тракторная станция*), *S.M.T.* etc.

În prezent compusele din abrevieri, nume de instituţii, întreprinderi, asociaţii se nasc cu cea mai mare uşurinţă, existînd tendinţa de a se abuza de ele. De asemenea sînt mai numeroase decît în trecut numele comune din domeniul tehnico-ştiinfiţic (la denumiri ca: *P.A.L.*, *P.F.L.*, *cartox*, deja menţionate, se pot adăuga şi altele ca: *etox* „amestec de 10 părţi oxid de etilen şi o parte bioxid de carbon”, din *etilen* şi *oxid*; *E.T.O.*, din *extract total de ochi*; *cavit*, din *calciu* şi *vitamină*; *sirogal*, din *sirop Galenica* (ultimele trei, numele unor medicamente).

Ca şi în alte limbi, şi în română compusele din abrevieri se caracterizează printr-o mare instabilitate. Astăzi, de exemplu, mai există

---

[437] Cf. IORDAN, L. R. A. 249–251.

[438] Cf. IORDAN, L. R. A. 250–251, IORDAN, L. R. C. 114–118.

[439] Termenul a fost creat în 1930 de inginerul C. Budeanu. Cf. MANECA, T. 200.

[440] Cf. IORDAN, L. R. A. 249.

[441] Cf. S. Vaimberg, *Некоторые замечания в связи с сложносокращенными словами в русском и румынском языках*, în „Culegere de studii ”(Institutul pedagogic de limba şi literatura rusă « Maxim Gorki »), Bucureşti, 1958, p. 22–31; V. Danteş şi M. Brînzan, *lucr. cit.*, p. 391–399.

puţine formaţii dintre cele care au circulat şi înaintea celui de-al doilea război mondial. De exemplu: *C.F.R.*, *C.E.C.*, *P.C.R.*, *U.T.C.* etc. Cele mai multe însă au dispărut. *S.T.B.* (= *Societatea de tramvaie — Bucureşti*) a devenit *I.T.B.* (= *Întreprinderea de transport — Bucureşti*), o dată cu transformarea acestei societăţi particulare în întreprindere de stat şi cu schimbarea profilului ei (întreprinderea se ocupă cu organizarea tuturor formelor de transport în comun din Bucureşti). Mai vechiul *P.T.T.* a devenit *P.T.T.R.* Recent, *E.S.P.L.A.* a dispărut, apărînd pentru un timp *E.L.* (= *Editura pentru literatură*). *Goscol* a fost înlocuit mai întîi cu *G.A.C.*, format de la acelaşi grup sintactic, şi în ultimii ani cu *C.A.P.*, compus creat pe baza altui grup sintactic (vezi § 140 I a). *Comcar* şi *Aprolacta*, denumiri date pînă nu de mult unor magazine de desfacere a cărnii sau a laptelui, au dispărut. Tot astfel apar şi dispar cu uşurinţă numele de produse comerciale ca: *sirogal* sau *E.T.O.*

§ 148. În concluzie se constată că acest procedeu de compunere, deşi foarte nou, se caracterizează printr-o mare productivitate (în special în ceea ce priveşte compunerea din iniţiale). Cu toată lipsa de stabilitate a compuselor, inventarul lor sporeşte necontenit, atît prin formaţii româneşti, cît şi prin împrumuturi. Spre deosebire însă de alte feluri de compuse, compusele din abrevieri aparţin unor categorii semantice limitate şi puţin importante pentru viaţa de toate zilele, ceea ce face ca frecvenţa lor în limbajul obişnuit să nu fie prea ridicată.

SUBSTANTIVE COMPUSE PARASINTETICE

§ 149. Substantivele de acest fel constau din alăturarea a doi termeni de compunere (cuvinte sau teme) şi un sufix. Ele sînt formaţii populare şi savante.

1. Dintre formaţiile populare trebuie menţionat în primul rînd *codobatură* (cu numeroase variante, de exemplu: *cotrobatură*, *coţobatină*, *codobatiţă*, *codobatşiţă* etc., vezi DA, s.v., BĂCESCU, PĂS. 64—69). El este considerat de către unii lingvişti ca fiind format pe teren românesc din substantivul *coadă* (sub forma *codo-*, întîlnită şi în alte compuse: *codoroş(u)*, *codoberc*), verbul *bate* (mai exact tema acestuia) + sufixul *-ur(ă)* [442]. După majoritatea lingviştilor însă, *codobatură* este moştenit din lat. **codabattula*. (Deoarece un derivat **battula* nu este atestat în latină urmează să presupunem că formaţia latinească propusă ar fi şi ea un compus parasintetic.) Din punct de vedere fonetic se admite că forma *codobatură* provine dintr-un mai vechi *cudubatură*, care se întîlneşte astăzi regional şi apare şi în aromână [443].

---

[442] Cf. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 56. Pentru acest punct de vedere par a opina şi Iorgu Iordan şi Maria Manoliu în *Introducere în lingvistica romanică*, p. 242. Vezi şi DRĂGANU, R. S. 19.

[443] Cf. CDDE, s.v. *bate*, DA, s.v. *codobatură*, MIRSKA, C. 153. Pentru aromână, vezi T. PAPAHAGI, D., s.v. *coadă-batură* şi *cudubatură*. În ce priveşte meglenoromâna, întîlnim forma *codărăbadără* (cf. CAPIDAN, M., s.v. *trisupaşcă*).

Capîntortură (și *capîntortoră*, *capdentortură*, *capîntortur* etc., vezi Băcescu, păs. 42—43) reprezintă probabil un derivat din compusul *cap-întort*, cu același sens [444].

În ceea ce privește modul de formare al lui *mînăștergură* (cu variantele: *măneștergură*, *mîniștergură*, *miniștergură* etc., vezi DLR, s.v.), se pot presupune mai multe ipoteze. De obicei se admite că este un compus parasintetic apărut pe teren românesc [445] sau o formație moștenită dintr-un etimon latin neatestat [446]. Trebuie însă menționat și faptul că existența derivatului *ștergură*, cu același sens, face posibilă și o altă explicație, conform căreia ar putea fi vorba de un compus din două substantive juxtapuse, cu formă de nominativ-acuzativ [447]. Compusele în care substantivul cu rol de determinant și cu valoare de atribut obiectiv precedă determinatul de origine verbală sînt însă creații livrești după model străin [448]. La rîndul său, substantivul *ștergură*, derivat de la o temă verbală + *-ură* neaccentuat, este izolat în sistemul nostru de derivare [449]. De aceea pare mai verosimil ca *mînăștergură* să fie o formație parasintetică din care s-a desprins ulterior *ștergură*.

Adeseori printre compusele parasintetice în *-ură* se trece și *batjocură* [450]. El este de fapt un singular refăcut din pluralul *batjocuri* al substantivului *batjoc* [451] și deci trebuie exclus dintre substantivele compuse discutate în acest capitol.

2. Substantivele compuse parasintetice de origine savantă sînt ceva mai numeroase. Ele au fost create în secolul al XIX-lea de puriști cu scopul de a înlocui neologismele, dar nu au reușit să se impună [452]. De exemplu: *nas-ștergău* „batistă" și *gît-legău* [453] „cravată" sînt formate, ambele, dintr-un substantiv + temă verbală + suf. *-ău*; *binescriință* [454] „ortografie", *binesunînță* [455] „eufonie" și altele de același fel sînt alcătuite din adverb + temă verbală + sufixul *-(i/î)nță*. Singurul substantiv de acest fel care a rămas în limba literară este *mărinimie* (și *marinimie* C. Golescu, în DLR, s.v., *mar-inimie* Asachi, ibid.), alcătuit din tema adjectivului *mare* și cea a substantivului *inimă* + sufixul *-ie*, după lat. *magnanimitas*, fr. *magnanimité*, alături de care apare și adjectivul *mărinimos* [456].

---

[444] Cf. TDRG, DA, s.v. *capîntortură*. Vezi și discuția pe care o face Drăganu, R. S. 20, 72. Pentru *cap-întort*, vezi § 49.

[445] Cf. Meyer-Lübke 638, Drăganu, R. S. 19—20, 72, Mirska, c. 153.

[446] Cf. TDRG, s.v.

[447] Este etimologia pe care o dă DLR, s.v.

[448] Vezi § 35 III h.

[449] Cf. G. Pascu, *lucr. cit.*, p. 56—57.

[450] Cf., de exemplu, Drăganu, R. S. 20, 72.

[451] Cf. Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, p. 133.

[452] Cf. Mirska, c. 174.

[453] Id. *ibid.*

[454] Cf. Vasiliu Ianovici, *Gramateca limbei romanești*, Viena, 1851, p. 1.

[455] Aron Pumnul, la Mirska, c. 175. Cf. și *binelegință* „ortoepie", formație întîlnită de asemenea la Aron Pumnul, în care cel de-al doilea termen reprezintă, probabil, tema verbului lat. *legere* „a citi" + sufixul *-ință*.

[456] Vezi § 178.

ADJECTIVUL

§ **150.** Adjectivele compuse pot fi grupate din punct de vedere semantic în cîteva categorii, după cum ele exprimă :

a) însuşiri fizice : referitoare la culori şi gusturi (*alb-roz, verde-gălbui, roşu-închis, dulce-acrişor* etc.) sau la alte particularităţi ale corpurilor (*codoberc, pursînge, surdomut, biped*, învechit *rotund-împrejur* „sferic" etc.) ;

b) însuşiri morale (*cuminte, cumsecade*, regional *forobraz*, învechit *fără-de-ruşine* etc.) ;

c) însuşiri legate de origine sau de loc : prin referire la nume de locuitori (*român-francez, ruso-turc, anglo-bur* etc.) sau la nume de locuitori ori de locuri şi la punctele cardinale (*est-european, nord-american, sud-dunărean, sud-vietnamez, vest-german* etc.) ;

d) însuşiri legate de anumite acţiuni (*nou-născut, sus-citat*, învechite *viaţă-dătător, focovărsător* etc.) ;

e) însuşiri legate de activitatea spirituală (*instructiv-educativ, marxist-leninist, tehnico-ştiinţific* etc.).

Unele adjective aparţin la două dintre aceste grupe. De exemplu : *binecrescut, clarvăzător, dreptcredincios* exprimă însuşiri morale, dar, în acelaşi timp, sînt legate de anumite acţiuni.

§ **151.** Categoriile semantice enumerate mai sus nu au un inventar la fel de bogat şi nu sînt reprezentate în mod egal, după cum e şi firesc, în toate aspectele (sociale, stilistice ale) limbii şi nici în toate epocile istorice.

Grupul cel mai numeros îl formează compusele de sub *e*. Urmează, în ordine descrescîndă, *a, c, d* şi *b*.

Limbajul popular cunoaşte adjective compuse referitoare la culori şi gusturi (*alb-galben, albastru-negriu, verde-întunecat, dulce-amar* etc.), adjective care exprimă însuşiri legate de anumite caracteristici corporale (*codalb, codoberc* etc.) sau de prezenţa ori absenţa unor particularităţi morale (*cuminte* etc.).

Limbajul cultivat (în special stilul ştiinţific şi cel publicistic) foloseşte într-o măsură mult mai mare decît cel popular adjectivele compuse, în primul rînd pe cele legate de activitatea spirituală, care se bazează pe noţiuni din domeniul cultural, politic, administrativ (*muzical-distractiv*, *social-istoric*, *tehnico-inginerese*, *cronologic* etc.), apoi pe cele care provin de la nume de locuitori (*rus-francez*, *franco-italian* etc.) sau de la nume de locuitori ori de locuri şi de la punctele cardinale (*nord-vietnamez*, *nord-dunărean*, *sud-american* etc.) şi adjective care denumesc însuşiri legate de acţiuni (*binecunoscut*, *binevăzut*, *liber-cugetător*, *sus-numit* etc.). De asemenea, în limba cultă sînt prezente şi categoriile semantice întîlnite în limba populară (pomenite mai sus), reprezentate atît prin unele din exemplele care circulă în limba populară (*alb-galben*, *dulce-amar*, *cuminte* etc.), cît şi prin formaţii specifice aspectului cultivat al limbii (*alb-vioriu*, *maro-roşcat*, *roz-pal*, *pursînge* etc.). De altfel nu se poate trage o linie de demarcaţie netă între limbajul popular şi cel cultivat în ce priveşte folosirea adjectivelor compuse, deoarece nu numai adjective ale limbajului popular apar şi în cel cultivat (cum s-a văzut mai înainte), dar şi invers, unele formaţii, la origine cărturăreşti, au pătruns în limbajul popular (cum ar fi, de exemplu, *binefăcător*).

§ **152.** Categoriile de adjective compuse discutate mai sus nu sînt toate la fel de vechi. Asupra unora dintre ele nu ne putem pronunţa, exemplele nefiind datate. Presupunem că într-o perioadă foarte îndepărtată au luat naştere adjectivele referitoare la gusturi şi cele care numesc însuşiri legate de caracteristici corporale, fiindcă *dulcamar* (vezi § 161) şi probabil *codalb* (vezi § 164 a α) sînt moştenite de noi din latineşte. Bănuim că şi adjectivele privitoare la culori sînt vechi (deşi primele atestări de care dispunem sînt din secolul al XVIII-lea), deoarece această categorie este bogat reprezentată atît în limba noastră populară, cît şi în celelalte limbi romanice.

Textele traduse din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea înregistrează destul de multe adjective care exprimă însuşiri legate de acţiuni: *atot-ţiitoriu* (vezi § 166 a), *de-viaţă-făcătoriu* (vezi § 166 b), *plod-purtătoriu* (vezi § 164 c), *repede-scrietoriu* (vezi § 163) şi mai puţine adjective care numesc însuşiri morale nelegate de o acţiune: *cuminte* (vezi § 167), *fără-de-ruşine* (ibid.). Marea majoritate a acestor exemple sînt calcuri după termeni slavi (din originalele care au stat la baza acestor traduceri). Numai cîteva compuse nu au un model străin, fiind rezultatul sudării unor grupuri sintactice, probabil frecvent folosite: *cuminte*, *cumsecade*.

În secolele următoare, cele mai multe dintre calcurile amintite au dispărut, în schimb au apărut noi adjective denumind însuşiri legate de acţiuni. Acestea sînt de obicei calcuri după franceză sau germană: *binemeritat*, *binevăzut*, *binevenit*, *liber-cugetător*, *nou-născut*, *sus-citat*, *sus-pus* (vezi § 162) etc. Majoritatea acestor formaţii se întîlnesc şi astăzi.

Adjectivele care exprimă însuşiri legate de activitatea spirituală apar sporadic în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea şi se înmulţesc considerabil în secolul al XIX-lea. Ele sînt de cele mai multe ori fie împru-

muturi, fie creaţii care au ca model compuse din limbi străine (franceza, germana, latina, (neo)greaca, slava veche, rusa): *pravoslavno-catholicesc* (vezi § 176), *ieroglific* (ibid.), *zooloyhic* (ibid.), *istorico-critic* (ibid.), *cosmografic* (ibid.), *(ştiinţe) abstract-concrete* (vezi § 161), *fizico-matematic* (vezi § 176), *mistic-romantic* (vezi § 161) etc. Adjectivele de acest tip care apar în româna contemporană, chiar dacă nu calchiază direct compuse străine, îşi datorează existenţa influenţei unor limbi ca franceza, germana, rusa, unde procedeul este foarte productiv.

Adjectivele compuse care exprimă însuşiri legate de origine sau de loc prin referire la nume de locuitori ori de locuri şi la punctele cardinale încep să fie folosite, după datele pe care le avem, la începutul secolului al XIX-lea şi sînt frecvente mai ales din a doua jumătate a acestui secol: *Dicţionariu rumanesc-latinesc* (vezi § 177, nota 47), *lombardo-veneticesc* (vezi § 176), *pruso-rusesc* (ibid.), *nord-american* etc. Şi la această categorie se exercită influenţa unor limbi străine (franceza, germana, engleza).

§ 153. Din punctul de vedere al structurii lor, adjectivele compuse pot fi grupate în două categorii:

a) adjective formate din cuvinte întregi existente şi independent în limba noastră: *galben-roşcat*, *binecrescut*, *cuminte*, *cumsecade*;

b) adjective formate din elemente de compunere combinate fie între ele, fie cu cuvinte existente şi independent în limba română: *biogen*, *decapod*, *hidrofug*; *biatomic*, *cvasiunanim*, *electromagnetic*, *filorus*, *semiobscur*.

§ 154. Majoritatea adjectivelor fac parte din categoria compuselor sintactice; adjective compuse asintactice sînt puţine (pentru definirea noţiunilor de compus sintactic şi asintactic, vezi § 2).

Cele mai multe dintre compusele sintactice au structura a două (sau a mai multor) părţi de propoziţie între care se stabilesc raporturi de coordonare sau de subordonare.

În raport de coordonare copulativă pot sta două sau mai multe adjective (cu sau fără vocală de legătură): *alb-negru*, *acru-dulce*, *literar-muzical-coregrafic*, (*acord*) *ruso-român*, *economico-politic* etc.

În raport de subordonare pot sta:

a) un adverb cu funcţiune de complement circumstanţial faţă de un adjectiv (adesea deverbal): *binecrescut*, *liber-cugetător*, *nou-născut*, *sus-citat*, *vehement-conservator* etc.;

b) un adjectiv cu funcţiune de atribut faţă de un substantiv: *(porumbei) pieptalbi*, *pursînge* etc.;

c) un substantiv (sau adjectiv substantivizat) precedat de prepoziţie cu funcţiune de complement indirect, de agent ori circumstanţial faţă de un adjectiv (adesea deverbal): *atotbiruitor*, *atotputernic*, (învechite) *de-Dumnezeu-glăsitoriu*, *de-viaţă-făcătoriu*, *dulce-în-obraz*, *însufleţit-de-Dumnezeu* etc.

În raport de subordonare se găsesc şi termenii cîtorva compuse izolate care aparţin altor părţi de vorbire decît cele menţionate mai sus (vezi § 169).

Un număr mai mic de adjective compuse au structura sintactică a unei singure părţi de propoziţie: formaţiile alcătuite din prepoziţie şi substantiv sînt construite ca un atribut substantival prepoziţional, de exemplu *cuminte.*

Un singur adjectiv compus (potrivit materialului nostru) are structura unei propoziţii, cuprinzînd două părţi: predicatul şi un complement circumstanţial care îl determină: *cumsecade.*

Adjective compuse asintactice sînt cele alcătuite dintr-un adjectiv precedat de un substantiv cu funcţiune de complement direct *(binefăcător)* sau de circumstanţial de loc *(vest-german)*, deoarece, în aceste cazuri, conform regulilor sintactice ale limbii române, substantivul ar trebui să fie precedat de o prepoziţie: *făcător de bine, german din* (sau *de*) *vest* etc.[1].

Cînd adjectivul este constituit numai din elemente de compunere sau din astfel de elemente şi din cuvinte româneşti, între părţile componente se stabilesc raporturi sintactice echivalente cu cele de coordonare (*androgin, anglo-american, balneoclimateric* etc.) sau de subordonare (*anglofil, tricolor, polisemantic, semicircular* etc.).

§ **155.** Adjectivele compuse prezintă diverse grade de unitate morfologică şi semantică. Un grad avansat de unitate morfologică se constată la adjectivele care cuprind elemente de compunere şi, adesea, la cele al căror prim termen este o parte de vorbire neflexibilă (adverb, prepoziţie). Acestea se prezintă în flexiune ca şi cuvintele simple: *biped, bipedă, bipezi* etc.; *cvasiunanim, cvasiunanimă, cvasiunanimi* etc.; *clarvăzător, clarvăzătoare, clarvăzători* etc.; *cuminte, cuminţi* etc.

Adjectivele compuse sînt în general analizabile din punct de vedere semantic. Există însă şi exemple de compuse, mai ales vechi, al căror înţeles, evoluat, nu mai este acelaşi cu cel al părţilor componente, reprezentînd pentru vorbitori o unitate semantică nouă. *Cuminte* nu mai înseamnă „care are minte", ci „care este liniştit, aşezat"; *cumsecade*, cînd se referă la oameni, nu mai are înţelesul „cum se cuvine", ci „de treabă, înţelegător, cinstit". Pentru analiza semantică a compuselor de tip tematic, vezi § 11.

§ **156.** În cadrul compunerii adjectivelor categoria cu cel mai bogat inventar este cea a adjectivelor în structura cărora intră elemente de compunere; categoria cea mai veche şi cu cea mai mare varietate de tipuri este cea a adjectivelor alcătuite din cuvinte întregi. În ce priveşte productivitatea tipurilor de adjective compuse în limba contemporană, pe primul loc se situează adjectivele formate din două adjective, apoi

[1] În cazul unor compuse calchiate, cum este, de exemplu, *dreptunghiular* (după fr. *rectangulaire*, cf. HRISTEA, E. 160) raportul sintactic dintre termeni nu este clar.

cele alcătuite din adverb + adjectiv şi cele în a căror structură intră un element de compunere şi un cuvînt cu existenţă independentă în limbă. O oarecare productivitate prezintă şi tipul de adjective compuse din prepoziţie + adjectiv substantivizat + adjectiv. Celelalte tipuri de adjective compuse sînt astăzi neproductive.

ADJECTIVE ALCĂTUITE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ŞI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 157. Adjectivele compuse din cuvinte întregi existente şi independent pot fi alcătuite din doi, trei, mai rar patru termeni, aparţinînd la aceeaşi parte de vorbire sau la părţi de vorbire diferite. Cînd toţi termenii reprezintă aceeaşi parte de vorbire, ei sînt adjective. În principiu se pot combina chiar mai mult de patru adjective, cum ar fi, de exemplu, *(săptămînal) politic-social-economic-filozofic-literar-artistic* sau *(dicţionar) român-rus-german-francez-spaniol-englez-maghiar*. Deoarece astfel de formaţii ar fi foarte greoaie, ele sînt evitate (se foloseşte, de exemplu, *dicţionar poliglot*). Cînd termenii componenţi reprezintă părţi de vorbire diferite, se întîlnesc următoarele combinaţii : adverb + adjectiv (*dreptcredincios*, *liber-cugetător*, *reflectoare* **scenografic-infailibile** CONTEMPORANUL 1966, nr. 28, 7/5), substantiv + adjectiv *(binefăcător, codalb, suddunărean)*, prepoziţie + substantiv sau adjectiv substantivizat + adjectiv *(atotputernic, atotvăzător*, învechit *de-viaţă-făcătoriu)*, prepoziţie + substantiv *(cuminte)*, adverb + participiu negativ *(nemaiîntîlnit)*, adverb + verb reflexiv *(cumsecade)*. În cîteva exemple izolate, componentele aparţin altor părţi de vorbire (pentru care vezi § 169).

Se poate observa că adesea adjectivul care se compune cu un adverb, cu un substantiv precedat de prepoziţie sau cu un pronume este de origine verbală (fiind folosit şi ca substantiv).

ADJECTIV + ADJECTIV

§ 158. Cele mai multe adjective formate din cuvinte întregi sînt alcătuite din două adjective între care se stabilesc raporturi de coordonare sau de subordonare.

§ 159. În raport de coordonare stau adjective care exprimă însuşiri legate de activitatea spirituală, adjective care indică culori şi gusturi, rar adjective formate de la nume de locuitori. Iată cîteva exemple : *(scop) educativ-ştiinţific, (Conservatorul) filarmonic-dramatic, (proces) instructiv-educativ, (cadru) istoric-social, (simpozion) literar-muzical, (Teatrul) satiric-muzical, (sector) social-economic, (medicament) dulce-amar, (Teatrul) german-maghiar (de stat), (steag) alb-verde.*

Între elementele tuturor acestor compuse există raporturi de coordonare copulativă, conjuncția *și* fiind subînțeleasă: *(scop) educativ și științific* etc.

Ordinea în care sînt plasați termenii care alcătuiesc compusele de acest tip este în general liberă [2], cu unele restricții care se vor vedea imediat: *(scop) educativ-științific* sau *științific-educativ*, *(simpozion) literar-muzical* sau *muzical-literar*, *(Teatru) german-maghiar* sau *maghiar-german* etc. Dacă însă vorbitorul (sau scriitorul) vrea să scoată în relief unul din cele două elemente, îl așază intenționat pe primul loc: *simpozion* (mai ales) *literar* (și într-o oarecare măsură) *muzical*. Această nuanțare este destul de greu de sesizat dacă nu este însoțită (în vorbire) de o intonație specială. Sînt și compuse care și-au fixat ordinea termenilor din motive de altă natură, ca, de exemplu, *marxist-leninist*: aici este o ordine istorică și logică, mai întîi *marxist*, apoi și *leninist*.

Compusele formate din adjective coordonate prezintă diverse grade de sudură a elementelor componente în funcție de frecvența lor în limbă. Multe compuse au un comportament dublu din acest punct de vedere: ele apar atît ca formații sudate (primul termen este invariabil, numai ultimul primind mărci flexionare: *creșterea eficienței instructiv-educative, preocupări literar-artistice, ideologia marxist-leninistă, întărirea unității moral-politice, spectacole muzical-coregrafice, lucrări vocal-simfonice, dungi alb-albastre*), cît și, mai rar, ca formații nesudate (ambele elemente ale compusului suferă modificări flexionare: *creșterea eficienței instructive-educative, preocupări literare-artistice, ideologia marxistă-leninistă, întărirea unității morale-politice, spectacole muzicale-coregrafice, lucrări vocale-simfonice, faguri albi-galbeni*). Alte compuse (mai ales cele care indică gusturi, dar nu numai ele) sînt de cele mai multe ori nesudate: *limonadă acră-dulce, mere dulci-acre, infuzie sărată-amară, revoluție științifică-tehnică* etc. [3]

Cînd adjectivul compus determină un substantiv masculin ori neutru la numărul singular sau cînd primul termen al compusului este un adjectiv invariabil, gradul de sudură a elementelor nu mai poate fi apreciat, deoarece nu mai există indiciul flexiunii. Astfel, nu se poate preciza dacă adjectivul *rozalb* este sau nu sudat într-un citat ca: *Candela cea tristă cu reflectul ei* ***rozalb***. EMINESCU, O. I 50 (grafia fluctuantă, adesea arbitrară, nu constituie un criteriu). Nici din construcția *flori* ***rozalbe***, folosită de Sadoveanu (O. V 147), în care adjectivul stă pe lîngă un substantiv feminin la plural nu putem trage o concluzie, deoarece Sadoveanu folosește de obicei adjectivul *roz* invariabil *(flori* ***roz****)*. În schimb, la Macedonski avem un indiciu care ne îndreptățește să spunem

---

[2] Cf. VAIMBERG, T. 110–116.

[3] În următoarele exemple: *avantajul televiziunii în culori față de imaginea* ***alb-negru*** (CONTEMPORANUL 1966, nr. 2, 8/1); *secvențele acestea sînt* ***alb-negru*** *(ibid.* 1965, nr. 52, 5/5), compusul *alb-negru* pare a fi un adjectiv neacordat, cu ambii termeni lipsiți de mărci flexionare. De fapt avem a face cu o folosire greșită a formei substantivate a adjectivului, care, în această situație, ar fi trebuit construită cu prepoziția *în*: *televiziune* ***în*** *alb-negru, imagine* ***în*** *alb-negru* etc.

că *rozalb*, tot în construcția *flori* **rozalbe** (O. I 139), este sudat: faptul că la acest poet întîlnim în alte construcții adjectivul *roz* acordat (*ceruri roze* O. I 73).

§ **160.** În raport de subordonare stau adjective care exprimă însușiri legate de activitatea spirituală, adjective care indică culori, adjective de la nume de locuitori, iar în limba veche și adjective care denumesc însușiri legate de anumite acțiuni. Adjectivul determinant stă de cele mai multe ori după cel determinat, mai rar înaintea lui, avînd funcțiune de complement circumstanțial [4]. În primul caz, deși elementul subordonat determină un adjectiv, nu se comportă ca un adverb, ci își păstrează valoarea adjectivală, acordîndu-se cu substantivul pe lîngă care stă compusul adjectival [5]. Acest fapt este explicabil. Compusul este simțit ca o unitate care determină substantivul și trebuie să se acorde cu el. Fie că primul termen al compusului primește indici flexionari, fie că nu (după cum cele două adjective care se compun sînt mai puțin sudate sau mai sudate), cel de-al doilea termen, adică sfîrșitul compusului, trebuie să marcheze flexiunea. În exemple ca: *interes* **editorial-didactic**, *lichid* **gri-gălbui**, cuvintele *didactic* și *gălbui* determină adjectivele *editorial* și *gri*, precizîndu-le conținutul: nu indiferent ce *editorial*, ci anume din domeniul *didactic*, nu orice fel de *gri* (nu *gri-verzui*, *gri-albicios*), ci „gri cu reflexe galbene, amestecat cu galben, care bate în galben" etc. Comportarea morfologică a determinantului este evidentă cînd substantivul este feminin sau este la plural. Astfel, avem fie: *școală artistică-teatrală*, *cravată albastră-azurie* (L. Rebreanu, *Ion*, vol. I, București, 1931, p. 27), *școli artistice-teatrale*, *geamuri ... albe-lăptate* (INF. BUC. 1961, nr. 2326, 3/2, la DIMITRESCU, C. 132) etc., cu ambele adjective acordate, fie: *concepție materialist-dialectică*, *floare alb-roșietică*, *dungă alb-verzuie*, *concepții materialist-dialectice*, *romane realist-socialiste*, *flori alb-roșietice*, cu ultimul adjectiv acordat, deși el are de fapt valoare apropiată de a unui adverb. Interpretarea determinantului ca adjectiv se poate explica și datorită existenței paralele a unui grup sintactic alcătuit dintr-un substantiv și un adjectiv: *țară* **democrat-populară**, *punct de vedere* **economic-minier**, *concepție* **materialist-dialectică**, *literatură* **realist-socialistă**, alături de *democrație populară*, *economie minieră*, *materialism dialectic*, *realism socialist*.

Acordul ultimului termen al compuselor de acest tip poate reflecta însă, în unele cazuri, un alt raport sintactic. În exemple ca: *măsuri sanitare-veterinare*, *complexe sociale-studențești*, este posibil ca *veterinare* și *studențești* să fie înțelese ca adjective cu rol determinant pe lîngă grupurile *măsuri sanitare* și *complexe sociale*.

Cînd adjectivul care indică o culoare este urmat de: *aprins*, *deschis*, *închis*, *șters* etc. (*verde-aprins*, *roșu-închis* *albastru-șters*), este mai clar

---

[4] Cu excepția construcției speciale, de tip atributiv, discutate mai jos, la p. 174—175.

[5] DARMESTETER, T. 68, semnalează această situație în franceza veche, menționînd totodată că în franceza modernă ea nu se mai regăsește.

că cel de-al doilea termen al compusului se referă la primul[6] termen, şi nu la substantivul pe lîngă care stă compusul. În *nisip galben-şters*, *şters* este înţeles mai curînd, în mod corect, ca determinant al adjectivului *galben*, decît ca determinant al substantivului *nisip*. Din această cauză se întîlnesc rar exemple ca: *manta romană verde-deschisă* (AR 1829, 15¹/25). Pe de altă parte însă, *manta verde-deschis* sau *cravată albastră-închis* pot părea greşite (deşi sînt corecte). De aceea, compusele de acest fel sînt rar folosite pe lîngă substantive feminine sau substantive la plural. Evitarea construcţiei se face de cele mai multe ori prin transformarea adjectivului compus într-un substantiv simplu, urmat de un adjectiv: *perdele de un galben închis*; *o şuviţă ... se coloră brusc în roşu crud* (PREDA, R. 136). Cînd inversiunea este posibilă, se plasează determinatul în urma determinantului şi, în felul acesta, caracterul invariabil al acestuia din urmă nu mai este supărător: *nori livid-cenuşii* (SEC. XX 1966, nr. 2, 71).

Lipsa totală a acordului adjectivului compus cu substantivul determinat este o greşeală: *pantaloni cenuşiu-închis* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 42, 8/7).

Cînd primul termen al unui adjectiv compus este folosit invariabil, este uneori (în cazul compuselor rare, ocazionale) greu de stabilit dacă acest termen are funcţiune de determinant şi valoare adverbială sau are funcţiune de determinat şi valoare de adjectiv (fără modificări flexionare). În formaţii ca următoarele: *discuţia e ba şugubeaţă, ba* ***popular-înţeleaptă*** (CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 4/1), *personalitatea* ***real-istorică*** *a domnitorilor* (ibid., nr. 43, 3/5), *gesturi* ***romantic-grandilocvente*** (ibid. 1966, nr. 3, 3/2), nu se poate spune, de exemplu, dacă *gesturile* sînt *romantice* (în chip *grandilocvent*) sau *grandilocvente* (în mod *romantic*).

Primul termen al adjectivului compus *mic-burghez* este adverb: *concepţie* ***mic-burgheză***, *obiceiuri* ***mic-burgheze*** (nu se spune **mică-burgheză*, **mici-burgheze*). Cînd însă acest compus este folosit ca substantiv la plural, el are forma *mici-burghezi*, unde *mic* este adjectiv (ca şi în *mică-burghezie*).

Într-un număr destul de mare de compuse din limba veche, determinantul este adjectiv cu valoare adverbială pe lîngă un adjectiv de origine verbală: *bun-ogoditoriu* CC_2 414 şi *dulce-ugoditoriu* CORESI, la DHLR II 369, *bun-credincios* B 627¹/30, *bun-mirositoriu* ibid. 636¹/21 etc.

În compusele care stau pe lîngă substantive ca *dicţionar*, *vocabular* etc., de exemplu *dicţionar latin-român*, al doilea termen al compusului, *român*, determină grupul *dicţionar latin*. Între cei doi termeni ai compusului, *latin* şi *român*, nu este un raport de coordonare cum ar putea părea: un *dicţionar francez-francez* nu e *francez şi francez*[7], ci al limbii franceze, cu explicaţii în limba franceză. În exemplul anterior, *dicţionarul* este *latin*, adică al limbii latine şi cuprinde traducerea cuvintelor în limba română, e făcut pentru vorbitorii limbii române (de altfel şi ordinea păr-

[6] Vezi o analiză de acelaşi fel la O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 165.
[7] Vezi în acelaşi sens O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 166; C. Rohrer, *lucr. cit.*, p. 167.

ților componente este fixă: *dicționar latin-român* nu e același lucru cu *dicționar român-latin*). Avem deci a face cu o construcție eliptică de tip atributiv.

§ 161. Categoria adjectivelor compuse din două adjective exista în latină și este semnalată și în celelalte limbi romanice. În latină era neproductivă; printre puținele exemple citate se numără *dulcamarus*[8], păstrat în românește: *dulcamar*[9] (LM), în spaniolă *dulcamara*, substantivizat, f.), în italiană *dolcamaro*. În limbile romanice tipul discutat se dezvoltă[10]. Exemplele citate mai des sînt: pentru italiană *agrodolce*, *grigioverde*[11]; din spaniolă *agridulce*, *verdinegro*[12]; din franceză *aigre-doux*, *douce-amère*, *gris pommelé*[13].

În română, adjectivele compuse de tipul analizat aici sînt, pe de o parte, populare și, pe de alta, cărturărești. Din prima categorie fac parte cele care numesc culori și gusturi. S. Fl. Marian în *Chromatica poporului român* (extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. V, secț. II: Memorii și notiții, București, 1882, p. 50—51) a adunat un număr însemnat de adjective prin care românii denumesc culori și nuanțe: *alb-albastru*, *alb-galben*, *albastru-negriu*, *galben-roșietic* etc. În scris, aceste adjective apar, potrivit atestărilor noastre, din secolul al XVIII-lea. Astăzi ele sînt adesea folosite atît în limba vorbită, cît și în cea scrisă. Frecvența lor se poate datora și influenței unor limbi străine, ca franceza, germana, în care aceste compuse sînt numeroase[14].

Dintre adjectivele compuse cărturărești, cele mai vechi sînt calcurile pe care traducătorii textelor religioase din slava veche le-au făcut în secolul al XVI-lea; ele exprimă însușiri legate de acțiuni: *bunru-govitoriu* COD. VOR. 40/7, CC_2 517 și *dulce-govitoriu* CORESI, la DHLR II 369 (după v.sl. *blagogověјnŭ*, *blagověrinŭ*, cf. DHLR II 369), *mare-grăitoriu* PS 17 și *mare-dzicătoriu* PH 8^r/14 (după v.sl. *velerěčivŭ*) etc. Compusele de acest fel, destul de numeroase în secolul al XVI-lea, sînt din ce în ce mai rar atestate în secolele următoare.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se răspîndesc (potrivit materialului de care dispunem) adjective compuse legate de activitatea spirituală, de exemplu: *științele* ***abstract-concrete*** CONTEMPORANUL I (1881), nr. 1, 203, *Alexandru era* ... ***mistic-romantic***. Ibid. VII (1890), nr. 7, 54, *mișcare* ***liberal-constituțională*** ibid. 61. Este probabil tot o influență a unor limbi străine, în primul rînd a germanei, care folosește

---

[8] Menționat de LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 247 și de ILR I 108 în categoria compuselor formate prin subordonare, iar de BADER, C.N. 334, în categoria celor prin coordonare.

[9] Cu *a* neaccentuat netrecut la *ă*, probabil datorită faptului că în partea finală a compusului a fost recunoscut adjectivul *amar* (în care *a* neaccentuat, fiind inițial, s-a păstrat ca atare).

[10] Cf. ILR I 115.

[11] S. Battaglia, V. Pernicone, *La grammatica italiana*, Torino, 1960, p. 177.

[12] Cf. Real Academia Española, *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1959, p. 147, 149.

[13] Cf. DARMESTETER, T. 70, Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris, 1961, p. 95 ș.u.

[14] Cf. IORDAN, L. R. A. 230—231.

frecvent compuse de acest tip şi care a stat la baza mai multor traduceri din această epocă.

În dezvoltarea procedeului au avut poate un rol şi franceza şi rusa [15], deşi în aceste limbi adjectivele compuse fără vocală de legătură sînt puţin numeroase. Categoria este foarte bine reprezentată în limba noastră în ultimii douăzeci de ani, mai ales în stilul publicistic. Pe lîngă compuse foarte uzuale ca: *marxist-leninist, materialist-dialectic, social-economic, social-politic, tehnic-ingineresc* etc., apar frecvent şi creaţii ocazionale ca: *violenţa* ***filistin-moralizatoare*** (CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 4/4), *„perimare" a clasicilor...* ***fragmentar-caleidoscopică*** (ibid. 3/3), *trouvaille-uri* ***graţios-intelectuale*** (ibid. 1964, nr. 47, 8/2), *două efigii:* ***solemn-festivă*** *şi sarcastică* (ibid. 1966, nr. 3, 3/5) etc. (Vezi şi exemplele discutate mai sus, la p. 171.)

ADVERB + ADJECTIV

§ **162**. Inventarul adjectivelor compuse din adverb + adjectiv este mai puţin bogat decît cel al adjectivelor formate din două adjective.

Adverbul stă înaintea adjectivului şi îl determină, avînd funcţiune de complement circumstanţial (adesea de mod, mai rar de loc sau de timp). Adjectivul este de cele mai multe ori de origine verbală (provenind dintr-un participiu sau fiind echivalent cu un nume de agent).

Această ultimă caracteristică determină şi conţinutul semantic al majorităţii adjectivelor: ele exprimă însuşiri legate de acţiuni. De exemplu: *aşa-numit, aşa-zis, binecunoscut, binecuvîntat* „bine motivat, bine întemeiat" [16] (folosit pe lîngă substantive de tipul *cauză, motiv, pricină* etc.), *binemeritat, binemirositor, mult-citat, mult-stimat, nou-apărut, nou-născut, sus-citat, sus-menţionat, sus-numit, sus-pomenit, sus-pus, sus-zis*, învechite *drept-alergătoare* „paralele" (la URSU, T. 250), ***tîlcuiri înainte-mergătoare*** (ŞINCAI, Î. 2/6), *boale hronice, adecă* ***lung-vecuitoare*** (la URSU, T. 180) etc.

Şi adjectivele care exprimă însuşiri fizice *(binefăcut)*, morale *(binecredincios, binecrescut, clarvăzător, dreptcredincios, prost-crescut)* sau însuşiri legate de activitatea spirituală (*pe baza naturii* ***pozitiv-creatoare*** *a noului tip de valori* CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 7/3; *un mod* ...

---

[15] Un exemplu ca *social-democrat*, cu etimologie multiplă (cf. fr. *social-démocrate*, rus. *социал-демократ*, germ. *Sozialdemokrat*, cf. HRISTEA, E. 135), sprijină această ipoteză.

[16] Urmaşul unei construcţii alcătuite din *bine* şi *cuvîntat* (acesta din urmă este derivat cu sufixul *-at* de la substantivul *cuvînt* „motiv", cf. J. Byck, în LR VII (1958), nr. 5, p. 19–20). *Binecuvîntat* (din limbajul bisericesc) nu a fost menţionat în lista de mai sus, pentru că este probabil un derivat al verbului *binecuvînta* (cf. DA, TDRG). Existînd însă şi posibilitatea ca el să fie format prin compunere după modelul celorlalte adjective alcătuite din *bine* + un participiu, îl pomenim totuşi aici.

vehement-conservator *de a-i admira pe preclasici* ibid. 1966, nr. 3, 6/6) au în înțelesul lor lexical și ideea de acțiune.

În puține exemple, și anume în cazul formațiilor care nu cuprind un adjectiv de origine verbală (***nemărginit-mic*** la URSU, T. 222), compusul exprimă însușiri fizice nelegate de acțiuni. Această valoare semantică o au și cele cîteva compuse întîlnite în care adverbul determinant este plasat în urma determinatului: *rătund-împregiur* „sferic", la URSU, T. 277[17].

Adjectivele compuse de acest tip (cu topica adverb-adjectiv) prezintă în general un grad de sudură avansat: la aceasta a contribuit și faptul că primul dintre termenii componenți este neflexibil. Sînt unele formații pe care le putem surprinde (în texte) într-o fază mai veche, cînd nu erau încă sudate. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea întîlnim exemplul *femei* ***crescute-bine*** (PELIMON, în PION. ROM. 52), unde schimbarea ordinii termenilor demonstrează lipsa de sudură a componentelor. *Nou-născut* este folosit și astăzi adesea (mai ales în vorbirea oamenilor puțin instruiți) cu prima parte acordată ca un adjectiv (și deci nesudat): *copii* ***noi-născuți*** (în schimb *cărți* ***nou-apărute***, *cîinii* ***nou-aduși*** Edgar Wallace, *Arcașul verde*, traducere de Const. Popescu [București, 1967], p. 116, *întreprindere* ***nou-înființată*** etc.).

§ **163.** Adjectivele compuse dintr-un adverb și un adjectiv au existat în latină[18] și sînt folosite și în limbile romanice[19].

În limba noastră cele mai vechi formații de acest fel sînt calcurile după vechea slavă, care apar în textele traduse din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Multe au ca prim termen pe *bine* care traduce pe *blago-*: *bine-cinstit* (CC_2 514), *binre-supuetoriu* „ascultător" (COD. VOR. 126/9), *bine-ascultător* (B 637²/16). Pe *binecredincios* nu-l avem atestat decît tîrziu (ȘINCAI, HR. III 183/23), dar el trebuie să fi existat și mai înainte, paralel cu *bun-credincios* (pomenit mai sus, § 160), ambele traducînd pe *blagověrĭnŭ*. În aceeași situație este și *binemirositor*; *bun-mirositoriu*, echivalentul românesc al lui *blagovonĭnŭ*, se întîlnește în Biblia de la București (vezi § 160). De asemenea neatestat în limba veche este și *dreptcredincios*, care, ca și *dreptslăvitor* (a. 1650, în BV I 175), corespunde probabil v.sl. *pravoslavĭnŭ*[20]. În cărțile religioase apar și alte calcuri, cum sînt: *curund-scrietoriu* (PS 86) și *repede-scrietoriu* (PH 38ʳ/8), după v.sl. *skoropisĭcĭ*, cf. DHLR II 369; *greu-înremos* (PS 4) și *grei-mînioși* (PH 2ᵛ/20, cu prima parte interpretată greșit ca adjectiv și acordată), după v.sl. *tęžikosrŭdŭ*, cf. PS glosar etc.

---

[17] Adjectivele *cogeamite* și *coșcogeamite*, împrumutate din bulgară (cf. Fulvia Ciobanu, *Originea lui* ***mite***, SCL XVII (1966), nr. 6, p. 688), pot fi simțite compuse, deoarece există în limba noastră atît *cogea* și *coșcogea* (adjective), cît și *mite* (adverb), cuvinte independente. Formațiile nu sînt analizabile însă din punct de vedere semantic și nici sintactic.

[18] Cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 247; BADER, C. N. 301.

[19] Cf. MEYER-LÜBKE 633; S. Battaglia, V. Pernicone, *lucr. cit.*, p. 177; DARMESTETER, T. 68–69.

[20] Cf. CIOBANU, F. 166.

Numai cîteva dintre adjectivele compuse întîlnite în secolele al XVI-lea—al XVII-lea, la care adăugăm două formații de la începutul secolului al XVIII-lea, identice ca structură, nu sînt, se pare, calcuri: *derept-grăitor* (PO 240/2), *mult-nedejduitor* (SB 50), *urechi* ***bine-ascultătoare*** (CANTEMIR, I. I 108), *limba* ***binevorovitoare*** (id. ibid. 140). Ele au fost create probabil după modelul celorlalte compuse de acest tip, destul de numeroase în limba veche, după cum s-a văzut.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și mai ales în secolul al XIX-lea categoria de compuse pe care o analizăm se îmbogățește cu formații aparținînd terminologiei științifice, calcuri după modele din latină și neogreacă, cunoscute direct de cărturarii români sau prin intermediul unor limbi moderne, ca franceza, germana, rusa etc. Iată cîteva exemple: *înainte-mergător*, după lat. *praecedens*, folosit de Cantemir (I. I 44) și mai tîrziu de Șincai (Î. 2); *asemenea-lăturat* și *întocmai-lăturat* (la URSU, T. 193), după lat. *aequilateralis*, ngr. ἰσόπλευρον, fr. *équilatéral*, germ. *gleichseitig*; *dereptarepit* (la URSU, T. 248), după lat. *orthoptera*, fr. *orthoptère*, germ. *Geradflügler*; *liniile paralele sau* ***drept-alergătoare*** (la URSU, T. 250), după ngr. παράλληλος.

Tot aici trebuie încadrate o serie de compuse care nu au corespondente în alte limbi, dar care au fost formate în română potrivit aceluiași tipar: *perpendicularicesc sau* ***drept-căzător*** (la URSU, T. 254), *boale hronice, adecă* ***lung-vecuitoare*** (la URSU, T. 180), *lipicioase-deolaltă* „glutinoase'' (la URSU, T. 214).

Un alt grup, destul de numeros, îl formează calcurile după modele franțuzești sau germane. Ele apar pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *binecrescut* (cf. fr. *bienélevé*), *binemeritat* (cf. fr. *bien-mérité*, germ. *wohlverdient*), *binenorocit* (GORJAN, H. II 4/15, cf. fr. *bienheureux*), *binevenit* (BARCIANU, V., COSTINESCU, cf. fr. *bienvenu*), *nou-născut* (cf. fr. *nouveau-né*), *sus-citat* (cf. fr. *suscité*), *sus-menționat* și *sus-zis* (COSTINESCU, cf. fr. *susmentionné, susdit*), *sus-pomenit* (KOGĂLNICEANU, în PION. ROM. 46). Următoarele sînt probabil mai noi: *binecunoscut* (cf. fr. *bienconnu*), *binevăzut* (cf. fr. *bien vu*), *clarvăzător* (cf. fr. *clairvoyant*), *liber-cugetător* (cf. fr. *libre-penseur*), *propriu-zis* (cf. fr. *proprement dit*), *sus-numit* (cf. fr. *susnommé*), *sus-pus* (cf. germ. *hochgestellt*). *Așa-numit* poate fi calchiat după germană (*sogenannt*) sau după rusă (*так называемый*).

Binefăcut este, după DA (s.v. *bine*), rezultatul sudării unui grup sintactic normal.

Fără model străin, dar potrivit cu tipul de compuse descris mai sus sînt formate și alte cîteva adjective existente în dicționarele din secolul trecut și de la începutul secolului nostru: *binenărăvit, bineplăcut, binesimțitor, binesunător* (BARCIANU, V., GHEȚIE, R. M., ALEXI, W.).

Dintre calcurile existente în limba veche și compusele formate după modelul lor nu se mai folosesc în limba contemporană decît foarte puține: *binecredincios* (SADOVEANU, O. III 202) și *dreptcredincios* aparțin limbajului bisericesc sau unui stil arhaizant; *binemirositor* se bucură de o răspîndire mai largă, fiind folosit și în vorbire. Compusele din vechea terminologie științifică, menționate mai înainte, nu s-au păstrat; ele au

fost înlocuite de împrumuturi. În schimb din grupul calcurilor după franceză și germană se întîlnesc foarte multe, mai ales în publicistică (de exemplu: *așa-numit, așa-zis, binecunoscut, clarvăzător, liber-cugetător, propriu-zis, sus-citat, sus-numit, sus-pus* etc.). *Binecrescut, binefăcut, bine-văzut, nou-născut, prost-crescut* apar curent și în limba conversației zilnice.

După modelul lor s-au creat formații noi, mai ales cu *bine, mult, nou* și un participiu-adjectiv: *bine-informat, mult-stimat, mult-citat* (***mult-citata*** *poezie* CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 3/7), *nou-ales* etc., ceea ce demonstrează productivitatea acestui procedeu. Creațiile noi dintr-un adverb și un adjectiv în *-tor*, cu totul izolate, dau stilului o notă arhaică: *Se pomeni cu* ***mult-pătimitorul*** *Anichit.* STĂNOIU, C. I. 188; *Cuvintele* ***departe-văzătoare*** *ale istoricului Xenopol.* MUNCA 1967, nr. 6025, 3/4.

Tot ocazionale, dar destul de numeroase în presă, sînt și compusele greu de deosebit de formațiile din două adjective (vezi § 160, 161), de exemplu: *exagerare* ***diluat-sentimentală*** (CONTEMPORANUL 1966, nr. 2, 3/3), *capul* ***profesional-surîzător*** *al negustorului* (SCÎNTEIA 1961, nr. 5115, 4/2, la DIMITRESCU, C. 391).

Ușurința cu care se creează asemenea compuse, desigur nu fără legătură cu limba franceză care prezintă aceeași situație, dovedește că tipul de compunere în discuție este productiv.

SUBSTANTIV + ADJECTIV

§ **164.** Numărul adjectivelor compuse din substantiv + adjectiv este mai mic decît cel al fiecăreia dintre categoriile de adjective prezentate mai sus.

Între cele două elemente ale compuselor de acest tip se stabilește un raport de subordonare.

a) Adjectivul determină substantivul, avînd funcțiune de atribut.

α) Substantivul precedă adjectivul în formații care exprimă însușiri fizice. Aici avem puține exemple: *codalb* este probabil moștenit din latină (cf. CDDE, TDRG); ar trebui însă explicat timbrul primei vocale. Nu este exclus ca varianta *cudalb* (existentă în Moldova) să reprezinte forma mai veche a cuvîntului, iar prima parte să fi fost refăcută ulterior după *coadă*. *Codoberc* (PAMFILE, J. II glosar, TEODORESCU, P. P. 191) pare a fi compus din *coadă* și *berc* (cf. DA, s.v.); trecerea lui *oa* la *o* s-ar putea datora influenței modelului *(codalb)*, dar aici trebuie explicat și al doilea *o*. Nu-l putem interpreta ca vocală de legătură între părțile compusului, pentru că nici o altă formație populară nu prezintă vocală de legătură între componente. Bănuim mai degrabă că *o* reprezintă rezultatul unei transformări fonetice a lui *ă* (finala lui *coadă*).

Este posibil ca și *bucălat* și *codălat* să fie vechi compuse românești (din *bucă + lat, coadă + lat*), după cum presupune L. Spitzer[21], deși Pușcariu crede că dificultățile de ordin morfologic și semantic ne-ar împiedica să tragem o asemenea concluzie[22]. Propunerile lui Tiktin: *bu-*

[21] Cf. DR VI (1929—1930), 332—333.
[22] Cf. DA, s.v.

călat < **bucă-călat* (în care ultima parte ar fi participiul verbului *încăla*) cu haplologie [23] şi N. Drăganu: *bucălat* < **bucală* + suf. *-at* sau lat. *buccellatus, -a, -um, codălat* < lat. **caudĕllatus, -a, -um* ori **caudĭllatus, -a, -um* [24] sînt şi mai puţin acceptabile. Pentru *bucălaie*, folosit mai ales ca substantiv, vezi § 52.

Pieptalbi (atestat la plural, cu privire la porumbei, BARONZI, L. 95) a luat naştere prin sudarea grupului sintactic *piept alb*. Pe aceeaşi cale a apărut şi compusul popular *buzălat* „care are buzele mari, răsfrînte" UDRESCU, GL.

β) Adjectivul precedă substantivul în cîteva compuse care exprimă însuşiri fizice sau morale: *galantom* (GOLESCU, Î. 99, PANN, P. V. III 77/4), *pursînge*. Aceste compuse păstrează, după cum se vede, topica originalelor (fr. *galant homme*, it. *galantuomo*, fr. *pursang*).

b) Substantivul determină adjectivul (pe care îl precedă), avînd funcţiune de complement circumstanţial de loc. Compusul exprimă însuşiri legate de origine sau de loc prin referire la un nume de populaţie sau de loc şi la un punct cardinal. De exemplu: *nord-american, sud-african, sud-dunărean, sud-vietnamez, vest-german*. Aceste compuse sînt mai scurte şi deci mai comode decît perifrazele corespunzătoare lor: *american din* (sau *de*) *nord, african din* (*de*) *sud, german din* (*de*) *vest* etc. Formaţiile de acest fel menţin topica modelelor după care au fost formate (cf. fr. *nord-américain, sud-africain*, germ. *nordamerikanisch, südafrikanisch*, engl. *North-American, South-African* etc.).

c) Substantivul determină adjectivul de origine verbală pe care îl precedă, avînd funcţiune de complement direct. Compusele din această categorie denumesc însuşiri legate de anumite acţiuni: *binefăcător* (*benefăcătoriu* PO 294/4, folosit şi ca substantiv, vezi § 37), *răufăcător, răuvoitor, fraţii-iubitor* (COD. VOR. 153/3), *lumină-purtătoriu* (CC$_2$ 534), *plod-purtătoriu* (PS 306), *viaţă-dătător* (DVS 18^r/9), *vin-beutoriu* (CT 22^r/16) etc. *Binevoitor*, frecvent la începutul secolului al XIX-lea (AR 1829, 201^1/17, ASACHI, S. L. I 43), poate fi derivat de la verbul *binevoi* (cf. DA), dar poate fi creat pe baza lui *de-bine-voitor*, folosit în limba mai veche (ISBD 283), mai ales că existau şi alte paralele, ca *viaţă-făcătoriu* (CC$_2$ 199, DVS 17^r/16) şi *de-viaţă-făcătoriu* (CC$_2$ 115). Pentru compunerea lui *binevoitor* (şi împotriva derivării lui) pledează şi *bun-voitor*, atestat de LB, paralelismul *bine/bun* fiind frecvent la compusele mai vechi.

Compusele grupate mai sus sub *a* β, *b* şi *c* sînt de natură cărturărească; cele de sub *a* α sînt populare.

Adjectivele compuse din substantiv + adjectiv prezintă în limba contemporană diferite grade de sudură a termenilor componenţi: de la *codalb, codoberc* etc., foarte sudate, în care componentele se recunosc cu greu, pînă la *nord-american, sud-vietnamez*, mai puţin sudate. În limba veche apar şi formaţii nesudate, cum este, de exemplu, *fraţii-iubitor*.

[23] Cf. TDRG, s.v.
[24] Cf. DR IV$_2$ (1924–1926), 739–741.

§ **165**. Tipul de adjective compuse formate din substantiv + adjectiv exista în latină, fără a fi însă reprezentat prin exemple numeroase [25]. Limbile romanice cunosc de asemenea categoria; italiana și spaniola o dezvoltă prin imitații savante după latină [26], prezentînd mai ales formații al căror prim termen este numele unei părți a corpului, iar următorul, denumirea unei culori sau a altei însușiri (de ex. it. *bocchiduro*, *codirosso*, *cornomozzo*, *oricrinito*; sp. *barbirrubio*, *ojinegro*, *pechiblanco*).

Româna a moștenit puțin din latină; singurul exemplu dat de unii lingviști este *codalb* (vezi mai sus). Formațiile românești populare (discutate sub *a* α) sînt asemănătoare cu el ca structură. În traducerile religioase din secolele al XVI-lea—al XVII-lea apar multe adjective compuse, calchiate după vechea slavă, de exemplu, formațiile pomenite mai sus sub *c*, cu excepția lui *binevoitor* (discutat acolo), *răufăcător* și *răuvoitor*. Ultimele două sînt atestate de abia în primele decenii ale secolului al XIX-lea (în DRLU, unde corespund lat. *maleficus* și, respectiv, *malevolus*). Este probabil însă ca cel puțin primul dintre acești termeni să fi circulat și mai înainte în limbă, cu atît mai mult cu cît antonimul său, *binefăcător*, este vechi, după cum s-a văzut, iar în vechea slavă, pe lîngă *blagodĕteli* (tradus prin *binefăcător*), exista și *zlodĕjvŭ*, *zlodĕjnŭ*, *zlodĕjstvĭnŭ*.

Începînd cu secolul al XIX-lea numărul adjectivelor compuse din substantiv și adjectiv crește prin împrumuturi și calcuri după limbile moderne și, în mai mică măsură, după latină (vezi exemplele date sub *a* β și *b*).

În limba contemporană, nici una dintre categoriile discutate aici nu are un inventar bogat. Mai frecvent folosite, în special în presă, sînt compusele de sub *b*. Limba vorbită cunoaște cîteva dintre compusele de sub *c*: *binefăcător*, *binevoitor*, *răufăcător*, *răuvoitor* (celelalte exemple din acest grup au avut o apariție sporadică chiar în epoca în care au fost create), la care se adaugă puține formații de sub *a* α și β: *bucălat*, *galantom* (mai ales sub forma *galanton*, care însă nu mai este înțeleasă ca un cuvînt compus).

PREPOZIȚIE + SUBSTANTIV SAU ADJECTIV SUBSTANTIVIZAT + ADJECTIV

§ **166**. Acest tip de compunere este mai sărac decît cele discutate pînă acum.

Substantivul sau adjectivul substantivizat, precedat de prepoziție, determină adjectivul (care este de cele mai multe ori de origine verbală) și are funcțiune de complement indirect, de agent sau circumstanțial. Majoritatea compuselor exprimă însușiri atribuite lui Dumnezeu și apar în texte cu caracter religios.

[25] Cf. BADER, C. N. 326; LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 247; ILR I 109.
[26] Cf. MEYER-LÜBKE 637—638; BOURCIEZ 403; ROHLFS, H. 224; Real Academia Española..., p. 148.

a) Un grup destul de numeros îl formează compusele cu *atot-* (sau *atoate-*), calchiate după termeni latineşti cu *omni-* sau slavi cu *vĭse-*, ori formate prin analogie cu acestea. De exemplu : *atotbiruitor*, *atotcuprinzător*, *atotfăcător*, *atotiertător*, *atotînţelegător*, *atotprezent*, *atotputernic* şi, formaţie latinizantă la Barcianu, v., *atotputinte*, *atotrăbdător*, *atotstăpînitor*, *atotştiutor* (sau *atoateştiutor*), *atotvăzător* (sau *atoatevăzător*). Compusele de acest fel încep să apară în texte încă din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea : *atotputernic* (po 53/12), *atotţiitoriu* (b 623²/16) şi, ocazional, cu altă prepoziţie, *întrutotţiitoriu* (ibid. 631²/46). Dicţionarele din secolul al XIX-lea inserează multe formaţii cu *atot-* ; majoritatea aveau însă o circulaţie foarte redusă (de ex. : *atotmîncător*, *atotpribeag*, *atotvoitor*, la drlu). Creaţii ocazionale apar şi în limba contemporană : *logica* **atotdominatoare** (Contemporanul 1966, nr. 3, 10/3), *martor* **atotmistuitor** (Davidoglu, m. 50). Din toate aceste formaţii, ceva mai des folosite astăzi sînt *atotputernic*, *atotştiutor* şi *atotcuprinzător*.

b) Un alt grup îl alcătuiesc compusele al căror substantiv e precedat de prepoziţia *de* sau rareori *în* : *de-Dumnezeu-glăsitoriu* (cc_2 46, 517), *de-viaţă-făcătoriu* (id. ibid. 115, 460) şi *făcătoriu-de-viaţă* (id. ibid. 349), *de-viaţă-purtătoriu* (id. ibid. 233, 374) şi *purtătoriu-de-viaţă* (id. ibid. 347), *dulce-în-obraz* (Coresi, la dhlr ii 369), *iubitor-de-viaţă* (id. ibid. 432), *însufleţit-de-Dumnezeu* (îl 44) etc. Toate acestea sînt calcuri după vechea slavă. Adesea este păstrată şi topica originalului : determinantul înaintea determinatului. În cîteva cazuri ordinea termenilor componenţi este modificată potrivit cu regulile topicii româneşti : determinantul e mutat după determinat. În sfîrşit, alte cîteva compuse prezintă ambele posibilităţi în ceea ce priveşte topica termenilor, după cum se vede din exemplele de mai sus. Formaţiile din acest grup apar mai ales în traducerile din secolul al XVI-lea şi mai puţin în cele din secolul al XVII-lea. Mai tîrziu, unele dintre ele, şi anume cele cu topica nefirească pentru limba română, nu se mai întîlnesc. Altele, cum sînt *iubitor de viaţă*, *însufleţit de Dumnezeu* etc., continuă să fie folosite, însă nu mai sînt înţelese drept cuvinte compuse, ci grupuri sintactice obişnuite.

PREPOZIŢIE + SUBSTANTIV

§ **167.** Categoria aceasta de compuse este slab reprezentată. Formaţiile, cu cîteva excepţii din limba veche, exprimă însuşiri morale. *Cuminte* şi *forobraz* „obraznic, neruşinat" au luat naştere prin sudarea prepoziţiei cu substantivul, ca urmare a frecvenţei lor folosiri cu funcţiune atributivă : *om cu minte*, *om fără obraz* (la ultimul a avut loc şi o asimilare vocalică : *ă* > *o*, cf. da, s.v.). *Cuminte* apare din secolul al XVI-lea (cc_2 373) şi este mult întrebuinţat pînă astăzi. *Forobraz* este un regionalism răspîndit în Transilvania şi Bucovina (cf. da, s.v.), pe care nu-l putem data.

În textele traduse din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se mai găsesc cîteva adjective care calchiază compuse slave cu *bez-* (redat prin *fără* sau mai ales prin prepoziţia compusă *fără de*): *fără-cale* (LSR 46^{v2}/13, 187^{v1}/10) şi *fără-de-cale* (ibid. 192^{r1}/4), *fără-de-început* (CC_2 446), *fără-de-nădejde* (V. CAZ. 444), *fără-de-ruşine* (CC_2 39). În limba contemporană *fără-cale* şi *fără-de-cale* nu mai există, iar celelalte, folosite de obicei cu prepoziţia simplă *(fără)*, nu mai sînt simţite compuse, ci grupuri sintactice. *Fără-de-lege*, existent atît ca substantiv (vezi § 90, 93), cît şi ca adjectiv compus în scrierile vechi (CC_2 139, V. CAZ. 370, B. 638^1/31), se menţine în cadrul compunerii numai ca substantiv. În secolul al XIX-lea *fără de lege* (*Ce om **fără de lege** e spînul.* CREANGĂ, P. 231) este un grup sintactic echivalent (ca formaţie) cu *fără de ruşine*, *fără de nădejde* de mai sus.

ADVERB + PARTICIPIU NEGATIV

§ 168. O categorie aparte de compuse e alcătuită din adjective negative ca: *nemaiauzit*, *nemaiîntîlnit*, *nemaipomenit*, *nemaivăzut*.

Se ştie că forma negativă a participiului şi a gerunziului ia naştere prin adăugarea prefixului *ne-*. Cînd participiul negativ se construieşte cu adverbul *mai* (care, din punct de vedere sintactic, determină participiul avînd funcţiune de complement circumstanţial de mod), acesta se plasează între prefix şi forma pozitivă a participiului: *nemaicercetat*, *nemaifolosit*, *nemaistudiat* etc. Cîteva dintre aceste formaţii, şi anume cele amintite la începutul acestui paragraf, au evoluat din punct de vedere semantic, au dobîndit o unitate semantică, un sens nou şi de aceea sînt socotite cuvinte independente, compuse (şi sînt lucrate ca atare în dicţionare).

Adjectivele în discuţie au ajuns să însemne ,,deosebit, extraordinar, grozav''. Ele sînt atestate cu acest înţeles de pe la jumătatea secolului al XIX-lea (cea mai veche atestare este, potrivit materialului nostru, *nemaiauzit*, la FILIMON, O. I 173) şi sînt frecvente în limba contemporană. După modelul lor, Arghezi l-a format pe *nemaicunoscut* (*generozitatea **nemaicunoscută*** B. 157).

ALTE TIPURI DE COMPUSE

§ 169. Cîteva adjective compuse reprezintă combinaţii nediscutate mai sus între diverse părţi de vorbire. Gruparea lor într-un singur subcapitol se justifică numai prin numărul foarte mic de exemple care ilustrează fiecare categorie în parte (un compus sau două).

a) Din prepoziţie + substantiv + prepoziţie + substantiv este format adjectivul *(ierburi) spre-facere-de-olei* (la URSU, T. 245). Cel de-al doilea substantiv, precedat de prepoziţie, are funcţiune de atribut (echi-

valent cu un complement direct), determinînd primul substantiv (care este de origine verbală). Compusul este un calc, după lat. *oleaginosus* sau fr. *oléagineux*, *oléifère*, creat de Şincai, dar nepreluat de alţi autori.

b) Din prepoziţie + articol nehotărît (sau numeral) + substantiv a luat naştere adjectivul *deopotrivă*, existent în secolul al XVII-lea (URECHE, L. 104), folosit apoi şi ca adverb (PR. C. 54). Probabil că frecvenţa grupului sintactic respectiv în vorbire a dus la sudarea lui într-un compus. Acest cuvînt circulă şi în limba contemporană.

c) Dintr-o prepoziţie, un adjectiv substantivizat, încă o prepoziţie şi un verb (la supin) sînt alcătuite două adjective din limba veche : *(jertfe) cu-întregul-de-ars* şi *cu-totul-de-ars*. Determinantul, adjectiv substantivizat cu prepoziţie, precedă determinatul (verb), avînd funcţiune de complement circumstanţial de mod. Ambele formaţii sînt folosite de Dosoftei (în PS 100, 328) pentru a reda în româneşte termenul grecesc ὁλοκαύτωμα sau pe cel slav *olokavŭtomatŭ*. (Într-un text din secolul al XVI-lea, Psaltirea Scheiană, traducerea s-a făcut printr-un substantiv compus : *toată-spre-arderea* 100, iar în Biblia de la Bucureşti din 1688, întîlnim un alt echivalent, tot substantiv : *ardere-de-tot* 623²/20, 638¹/49, menţinut şi în Biblia din 1938, tradusă de Vasile Radu şi Gala Galaction, p. 572, 578.)

d) Dintr-un adverb (relativ) şi un verb la diateza reflexivă este format adjectivul *cumsecade*. *Cumsecade* a fost la origine o propoziţie circumstanţială modală, care, sudîndu-se, a devenit adverb şi apoi adjectiv [27] (URECHE, L. 258, ME 110/4). În calitate de compus, astăzi e folosit numai ca adjectiv invariabil, cu sensul „de treabă" (determinînd un verb, grupul nu mai constituie o unitate, fiind analizat ca o propoziţie).

e) Printr-un compus din pronume + adjectiv (deverbal) : *şie-stăpînitor* este redat grecescul αὐτοκράτωρ de Cantemir (I. II 341) [28].

ADJECTIVE ÎN STRUCTURA CĂRORA INTRĂ ELEMENTE DE COMPUNERE

§ 170. Un grup mult mai numeros decît cel alcătuit din toate categoriile de adjective discutate pînă acum îl formează adjectivele în structura cărora intră unul sau mai multe elemente de compunere. Adjectivele de acest tip pot exprima :

a) însuşiri fizice : *biman*, *macrocefal*, *semicircular* ;
b) însuşiri morale : *egocentric* ;
c) însuşiri legate de origine : *anglo-saxon*, *franco-provensal* ;
d) însuşiri legate de acţiuni : *omnivor*, *(femeie) primipară* ;
e) însuşiri legate de activitatea spirituală : *neokantian*, *panteist*.

---

[27] Cf. MIRSKA, c. 187.

[28] Tot la Cantemir există şi termenul *aflocrator* împrumutat ca atare (vezi mai departe § 176). Traducerea mai exactă : *însuşi-stăpînitor* se întîlneşte cu valoare substantivală (vezi § 49).

Adesea adjectivele aparţin la mai multe categorii semantice. *Arghirofil*, *hidrofug*, *omnipotent*, de exemplu, trebuie grupate sub *d*, fiindcă exprimă o însuşire legată de o acţiune. *Arghirofil* şi *omnipotent* însă trebuie menţionate şi sub *b*, însuşirea exprimată fiind morală, iar *hidrofug*, şi sub *a*, însuşirea fiind fizică.

Elementele de compunere care intră în alcătuirea adjectivelor sînt teme, cuvinte străine sau elemente asemănătoare ca structură cu cuvintele, care nu circulă ca atare în română în afara compuselor. Ele se pot combina pentru a da naştere unui compus fie între ele, fie cu un cuvînt românesc [29]. După modelul formaţiilor de acest fel s-au creat compuse din cuvinte existente şi independent în română, care primesc la finala primului termen sau la finala tuturor termenilor cu excepţia ultimului o vocală de legătură.

§ **171.** Adjectivele de tip tematic pot fi clasificate în:

1. Compuse formate numai din elemente de compunere:

a) două teme: *acrocefal* (cf. gr. ἀκρο-, ἄκρος „extrem, ascuţit" şi κεφαλή „cap"), *bacifer* (cf. lat. *bacca* „bacă" şi *-fer*, *ferre* „a purta"), *bicefal* (cf. lat. *bi-*, *bis* „doi, de două ori" şi gr. κεφαλή „cap") etc.;

b) o temă şi un cuvînt existent şi independent în altă limbă: *autohton* (cf. gr. αὐτο-, αὐτός „însuşi" şi χθών „pămînt, ţară"), *bicolor* (cf. lat. *bi-*, *bis* şi *color* „culoare"), *coledoc* (cf. gr. χολη-, χολή „fiere" şi δοχός „care poate conţine"), *decapod* (cf. gr. δεκα-, δέκα „zece" şi πούς, ποδός „picior") etc.;

c) o temă sau un cuvînt existent într-o altă limbă şi un element cu aspect de cuvînt care nu există independent nici în română şi nici într-o altă limbă. Elementele de compunere cu aspect de cuvînt (fiind de obicei derivate de la o temă sau de la un cuvînt cu un sufix adjectival) fără existenţă independentă constituie întotdeauna partea finală a compusului. Prima parte este o temă: *neolitic* (*neo-*, cf. gr. νέος „nou" şi *-litic*, legat de gr. λίθος „piatră") sau un cuvînt existent într-o limbă străină: *egocentric* (*ego-*, cf. lat. *ego* „eu" şi *-centric*, legat de lat. *centrum* „centru") etc.;

d) mai multe cuvinte existente şi independent în altă limbă: *get-beget* „neaoş, sadea". Acest cuvînt (care circulă în Muntenia şi în Moldova), împrumutat din turceşte, este neanalizabil din punct de vedere morfologic şi semantic, dar vorbitorii limbii române îl consideră compus, din cauză că disting doi termeni asemănători, purtînd fiecare accent, şi fiindcă îl văd totdeauna scris, potrivit tradiţiei, din două părţi legate prin linioară.

2. Compuse formate dintr-un element de compunere şi un cuvînt existent şi independent în română:

a) o temă şi un cuvînt românesc: *agroalimentar* (cf. gr. ἀγρός, lat. *ager*, *agri* „ogor, cîmp" şi *alimentar*), *anglo-american* (cf. lat. *Anglus* şi *american*), *autocritic* (cf. gr. αὐτο-, αὐτός „însuşi" şi *critic*), *autolinistitor*

[29] Vezi şi § 9.

(SCÎNTEIA 1966, nr. 6886, 2/7, cf. gr. αὐτο-, αὐτός şi *liniştitor)*, *balneoclimateric (*cf. lat. *balneum* „baie" şi *climateric)* etc.

Singura temă provenită dintr-un nume propriu pe care o atestă materialul nostru se întîlneşte în formaţia ocazională *galileo-newtonian* (TRIBUNA 1960, nr. 36, 6/1, la Luiza Seche, în LR XI (1962), nr. 5, p. 564), în care şi cel de-al doilea termen, adjectiv derivat cu sufix, are la bază de asemenea un nume propriu.

Cuvîntul care se combină cu o temă poate fi compus la rîndul lui (adesea tot cu o temă): *agrozootehnic (agro-* şi *zootehnic)*, *autobiografic (auto-* şi *biografic)*, *biobibliografic (bio-* şi *bibliografic)*, *cromolitografic (cromo-* şi *litografic)*, *psihofiziologic (psiho-* şi *fiziologic)*, *anglo—vest-german (anglo-* şi *vest-german)*.

Cuvîntul întreg care stă pe ultimul loc este de obicei un adjectiv, de cele mai multe ori nou, rareori mai vechi (de exemplu *liniştitor*). Dacă prima parte a compusului este o temă cu valoare de numeral, partea a doua poate fi un substantiv, de exemplu *(avion) biloc.*

Uneori, cînd în propoziţie se succed mai multe adjective formate din teme diferite combinate cu acelaşi cuvînt existent şi independent în româneşte, se omite cuvîntul de la primul sau de la primele compuse (care apar astfel numai ca nişte teme), folosindu-se compusul întreg numai la sfîrşitul seriei, de exemplu: *date* ***bio-*** *şi* ***bibliografice***; *consultări* ***bi-***, ***tri-*** *sau* ***multilaterale*** etc.

Cînd cuvîntul întreg este primul element al compusului, el este un substantiv care prezintă la finală o vocală de legătură *(-o-* sau *-i-)*, ca şi o temă [30]: *anofelogen* (cf. *anofel* şi gr. -γενης), *bugetivor* (cf. *buget* şi lat. *-uorus*, *uorare* „a mînca, a înghiţi"), *gazifer* (cf. *gaz* şi lat. *-fer*, *ferre* „a purta") etc.

Primele elemente ale unor compuse ca *aurifer* (cf. *aur* şi lat. *-fer*, *ferre*), *chilifer* (cf. *chil* şi lat. *-fer*, *ferre*) etc., cuvinte întregi în română (cu vocală de legătură la finală), sînt teme în limba de origine (lat. *auri-*, *aurum*, gr. χυλο-, χυλός, lat. *chylus*; vezi şi § 9).

Compusele în care cuvîntul întreg stă pe primul loc sînt mai puţine decît cele în care cuvîntul întreg ocupă locul final.

Dintre compusele în a căror structură se găseşte un adjectiv derivat sînt luate în consideraţie atît cele formate în română (dintr-o temă şi adjectivul respectiv, de ex. *autoliniştitor* pomenit mai sus, *bisăptămînal* etc.), cît şi cele împrumutate ca atare dintr-o limbă străină (în special din franceză), ca de ex.: *antropometric*, *biografic*, *cacofonic*, *electrochimic*, *electrometalurgic*, *emisferic* etc. Dacă astfel de formaţii ar fi considerate derivate în limba noastră de la alte compuse: *biografic* de la *biograf*, *emisferic* de la *emisferă*, *electrochimic* de la *electrochimie* etc. ele n-ar fi tratate în cadrul compunerii, ci al derivării;

b) un cuvînt existent în altă limbă şi un cuvînt românesc: *cvasimulţumit* (CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 5/5, cf. lat. *quasi-*, *quasi* „aproximativ, aproape" şi *mulţumit)*, *cvasiprimăvăratic* (SCÎNTEIA 1966, nr. 6856,

[30] Pentru problema vocalelor de legătură, vezi şi § 9.

1/2, cf. lat. *quasi-*, *quasi* şi *primăvăratic*), *cvasioniric* (CONTEMPORANUL 1965, nr. 53, 2/2, cf. lat. *quasi-*, *quasi* şi *oniric* „halucinant, delirant"), *octosilabic* (cf. lat. *octo*, gr. *ὀκτω-*, *ὀκτώ* şi *silabic*) etc.

Cuvîntul românesc este totdeauna adjectiv şi ocupă în compus locul al doilea.

Dintre elementele de compunere care intră în alcătuirea adjectivelor compuse, unele (cele mai numeroase) stau numai pe primul loc: *auto-*, *bi-*, *cvasi-*, *eu-*, *foto-*, *geo-*, *hetero-*, *hidro-*, *ideo-*, *izo-*, *macro-*, *micro-*, *miria-*, *mono-*, *moto-*, *multi-*, *neo-*, *neuro-*, *omni-*, *orto-*, *paleo-*, *pan-*, *pluri-*, *poli-*, *pseudo-*, *semi-*, *tele-*, *teo-*, *tri-*, *uni-* etc. şi toate cele care provin de la nume de populaţii, de exemplu: *afro-*, *anglo-*, *franco-*, *italo-* etc., altele (mai puţine) numai la finală: *-cid*, *-col*, *-fer*, *-fob*, *-for*, *-fug*, *-par*, *-vor* etc., iar altele (situate din punct de vedere numeric între cele două grupe de mai sus) au posibilitatea de a apărea atît într-o poziţie, cît şi în cealaltă: *cefal(o-)* [31], *fag(o-)*, *fil(o-)*, *fon(o-)*, *glot(o-)*, *graf(o-)*, *morf(o-)*, *pat(o-)*, *pod(o-)* etc. (*fil(o-)* este plasat cu precădere pe locul întîi, toate celelalte, mai ales pe locul al doilea, de exemplu [32]: *cefalorahidian*, *cefaloscopic*, *bicefal*, *brahicefal*, *tricefal*, *dolihocefal*, *trigonocefal*, *macrocefal*, *microcefal*, *hidrocefal*, *autocefal*; *morfofiziologic*, *morfologic*, *dimorf*, *polimorf*, *trimorf*, *antropomorf*, *izomorf* etc.).

Multe dintre aceste teme apar numai în compuse; altele însă se găsesc şi în cuvinte necompuse, după cum s-a arătat în § 9.

În privinţa conţinutului semantic al elementelor de compunere se poate observa că cele care sînt plasate totdeauna pe ultimul loc au în general un sens legat de o acţiune (ele provenind de cele mai multe ori din verbe): *-cid* („a ucide"), *-col* („a cultiva", „care locuieşte, trăieşte"), *-fer* („care poartă, conţine, produce"), *-for* („care duce, care poartă"), *-fug* („care fuge, alungă, respinge"), *-par* („care naşte"), *-vor* („mîncător").

Elementele de compunere iniţiale care intră în alcătuirea adjectivelor compuse se deosebesc puţin din punctul de vedere al inventarului şi al înţelesurilor de cele care se întîlnesc la substantivele de acelaşi fel. De aceea, despre sensurile lor s-a vorbit în § 9.

Pentru problema clasării morfologice a elementelor de compunere, vezi de asemenea § 9.

Gradul de productivitate şi de frecvenţă al elementelor de compunere discutate este foarte diferit. Cîteva elemente se pot combina cu un mare număr de adjective (dînd naştere unor adjective noi): *auto-*, *cvasi-*, *mono-*, *moto-*, *multi-*, *neo-*, *pluri-*, *poli-*, *pseudo-*, *semi-*, *uni-* etc. Ele se întîlnesc adesea şi în limbajul comun, fiind folosite la crearea celor mai multe dintre formaţiile ocazionale despre care am mai pomenit. Alte elemente ajută la formarea unor serii de termeni ştiinţifici, dintre care unii au o circulaţie largă şi o oarecare frecvenţă şi în afara specialităţii: *agro-*, *balneo-*, *foto-*, *geo-*, *hidro-*, *mecano-*, *medico-*, *micro-*, *psiho-*, *radio-*, *tele-*, *termo-* etc. În sfîrşit, sînt şi elemente care apar într-un număr

[31] De obicei cu vocală de legătură cînd elementul de compunere e primul termen al formaţiei şi fără vocală cînd e ultimul.

[32] După DN.

restrîns de adjective compuse, toate împrumutate, care deci nu sînt productive şi care au totodată şi o frecvenţă redusă: *gonio- (goniometric)*, *grani- (granivor)*, *lipo- (liposolubil)*, *nuci- (nucivor)*, *radici- (radiciform)*, *timo- (timocratic)*, *xero- (xerofil)*, *xifo- (xifoid)*, *zimo- (zimogen)* etc.

Dintre elementele de compunere care stau totdeauna la finală, cel mai productiv este *-fob*, care poate intra în compunere cu diverse teme, în special cu cele provenite din nume de populaţie. Urmează, potrivit atestărilor de care dispunem, *-fer*, *-col*, *-cid* şi *-vor*; *-for*, *-fug*, *-gam*, *-par* nu sînt productive. Elementele productive au şi o frecvenţă mai mare în vorbire decît celelalte.

Singurul element productiv dintre cele cu poziţie dublă este *fil*, care, ca şi *-fob*, se poate combina cu orice nume de populaţie şi cu diverse alte teme. În ce priveşte folosirea acestor elemente, observăm că, în afară de *fil*, ele au o frecvenţă scăzută.

3. Compuse formate din două [33] cuvinte existente şi independent în română, unite prin vocală de legătură: *(regim) burghezo-moşieresc*, *(proces) fizico-chimic*, *(roman) ştiinţifico-fantastic*, *(coproducţie) bulgaro-poloneză*, *(acord) greco-turc*, *(tutelă) haydno-mozartiană* (STEAUA 1961, nr. 1, 74, la Luiza Seche, în LR XI (1962), nr. 5, p. 565, compus al cărui prim termen este un nume propriu) etc.

În toate compusele întîlnite vocala de legătură este *-o-*; într-un exemplu ca: *(brigadă) pomi-viticolă* (ROMÂNIA LIBERĂ 15 III, 1962, 1/4, la VAIMBERG, T. 112) *-i-* se datoreşte faptului că *pomi-* poate fi şi temă latinească.

Cuvintele întregi care primesc la finală o vocală de legătură sînt, de obicei, adjective. Se întîlnesc însă rar, şi substantive, de exemplu, în *pomi-viticol*, *haydno-mozartian* de mai sus, în formaţia glumeaţă *(procesiuni) elefanto-purtate* (LUCEAFĂRUL 1961, nr. 2, 12/6, la DIMITRESCU, C. 136) sau în compusul învechit *focovărsător* „vulcanic" (la URSU, T. 299).

Una din părţile compusului (de obicei ultima) poate fi ea însăşi compusă, astfel în: *(convorbiri) americano—vest-germane*, *(relaţii) ruso—nord-vietnameze*, primul termen este un adjectiv *(americano-*, *ruso-)*, iar cel de-al doilea un adjectiv compus la rîndul lui dintr-un substantiv şi un adjectiv *(vest-german*, *nord-vietnamez)*.

Din punct de vedere semantic, adjectivele în discuţie sînt de cele mai multe ori legate de activitatea spirituală: *(cercetări) chimico-farmaceutice*, *(muzică) clasico-romantică* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 1/3), *(măsuri) economico-organizatorice* etc. sau indică originea, fiind formate de la nume de locuitori: *(tratat) româno-rus*, *(relaţii) ungaro-suedeze* etc.

Ataşarea vocalei de legătură are loc mai ales la adjectivele neologice şi este frecventă nu numai în cazul compuselor mai mult sau mai puţin uzuale, ca cele de mai sus, ci şi în creaţii ocazionale, cum sînt: *(eveniment) cinematografico-publicitar* (CONTEMPORANUL 1964, nr. 47, 5/1), *(exagerarea) lirico-retorică* (ibid. 1966, nr. 2, 3/3) etc.

---

[33] Combinaţiile de mai multe cuvinte sînt rare şi nu pun probleme deosebite.

Cînd primul termen al compusului este un adjectiv format de la nume de locuitori care circulă sub două aspecte : unul derivat (*polonez*, *rusesc* etc.) și altul nederivat (*polon*, *rus* etc.), se folosește de preferință forma nederivată (*relații* ***polono-române*** și mult mai rar *polonezo-ca* în exemplul : *problemele dezvoltării colaborării* ***polonezo-sovietice*** SCÎNTEIA 1959, nr. 4576, 4/4), deoarece astfel compusul este mai scurt [34].

Cînd pe lîngă adjectivele întregi din această sferă semantică există și teme (vezi *afro-*, *anglo-*, *franco-*, *italo-* etc. de sub 1 și 2), uzul le preferă pe acestea din urmă (*tratative* ***indo-pakistaneze*** SCÎNTEIA 1966, nr. 6856, 4/1 și numai rareori *indiano-pakistaneze* ibid.), deoarece compusele cu teme sînt mai scurte decît celelalte [35] (compară *afro-asiatic* cu *africano-asiatic* și cu *asiatico-african*).

§ 172. Toate compusele de tip tematic sînt sudate : cele care conțin elemente fără existență independentă în limba română prezintă un grad de sudură mai avansat decît cele formate din cuvinte românești. Formațiile de sub 3 sînt analizabile din punct de vedere semantic. Pentru problema posibilității de analiză a compuselor de sub 1 și 2, vezi § 9.

§ 173. Adjectivele în structura cărora intră elemente de compunere fără existență independentă se scriu într-un singur cuvînt (*antropomorf*, *balneoclimateric*, *cvasiunanim* etc.), în afară de cele al căror prim termen este o temă provenită de la un nume de popor, care se scriu cu linioară de unire (*anglo-francez*, *italo-american* etc.). Compusele : *daco-român*, *istroromân*, *macedoromân*, *meglenoromân* „român din Dacia, din Istria...", avînd în prima parte o temă provenită de la un nume de loc (existentă sau nu și independent), se scriu într-un cuvînt conform tradiției [36].

§ 174. Din punct de vedere semantico-sintactic, între termenii adjectivelor grupate mai sus sub 1 și 2 există raporturi echivalente cu cele de subordonare sau, mai rar, de coordonare.

Termenii subordonați precedă de obicei pe cei regenți, fiind echivalenți cu un atribut : *acrocefal* („(cu) cap ascuțit", *-cefal* avînd rol de determinat, iar *acro-* de determinant), *bicolor*, *izoterm*, *monosilabic*, *multiform*, *neogrec*, *omogen*, *oviform*, *pluriflor*, *polimorf*, *unilateral* etc. ori (cînd al doilea element are sens verbal) cu un complement : *anglofil* („care iubește pe englezi"), *anglofob*, *aurifer*, *calorifug*, *entomofag*, *fotofor*, *insectivor*, *matricid*, *omniscient*, *sudoripar*, *termogen*, *vinicol* etc.

Această topică a componentelor, păstrată din limbile care ne-au furnizat compusele sau modelele lor, caracterizează și multe formații românești. Topica inversă : determinantul plasat după determinat se găsește în puține exemple (de asemenea împrumutate sau create pe teren românesc) : *filantrop*, *filoenglez*, *medico-legal*, *medico-militar*, *medico-veterinar* etc.

---

[34] Cf. Magdalena Popescu-Marin, *Nume de locuitori derivate de la teme străine*, în SMFC II, p. 223.

[35] Cf. MIRSKA, c. 185.

[36] Cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, p. 26, 27.

În raport de coordonare (copulativă) se află elementele unui număr relativ mic de compuse de sub 1 și 2, și de această dată împrumutate sau formate în românește: *agroindustrial* („agricol și industrial"), *balneoclimateric* („balnear și climateric"), *cefalorahidian*, *gastrointestinal*, *medico-farmaceutic*, *medico-sanitar*, *pneumogastric*, *psihofiziologic* etc.

Între termenii compuselor de sub 3 se stabilesc de cele mai multe ori raporturi de coordonare (copulativă): *(metoda) analitico-sintetică*, *(spectacol) vocalo-instrumental*, *(coproducție) germano-americană* etc.

Mai rar, relația dintre termeni este de subordonare: *(muncă) politico-educativă*, *(complex) sanitaro-veterinar*.

§ 175. Adjectivele de tip tematic, ca și celelalte compuse discutate pînă acum, sînt fie împrumutate ca atare, fie formate pe teren românesc. Prima dintre aceste două categorii este mult mai bogată în exemple decît cea de a doua.

Foarte multe adjective compuse, fiind termeni de circulație internațională, au fost împrumutate de noi din limbile moderne, în special din franceză: *aerodinamic*, *antropocentric*, *autocefal*, *bigam*, *calorific*, *dioic*, *ensiform*, *eufemistic*, *fizico-matematic*, *iugoslav*, *monocromatic*, *polimorf*, *retoroman*, *tehnicolor*, *termogen*, *vinicol* etc. Unele dintre ele au fost preluate de limbile moderne, de exemplu, de franceză, din greacă: *autodidact* (*autodidacte*, cf. αὐτοδίδακτος), din latină: *agricol (agricole*, cf. *agricola)*, *beligerant (belligérant*, cf. *belligerans)*, *biped (bipède*, cf. *bipes*, *bipedis)*, *calorific (calorifique*, cf. *calorificus)* etc. sau, eventual, din amîndouă: *etimologic (étymologique*, cf. lat. *etymologicus*, gr. ἐτυμολογικός). Un număr mare de formații sînt derivate în franceză de la alte compuse (de obicei substantive): *aerostatic (aérostatique* < *aérostat)*, *coregrafic (chorégraphique* < *chorégraphie)*, *ecuatorial (équatorial* < *équateur)* etc., iar altele sînt compuse în franceză din elemente latinești: *acvifer* (*aquifère*, cf. *aqua* „apă" și *-fer*, *ferre* „a purta"), *cavernicol* (*cavernicole*, cf. *caverna* „cavernă" și *colere* „a locui") etc., grecești: *androgin* (*androgyne*, cf. ἀνδρο-, ἀνήρ „bărbat", γυνή „femeie"), *antropomorf* (*anthropomorphe*, cf. ἀνθρωπο-, ἄνθρωπος „om" și μορφο-, μορφή „formă"), *brahicefal (brachycéphale*, cf. βραχυ-, βραχύς „scurt" și κεφαλή „cap") etc., latinești și grecești: *bicefal (bicéphale*, cf. lat. *bi-*, *bis* „doi, de două ori" și gr. κεφαλή „cap") sau dintr-un element grecesc ori latinesc și un cuvînt franțuzesc: *biatomic* (*biatomique*, cf. lat. *bi-*, *bis* și fr. *atomique)*, *cuneiform (cunéiforme*, cf. lat. *cuneus* și fr. *forme)*, *dialipetal (dialypétale*, cf. gr. διολύειν și fr. *pétale)* etc.

Adesea este greu de precizat dacă a fost împrumutat cuvîntul dintr-o limbă veche sau dintr-o limbă modernă și din care anume, deoarece el a existat în latină, în greacă (sau în ambele) și astăzi circulă în mai multe limbi: *amfibiu* (cf. lat. *amphibium*, fr. *amphibie*), *astronomic* (cf. lat. *astronomicus*, ngr. ἀστρονομικός, it. *astronomico*, fr. *astronomique*), *echivalent* (cf. lat. *aequiualens*, fr. *équivalent*, rus. *эквивалент*) etc.

Compusele care au luat naştere pe teren românesc sînt puţin numeroase în comparaţie cu cele împrumutate.

Unele reprezintă calcuri. Limba care a furnizat majoritatea modelelor este (şi de această dată) franceza.

Înainte de a da exemple, atît de calcuri, cît şi de compuse fără model străin, trebuie precizat că nu putem avea o certitudine absolută asupra modului de formare a fiecărui termen în parte. Cuvintele pe care le-am trecut printre calcuri, alcătuite din elemente binecunoscute, frecvent folosite de o anumită categorie de vorbitori, au putut apărea şi au fost poate create fără a se recurge de fiecare dată la un model străin (deoarece tipul de compunere, internaţional, exista în limbă), după cum cuvintele cărora nu le-am găsit un prototip într-o altă limbă copiază poate compuse străine neînregistrate în dicţionare. Printre creaţiile româneşti se numără poate şi unele dintre compusele socotite de noi împrumuturi. Aşa de exemplu nu este exclusă posibilitatea ca *bipolar* (fr. *bipolaire*), *electromagnetic* (fr. *électromagnétique*), *pluricelular* (fr. *pluricellulaire*), *semicircular* (fr. *semi-circulaire*) şi altele să nu fi fost împrumutate, ci compuse în româneşte din *bi-* + *polar*, *electro-* + *magnetic*, *pluri-* + *celular* etc., iar *catodic* (fr. *cathodique*), *cronometric* (fr. *chronométrique*), *emisferic* (fr. *hémisphérique*), *enciclopedic* (fr. *encyclopédique*), *hexagonal* (fr. *hexagonal*), *poliedric* (fr. *polyédrique*) etc. să nu fi fost împrumutate, ci derivate pe teren românesc de la: *catod*, *cronometru*, *emisferă*, *enciclopedie*, *hexagon*, *poliedru* etc. Cu rezerva necesară înregistrăm următoarele calcuri (totale sau parţiale): *biloc* (despre avioane, după fr. *biplace*), *bilunar* (după fr. *bimensuel*), *bipătrat* (după fr. *bicarré*), *bisăptămînal* (după fr. *bihebdomadaire* [37]), *monofazat* (după fr. *monophasé*), *monoloc* (despre avioane, după fr. *monoplace*), *semicolonial* (după rus. *полуколониальный*), *semifeudal* (după rus. *полуфеодальный*), *semianalfabet* (după rus. *полуграмотный*) [38], *surdomut* (după fr. *sourd-muet*) etc.

Compusele pentru care nu am găsit un model străin sînt, pe de o parte, termeni mai mult sau mai puţin frecvenţi, iar pe de alta, creaţii ocazionale, nereluate de vorbitori. Din prima categorie fac parte compuse ca: *agroalimentar*, *agrobiologic*, *agrosilvic*, *autogestionar*, *balneoclimateric*, *guşogen*, *legumicol* (prin analogie cu *agricol*, vezi şi *pomicol*, *stuficol*), *mecanochimic*, *mecanotehnic*, *medico-farmaceutic*, *medico-militar*, *medico-sanitar*, *motomecanizat*, *pluricavitar*, *polisportiv*, *pomicol*, *semiaderent*, *semiautomat*, *semicalificat*, *semiciclic*, *semicoborîtor*, *semilichid*, *semiobscur*, *semiurcător*, *stuficol*, *termoizolant*, *termoizolator*, *uninaţional*. Dintre formaţiile personale, menţionăm: *autoemoţionat* (CONTEMPORANUL 1948, nr. 111, 4/3), *aerul* **bonomo-ipocrit** (SCÎNTEIA 1966, nr. 6908, 2/7), *film* **comico-macabru** (CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 5/7), *cvasidemenţial* (ibid., 4/3), *multifamilial* (ibid. 1966, nr. 3, 7/7), *omnilateral* şi *plurilateral* (după *multilateral*, la IORDAN, L.R.A. 223), *pantragic* (CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 4/6), *sculptogenic* (CĂLINESCU, la HRISTEA, E. 138), *semiimbecil* (CONTEMPORANUL 1965, nr. 52, 4/7), *pricepere* **telegazetă-**

[37] Cf. IORDAN, L. R. A. 220.
[38] Cf. HRISTEA, E. 168–169.

rească, calități telepublicistice (la Iorgu Iordan, *Roum. tele-*, în „Revue de linguistique romane", tome XXXI, 1967, p. 249). Se observă din exemplele date că și în compusele românești fără model străin marea majoritate a elementelor de compunere folosite sînt cele cu circulație internațională (*gușo-* constituie o excepție în acest sens).

§ 176. Româna nu a moștenit din latină adjective care conțin elemente de compunere.

În limba noastră, adjective compuse în a căror structură intră elemente fără existență independentă apar în textele din secolul al XVII-lea.

Unele exemple sînt împrumuturi din slavă, neanalizabile pentru românii care nu cunoșteau limba de origine: *blagocestiv* (DVS I^r/2), *blagorod* (MUSTE, în LET. III 58/19), *pravoslavnic* (URECHE, în LET. I 174/20) etc. Altele sînt formate în românește (pe baza unor modele slave și grecești): *Besearica sfîntă pravoslavno-catholicească a Țărăi Muntenești* (a. 1651, BV I 181 [39]). Mai tîrziu Cantemir folosește un compus de tip tematic chiar în titlul uneia din lucrările sale: *Istoria ieroglifică*, iar în *Scara a numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare* de pe lîngă aceeași *Istorie* explică două adjective împrumutate din greacă (după cum notează autorul însuși): *omofil* „tot de un neam, de o seminție, tot de un fel" și *filohrisos* „iubitoriu de aur, lacom la avuție". Un alt împrumut din greacă folosit de Cantemir (I. I 216) este *aftocrator*.

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și mai ales în secolul al XIX-lea, atunci cînd se dezvoltă și la noi știința modernă, vocabularul limbii române se îmbogățește cu un mare număr de formații din categoria pe care o discutăm. Majoritatea sînt împrumuturi, mai întîi în special din neogreacă, mai tîrziu mai ales din franceză. Mulți termeni, fiind internaționali, au etimologie multiplă (vezi paragraful anterior).

Dăm numai cîteva exemple: *(notele) istorico-critice* (MAIOR, IST. 10/6), *(Italia cea) lombardo-veneticească* (GOLESCU, Î. 96), *gheografic* (la URSU, T. 212), *zoologhic* (id. ibid. 300), *aeroform* (id. ibid. 142), *(propagandă) panromână* (BĂLCESCU, la GHICA, A. 554), *turcofob* (id. ibid. 553), *barometric* (la URSU, T. 158), *cosmografic* (id. ibid. 179), *(oraș) orientalo-occidental* (BOLLIAC, O. 253), *(rezbelul) italo-francez* (GHICA, A. 618), *(publicațiuni) istorico-filologice* (CUV. BĂTR. I copertă), *retoroman* (ibid. II 538), *(stindardele) triculorate* (PELIMON, REV. 117), *(porniri) panslave* (MAIORESCU, la GHICA, A. 134), *(științi) fizico-matematice* (CONTEMPORANUL I (1881), nr. 1, 134), *(războiul) ruso-turc* (ibid. 399), *(alianța) pruso-rusască* (ibid. VII (1890), nr. 7, 49), *(în fața aristocrațimei) feodalo-clericale* (ibid., nr. 9, 215) etc.

Adjective ca *chesaro-crăiesc* (la Șincai, în titlul lucrării *Povățuire către economia de cîmp pentru folosul școalelor românești celor din Țeara Ungurească și din părțile ei împreunate, cu milostiva îngăduință a împărăteștii și* **chesaro-crăieștii** *și apostoliceștei măriri*, Buda 1806), *surdomut* (MAIORESCU, L. 25), care au în română vocală de legătură, deși în limbile

[39] Cf. CIOBANU, F. 167.

care au furnizat modelele aceste compuse sînt fără *-o-* (germ. *kaiserlich-königlich*[40], fr. *sourd-muet*), demonstrează productivitatea tipului cu vocală în limba noastră.

Pe lîngă compusele împrumutate, circulă, mai ales pînă pe la 1830—1840, unele forme „prelucrate". Evitarea împrumuturilor se explică prin dorinţa oamenilor de ştiinţă, a autorilor de lucrări, de a fi cît mai bine înţeleşi şi, adesea, printr-o atitudine puristă[41]. Astfel, unele compuse au fost traduse prin perifraze: *bienal* = *de doi ani*, *carnivor* = *mîncător de carne*, *erbivor* = *mîncător de iarbă*, *somnambul* = *umblător în somn* etc., altele calchiate: *echilateral* = *asemenea-lăturat* şi *întocmai-lăturat*, *isoscel* = *asemenea-piciorat*, *rectiliniu* = *dreptliniat*, *semicircular* = *jumătate-cercular*, *semifluid* = *jumătate-curgător* etc., iar altele, mai puţine, semicalchiate: *biman* = *bimînal* şi *bimînual*, *lactifer* = *laptifer* etc.

În sfîrşit, cîteva compuse au fost înlocuite prin altfel de formaţii, derivate, echivalenţa semantică fiind aici mai puţin respectată: *cordiform* = *inimat*, *fructifer* = *fructător*, *mamifer* = *sugător* etc.

Adjectivele de tipul analizat sînt din ce în ce mai frecvente cu cît ne apropiem de zilele noastre. La dezvoltarea procedeului a contribuit influenţa unor limbi străine ca franceza, italiana[42], germana, (mai ales în ultimele decenii) rusa[43], care cunosc numeroase compuse de acest fel. În limba contemporană adjectivele compuse de tip tematic sînt frecvente în stilul ştiinţific şi în publicistică.

§ 177. Uneori circulă paralel adjective compuse aparţinînd la două tipuri diferite, ambele constituite din adjectiv + adjectiv, dar atît cu vocală de legătură (vezi § 171, pct. 3), cît şi fără vocală (vezi § 159, 160). Este vorba de două categorii de formaţii: cele legate de activitatea spirituală şi cele formate de la nume de locuitori. Din prima categorie fac parte exemple ca: *(criteriul) etico-uman* şi *etic-uman*; *(rolul) politico-social* şi *politic-social*; *(bază) tehnico-materială* şi *tehnică-materială*; *(spectacol) vocalo-instrumental* şi *vocal-instrumental* etc.[44].

S-a remarcat că adjectivele terminate în *-ic* se întrebuinţează mai ales cu vocala de legătură[45]; se mai poate adăuga că la adjectivele terminate în *-al* mai frecventă este forma fără *-o-*: *politico-social*, *ştiinţifico-fantastic*, *tehnico-organizatoric* etc., dar *muzical-coregrafic*, *social-cultural*,

---

40 Cf. DA, s.v. *chesar(iu)*.

41 Cf. URSU, T. 117.

42 Pentru istoria acestui tip de compuse şi productivitatea lui în limba italiană contemporană, cf. B. Migliorini, *Il tipo radiodiffusione...*, p. 21—23.

43 Cf. S. Vaimberg, *Calcuri româneşti după adjective compuse din limba rusă*, în „Culegere de studii" (Institutul de limba şi literatura rusă „Maxim Gorki"), Bucureşti, 1961, p. 64—72. Theodor Hristea discută o serie de grupuri sintactice stabile alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv compus (din două adjective cu sau fără vocală de legătură) cu rol de determinant, calchiate după limba rusă. Autorul numeşte aceste calcuri „lexico-frazeologice", deoarece este copiată atît structura unui element lexical (adjectiv compus), cît şi structura întregii construcţii (cf. HRISTEA, E. 185—187).

44 Ocazional, apar şi compuse hibride alcătuite din elemente cu şi fără *-o-*, ca următorul: *Scară literară-vocalo-instrumentală*. SEC. XX 1966, nr. 2, 39 (într-o traducere de Valeria Sadoveanu).

45 Cf. CIOBANU, S. 26—27.

vocal-instrumental etc. Cîteva adjective apar numai însoţite de *-o-* : *burghezo-*, *chimico-*, *fizico-*.

Adjectivele de la nume de locuitori se folosesc de obicei cu vocala *-o-* : *(relaţii) româno-franceze*, *(războiul) ruso-turc* etc. şi numai rareori fără vocală, ca în exemplul pomenit mai sus : *Teatrul* ***german-maghiar*** *de stat*. Vocala nu apare în limba contemporană dacă compusul determină un substantiv ca *dicţionar*[46], *glosar*, *lexicon* etc.

În limba mai veche şi compusele de pe lîngă astfel de substantive aveau de cele mai multe ori vocala *-o-* : *Vocabular* ***franţezo-românesc*** de P. Poenar, F. Aaron şi G. Hill, Bucureşti, 1840—1841, *Dicţionar de începători* ***latino-românesc***, de I. Livaditu, Bucureşti, 1852, *Dicţionar* ***româno-frances*** de Raoul de Pontbriant, Bucureşti şi Göttingen, 1862, *Vocabular* ***româno-frances*** de Ion Costinescu, Bucureşti, 1870 etc. În aceeaşi perioadă existau însă şi compuse fără vocală de legătură, de exemplu : *Vocabulari* ***roman-nemţesc***, de Sab. Pop-Barcianu, Sibiu, 1868[47].

ADJECTIVE COMPUSE PARASINTETICE

§ 178. Într-o categorie deosebită trebuie grupate adjectivele compuse parasintetice formate simultan prin compunere şi derivare. Exemple care pornesc de la nume comune sînt puţine: *pidosnic* are la bază grupul *pe dos* căruia i s-a ataşat sufixul *-nic*[48]. Cuvîntul apare ca adjectiv la Creangă (P. 116) şi la alţi scriitori mai noi : Cezar Petrescu (R. DR. 352), Sadoveanu (O. V 402), Galan (B. II 316); substantivat, este folosit ca nume de plantă[49]. *Mărinimos* este un calc după lat. *magnanimus*. Felul cum a luat naştere cuvîntul nu este sigur : din adjectivul *mare* + substantivul *inimă* + sufixul *-os* sau din adjectivele *mare* + *inimos*[50]. Acceptarea ultimului etimon ar fi trebuit să ducă la clasarea cuvîntului împreună cu celelalte compuse din două adjective, însă *mărinimos* nu se aseamănă din punctul de vedere al structurii semantice cu nici unul dintre exemplele date acolo. Din această cauză pare mai potrivită considerarea lui drept compus parasintetic.

Ceva mai numeroase sînt exemplele unde s-a pornit de la nume proprii de persoană. Este vorba de adjective cu funcţiune cu atribut al autorului, create prin compunerea prenumelui cu numele de familie şi adăugarea unui sufix : *adyendreian*, *anatolfrancian*, *antonpannesc*, *camilpetrescian*, *julvernian*[51] etc. Asemenea exemple sînt frecvente în limbajul criticii literare.

---

[46] Titlul *Dicţionar ruso-român*, dat unei lucrări apărute în 1948, pare învechit, din cauza prezenţei vocalei de legătură.

[47] Excludem din discuţie exemple ca : *Dicţionariu rumanesc-latinesc şi unguresc, din orenduiala excelenţii sale preasfinţitului Ioann Bobb* . . . Cluj, 1822, 1823, *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc* . . . Budae, 1825, în care adjectivul terminat în *-esc* este vechi şi în nici un caz n-ar fi fost folosit cu vocală de legătură.

[48] Cf. J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă*, în SCL II (1951), p. 126.

[49] Cf. DL, s.v.

[50] Ultima interpretare, la PHILIPPIDE, P. 98.

[51] Cf. Luiza Seche, în LR XI (1962), nr. 5, p. 564.

PRONUMELE

§ 179. Pronumele compuse pot fi grupate din punctul de vedere al structurii în două clase: pronume compuse din cuvinte întregi existente şi independent în română şi pronume în alcătuirea cărora intră elemente de compunere.

PRONUME COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ŞI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 180. Pronumele compuse de acest tip aparţin tuturor categoriilor de pronume, multe dintre ele fiind folosite şi cu valoare adjectivală. Cele mai numeroase exemple se întîlnesc în categoria pronumelui nehotărît; celelalte feluri de pronume au un inventar redus de compuse.

Pronumele compuse sînt în general vechi. Multe circulă în toate stilurile limbii, însă graiurile regionale se remarcă printr-o mai mare bogăţie de exemple decît limbajul cultivat (ceea ce evidenţiază caracterul popular al acestor formaţii).

§ 181. Unul dintre termenii pronumelor compuse din cuvinte întregi este totdeauna un pronume sau un adjectiv pronominal. Celălalt termen al compusului poate fi un substantiv, tot un pronume, o prepoziţie, un adverb sau un verb.

§ 182. Toate categoriile de pronume cu excepţia negativului se pot combina cu *şi*. *Şi* stă la sfîrşitul pronumelor, forme simple sau compuse anterior (*cineşi*, *cinevaşi* etc.), cu excepţia pronumelor nehotărîte care au ca primă parte un termen de provenienţă verbală, unde *şi* urmează acest termen şi precedă componentul final (*fieşcare*, *oareşcare*, *orişice* etc.)[1].

[1] *Şi* are un *i* silabic în compusele care încep cu *ori* şi nesilabic în celelalte cazuri; *i* nesilabic nu se mai pronunţă în graiurile regionale (cf. Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 151).

Dintre compusele cu *și*, în limba literară contemporană circulă numai cîteva, de exemplu *același*, *însuși*. În limba veche existau multe formații de acest tip; unele s-au păstrat în graiurile regionale (vezi mai departe exemplele).

Asupra originii lui *și* [2] s-au emis mai multe ipoteze [3]. Din discuțiile purtate în jurul lor reiese că majoritatea cercetătorilor înclină spre originea pronominală a lui *și*: unii văd în el un continuator al demonstrativului latin *ipse* [4], alții, al reflexivului *sibi* [5]. Deoarece nici unul dintre aceste două etimoane nu este sigur, ne vom mărgini în cele ce urmează să-l socotim pe *și* pronume, fără a specifica ce fel de pronume este.

Pronumele nehotărîte compuse cu *fie* ori cu *fie* și cu *și* au și forme care prezintă termenul *-te-* înaintea părții finale (vezi exemplele de la § 191 b γ). Originea acestui *-te-* este obscură [6].

§ 183. Raporturile sintactice care se stabilesc între părțile componente sînt uneori neclare (de exemplu în *nici unul*, *nici una*). În formațiile în care există un substantiv, acesta este elementul regent, iar celălalt, determinantul său. De asemenea un pronume poate fi determinat de un adjectiv pronominal *(altcineva)*.

§ 184. Pronumele alcătuite din cuvinte cu existență independentă prezintă diverse situații în ceea ce privește posibilitatea de analiză a termenilor componenți: *domnia-ta*, *-sa* etc., *excelența-*, *măria-*, *sfinția-ta*, *-sa* etc. manifestă un grad scăzut de legătură între părțile care le compun, aceste părți sînt analizabile. Dimpotrivă, *dumneata*, *dumnealui* și mai ales *dumitale*, *dumisale*, *dînsul* etc. au suferit importante modificări fonetice și morfologice, s-au sudat, constituind pentru vorbitori unități neanalizabile sau cel mult semianalizabile.

Pronumele nehotărîte compuse cu *fie*, *oare*, *ori*, *va*, ca și cele alcătuite din două pronume *(altceva*, *altcineva)* sînt analizabile, datorită existenței în limbă a termenilor componenți ca unități independente (chiar dacă în unele cazuri au alte valori morfologice și semantice) și datorită faptului că formează serii. În limbajul popular și în cel familiar elementele componente ale pronumelor *oricine*, *oricare*, *orice* sînt uneori disociate, ca și în limba mai veche, prin intercalarea unei prepoziții sau a articolului posesiv: *ori cu cine te întîlnești*, *ori la ce te gîndești*, *ori a cui e grădina* etc.

---

[2] Care apare și la unele adverbe (vezi § 216.)

[3] Cf. Petar Skok, *Slave et roumain*, în „Revue des études slaves", III (1923), p. 75—77; Alf Lombard, *Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes*, în „Studia neophilologica" XI (1938—1939), nr. 1—3, p. 200—209 și bibliografia indicată acolo; J. Byck, *Pronumele ipse in limba romînă*, comunicare ținută la Societatea română de lingvistică romanică în 29 martie 1963 (rezumată în „Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane", I (1964), p. 27—29).

[4] De exemplu J. Byck, *lucr. cit.*

[5] De exemplu Alf Lombard, *lucr. cit.*

[6] Cf. TDRG, s.v. *fiecare*.

Pronumele negativ *nici unul, nici una* este de asemenea analizabil, termenii lui componenţi putînd fi disociaţi în vorbirea populară şi în cea familiară prin intercalarea unei prepoziţii : *nici pe unul nu-l crede, nu s-a plictisit nici de una, n-are nici de unele* etc.

Pronumele de întărire este analizat de puţini vorbitori (care îl şi acordă corect *însăţi, însivă* etc.). De cele mai multe ori acest pronume este neanalizat şi folosit invariabil (şi incorect) : *eu însuşi, tu însuşi* etc.

Pronumele demonstrative : *cestălalt, celălalt, cealaltă* etc. şi formele regionale *ăstălalt, cellant* etc. sînt semianalizabile, deoarece prima lor parte este flexibilă : *cestuilalt, celuilalt, celeilalte, ăstuilalt, celuilant* etc., dar cea de-a doua, nemaiexistînd independent în limbă, nu este înţeleasă. *Cesta-alalt, celaalalt* din limba veche însă (cu forme flexionare ca *celuia alalt, ceaia alaltă* [7]) erau analizabile.

PRONUMELE PERSONAL

§ 185. Pronumele personal compus este format din pronume + prepoziţie, substantiv + adjectiv posesiv (sau pronume personal), pronume + pronume.

a) *Dînsul* provine dintr-o formă mai veche de pronume personal, *îns(u)*, care s-a contopit cu prepoziţia *de*. Compusul (sub formele *dens(u), dins(u)*) constituie încă din secolul al XVI-lea o unitate din punct de vedere morfologic şi semantic (ceea ce se vede din citate ca următoarele, în care pronumele e construit cu prepoziţii şi are sensul „el" : *Eu scoşu de la densu spata şi tăiaiu capul lui.* PS 309; *Lăcuimu la dinsu.* COD. VOR. 26/12). Forma *dînsul* e atestată la începutul secolului al XVII-lea [8].

b) Din contopirea substantivului *domnia* cu adjectivele posesive *ta, sa, voastră* sau cu pronumele personale *lui, ei, lor* au luat naştere pronumele de politeţe *domnia-ta, domnia-sa, domnia-voastră* (şi *domniile-voastre*), *domnia-lui, domnia-ei, domniile-lor*. Aceste forme se întîlnesc astăzi numai într-un stil solemn; limbajul conversaţiei foloseşte formele evoluate, semianalizabile : *dumneata, dumneasa, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei, dumnealor*. În limba veche (secolele al XVI-lea—al XVIII-lea) se întîlneşte, pe lîngă formele enumerate mai sus, şi pronumele de persoana I singular : *domnia-mea* (CC_2 1, CUV. BĂTR. I 47/4, 108/22, PR. C. 42, 54); astăzi întrebuinţarea lui este glumeaţă.

Alte cîteva substantive, împreună cu aceleaşi adjective posesive sau pronume personale, alcătuiesc formule de politeţe echivalente cu pronumele discutate mai sus : *alteţa, cucernicia, cuvioşia, eminenţa, excelenţa, înălţimea, luminăţia, maiestatea, măria, sfinţia* (şi *preasfinţia*), *strălucirea* etc. Multe dintre ele sînt prezente în textele noastre vechi : *înălţimea-sa* (ISBD 108), *măria-ta* (V. CAZ. 372), *sfinţia-lui* (CC_2 5), mai tîrziu

---

[7] Cf. DA, s.v. *celalalt*.

[8] Cf. Al. Niculescu şi Al. Roceric, *Pronumele dînsul în limba română*, în SCL VIII (1957), nr. 3, p. 316.

excelența-sa (ME 3/1). Pe lîngă ele, în secolul al XVII-lea se întîlnesc și unele formații care nu se folosesc mai tîrziu: *împărăția-ta* (V. CAZ. 372), *mărirea-mea* (id. ibid. 336), *mărirea-ta* (id. ibid. 357), *smerenia-noastră* (ÎL 46). O formă neobișnuită este *mărie-dumitale* (SB 72) cu un pronume de politețe compus în partea a doua. Compuse cu *alteța*, *eminența*, *maiestatea* sînt atestate în secolul al XIX-lea. Creangă creează formațiile glumețe *mîrșăvia-voastră*, *întunecimea-voastră* pentru căpetenia dracilor.

Tipul de formule pe care îl discutăm este calchiat după limbi străine. *Domnia-mea*, de exemplu, este traducerea lui *gospodstvo mi*, foarte frecvent în documentele slavo-române din secolele al XIV-lea și al XV-lea, folosit aici după modelul actelor vechi bulgare. (Un exemplu de acest tip este atestat încă de pe vremea lui Ioan Asan [9].) Altă formulă, mai nouă, *strălucirea-sa*, este un calc după rus. *его сиятельство* [10], iar altele au probabil la bază modele din franceză, germană etc.

c) Pronumele personal se combină cu pronumele *și* în limba veche: *eluși*, *noiși*, *voiși* etc. [11].

PRONUMELE REFLEXIV

§ 186. Pronumele reflexiv în dativ: *sieși*, *șieși* și în acuzativ *sineși* sînt compuse din formele accentuate de dativ *(sie)* și de acuzativ *(sine)* ale pronumelui reflexiv și din pronumele *și*. *Sieși* este folosit în limba literară contemporană; *șieși* și *sineși* sînt învechite [12].

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 187. *Însumi*, *însuți* etc. este format din vechiul pronume personal *îns(u)*, *însă*, la care s-au atașat la pers. I și a II-a sg. și pl. formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sau reflexive *mi*, *ți*, *ne*, *vă* [13], iar la pers. a III-a sg. și pl., pronumele *și* [14]. Uneori, la persoana a III-a f. pl. *și (înseși)* este înlocuit cu personalul *le (însele)* din cauza identității pe de o parte a acestui *și* cu pronumele reflexiv, iar pe de altă parte, a pronumelor reflexive cu cele personale la pers. I și a II-a.

---

[9] Cf. Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 37.

[10] Cf. CREST. II 113.

[11] Cf. DHLR II 183.

[12] Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. 229; GRAM. ROM. I 152.

[13] Alf Lombard (*lucr. cit.*, p. 206–207) presupune că pronumele în dativ a fost mai întîi legat de un verb (*sufletul mi-era greu*), apoi de substantiv (*sufletu-mi era greu*) și după aceea a trecut și pe lîngă alt pronume (*însumi*, *însuți* etc.).

[14] J. Byck (în comunicarea citată) consideră că *însuși* are la bază formația *ipse-ipse*, în care primul *ipse*, accentuat, a dat naștere lui *îns(u)*, iar al doilea *ipse*, neaccentuat, a devenit *și*.

Însumi, *însuți* etc. (toate persoanele la singular și plural) se întîlnesc în primele noastre texte: *însumi* COD. VOR. 42/10, *însuți* PH 3r/17, *însuși* COD. VOR 2/8, *înșine* CT 142v/12, *înșivă* COD. VOR. 1/6, *înșiși* CT 36r/1; *însele*, la Dosoftei (cf. PS 60).

PRONUMELE POSESIV

§ 188. În compunerea pronumelor învechite: *ale meleș*, *al nostruș*, *al tăuș*, *ai săiși* etc. [15] a intrat un pronume posesiv și pronumele *și*.

PRONUMELE INTEROGATIV-RELATIV

§ 189. Pronumele interogativ-relativ compus este format din două pronume.

a) Relativul *cel ce* (atestat încă din secolul al XVI-lea) este alcătuit din pronumele demonstrativ *cel* și din pronumele relativ *ce*. *Cel ce* se găsește într-o situație deosebită, la limita dintre grupurile sintactice și cuvintele compuse. Una dintre formele sale, *ceea ce*, cu sens neutru, se comportă ca o unitate din punct de vedere morfologic și sintactic, alte forme însă *(cel ce*, *celor ce*; feminin *ceea ce*, *celei ce)* nu constituie încă o unitate morfologico-sintactică și pot fi interpretate ca un pronume demonstrativ urmat de unul relativ [16].

b) *Cineși*, *careși* din limba veche [17] reprezintă pronumele relative-interogative *cine*, *care* compuse cu pronumele *și*.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

§ 190. Pronumele demonstrativ este compus din două pronume sau dintr-un pronume și *ia*.

a) PRONUME + PRONUME

α) Pronumele de diferențiere are în prima parte unul din pronumele demonstrative: *cest*, *cel*, *acest*, *acel* (regional *ist*, *ăst*, *ăl*), iar în partea a doua pronumele demonstrativ *alalt*. Acesta din urmă, folosit și independent pînă prin secolul al XVIII-lea și numai în compuse după aceea [18], a fost explicat prin lat. *illum alterum* [19] sau prin rom. *ăl* + *alt*

[15] Cf. DHLR II 186.

[16] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă. [București] 1960, p. 86—87; Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Étude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, p. 45.

[17] Cf. I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 229.

[18] Cf. DA, s.v.

[19] Cf. TDRG, s.v. *cel(ă)lalt*, DA, s.v.

(cu trecerea lui *ă* la *a* sub influenţa asimilatoare a lui *a* următor)[20]. Iată exemplele: *cestălalt* (regionale *cestălant*, *istalalt*, *ăstălalt*, *ăstălant* etc., învechit *cestaalalt*), *celălalt* (regionale *celălant*, *cellalt*, *cellant*, *ălălalt*, *ălălant* etc., învechit *celaalalt*). *Acestălalt* şi *acelălalt*, cu vechime în limbă (SB 72, MAG. IST. I 182/1), sînt astăzi pretenţioase.

β) Din pronumele demonstrativ *acela* şi din pronumele *şi* a luat naştere pronumele de identitate *acelaşi*.

În limba veche este atestat şi *acestaşi*, din demonstrativul *acesta* + *şi*[21].

b) PRONUME + *ia*

Pronumele regionale de tipul *asta-ia*, *ăsta-ia*, *ista-ia*, *ăla-ia* etc. au fost interpretate ca demonstrative (simple, necompuse) însoţite de elementul deictic *-ia*[22]. Aceste pronume trebuie considerate compuse în cazul în care *ia* este calificat interjecţie, cu rolul de a întări valoarea demonstrativă a pronumelui (*ia* apare şi pe lîngă unele adverbe, vezi § 218).

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

§ **191**. Pronumele nehotărît compus este format dintr-un pronume şi un verb, din două pronume sau dintr-un adverb şi un pronume.

a) PRONUME + VERB[23]

α) Pronumele interogativ-relativ sau nehotărît este urmat de *va* provenit dintr-o formă verbală (*vrea* < lat. *volet*)[24]: *careva*, *ceva*, *cineva*, *cîtva*, *niscaiva*, *niscareva*, ultimele două populare. Se poate presupune că aceste pronume au la bază construcţii ca: *vine cine vrea*[25], *spune ce vrea* etc. *Neşticavai* este o formă învechită (NECULCE, L. 44), mai greu de explicat.

β) Pronumele interogativ-relativ este precedat de un termen provenit dintr-o formă verbală: *fie* (< lat. *fiat*), *oare* şi *vare* (ambele < lat. *volet*[26]), *ori* (< lat. **volis*[27]), *veri* (< lat. *velis*[28]): *fiecare*, *fiecine*, *fiece*; *oarecare* (şi învechite şi regionale: *varecare*, *varecine*, *varece*, *varecît*, *oarecine*, *oarece*, *oarecît*); *oricare*, *oricine*, *orice*, *oricît*; învechit *verice* (IV. P. 92/12).

[20] Cf. ROSETTI, I. L. R. 542.
[21] Cf. DHLR II 188.
[22] Cf. GRAM. ROM. I 46.
[23] Unii termeni (de exemplu *oare*, *ori*) au fost clasaţi în categoria verbului potrivit cu originea lor şi nu cu valoarea morfologică pe care o au astăzi în calitate de cuvinte independente.
[24] Cf. Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 203.
[25] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *lucr. cit.*, p. 150.
[26] Cf. Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 201.
[27] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *lucr. cit.*, p. 150.
[28] Cf. Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 203.

b) PRONUME + PRONUME

α) Pronume nehotărît + pronume nehotărît (compus la rîndul lui): *altceva, altcineva*, populare *altcareva, altăceva, altăcineva*, învechite *altoarece* (COD. VOR. 10/13, CC$_2$ 323), *urul-cinrescu* „fiecare" (COD. VOR. 32/5), în care partea a doua, atestată şi ca *cineşcu* [29], poate fi compusă din *cineşi* + *cu* sau o formă refăcută din *cineşcui* (din *cine* + *şi* + *cui*) [30].

β) Pronume nehotărît + pronume interogativ-relativ: în limba veche *altăce* (LSR 84^{v}2/10).

γ) Pronume nehotărît compus + pronumele *şi* [31]: *carevaşi, cinevaşi, cevaşi, fieşcare, fieşcine, fieşce, fieşcît, oareşcare, oareşcine, oareşce, oareşcît orişicare, orişicine, orişice, orişicît.* (Despre locul pe care îl ocupă *şi* în compus, vezi cele spuse mai sus.)

Aceste forme sînt învechite şi regionale, cu excepţia ultimelor, care au ca prim termen pe *ori* şi care se folosesc şi în limba literară de astăzi (dar mai rar decît cele fără *şi*).

Pronumele nehotărîte care încep cu *fie* sau cu *fieşi-* cuprind într-o serie de formaţii învechite şi regionale un *-te-* neclarificat încă: *fietecare, fietecine, fietece* (şi cu pierderea lui *-e* din *fie*: *fitecare, fitecine, fitece*), *fieştecare, fieştecine, fieştece. Firetecare*, atestat în Oltenia (GL. OLT.), are în prima parte şi un *r* neexplicat.

c) ADVERB + PRONUME

Pronumele interogativ-relativ este precedat de adverbul *amu* în cîteva formaţii regionale: *amucare* „careva, cineva", *amuce* „ceva", *amucine* „cineva" (LEX. REG. II 84).

Marea majoritate a pronumelor nehotărîte compuse pomenite mai sus sînt atestate încă din limba veche. Cîteva exemple: *ceva* (COD. VOR. 13/4), *niscaiva* (NECULCE, L. 32), *fiecare* (CC$_2$ 266), *oarecare* (COD. VOR. 7/14), *oricine* (PRAV. 55), *altuceva* (COD. VOR. 34/12).

PRONUMELE NEGATIV

§ 192. *Nici unul, nici una* şi adjectivul pronominal *nici un, nici o* sînt formate dintr-un adverb *(nici)* şi un pronume *(unul, una)* sau un adjectiv nehotărît *(un, o)*. Compusele în discuţie apar din secolul al XVI-lea.

Tot din adverbul *nici* şi un pronume (interogativ-relativ) este alcătuit *nicicare* „nici unul, nici una", folosit în limbajul popular.

Nemaialtul, care apare în expresia regională *ca nemaialtul* (SBIERA, P. 118) cu sensul „ca nimeni altul", este format din adverbul *mai* şi

---

[29] Cf. ROSETTI, I. L. R. 542.
[30] Id. *ibid.*; Al. Philippide îl explică pe *cinrescu* prin lat. *quisquis*, în ZRPh XXXI 360.
[31] Pentru care vezi discuţia de mai sus, § 182.

pronumele negativ *nealtul* (derivat cu prefixul *ne-* de la pronumele nehotărît *altul*; atestat de ISPIRESCU, L. 161, PAMFILE, VĂZD. 176). Formaţia trebuie pusă în legătură cu adjectivele de tipul *nemaiauzit*, *nemaipomenit*, *nemaivăzut* etc., care au furnizat probabil modelul.

PRONUME ÎN STRUCTURA CĂRORA INTRĂ ELEMENTE DE COMPUNERE

§ 193. Inventarul pronumelor compuse de acest tip este sărac, cele cîteva exemple aparţin categoriei pronumelui nehotărît. Formaţiile discutate aici sînt semianalizabile, deoarece pot fi recunoscuţi numai termenii care reprezintă cuvinte cu existenţă independentă în limbă (pronume), iar elementele de compunere, fără existenţă independentă, nu sînt înţelese. *Cegode* „orice" şi *cinegode* „oricine", care circulă în Banat (LEX. REG. II 35, 36), alcătuite dintr-un pronume interogativ-relativ şi elementul de compunere *-gode*, sînt formate după compusele sîrbeşti *štogod* şi *kogod* [32], prin înlocuirea pronumelor *što* şi *ko* cu corespondentele româneşti *ce*, *cine*.

Vreunul, *vreuna*, moştenit probabil din latină, este compus dintr-un pronume nehotărît şi elementul *vre-*, care îl precedă. *Vre-* provine fie din conjuncţia latină *vel*, fie, mai curînd, din adverbul *vere* [33].

Compusul regional *ceşceva* (SBIERA, P. 120), *cişceva* (MARIAN, NA. 81), care apare combinat şi cu pronumele *şi* : *ceşcevaşi* (RETEGANUL, P. I 25), cuprinde pronumele nehotărît *ceva* şi un element iniţial obscur : *ceş-*. S-ar putea eventual accepta ipoteza formulată de DA : **ceş(t)* < lat. *quid scio* „ce ştiu".

ISTORIA PRONUMELOR COMPUSE

§ 194. Limba latină avea pronume compuse [34]; cîteva dintre ele au trecut în limbile romanice [35]. Categoria pronumelor compuse este dezvoltată în aceste limbi prin mijloace interne [36].

Nu se poate afirma cu certitudine că româna a moştenit din latină anumite tipuri de compunere a pronumelor. Faptul că limba noastră foloseşte atît de mult compunerea din două pronume trebuie pus în legătură cu existenţa acestui tip în latină şi cu dezvoltarea lui în epoca

[32] *God* este calificat în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, vol. III, Zagreb, 1887—1891, s.v., particulă care intră în compunere cu pronume nehotărîte şi cu adverbe.

[33] Cf. TDRG; PUŞCARIU, ET. WB.

[34] Cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR 287; ILR I 151, 158, 160.

[35] Cf. BOURCIEZ 234—239.

[36] Cf. DARMESTETER, T. 72; Real Academia Española..., p. 147.

tîrzie. O serie de pronume româneşti sînt moştenite din latină. În limba de origine ele erau grupuri sintactice, dar, cu timpul, au început să se sudeze. Unele (de exemplu : *acesta*, *acela*, *neşchit*, *neştine*, *niscai*, *nimic*) au devenit neanalizabile şi, pentru români, nu constituie cuvinte compuse, ci simple. Altele (ca de exemplu, *nici unul*, *nici una* < lat. *neque unus* [37]; *nescare* < lat. *nescio qualem* [38]; *vreunul*, *vreuna* [39]), analizabile sau semi-analizabile (vezi mai sus, § 184), reprezintă cuvinte compuse.

Multe dintre pronumele compuse pe teren românesc sînt atestate din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, fiind probabil mult mai vechi [40] (formaţiile regionale nu au putut fi datate) ; provenienţa lor este populară. Ele nu se mai folosesc, toate, în limba literară contemporană : unele mai circulă doar regional, iar altele sînt cunoscute numai prin intermediul scrierilor vechi (vezi exemplele menţionate mai sus).

---

[37] Cf. DHLR I 164.
[38] Id. *ibid.* II 195.
[39] Vezi discuţia de mai sus, § 193.
[40] Pledează în acest sens existenţa unora dintre aceste pronume compûse şi în idiomurile din sudul Dunării, de exemplu, în meglenoromână : *ţelalant*, *ţiva*, *coţva* „cîţiva", în istroromână *ćeli al'ţi* etc. Cf. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 152, 165.

NUMERALUL

§ 195. În categoria numeralului compunerea este cel mai bine reprezentată la cardinalul propriu-zis; urmează cardinalul colectiv şi ordinalul.

Numeralele compuse, spre deosebire de substantive şi adjective, sînt folosite în egală măsură în toate stilurile limbii (cu excepţia cardinalelor colective formate cu *tus-*, care au o circulaţie mai restrînsă).

În structura numeralelor compuse intră totdeauna un numeral, care se compune cu încă un numeral (la unele categorii şi cu o prepoziţie sau o conjuncţie) ori cu un adjectiv, un adverb sau o prepoziţie. Între părţile componente se stabilesc raporturi de subordonare (*douăzeci*, *tustrei* etc.) sau de coordonare (*douăzeci şi unu* etc.).

§ 196. Gradul de sudură a termenilor componenţi este diferit în cadrul categoriei numeralului. Sînt sudate colectivele: *tustrei*, *tuspatru* etc., ordinalul *dintîi*, care au suferit modificări fonetice, şi *întîiaşi*.

Unsprezece, *doisprezece* etc., ca şi *douăzeci*, *treizeci* etc. sînt de asemenea sudate, ceea ce se constată din schimbările de formă pe care le-au suferit unele dintre ele: *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci* (în vorbire şi *unşpe*, *doişpe* etc.) [1].

Numeralele în a căror structură intră *sută* sau *mie* şi cele compuse cu *şi* prezintă un grad mai scăzut de sudare a termenilor componenţi. Deşi în vorbire apar forme contrase ca *douăşpatru*, *treişcinci*, *paşopt* (derivatul *paşoptist* a pătruns şi în limba literară), *şapşapte* etc., vorbitorul gîndeşte, separat unităţile faţă de numele compus al zecilor: *douăzeci şi patru*, *patruzeci şi opt*, pe cînd în *douăzeci* sau în *patruzeci* nu gîndeşte independent pe *două*, respectiv *patru* faţă de *zeci* (probabil şi pentru că *zeci* s-a depărtat din punct de vedere semantic de *zece*).

---

[1] O dovadă a sudării acestor numerale este şi existenţa substantivului regional *cinzeacă* (care apare şi ca *cinzec*) „măsură de capacitate pentru băuturi" şi prin extensiune „măsură pentru suprafeţe", formă de singular refăcută după *cincizeci* (cf. DA, s.v.).

NUMERALUL CARDINAL PROPRIU-ZIS

§ **197.** Numeralul cardinal propriu-zis poate fi compus din două numerale, dintr-un numeral, o prepoziţie şi un numeral sau dintr-un numeral, o conjuncţie şi un numeral.

a) NUMERAL + NUMERAL

Numele zecilor de la *douăzeci* la *nouăzeci* inclusiv sînt formate din două numerale cardinale propriu-zise. Primul termen are valoare de adjectiv şi funcţiune de atribut (*două, trei* etc.) pe lîngă cel de-al doilea, cu valoare de substantiv (la plural: *zeci*).

Numerale compuse sînt socotite şi denumirile numerelor care reprezintă sute (*o sută, două sute* etc.) sau mii (*o mie, două mii* etc.). Aceste formaţii au o structură morfologică şi sintactică identică cu cea a numeralelor de mai sus.

Denumirile numerelor care constituie combinaţii între mii (pînă la zece inclusiv), sute, zeci sau unităţi sînt numerale compuse din mai multe numerale (unele compuse la rîndul lor): *o mie trei sute douăzeci, cinci mii o sută opt* etc.

b) NUMERAL + PREPOZIŢIE + NUMERAL

Din numeral cardinal + prepoziţia *spre* (care îşi păstrează aici înţelesul originar „deasupra, peste") + numeral cardinal sînt formate numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece* inclusiv.

Din numeral cardinal compus + prepoziţia *de* + numeral cardinal sînt formate denumirile numerelor de la douăzeci de mii, de milioane etc. la o sută de mii, de milioane etc. inclusiv, de la o sută douăzeci de mii, de milioane etc. la două sute de mii, de milioane etc. ş.a.m.d.: *cinci zeci de mii, o sută de milioane* etc. Din punct de vedere sintactic ultimul numeral precedat de prepoziţie este formal atribut substantival, determinînd numeralul dinaintea lui, iar după conţinut el este determinat de celălalt.

c) NUMERAL + CONJUNCŢIE + NUMERAL

Din numeral cardinal compus + conjuncţia *şi* + numeral cardinal sînt alcătuite numeralele de la *douăzeci şi unu* la *douăzeci şi nouă* inclusiv, de la *treizeci şi unu* la *treizeci şi nouă* inclusiv etc.

În limba populară şi în cea familiară conjuncţia *şi* este adesea folosită şi între *sută, mie, milion* şi oricare alt număr care le urmează: *o sută şi cinci, o sută şi cincisprezece, o mie şi patruzeci, trei mii şi patru sute* etc.

Reiese din cele de mai sus că denumirile tuturor numerelor cu excepţia primelor zece şi a lui *sută, mie, milion, miliard* sînt cuvinte compuse.

NUMERALUL CARDINAL COLECTIV

§ 193. Numeralul cardinal colectiv poate fi compus dintr-un adjectiv și un numeral sau dintr-un adverb și un numeral.

a) Din adjectivul *toți* (în forma *tus-*) + numeral cardinal (de la *trei* în sus) s-au format: *tustrei* (cu femininul *tustrele*, prin analogie cu forme ca *ei — ele*)[2], *tuspatru* etc. (și, învechit, cu forma feminină a adjectivului *tute-șapte* CT 167^{v}/6). Aceste numerale apar în limbajul popular și în cel familiar.

b) Din combinarea adverbului *cîte* (în forma compusă *cîteși*) + un numeral cardinal (de la *trei* în sus) au luat naștere *cîteșitrei*, *cîteșipatru* etc.

Numeralele formate cu *tus-* și cu *cîteși* au de obicei în partea a doua un număr mic (*trei*, *patru* etc.).

NUMERALUL ORDINAL

§ 199. Numeralul ordinal compus este format dintr-o prepoziție ș un numeral sau dintr-un numeral și un pronume.

a) *Dintîi* este rezultatul contopirii prepoziției *de* cu numeralul ordinal *întîi*.

b) *Întîiași* (folosit numai înaintea substantivului *dată*) este compus din numeralul ordinal *întîi(a)* și din pronumele *și* [3].

Restul numeralelor ordinale nu sînt cuvinte compuse (de exemplu: *al doilea*, *al treilea*), dar de la *al unsprezecelea* mai departe, formațiile cuprind seria cardinalelor compuse *unsprezece*, *doisprezece* etc., *douăzeci*, *douăzeci și unu* etc.

NUMERALUL DISTRIBUTIV ȘI ADVERBIAL

§ 200. Numeralele distributive, formate din adverbul *cîte* și un numeral: *cîte doi*, *cîte trei* etc., nu reprezintă cuvinte compuse, pentru că cele două elemente sînt analizate și înțelese separat.

Merită a fi discutat și numeralul adverbial. *Odată*, adverbul, este incontestabil un compus. Numeralul *o dată* însă, care constituie o serie împreună cu *de două ori*, *de trei ori* etc. și care primește între termenii lui un determinant, *o singură dată*, nu este o unitate. Desigur, nici *de două ori*, *de trei ori* etc. nu sînt cuvinte compuse, prepoziția, numeralul și substantivul fiind analizate separat (cu substantivul *oară*, *ori* vorbitorul este obișnuit din construcții ca: *a cîta oară*, *prima oară*, *întîia oară*, *de cîte ori*, *de multe ori* etc.).

---

[2] Cf. Meyer-Lübke 97.
[3] Pentru care vezi § 182.

ISTORIA NUMERALELOR COMPUSE

§ **201.** Româna a moștenit din latină numeralul cardinal colectiv *amîndoi*, care în limba noastră este semianalizabil (fiind recunoscut numai termenul final *doi*, înlocuit în formațiile glumețe *amîntrei*, *amînpatru* cu alte numerale [4]; *amîndoisprezece* „doisprezece", atestat la CT 58ᵛ/2, este un calc după v.sl. *oba na desęte* și deci trebuie analizat *amîndoi* + *spre* + *zece* și nu *amîn-* + *doisprezece*, *amîndoi* fiind aici echivalent semantic cu *doi* [5]). Cardinalele *douăzeci*, *treizeci* etc., ca și cele formate prin adițiune cu prep. *spre*: *unsprezece*, *doisprezece* etc., reprezintă calcuri după sistemul slav de numărare [6].

În latină legătura zecilor cu unitățile se făcea fie prin parataxă, fie prin conjuncție. Formele cu conjuncție sînt mai rare decît celelalte, ele se întîlnesc la autori ca Plaut, Cicero, Titus Livius [7]. Dintre limbile romanice, unele folosesc formele fără conjuncție (italiana) [8], altele cele cu conjuncție (spaniola), iar altele ambele posibilități. Franceza, de exemplu, leagă numai prima unitate de numărul zecilor (în afară de *quatre-vingts* prin *et*: *vingt et un*, *trente et un*, celelalte unități sînt numai alăturate zecilor: *vingt trois*, *trente quatre* etc. Catalana folosește prepoziția de la 21 pînă la 29 inclusiv; de la 31 înainte, unitățile sînt juxtapuse zecilor.

În română se leagă întotdeauna unitățile de zeci cu ajutorul conjuncției *și*. Procedeul poate fi moștenit din latină și întărit prin influența slavei vechi, care de asemenea folosea conjuncția în această situație, dar poate fi și o creație independentă, deoarece el se întîlnește și în limbi neromanice, de ex. în germană: *zweiundzwanzig*, *dreiundfünfzig*, în greaca veche: εἷς καὶ εἴκοσι.

Folosirea lui *și* (în limbajul popular sau familiar) la alte numerale, ca: *o mie și una*, *patru mii și două sute* etc. nu trebuie explicată printr-un

---

[4] În aromână, întreaga serie: *amintrei*, *aminpatru* etc. (analogică după *amindoi*) este curentă. Cf. CAPIDAN, A. 404.

[5] Cf. B. Cazacu, în BL XII (1944) 56–57.

[6] Cf. BOURCIEZ 549. Ambele tipuri există și în albaneză (cf. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 148). Gh. Bolocan crede că tipul *douăzeci*, *treizeci* etc. a putut lua naștere în românește sub influența seriilor *două sute*, *trei sute*. . ., *două mii*, *trei mii*. . ., care au la bază un model latin (cf. LR XVIII (1969), nr. 2, p. 135). Acest punct de vedere este combătut de I. Coteanu, care consideră că „Singurul lucru care se poate spune este că tipul *viginti*, *triginta*, *quadraginta* etc. ar fi fost realizat de români sub influența slavă și că, prin urmare, un mod general de exprimare a zecilor s-ar fi reconstituit în acest fel" (*ibid.*, p. 138). Sistemul de numărare cu prep. *spre* cuprinde în aromână și seria 21–29 inclusiv: *un-spră-yğinți*, *do-spră-yğinți* etc. Extinderea tipului în discuție (față de sistemul slav) este „o dovadă de încetare a influenței slave asupra organizării modului de numărare aromânesc" (id. *ibid.*, p. 137).

[7] Cf. ILR I 163.

[8] În aromână sistemul de numărare de la 31 la 99 nu prezintă o conjuncție între zeci și unități, (*i*) din *treidzăț(i) unu*, *treidzăț(i) doi* etc. fiind „un reflex fonetic și morfologic al lui *dzăți*" (cf. I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 137–138).

model străin, deoarece, în mod firesc, conjuncţia exprimă aici noţiunea „adăugat", „plus" [9].

Celelalte numerale compuse sînt de asemenea formate pe teren românesc, fără model străin.

Toate tipurile de numerale compuse discutate mai sus sînt atestate în secolul al XVI-lea, cu excepţia celui alcătuit din adverbul *cîteşi* şi numeral, care se întîlneşte de abia în secolul al XVII-lea (*cîteşitrei* B 638²/25).

[9] Cf. IORDAN, L. R. C. 357.

VERBUL

§ 202. Verbele compuse alcătuiesc o categorie puţin dezvoltată în limba noastră.

Din punctul de vedere al termenilor componenţi, verbele, ca şi substantivele, adjectivele şi pronumele, pot fi grupate în două clase: verbe compuse din cuvinte întregi existente şi independent în română şi verbe în a căror structură intră elemente de compunere.

Alături de verbele compuse propriu-zise există un grup relativ numeros de verbe compuse parasintetice, care au luat naştere atît prin compunere, cît şi prin derivare de la un grup sintactic (acestea vor fi discutate după compusele propriu-zise).

VERBE COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ŞI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 203. În structura verbelor compuse din cuvinte întregi existente şi independent în limba noastră intră totdeauna, ca termen final, un verb.

§ 204. Majoritatea acestor formaţii sînt alcătuite dintr-un adverb (cu funcţiune de complement circumstanţial) şi un verb, adverbul avînd uneori valoare substantivală (şi funcţiune de complement direct).

În limba contemporană se folosesc numai cîteva verbe de acest fel; toate au pe *bine* în prima parte: *binecuvînta* şi *binevoi*, larg răspîndite, *binemerita*, livresc, *bineveni* „a ura bun venit", regional. *Binecuvînta* şi *binevoi* sînt vechi în limbă (din secolul al XVI-lea; ultimul avea şi sinonimele *bine-vrea* PS 77, CC_2 505, *bine-învoi* CANTEMIR, HR. 52), fiind compuse după modele străine: *binecuvînta* după v.sl. *blagosloviti* sau gr. εὐλογεῖν, lat. *benedicere*[1]; *binevoi*, v.sl. *blagovoliti* sau gr. εὐδοκεῖν. *Binemerita*, calc după franceză[2], apare în secolul al XIX-lea (ALECSANDRI, T. 697). *Bineveni* (*I-au ieşit cu toţii înainte, de l-au* **binevenit.** SBIERA, P. 70)

[1] Cf. DA, S.V.

[2] IORDAN, L. R. A. 232.

este probabil calchiat după *bewillkommen* [3], deşi verbul german este greu de analizat, datorită faptului că *will-* nu se foloseşte şi independent. La apariţia lui *bineveni* a putut contribui şi existenţa formulei *bine ai* (sau *aţi*) *venit* (care are corespondent şi în greacă şi în bulgară).

Textele din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea atestă mai multe compuse de acest tip, care însă nu s-au păstrat. Ele sînt în majoritate calcuri după vechea slavă. Tot adverbul *bine* apare în: *bine-da* PS 108 şi *bine-face* COD. VOR. 118/7 (după v.sl. *blagodějati*, cf. DHLR II 370), *bine-sufleta* „a se bucura, a se veseli" COD.VOR. 89/4 (după v.sl. *dobrodušistvovati*, cf. DHLR II 307), *bine-vesti* CC_2 30 (după v.sl. *blagověstiti*, cf. DHLR II 370) etc. Mai tîrziu, Şincai foloseşte verbul *bine-dărui* (*Pre oaspeţi ... i-au* ***bine-dăruit.*** HR. I 2/25). Acesta este fie un compus mai vechi, neatestat de izvoarele noastre, fie o creaţie analogică mai nouă, după celelalte verbe din această categorie.

În limba veche se întîlnesc verbe compuse care au pe primul loc şi alte adverbe. Astfel, paralel cu *bine-vrea*, *bine-vesti* există şi *dulce-vrea* PS 94, *dulce-vesti* CC_2 103 (slavul *blago-* fiind tradus atît prin *bine*, cît şi prin *dulce*). *Dulce-dărui* din secolul al XVI-lea (CORESI, la DHLR II 370) după v.sl. *blagodarovati*) susţine ipoteza existenţei anterioare a lui *bine-dărui* (vezi mai sus) faţă de epoca în care a fost atestat.

Cu diverse alte adverbe sînt formate: *ainte-apuca* PS 112 (după v.sl. *prědŭvariti*, cf. DHLR II 370), *lung-răbda* COD. VOR. 132/12 şi *îndelung-răbda* CT 160ᵛ /15 (după v.sl. *dlŭgotrŭpěti*, cf. DHLR II 371), *gios-cădea* PS 301 (după v.sl. *nispasti*, cf. PS glosar), *gios-merge* PS 230 (după v.sl. *sŭxoditi*, cf. PS glosar), *împrotivă-sta* CC_2 239 (după v.sl. *protivostati*) etc.

Înainte-pune reprezintă în secolul al XVI-lea (CC_2 172) un calc după v.sl. *prědŭložiti* (cf. DHLR II 370), iar în secolul al XVIII-lea (la URSU, T. 263), după lat. *proponere* (adverbul, care constituie primul termen al compusului, este trunchiat în *înainpune* id. ibid.).

Rău-face, din DRLU, poate fi calchiat după lat. *malefacio* sau format după antonimul său *bine-face* (pomenit mai înainte), iar *rău-întrebuinţa* „abuza" din Regulamentul Organic (a. 1832) este un calc după rus. *злоупотреблять* [4].

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, cînd se dezvoltă la noi terminologia ştiinţifică şi culturală în general, după cum s-a mai arătat, sînt calchiate şi alte cîteva verbe după latină, (neo)greacă sau franceză, care însă sînt concurate şi înlocuite cu termeni împrumutaţi ca atare. De exemplu: *împregiur-scrie* (la URSU, T. 169) „circumscrie" după lat. *circumscribere*; *scrie-împrejur* (la URSU, T. 186) „descrie" după ngr. περιγράφω; *împreună-lucra* (AR 1829, 201¹ /22) după fr. *collaborer*, lat. *collaborare* etc.

---

[3] Cf. DA, s.v. *bine*.

[4] Cf. Victor Vascenco, *Calcuri savante formate în limba română după modele ruseşti (sec. XVIII şi XIX)*, în „Culegere de studii. Limbă-Literatură-Metodică" (Institutul pedagogic de limba şi literatura rusă „Maxim Gorki"), Bucureşti, 1962, p. 62.

Topica originală este, după cum se vede, de cele mai multe ori, păstrată: determinantul stă înaintea determinatului.

§ **205.** Foarte puține verbe sînt compuse din alte părți de vorbire decît cele menționate în paragraful anterior. *Sinucide*, care e folosit de la începutul secolului al XIX-lea, este alcătuit din pronumele *sine* și din verbul *ucide*, după modelul fr. *suicider*. Verbul *sinamăgi*, înregistrat de unele dicționare de la sfîrșitul secolului trecut și de la începutul secolului nostru (GHEȚIE, R. M., ALEXI, W.; în primul izvor compusul apare sub forma infinitivului lung *sinamăgire*), dar nemaiîntîlnit după aceea, este format din aceleași părți de vorbire ca și verbul precedent.

Furlua (CREANGĂ, A. 99) și *furgăsi* (SANDU-ALDEA, în DA, s.v. *fura*), formații glumețe, au luat naștere din verbele *fura* și *lua*, în primul exemplu, *fura* și *găsi*, în cel de-al doilea [5].

Etimologia cîtorva verbe, vechi, nu este sigură: *fără-legi* (PS 223), *fără-legiui* (ibid. 150), *fără-de-legi* (PH 105^{v}/4), *fără-de-legiui* (CC$_2$ 485) pot fi derivate cu sufixul verbal de la substantivul *fără-(de-)lege* [6] (și în acest caz nu ne-ar interesa aici), dar pot fi și compuse din prepoziția *fără* și verbele *legi* sau *legiui*, după modelul v.sl. *bezakonovati* [7].

Etimologia unei formații vechi, *prea-fără-dumnezei* (CC$_2$ 287), nu poate fi precizată. Acest verb este fie derivat de la *Dumnezeu* și compus cu un adverb și cu o prepoziție, fie format de la un *fără-Dumnezeu*, neîntîlnit în textele cercetate, dar posibil, traducerea slavului *bezbogŭ*.

§ **206.** Verbele compuse întrebuințate în limba contemporană sînt sudate. În limba veche însă, termenii componenți puteau fi izolați prin intercalarea auxiliarului (de viitor sau de perfect compus) sau a unui alt cuvînt între părțile compusului: ***bine vei vrea*** B 25^{1}/16, ***bine au voit*** (a. 1756) CREST. II 100, ***bine se-l cuvinteze*** FUGARIU, Ș. CLIII (ultimul reluat de unii poeți: ***O rază rece bine-vă-cuvîntă.*** TOPÎRCEANU, P. O. 72, ***Însumi bine-vă-cuvînt.*** ARGHEZI, V. 57).

VERBE ÎN STRUCTURA CĂRORA INTRĂ ELEMENTE DE COMPUNERE

§ **207.** O categorie mai bogată decît cea a verbelor formate din cuvinte întregi existente și independent în limbă este cea a verbelor în structura cărora intră elemente de compunere. În această ultimă clasă se pot distinge două grupe:

[5] Cf. IORDAN, STIL. 40. Pierre Guiraud studiază compusele de acest tip din limba franceză, numindu-le „tautologice" (cf. *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, p. 10–26). Halina Lewicka numește (într-un mod mai adecvat) compuse „tautologice" formațiile alcătuite din doi termeni sinonimi (cf. *La langue et le style du théâtre comique français...*, p. 44–46).

[6] Cf. Victor Morariu, *Formarea vorbelor în Psaltirea Șcheiană*, în „Codrul Cosminului", IV–V (1927–1928), p. 264.

[7] Cf. PS glosar.

a) Verbe formate numai din elemente de compunere: *bifurca*, *echivala*, *electrocuta*, *legifera*, *multiplica*, *prolifera*, *vocifera* etc. Aceste verbe conţin pe primul loc o temă: *bi-*, *echi-*, *legi-*, *multi-*, *proli-*, *voci-* etc., iar pe locul final, un element cu aspect de verb (avînd un sufix verbal, în exemplele noastre *-a*): *-furca*, *-vala*, *-fera*, *-plica* etc. *Electrocuta* este un cuvînt format în engleză *(to electrocute)* cu tema *electro-*, după verbul *to execute* „a executa" [8] (şi intrat în română prin filieră franceză).

b) Verbe formate dintr-un element de compunere (temă sau cuvînt existent în altă limbă) şi un cuvînt întreg existent şi independent în română: *autocaracteriza*, *autoflagela*, *automutila*, *maltrata*, *menţine*, *pirograva*, *satisface*, *teleghida*, (învechite) *licueface* „lichefia", *rareface* „rarefia", *scariface* „scarifica", *versiface* „versifica" [9] etc.

Temele cu care se formează verbe compuse sînt în general aceleaşi care intră şi în alcătuirea substantivelor şi adjectivelor compuse; la categoria verbului însă este pus la contribuţie numai un mic număr dintre ele.

Pentru problema posibilităţii de analiză a verbelor de tip tematic şi pentru chestiunile care privesc temele (caracterizarea morfologică, semantică etc.), vezi § 9.

Între componentele verbelor se stabilesc relaţii echivalente cu cele de subordonare: primul element îl determină pe cel de-al doilea (care are valoare verbală), avînd funcţiune echivalentă cu a unui complement (direct sau circumstanţial). Compusele sînt sudate, prezentîndu-se din punct de vedere morfologic şi sintactic ca nişte unităţi.

Verbele de tip tematic sînt de cele mai multe ori împrumutate. Unele provin din franceză: *pirograva* (fr. *pyrograver*), *prolifera* (fr. *proliférer*), *teleghida* (fr. *téléguider*), altele au etimologie multiplă, terminologia căreia le aparţin compusele discutate fiind în cea mai mare parte internaţională: *bifurca* (fr. *bifurquer*, it. *biforcare*), *echivala* (fr. *équivaloir*, it. *equivalare*, lat. *aequiualere*), *legifera* (it. *legiferare*, fr. *légiférer*), *vocifera* (fr. *vociférer*, lat. *uociferare*) etc. *Multiplica* este un împrumut savant din latină.

Cîteva exemple reprezintă semicalcuri: *maltrata* (cf. fr. *maltraiter*), *menţine* (cf. fr. *maintenir*), *satisface* (cf. fr. *satisfaire*, lat. *satisfacere*). *Licueface*, *rareface*, *scariface*, *versiface* reprezintă traducerea unor formaţii latineşti avînd în ultima parte verbul *facere* (*liquefacere*, *rarefacere*) sau elementul de compunere *-ficare* (*scarificare*, *uersificare*) ori a derivatelor corespunzătoare din italiană (cu suf. *-ficare*, de exemplu *scarificare*) şi din franceză (cu sufixul *-fier*, de exemplu *liquéfier*, *raréfier*, *scarifier*) [10]. Compusele româneşti au ca prim termen elementele de compunere *licue-*, *rare-*, *scari-*, *versi-*, păstrate ca atare, iar ca termen final, verbul românesc *face*.

---

[8] Cf. *The Shorter Oxford English Dictionary*, ed. a III-a, Oxford, 1961, s.v.
[9] Pentru ultimele exemple, cf. Despina Ursu, în LR XIV (1965), nr. 3, p. 377.
[10] Cf. Despina Ursu, *loc. cit.*

În privința creațiilor românești nu ne putem pronunța decît cu mare prudență, deoarece materialul de care dispunem este foarte incomplet. Dicționarele generale conțin puțini termeni tehnici (așa cum sînt, în cea mai mare parte, compusele de tip tematic), numai cei intrați în uzul comun (după cum este și firesc), iar *Lexiconul tehnic român* nu înregistrează verbe articole separate, ci substantive care denumesc operații, procese etc. Din în consultarea izvoarelor noastre reiese că singurul element productiv în compunerea verbelor pe teren românesc este *auto-*. Iată cîteva exemple: *autoadministra*, *autoanaliza*, *autobiciui*, *autocaracteriza*, *autoconserva*, *autodemasca*, *autodenunța*, *autodepăși*, *autodescrie*, *autoguverna*, *autoiluziona*, *automortifica*, *automutila*, *autoperfecționa*, *autoprograma*, *autosalva*, *autozidi* (*Sufletul* ***s-a autozidit*** *într-un turn de ivoriu*. CONTEMPORANUL 1964, nr. 42, 3/5). Verbele compuse cu *auto-* nu sînt, toate, termeni strict tehnici, ci aparțin în general vorbirii cultivate. Ele se pot forma oricînd (multe sînt creații ocazionale [11]) pentru a arăta că acțiunea care se răsfrînge asupra subiectului este îndeplinită de el însuși, prin mijloace proprii.

Verbele compuse de tip tematic sînt atestate din primele decenii ale secolului al XIX-lea; numărul lor crește treptat, o dată cu dezvoltarea terminologiei științifice și a limbajului cult în general.

În concluzie, categoria verbelor compuse, foarte slab reprezentată în latină [12], a fost întărită în română mai ales prin împrumuturi și calcuri cărturărești după diverse limbi: slavă, greacă și, mai tîrziu, franceză, italiană etc. Compusele românești fără model străin sînt puțin numeroase și au o frecvență redusă în vorbirea curentă.

VERBE COMPUSE PARASINTETICE

§ 208. O serie de verbe sînt compuse și derivate în același timp. Majoritatea au la bază un grup sintactic format dintr-o prepoziție și un substantiv (sau o altă parte de vorbire substantivată), la care s-a atașat un sufix verbal (de obicei *-a*, mai rar *-i*): *dedulci* „a mînca de dulce în zilele de post, a se deprinde cu un lucru bun" < *de dulce*, *delătura* [13] „a da la o parte" (MARIAN, NA. 67, SBIERA, F. S. 27) < *de lături*, *dupăci* „a coase după ac" (VICIU, GL.) < *după ac*, *îngenunchea* < *în genunchi*, *înlătura* < *în lături*, *înmîna* < *în mînă* [14], *întreochea* „a cădea bolnav, (despre vite) a căpăta boala de sîngerat" (DENSUSIANU, Ț. H. 322) < *între ochi*, *întropărta* „a da într-o parte" (GL. OLT., S.V.) < *într-o parte*, *întruchipa* < *întru chip*, *întroloca* „a se aduna la un loc" (CANTEMIR,

[11] Vezi și alte exemple la IORDAN, L. R. A. 219–220.
[12] Cf. ILR I 108.
[13] Cf. J. Byck, *Derivație și sintaxă*, p. 126.
[14] Verbele care provin din prepoziția *în* și un substantiv alcătuiesc un grup relativ numeros.

I. I 141, PAMFILE, S. V. 203) < *întru loc*, *întruni* < *într-una*, *pefuga* „a goni, a fugări" (LB) și *păfuga* (ALEXICI, L. P. 20) < *(a pune) pe fugă* etc.

Puține exemple pornesc de la alte părți de vorbire decît cele menționate mai sus. *Mulțumi* provine din adjectivul *mulți* și substantivul *ani* (din formula de urare *la mulți ani*, cf. și gr. εἰς πολλὰ ἔτη[15]), la care s-a adăugat sufixul verbal[16], iar *prescurta*, din *pre scurt* (prepoziție și adverb) + sufixul *-a*. Numai unele dintre verbele compuse parasintetice au circulație în limba comună (*îngenunchea*, *înlătura*, *înmîna*, *întruchipa*, *întruni*, *mulțumi*, *prescurta* etc.); celelalte sînt, după cum demonstrează atestările de mai sus, regionale sau învechite și regionale.

[15] Cf. DLR, S.V.

[16] Forma originară, *mulțăni*, a fost transformată în *mulțămi* (de vorbitori care nu analizau formația și care credeau că *n*, reprezentînd o pronunțare dialectală, palatalizată, a lui *m*, trebuie înlocuit, într-o exprimare literară, cu acesta din urmă) și apoi în *mulțumi* (prin asimilare vocalică). Cf. HRISTEA, E. 300.

ADVERBUL

§ 209. Adverbele compuse pot fi grupate din punctul de vedere al structurii lor (ca și substantivele, adjectivele, pronumele și verbele) în două clase : adverbe compuse din cuvinte întregi existente și independent în română și adverbe în alcătuirea cărora intră elemente de compunere.

ADVERBE COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ȘI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 210. În această categorie se întîlnește o mare varietate de formații, ca rezultat al multiplelor combinații dintre diferite părți de vorbire. Adesea unul dintre termenii componenți este el însuși adverb : prepoziție + adverb, adverb + verb, adverb + pronume, adjectiv pronominal + adverb, adverb + substantiv, prepoziție + numeral cardinal + adverb + substantiv, adverb + participiu, adverb + numeral cardinal, adverb + prepoziție + prepoziție + numeral cardinal, adverb + conjuncție, adverb + interjecție. Uneori ambele componente sînt adverbe sau două adverbe sînt combinate cu o prepoziție ori cu o conjuncție. Dar sînt numeroase și exemplele de adverbe compuse în structura cărora intră diverse alte părți de vorbire : prepoziție + substantiv, adjectiv + substantiv, prepoziție + pronume, prepoziție + numeral cardinal + substantiv, articol nehotărît + substantiv, prepoziție + articol nehotărît + substantiv, verb + substantiv, verb + conjuncție, verb + substantiv + conjuncție, prepoziție + numeral cardinal, prepoziție + prepoziție + numeral cardinal, prepoziție + prepoziție + prepoziție.

§ 211. Cea mai mare parte a adverbelor compuse au luat naștere pe calea sudării unui grup sintactic obișnuit în limbă (de obicei un circumstanțial local, temporal, modal), de exemplu din substantiv și pre-

poziţie, adverb şi prepoziţie, substantiv şi adjectiv, verb şi conjuncţie etc. Pentru unele formaţii, cum ar fi, de exemplu, *totdeauna*[1], nu există încă explicaţii satisfăcătoare asupra felului cum au apărut.

§ 212. Gradul de sudare a termenilor nu este acelaşi la toate compusele: la unele procesul este mai avansat (mai ales atunci cînd au avut loc modificări fonetice sau cînd compusul cuprinde elemente arhaice, în aceste cazuri, părţile alcătuitoare distingîndu-se numai la o analiză atentă), la altele, componentele se recunosc cu uşurinţă, ele păstrîndu-şi într-o măsură mai mare sau mai mică individualitatea. Din prima categorie fac parte exemple ca: *destul*, *împreună*, *totdeauna*, *odinioară*, *laolaltă* etc., din cea de-a doua: *astă-iarnă*, *pe urmă*, *încolo*, *deseară*, *astfel*, *niciodată*, *alteori*, *deseori*, *oriunde* (care poate fi disociat prin intercalarea unei prepoziţii: *ori de unde*) etc. Din această ultimă clasă, a compuselor analizabile, fac parte şi unele formaţii ale căror componente sînt clare, dar al căror mod de îmbinare (raport sintactic) este neclar, de exemplu: *an-vară* „în vara anului precedent”, *an-iarnă* etc.

PREPOZIŢIE + ADVERB

§ 213. Cele mai multe adverbe compuse s-au format prin sudarea adverbului cu prepoziţia care-l preceda, construirea adverbelor cu prepoziţii fiind foarte frecventă în limba noastră[2]. Iată o serie de exemple de acest tip: *arazna*, *de-abia*, *de asemenea*, *deasupra*[3], *decît*, *degeaba*, *demult*, *deplin*, *desigur*, *destul*[4] (< *de* + *sătul*), *dinadins* (< *de* + *înadins*), *dinafară* (< *din* + *afară*), *dinăuntru* (< *de* + *înăuntru*), *dincoace* (< *de* + *încoace*), *dincotro* (< *de* + *încotro*), *dindărăt* (< *de* + *îndărăt*), *dintr-adins*, *înadins*, *înapoi*, *încolo*, *întocmai*, *într-adins*, *precum*, *prejos*, *presus* etc.

După cum se vede, prepoziţiile folosite sînt: *a*, *de*, *din* (el însuşi compus din *de* + *în*), *dintr(u)* (compus din *de* + *întru*), *în*, *într(u)*, *p(r)e*.

Nu se poate stabili cu precizie felul cum au luat naştere adverbele *dinainte*, *dinapoi*, *dincolo*, fie prin contopirea prepoziţiei *de* cu adverbele *înainte*, *înapoi*, *încolo*, fie prin alăturarea prepoziţiei *din* la *ainte*, *apoi*, *colo*. Deoarece cronologia relativă a termenilor în discuţie nu ne ajută (*ainte* şi *înainte*, *apoi* şi *înapoi*, *colo* şi *încolo* au circulat în aceeaşi perioadă), presupunem valabilă prima alternativă[5], avînd în vedere că *de* creează mai multe cuvinte de acest tip decît *din*[6]. Etimologia lui *dincolo* < *de* +

---

[1] Existent şi în meglenoromână. Cf. P. PAPAHAGI, M. II 124.

[2] Cf. Fulvia Ciobanu, *Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele*, în SG III, p. 45–46.

[3] Unele adverbe, cum este *deasupra*, se folosesc cu aceeaşi formă şi ca prepoziţii; altele, ca prepoziţii, au o formă specifică (sînt articulate), ca de exemplu: *dinaintea*, *dinapoia*, *dedesubtul*, *împotriva* etc. (Cf. GRAM. ROM. I 323).

[4] *Deplin* şi *destul* sînt folosite şi ca adjective.

[5] Adoptată şi de PHILIPPIDE, P. 92.

[6] Cf. Fulvia Ciobanu, *lucr. cit.*, p. 49.

încolo este sprijinită și de faptul că *dincoace* este format din *de* + *încoace* (compunerea cu *din* fiind puțin probabilă, căci un adverb **coace* nu este atestat). În ce privește compusul *dincotro* trebuie presupus că s-a pornit de la prepoziția *de* și nu de la *din*, deoarece adverbul *cotro* are o apariție sporadică, numai în poezia populară [7], fiind probabil izolat din *încotro*.

Adverbele compuse au în general sensuri noi față de cele care le stau la bază, prepozițiile contribuind cu înțelesurile lor [8]; ele indică punctul de plecare *(dinafară, dinăuntru, dincotro)*, direcția mișcării *(încolo, dincolo)* [9], starea: *rîndul* ***dinainte****, labele* ***dinapoi****, partea* ***dinăuntru****. S-a sculat în vremurile mai* ***dincoace*** *un învățat mai iscusit decît toți* (SADOVEANU, O. XV 507), *partea* ***dindărăt*** *a căruței* etc. [10].

Uneori însă, mai ales în cazul adverbelor modale, prepozițiile nu aduc nuanțe semantice proprii, ci întăresc ideea exprimată de adverb. Compară în acest sens pe *arazna*, *de-abia*, *de asemenea*, *desigur*, *întocmai* cu *razna*, *abia*, *asemenea*, *sigur*, *tocmai*.

Adverbele compuse *dinadins* și *dintr-adins*, pe de o parte, *înadins* și *într-adins*, pe de altă parte, prezintă același înțeles, prepozițiile *dintru* și *întru* neavînd sensuri deosebite de cele ale prepozițiilor *din* și *în* (față de care sînt astăzi variante fonetice).

În unele cazuri sensul prepoziției se pierde, prepoziția se sudează cu adverbul, iar noul adverb se construiește ca oricare altul, cu o prepoziție (vezi nota 1, p. 394). În felul acesta se poate ajunge, cu timpul, la o nouă compunere. Așa au luat naștere *de-a pururi*, *îndeosebi* (de la adverbele compuse atestate în limba veche, dar care astăzi nu mai circulă ca atare, *apururi*, *deosebi*), *îndeadins*, învechit (PRAV. 94, de la *deadins* PO 142/20), *dădănadins*, regional (UDRESCU, GL.), de la *dinadins* și prepoziția *de* (cu pronunțare caracteristică Munteniei). *Îndelung*, compus vechi în limbă (CC$_2$ 50), este format cu două prepoziții, căci **delung* nu

[7] Cf. DA, s.v. *încotro*.

[8] O analiză semantică detaliată face Fulvia Ciobanu în lucrarea citată.

[9] Adverbele *dincoace* și *dincolo* pot fi accentuate în două feluri: cu accentul pe prima parte (*díncoace, díncolo*) sau pe partea a doua (*dincoáce, dincólo*). Între *díncoace* și *dincoáce*, ca și între *díncolo* și *dincólo* există unele diferențe semantice (semnalate de Mioara Avram, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 55–57). *Díncoace* și *díncolo*, în toate contextele în care apar, pot avea și variantele de pronunțare *dincoáce, dincólo. Dincoáce* și *dincólo* însă au și sensuri proprii, unde nu pot fi înlocuite prin *díncoace, díncolo* (*dincoáce* cu sens temporal, cu sens local arătînd proveniența unei mișcări, *dincólo* cu sens local indicînd punctul de plecare al unei deplasări în spațiu).

Accentuarea originară a adverbelor în discuție este *dincoáce, dincólo* (cu păstrarea locului accentului din cuvintele de bază: *încoáce, încólo*). Accentuarea mai nouă, *díncoace, díncolo*, a apărut și apoi s-a impus ca normă numai în situațiile în care sensurile termenilor componenți (mai ales raporturile exprimate de prepoziția *de*) nu au mai fost înțelese. Acolo unde sensul compusului menține înțelesurile componenților, de exemplu în *dincólo*, „din acea parte", este păstrată și vechea pronunțare.

[10] Într-o fază mai veche a limbii prepoziția introducea adverbul cu funcțiune de atribut (*piciorul* ***de îndărăpt*** LB). În limba contemporană prepoziția s-a sudat cu adverbul, sensul ei s-a șters, așa încît în situația pe care o discutăm, adesea, prepoziția *de* se repetă: *rîndul* ***de dinainte****, partea* ***de dindărăt*** etc.

apare în texte (*înlung* există însă : CC$_2$ 40, 213). În cuvîntul *îndeaproape* putem distinge, de asemenea, două prepoziţii înaintea adverbului, *de aproape* neconstituind un compus ; aceeaşi este şi situaţia lui *îndeaievea*, regional. În aceste ultime trei cazuri există şi posibilitatea ca adverbele să fie precedate de prepoziţia *înde*.

Din categoria adverbelor alcătuite dintr-o prepoziţie şi un adverb compus fac parte şi exemplele în care adverbul intrat în compunere este format la rîndul lui din alte părţi de vorbire decît cele amintite pînă aici : prepoziţie + substantiv (*deîndată* < *de* + *îndată*, iar *îndată* < *în* + *dată*, *dimpotrivă* < *de* + *împotrivă*[11], *îndeajuns* < *în* + *deajuns*, *îndeseară* < *în* + *deseară*, ultimele două formate poate din prep. *înde* + substantiv), prepoziţie + prepoziţie + substantiv (*dimprejur* < *de* + *împrejur*, *primprejur* < *pre* + *împrejur*), adjectiv + substantiv (*adeseori* < *a* + *deseori*, *arareori* < *a* + *rareori*), prepoziţie + prepoziţie + numeral (*dimpreună* < *de* + *împreună*), adverb + prepoziţie + prepoziţie + numeral (*întotdeauna* < *în* + *totdeauna*), adverb + termenul de compunere *va*[12] (*întrucîtva* < *între* + *cîtva*), prepoziţie + pronume (formele regionale : *delaolaltă* < *de* + *laolaltă*, *întrelaolaltă* < *între* + *laolaltă*).

Productivitatea procedeului compunerii adverbului cu prepoziţia care îl precedă reiese nu numai din numărul mare de formaţii de acest tip, ci şi din exemplele de compuneri succesive bazate pe acelaşi element : *apururi*, *de-a pururi*, *deosebi*, *îndeosebi*, pomenite mai sus; *totdeauna*, *întotdeauna*, apoi, împreună cu prepoziţia *de*, *dintotdeauna*.

PREPOZIŢIE + SUBSTANTIV

§ 214. Numeroase sînt şi adverbele care s-au format prin aglutinarea prepoziţiei la substantivul (uneori la plural) cu care era construită. Procesul a fost favorizat de funcţiunea circumstanţială (cu sens local, temporal, modal etc.) a construcţiei substantivale : *acasă*, *alături*, *alocuri*, *aminte*, *aseară*[13], *degrabă*, *de loc*, *departe*, *desăvîrșit*, *deseară*, *devale*, *devreme*, *îndată*, *pesemne*, *pe urmă*, (regional) *asîlă* „în silă, fără plăcere" (LEX. REG. II 56). Substantivul s-a combinat cu două prepoziţii : *în* şi *de* (sau cu prepoziţia *înde*) : *îndemînă*, *îndeobște*; *în* şi *pre* : *împrejur*.

Prepoziţiile folosite în compunere cu substantivele sînt : *a*, *de*, *după*, *în*, *pe*. Valorile lor sînt în general mai clare decît în compunere cu adverbele. Ele indică locul, direcţia mişcării : *acasă*, *alături*, *departe*, *devale*; precizarea momentului : *deseară*, *îndată*, *pe urmă*.

---

[11] Pentru analiza adverbelor compuse care constituie al doilea termen al compuselor discutate aici, vezi paragrafele următoare.

[12] Pentru explicaţia lui, vezi Pronumele, § 191.

[13] Prima parte a acestui compus este prepoziţie şi nu adjectiv pronominal (cum o interpretează CADE), deoarece accentul cade pe substantiv, ca şi în alte compuse cu prepoziţia *a*, de exemplu *acásă*, şi nu pe *a*, aşa cum ar fi trebuit să se întîmple dacă primul termen al compusului ar fi fost adjectiv pronominal, de exemplu *ástă-seară*, *ástăzi* (cf. DA, s.v. *aseară*).

ADVERB + VERB

§ 215. Într-o altă categorie se grupează formațiile în care adverbul este însoțit de un termen de compunere provenit dintr-o formă verbală [14]. Adverbele din aceste compuse sînt pronominale. Termenii de compunere: *fie, oare, ori, veri* [15] stau înaintea adverbului; *va*, în urma adverbului: *oarecum, oricînd, oricum, oriunde, cîndva, cumva, undeva* și, cuvinte învechite și regionale, *fiecînd, fiecum, fieîncotro, fieunde, oarecînd, oareunde, vericînd, încotrova*.

ADVERB + PRONUME

§ 216. Din adverbe (unele compuse la rîndul lor) și pronumele *și* [16] au luat naștere mai multe adverbe:

a) *cîtuși* [17], *iarăși, totuși* și, învechite și regionale, *aciiași* (și *acieși*), *acmuși, acoloși, așași, atunceși, cîndvași, cumuși, încăși, îndatăși, niceși* [18], în care pronumele constituie ultima parte a compusului;

b) *orișicînd, orișicum, orișiunde*, (învechite și regionale) *oareșicînd, oareșicum*, unde *și* este plasat între un termen de proveniență verbală și un adverb pronominal.

Se pare că pronumele s-a atașat mai întîi la adverbe ca: *aciia, acmu, acolo, atunci*, avînd, în aceste compuse, valoarea ,,chiar'' (*acoloși* ,,chiar acolo''). Ulterior, procedeul s-a generalizat (*cîndvași, cumuși, iarăși* etc.), *și* a devenit o marcă adverbială, pierzînd nuanța semantică inițială [19].

Formațiile *acoloșa, aicișa*, de circulație regională (cf. UDRESCU, GL.) reprezintă probabil adverbele compuse *acoloși, aiciși*, cu *-a* adverbial la finală [20].

În adverbul *fieștecum*, învechit și regional, după verb și pronume apare încă un termen, *-te-*, de origine necunoscută [21].

ADJECTIV PRONOMINAL + ADVERB

§ 217. Adjectivul pronominal (nehotărît sau demonstrativ) se alătură unor adverbe [22] simple (mai ales nehotărîte): *altcînd, altcum, altunde, alaltăieri*, (regional) *alaltămîine* (și *mîine-altaltă* ,,nu peste mult timp'') sau compuse: *altcîndva, altcumva, altundeva*.

---

[14] Cf. Alf Lombard, *loc. cit.*

[15] Pentru etimologiile acestora, vezi § 191.

[16] Vezi discuția de la § 182.

[17] În limba comună contemporană, în expresiile: *cîtuși de puțin, cîtuși de cît*.

[18] Cf. I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 230.

[19] Cf. J. Byck, *Pronumele ipse în limba română*, p. 27–29.

[20] Id. *ibid.*, p. 29. Pentru o altă analiză (adverbele *acolo, aici* și ,,elementul deictic'' *-șa*), cf. GRAM. ROM. I 304.

[21] Vezi § 182.

[22] Cf. Mioara Avram, *Sur quelques pronoms et adverbes indéfinis dans les langues romanes*, comunicare ținută la Cel de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, București, 15–20 aprilie 1968, care explică prezența adjectivului pronominal *alt* ca determinant al unui adverb prin analogie cu formațiile în care *alt* determină un substantiv sau un pronume.

ADJECTIV + SUBSTANTIV

§ **218.** a) O serie de adverbe compuse sînt formate dintr-un adjectiv pronominal cu funcţiune de atribut şi un substantiv. Adjectivul pronominal precedă substantivul şi este de două feluri:

α) demonstrativ: *astă-iarnă*, *astă-seară*, *astă-vară*, *astăzi*[23], *astfel*, *alaltăseară*, (populare) *ăst-an* (ori *est-an*), *estimp*. *Astă-noapte* şi *astă-primăvară* au şi variantele: *as-noapte*, *az-noapte*, *azi-noapte*[24] şi, respectiv, *ast-primăvară*, *as-primăvară*, *azi-primăvară*[25]. Primul termen al variantelor *azi-noapte* şi *azi-primăvară* se confundă cu adverbul *azi*;

β) nehotărît: *altădată*, *alteori*, *altfel*, *uneori*.

Se observă că adverbele grupate sub *a*, în afară de *astfel* şi *altfel*, sînt temporale.

b) Cîteva adverbe sînt compuse dintr-un adjectiv care nu este de origine pronominală (cu funcţiune de atribut) şi un substantiv: *bunăoară*, *deseori*, *rareori*.

ADVERB + ADVERB

§ **219.** Un grup destul de mare de adverbe compuse îl constituie formaţiile alcătuite din două adverbe. Cu excepţia lui *numai* şi a cîtorva compuse cu *mite*, adverbele de acest tip sînt pronominale: *nicicînd*, *nicicît*, *nicicum*, *niciunde*, (regionale) *amucînd* „cîndva", *amucum* „cumva, într-un fel oarecare" *amuinde* „undeva, într-un loc oarecare" (LEX. REG. II 85) şi, cu al doilea adverb compus la rîndul lui: *cîteodată*, *niciodată*, (învechit şi regional) *niciodinioară*, *totodată*, (rar) *totdeodată*.

Ambele adverbe care se combină sînt ele înseşi compuse: *numaidecît*.

Între cele două adverbe apare o prepoziţie: *nicidecum*.

Cîteva compuse sînt formate din adverbul *mite* (desprins din împrumuturi ca *tocmaimite* şi analizat de vorbitori ca o îmbinare de două pronume personale: *mi* şi *te*) şi încă un adverb, care îl precedă[26]: *buznamite*, *cumite* (< *cum* + *mite*), *dapoimite*, *încămite*, *păcumite* (< *precum* + *mite*). Exemplele sînt regionale.

Adverbul compus *pasămite* conţine ca prim termen pe *pasă*, a cărui calificare morfologică prezintă dificultăţi. *Pasă* a fost considerat verb[27] sau, probabil mai apropiat de adevăr, adverb (provenit din adverbul compus *basam* sau *basama*, *basamă*, *basema*, care are la bază, la rîndul lui, construcţia *bag seamă*)[28].

---

[23] Compusul nu are trei silabe, aşa cum avea grupul de bază *astă zi*, deoarece *i* din *zi* nu mai este astăzi silabic.

[24] Cf. DA, s.v. *azi*.

[25] Cf. I. Iordan, în BL X (1942), p. 37–38.

[26] Cf. Fulvia Ciobanu, *Originea lui mite*, în SCL XVII (1966) nr. 6, p. 683–691.

[27] Cf. GRAUR, E. 124–126.

[28] Cf. Fulvia Ciobanu, *lucr. cit.*, p. 687–688.

PREPOZIȚIE + PRONUME

§ 220. Din prepoziție și pronume demonstrativ sînt formate: *laolaltă* (din *la* + *altă*, cu dezvoltarea unei semivocale între cele două vocale în hiat: *la alaltă* > **laualaltă* > **lauălaltă* > *laolaltă* [29]) și, cuvinte învechite și regionale, *deolaltă* „unul de altul" URICARIUL IV 48/1, *dupăolaltă* „unul după altul, unul în urma altuia" EMINESCU, O. I 232, *lîngăolaltă* „unul lîngă altul" MAIORESCU, CR. II 396, *întreolaltă* „împreună, reciproc" EMINESCU, O. I 203, *îndealalt* „unul de la altul, reciproc" DVS 43r/31 (cu păstrarea lui *a*).

DIVERSE PĂRȚI DE VORBIRE

§ 221. În afară de categoriile înfățișate mai sus, mai există o serie de adverbe compuse din diverse părți de vorbire care nu alcătuiesc clase însemnate ca număr de formații, la fiecare tip de compuse de acest fel înregistrîndu-se numai cîteva exemple, iar la unele chiar cîte un singur exemplu. Astfel:

— adverb + substantiv: *ieri-noapte* [30], (învechit și regional) *mînezi*, (populare) *an-vară* (SEVASTOS, C. 52), *an-iarnă* (ALECSANDRI, P. I 41), *an-primăvară* (MARIAN, T. 222). Substantivul stă înaintea adverbului în formația regională *samite*, în care primul termen al compusului reprezintă substantivul *seamă* (din construcția *bag seamă*), pronunțat *samă* [31];

— prepoziție + numeral cardinal + substantiv: *deodată, dintr-o dată*. Compusele *deunăseară* [32], *deunăzi* mențin forma învechită de feminin *ună*;

— prepoziție + numeral cardinal + adverb + substantiv: *deocamdată*;

— articol nehotărît + substantiv: *odată*. În *odinioară*, articolul nehotărît s-a alipit la un adverb (formele *dănăoară, dinăoară, dinioară* circulau în limba veche: COD. VOR. 155/11, CORESI, în PS 186, DOSOFTEI, în PS 118), probabil sub influența lui *odată*;

— prepoziție + articol nehotărît + substantiv: *deoparte*;

— verb + substantiv: *basam* (sau *basama, basamă, basema*), folosit regional, provine, după cum s-a mai spus (vezi § 219), tot din construcția *bag seamă* (pronunțată regional *bag samă*);

— verb + conjuncție: *parcă, cică* (și *ceancă, ceaică, ceacă*), *crică* (LR X (1961), nr. 2, p. 128), *mătincă* (BPH IV (1937) 81), forme contrase din *se pare că, se zice că* (și *ziceam că, ziceai că, zicea că*), *cred că, mă tem că*.

---

[29] Cf. DHLR II 29.

[30] Creat după modelul lui *azi-noapte* (pentru care vezi mai sus, § 218 a α), cf. I. Iordan, în BL X (1942) 38.

[31] Cf. Fulvia Ciobanu, *lucr. cit.*, p. 685.

[32] Formație izolată, cf. IORDAN, L. R. A. 232.

Prima formaţie apare în limba comună, a doua este de uz popular, iar ultimele două, regionale;

— verb + substantiv + conjuncţie: *basamcă* (*basancă*, cf. LEX. REG. II 38), de asemenea regional, provine din *bag seama că*;

— adverb (cu funcţiune de complement circumstanţial de mod) + participiu: *bineînţeles*;

— prepoziţie + numeral cardinal: *într-una* „mereu, neîncetat";

— prepoziţie + prepoziţie + numeral cardinal: (cu forma de feminin învechită a numeralului) *împreună*, (regional) *deauna* „drept, direct" (LEX. REG. II 50);

— adverb + numeral cardinal: *totuna*;

— adverb + prepoziţie + prepoziţie + numeral cardinal: *totdeauna*;

— adverb + conjuncţie: *aşadar*. Conjuncţia stă înaintea adverbului în: *dar(ă)mite* (şi *damite*, cf. UDRESCU, GL.);

— conjuncţie + adverb + adverb: *darcumite* < *dar* + *cum* + *mite*, folosit regional;

— adverb + interjecţie. Adverbele *acolo-ia*, *aici-ia*, folosite regional, au fost interpretate ca adverbe demonstrative (simple, necompuse) însoţite de elementul deictic *-ia* [33]. Aceste adverbe trebuie considerate compuse în cazul în care *ia* este calificat interjecţie, cu rolul de a întări valoarea demonstrativă a adverbului (*ia* are acelaşi rol şi pe lîngă unele pronume, vezi § 188 b). Această ultimă interpretare se sprijină pe existenţa unei formaţii ca *aici-iată* (LEX. REG. II 115) avînd o structură şi un sens identice cu cele ale compuselor pe care le discutăm şi a cărei analiză (adverb + interjecţie) este lipsită de orice echivoc;

— prepoziţie + prepoziţie + prepoziţie: *dedesubt*.

În *dis-de-dimineaţă* (învechit *dins-de-dimineaţă*) şi *dis-de-noapte* (învechit *dins-de-noapte*), alături de prepoziţia *de* şi de substantivele *dimineaţă* şi *noapte*, se află, ca prim termen al compusului, *dis (dins)*, care provine fie din *din zi* [34], fie din *de* + *îns* [35].

ISTORIA ADVERBELOR COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI

§ 222. Compunerea adverbelor este un procedeu foarte frecvent în latină, în special în limba vorbită, unde se simte mai mult nevoia de a insista, de a preciza, de a clarifica. Unele adverbe compuse au fost transmise limbilor romanice [36]. Şi româna a moştenit astfel de compuse, de exemplu: *abia*, *afară*, *aici*, *anţărţ*, *apoi*, *aproape*, *aşa*, *atunci*, *nicăieri*, *poimîine* [37]. Dintre acestea numai *anţărţ* şi *poimîine* sînt parţial analizabile, datorită existenţei independente a lui *an* şi a lui *mîine*.

---

[33] Cf. GRAM. ROM. I 46, 304.

[34] Cf. DA ms.

[35] Cf. IORDAN, L. R. C. 471. DRĂGANU, R. S. 34, cunoaşte forma *des-de-dimineaţă* şi crede că *des-* provine din lat. *de ipso*.

[36] Cf. ILR I 201; DARMESTETER, T. 79.

[37] Pentru etimologia acestor adverbe vezi CDDE, cu excepţia lui *anţărţ*, pentru care cf. DA s.v.

Categoria adverbelor s-a îmbogăţit printr-un număr însemnat de creaţii originale şi prin puţine calcuri (de exemplu, *bineînţeles*, după franceză).

Principalele tipuri de adverbe compuse în româneşte sînt vechi în limba noastră : ele sînt bine reprezentate în textele secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Iată cîteva exemple [38]: *de-abia*, *deasupra*, *decît*, *degeaba*, *demult*, *deplin*, *încolo*, *precum*, *presus*, *îndelung*, *dimpreună*, *deodată*, *acasă*, *alocuri*, *aminte*, *aseară*, *degrabă*, *departe*, *împotrivă*, *îndemînă*, *dis-de-dimineaţă*, *oricînd*, *oriunde*, *oareşicum*, *vreodată*, *odinioară*, *cîndva*, *astă-seară*, *astăzi*, *altădată*, *altfel*, *uneori*, *alaltăseară*, *alaltăieri*, *nicicum*, *numai*, *cîteodată*, *niciodată*. Unele dintre aceste adverbe, păstrate pînă astăzi, menţin fonetisme sau cuvinte învechite, de ex. prepoziţia *pre*, numeralul *ună*, pronumele *alaltă*, adverbul *dinioară* etc. În secolele următoare, potrivit materialului de care dispunem, s-au adăugat la tipurile existente formaţii noi, de exemplu : *desigur*, *îndeaproape*, *îndeajuns*, *după-amiază*, *pesemne*, *astă-iarnă*, *astfel*, *alaltăseară*, *altcîndva*, *totodată*, *numaidecît*. De asemenea au mai apărut şi cîteva tipuri neatestate mai înainte, care însumează însă un număr mic de cuvinte : compuse din adjectiv propriu-zis + substantiv, adverb + participiu, adverb + conjuncţie, prepoziţie + numeral, adverb + numeral, verb + substantiv (vezi exemplele de la § 218 b, 221).

În ce priveşte întrebuinţarea adverbelor compuse în limba actuală, se poate observa abundenţa formelor din unele graiuri regionale (exemple au fost menţionate mai sus), ceea ce demonstrează caracterul popular al procedeului.

ADVERBE ÎN STRUCTURA CĂRORA INTRĂ ELEMENTE DE COMPUNERE

§ **223.** Exemplele de acest tip sînt puţin numeroase, cîteva sînt împrumutate : *ceac-pac* „aşa şi aşa, nici prea bine, nici prea rău" (< tc. *çatpat*, cu înlocuirea lui *t* prin *c*, probabil prin apropiere de onomatopeele româneşti *ceac!*, *pac!*), *harcea-parcea* „în bucăţi, în fărîme" (< tc. *parça-parça*; prezenţa lui *h* la iniţială în locul lui *p* nu a fost încă explicată), *nitam-nisam* (sau *netam-nesam*, *tam-nesam*) „pe neaşteptate, deodată" (< bg, *ни там*, *ни сам*), *serta-ferta* „de colo pînă colo, fără rost" (< ngr. σύρτα-φέρτα), *techer-mecher* „în mare grabă, imediat; cu sila" (< tc. *teker meker* [39]).

Aceste formaţii, alcătuite din cuvinte existente şi independent în limbile de origine, sînt neanalizabile din punct de vedere morfologic şi

[38] Unele dintre ele sînt semnalate şi în idiomurile din sudul Dunării, ceea ce poate fi un indiciu că ele au existat cu mult înaintea secolului al XVI-lea ; de exemplu, în aromână : *astară*, *dimult*, *diparte* (cf. T. PAPAHAGI, D., s.v.), în meglenoromână : *an-cola*, *astăzi*, *diparti* (P. PAPAHAGI, M. II 54, 56, 75), în istroromână : *åler* „alaltăieri", *ålezi* „altă zi" (Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, Bucureşti, 1926, p. 212).

[39] Cu schimbarea consoanei iniţiale din *teker* „roată" în *m* : *meker*, procedeu vechi şi răspîndit în limba turcă (cf. GRAUR, E. 23).

semantic în română. Vorbitorii limbii noastre le consideră însă compuse, deoarece disting în structura fiecăreia dintre ele cîte doi termeni, asemănători ca formă, purtînd fiecare accent, legați în scris, potrivit tradiției, prin linioară.

Alte cîteva compuse sînt semianalizabile, vorbitorii înțelegînd numai unul dintre termenii componenți.

Cumgode „neapărat, negreșit; oricum", atestat în Banat (DENSUSIANU, Ț. H. 315, LEX. REG. II 39), este un semicalc după compusul sîrbesc *kakogod* „oricum", care a luat naștere prin substituirea lui *kako* prin corespondentul românesc *cum*[40]. *Vreodată* și (învechit) *vreodinioară* sînt formate dintr-un adverb compus la rîndul lui și elementul *vre-* cu etimologie nesigură[41].

În sfîrșit, mai trebuie adăugat adverbul *viceversa*, împrumutat din franceză sau poate din latină, care cuprinde în prima parte elementul de compunere *vice-*, folosit și în combinație cu substantive (de ex.: *viceamiral*, *vicepreședinte* etc., vezi § 132, pct. 2 a). Deoarece *versa* nu apare decît în compusul pe care îl discutăm și nu este înțeles, *viceversa* trebuie menționat printre compusele semianalizabile.

[40] Cf. DA, s.v. Pentru *god*, vezi § 193.
[41] Vezi discuția de la § 193.

PREPOZIȚIA

§ 224. Prepozițiile compuse constituie în limba noastră o categorie relativ bogată.

În alcătuirea prepozițiilor compuse intră întotdeauna, ca prim termen, o prepoziție.

§ 225. Cele mai multe prepoziții compuse sînt formate din două sau din mai multe prepoziții simple: *de către, de la, de pe, despre, fără de, înspre, pe la, pe lîngă, pînă în, pînă la, de pe lîngă* etc.

Unele dintre prepozițiile simple au fost la origine cuvinte compuse sau chiar grupuri sintactice: *asupra* și *după*, de exemplu, erau grupuri sintactice în latină, dar cu timpul s-au sudat, iar din punctul de vedere al limbii române sînt prepoziții simple.

Prepozițiile compuse se situează pe trepte diferite în ceea ce privește posibilitatea de analiză.

Cîteva prepoziții, sudate, nu sînt astăzi analizabile: *despre* (< *de* + *spre*), *din* (< *de* + *în*), *dinspre* (< *de* + *înspre*), *dintre* (< *de* + *între*), *dintru* (< *de* + *întru*), *prin* (< *pre* + *în*), *printre* (< *pre* + *între*), *printru* (< *pre* + *întru*), *peste* (< *pre* + *spre*) [1].

Este greu de precizat cînd au devenit aceste prepoziții (atestate, cu excepția lui *dinspre*, din secolul al XVI-lea) neanalizabile. După părerea acad. Al. Rosetti, prepozițiile *din*, *prin* (și alte prepoziții compuse cu *de* și *pre*) mai erau analizate în secolul al XVI-lea (grafii ca *de↑(n)*, *pre↑*, *de↑tre*, *de↑tru* și chiar *den*, *pren* dovedesc „sentimentul compoziției" [2]).

Andrei Avram a susținut însă punctul de vedere contrariu [3] cu argumente convingătoare, dintre care cel mai important este următorul: *e* (din prepozițiile în discuție) nu ar fi devenit *i* dacă ar fi fost separat de nazală prin limita silabică și prin vocala *î* [4].

---

[1] Pentru etimologiile acestor prepoziții, cf. TDRG, s.v.

[2] Cf. ROSETTI, I.L.R. 493—495.

[3] Cf. *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, extras din SCL XV (1964), nr. 1—5, p. 33—34, 131.

[4] Pronumele *dînsul* compus din *de* și *îns(u)* era de asemenea neanalizabil în secolul al XVI-lea (vezi § 185 a).

Peste, care apare în secolul al XVI-lea sub formele mai apropiate de etimon *prespre* (CT 17ᵛ/8) şi *pespre* (CT 31ʳ/23), era, după cît se pare, analizabil în această perioadă, devenind neanalizabil mai tîrziu.

Dimpotrivă, *înspre*, întîlnit pentru prima oară la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (a. 1776, URICARIUL XIX 48/6), poate fi analizat şi astăzi.

În multe cazuri părţile care alcătuiesc prepoziţiile compuse nu s-au contopit, ele îşi păstrează individualitatea formală şi semantică şi sînt astfel analizate cu uşurinţă. În această situaţie se găsesc, de exemplu, *de către*, *de la*, *de pe*, *pe la*, *pe lîngă*, *pînă la* (întrebuinţate din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea şi pînă astăzi) şi, cu atît mai mult, numeroasele creaţii ocazionale, care apar datorită tendinţei (manifestate în special în limba vorbită) de a acumula mai multe prepoziţii pentru a exprima nuanţe de sens cît mai variate: *de după*, *de lîngă* (care circulă regional şi în formele contrase *dingă*, *dincă*, cf. LEX. REG. II 39), *de pe la*, *de pe lîngă*, *de peste*, *de prin*, *de sub*, *în contra*, *pe după*, *pe sub*, *pînă către*, *pînă după*, *pînă înspre*, *pînă pe după*, *pînă pe la*, *pînă (pe) lîngă*, *pînă peste*, *pînă sub* etc. [5]. Sînt folosite pe primul loc, după cum se vede din exemple, în special prepoziţiile *de*, *pe* şi *pînă* [6], iar pe locul al doilea, de asemenea o prepoziţie simplă sau compusă foarte uzuală: *către*, *contra*, *după*, *înspre*, *la*, *lîngă*, *pe*, *pe la*, *pe lîngă*, *peste*, *prin*, *sub* etc.

Prepoziţia compusă *de-a*, de asemenea analizabilă, se întrebuinţează numai în locuţiuni adverbiale şi prepoziţionale: *de-a lungul*, *de-a latul*, *de-a dreapta* etc. şi în unele nume de jocuri copilăreşti: *de-a baba oarba*, *de-a şoarecele şi pisica* etc. [7].

Intrînd în compunere cu altă prepoziţie, *de* ajută de obicei la exprimarea punctului de plecare, *pe* aduce o nuanţă de aproximaţie, iar *pînă* exprimă limita unei extensiuni [8]. În cîteva cazuri sensul prepoziţiei compuse este astăzi acelaşi cu sensul unuia dintre termenii ei componenţi [9]: *înspre* înseamnă acelaşi lucru ca *spre*; *fără de*, învechit şi regional, înseamnă „fără"; *de către*, cînd introduce un complement de agent, are înţelesul „de". *Dintru* şi *printru* au aceleaşi sensuri ca ale prepoziţiilor *din* şi *prin*, faţă de care apar astăzi ca variante fonetice, obligatorii în unele situaţii şi facultative în altele, după cum *întru* (unul dintre termenii lor componenţi) apare ca o variantă a lui *în* [10].

§ 226. Ca prepoziţii (compuse) sînt folosite şi o serie de adverbe (compuse) cu formă articulată [11] (cu excepţia lui *deasupra*, care are aceeaşi formă ca prepoziţie şi ca adverb): *dedesubtul*, *dinaintea*, *dinapoia*, *dindărătul* etc. Analiza acestora s-a făcut în § 213, 221.

---

[5] Vezi lista foarte bogată dată de Alexandru Philippide în *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, p. 145–157.

[6] Cf. GRAM. ROM. I 332.

[7] *Ibid.*, p. 347.

[8] Cf. GRAM. ROM. I 332.

[9] *Ibid.*, p. 330.

[10] *Ibid.*, p. 356, 366, 380.

[11] Pentru explicaţia prezenţei articolului în aceste formaţii, cf. GRAM. ROM. I 323.

§ 227. O singură prepoziţie compusă, potrivit materialului nostru, este formată dintr-o prepoziţie (compusă la rîndul ei) şi un adverb : *fărdemite* (< *fără de* + *mite*), cuvînt regional [12].

§ 228. Procedeul creării prepoziţiilor compuse, existent în latină, s-a extins treptat, atît datorită necesităţii de a se exprima nuanţe semantice noi, cît şi din pricina faptului că unele prepoziţii importante (ca *ab* şi *ex*, de exemplu) aveau un corp fonetic foarte redus [13].

Româna a moştenit cîteva formaţii din latină (vezi mai sus, p. 225), şi şi-a îmbogăţit inventarul cu compuse noi.

---

[12] Cf. Fulvia Ciobanu, în SCL XVII (1966), nr. 6, p. 685.
[13] Cf. ILR I 204–205.

CONJUNCȚIA

§ 229. Inventarul conjuncțiilor compuse nu este prea bogat.

Conjuncțiile compuse sînt alcătuite din:

1. două sau mai multe conjuncții (unele compuse la rîndul lor): *dacă* [1], *ca să*, *de să*, (învechite) *căci că*, *ca de să* etc.;
2. o conjuncție (uneori compusă la rîndul ei) și un adverb (adverbul avînd de obicei tot rol de conjuncție): *deși*, *așadar* [2], *cum că* [3], învechite *căci cum*, *căci unde*, *cît să*, *cum deca* etc.;
3. o conjuncție și un pronume relativ: *căci*;
4. o locuțiune conjuncțională formată din:
   a) prepoziție + adverb: *deci*, *încît*, *întrucît*, *precum*;
   b) prepoziție + substantiv + pronume: *deoarece*;
   c) verb + conjuncție: *fiindcă*;
   d) verb + conjuncție + verb: *vasăzică*.

§ 230. Unele dintre conjuncțiile compuse, și anume toate cele care provin dintr-o locuțiune și cîteva dintre celelalte formații (de exemplu: *dacă*, *căci*, *deși*), nu mai sînt analizate de vorbitorii limbii contemporane (pentru care ele sînt conjuncții simple) [4]. O parte dintre aceste exemple erau însă în limba veche analizabile, după cum se poate presupune și uneori chiar afirma cu certitudine. Astfel, de exemplu, *fiindcă*, atestat pentru prima dată la Antim Ivireanul este analizat pînă tîrziu: la Alecsandri compusul este disociat prin intercalarea unui alt cuvînt între părțile componente (***Fiind însă că** țelul meu ... nu era de a petrece noaptea ...*). Caragiale însă înregistrează forma ***fincă*** din limba vorbită, simțită conjuncție simplă [5].

Termenii componenți ai conjuncției *deși*, introducînd o concesivă propriu-zisă (reală), sînt despărțiți în limba veche prin alte părți ale propoziției (CC_2 13, 239, 306) sau apar într-o ordine inversată: *și de* [6]. În secolul al XVII-lea întîlnim însă exemple ca: ***Deși** vedzi cîndva sămn*

[1] Pentru explicația tuturor formațiilor neanalizabile, vezi paragraful următor.
[2] Discutat și în § 221.
[3] Vezi și alte exemple la Alexandru Philippide, *lucr. cit.*, p. 158–160.
[4] Cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 24.
[5] Id. *ibid.*, p. 81–82.
[6] Id. *ibid.*, p. 159.

groznic, să nu te miri cînd să arată puternic. V.CAZ. 2, în care cele două componente se găsesc în succesiune imediată [7], ceea ce a favorizat sudarea lor.

Alte cîteva conjuncţii erau probabil analizabile în secolele al XVI-lea—al XVII-lea, cînd circulau sub mai multe forme, unele foarte apropiate sau identice din punct de vedere fonetic cu etimoanele lor. În *deaci* (COD. VOR. 3/2), *deca* (CT 3^v/17), *căce* (CC_2 197), de exemplu, este uşor de recunoscut componentele *de* + *aci*, *de* + *ca*, *că* + *ce* (în aceeaşi perioadă existau însă şi formele evoluate: *deci* CC_2 6, *dacă* CUV.BĂTR. I 29/6, *căci* V. CAZ. 359).

Deoarece este atestat de-abia la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd nu mai era, se pare, analizabil. Prezenţa arhaismului *oare* (pluralul lui *oară*) a făcut ca elementele formaţiei să nu mai fie clare, ca vorbitorii să vadă aici o conjuncţie simplă [8].

La fel, conjuncţiile *încît* (consecutiv), *întrucît* (cauzal), *precum* formau unităţi din punct de vedere semantic în secolul al XVII-lea, cînd apar în texte.

În schimb, *ca să*, folosit încă din secolul al XVI-lea, nu constituie nici astăzi o unitate indestructibilă: între cele două părţi constitutive se introduc, în anumite construcţii [9], alte cuvinte.

De asemenea sînt nesudate o serie de conjuncţii compuse care au circulat o vreme mai mult sau mai puţin îndelungată: *căci că, căci cum, căci unde, cît să, cum să, cum deca, ca de să* etc., unele fiind folosite şi astăzi în limbajul popular: *cum că, de să* [10].

Aşadar, întîlnit în texte începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea [11], este sudat, dar termenii lui componenţi pot fi analizaţi.

§ 231. În general, conjuncţiile compuse capătă alte valori decît cele ale termenilor care le alcătuiesc. Aşa se întîmplă cînd la baza conjuncţiilor stau diverse alte părţi de vorbire, dar şi cînd se combină două sau mai multe conjuncţii. *Deci, deoarece*, de exemplu, au alte sensuri decît *de, aci, oare* sau *ce*. *Dacă, căci* au unele valori comune cu *de* şi *că*, dar au şi sensuri diferite de ale acestora. Conjuncţia *ca* nu se mai foloseşte în limba contemporană decît urmată (imediat sau la distanţă) de *să*.

§ 232. Tendinţa creării de conjuncţii compuse care să ajute la o exprimare mai clară şi mai expresivă, manifestată încă din latină [12], s-a continuat şi în limba noastră.

Cîteva dintre conjuncţiile compuse în primele secole ale dezvoltării limbii române scrise (secolele al XVI-lea—al XVIII-lea) nu s-au menţinut, poate şi pentru că sensul lor nu s-a diferenţiat suficient faţă de cel al termenilor componenţi. Este vorba de: *căci că, ca de să* etc. În schimb în decursul timpului au apărut conjuncţii noi, după cum s-a văzut mai sus.

---

[7] Cf. Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 161.
[8] Id. *ibid.*, p. 233, 234.
[9] Cf. GRAM. ROM. I 399.
[10] Discutată de Mioara Avram în diverse capitole ale lucrării citate.
[11] Cf. DA, s.v. *aşa*.
[12] Cf. ILR I 211.

INTERJECȚIA

§ 233. Interjecția este o parte de vorbire al cărei inventar cuprinde relativ puține cuvinte compuse.

§ 234. Majoritatea interjecțiilor compuse sînt formate din două sau mai multe interjecții simple: *haida-de, hei-rup, hîrț- scîrț* „onomatopee care redă zgomotul făcut de vătale cînd se țese; cuvînt care exprimă o dezaprobare" (UDRESCU, GL.), *hodoronc-tronc, tic-tac, treapa-leapa* (DL, s.v.), *tura-vura, treanca-fleanca, ciu-vic* (BĂCESCU, PĂS. 257), *ți-vic* (TOPÎRCEANU, O. II 211), *icrî-icri* (BĂCESCU, PĂS. 104), *țîr-țîr* (id. ibid. 336) etc. (Ultimele patru sînt onomatopee care redau sunetele emise de unele păsări.)

După cum se vede, termenii interjecțiilor compuse pot fi identici (de ex.: *țîr-țîr*) sau diferiți (de ex.: *haida-de, hei-rup*); în primul caz o interjecție compusă ar putea fi confundată cu o interjecție repetată, în ultimul, cu două interjecții acumulate. Este deci necesar să se facă distincția între interjecții compuse și interjecții repetate accidental sau acumulate care nu alcătuiesc compuse (problema se pune mai ales în ce privește onomatopeele). Adesea se întîlnesc exemple ca următoarele: *Și afară Alexandru, boc! în ușă,* ***boc! boc!*** SADOVEANU, O. I 77; ***Nani, nani*** [1], *puiul mamei!*; ***Vai! vai!*** *se tînguia mama.* SADOVEANU, O. XI 206; *Și* ***șart! part!*** *o pereche de palme.* CARAGIALE, O. I 135; *Deodată,* ***trosc! pleosc!*** *au răsunat două palme.* În două dintre aceste cazuri interjecția este repetată pentru a sublinia intensitatea sentimentului (*vai, vai*) sau insistența asupra îndemnului (*nani, nani*); în celelalte, o interjecție este repetată *(boc, boc)* sau sînt acumulate mai multe interjecții *(șart, part; trosc, pleosc)* pentru a reda repetarea unui zgomot sau succedarea a două zgomote (mai mult sau mai puțin diferite). Exemplele de acest fel se deosebesc de interjecțiile compuse, ca *țîr-țîr* sau *tic-tac* de pildă, deoarece acestea din urmă reproduc un zgomot perceput ca o unitate, deși e alcătuit din două părți sau faze identice sau neidentice.

Interjecțiile compuse apar în vorbire ca o unitate, avînd un singur accent principal (în scris termenii componenți sînt uniți prin linioară),

[1] Scris în asemenea situații și *nani-nani.*

spre deosebire de interjecţiile repetate sau acumulate care poartă fiecare un accent şi se rostesc cu o pauză între ele (notată grafic prin virgulă): *haide-hái*, *tic-tác*, dar *se auzi* ***bóc! bóc!*** *în uşă*; *au răsunat* ***şárt! párt!*** *două palme*.

Încă un exemplu: sunetul caracteristic emis de cîine este reprodus în dicţionare prin interjecţia simplă *ham* (cf. DA, DM). Lătratul cîinelui, perceput ca un sunet repetat, este redat de obicei prin interjecţia repetată *hám*, *hám*. Acelaşi zgomot, perceput de data aceasta ca o unitate, poate fi exprimat prin *ham-hám*, interjecţie compusă, devenită substantiv în limbajul copiilor mici, cu sensul „cîine".

Interjecţiile compuse sînt şi ele adesea repetate, ca şi cele simple: *pi-ca*, *pi-ca*, *pi-ca*; *ţi-vic*, *ţi-vic*, ca şi *miau*, *miau*; *mac*, *mac* etc.

Uneori, cînd interjecţiile nu sînt auzite, ci sînt întîlnite într-un text scris (şi deci accentul, pauza nu pot juca nici un rol), nu se poate preciza dacă este vorba de o interjecţie compusă sau de una repetată ori de mai multe interjecţii acumulate. Această dificultate se iveşte mai ales în cazul unor interjecţii rare, necunoscute din vorbirea de toate zilele, dar şi în cazul unor interjecţii obişnuite, folosite însă în situaţii în care nu e clar dacă ele reproduc, potrivit intenţiei autorului, un zgomot perceput ca o unitate sau mai multe zgomote (de exemplu: *Aude înaintea lui — parc-ar veni de la deal — un sunet uşor în zăpada moale.* ***Pîş-pîş.*** *Poate să fie vulpe.* SADOVEANU, O. XV 27).

Interjecţiile compuse se folosesc de multe ori cu valoarea altor părţi de vorbire. Cel mai adesea ele sînt substantivizate: ***tic-tacul*** *ceasornicului*; *icru-icrî*, *ţilp-ţalp*, *ţîr-ţîr* [2], numele păsărilor care emit sunetele *ţîr-ţîr* etc.; *a fi* ***o treancă-fleancă*** „a fi un om de nimic" etc.

Scîrţa-scîrţa (sau *scîrţai-scîrţai*) „epitet dat unui impiegat, funcţionar, conţopist" şi *fîş-fîş* „impermeabil" (folosit şi sub forma scurtată *fîş*) au la bază, fiecare, o interjecţie, repetată, iar *terchea-berchea* „calificativ depreciativ dat unui om de nimic" este compus din două interjecţii care rimează [3].

Interjecţii compuse sau repetate apar ca substantive şi ocazional, atît în limba vorbită, cît şi în cea scrisă: ***un cioc-cioc*** *în uşă*; ***un ham-ham*** *gros*; *oricîte* ***hei-rup-uri*** *s-ar clama* (SCÎNTEIA 1968, nr. 7622, 2/5) etc.

Ping-pong „tenis de masă" şi *tam-tam* „instrument muzical" sînt împrumutate ca substantive din franceză, iar *dinum-danum* „ospăţ, petrecere", din maghiară [4].

Haide-hai „încet, anevoios" este folosit ca adverb.

---

[2] Cf. BĂCESCU, PĂS. 104, 168, 236.

[3] Cf. Mioara Avram, în SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 481.

[4] Cf. TAMÁS, E., s. v. Formaţiile din spaniola vorbită alcătuite din doi termeni identici sau foarte asemănători ca structură fonetică, avînd de cele mai multe ori origine onomatopeică, au fost studiate de Paul M. Lloyd, *Some Reduplicative Words in Colloquial Spanish*, în „Hispanic Review" XXXIV (1966), nr. 2, p. 135—142. Pentru compusele de acest tip din franceza mai veche, vezi Halina Lewicka, *La langue et le style du théâtre comique français...*, p. 30 — 44 (şi bibliografia indicată acolo).

§ 235. Alte cîteva interjecţii compuse au luat naştere prin sudarea unei construcţii exclamative. *Săracandemine* (cu mai multe variante: *ăracandemine* [5], *hăracandemine*, *ărăcandemine*, *aracandemine*), interjecţie întîlnită în limba populară, întrebuinţată de cineva care e impresionat de o veste sau de o întîmplare neaşteptată şi neplăcută, este compusă din *săraca* + *mi* + *de* + *mine* (cu reducerea lui *mi* la *n* din cauza lui *de* următor, ca în *îmi dai* > *ĩ dai*) [6].

Interjecţia *premelege* nu e înregistrată de nici unul dintre dicţionarele noastre, dar e cunoscută de Sadoveanu, probabil din limba vorbită (*Ştii şi tu poveşti, Altîn-Ghiul? — Ştiu, măria-ta! — **Premelege!** place-mi să te ascult; spune.* O. XV 380). Ea provine, desigur, din expresia *pre legea mea*, folosită pentru a întări cele spuse de cineva. Formaţia este semianalizabilă, prima ei parte nemaifiind clară.

§ 236. Dintr-o interjecţie şi o prepoziţie s-a format interjecţia compusă *vaide* (pornindu-se de la contexte ca: *vai de noi*, *vai de păcătoşi* etc.), întîlnită numai în limba veche. În secolul al XVI-lea această interjecţie forma o unitate ai cărei termeni nu mai erau analizaţi separat, deoarece ea apare urmată de prepoziţia *de*: ***vaide** de toţi păcătoşii* (CC_2 41).

§ 237. Dintr-o interjecţie şi o conjuncţie sînt probabil alcătuite interjecţiile *iacă (ia + că)* [7] şi *iacătă* (din *iată*, împrumutat din bulgară, şi *că*, cu metateză [8]). Ambele interjecţii compuse sînt vechi în limbă: *iacă* e atestat în secolul al XVI-lea (GCR I 35/9), iar *iacătă* la sfîrşitul secolului al XVII-lea (ANON. CAR.). După cum reiese din citate, atît *iacă*, cît şi *iacătă* erau neanalizabile în perioada apariţiei lor în scris.

§ 238. Interjecţia *hop-aşa*, folosită cînd se saltă un copil pe genunchi sau se ridică în braţe, se analizează astăzi ca fiind formată din interjecţia *hop* şi adverbul *aşa*. Termenul final al compusului reprezintă însă tc. *paşa*, interjecţia fiind împrumutată de noi (ca şi de greci) din limba turcă [9].

§ 239. Despre istoricul interjecţiilor compuse nu putem vorbi, deoarece izvoarele atestă prea puţine formaţii aparţinînd acestei părţi de vorbire (caracteristice limbii vorbite).

---

5 Cf. Al. Graur, în BL IV (1936) 111, 112.
6 Cf. IORDAN, STIL. 36.
7 Cf. DA, s.v. *iacă*.
8 Cf. DA, s.v. *iată*.
9 Cf. Al. Graur, în GR. S. VI (1934) 330.

EVOLUȚIA COMPUNERII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

§ 240. Din observațiile de natură istorică făcute la fiecare tip de compuse în parte se pot trage unele concluzii privitoare la evoluția procedeului compunerii [1].

În istoria compunerii românești se pot desprinde trei perioade principale:

A. perioada veche, care cuprinde epoca de început a limbii române, pînă la apariția primelor texte;

B. perioada medie, care cuprinde secolele al XVI-lea, al XVII-lea și o parte din secolul al XVIII-lea (pînă pe la 1770–1780);

C. perioada modernă, care începe spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și se continuă pînă în zilele noastre.

A. Perioada veche, care este cea mai lungă, este și cea mai puțin cunoscută. Sărăcia atestărilor nu ne permite să caracterizăm cu certitudine această epocă. Anumite presupuneri pe care le putem totuși face se bazează pe formațiile moștenite din latină, de altfel foarte puțin numeroase, întîlnite în limba populară și consemnate mai tîrziu în scris, pe situația din celelalte limbi romanice, inclusiv din idiomurile de la sudul Dunării, și pe cuvintele românești (cele mai multe fiind toponimice) din documentele slavo-române.

Considerăm deci ca probabilă existența următoarelor tipuri de cuvinte compuse:

Substantive în alcătuirea cărora intră:
a) substantiv + adjectiv: *miazăzi*, *Vale-Largă*;
b) numeral + substantiv: *primăvară*;
c) substantiv + substantiv cu aceeași formă cazuală: *Dumnezeu*;
d) substantiv + substantiv în genitiv: *limba-boului*, *Gura-Jilțului*;
e) substantiv + verb: *cîrneleagă*;
f) prepoziție + substantiv: *(sub)suoară*, *Între-Boile*;
g) substantiv + prepoziție + substantiv: *Unghiul-cu-Frasini*;

---

[1] Cf. Finuța Asan et Fulvia Ciobanu, *À propos de l'évolution de la composition des mots en roumain*, comunicare ținută la Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, București, 1967.

h) substantiv + prepoziţie + adverb: *Şcheii-de-Jos*;
i) element de compunere + cuvînt românesc: *protovistier*, *Ungro-vlahia*.

Tipurile *a*, *b*, *c* şi *d* sînt moştenite din latină, primul fiind reprezentat atît prin formaţii latineşti păstrate, cît şi prin creaţii româneşti, al doilea şi al treilea prin formaţii latineşti, iar al patrulea, prin creaţii româneşti cu o structură identică cu a celor din latină.

Celelalte tipuri nu sînt moştenite. Ele cuprind, cu excepţia ultimului, compuse care au luat naştere în româneşte. Exemplul dat sub *e* ca şi primul de sub *f* sînt păstrate din latină, dar acolo ele nu erau compuse, ci grupuri de cuvinte (care s-au sudat mai tîrziu). Formaţiile de sub *i* sînt împrumutate.

Adjective formate din: adjectiv + adjectiv *(dulcamar)* şi substantiv + adjectiv *(codalb)*, moştenite din latină (primul sigur, al doilea probabil).

Adverbe din prepoziţie + adverb *(aproape)* şi prepoziţii din prepoziţie + prepoziţie *(după)*, de asemenea moştenite din latină.

Dintre numerale, cel puţin trei serii (*unsprezece*, *doisprezece* etc., *douăzeci*, *treizeci* etc., *douăzeci şi unu*, *douăzeci şi doi* etc.) existau în această perioadă, fiind compuse, primele două după model slav, iar cel de-al treilea, probabil după model latin sau slav.

În ce priveşte pronumele şi conjuncţia este greu de precizat dacă româna a păstrat din latină anumite tipuri de compuse (cîteva pronume au fost moştenite: *acesta*, *acela* etc.). Unele dintre formaţiile atestate în secolul al XVI-lea au fost desigur create mai înainte.

B. Perioada medie se caracterizează printr-o dezvoltare considerabilă a procedeului compunerii.

O dată cu apariţia primelor texte româneşti se observă o strînsă legătură între compunere şi stilurile limbii scrise şi, în acelaşi timp, o diferenţiere între scrierile traduse şi cele originale în privinţa numărului şi a felului compuselor. Scrierile traduse conţin un număr mare de substantive, adjective şi verbe compuse. Acestea sînt în majoritate creaţii cărturăreşti, calcuri după slavă, mai puţin după greacă, latină şi maghiară, folosite de traducători pentru a reda în limba română o serie de termeni compuşi (mai ales din domeniul religios), întîlniţi în textul original. Deşi cele mai multe dintre aceste compuse nu au circulat în afara limbii scrierilor bisericeşti şi nu se mai întîlnesc ulterior, ele au importanţă pentru istoria compunerii româneşti: unele dintre aceste formaţii au întărit tipuri de compunere moştenite din latină, altele au pus bazele unor tipuri noi.

Textele originale (mai numeroase, după cum se ştie, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea) atestă şi ele substantive şi în mai mică măsură adjective şi verbe compuse. Dacă numărul total al acestora este mai mic decît al celor din traduceri, în schimb proporţia formaţiilor populare fără model străin faţă de cea a calcurilor este aici mult mai mare, ceea ce demonstrează caracterul viu al compunerii. Prin conţinutul lor, scrierile

originale, mai ales cele istorice din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, oferă prilejul întrebuinţării unor termeni compuşi care nu au fost înregistraţi în secolul anterior, dar care circulau probabil oral de multă vreme.

Din materialul cercetat reiese că în secolele al XVI-lea—al XVIII-lea erau folosite 8 tipuri principale (prin bogăţie, productivitate şi frecvenţă) de substantive compuse. Şase dintre acestea, mai vechi, *a*, *c*, *d*, *f*, *g* şi *h* de sub A s-au îmbogăţit substanţial, în special prin calcuri *(bună-vestire, argint-tăictoriu, a-legiei-călcătoriu, fără-lege, de-lege-călcătoriu, de-nou-rrăsădiţi)*, dar şi prin creaţii fără model străin *(lemn-cîinesc, ochiul-boului, demîncare, Cetatea-de-Baltă, Suciul-de-Sus)*. Încă două tipuri principale în această perioadă sînt cele alcătuite din adverb + substantiv, mai ales calcuri *(potrivă-dare)*, şi din adverb + adjectiv sau adverb, calcuri *(mai-mulţii)* şi formaţii originale *(mai-susul)*.

Scrierile din această perioadă atestă aproximativ 10 tipuri de compuse secundare (ca bogăţie, productivitate şi frecvenţă). Trei dintre ele, verb + substantiv, numeral + substantiv şi compuse în alcătuirea cărora intră elemente fără existenţă independentă în română, au fost pomenite şi mai sus, în paragraful consacrat perioadei vechi. Primele două cuprind atît formaţii originale *(batgioc, Frige-Vacă, Şapteochi)*, cît şi calcuri *(întăniu-născut, Aleargă-Cale)*, iar ultimul este reprezentat prin împrumuturi *(filosof, blagoslovenie)*.

Celelalte tipuri, neîntîlnite mai înainte, de exemplu: pronume (articol) demonstrativ + prepoziţie + adverb, pronume (articol) demonstrativ + adjectiv, adjectiv + prepoziţie + substantiv şi articol posesiv + pronume etc., constau numai din formaţii cu totul izolate (ca: *Cel-de-Sus, cel-pădureţ*, fără model străin; *toată-spre-arderea, al-său*, calcuri).

Categoria adjectivului este mai slab reprezentată decît cea a substantivului. Se observă în general numărul mic al formaţiilor fără model străin, faţă de calcuri. Adjectivele compuse atestate în perioada medie pot fi grupate în 4 tipuri principale şi 6 secundare. Dintre tipurile principale, două (adjectiv+adjectiv şi substantiv+adjectiv), menţionate şi în perioada veche (vezi mai sus A), sînt acum îmbogăţite cu exemple noi, calchiate *(bunru-govitoriu, plod-purtătoriu)* sau, rar, originale *(alb-galben)*. Celelalte două tipuri principale din această perioadă (adverb + adjectiv şi prepoziţie + substantiv sau adjectiv substantivizat + adjectiv) cuprind numai calcuri *(binre-supuietoriu, de-Dumnezeu-purtător, atotputernic)*. În tipurile secundare se încadrează puţine adjective: cele formate din prepoziţie + substantiv, calcuri *(fără-cale)* şi creaţii originale *(cuminte)*; din prepoziţie + adjectiv substantivizat + prepoziţie + verb *(jertfe, **cu-întregul-de-ars**)* şi din pronume + adjectiv *(şie-stăpînitor)*, calcuri; din adverb + verb reflexiv *(cumsecade)* şi din prepoziţie + articol nehotărît (sau numeral) + substantiv *(deopotrivă)*, create fără model străin, şi cîteva adjective în alcătuirea cărora intră elemente de compunere, mai ales împrumuturi *(blagocestiv, aftocrator)*.

Şi mai puţin numeroase decît adjectivele sînt verbele compuse.

Din cele două tipuri de verbe compuse întîlnite în textele perioadei medii, numai unul este reprezentat prin mai multe formații, celălalt fiind foarte sărac. Categoria principală este cea a verbelor alcătuite din adverb (sau adverb cu valoare substantivală) + verb. Compusele de acest tip sînt calcuri *(binecuvînta, binevoi)*. Din cea de-a doua categorie secundară face parte numai *mulțumi*, creat (în mod diferit de toate formațiile discutate pînă acum) atît pe calea compunerii, cît și a derivării de la grupul *mulți ani*.

Pronumele, numeralele, prepozițiile, conjuncțiile și mai ales adverbele sînt bogat reprezentate (prin tipuri și prin formații) și frecvent folosite, atît în traduceri, cît și în scrierile originale, fiind în general creații populare, fără model străin *(dînsul, dintîi, deseară, despre, fiindcă)*. Pe lîngă compusele din perioada anterioară (vezi mai sus A), simțite acum cuvinte simple, textele prezintă un număr mare de exemple (pentru care vezi capitolele respective).

C. În perioada modernă, pregătită treptat încă din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, compunerea continuă să se dezvolte, stabilindu-se, în linii mari, caracteristicile ei actuale. Modificările intervenite se datoresc mai multor factori, dintre care se situează pe primul plan următorii :

a) dezvoltarea stilurilor moderne ale limbii literare (științific, publicistic, administrativ etc.) și, în același timp, diminuarea importanței stilului religios;

b) înlocuirea modelelor de compunere vechi slave cu altele, în primul rînd romanice, dar și latine, grecești, rusești etc.

În funcție de stilurile limbii se constată unele diferențieri în ce privește numărul compuselor și preferința pentru o cale sau alta de formare a lor. Astfel, în stilul științific se înregistrează, în special la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cînd se simțea necesitatea creării unei terminologiii moderne, un mare număr de calcuri (după greacă, latină etc., modelele fiind cunoscute direct din aceste limbi sau prin filieră rusă, franceză etc.). Cele mai multe dintre aceste calcuri, care au circulat un timp paralel cu modelele lor, împrumutate ca atare, au dispărut ulterior, fiind înlocuite de acestea, de alte împrumuturi sau de calcuri mai noi (*asemenea-lăturat — echilateral*; *feritun — paratrăsnet* etc.). S-au făcut și unele încercări (mai ales de către puriști) de a înlocui neologisme cu compuse create ad-hoc *(de-gît-legău, lungo-foco-vărsătoriu)*. Aceste încercări, după cum se știe, au eșuat. În cursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului nostru atît stilul științific, cît și cel publicistic continuă să se îmbogățească cu compuse, mai ales calchiate (îndeosebi după franceză, dar și după germană, engleză etc.), în timp ce în beletristică și în limba vorbită apare un număr mai mic de compuse, acestea fiind, în general, creații fără model străin.

Deosebirile existente în epoca anterioară între compusele populare şi cele culte sînt acum mult mai puţin nete. Adeseori despre unele formaţii nici nu se mai poate afirma cu certitudine dacă sînt populare sau culte.

În zilele noastre, mai ales în publicistică, foarte multe dintre creaţiile noi sînt cuvinte compuse. Este demn de remarcat faptul că aceste compuse sînt în majoritate formaţii ocazionale, fără model străin (mai ales substantive: *balcon-expoziţie*, *cuvînt-cadavru*), ceea ce constituie un indiciu al vitalităţii compunerii în limba literară actuală.

Trecînd la analiza părţilor de vorbire compuse, constatăm că substantivul prezintă 8 tipuri principale şi aproximativ 20 de tipuri secundare. Formaţiile păstrate sînt în majoritate creaţii populare şi în mică măsură calcuri. În ce priveşte tipurile principale, 4 sînt aceleaşi ca şi în perioadele anterioare: substantiv + adjectiv, substantiv + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, substantiv + substantiv în genitiv şi substantiv + prepoziţie + substantiv.

Primele două, substantiv + adjectiv şi substantiv + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, s-au îmbogăţit atît prin calcuri *(scurt-circuit, clarobscur)*, cît şi prin creaţii originale *(vorbă-lungă, bloc-turn)*; celelalte două: substantiv + substantiv în genitiv, substantiv + prepoziţie + substantiv cuprind mai ales formaţii populare, probabil mai vechi *(floarea-soarelui, buhai-de-baltă)*, dar şi creaţii noi, în special calcuri *(roza-vînturilor, iarbă-de-mare)*. Alte patru tipuri principale sînt următoarele: numeral + substantiv, verb la un mod personal însoţit de alte părţi de vorbire, substantive în alcătuirea cărora intră elemente de compunere şi substantive din abrevieri. Primele trei, secundare în perioada anterioară, s-au dezvoltat acum: au apărut noi substantive din numeral şi substantiv, calcuri *(triplu-salt)* şi, mai puţin, compuse fără model străin *(unsprezece-metri)*, substantive care conţin un verb la un mod personal, în primul rînd formaţii de limbă vorbită *(papă-lapte)*, dar şi calcuri *(apără-roate)*; categoria substantivelor în structura cărora intră elemente de compunere a crescut foarte mult, mai ales prin împrumuturi şi calcuri *(termometru, semidreaptă)*. Categoria substantivelor compuse din abrevieri este cea mai nouă şi mai puţin importantă pentru limba comună *(C.F.R., P.A.S., Romarta)*.

În ce priveşte productivitatea în limba actuală, dintre toate tipurile principale pe primul loc se situează substantivele compuse din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ, substantivele în alcătuirea cărora intră elemente de compunere şi substantivele compuse din abrevieri.

Tipurile secundare sînt, în această perioadă, numeroase. Categoriile de substantive compuse din prepoziţie + substantiv, substantiv + prepoziţie + adverb, adverb + substantiv şi adverb + adjectiv sau adverb, principale în limba veche, devin acum secundare.

Dintre celelalte tipuri secundare întîlnite în epoca modernă şi cuprinzînd un inventar mai mult sau mai puţin redus de compuse menţionăm numai cîteva: prepoziţie + verb la supin *(descăzut)*, numeral +

prepoziţie + substantiv (*jumătate-de-pasăre*), prepoziţie + adjectiv substantivizat + substantiv (*atotştiinţă*), pronume (articol) demonstrativ + (adverb +) adjectiv (*cel-pierit, ăl-mai-rău*).

În perioada modernă există 3 tipuri principale şi 7 secundare de adjective compuse. Dintre cele 4 tipuri principale întîlnite în perioada medie (din care s-au păstrat aproape toate formaţiile populare atestate, dar numai cîteva calcuri), două, şi anume adjectiv + adjectiv şi adverb + adjectiv, au rămas importante, îmbogăţindu-se în decursul timpului prin împrumuturi, calcuri (*marxist-leninist, clarvăzător*) şi creaţii originale (*Conservatorul* ***filarmonic-dramatic***, *roşu-închis*). Ele şi-au păstrat caracterul productiv pînă astăzi, putînd forma oricînd compuse noi. Al treilea tip principal este cel al adjectivelor în structura cărora intră elemente inexistente independent în română (*biped, cvasiunanim*), formate şi dezvoltate paralel cu substantivele de acelaşi fel.

Tipurile adjectivelor formate din substantiv + adjectiv şi din prepoziţie + substantiv (sau adjectiv substantivizat) + adjectiv, principale în perioada medie, au devenit acum secundare. Ele înregistrează cîteva formaţii noi: primul, calcuri (*nord-american*), ultimul, creaţii originale cu caracter livresc (*atotdominator*).

Tipurile vechi de adjective ai căror termeni sînt o prepoziţie şi un substantiv (*cuminte*), un adverb şi un verb reflexiv (*cumsecade*), o prepoziţie, un articol nehotărît (sau numeral) şi un substantiv (*deopotrivă*) rămîn în continuare neproductive. Acestora li se adaugă adjectivele formate dintr-un participiu negativ în interiorul căruia este intercalat un adverb (*nemaipomenit*) şi din prepoziţie + substantiv + prepoziţie + substantiv (*spre-facere-de-olei* „oleaginos").

Verbele încetează să mai fie construite din aceleaşi elemente ca în perioada anterioară (se păstrează totuşi creaţii ca *binecuvînta, binevoi*). Singurul tip nou şi important care s-a dezvoltat treptat, în special prin împrumuturi şi calcuri, este cel al verbelor în structura cărora intră elemente de compunere (*electrocuta, legifera*).

La celelalte părţi de vorbire: pronume, numeral, adverb, prepoziţie şi conjuncţie, nu se poate vorbi de o îmbogăţire substanţială a inventarului în perioada modernă şi cu atît mai puţin de o sporire însemnată a categoriilor.

Tipurile existente, în general constituite înainte de secolul al XIX-lea, sînt reprezentate, în cea mai mare parte, prin formaţii din perioada anterioară.

§ **241.** Comparînd părţile de vorbire din punctul de vedere al compunerii cuvintelor, constatăm că substantivul a fost în limba veche şi este pînă astăzi reprezentat prin cele mai multe exemple. Această constatare nu este surprinzătoare, deoarece categoria substantivului este în

general mai bogată decît fiecare dintre celelalte clase lexico-gramaticale (fapt explicabil prin numărul mai mare al „obiectelor" în raport cu cel al „însuşirilor", al „acţiunilor" etc.). Dintre formaţiile vechi s-au păstrat puţine, în schimb au apărut cu timpul altele noi (mai mult sau mai puţin durabile, la rîndul lor). Adjectivele compuse, destul de numeroase, atît în limba veche, cît şi în vremea apropiată de noi, dar mai puţine decît substantivele, sînt în general altele astăzi decît cele întîlnite în textele vechi. Compunerea verbală este slab dezvoltată; dintre atestările vechi s-au menţinut numai cîteva, la ele adăugîndu-se puţine formaţii noi. O caracteristică a pronumelor, numeralelor, adverbelor, prepoziţiilor şi conjuncţiilor compuse o constituie relativa stabilitate a inventarului lor: majoritatea exemplelor se întîlnesc atît în textele vechi, cît şi în cele de mai tîrziu. Dintre aceste părţi de vorbire, adverbele sînt cele mai numeroase. Interjecţii compuse, după cum s-a mai spus, au fost şi sînt relativ puţine.

Mai trebuie adăugat că proporţia compuselor faţă de cuvintele necompuse este mult mai mare la pronume, numeral, adverb, prepoziţie şi conjuncţie decît la substantiv, adjectiv şi verb.

În zilele noastre, printre creaţiile noi, mai ales ocazionale, se înregistrează substantive, adjective şi, în mică măsură, verbe şi prepoziţii.

În ce priveşte repartiţia stilistică a compuselor se observă că substantivul, adjectivul şi verbul prezintă o mai mare bogăţie şi varietate de exemple în limbajul cultivat (în trecut în limba scrierilor religioase, iar astăzi, în special în stilul tehnico-ştiinţific şi în cel publicistic), decît în cel popular. Dimpotrivă, celelalte părţi de vorbire apar cu precădere în vorbirea populară. Există diferenţe între limbajul cult şi cel popular şi în privinţa sferelor semantice reprezentate prin compuse. În limba populară se întîlnesc mai ales nume de plante, de păsări, de peşti, de insecte, de obiecte uzuale, de boli, de culori, de gusturi, pe cîtă vreme în cea cultă, în special nume de obiecte, de fenomene, de însuşiri, de acţiuni din domeniul cultural.

§ 242. Din faptele expuse mai sus se pot desprinde următoarele concluzii:

a) Dintre tipurile de compuse existente în latină, româna a moştenit numai cîteva, reprezentate printr-un număr restrîns de exemple (adesea neanalizabile sau semianalizabile pentru români).

b) Evoluţia compunerii româneşti de-a lungul celor trei perioade stabilite de noi se caracterizează printr-o necontenită creştere, atît a numărului de tipuri, cît şi a inventarului celor mai multe dintre ele. Partea de vorbire cea mai bogată în exemple este substantivul.

c) În dezvoltarea compunerii româneşti se disting două momente mai importante: secolul al XVI-lea şi sfîrşitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea. Deşi multe dintre compusele apărute acum, împrumuturi şi calcuri, nu s-au păstrat, ele au contribuit atît la

întărirea tipurilor mai vechi, cît şi la constituirea unor tipuri de compunere noi. În acest sens, rolul precumpănitor l-au avut desigur formaţiile analizabile şi în mai mică măsură cele semianalizabile.

d) Compunerea românească nu a fost şi nu este egal reprezentată în toate aspectele limbii. Ea este în ansamblu mai bogată şi mai variată în limbajul cultivat decît în cel popular.

e) În general se poate vorbi de o continuitate a principalelor tipuri de compuse şi totodată de îmbogăţirea lor treptată. Acest fapt, ca şi sporirea însemnată a numărului de tipuri secundare demonstrează creşterea capacităţii limbii actuale de a folosi compunerea ca unul dintre procedeele principale de îmbogăţire a lexicului.

LISTA PRINCIPALELOR ELEMENTE DE COMPUNERE

1. Lista care urmează a fost întocmită pe baza cuvintelor compuse înregistrate în DA, DLR, DN (ediţia a II-a) şi completată prin lectura întîmplătoare a unor periodice culturale şi ştiinţifice („Contemporanul", „Studii şi cercetări de inframicrobiologie" etc.).

2. Au fost cuprinse în listă elementele de compunere care apar în cel puţin două formaţii :

— temele străine (*bio-* din *biolit, biologie*; *botrio-* din *botriocefal, botriomicoză*; *pluri-* din *pluricelular* etc.), inclusiv cele identice din punct de vedere formal şi semantic cu cuvinte româneşti (*aero, -i-* din *aerodrom, aeroplan*; *magneto-* din *magnetofon, magnetometru* etc.);

— cuvintele străine (*baş(a)* din *baş-ceauş, capegi-başa*; *octo-* din *octofor, octogon, octopod, octosilabic*; *port-* din *portaltoi, portavion, portbagaj, porthartă* etc.);

— elementele de compunere cu aspectul unor cuvinte, avînd la finală un sufix sau o desinenţă (*-dezie* din *geodezie*; *-lignos* din *pirolignos*; *-olină* din *gazolină, lanolină, valvolină*; *-scopie* din *dactiloscopie, gastroscopie, radioscopie*);

— elementele de compunere care au luat naştere din fragmente ale unor cuvinte şi care se comportă în compunere ca temele propriu-zise (*-buz* din *autobuz, troleibuz*; *-tron* din *betatron, ciclotron* etc.).

În mod excepţional, au fost incluse şi elemente care apar într-un singur compus, dacă acesta din urmă este frecvent folosit (de ex. *cunei-* din *cuneiform*) sau dacă elementul în discuţie are ca omonim un alt element bine reprezentat, cu care ar putea fi confundat (de ex. *omo*$_2$- „crud" numai în *omofag*, *omo*$_3$- „umăr" numai în *omoplat*, dar *omo*$_1$- „acelaşi" în *omofon, omoform, omogen, omonim* etc.).

Nu au fost incluse în listă :

— temele desprinse din cuvinte româneşti (*guşo-* din *guşogen*; *apo-* din *apometru* etc.);

— temele provenite de la nume de popoare (*afro-, franco-, indo-, italo-* etc.);

— temele provenite de la nume proprii care nu s-au depărtat din punct de vedere semantic decît în mică măsură de înțelesul lor inițial *(danto-* din *dantolog*, de la *Dante)*. Temele de acest tip au fost însă inserate în listă cînd au căpătat în compuse un sens nou *(venero-* „boală venerică" din *venerolog*, *venerologie*, de la lat. *Venus*, *Veneris)*.

3. Elementele analizabile, derivate cu prefixe (de exemplu *aniso-* din *anisometrie*, format din prefixul *an-* și tema *iso-*) sau compuse la rîndul lor *(sporangi-* din *sporangifor*, format din cuvîntul *spor* și tema *angi-)*, nu sînt menționate în listă ca atare. Cînd părțile lor alcătuitoare sînt de asemenea elemente de compunere (de exemplu *iso-*, *angi-*), ele se găsesc inserate la locul lor alfabetic, dacă îndeplinesc condițiile de la punctul 2.

4. Cu virgulă între ele se enumeră variantele fiecărui element de compunere (inclusiv cele grafice), menționîndu-se în primul rînd forma cea mai frecventă: *acvi-*, *acva-*, *aqua-*; *alumino-*, *alumo-*.

În paranteză se dau elementele de compunere cu aspect de cuvînt, care sînt formate dintr-o temă și un sufix sau o desinență: *-crat (-cratic, -crație)*; *tehno-*, *-i- (-tehnie)*.

Cu ajutorul cratimei așezate înaintea sau în urma elementului se indică poziția inițială sau finală a acestuia: *horti-*, *-scop*. Absența cratimei arată că elementul de compunere se întîlnește atît pe primul, cît și pe ultimul loc: *gin*, *pitec*, *scaf*.

Dacă elementul de compunere inițial se folosește cu sau fără vocală finală, vocala este pusă în paranteză: *aden(o)-*, *alcal(i)-*. Posibilitatea întrebuințării unui element de compunere cu două vocale finale diferite este marcată prin menționarea celei de-a doua vocale după virgulă: *aero-*, *-i-*; *primi-*, *-o-*.

Între ghilimele sînt date sensurile de bază pe care elementele le au în compusele românești. Acolo unde există mai multe variante și mai multe sensuri, acestea din urmă nu corespund toate fiecărei variante în parte (de exemplu: *cosm(o-)*, *cosmeto-* „univers", „cosmetică", cel dintîi din *cosmogonie*, *cosmografie*, al doilea din *cosmetologie*). Nu se explică nici semantic și nici etimologic elementele de compunere din paranteză, cititorul putîndu-se orienta după sensul și etimonul elementului cap de serie.

În ce privește etimologia, se indică cuvîntul din limba (sau din limbile) de origine, precedat de elementul de compunere, atunci cînd acesta din urmă a existat în limba respectivă, fără a se menționa căile de pătrundere în românește. Nu a fost specificat sensul etimonului decît atunci cînd el diferă mai mult sau mai puțin de cel al elementului de compunere: *ftizio-* „tuberculoză" (gr. φθίσις „decădere, distrugere, pierdere"); *foto-*, *fos-* „lumină", „fotografie, fotografic" (gr. φῶς, φωτός „lumină").

Abrevierea *lat. mod.* înaintea etimonului indică o formație savantă creată într-o epocă tîrzie, începînd cu evul mediu, după modelul cuvintelor latinești; abrevierea *gr.* indică originea greacă sau neogreacă a etimonului.

Variantele care încep cu altă literă decît forma menționată mai întîi se găsesc inserate și la locul lor alfabetic, cu trimitere la forma de bază.

accelero- „accelerație" (lat. *acceleratio*)
acet(o, i)- „acid acetic" (lat. *acetum* „oțet")
aceton- „acetonă" (lat. *acetum* + gr. -ώνη)
acidi-, *-o-* „acid, aciditate" (lat. *acidus* „acru")
acro- „ascuțit", „extremitate, vîrf", „extrem" (gr. ἀκρο-, ἄκρος)
actin(o)- „rază, radiație" (gr. ἀκτίς, ἀκτῖνος)
acu- „ac" (lat. *acu-*, *acus*)
acvi-, *acva-*, *aqua-* „apă" (lat. *aqua-*, *aqua*)
aden(o)- „glandă" (gr. ἀδήν)
aero-, *-i-* „aer", „avion, aviație" (gr. ἀήρ, lat. *aer* „aer")
-agog, *-gog* (*-agogic*, *-agogie*) „care conduce", „care provoacă" (gr. ἀγωγός „care conduce")
-agorie (*-agoric*) „redare, prezentare" (gr. ἀγορεύειν „a vorbi")
agro-, *-i-* „agricultură, agricol" (gr. ἀγρός, lat. *ager*, *agri* „ogor, cîmp")
albumin(o)- „albumină" (lat. *albumen*, *albuminis*)
alcal(i)- „alcalin" (arab. *al-kali* „plantă marină")
algo$_1$- (*-algie*) „durere" (gr. ἄλγος)
algo$_2$- „algă" (lat. *alga*)
alo- „altul, diferit" (gr. ἀλλο-, ἄλλος)
alti- „înălțime, altitudine" (lat. *alti-*, *altus* „înalt")
alumino-, *alumo-* „aluminiu" (engl. *aluminum*)
ambi- „amîndoi" (lat. *ambi-*, *ambo*)
-ambul „care merge, umblă" (lat. *ambulare*)
amfi- „în două feluri", „de jur împrejur" (gr. ἀμφι-, ἀμφί „împrejur, în mijloc, din amîndouă părțile")
amigdal- „amigdală" (gr. ἀμυγδάλη „migdală")
amilo- „amidon" (gr. ἄμυλον)
ampelo- „viță de vie" (gr. ἀμπελο-, ἄμπελος)
amplexi- „care îmbrățișează" (lat. *amplex-*, *amplexus*, part. de la *amplector*)
anatomo- „anatomic" (lat. *anatomia*, gr. ἀνατομία)
andr(o)- „bărbat", „masculin" (gr. ἀνδρο-, ἀνήρ, ἀνδρός „bărbat")
anemo- „vînt" (gr. ἀνεμο-, ἄνεμος)
angelo- „înger" (gr. ἄγγελος, lat. *angelus*)
angi(o)- „vas (sangvin, limfatic), canal", „receptacul" (gr. ἀγγεῖον)
anto- „floare" (gr. ἀνθο-, ἄνθος)
antraco- „cărbune" (gr. ἄνθραξ, ἄνθρακος)
antrop(o-) „om" (gr. ἀνθρωπο-, ἄνθρωπος)
api- „albină" (lat. *apis*)
arahn- „pînză de păianjen" (gr. ἀραχνο-, ἀράχνη)
arbori- „arbore" (lat. *arbor*)
areo- „densitate" (gr. ἀραιο-, ἀραιός „subțire")
argenti-, *-o-* „argint" (lat. *argentum*)
arghiro-, *argir* (*-arghirie*) „bani" (gr. ἀργυρο-, ἄργυρος „argint")
argili- „argilă" (lat. *argilla*)
-arh (*-arhie*) „șef, conducător" (gr. -αρχος, ἀρχός, ἀρχή „început; forță, autoritate")

arhe(o)- „vechi” (gr. ἀρχαιο-, ἀρχαῖος)
arier- „în urmă” (fr. *arrière*)
aristo- „nobil” (gr. ἀριστο-, ἄριστος „cel mai bun”)
aritmo- „număr” (gr. ἀριθμός)
arteri(o)- „arteră” (gr. ἀρτηρία, lat. *arteria*)
artr(o)-σ (-artrie) „articulaţie” (gr. ἀρθρ-, ἄρθρον)
aster(o)- „stea” (gr. ἀστερο-, ἀστήρ)
astro- „stea” (gr. ἀστρο-, ἄστρον)
atero- „depozit de diverse substanţe format pe pereţii interiori ai arterelor” (gr. ἀθάρα, ἀθήρα „fiertură groasă”)
-atlon „probă, exerciţiu” (gr. -αθλον, ἆθλον „luptă”)
atmo- „aer” (gr. ἀτμο-, ἀτμός „abur”)
audio- „auz” (lat. *audire*)
auri-, *aureo-* „aur” (lat. *auri-*, *aurum*)
aut(o)- „însuşi, singur”, „automobil, maşină” (gr. αὐτο-, αὐτός „însuşi”)
avan- „înainte” (fr. *avant*)
avi- „pasăre” (lat. *aui-*, *auis*)
axio- (-axie) „valoare” (gr. ἄξιος „care valorează”)
axono- „axă” (gr. ἄξων)
baci- „bacă” (lat. *bacca*)
bacili- „bacil” (lat. *bacillus*)
bacteri(o)- „bacterie” (lat. mod. *bacterium*, gr. βακτήριον „bastonaş”)
-bal „minge” (engl. *ball*, germ. *Ball*, fr. *balle*)
balneo- „de băi, balnear” (lat. *balneum* „baie”)
bar(o-, -i-) „greutate”, „presiune”, „grav” (gr. βάρος „greutate”, βαρύς „greu, adînc, profund”)
baş(a) „conducător, şef”, „de frunte” (tc. *baş*)
bati-, *-o- (-bată)* „adîncime” (gr. βαθυ-, βάθος)
benz(o)- „benzen” (arab. *luban jawi* „tămîie de Java”)
bi-, *bis-* „doi, de două ori, dublu” (lat. *bi-*, *bis-*, *bis*)
biblio- „carte” (gr. βιβλιο-, βιβλίον)
bili- „bilă, fiere” (lat. *bilis*)
bio- (-biotic, -bioză) „viaţă” (gr. βιο-, βίος)
blago- „bun” (v.sl. *blago-*, *blagŭ*)
blasto-, „germen, embrion” (gr. βλαστο-, βλαστός)
bleno- „mucoasă” (gr. βλέννος, βλέννα)
bogo- „Dumnezeu” (v.sl. *bogo-*, *bogŭ*)
botrio- „ciorchine” (gr. βοτρυο-, βότρυς)
bradi- „încetineală, încet” (gr. βραδυ-, βραδύς)
brahi(o)-, *-brah* „scurt” (gr. βραχυ-, βραχύς)
branchi(o)- „branhii” (gr. βραγχιο-, βράγχια)
bronho- „bronhii” (gr. βρογχο-, βρόγχια)
bulbi- „bulb” (lat. *bulbus*)
-buz, *-bus* „vehicul pentru transportul în comun” (lat. *-bus* din *omnibus* „pentru toţi” D. pl. de la *omnis* „tot”)

cac(o)- „urît, rău, greşit” (gr. κακο-, κακός „rău”)

cal(i, o)- „frumos” (gr. καλλ(ι, ο)-, καλός)
calci- „calciu” (lat. *calx, calcis* „var”)
calco- „metal”, „fier” (gr. χαλκο-, χαλκός „aramă”)
calori- „căldură” (lat. *calori-, calor*)
carb(o-), carboni- „carbon” (lat. *carbo, carbonis*)
cardi(o)-, -card (-cardíe) „inimă”, „cárdie” (gr. καρδι-, καρδία „inimă”)
cari(o)- „nucleu” (gr. κάρυον „nucă”)
carpo- (-carpie) „fruct” (gr. καρπο-, καρπός)
carto- „hartă, grafie, plan”, „carte de joc” (lat. *charta* „hîrtie, carte, foaie”)
caul(i-) „tulpină” (lat. *caulis*)
caus-, causto- „arsură, arzător” (gr. καυστός)
ceco- „orb” (lat. *caecus*)
cefal(o-) (-cefalie) „cap” (gr. κεφαλο-, κεφαλή)
cel(io)-, $celo_1$- „cavitate” (gr. κοιλο-, κοῖλος „scobit, adîncit”, κοιλία „cavitate abdominală”)
$celo_2$- „cer”, „soare” (lat. *caelum* „cer”)
celul-, $celo_3$- „celuloză” (lat. *cellula* „cămăruţă”)
cen(o_1)- „general, comun” (gr. κοινο-, κοινός „comun”)
$ceno_2$-, *keno-* „gol” (gr. κενο-, κενός)
centi- „o sută, a suta parte” (lat. *centi-, centum*)
centri-, -o- „centru” (lat. *centri-, centrum*)
cer, -ceras, cherato- „corn”, „cornee” (gr. κερατο-, κέρας „corn”)
cerco-, -cerc „coadă” (gr. κέρκος)
cerebr(o)- „creier” (lat. *cerebrum*)
cero- „ceară” (lat. *cera*, gr. κηρο-, κηρός)
cheiro-, chir(o)- „mînă, palmă”, „membrană” (gr. χειρο-, χείρ „mînă”)
chemo-, -i-, chimi(o)- „chimie, chimic” (gr. χυμός „suc, zeamă”)
chili- „chil” (gr. χυλο-, χυλός „suc, zeamă”, lat. *chylus*)
chin- (-chineză, -cineză) „mişcare”, „transformare” (gr. κινεῖν)
cicl(o)- „cerc”, „ciclu”, „bicicletă” (gr. κυκλο-, κύκλος „cerc”)
-cid „a ucide” (lat. *caedere*)
cin(o)-, chino- „cîine” (gr. κυνο-, κύων)
cine-, cinemato- „mişcare”, „cinematograf” (gr. κίνημα, κινήματος „mişcare”)
cisto-, -i- „băşică, vezică” (gr. κύστις)
cito-, -cit(ă) (-citoză) „celulă” (gr. κυτο-, κύτος „cavitate, receptacul”)
clast(o-) „a sfărîma” (gr. κλαστός)
claustro- „loc închis” (lat. *claustrum* „barieră, zăvor”)
clavi- (-clavă) „claviatură”, „închis” (lat. *claui-, clauis* „cheie”)
-claz (-clazie) „spărtură” (gr. κλάσις)
clepto- „a fura” (gr. κλεπτο-, κλέπτειν)
climato- „climă” (lat. *clima, climatis*, gr. κλίμα, κλίματος „înclinaţie, pantă”)
clino-, ecli- „înclinaţie”, „pat” (gr. κλινο-, κλίνειν „a înclina”, κλίνη „pat”)
cloro- „verde” (gr. χλωρο-, χλωρός)

-col_1 „a cultiva", „care locuieşte, trăieşte" (lat. *colere*)
col_2, *cola-* „clei, gelatină" (gr. κόλλα „clei")
col_3*(e)-* *(-colie)* „fiere" (gr. χολη-, χολή)
coleo- „teacă, scoarţă" (gr. κολεός)
coli- „col" (lat. *collum* „gît")
color(i-) „culoare" (lat. *color*)
colpo- „vagin" (gr. κόλπος)
comedio- „comedie" (lat. *comoedia*, gr. κωμῳδία)
conchilio- „scoică" (gr. κογχύλιον)
condrio- *(-condrie)* „cartilaj", „granulă" (gr. χόνδρος)
$coni_1$- „con" (lat. *coni-*, *conus*)
$coni_2$*(o)-* „praf" (gr. κόνις)
copro- „excrement" (gr. κόπρος)
corali- „coral" (lat. *corallum*, gr. κοράλλιον)
cord(o-) „coardă" (lat. *chorda*, gr. χορδο-, χορδή)
cordi- *(-cordie)* „inimă" (lat. *cor*, *cordis*)
core(o)$_1$- „dans" (gr. χορει-, χορεία)
core(o)$_2$- „pupilă" (gr. κόρη)
cortico- „scoarţă" (lat. *cortex*, *corticis*)
cosm(o-), *cosmeto-* „univers", „cosmetică" (gr. κοσμο-, κόσμος „ordine, ornament, univers")
cost(o)- „coastă" (lat. *costa*)
cotil- „cavitate" (gr. κοτύλη)
cox- „coapsă" (lat. *coxa*)
cranio- *(-cranie)* „craniu" (gr. κρανίον)
-crat *(-cratic, -craţie)* „putere" (gr. -κρατης, -κρατια, κράτος)
-crazie „constituţie, temperament, predispoziţie" (gr. -κρασια, κρᾶσις)
creo- „carne" (gr. κρεο-, κρέας)
cresto- „util" (gr. χρηστο-, χρηστός)
cric(o)- „inel" (gr. κρίκος)
crio- „temperatură scăzută" (gr. κρύος)
cripto- „ascuns, secret" (gr. κρυπτός)
cris(o)- „aur" (gr. χρυσο-, χρυσός)
cristal(o)- „cristal" (gr. κρύσταλλος)
crom(o-), *cromato-* *(-cromie)* „culoare" (gr. χρωμ-, χρωματο-, χρῶμα)
cron(o-) „timp" (gr. χρονο-, χρόνος)
cruci- „cruce" (lat. *cruci-*, *crux*)
-cultor „care cultivă" (lat. *cultor*)
cunei- „cui" (lat. *cuneus*)
cupr(o, i)- „cupru" (lat. *cuprum*)
-cuspid „vîrf" (lat. *cuspis*, *cuspidis*)
cvadri-, *-a-*, *-u-*, *cuadri-*, *quadri-* „patru" (lat. *quadri-*, *-u-*, *quattuor*, *quadrus*)
cvasi-, *cvazi-*, *cuasi-*, *cuazi-*, *quasi-* „pe jumătate, aproximativ, cam" (lat. *quasi-*, *quasi*)

dacrio- „lacrimă" (gr. δακρυ-, δάκρυ)
dactil(o)- „deget", „în legătură cu mașina de scris" (gr. δακτυλο-, δάκτυλος „deget")
dactilio- „inel" (gr. δακτύλιος)
dec(a)- „zece" (gr. δεκα-, δέκα)
deci- „a zecea parte" (lat. *deci-*, *decimus* „al zecelea")
declino- „declinație" (lat. *declinare* „a se întoarce, a se îndepărta")
defecto- „defect" (lat. *defectus* „lipsă, distrugere, uzură")
dei- „zeu, Dumnezeu" (lat. *dei-*, *deus*)
delt- „triunghiular, în forma literei grecești delta : Δ" (gr. δέλτα)
dem(o)- „popor, populație" (gr. δημο-, δῆμος)
demi- „jumătate" (fr. *demi*)
dendro- „arbore" (gr. δενδρο-, δένδρον)
densi- „densitate" (lat. *densus* „des")
denti- „dinte" (lat. *dens*, *dentis*)
deonto- „datorie", „uzanță" (gr. δέον, δέοντος „ceea ce trebuie, ceea ce se cade")
dermat(o)-, *derm(o-, -a-)* „piele" (gr. δερμ-, δερματο-, δέρμα)
desmo-, *dezmo-* „legătură, ligament" (gr. δεσμο-, δεσμός)
dextro-, *-dextru* „dreapta" (lat. *dextro-*, *dexter*, *-tra*, *-trum*)
-dezie (-dezic) „a împărți" (gr. δαίειν)
di- „doi, de două ori, dublu" (gr. δι-, δίς)
diali- „separat" (gr. διαλύειν „a separa")
-dicee „justiție" (gr. -δικη, δίκη)
dico-, *diho-* „în două părți" (gr. διχο-, δίχα)
-didact „care a învățat" (gr. διδάσκειν)
digiti- „deget" (lat. *digitus*)
dilato- „dilatație" (lat. *dilatare*)
dinamo-, *dinamio-*, *dina- (-dinamie)* „forță, energie", „dinam" (gr. δυνα-, δυναμο-, δύναμις „putere")
dino- „uriaș" (gr. δεινο-, δεινός „groaznic, teribil")
dipl(o)- „doi, dublu" (gr. διπλο-, διπλόος)
dipso- (-dipsie) „sete" (gr. διψο-, δίψα)
dis- „greu, dificil", „anormal" (gr. δυσ-)
-doc „prin care trece" (gr. δοχός „care poate conține")
dodeca- „doisprezece" (gr. δωδεκα-, δώδεκα)
doliho-, *dolico-* „alungit, lung" (gr. δολιχο-, δολιχός)
doxo-, *-dox (-doxie)* „părere, credință", „glorie" (gr. δοξο-, δόξα)
dromo-, *-drom(ă)* „teren special amenajat (de obicei pentru curse de cai, de motociclete etc.)", „drum" (gr. δρομο-, δρόμος)
droso- „rouă" (gr. δροσο-, δρόσος)
-duct „care duce" (lat. *ductus*, part. de la *ducere*)
du(o)- „doi" (lat. *du(o)-*, *duo*)
duro- „duritate" (lat. *durus* „tare, dur")

ebulio- „fierbere" (lat. *ebullire*)
echi- „egal" (lat. *aequi-*, *aequus*)
echin(o)- „arici", „cu ghimpi" (gr. ἐχινο-, ἐχῖνος)
eclezi-, *eclesi-* „biserică" (gr. ἐκκλησία)
ecli- v. *clino-*
eco$_1$- „sunet", „ecou" (gr. ἦχος „sunet", ἠχώ „ecou")
eco$_2$-, *-eceu*, *-oic* „casă, locuință, mediu", „proprietate, bunuri" (gr. οἰκο-, οἶκος, οἰκία)
-edon „locuință, reședință" (gr. ἕδος)
-edru „latură, față, bază" (gr. ἕδρα)
efuzio- „răspîndire" (lat. *effusio*)
ego- „eu, propria persoană" (lat. *ego*)
electro-, *-i-* „electricitate" (gr. ἠλεκτρο-, ἤλεκτρον, lat. *electrum* „ambră galbenă, chihlimbar")
elic(o)- „elice" (gr. ἑλικο-, ἕλιξ „spirală")
elipso- „elipsă" (gr. ἔλλειψις „lipsă")
embrio- „embrion" (gr. ἐμβρυ-, ἔμβρυον)
-emeză „vărsare, vomă" (gr. ἔμεσις)
emi- v. *hemi-*
-emie v. *hem(o)-*
empirio- „experiență" (gr. ἐμπειρία)
-enal „la un număr de ani" (lat. *-ennalis*, *annus* „an")
enantio- „opus, contrar, invers" (gr. ἐναντιο-, ἐναντίος)
endeca- „unsprezece" (gr. ἑνδεκα-, ἕνδεκα)
enea- „nouă" (gr. ἐννε-, ἐννέα)
eno-, *oeno-* „vin" (gr. οἰνο-, οἶνος)
enter(o)- (*-enteric*, *-enterie*) „intestin" (gr. ἐντερο-, ἔντερον)
entomo- „insectă" (gr. ἔντομον)
eo- „de început, cel mai vechi" (gr. ἠώς „auroră, zori de zi")
-epie „pronunțare" (gr. -επεια)
epiro- „scoarța pămîntului" (gr. ἤπειρος „continent")
epistemo- „cunoaștere" (gr. ἐπιστήμη „știință")
-erast „îndrăgostit" (gr. ἐραστής)
erbi- „iarbă" (lat. *herba*)
-ereză „luare, punere" (gr. αἱρεῖν „a smulge, a lua")
ergo- „activitate, energie" (gr. ἐργο-, ἔργον „lucru, muncă")
eritro- „roșu" (gr. ἐρυθρο-, ἐρυθρός)
eroto- „dragoste" (gr. ἐρωτο-, ἔρως)
erpeto- „reptilă" (gr. ἑρπετόν)
eshato- „sfîrșit" (gr. ἔσχατος „ultim")
eso- „a duce, a transporta" (gr. οἴσειν, infinitivul viitor de la φέρειν)
estezio- (*-estezie*) „senzație, sensibilitate" (gr. αἴσθησις)
eter(o)- v. *heter(o)-*
etimo- „adevărat" (gr. ἐτυμο-, ἔτυμος)
etio- „cauză" (gr. αἰτιο-, αἰτία)
etno- „popor" (gr. ἐθνο-, ἔθνος)

eto- „obiceiuri, moravuri" (gr. ἠθο-, ἦθος)
eu- „frumos, bun, bine" (gr. εὐ-)
-exie „stare" (gr. ἕξις)

fago- (-fag, -fagie) „a mînca, a absorbi" (gr. φαγο-, φαγεῖν, infinitivul aorist de la ἐσθίω)
fanero- „vizibil, evident" (gr. φανερο-, φανερός)
faringo- „faringe" (gr. φάρυγξ, φάρυγγος)
farino- „făină", „aluat" (lat. *farina* „făină")
farmaco- „medicament" (gr. φαρμακο-, φάρμακον)
faz(o, i)- „fază" (gr. φάσις „aparență")
febri- „febră" (lat. *febris*)
feno- „apariție, revenire" (gr. φαινο-, φαίνειν „a apărea")
-fer (-fera) „care poartă, conține, produce" (lat. *-fer*, *ferre*)
fero-, *-i-* „fier" (lat. *ferrum*)
fibro- „fibră" (lat. *fibra*)
fico- „algă" (gr. φῦκος)
-fid „despicat" (lat. *-fidus*, *findere*)
fil(o_1-) (-filic, -filie) „a iubi" (gr. φιλο-, φιλεῖν „a iubi", φίλος „prieten")
fili- „fir" (lat. *filum*)
filo$_2$- „frunză" (gr. φυλλο-, φύλλον)
fito- „plantă" (gr. φυτο-, φυτόν)
fizio- (-fizie) „natură, înfățișare caracteristică, funcțiunile organismului" (gr. φύσις)
flebo- „vînă" (gr. φλεβο-, φλέψ)
flori- (-flor) „floare" (lat. *flos*, *floris*)
fluo- „fluid" (lat. *fluere* „a curge")
-fob „care urăște, are oroare, respinge, căruia îi este frică de ..." (gr. φόβος „frică")
fon(o-) (-fonic, -fonie) „sunet, voce" (gr. φων(ο)-, φωνή)
-for „care duce, care poartă" (gr. -φορος)
foramini- „gaură, orificiu" (lat. *foramen*, *-inis*)
-form „formă, aspect" (lat. *forma*)
fosfo- „fosfor" (gr. φωσφόρος, lat. *phosphorus* „purtător de lumină", „luceafărul de dimineață")
foto-, *fos-* „lumină", „fotografie, fotografic" (gr. φωσ-, φῶς, φωτός „lumină")
fratri- „frate" (lat. *fratri-*, *frater*)
frazeo- „frază" (gr. φράσις „vorbire, limbaj")
freno- (-frenie) „minte, inteligență" (gr. φρενο-, φρήν)
frigo-, *frigori-* „frig" (lat. *frigori-*, *frigus*)
frugi- „fructe, roade" (lat. *frux*, *frugis*)
ftizio- „tuberculoză" (gr. φθισι-, φθίσις „decădere, distrugere, pierdere")
-ftong „sunet" (gr. φθόγγος)
-fug „care fuge, care alungă, respinge" (lat. *-fugus*, *fugere* „a fugi")
fulmi- „care se aprinde, care explodează" (lat. *fulmen* „fulger, lumină")

fumi- „fum” (lat. *fumi-*, *fumus*)
fun- „funie” (lat. *funis*)
fungi- „ciupercă” (lat. *fungus*)

gala-, *galacto-* „lapte” (gr. γαλακτο-, γάλα)
gamo-, *-gam* *(-gamie)* „căsătorie, unire” (gr. γαμο-, γάμος)
gan(o)- „strălucitor” (gr. γάνος „strălucire”)
gastr(o)-, *gastero-* „stomac” (gr. γαστήρ, γαστρός)
-gen, *geno-*, *genea-*, *genezio-* *(-genie)* „care produce, care ia naştere”, „specie, gen, fel”, „familie, neam” (gr. -γενης, -γενεῖα, γένος „naştere, origine”, „specie, gen”, „familie, generaţie, neam”, γένεσις „naştere”)
genito- „genital” (lat. *genitalis*)
genu- „genunchi” (lat. *genu*)
geo- „pămîntul, globul terestru” (gr. γεω-, γῆ)
germi- „germen” (lat. *germen*)
geronto-, *ger-* „bătrîn, bătrîneţe” (gr. γηρο-, γεροντο-, γέρων „bătrîn”)
gimno- „deschis, descoperit, gol” (gr. γυμνο-, γυμνός)
gin, *gineco-* „femeie” (gr. γυναικο-, γυνή)
gir(o-) „cerc, rotire, rotativ” (gr. γυρο-, γῦρος „cerc”)
glacio- „gheaţă” (lat. *glacies*)
glic(o)-, *gluc(o)-*, *glicoz-*, *glucoz-* „dulce”, „glucoză” (gr. γλυκο-, γλυκύς „dulce”)
glipto-, *-glif* „gravat, cizelat”, „tocit, ros” (gr. γλύφειν „a grava, a cizela, a sculpta”, γλύπτω)
glos(o)-, *glot(o-)* „limbă” (gr. γλωσσο-, γλῶσσα, γλῶττα)
gnomo- „cugetare, maximă” (gr. γνωμο-, γνώμη)
gnoseo- „cunoaştere”, „ştiinţă” (gr. γνῶσις)
-gog v. *-agog*
gonio-, *gono*$_1$*-*, *-gon*$_1$ „unghi” (gr. γωνιο-, γωνία)
gono$_2$*-*, *-gon*$_2$ *(-gonie)* „naştere, origine”, „sămînţă”, „generaţie” (gr. γονο-, γόνος, γονή)
-grad „a merge” (lat. *-gradus*, *gradi*)
grafo-, *-graf* „scriere”, „care scrie, înregistrează” (gr. γραφο-, γράφειν)
gramo- *(-gramă)* „scriere, înregistrare” (gr. γραμμο-, γράμμα)
grando-, *-i-* „măreţie”, „importanţă”, „emfatic, bombastic” (lat. *grandi-*, *grandis* „mare”, „pompos”)
gravi- „greutate” (lat. *grauis* „greu”)
-grif „enigmă” (gr. γρῖφος)

hagio- „sfînt” (gr. ἅγιος)
halo- „sare” (gr. ἅλς, ἁλός)
hect(o)-, *hecaton-* „o sută” (gr. ἑκατόν)
helio- „soare, lumină” (gr. ἡλιο-, ἥλιος)
hem(o)-, *hemat(o, i)-* *(-emie)* „sînge, hematii, hemoglobină” (gr. αἱματο-, αἷμα „sînge”)
hemer(o)- „zi” (gr. ἡμερο-, ἡμέρα)

hemi-, *emi-* „jumătate" (gr. ἡμι-)
hepato- „ficat" (gr. ἡπατο-, ἧπαρ)
hept(a)- „şapte" (gr. ἑπτά)
heter(o)-, *eter(o)-* „alt, diferit" (gr. ἑτερο-, ἕτερος)
hex(a)- „şase" (gr. ἑξα-, ἕξ)
hidr(o)-, *hid-*, *hidat-* „apă" (gr. ὑδρο-, ὕδωρ, ὕδατος)
hiero-, *ier-* „sfînt" (gr. ἱερο-, ἱερός)
higro- „umiditate" (gr. ὑγρο-, ὑγρός „umed")
hilo- „materie" (gr. ὕλη)
hipn(o)- „somn" (gr. ὑπνο-, ὕπνος)
hip(o)- „cal" (gr. ἱππο-, ἵππος)
hipso- „înălţime" (gr. ὑψο-, ὕψος)
histo- „ţesut" (gr. ἱστο-, ἱστός)
hodo- v. *odo-*
holo-, *olo-* „întreg" (gr. ὁλο-, ὅλος)
homeo- „de acelaşi fel, asemănător" (gr. ὁμοιο-, ὅμοιος)
homo- v. omo_1-
hoplo- „armă" (gr. ὁπλο-, ὅπλον)
hormono- „hormon" (gr. ὁρμᾶν „a pune în mişcare, a se azvîrli")
horti- „grădină" (lat. *horti-*, *hortus*)
-hton „pămînt, ţară" (gr. χθών)

iatr(o)-, *-iatru (-iatrie)* „medic", „tratament" (gr. ἰατρο-, ἰατρός „medic")
icono- „icoană, imagine" (gr. εἰκονο-, εἰκών)
-id „cu formă de" (gr. εἶδος „aspect, formă")
ideo- „idee" (gr. ἰδέα „idee")
idio- „propriu, specific" (gr. ἴδιος)
idolo- „idol" (gr. εἰδωλο-, εἴδωλον)
ier- v. *hiero-*
igni- „foc" (lat. *igni-*, *ignis*)
ihti(o)- „peşte" (gr. ἰχθυ-, ἰχθύς)
insecti- „insectă" (lat. *insectum*)
istorio- „istorie" (gr. ἱστορία, lat. *historia*)
izo-, *iso-* „egal, la fel" (gr. ἰσο-, ἴσος)

keno- v. $ceno_2$-
kilo- „o mie" (gr. χίλιοι)

-lab „care ia" (gr. -λαβος, λαμβάνειν)
labio- „buze" (lat. *labium*)
lacto-, *-i-* „lapte" (lat. *lac*, *lactis*)
lag(o)- „iepure" (gr. λαγώς)
lalo- *(-lalie)* „vorbire" (gr. λαλο-, λαλεῖν)
lameli- „lamelă" (lat. *lamella*)
lan(i)- „lînă" (lat. *lani-*, *lana*)
laparo- „abdomen" (gr. λαπάρα)
laring(o)- „laringe" (gr. λάρυγξ, λάρυγγος)

-latru (*-latrie*) „care se închină" (gr. λατρεύειν „a servi")
legumi- „legumă" (lat. *legumen*)
-lemă „alternativă" (gr. λῆμμα „ceea ce se acceptă, premisă")
lepido- „solz" (gr. λεπιδο-, λεπίς)
lepto- (*-leptic*) „mic, subţire" (gr. λεπτο-, λεπτός)
leuc(o)- „alb, decolorat", „leucocită" (gr. λευκο-, λευκός „alb")
levo- „stînga" (lat. *laeuus*)
lexico- „lexic", „dicţionar" (gr. λέξις „cuvînt", λεξικόν (βιβλίον) „culegere de cuvinte")
ligno- (*-lignos*) „lemn" (lat. *lignum*)
limf(o)- „limfă, limfatic" (lat. *lympha* „apă")
limni-, *-o-* „apă, lac" (gr. λίμνη)
lingvi-, *-lingv* „limbă" (lat. *lingua*)
lin(*o*$_2$)- „in" (lat. *lini-*, *linum*)
lino$_1$-, *linio-* (*-liniu*) „rînd, linie" (lat. *linea*)
lip(*o*$_1$)- „grăsime" (gr. λιπο-, λίπος)
lipo$_2$- „lipsă, părăsire" (gr. λειπ-, λείπειν)
lit(o-) „piatră", „rocă" (gr. λιθο-, λίθος „piatră")
lizi- „disociere, dizolvare, disoluţie" (gr. λύσις)
-loc (*-locvent*, *-locvenţă*) „care vorbeşte", „convorbire" (lat. *loqui*)
loco- „loc", „locomotivă" (lat. *locus* „loc")
log(o-) (*-logie*) „cuvînt, vorbire", „principiu", „raţiune", „raport, proporţie", „care studiază" (gr. λογο-, λόγος)
lomb(o)- „şale" (lat. *lumbus*)
longi-, *-e-* „lung" (lat. *longi-*, *longus*)

macro- (*-macru*) „mare" (gr. μακρο-, μακρός)
magneto- „magnet, magnetic, magnetism" (gr. μάγνης, μάγνητος „(piatră) de Magnezia, o piatră strălucitoare ca argintul")
-mahie „luptă" (gr. -μαχια, μάχη)
mal- „rău" (lat. *malus*)
malaco- „moale", „moluscă" (gr. μαλακο-, μαλακός „moale")
man$_1$*(i-)*, *manu-* „mînă" (lat. *manu-*, *-i-*, *manus*)
-man$_2$ „pasionat" (gr. -μανης, μανία „furie, nebunie")
-man$_3$, *-men* „om, bărbat" (engl. *man*)
mano- „densitate" (gr. μανός „subţire, rar")
-mant (*-manţie*, *-mancie*) „ghicitor" (gr. μάντις)
masto- „piept, mamelă" (gr. μαστο-, μαστός)
matri- „mamă" (lat. *matri-*, *mater*)
maxi- „foarte mare" (lat. *maximus*)
mecano- „mecanic" (gr. μηχανο-, μηχανή „maşină")
medico- „medicină, medical" (lat. *medicus* „medic, medical")
meg(a)-, *megal(o)-*, (*-megalie*) „foarte mare", „creştere", „un milion" (gr. μεγα-, μεγαλο-, μέγας „mare")
melan(o-) „negru" (gr. μελανο-, μέλας)
mel(i-) „miere" (gr. μέλι, lat. *mel*)
melo- „muzică" (gr. μελο-, μέλος „melodie, cîntec")

meningo- „meninge" (gr. μῆνιγξ, μήνιγγος)
meno- „lunar" (gr. μηνο-, μήν „lună")
-mer „parte" (gr. μέρος)
merceo- „marfă" (lat. *merx*, *mercis*)
-mestru „lună" (lat. *-mestris*)
metalo-, *-i-* „metal" (lat. *metallum*)
meteoro- „fenomen atmosferic" (gr. μετεωρο-, μετέωρον)
metodo- „metodă" (gr. μέθοδος)
metro$_1$-, *-metru (-metrie)* „măsură, măsurător", „picior de vers, vers" (gr. μετρο-, μέτρον „măsură")
metro$_2$- „uter" (gr. μητρο-, μήτρα)
mez(o)- „de mijloc, mijlociu" (gr. μεσο-, μέσος „mijloc")
mi(o$_1$*)-* „muşchi, muscular" (gr. μῦς „muşchi")
mio$_2$- „mai puţin" (gr. μειο-, μείων)
mico-, *miceto- (-micete, -micină)* „ciupercă" (gr. μύκης)
micr(o)- (-micrie) „mic, microscopic", „a milioana parte" (gr. μικρο-, μικρός „mic")
mili- „a mia parte" (lat. *milli-*, *mille* „o mie")
mimo- „mim" (gr. μιμο-, μῖμος)
mini- „foarte mic" (lat. *minimus*, it. *miniatura* „miniatură")
miria- „foarte numeros, zece mii" (gr. μυρίος „foarte numeros", μυριάς „zece mii")
mis(o)-, *miz-* „ură, care urăşte" (gr. μισο-, μισεῖν „a urî")
mito$_1$- „filament" (gr. μίτος)
mito$_2$- „mit", minciună" (gr. μυθο-, μῦθος „mit")
mix(o)- „mucozitate" (gr. μύξα)
mnemo- „memorie" (gr. μνημο-, μνήμη)
mon(o)- „unul singur, unic" (gr. μονο-, μόνος)
morfo-, *-morf* „formă" (gr. μορφο-, μορφή)
moto- (-motivă) „cu motor, mecanizat", „motocicletă" (lat. tema *mot-*, *mouere* „a mişca")
multi- „mult" (lat. *multi-*, *multus*)
muzeo- „muzeu" (gr. μουσεῖον, lat. *museum*)
muzico- „muzică" (gr. μουσική, lat. *musica*)

nano- „a miliarda parte" (gr. νᾶνος „pitic")
nau- „corabie" (gr. ναυ-, ναῦς, lat. *nauis*)
-naut „cel care conduce (sau călătoreşte cu) un vehicul plutitor" (lat. *nauta*, gr. ναύτης „marinar")
nav(i, o)- „navă" (lat. *nauis*)
necro- „mort, cadavru" (gr. νεκρο-, νεκρός)
nefr(o)- „rinichi" (gr. νεφρός)
neo- „nou" (gr. νεο-, νέος)
neur(o)-, *neurono-*, *nevr(o)-* „nerv, nervos", „nervură" (gr. νευρο-, νεῦρον „nerv")
nicta-, *nictal-* „noapte, nocturn" (gr. νύξ, νυκτός „noapte", νυκταλός „nocturn")

nitro- „azot, azotic" (lat. *nitrum*, gr. νιτρο-, νίτρον)
nom$_1$*(o-) (-nomic, -nomie)* „lege" (gr. νομο-, νόμος)
-nom$_2$ „diviziune" (gr. νομός)
noo- „spirit, intelect" (gr. νοο-, νόος)
noso-, *nozo-* „boală" (gr. νοσο-, νόσος)
novo- „nou" (lat. *nouus*)

oceano- „ocean" (lat. *oceanus*, gr. ὠκεανο-, ὠκεανός)
octo-, *octa-* „opt, de opt ori" (lat. *octo*, gr. ὀκτα-, ὀκτω-, ὀκτώ)
od(o-), *hodo- (-odă)* „drum", „circuit" (gr. ὁδο-, ὁδός „drum")
-odie „cîntec, melodie" (gr. ᾠδή)
odont(o-). (-odon) „dinte" (gr. ὀδοντο-, ὀδούς)
oeno- v. *eno-*
ofio- „şarpe" (gr. ὄφις)
oftalmo- „ochi, vedere" (gr. ὀφθαλμο-, ὀφθαλμός)
-oic v. *eco*$_2$*-*
-ole(o, i)-, *-ol (-olină)* „ulei" (lat. *oleum*)
olig(o)- „puţin" (gr. ὀλιγο-, ὀλίγος)
olo- v. *holo-*
omni- „tot" (lat. *omni-*, *omnis*)
omo$_1$*-*, *homo-* „acelaşi" (gr. ὁμο-, ὅμοιος)
omo$_2$*-* „crud" (gr. ὠμο-, ὠμός)
omo$_3$*-* „umăr" (gr. ὠμο-, ὦμος)
onco- „tumoare" (gr. ὀγκο-, ὄγκος „grosimea unui corp, volum")
onomato-, *onomasio-*, *-onim (-onimie)* „nume" (gr. ὀνοματο-, ὀνομασία, -ονυμος, ὄνομα)
onto- „fiinţă" (gr. ὄν, ὄντος)
oo- „ou" (gr. ᾠο-, ᾠόν)
-op (-opie, -opsie) „ochi, vedere" (gr. -ωψ, -ωψια, ὤψ)
opio- „opiu" (gr. ὄπιον)
opto- „vedere" (gr. ὀπτός)
-orama, *-rama* „spectacol" (gr. ὅραμα)
organo- „organ, organism" (gr. ὀργανο-, ὄργανον)
ornito- „pasăre" (gr. ὀρνιθο-, ὄρνις)
oro$_1$*-* „munte" (gr. ὀρο-, ὄρος)
oro$_2$*-* „gură" (lat. *os*, *oris*)
orto- „drept, adevărat, corect" (gr. ὀρθο-, ὀρθός)
oscilo- „oscilaţie" (lat. *oscillare* „a se legăna")
osmo$_1$*-* „miros" (gr. ὀσμή)
osmo$_2$*-* „impuls", „presiune osmotică" (gr. ὠσμός „împingere, impuls")
oste(o)- „os" (gr. ὀστεο-, ὀστέον)
ostrei- „stridie" (lat. *ostrea*, gr. ὄστρεον)
ot(o-) „ureche" (gr. ὠτο-, οὖς)
ov(i, o)- „ou" (lat. *oui-*, *ouum*)
oxi-, *-o-*, *oxido-* „ascuţit, muşcător", „oxigen, oxid" (gr. ὀξυ-, ὀξύς „ascuţit", „muşcător")

pahi-, *pachi-* „gros, grosime, îngroșare" (gr. παχυ-, παχύς „gros")
pale(o)- „vechi, preistoric" (gr. παλαιο-, παλαιός „vechi")
palin-, *palim-* „din nou, iarăși" (gr. παλιν-, πάλιν)
palmi- „palmă" (lat. *palmi-*, *palma*)
pan-, *panto-*, *pasi-* „tot, întreg", „universal" (gr. παν-, παντο-, πᾶς)
papiro- „papirus" (gr. παπυρο-, πάπυρος)
-par „care naște" (lat. *parere* „a da naștere, a produce")
paraziti-, *-o-* „parazit" (lat. *parasitus*, gr. παράσιτος)
paremio- „proverb" (gr. παροιμία)
pari- „egal" (lat. *par*)
parteno- „fecioară" (gr. παρθενο-, παρθένος)
pat(o-) (-patie) „boală" (gr. παθο-, πάθος)
patri, *-o-* „părinte" (lat. *patri-*, *pater*, gr. πατήρ, πατρός)
ped_1(o-), *pedio-* „copil" (gr. παιδο-, παῖς)
-ped_2, *pedi-* „picior" (lat. *pes*, *pedis*)
ped_3(o)- „teren, sol" (gr. πέδον)
-pedie (-ped_4) „educație" (gr. -παιδεια, παιδεία)
-pee „facere" (gr. ποιεῖν)
-penie „lipsă" (gr. πενία)
pent(a)- „cinci" (gr. πεντα-, πέντε)
-pepsie (-peptic) „digestie" (gr. πέσσειν, πέψειν)
-pet (-petal) „atras" (lat. *petere* „a cere")
petri-, *-o-* „piatră" (lat. *petra*, gr. πετρο-, πέτρα)
picno- „dens, strîns" (gr. πυκνο-, πυκνός)
pico- „de un bilion de ori mai mic" (it. *piccolo* „mic")
picto- „pictat" (lat. *picto-*, *pictus*)
piezo- „presiune, comprimare" (gr. πιέζειν „a strînge")
pinati- „crestat, penat" (lat. *pinnatus*)
pi(o)- „puroi" (gr. πυο-, πύον)
pir(o)- „foc, căldură", „de culoarea focului" (gr. πυρο-, πῦρ „foc")
pisci- „pește" (lat. *piscis*)
piso- „mazăre" (gr. πίσος)
pitec „maimuță" (gr. πιθηκ-, πίθηκος)
plani, *-o-* „suprafață netedă" (lat. *plani-*, *planus*)
-plan „care plutește" (fr. *planer*)
plasmo-, *-plasm* „plasmă" (gr. πλάσμα „lucru modelat")
plasto-, *-i-*, *-plast (-plastie, -plazie)* „modelat, format", „contrafăcut" (gr. πλαστο-, πλαστός)
plebi- „mulțime, vulg" (lat. *plebi-*, *plebs*)
-plegie (-plegic) „paralizie" (gr. πλήσσειν „a lovi")
pleni- „plin" (lat. *plenus*)
pleuro- „pleură" (gr. πλευρο-, πλευρά, πλευρόν „latură, coastă")
plexi-, *-plex* „care se îndoaie" (lat. *plexus*, part. de la *plectere* „a se îndoi")
-plica „a îndoi" (lat. *plicare*)
pluri- „mai mulți" (lat. *pluri-*, *plus*)
pluto- „bogăție, bogat" (gr. πλουτο-, πλοῦτος „bogăție")
pluvio- (-pluviu) „ploaie" (lat. *pluuia*)

pneumo-, *pneumato-* *(-pnee)* „aer, gaze, respirație", „plămîn, pulmonar", „pneumonie" (gr. πνευμο-, πνευματο-, πνεῦμα „aer, respirație")
podo-, *-pod*, *-pus* „picior" (gr. πούς, ποδός)
-poieză „formare" (gr. ποιεῖν)
-pol „dreptul de a vinde" (gr. πωλεῖν „a vinde")
polari- „polarizare" (lat. *polus*, gr. πόλος „pol")
-polă „oraș" (gr. πόλις)
poli- „mai mult" (gr. πολυ-, πολύς)
pomi-, *-o-* „pom fructifer", (lat. *pomi-*, *pomus*)
porno- „prostituată" (gr. πορνο-, πόρνη)
port- „poartă, ține" (fr. *porter* „a purta")
poso- „doză" (gr. πόσος „cît de mult")
pravo- „drept" (v.sl. *pravo-*, *pravĭ*)
presti- „repede, iute" (it. *presto*, lat. *praestus*)
primi-, *-o-* „întîi" (lat. *primi-*, *primus*)
proli- „copil" (lat. *proles*)
prot(o)- „primul, primar" (gr. πρωτο-, πρῶτος)
pseud(o)- „fals" (gr. ψευδο-, ψευδής)
psih(o)- *(-psihie)* „psihic" (gr. ψυχο-, ψυχή „suflet")
pter(o-) „aripă" (gr. πτερο-, πτερόν)
puer(i)- „copil" (lat. *puer*)
pulso-, *-i-* „propulsie" (lat. *pulsus*)
-pus v. *pod*

quadri- v. *cvadri-*
quasi- v. *cvasi-*

radici- „rădăcină" (lat. *radix*, *radicis*)
radio- „raze, unde", „radiație, radioactiv, radioactivitate" (lat. *radius* „rază")
-ragie *(-ragic)* „fisură", „curgere" (gr. ῥαγή)
rahi- „șira spinării" (gr. ῥαχι-, ῥάχις)
-rama v. *-orama*
rect(i)- „drept" (lat. *recti-*, *rectus*)
-ree *(-roid)* „scurgere" (gr. ῥοία „cursul unei ape")
reflexo- „reflex" (lat. *reflexus*, part. de la *reflectere* „a întoarce, a îndoi")
-remă „vîslă" (lat. *remus*)
reo- „curent" (gr. ῥέος)
reticulo- „rețea" (lat. *reticulum*)
rin(o)- „nas" (gr. ῥινο-, ῥίς)
rombo- „romb" (gr. ῥομβο-, ῥόμβος)
roti-, *-o-*, *rota-* „roată", „rotitor", „rotativă" (lat. *rota* „roată")

salti- „săritură" (lat. *saltus*)
salv- „care salvează" (lat. *saluare*)
sapro- „putrezire" (gr. σαπρο-, σαπρός „putred")

sarco-, *sar-* „carne" (gr. σαρκο-, σάρξ)
-saur v. *-zaur*
scaf „barcă" (gr. σκάφη)
scato- „excremente" (gr. σκατο-, σκώρ)
sceno- „scenă" (lat. *scena*, gr. σκηνο-, σκηνή)
schizo- „împărțit" (gr. σχιζο-, σχίζειν „a despica, a sparge")
scizi- „împărțire, separare" (lat. *scissus*, part. de la *scindere*)
sclero- „dur, duritate", „sclerozare" (gr. σκληρο-, σκληρός „tare, aspru")
-scop (-scopic, -scopie) „care privește, care examinează" (gr. σκοπεῖν)
scribo-, *script(o-) (-scripție)* „scris" (lat. *-scriptus*, part. de la *scribere*)
seismo-, *sismo-* „cutremur", „vibrație" (gr. σεισμός)
seleno- „lună" (gr. σεληνο-, σελήνη)
semasio- (-semie) „semnificație, sens" (gr. σημασία)
semi- „(pe) jumătate" (lat. *semi-*)
semio- „semn" (gr. σημειο-, σημεῖον)
serici- „mătase" (lat. *sericum*)
sero- „ser" (lat. *serum* „zer")
servo- „auxiliar" (lat. *seruus* „sclav")
sfer(o)- „glob" (gr. σφαιρο-, σφαῖρα)
sfeti- v. *sveti-*
sfigmo- „puls" (gr. σφυγμός)
sider(o₁)- „fier" (gr. σίδηρος)
sidero₂- „stea" (lat. *sidero-*, *sidus*)
sigilo- „sigiliu" (lat. *sigillum*)
-silab „silabă" (lat. *syllaba*, gr. συλλαβή)
silvi-, *-o-* „pădure" (lat. *silua*)
simil(i-) „asemănător" (lat. *similis*)
sito- „aliment" (gr. σῖτο-, σῖτος)
socio- „societate" (lat. *socius* „tovarăș, asociat")
-sof v. *-zof*
-sofie v. *-zofie*
sol₁(i)- „singur" (lat. *solus*)
sol₂- „soare" (lat. *sol*)
somato-, *-som*, *-zom* „corp" (gr. σωματο-, σῶμα)
spasmo- „contracție, spasm" (gr. σπασμός)
spectro- „spectru" (lat. *spectrum*)
speo-, *speleo-* „peșteră" (gr. σπέος, σπήλαιον)
spermato-, *-sperm* „sămînță", „spermă" (gr. σπέρμα, σπέρματος)
spici- „spic" (lat. *spicus*)
spiro₁-, *spirali-*, „spirală" (gr. σπειρο-, σπεῖρα, lat. *spira*)
spiro₂- „respirație" (lat. *spirare* „a respira")
splen(o)- „splină" (lat. *splen*, gr. σπληνο-, σπλήν)
sporo-, *-i-* „spori" (gr. σπορο-, σπόρος „sămînță")
stadi- „distanță" (gr. στάδιον „măsură de lungime")
stafilo- „ciorchine de strugure" (gr. σταφυλο-, σταφυλή)

-stat, stato- (-stazie) „care stă, static", „care oprește" (gr. στατός)
stego- (-stegie) „acoperiș" (gr. στεγο-, στέγειν „a acoperi")
steno- „strîmt", „stenografic" (gr. στενο-, στενός)
stereo- „solid", „în relief", „în spațiu" (gr. στερεο-, στερεός „solid")
steto- „piept" (gr. στῆθος)
stilo- „coloană", „vargă" (gr. στυλο-, στῦλος, lat. *stilus*)
stoichio- „element" (gr. στοιχειο-, στοιχεῖον)
stomato-, stom (-stomie) „gură" (gr. στομ(α)-, στόμα, στόματος)
strabo- „strabism" (gr. στραβός „sașiu")
strati-, -o- „strat", „stratosferă" (lat. *stratum*)
strepto- „răsucit", „streptococ" (gr. στρεπτο-, στρεπτός „răsucit")
strobo- „întoarcere" (gr. στρόβος)
-strof „care răstoarnă, întoarce" (gr. στρωφεῖν „a răsturna, a întoarce")
-sulc „crestat" (lat. *sulcare* „a brăzda")
sveti-, sfeti- „sfînt" (bg. *свети-, свет*)

taheo-, tahi- „rapid, accelerat", „turație" (gr. ταχυ-, ταχύς „rapid")
-taf „mormînt" (gr. τάφος)
talaso- „mare" (gr. θαλασσο-, θάλασσα)
tanato- „moarte" (gr. θανατο-, θάνατος)
taumat- „minune" (gr. θαυματ(ο)-, θαῦμα)
tauto- „același" (gr. ταὐτο-, ταὐτό)
taxi-, -o- (-taxie) „ordine", „trupă" (gr. τάξις)
teatro- „teatru" (gr. θεατρο-, θέατρον)
-tecă „dulap, cutie", „colecție" (gr. θήκη „dulap, cutie")
-ectic (-texie) „care topește" (gr. τήκειν „a topi")
-ehno-, -i- (-tehnie) „meserie", „tehnic, tehnică" (gr. τεχνο-, τέχνη „artă, meserie")
tel(e)- „departe, la distanță", „televiziune, televizor" (gr. τηλε-, τῆλε „departe")
teleo- „scop" (gr. τελεο-, τέλεος)
teo- „zeu, divinitate" (gr. θεο-, θεός)
terato- „monstru" (gr. τερατο-, τεράς)
terio-, tero- (-teriu) „fiară" (gr. θηρίον)
term(o-, -i-) (-termie) „căldură, temperatură, termic" (gr. θερμο-, θερμός „cald", θέρμη „căldură")
termino- „termen" (lat. *terminus*)
tesmo- „lege" (gr. θεσμο-, θεσμός)
tetr(a)- „patru", „de patru ori" (gr. τετρα-, τέτταρες, τέτταρα „patru")
timo- „apreciere; rang" (gr. τιμο-, τιμή)
tip(o-) (-tipie) „caracter", „care culege, imprimă", „tipar", „tipografic" (gr. τυπο-, τύπτειν „a lovi, a apăsa", τύπος „semn (imprimat printr-o lovitură), caracter")
tir(o)-, tireo- „scut", „tiroidă" (gr. θυρεός „scut")
tomie (-tom) „tăiere" (gr. τομή)

tono- *(-tonie)* „înălţime", „tensiune" (gr. τόνος)
top(o-) „loc" (gr. τοπο-, τόπος)
toraco- „torace" (gr. θωρακο-, θώραξ)
toxico- *tox(o, i)-* *(-toxie)* „otravă", „toxină" (gr. τοξικόν)
tragi- „tragic" (lat. *tragicus*, gr. τραγικός)
traheo- „trahee" (gr. τραχεῖα ἀρτηρία „traheea arteră")
trapezo- „trapez" (gr. τραπέζιον)
traumato- „leziune, rană" (gr. τραῦμα, τραύματος)
treti- „al treilea" (v.sl. *tretii*)
tri- „trei" (gr. τρι-, τρεῖς, lat. *tri-*, *tres*)
trico₁-, *triho₁-*, „păr" (gr. τριχο-, τρίξ)
trico₂-, *triho₂-* „în trei" (gr. τρίχα, τριχῆ)
trombo- „cheag de sînge" (gr. θρομβο-, θρόμβος)
-tron „în legătură cu particulele elementare", „instalaţie" (finala cuvîntului gr. ἤλεκτρον „ambră galbenă, chihlimbar")
tropo-, *-trop* *(-tropic*, *-tropie)* „care se schimbă, care se învîrteşte", „întoarcere", „trop" (gr. τροπο-, τρόπος „direcţie", „trop")
turbo- „turbină" (lat. *turbo* „vîrtej, vînt puternic")

umbeli- „umbelă" (lat. *umbella* „umbrelă")
umidi-, *-o-* „umiditate" (lat. *humidus* „umed")
uni- „unul singur" (lat. *uni-*, *unus*)
-ur „coadă" (gr. οὐρά)
ur(o)-, *ureo-* *(-urie)* „urină" (gr. οὐρο-, οὖρον)
urano- „cer" (gr. οὐρανο-, οὐρανός)
uretro- „uretră" (gr. οὐρήθρα)
-urg *(-urgie)* „care lucrează, care face" (gr. ἔργον „acţiune, lucru", precedat de vocala de legătură)
uzu- „uz, folosire" (lat. *usus*)

vaccino- „vaccin" (lat. *uaccinus* „de la vacă")
-vala *(-valaţie*, *-valent)* „a valora" (lat. *ualere*)
vaso- „vas sanguin" (lat. *uas* „vas")
vel(i)- „mare" (v.sl. *velŭ*, *velij*)
veloci- „repede", „bicicletă" (lat. *uelox*, *uelocis* „repede")
venero- „boală venerică" (lat. *Venus*, *Veneris*)
vermi- „vierme" (lat. *uermis*)
vero- „adevăr, adevărat" (lat. *uerus*)
vice- „în loc de, locţiitor, adjunct" (lat. *uice-*, *uicis*, ablativul lui **uix* „schimbare, întoarcere; înlocuire")
video- „vedere, vizual" (lat. *uidere* „a vedea")
viti- „viţă-de-vie" (lat. *uiti-*, *uitis*)
vivi-, *-viv* „viu, care trăieşte" (lat. *uiui-*, *uiuus*)
voci-, *-voc* „voce, cuvînt" (lat. *uoci-*, *uox*)
-vor „mîncător" (lat. *uorare* „a mînca")

xant(o)-, *(-xantină)* „galben" (gr. ξαντο-, ξανθός)
xen(o)- „străin" (gr. ξενο-, ξένος)
xer(o)- „uscat, uscăciune" (gr. ξηρο-, ξηρός „uscat")
xilo- „lemn" (gr. ξυλο-, ξύλον)

zahari-, *-o-* „zahăr" (lat. *saccharum*, gr. σάκχαρ)
-zaur, *-saur* „reptilă, șopîrlă" (gr. σαῦρος)
zimo-, *-zimă* „ferment, fermentație" (gr. ζύμη)
zo(o)-, *-zoar (-zoic, -zoism, -zoist)* „animal" (gr. ζωο-, ζῷον)
-zof, *-sof (-zofie, -sofie)* „înțelept" (gr. σοφός)
-zom v. *-som*

LISTA ABREVIERILOR

A. = acuzativ
adj. = adjectiv
arom. = aromân
astron. = astronomie
bg. = bulgar
bot. = botanică
cat. = catalan
D. = dativ
engad. = engadin
engl. = englez
entom. = entomologie
expr. = expresie
f. = feminin
fr. = franceză
G. = genitiv
geogr. = geografie
germ. = german
gr. = grecesc
iht. = ihtiologie
ir. = istroromân
it. = italienesc
înv. = învechit
lat. = latinesc
lat. eclez. = latinesc ecleziastic
m. = masculin
magh. = maghiar
med. = medicină
megl. = meglenoromân
min. = mineralogie
mit. = mitologie
N. = nominativ
n. = neutru
ngr. = neogrec
ornit. = ornitologie
part. = participiu
pers. = persoană
pl. = plural
pop. = popular
port. = portughez
prep. = prepoziţie
prov. = provensal
rom. = românesc
rus. = rusesc
scr. = sîrbo-croat
sg. = singular
sl. = slav
sp. = spaniol
subst. = substantiv
suf. = sufix
tc. = turcesc
tehn. = tehnică
urb. = urbanistică
V. = vocativ.
v. (+ nume de limbă) = vechi
v. = vezi

BIBLIOGRAFIE

SIGLELE LUCRĂRILOR CITATE

ALECSANDRI, P. I — III — VASILE ALECSANDRI, *Opere complete. Poesii.* Volumul I: *Doine şi lăcrimioare*; volumul II: *Mărgăritărele*; volumul III: *Pasteluri şi legende.* Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1875.

ALECSANDRI, T. I — IV — VASILE ALECSANDRI, *Opere complete.* Partea întiia: *Teatru.* Volumul I: *Canţonete comice, scenele şi operele*; volumul II: *Vodeviluri*; volumul III: *Comedii*; volumul IV: *Drame.* Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1875.

ALEXI, W. — THEOCHAR ALEXI, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch.* Zweite verbesserte und vervollständigte Auflage. Verlag von H. Zeidner. Kronstadt (Brasso), 1906.

ALEXICI, L. P. — Dr. G. ALEXICI, *Texte din literatura poporană română,* adunate de ... Tomul I: *Poesia tradiţională.* Editura autorului. Budapesta, 1899.

ANON. CAR. — *Anonymus Caransebesiensis,* în ,,Revista Tinerimea română'', publicaţiune a Societăţii literare cu acelaşi nume sub direcţiunea lui Gregorie G. Tocilescu. Noua serie. Volumul I, p. 326 — 380. Tipografia ,,Corpului didactic'' C. Ispasescu & G. Bratanescu. Bucureşti, 1898.

AR — *Albina românească.* Gazetă politico-literală. Tipografia Albinei. Ieşi, 1829 — 1850.

ARGHEZI, B. — TUDOR ARGHEZI, *Cu bastonul prin Bucureşti.* Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1961.

ARGHEZI, V. — TUDOR ARGHEZI, *Versuri.* Ediţie definitivă îngrijită de autor Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1936.

ASACHI, S. L. I — II — GH. ASACHI, *Scrieri literare.* [Vol. I — II.] Ediţie îngrijită, cu prefaţă, note şi glosar de N. A. Ursu. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti, 1957].

B — *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate,* care s-au tălmăcit dupre limba elinească, spre înţeleagerea limbii rumâneşti cu porunca prea bunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban Cantacuzino Basarab Voievod şi cu îndeminarea dumnealui Constantin Brîncoveanul marele logofăt ... Tipăritu-s-au ... în scaunul mitropoliei Bucureştilor ... la anul 1688.

BADER, C. N. — FRANÇOISE BADER, *La formation des composés nominaux du latin.* Annales littéraires de l'Université de Besançon. Vol. 46. Les belles lettres. Paris, 1962.

BARCIANU, D. — SAB. POP-BARCIANU, *Dicționar român-german și german-român.* Partea I-a : *Română-germană.* Ediția a treia. Revidat și complectat de dr. P. Barcianu. W. Krafft. Sibii, 1900.

BARCIANU, V. — SAB. POP-BARCIANU, *Vocabulari roman-nemțesc . . .* Tipariul și editura lui Teodoru Steinhausen. Sibii, 1868.

BARONZI, L. — GEORGE BARONZI, *Opere complecte.* Vol. I : *Limba română și tradițiunile ei.* G. N. Nebunely și fii. Galați, 1872.

BĂCESCU, P. — DR. MIHAI BĂCESCU, *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român.* Studiu etnozoologic, zoogeografic și bioeconomic de . . . Imprimeria națională. București, 1947.

BĂCESCU, PĂS. — MIHAI C. BĂCESCU, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român.* Editura Academiei. [București, 1961.]

BĂLCESCU, M. V. — NICOLAIE BĂLCESCU, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul,* urmată de scrieri diverse de . . . Publicate de pre decisiunea Societății Academice Române și însoțite cu o precuventare și note de A. I. Odobescu. Tipografia Societăței Academice Române. București, 1878.

BĂRAC, T. — I. BĂRAC, *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Til Buhoglindă, cele de rîs și minunate la cetire, spre trecere de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă,* după limba nemțească tălmăcită și acum a doua oară tipărită. Brașov, 1846.

BÎRLEA, ANT. I — III — OVIDIU BÎRLEA, *Antologie de proză populară epică.* Vol. I — III. Editura pentru literatură. [București] 1966.

BL — *Bulletin linguistique.* Faculté des lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. București-Paris-Copenhague. Vol. I (1933) ș.u.

BOLLIAC, O. — CEZAR BOLLIAC, *Opere alese.* Editura de stat. [București] 1950.

BORZA, D. — AL. BORZA, *Dicționar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. [București] 1968.

BOURCIEZ — ÉDOUARD BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane.* Deuxième édition refondue et complétée. Librairie C. Klincksieck. Paris, 1923.

BPH — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide".* Universitatea din Iași. Director Iorgu Iordan. Iași. Vol. I (1934) ș.u.

BRV I — IV — IOAN BIANU și NERVA HODOȘ, *Bibliografia românească veche 1508 — 1830.* Tom. I: (1508 — 1716) 1903; tom. II: (1716 — 1808) 1910; tom. III: (1809—1830) fasc. I—II

1912, fasc. III — IV [Ioan Bianu şi Dan Simonescu] 1936; tom. IV: (Adăogiri şi îndreptări) [Ioan Bianu şi Dan Simonescu] 1944. Bucureşti.

BUJOREAN, B. L. — Dr. GEORGE BUJOREAN, *Boli, leacuri şi plante de leac cunoscute de ţărănimea română.* Editura Asociaţiunii „Astra". Sibiu, 1936.

CADE — I. AUREL CANDREA — GH. ADAMESCU, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea; partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu. Editura „Cartea românească". Bucureşti [1926 — 1931].

CANTEMIR, HR. — Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* publicat sub auspiciile Academiei Române ... de Gr. C. Tocilescu. Inst. de arte grafice Carol Göbl. Bucureşti, 1901.

CANTEMIR, I. I — II — DIMITRIE CANTEMIR, *Istoria ieroglifică.* Vol. I — II. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu, I. Verdeş. Editura pentru literatură. Bucureşti, 1965.

CAPIDAN, A. — TH. CAPIDAN, *Aromânii. Dialectul aromân.* Studiu lingvistic. Monitorul oficial şi Imprimeriile statului. Imprimeria naţională. Bucureşti, 1932.

CAPIDAN, M. — TH. CAPIDAN, *Meglenoromânii.* Vol. III: *Dicţionar megleno-român.* Monitorul oficial şi Imprimeriile statului. Imprimeria naţională. Bucureşti [f.a.].

CARAGIALE, O. I — VIII — I. L. CARAGIALE, *Opere.* Vol. I: *Nuvele şi schiţe.* Editura Cultura Naţională. Bucureşti, 1930; vol. II: *Nuvele şi schiţe.* Editura Cultura Naţională. Bucureşti, 1931; vol. III: *Reminiscenţe şi notiţe critice.* Editura Cultura Naţională. Bucureşti, 1932; vol. IV: *Notiţe critice, literatură şi versuri.* Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; vol. V: *Articole politice şi cronici dramatice.* Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; vol. VI: *Teatru.* Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1939; vol. VII: *Corespondenţă.* Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1942.

CARTE — *Carte întru care să scriu mîncările.* 1749. [Manuscris; Biblioteca Academiei R. S. R., cota 1120.]

CC_2 — Diaconul CORESI, *Carte cu învăţătură (1581),* publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici. Vol. I: Textul. Atelierele grafice Socec et Comp. Bucureşti, 1914.

CDDE — I. A. CANDREA — OV. DENSUSIANU, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-Putea).* Socec. Bucureşti, 1907 — 1914.

CHEST. I — VIII — *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. I — VIII* (I: *Calul.* „Ardealul". Cluj, 1922; II: *Casa.* „Dacia Traiană". Sibiu, 1926; III: *Firul.* „ r-

dealul". Cluj, 1929; IV: *Nume de loc și nume de persoane.* ,,Ardealul". Cluj, 1930; V: *Stîna, păstoritul și prepararea laptelui.* ,,Ardealul". Cluj, 1931; VI: *Stupăritul.* ,,Ardealul". Cluj, 1933; VII: *Instrumente muzicale.* ,,Cartea românească". Cluj, 1935; VIII: *Mîncări și băuturi.* ,,Ardealul". Cluj, 1937). Muzeul limbei române.

CIAUȘANU, GL. G. F. CIAUȘANU, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea.*(Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III.Tom. V. Mem. 6.) Imprimeria națională. București, 1931.

CIAUȘANU, V. G. F. CIAUȘANU, G. FIRA și C. M. POPESCU, *Culegere de folclor din jud. Vîlcea și împrejurimi* cu un glosar. (Academia Română. Din viața poporului român. XXXV.) Cultura națională. București, 1928.

CIOBANU, F. FULVIA CIOBANU, *Formații cărturărești în compunerea românească*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani.* Editura Academiei. [București] 1958, p. 161–167.

CIOBANU, S. FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse.* Editura Academiei. [București] 1958.

COD. VOR. ION al lui G. SBIERA, *Codicele Voronețean*, cu un vocabulariu și studiu asupra lui, de . . . Tipografia archiepiscopală în edificiile reședinței. 1885.

CODRESCU, I–II THEODOR CODRESCO, *Dictionariu franceso-român.* Dupre ediținnea Domnilor P. Poienaru, F. Aron și G. Hill . . . Vol. I–II. Tipografia Buciumului Român. Iasii, 1859.

COMAN, GL. PETRE COMAN, *Glosar dialectal.* Monitorul oficial și Imprimeria națională. București, 1939.

CONACHI, P. Logofătul COSTACHI KONAKI, *Poesii.* Alcătuiri și tălmăciri. Partea I. [Ed. a II-a.] Editura Librăriei Frații Șaraga. Iași [1886].

CONSTANTINESCU, D. O. N. A. CONSTANTINESCU, *Dicționar onomastic românesc.* Editura Academiei. [București] 1963.

CONTEMPORANUL[1] *Contemporanul.* Săptămînal politic, social, cultural. Seria a II-a. [București] 1948 ș.u.

CONTEMPORANUL I–VII *Contemporanul.* Revistă științifică și literară. Tipolitografia Buciumului Român. Iași. Anul I (1881) ș.u.

CONV. LIT. *Convorbiri literare.* Iași. Anul I (1867–1868) ș.u.

CORESI, PS. DIACONUL CORESI, *Psaltirea*, publicată românește la 1577 de . . . Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hasdeu. Ediținnea Academiei Române. Tomul I: Textul. Tipografia Academiei Române. București, 1881.

---

[1] La seria a II-a trimiterile se fac cu anul calendaristic și numărul săptămînalului (spre deosebire de seria veche, la care se indică volumul prin cifre romane).

COSTIN, L. MIRON COSTIN, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*. Ediție critică de P. P. Panaitescu. Fundația pentru literatură și artă. București, 1944.

COSTINESCU ION COSTINESCU, *Vocabular româno-frances*. București, 1870.

COȘBUC, AE. P. VERGILIUS MARO, *Opere complete*. Partea I: *Aeneis*. Traducere în formele originale de George Coșbuc. Editura Librăriei C. Sfetea. București, 1896.

COȘBUC, P. I—II GEORGE COȘBUC, *Poezii*. Vol. I—II. Editura de stat pentru literatură și artă. [București, 1953.]

CREANGĂ, A. IOAN CREANGĂ, Scrierile lui... Vol. II: *Diverse*. Tipolitografia H. Goldner. Iași, 1892.

CREANGĂ, P. IOAN CREANGĂ, Scrierile lui... Vol. I: *Povești*. Tipolitografia H. Goldner. Iași, 1890.

CREST. I—III *Crestomație romanică* întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan... Vol. I 1962; vol. al II-lea 1965; vol. al III-lea, partea I 1968. Editura Academiei. București.

CT CORESI, *Tetraevanghelul* tipărit de... Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu. Editura Academiei. București, 1963.

CUV. BĂTR. I—III B. PETRICEICU-HASDEU, *Cuvente den bătrîni*. Tom. I: *Limba română vorbită între 1550—1600*. Studiu paleografico-linguistic de... Cu observațiuni filologice de Hugo Schuchard, 1878; tomul II: *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, 1879; tomul III: *Istoria limbei române*. Partea I: *Principie de linguistica*. 1881. București.

CV *Cum vorbim*. Revistă pentru studiul și explicarea limbii. [București.] Anul I (1949) ș.u.

DA *Dicționarul limbii române*. Tomul I, partea I: *A—B*. Librăriile Socec. 1913; tomul I, partea II: *C*. Tipografia ziarului „Universul". 1940; tomul I, partea III, fasc. I: *D-de*. „Universul". 1949; tomul II, partea I: *F—I*. Imprimeria națională. 1934; tomul II, partea II, fasc. I: *J-lacustru*. „Universul". 1937; tomul II [partea III]: *Ladă-lojniță* [fără editură și an]. București.

DA ms. *Dicționarul limbii române*, aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din București al Academiei Republicii Socialiste România.

DARMESTETER, T. ARSÈNE DARMESTETER, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*. Deuxième édition vue, corrigée et en partie refondue, avec une préface par Gaston Paris. Émile Bouillon, éditeur. Paris, 1894.

DAVIDOGLU, M. MIHAIL DAVIDOGLU, *Minerii*. Dramă în 3 acte. Editura de stat. [București] 1949.

DDRF FRÉDÉRIC DAMÉ, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I—IV.] Imprimerie de l'état. Bucarest, 1893—1895.

DENSUSIANU, Ț. H. — OVID DENSUSIANU, *Graiul din Țara Hațegului*. Socec & Co. București, 1915.

DG — *Marele dicționar geografic al României*. Alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Lahovari . . . Volumul I 1898; volumul II 1899; volumul III 1900; volumul IV 1901; volumul V 1902. Stab. grafic J. V. Socec. București.

DHLR I–II — OVIDE DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier: *Les origines*. 1901; tome II: *Le seizième siècle*. 1938. Ernest Leroux. Paris.

DIMITRESCU, C. — FLORICA DIMITRESCU, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în LR XI (1962), nr. 2, p. 131–139, și nr. 4, p. 387–399.

DL — *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Volumul I: *A–C*. 1955; volumul al II-lea: *D–L*. 1956; volumul al III-lea: *M–R*. 1957; volumul al IV-lea: *S–Z*. 1958. Editura Academiei. [București.]

DLR — *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tomul VI. Fascicula 1: *M–mandră*[1] 1965 – fascicula a 12-a și a 13-a: *morsă*[2]*–muzur-aga* 1968. Editura Academiei. București.

DM — *Dicționarul limbii române moderne*. Editura Academiei. [București] 1958.

DN — FLORIN MARCU–CONSTANT MANECA, *Dicționar de neologisme*. Ed. a II-a revăzută și adăugită. Editura științifică. București, 1966.

DONAT, A. G. — ION DONAT, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în FD IV (1962), p. 101–133.

DR — *Dacoromania*. Buletinul ,,Muzeului limbei române'' condus de Sextil Pușcariu. Editura Institutului de arte grafice ,,Ardealul''. Cluj. Anul I (1920–1921) ș.u.

DRĂGANU, R. S. — DRĂGANU MIKLÓS, *A román szóösszetétel*. Matheiu Gy. Nyomdája. Besztercze, 1906.

DRH — *Documenta Romaniae Historica*. B. *Țara Românească*. Editura Academiei. Vol. I 1966; vol. XXI 1965. București.

DRLU — *Dicționariu rumanesc, latinesc și unguresc*. Din orenduiala excelenții sale preasfinţitului Ioann Bobb, vlădicul Făgărașului . . . în două tomuri. Tom. I: *A–L*. 1822; tom. II: *M–Z*. 1823. Cu tiparul Tipografiii Colegiumului reformaților, prin Stephan Török. Cluj.

DVS — Mitropolitul DOSOFTEI, *Viața și petreacerea svinților*. Iași, 1682.

EMINESCU, O. I — M. EMINESCU, *Opere*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius. I: *Poezii tipărite în timpul vieții*. Fundația pentru literatură și artă. București, 1939.

FD — *Fonetică și dialectologie*. Editura Academiei. București. Vol. I (1958) ș.u.

FILIMON, O. I–II — NICOLAIE M. FILIMON, *Opere.* [Vol. I–II.] Ediţie, glosar şi bibliografie de George Baiculescu. Cu o introducere de George Ivaşcu. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti, 1957.]

FUGARIU, Ş. — FLOREA FUGARIU, *Studiu asupra limbii lui G. Şincai,* în Gheorghe Şincai, *Opere.* I: *Hronica românilor.* Tom. I. Ediţie îngrijită de . . . Prefaţă şi note de Manole Neagoe. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1967.

GALAN, B. I–II — V. EM. GALAN, *Bărăgan.* Vol. I. Editura de stat pentru literatură şi artă [1954]; vol. II. Editura Tineretului. [Bucureşti] 1959.

GÁLDI, M. — GÁLDI LADISLAS, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes.* Budapest, 1939.

GCR I–II — M. GASTER, *Chrestomaţie română.* Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale şi populare, cu o introducere, gramatică şi un glosar româno-francez de . . . Vol. I: *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*; vol. II: *Texte (1710–1830). Dialectologie, literatură populară, glosar.* F. A. Brockhaus–Socec & Co. Leipzig–Bucureşti, 1891.

GHEŢIE, R. M. — ION GHEŢIE, *Dicţionar român-maghiar pentru şcoală şi privaţi. Român-magyar szótár.* Budapest, 1896.

GHICA, A. — ION GHICA, *Amintiri din pribegia după 1848.* Nouă scrisori către V. Alecsandri. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1889.

GL — *Gazeta literară.* Organ săptăminal al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti. Anul I (1954) ş.u.

GL. OLT. — *Glosar dialectal Oltenia,* întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu . . . Editura Academiei. Bucureşti, 1967.

GOLESCU, Î. — CONSTANTIN (DINICU) GOLESCU, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826.* Tipărită din nou şi însoţită de o introducere de Nerva Hodoş. Tipografia ,,Cooperativa''. Bucureşti, 1910.

GORJAN, H. I–IV — I. GHERASIM GORJAN, *Halima sau povestiri mitologhiceşti arabeşti, pline de băgări de seamă, şi de întîmplări foarte frumoase şi de mirare . . .* Tom. I şi II 1835; tom. III 1837; tom. IV 1838. [Bucureşti.]

GRAM. ROM. I–II — *Gramatica limbii române.* Vol. I–II. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou. Editura Academiei. Bucureşti, 1966.

GRAUR, E. — AL. GRAUR, *Etimologii româneşti.* Editura Academiei. [Bucureşti] 1963.

GRAUR, N. P. — Acad. AL. GRAUR, *Nume de persoane.* Editura ştiinţifică. Bucureşti, 1965.

GRECESCU, FL. — Doctorul D. GRECESCU, *Conspectul florei României. Plantele vasculare indigene şi cele naturalizate ce se găsesc pe*

teritoriul României, considerate sub punctul de vedere sistematic și geografic. Tipografia „Dreptatea". București, 1898.

GRIEVE-SCHUMACHER — MADELEINE GRIEVE-SCHUMACHER, *Die Nominalkomposition im Französischen.* Verlag P. G. Keller. Winterthur, 1960.

GR. S. — *Grai și suflet.* Revista Institutului de filologie și folclor, publicată de Ovid Densusianu. Vol. I (1924) ș.u.

HEM — B. PETRICEICU HASDEU, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor.* Tom. I și II 1887; tom. III 1893. Stabilimentul grafic Socec și Teclu. București.

HRISTEA, E. — THEODOR HRISTEA, *Probleme de etimologie.* Studii. Articole. Note. Editura științifică. București, 1968.

ILR I — *Istoria limbii române.* Volumul I: *Limba latină.* Editura Academiei. București, 1965.

INF. BUC. — *Informația Bucureștiului.* Ziar al Comitetului municipal București al P.C.R. și al Consiliului popular al municipiului București. Anul I (1954) ș.u.

IONESCU, C. — IOAN IONESCU, *Calendar pentru bunul gospodar.* Cantora Foaiei sătești. Iași, 1845.

IORDAN, L. R. A. — IORGU IORDAN, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor".* [Ed. a II-a.] Editura Socec et Co. București [1947].

IORDAN, L. R. C. — IORGU IORDAN, *Limba română contemporană.* Editura Ministerului Învățămîntului. [București] 1956.

IORDAN, STIL. — IORGU IORDAN, *Stilistica limbii române.* București, 1944.

IORDAN, TOP. — IORGU IORDAN, *Toponimia românească.* Editura Academiei. București, 1963.

IORGA, L. I—II — N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821).* Vol. I—II. Editura „Minerva". București, 1901.

ISBD — N. IORGA, *Scrisori de boieri, scrisori de domni.* Ediția a II-a. „Datina românească" așezămînt de tipografie și legătorie de cărți. Vălenii-de-Munte, 1925.

ISN — N. IORGA, *Scrisori de negustori.* București, 1925.

ISPIRESCU, L. — P. ISPIRESCU, *Legende sau basmele românilor.* Adunate din gura poporului. Tipografia Academiei Române. București, 1892.

IV. P. — ANTIM IVIREANUL, *Predici.* Ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Strempel. Editura Academiei. [București] 1963.

ÎL — *Îndreptarea legii,* 1652. Editura Academiei. [București, 1962.]

KOGĂLNICEANU, S. A. — MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Scrieri alese.* Editura de stat. [București] 1948.

LB — *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat*

seu : *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est.* Budae, 1825.

LET. I—III — M. KOGĂLNICEANU, *Letopisițile Țării Moldovii, publicate pentru întîiași dată de . . .* Tom. I 1852; tom. II 1845; tom. III 1846.

LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR — LEUMANN—HOFMANN—SZANTYR, *Lateinische Grammatik.* Erster Band. *Laut- und Formenlehre.* Verlag C. H. Beck. München, 1963.

LEX. REG. II — *Lexic regional.* 2. Editura științifică. București, 1967.

LM — A. T. LAURIAN și I. C. MASSIM, *Dicționariul limbei romane.* După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect, Noua tipografie a laboratorilor români. Tomu I (*A—H*), 1871 [în realitate : 1873]; tomu II (*I—Z*), 1876; tomu III : *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine induioasă,* 1871 [în realitate : 1877]. București.

LR — *Limba română.* Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din București. Anul I (1952) ș.u.

LSR — *Lexicon slavo-român.* [Manuscris; Biblioteca Academiei R.S.R., cota 312.]

LTR[2] — *Lexiconul tehnic român.* I—XVIII. Elaborare nouă. Întocmită prin îngrijirea A.S.I.T. de un colectiv sub conducerea prof. Remus Răduleț. Editura tehnică. București, 1957—1966.

LUMEA — *Lumea.* [Săptămînal de politică externă editat de Uniunea ziariștilor din Republica Socialistă România. București, 1963 ș.u.]

MACEDONSKI, O. I—IV — ALEXANDRU MACEDONSKI, *Opere.* Ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu. Vol. I : *Poezii,* 1939; vol. II : *Teatru,* 1939; vol. III : *Nuvele, schițe și povestiri,* 1944; vol. IV : *Articole literare și filosofice,* 1946. Fundația pentru literatură și artă. București.

MAGAZIN — *Magazin.* [Revistă săptămînală editată de ziarul „România liberă".] Anul I (1957) ș.u.

MAG. IST. I—V — *Magazin istoric pentru Dacia.* Subt redacția lui A. Treb. Laurian și Nicol. Bălcescu. Tom. I—V. Colegiul național. București, 1845—1847.

MAIOR, IST. — PETRU MAIOR de DICIO-SÎN-MARTIN, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia.* Întocmită de . . . iar acum pretipărită prin Iordachi de Mălinescu . . . Tipariul Crăieștei Tipografie a Universitatei unguresti. Buda, 1834.

MAIORESCU, CR. I—III — TITU MAIORESCU, *Critice (1867—1892).* Ediție nouă și sporită. Vol. I—III. Socec & Comp. București, 1892—1893.

MAIORESCU, L. — TITU MAIORESCU, *Logica.* Ediţia a cincea. Socec & Comp. Bucureşti, 1898.

MANECA, C. — CONSTANT MANECA, *Cuvinte compuse în terminologia ştiinţifică şi tehnică actuală,* în SMFC I, p. 191–202.

MANECA, T. — CONSTANT MANECA, *Probleme actuale ale terminologiei ştiinţifice şi tehnice româneşti,* în LR XVI (1967), nr. 6, p. 491–498.

MARCOVICI, D. — Paharnicul SIMEON MARCOVICI, *Datoriile omului creştin. Întemeiete pe învăţăturile sfintei scripturi.* Bucureşti, 1839.

MARIAN, NA. — S. FL. MARIAN, *Naşterea la români.* Studiu etnografic. Ediţiunea Academiei Române. Litotipografia Carol Göbl. Bucureşti, 1892.

MARIAN, T. — S. FL. MARIAN, *Tradiţii poporane române din Bucovina.* Adunate de . . . Imprimeria statului. Bucureşti, 1895.

ME — IOAN MOLNAR, *Economiia stupilor acum întîi izvodită şi dată de . . .* Vienna, 1785.

MEILLET, I. — A. MEILLET, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes.* Preface by George C. Buck. University of Alabama Press. Alabama [1966].

MEILLET-VENDRYES — A. MEILLET et J. VENDRYES, *Traité de grammaire comparée des langues classiques.* 3e édition. Nouveau tirage revu par J. Vendryes. Librairie ancienne Honoré Champion. Paris, 1960.

MEYER-LÜBKE — W. MEYER-LÜBKE, *Grammaire des langues romanes.* Traduction française par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont. Tome deuxième: *Morphologie.* H. Welter, éditeur. Paris, 1895.

MICU, L. — BAUMEISTER, *Loghica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei.* [Traducere de S. Micu.] Crăiasca Tipografie orientalicească a Universitatei Peştii. Buda, 1799.

MIHĂESCU, I. — H. MIHĂESCU, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea.* Editura Academiei. Bucureşti, 1966.

MINULESCU, V. — ION MINULESCU, *Versuri.* Cu o postfaţă de acad. Tudor Vianu. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti] 1957.

MIRSKA, C. — HALINA MIRSKA, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română,* în SMFC I, p. 145–189.

MUNCA — *Munca.* Organ al Consiliului Central al sindicatelor din R.S.R. Anul I (1945) ş.u.

NECULCE, L. — ION NECULCE, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte.* Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediţia a II-a, revăzută. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti] 1959.

PAMFILE, B. TUDOR PAMFILE, *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări după datinile şi credinţele poporului român*, adunate din comuna Ţepu (Tecuci). (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XII.) Librăriile Socec & Comp. Bucureşti, 1911.

PAMFILE, CER. TUDOR PAMFILE, *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român.* (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XXVI.) Librăriile Socec & Comp., Pavel Suru, C. Sfetea; Otto Harrassowitz, Leipzig; Gerold & Comp., Viena. 1915.

PAMFILE, COM. TUDOR PAMFILE, *Mitologie românească*. II. *Comorile*. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XXX.) Librăriile Socec & Comp. Bucureşti, 1916.

PAMFILE, DUŞM. TUDOR PAMFILE, *Mitologie românească*. I. *Duşmani şi prieteni ai omului*. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XXIX.) Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Bucureşti; Otto Harrassowitz, Leipzig; Gerold & Comp., Viena. 1916.

PAMFILE, I. C. TUDOR PAMFILE, *Industria casnică la români*. Trecutul şi starea ei de astăzi. Contribuţiuni de artă tehnică şi populară. Tipografia „Cooperativa". Bucureşti, 1910.

PAMFILE, J. I–III TUDOR PAMFILE, *Jocuri de copii*, adunate din satul Ţepu (jud. Tecuci). Vol. I (Analele Academiei Române. Tom. XXVIII. Memoriile Secţ. literare), 1906; vol. II (Analele Academiei Române. Tom. XXIX. Memoriile Secţ. literare), 1907; vol. III (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. VI), 1909. [Bucureşti.]

PAMFILE, S. V. TUDOR PAMFILE, *Sărbătorile de vară la români*. Studiu etnografic. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XI.) Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea şi Librăria naţională, Bucureşti; Otto Harrassowitz, Leipzig; Gerold & Comp., Viena. 1910.

PAMFILE, VĂZD. TUDOR PAMFILE, *Văzduhul după credinţele poporului român.* (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. XXVII.) Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Bucureşti; Otto Harrassowitz, Leipzig; Gerold & Comp., Viena. 1916.

PANN, P. V. I–III ANTON PANN, *Culegere de proverburi sau Povestea vorbei.* De prin lume adunate şi iarăşi la lume date. Partea I 1852; partea a II-a şi a III-a 1853. Tipografia lui Anton Pann. Bucureşti.

PANŢU, PL. ZACH. C. PANŢU, *Plantele cunoscute de poporul român.* Vocabular botanic cuprinzînd numirile române, franceze, germane şi ştiinţifice. Ediţia a II-a. Editura Casa şcoalelor. Bucureşti, 1929.

P. PAPAHAGI, M. I—II — PERICLE N. PAPAHAGI, *Meglenoromânii.* Studiu etnografico-filologic. Extras din Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXV. Memoriile Secţiunii literare. Părţile I—II. Instit. de arte grafice „Carol Göbl". Bucureşti, 1902.

T. PAPAHAGI, D. — TACHE PAPAHAGI, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic.* Editura Academiei. [Bucureşti] 1963.

PAS, L. I—II — ION PAS, *Lanţuri.* Roman. Editura de stat pentru literatură şi artă. Vol. I 1950; vol. II 1951. [Bucureşti.]

PASCU, S. — Dr. G. PASCU, *Sufixele româneşti.* Ediţiunea Academiei Române. Librăriile Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, Bucureşti; Otto Harrassowitz, Leipzig; Gerold & Comp., Viena. 1916.

PAŞCA, GL. — ŞTEFAN PAŞCA, *Glosar dialectal,* alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni. (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3.) Cultura naţională. Bucureşti, 1928.

PĂSCULESCU, L. P. — NICOLAIE PĂSCULESCU, *Literatura populară românească.* Adunate de . . . Cu 30 arii notate de Gheorghe Matei. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii. V.) Librăria Socec, Bucureşti; O. Harrassowitz, Leipzig; Gerold, Viena. 1910.

PELIMON, REV. — ALESSANDRU PELIMON, *Revoluţiunea română din anul 1848 — Muşatoiul.* Tip. Th. Michaiescu şi Vaidescu. Bucureşti, 1868.

C. PETRESCU, R. DR. — CEZAR PETRESCU, *Comoara regelui Dromichet.* Roman. Editura naţională S. Ciornei. [Bucureşti, f.a.]

PH — *Psaltirea Hurmuzachi.* [Manuscris; Biblioteca Academiei R.S.R., cota 3077.]

PHILIPPIDE, P. — ALEXANDRU PHILIPPIDE, *Istoria limbii române.* Volumul întîi: *Principii de istoria limbii.* Tipografia naţională. Iaşi, 1894.

PION. ROM. — *Pionierii romanului românesc.* Antologie, text stabilit, note şi prefaţă de Şt. Cazimir. Editura pentru literatură. Bucureşti, 1962.

P. IST. — RADU POPESCU VORNICUL, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti.* Editura Academiei. Bucureşti, 1963.

PO — *Palia de la Orăştie 1581—1582.* Text — Facsimile — Indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil. Editura Academiei. Bucureşti, 1968.

POENAR — P. POENAR, F. AARON şi G. HILL, *Vocabular franţezo-românesc după cea din urmă ediţie a dicţionarului de Academia franţozească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicţionare de . . .* Tomul I (A—H), 1840; tomul al II-lea (I—Z), 1841. În Tipografia Colegiului Sf. Sava. Bucureşti.

PRAV. — *Carte românească de învățătură (1646)*. Ediție critică. Editura Academiei. [București, 1961.]

PR. C. — *Pravilniceasca condică 1780*. Ediție critică. Editura Academiei. [București] 1957.

PR. DRAM. — *Primii noștri dramaturgi*. Ediție îngrijită și glosar de Al. Niculescu. Editura de stat pentru literatură și artă. [București, 1956.]

PREDA, R. — MARIN PREDA, *Risipitorii*. Editura pentru literatură. București [1962.]

PS — *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. Edițiune critică de I. A. Candrea. Vol. II: *Textul și glosarele*. Socec et Comp. București, 1916.

PUȘCARIU, ET. WB. — Dr. SEXTIL PUȘCARIU, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I: *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. K. Winter. Heidelberg, 1905.

RĂDULESCU-CODIN, Î. — C. RĂDULESCU-CODIN, *Îngerul românului. Povești și legende din popor*. (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii. XVII.) Librăriile Socec & Comp. București, 1913.

RETEGANUL, P. I—V — IOAN POP-RETEGANUL, *Povești ardelenești*. Culese din gura poporului de ... Partea I—V. Editura Librăriei Nicolaie I. Ciurcu. Brașov, 1888.

REW — W. MEYER-LÜBKE, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neubearbeitete Auflage. Carl Winters Universitätsbuchhandlung. Heidelberg, 1935.

ROHLFS, H. — GERHARD ROHLFS, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*. Band III: *Syntax und Wortbildung*. A. Francke Ag. Verlag. Bern, 1954.

ROM. LIT. — *România literară*. Săptămînal de literatură și artă. [București] 1968 ș. u.

ROSETTI, I. L. R. — Acad. AL. ROSETTI, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Editura pentru literatură. [București] 1968.

ROSETTI-CAZACU, I. L. R. I — Acad. AL. ROSETTI — B. CAZACU, *Istoria limbii române literare*. [Vol.] I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea. Editura științifică. București, 1961.

RRL — *Revue roumaine de linguistique*. Bucarest. Tome I (1956) ș.u.

SADOVEANU, O. I—XVIII — MIHAIL SADOVEANU, *Opere*. Vol. I—XVIII. Editura de stat pentru literatură și artă. București, 1954—1959.

SĂPT. CULT. — *Săptămîna culturală a Capitalei*. Publicație editată de Comitetul de Cultură și Artă al Orașului București. Anul I (1962) ș.u.

SB — *Scrisori românești din arhivele Bistriței* (1592—1638) publicate de Al. Rosetti. Casa Școalelor. București, 1944.

SBIERA, F. S. — Dr. ION G. SBIERA, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*. R. Eckhardt. 1899.

SBIERA, P. — ION al lui G. SBIERA, *Poveşti poporale româneşti*. Din popor luate şi poporului date de . . . Editura proprie, Tipografia arhiepiscopală. 1886.

SCÎNTEIA — *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. [Bucureşti] 1944 ş.u.

S CL — *Studii şi cercetări lingvistice*. Editura Academiei. Bucureşti. Anul I (1950) ş.u.

SCRIBAN, D. — AUGUST SCRIBAN, *Dicţionaru limbii româneşti*. (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme.) Ediţiunea întîia. Institutul de arte grafice „Presa bună". Iaşi, 1939.

SCURTU, T. Î. — VASILE SCURTU, *Termenii de înrudire în limba română*. Editura Academiei. Bucureşti, 1966.

SEC. XX — *Secolul XX*. Revistă de literatură universală editată de Uniunea scriitorilor din Republica Socialistă România. [Bucureşti.]

SEVASTOS, C. — ELENA DIDIA ODORICA SEVASTOS, *Cîntece moldoveneşti*. Tipografia naţională. Iaşi, 1888.

SG I—III — *Studii de gramatică*. Vol. I 1956; vol. al II-lea 1957; vol. al III-lea 1961. Editura Academiei. [Bucureşti.]

SMFC I—V — *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I 1959; vol. al II-lea 1961; vol. al III-lea 1962; vol. al IV-lea 1967; vol. al V-lea 1969. Editura Academiei. [Bucureşti.]

STĂNOIU, C. I. — DAMIAN STĂNOIU, *Călugări şi ispite*. Scene din viaţa mînăstirilor. Editura „Cartea românească". Bucureşti [1928].

ŞEZ. — *Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director Artur Gorovei. Fălticeni. An. I (1892) ş.u.

ŞINCAI, HR. I—III — GHEORGHE ŞINCAI din Şinca, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri încîtu au fost ele aşa de amestecate cu românii cîtu lucrurile, întîmplările şi faptele unora fără de ale altora nu se potu scrie pe înţelesu, din mai multe mii de autori, în cursul de 34 de ani culeasă, şi după unii de la naşterea Domnului nostru Is. Hs. alcătuită de* . . . În tipografia româno-franceză. Tomul I—III. Iassi, 1853—1854,

ŞINCAI, Î. — G. ŞINCAI, *Îndreptare cătră arithmetică*. Întîia parte . . . Tipariul seminariului. Blaj, 1785.

ŞIO I—II 1—2 — LAZĂR ŞĂINEANU, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*. I: *Introducerea*; II: *Vocabularul*. 1: *Vorbe populare*. 2: *Vorbe istorice*. Socec. Bucureşti, 1900.

TAMÁS, E. — LAJOS TAMÁS, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter.) Akadémiai Kiadó. Budapest. 1966.

TDRG — Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (Dicționar român-german). Vol. I 1903; vol. II 1911; vol. III 1924. Staatsdruckerei (Imprimeria statului). București.

Teodorescu, p. p. — G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de ... Tipografia modernă. București, 1885.

Topîrceanu, o. i—ii — G. Topîrceanu, *Opere*. Vol. I: *Poezii*; vol. II: *Proză*. Ediție îngrijită și prefață de Al. Săndulescu. Editura de stat pentru literatură și artă. [București, 1955.]

Topîrceanu, p. o. — G. Topîrceanu, *Parodii originale*. Ediția a III-a. „Viața românească". Iași, 1927.

Udrescu, gl. — D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. Editura Academiei. București, 1967.

Ureche, l. — *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595)*. Întocmit după Grigorie Ureche Vornicul, Istratie Logofătul și alții de Simion Dascălul. Ediție de Const. Giurescu. Atelierele grafice Socec & Co. București, 1916.

Uricariul i—xxv — Theodor Codrescu, *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din suta a XV—XIX, atingătoare de Moldova*. Sub redacțiunea d-sale ... Vol. I—XXV. Iași, 1852—1895.

Ursu, t. — N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*. Editura științifică. București, 1962.

Vaimberg, t. — S. Vaimberg, *Despre topica „internă" a adjectivelor compuse*, în „Romanoslavica" XII (1965), p. 110—116.

Valian, v. — I. A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*. Tipografia lui Friderih Valbaum. București, 1839.

v. caz. — Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania (1643)*. Fundația pentru literatură și artă. București, 1943.

Viciu, gl. — Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate și explicate de ... Carol Göbl. București, 1906.

Vissarion, m. — I. C. Vissarion, *Maria de altădată* ... Nuvele. Editura „Cartea Românească". București, 1920.

VR — *Viața românească*. Revistă lunară de literatură a Uniunii scriitorilor din R.S.R. București, 1952 ș.u.

Weidelt, n. — Rudolf Weidelt, *Die Nominalkomposition im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig" XIX—XX (1913), p. 1—64.

Zanne, p. i—x — Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I—X. Editura Librăriei Socec. [București] 1895—1912.

ZRPh — *Zeitschrift für romanische Philologie*, herausgegeben von Dr. Gustav Gröber. Halle. Vol. I (1876) ș.u.

LUCRĂRI CONSULTATE[1]

1. – GENERALITĂŢI ŞI LIMBI STRĂINE

D. I. ALEKSEEV, *Аббревиатуры как новый тип слов*, în *Развитие словообразования современного русского языка*. Moscova, 1966, p. 13–37.

N. D. ARUTIUNOVA, *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*. Moscova, 1961.

FRANÇOISE BADER, *La formation des composés nominaux du latin*. Annales littéraires de l'Université de Besançon, vol. 46. Paris, 1962.

ASTRID BAECKLUND, *Die univerbierenden Verkürzungen der heutigen russischen Sprache*. Uppsala, 1940.

CH. BALLY, *Linguistique générale et linguistique française*. Troisième édition. Berna, 1950.

E. BENVENISTE, *Fondements syntaxiques de la composition nominale*, în ,,Bulletin de la Société de linguistique de Paris", LXII (1967), fasc. 1, p. 15–31.

LEONARD BLOOMFIELD, *Language*. Londra [1961].

ION BRĂESCU, *Observaţii asupra abrevierii cuvintelor în limba franceză*, în ,,Revista de filologie romanică şi germanică" II (1958), nr. 1, p. 93–104.

EDOUARD BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane*. Deuxième édition refondue et complétée. Paris, 1923.

F. T. COOPER, *Word-Formation in the Roman Sermo Plebeius*. Boston, London, 1895.

JIŘI DAMBORSKÝ, *Apozycyjne zestawienia we współczesnej polszczyźnie*, în ,,Język polski", XLVI (1966), nr. 4, p. 255–268.

ARSÈNE DARMESTETER, *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*. Paris, 1877.

ARSÈNE DARMESTETER, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*. Deuxième édition vue, corrigée et en partie refondue, avec une préface par Gaston Paris. Paris, 1894.

O. DITTRICH, *Über Wortzusammensetzung auf Grund der neufranzösischen Schriftsprache*, în ,Zeitschrift für romanische Philologie". Bd. XXII, p. 305–330, 441–464; XXIII, p. 288–312; XXIV, p. 465–488.

MILOŠ DO ULIL, *Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov*. Praga, 1962.

MILOŠ DOKULIL, *Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax*, în ,,Travaux linguistiques de Prague" I (1964), p. 215–223.

ELENA GHEORGHIEVA, *Сложни съществителни в съвременния български книжовен език (с оглед предимно към по-нови образци)*, în ,,Известия на Института за български език" XIII, p. 157–202.

ANCA GIURESCU, *Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană*, în SCL XVI (1965), nr. 6, p. 829–834.

ANCA GIURESCU, *I composti italiani del tipo verbo-nome, risultati di una trasformazione di frase*, în RRL XIII (1968), nr. 5, p. 421–426.

ANNA GRANVILLE HATCHER, *Le type timbre-poste*, în ,,Word" II (1946), nr. 3, p. 216–228.

[1] Izvoarele informaţiilor de amănunt au fost citate în interiorul volumului.

ANNA GRANVILLE HATCHER, *An Introduction to the Analysis of English Noun Compounds*, în „Word" XVI (1960), nr. 3, p. 356–373.

ALEXANDRU GRAUR, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă. [Bucureşti] 1960.

MADELEINE GRIEVE-SCHUMACHER, *Die Nominalkomposition im Französischen*, Winterthur, 1960.

V. P. GRIGORIEV, *Так называемые интернациональные сложные слова в современном русском языке*, în „Вопросы языкознания" VIII (1959), nr. 1, p. 65–78.

BLANCHE GRUNIG, *Contribution à l'étude des composés et dérivés*, în *Linguistic Studies Presented to André Martinet on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, vol. I, London [1969], p. 239–253.

PIERRE GUIRAUD, *Structures étymologiques du lexique français*. Paris, 1967.

WALTER HENZEN, *Deutsche Wortbildung*. Ed. a III-a. Tübingen, 1965.

* * * *Istoria limbii române*. Vol. I: *Limba latină*. Bucureşti, 1965.

OTTO JESPERSEN, *A Modern English Grammar*. On Historical Principles. Vol. VI: *Morphology*. London, Copenhagen [1954].

HILDING KJELMANN, *Mots abrégés et tendances d'abréviation en français*. Uppsala, 1920.

K. KREUTZER, *Der Typus* **Guardavalle (Schauinsland)** *in den romanischen Sprachen*. Tübingen, 1967

LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, *Lateinische Grammatik*. Erster Band. *Laut- und Formenlehre*. München, 1963.

HALINA LEWICKA, *Réflexions théoriques sur la composition des mots en ancien et en moyen français*, în „Kvartalnik neofilologiczny" X (1963), nr. 2, p. 131–142.

HALINA LEWICKA, *Composition spontanée et composition artificielle dans le français du XVI*[e] *siècle (les adjectifs composés)*, în „Actes du Xe congrès international de linguistique et philologie romanes, Strasbourg 1962". Tom. II. Paris, 1965, p. 483–489.

HALINA LEWICKA, *La langue et le style du théâtre comique français des XV*[e] *et XVI*[e] *siècles*, vol. II: *Les composés*. Warszawa, 1968.

PAUL M. LLOYD, *An Analytical Survey of Studies in Romance Word Formation*, în „Romance Philology" 17 (1964), nr. 4, p. 750–756.

PAUL M. LLOYD, *A Possible Structural Factor in the Development of Verb-Complement Compounds in the Romance Language*, în „Studia Neophilologica. A Journal of Germanic and Romance Philology" XXXVIII (1966), nr. 2, p. 257–262.

PAUL M. LLOYD, *Some Reduplicative Words in Colloquial Spanish*, în „Hispanic Review. A Quarterly Journal Devoted to Research in the Hispanic Languages & Literatures" XXXIV (1966), nr. 2, p. 135–142.

PAUL M. LLOYD, *Verb-Complement Compounds in Spanish*. Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie. Tübingen, 1968.

HANS MARCHAND, *Synchronic Analysis and Word-Formation*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure" XIII (1955), p. 8–18.

HANS MARCHAND, *The Categories and Types of Present-day English Word Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. Wiesbaden, 1960.

HANS MARCHAND, *The Analysis of Verbal Nexus Substantives*, în „Indogermanische Forschungen" LXX (1965), nr. 1, p. 57–71.

HANS MARCHAND, *On the Description of Compounds*, în *Linguistic Studies Presented to André Martinet on the Occasion of this Sixtieth Birthday*, vol. I, London [1969], p. 379–387.

J. MAROUZEAU, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne" XXV (1957), nr. 4, p. 241–247.

A. Martinet, *Éléments de linguistique générale.* Paris, 1961.

A. Meillet et J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques.* 3e édition. Nouveau tirage revu par J. Vendryes. Paris, 1960.

M. Francis Meunier, *Études de grammaire comparée. Les composés syntactiques en grec, en latin, en français et subsidiairement en zend et en indien.* Paris, 1872.

W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes.* Traduction française par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont. Tome deuxième : *Morphologie.* Paris, 1895.

Bruno Migliorini, *Il tipo* ***radiodiffusione*** *nell'italiano contemporaneo,* în ,,Archivio glottologico italiano'' XXVII (1935), p. 13—39.

Bruno Migliorini, *Saggi sulla lingua del novecento,* terza edizione riveduta e aumentata, Firenze, 1963, p. 9—60, 158—164.

Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,* vol. II : *Stammbildungslehre.* Wien, 1875, p. 347—417.

Francis Mikus, *Jan V. Rozwadowski et le structuralisme syntagmatique. Essai de syntagmatique diachronique, avec considérations de linguistique générale,* în ,,Lingua'' V (1955), 1, p. 1—44.

André Mirambel, *La langue grecque moderne. Description et analyse.* Paris, 1959, p. 368—386.

Henri Mitterand, *Les mots français.* Paris, 1965.

A. I. Moiseev, *Понятие сложного слова в словарях современного русского, языка,* în ,,Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета. Серия филологических наук. Проблемы языкознания. Сборник в честь академика И. И. Мещанинова''. 1961.

A. M. Muhin, *Словосложение и словосочетание (На материале древнеанглийского языка),* în *Проблемы сравнительной филологии.* Moscova—Leningrad, 1964, p. 35—44.

Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française.* Vol. III. Copenhague, Leipzig, New York, Paris, 1908.

Hermann Paul, *Deutsche Grammatik.* Vol. V, ed. a III-a. Halle (Saale), 1957.

I. A. Potapova, *Сокращения в современном английском языке,* în ,,Первый Ленинградский государственный педагогический институт иностранных языков. Ученые записки. Новая серия. Выпуск II. Вопросы грамматики и лексикологии''. 1955.

Angelico Prati, *Composti imperativi quali casati e soprannomi,* în ,,Revue de linguistique romane'' VII (1931), p. 250—264.

Angelico Prati, *Nomi composti con verbi,* în ,,Revue de linguistique romane'' XXII (1958), p. 98—119.

Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten.* Band III : Syntax und Wortbildung. Berna, 1954.

Christian Rohrer, *Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch.* Tübingen, 1967.

Angel Rosenblat, *El género de los compuestos,* în ,,Nueva Revista de Filologia Hispanica'' 7 (1953), p. 95—112.

Peter H. Salus, *Syntactic Compounds in Modern English,* în ,,English Studies. A Journal of English Letters and Philology'' XLV (1964), nr. 6, p. 462—464.

Peter H. Salus, *The Types of Nominal Compound of Indo-European,* în ,,Orbis''. Bulletin international de documentation linguistique. XIV (1967), nr. 1, p. 38—62.

Karl Horst Schmidt, *Kompositum und attributive Erweiterung,* în ,,Indogermanische Forschungen'' LXVI (1961), p. 10—20.

A. SECHEHAYE, *Locutions et composés*, în „Journal de Psychologie" XVIII (1921), nr. 8–9, p. 654–675.

N. C. W. SPENCE, *What are the French Prefixes?*, în „Revue de linguistique romane", tom. XXXII, 1968, p. 324–333.

M. D. STEPANOVA, *Словообразование современного немецкого языка*, Moscova, 1953.

VÁCLAV VLASÁK, *La classification des mots composés par apposition*, în „Philologica Pragensia. Časopis pro moderní filologii" 9 (48), 1966, nr. 1, p. 34–37.

V. L. VORONȚOVA, *Процессы развития морфологических элементов, стоящих на грани морфемы и слова*, în „Развитие грамматики и лексики современного русского языка", Moscova, 1964, p. 93–105.

MAX LEOPOLD WAGNER, *Historische Wortbildungslehre des Sardischen*. Zu seinem siebenzigsten Geburtstag herausgegeben von seinen Freunden. Berna, 1952, p. 137–147.

FRANCISCO YNDURÁIN, *Sobre un tipo de composición nominal, verbo + nombre*, în „Presente y futuro de la lengua española". Actas de la Asamblea de Filología del I Congreso de Instituciones Hispánicas, vol. II, Madrid, 1964, p. 297–302.

2. – LIMBA ROMÂNĂ

FINUȚA ASAN și FULVIA CIOBANU, *Cuvintele compuse și grupurile sintactice stabile*, în SMFC IV, 235–252.

FINUȚA ASAN et FULVIA CIOBANU, *À propos de l'évolution de la composition des mots en roumain*. Comunicare ținută la Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor. București, 1967.

TH. CAPIDAN, *Aromânii. Dialectul aromân.* Studiu lingvistic. București, 1932.

FULVIA CIOBANU, *Formații cărturărești în compunerea românească*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani.* [București] 1958, p. 161–167.

FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse.* [București] 1958.

V. DANTEȘ și M. BRÎNZAN, *Corespondențele lexicale româno-ruse în domeniul cuvintelor compuse prin prescurtare*, în „Analele Universității din București". Seria științe sociale. Filologie. Vol. XVIII 1960, p. 391–399.

OVIDE DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine.* Tome premier : *Les origines.* 1901 ; tome II : *Le seizième siècle.* 1938. Paris.

FLORICA DIMITRESCU, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în LR XI (1962), nr. 2, p. 131–139 și nr. 4, p. 387–399.

FLORICA DIMITRESCU, *Tendințe ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în „Limbă și literatură" X (1965), p. 231–245.

FLORICA DIMITRESCU, *Tendances dans la formation des mots en roumain littéraire actuel.* Comunicare ținută la Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor. București, 1967.

FLORICA DIMITRESCU, *Notes sur les suffixoïdes dans le roumain littéraire actuel*, în RRL, tome XIV, 1969, nr. 1, p. 3–6.

FLORICA DIMITRESCU, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard à l'occasion de son soixantecinquième anniversaire par ses collègues et ses amis* (= *Etudes romanes de Lund*, XVIII). Lund, 1969, p. 77–82.

N. DRĂGANU, *A román szóösszetélel.* Besztercze, 1906.

N. DRĂGANU, *Codicele pribeagului Gheorghe Ştefan, voievodul Moldovei,* în ,,Anuarul Institutului de istorie naţională'' III (1926), p. 215–216.

I. FISCHER, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română,* în SCL V (1954), nr. 3–4, p. 293–307.

AL. GRAUR, *Cuvinte rău formate,* în LR VII (1958), nr. 2, p. 1–4.

AL. GRAUR, *Tendinţele actuale ale limbii române.* Bucureşti, 1968.

IORGU IORDAN, *Limba română actuală. O gramatică a ,,greşelilor''.* [Ed. a II-a.] Bucureşti [1947].

IORGU IORDAN, *Limba română contemporană.* [Bucureşti] 1956.

IORGU IORDAN, *Stilistica limbii române.* Bucureşti, 1944.

G. IVĂNESCU, *Formarea cuvintelor în limba română,* în LR XIV (1965), nr. 1, p. 31–37.

CONSTANTIN LACEA, *Untersuchung der Sprache der ,,Viaţa şi petreacerea sfinţilor'' des Mitropoliten Dosoftei,* în ,,Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig'' V (1898), p. 86–88.

CONSTANT MANECA, *Cuvinte compuse în terminologia ştiinţifică şi tehnică actuală,* în SMFC I, p. 191–202.

CONSTANT MANECA, *Probleme actuale ale terminologiei ştiinţifice şi tehnice româneşti,* în LR XVI (1967), nr. 6, p. 491–498.

GEORGETA MARIN, *Compunerea şi schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzaki,* în SMFC I, p. 213–215.

HALINA MIRSKA, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română,* în SMFC I, p. 145–189.

VICTOR MORARIU, *Formarea vorbelor în Psaltirea Scheiană,* în ,,Codrul Cosminului'', IV–V, partea a II-a (1929), p. 263–266.

ALEXANDRU PHILIPPIDE, *Istoria limbii române.* Volumul întîi : *Principii de istoria limbii.* Iaşi, 1894.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea.* [Bucureşti] 1968.

AL. ROSETTI-B. CAZACU, *Istoria limbii române literare.* Vol. I : *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea.* Bucureşti, 1961.

S. VAIMBERG, *Некоторые замечания в связи с сложносокращенными словами в русском и румынском языках,* în ,,Culegere de studii'' (Institutul pedagogic de limba şi literatura rusă ,,Maxim Gorki''). Bucureşti, 1958, p. 22–31.

S. VAIMBERG, *Calcuri româneşti după adjective compuse din limba rusă,* în ,,Culegere de studii'' (Institutul pedagogic de limba şi literatura rusă ,,Maxim Gorki''). Bucureşti, 1961, p. 64–72.

S. VAIMBERG, *Despre topica ,,internă'' a adjectivelor compuse,* în ,,Romanoslavica'' XII (1965), p. 110–116 .

VICTOR VASCENCO, *Calcuri savante formate în limba română după modele ruseşti (sec. XVIII şi XIX),* în ,,Culegere de studii. Limbă-Literatură-Metodică'' (Institutul pedagogic de limba şi literatura rusă ,,Maxim Gorki''). Bucureşti, 1962, p. 59–71.

NICOLAE VÎNĂTORU, *Formation des mots par composition en roumain (Applications de linguistique mathématique ayant à la base des textes par I. Neculce, I. Creangă et M. Sadoveanu),* în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée'', V (1968), p.287–294.

RUDOLF WEIDELT, *Die Nominalkomposition im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig" XIX–XX (1913), p. 1–64.

LUCRĂRI SEMNALATE DE ALȚI AUTORI, DAR CARE NU AU PUTUT FI CONSULTATE

E. L. ADAMS, *Word-Formation in Provençal*. 1913.

J. ALEMANY BOLUFER, *Tratado de la formación de palabras en la lengua castellana*. Madrid, 1920.

E. BENVENISTE, *Convergences typologiques*, în „Homme" VI (1966), nr. 2, p. 5–12.

NILS BERGSTEN, *Study on Compound Substantives in English*. Uppsala, 1911.

G. BOLOGNA, *Sui nomi composti nella lingua italiana*. Catania, 1907.

JOHN T. CARR, *Nominal Compounds in Germanic*. Oxford, 1939.

A. G. HATCHER, *Modern English Word-Formation and Neo-Latin. A Study of the Origins of English (French, Italian, German) Copulative Compounds*. 1951.

OTTO HIETSCH, *Moderne englische Wortbildungselemente*, în „Wiener Beiträge zur englischen Philologie" 1958.

JENKINS, F. M., *French Endocentric Nominals*. Berkeley, 1963.

H. KOZIOL, *Handbuch der englischen Wortbildungslehre*. Heidelberg, 1937.

S. A. LEOPOLD et I. MAURITZ, *Traité de la formation des mots en français*. Ed. a III-a. Leyden, 1924.

H. T. LUTSTORF, *The Stressing of Compounds in Modern English*. Bern, 1960.

J. MAROUZEAU, *Composés à thème verbal*, în „Le français moderne" XX (1952).

F. MEUNIER, *Les composés qui contiennent un verbe à un mode personnel en latin, en français, en italien et en espagnol*. Paris, 1875.

HERMANN OSTHOFF, *Das Verbum in der Nominalkomposition im Deutschen, Griechischen, Slavischen und Romanischen*. Jena, 1878.

F. PAEPCKE, *Die französischen Nominalkomposita*. Disertație. München, 1946.

G. PASQUALI, *Composti nominali divisibili*, în „Lingua nostra" X (1949), p. 56–57.

C. POMA, *Il composto verbale nell'onomastica italiana*. Torino, 1910.

B. RIVODÓ, *Tratado de los compuestos castellanos*. 1883.

A. M. SUHOTIN, *Проблема сокращенных слов в языках СССР*, în „Письменность и революция" I, 1933.

A. THOMAS, *Les noms composés et la dérivation*. Essais de philologie française. Paris, 1897.

F. TOLLEMACHE, *Le parole composte nella lingua italiana*. Roma, 1945.

E. A. VASILEVSKAIA, *Словосложение в русском языке*. Moscova, 1962.

PAUL ZUMTHOR, *Abréviations composées*. Amsterdam, 1951.

ADAOS LA CORECTURĂ

La p. 141, pct. b : Cu privire la compusele cu elementele *-drom* şi *-naut*, acad. Al. Graur a arătat că unele dintre ele sînt greşit formate sub raport semantic. Să se compare, de exemplu, compusele corecte *hipodrom* „drum pentru cai", *velodrom* „drum pentru velocipede", cu *cosmodrom*, care, aşa cum este format, înseamnă „drum pentru cosmos", ceea ce pare o absurditate (vezi ROM. LIT. 1969, nr. 30, p. 14). Elementului de compunere *-naut* „corăbier, navigator" (ca în *aeronaut* „corăbier al aerului") i s-a atribuit greşit semnificaţia „explorator" în formaţiile *lunaut*, *selenaut*, iar în *acvanaut*, alăturarea elementelor de compunere *acva-* „apă" şi *-naut* reprezintă un nonsens (vezi *loc. cit.* şi *ibid.* nr. 35, p. 14).

La p. 142 § 178 : Încă un exemplu de adjectiv parasintetic este *gurilăţei* m. pl. „cu gura lată" din citatul: *Doisprezece miei, Negri, frumuşei, Toţi gurilăţei.* S. Fl. Marian, *Satire poporane române.* Adunate de . . . Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1893, p. 326, formaţie regională cu sufixul diminutival *-el*. Prezenţa vocalei *i* la finala primului termen al compusului se datoreşte fie unei modificări fonetice, fie, mai curînd, faptului că s-a pornit de la pluralul *guri late*.

La p. 146 : Să se adauge nota 381 bis la cuvîntul *filosof* : În limba populară se întîlnesc formele *hiloscos* (JIPESCU, în DA, s.v. *firoscos*), *firoscos* (ISPIRESCU, L. 247), apărute prin apropierea lui *filosof* de (*din*) *fire scos* (cf. DA, *loc. cit.*, MIRSKA, C. 160).

La p. 224 : Să se adauge un § 223 bis ADVERBE COMPUSE PARASINTETICE pentru formaţia regională *păsărel* „pe înserat" (UDRESCU, GL.). Aceasta a luat naştere din grupul sintactic *pe seară* (cu pronunţare dialectală), ai cărui termeni s-au sudat, şi sufixul diminutival *-el*.

INDICE[1]

A

AFIXE ŞI ELEMENTE DE COMPUNERE[2]

[1] Indicele cuprinde numai formanţii şi cuvintele româneşti.

[2] S-au inclus aici şi vocalele de legătură, precum şi termenii de compunere cu statut neprecizat (de ex. *-te-*). S-au înregistrat separat diferitele variante şi compuse ale unui afix sau element de compunere.

Nu s-a inclus în indice materialul, prezentat alfabetic, din *Lista principalelor elemente de compunere* (p. 241–260).

B

CUVINTE[1]

[1] Indicele cuprinde cuvinte (simple şi compuse) şi grupuri de cuvinte cu caracter stabil. Variantele şi formele flexionare ale unui cuvînt sînt înregistrate separat.
Cifrele cursive marchează locul unde un cuvînt citat de mai multe ori apare, în text, glosat.

CUPRINSUL

ADJECTIVUL (*Finuţa Hasan*) § 150—177

ADJECTIVE ALCĂTUITE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ŞI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

PRONUMELE (*Finuţa Hasan*) § 179—194

ADVERBE COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI EXISTENTE ŞI INDEPENDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Redactor: STELLA NICOLAU
Tehnoredactor: MARILENA POPESCU

Bun de tipar 24.04.970. Hîrtie scris I A. Format 16/70×100, de 80 G/m². Coli de tipar 21, 75.
C.Z. pentru biblioteci mari { 459 – 54 (021) = 59
C.Z. pentru biblioteci mici {

Întreprinderea poligrafică Informația, București, str. Brezoianu, nr. 23–25
Republica Socialistă România